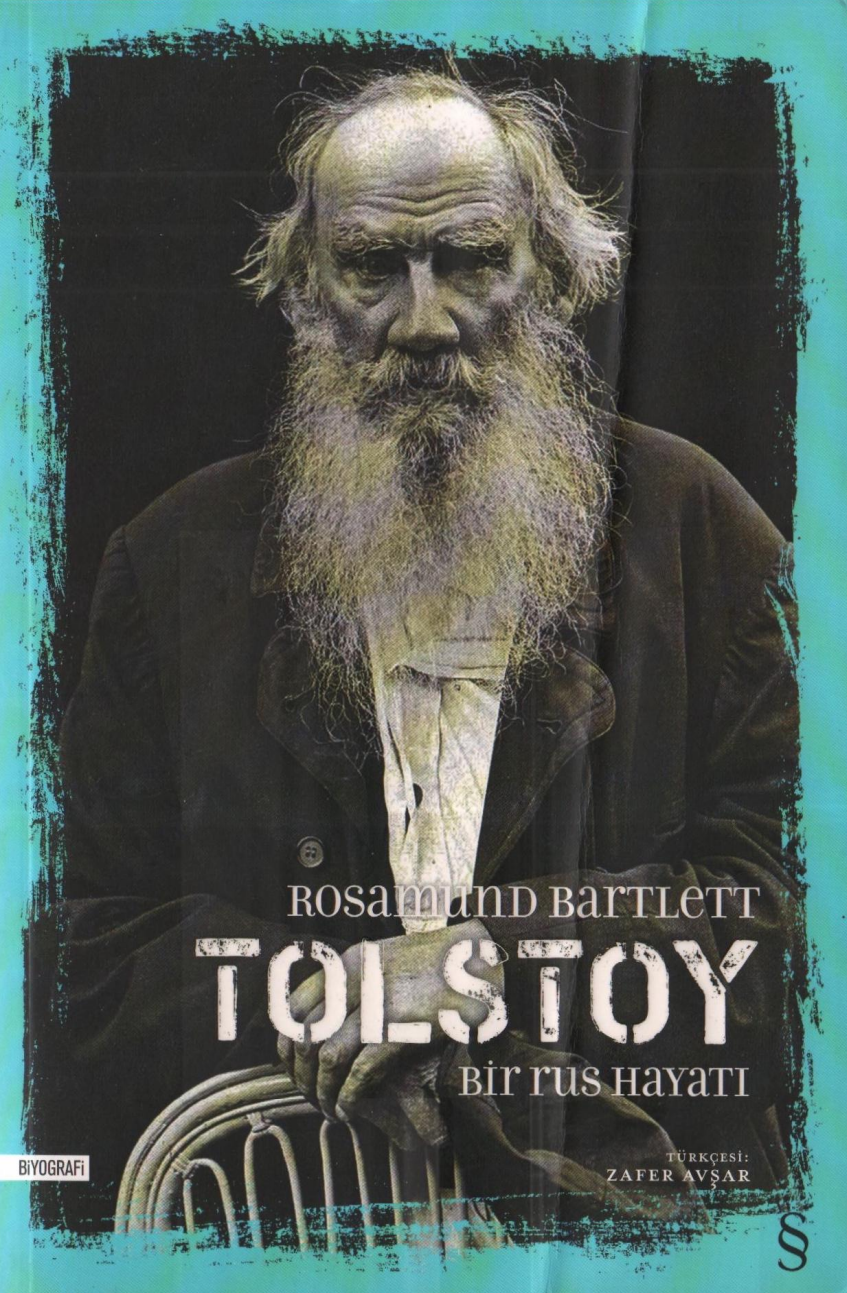

ROSAMUND BARTLETT

TOLSTOY

Bir Rus Hayatı

BİYOGRAFİ

TÜRKÇESİ:
ZAFER AVŞAR

§

ROSAMUND BARTLETT

Klasik müzik ve edebiyat başta olmak üzere Rus kültür tarihi üzerine çalışmaktadır. Çehov biyografisinin yanı sıra (*Chekhov: Scenes From a Life*), büyük yazarın kısa öykülerinin ve mektuplarının çevirmeni olarak da ün kazandı. Yazarın Yalta'daki evini korumak için kurulmuş olan "Anton Çehov Vakfı"nın Kurucu Müdürü olan Bartlett, 2010 Yılı'nda Rus hükümeti tarafından "Çehov 150. Yıldönümü Madalyası" ile ödüllendirildi. Şu günlerde Rusya'da operanın kültürel tarihi konusunda araştırmalar yapan Bartlett'ın geçtiğimiz yıl, Oxford Classic etiketi altında *Anna Karenina* çevirisi yayımlandı ve büyük övgü topladı. Rosamund Barlett Oxford'ta yaşamaktadır.

ZAFER AVŞAR

Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F.'nden 1990 yılında mezun oldu. Uzun yıllar sinemayla ilgili alanlarda, (yazar oyuncu olarak) özel tiyatro ve radyolarda çalıştı.1996-1998 yılları arasında Amerika'da tiyatro ve dil çalışmaları yaptı. Richard Ellmann'ın *James Joyce*; Harry Yeseyan'ın *Türkiye'den Kovulmak*; George Orwell, *Balinanın Karnında* aralarında olmak üzere, çeşitli yazın türlerinde kitaplar çevirdi. National Geographic, Da Vinci Learning gibi, tematik kanallarda yayınlanan, beş yüzü aşkın belgesel, film dublaj ve altyazı çevirileri bulunmaktadır. İki öykü kitabı, ayrıca senaryo ve tiyatro oyunları vardır.

Rosamund Bartlett

TOLSTOY

Bir Rus Hayatı

Türkçesi:

ZAFER AVŞAR

Yayın No 1633
Biyografi 84

Tolstoy
Rosamund Bartlett

Kitabın Özgün Adı: *Tolstoy: A Russian Life*

Editör: Cem Alpan
İngilizce aslından çeviren: Zafer Avşar
Redaksiyon: Zeynep Tür, Cem Pekdoğru
Kapak tasarımı: Faruk Baydar
Sayfa tasarımı: Veysel Demirel
Düzeltmen: Orçun Türkay

© 2010, 2011 Rosamund Bartlett
© 2017, bu kitabın tüm yayın hakları
Everest Yayınları'na aittir.

1. Basım: Mart 2017

ISBN: 978 - 605 - 185 - 120 - 4
Sertifika No: 10905

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 12088
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8
Bayrampaşa/İstanbul
Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 513 34 20-21 Faks: (0212) 512 33 76
e-posta: info@everestyayinlari.com
www.everestyayinlari.com
www.twitter.com/everestkitap
www.facebook.com/everestyayinlari
www.instagram.com/everestyayinlari

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

TOLSTOY

Bir Rus Hayatı

Rosamund Bartlett

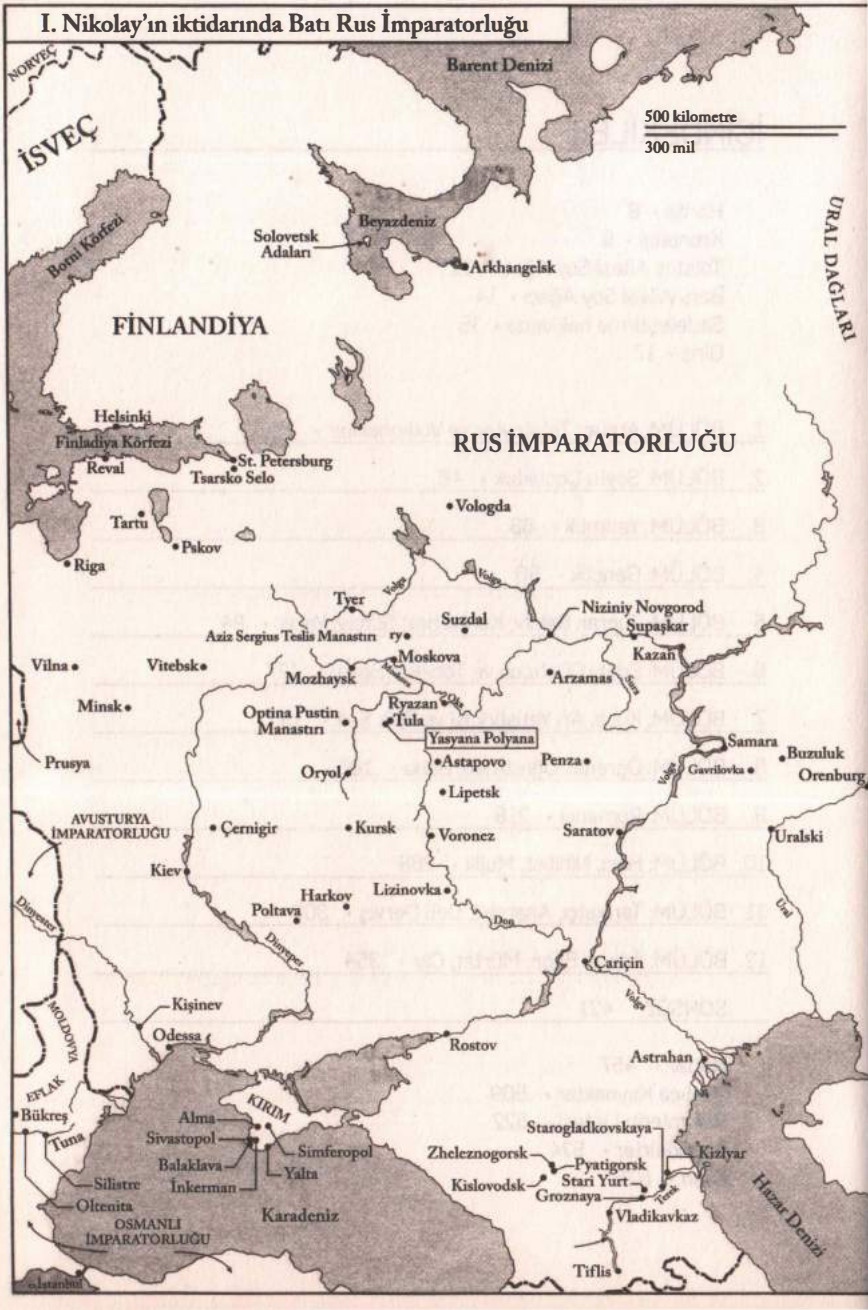
İÇİNDEKİLER

Harita • 8
Kronoloji • 9
Tolstoy Ailesi Soy Ağacı • 12
Bers Ailesi Soy Ağacı • 14
Sadeleştirme hakkında • 15
Giriş • 17

1. BÖLÜM: Atalar: Tolstoylar ve Volkonskiler • 27
2. BÖLÜM: Soylu Çocukluk • 46
3. BÖLÜM: Yetimlik • 68
4. BÖLÜM: Gençlik • 80
5 BÖLÜM: Toprak Sahibi, Kumarbaz, Subay, Yazar • 94
6. BÖLÜM: Edebi Düellocu ve Töbekâr Soylu • 127
7. BÖLÜM: Koca, Arı Yetiştiricisi ve Epik Şair • 156
8. BÖLÜM: Öğrenci, Öğretmen, Baba • 186
9. BÖLÜM: Romancı • 218
10. BÖLÜM: Hacı, Nihilist, Mujik • 268
11. BÖLÜM: Tarikatçı, Anarşist, Deli Derviş • 308
12. BÖLÜM: İhtiyar Bilge, Mürtet, Çar • 354

SONSÖZ • 421

Notlar • 457
Başlıca Kaynaklar • 509
Resimlerin Listesi • 522
Teşekkürler • 524
Dizin • 525

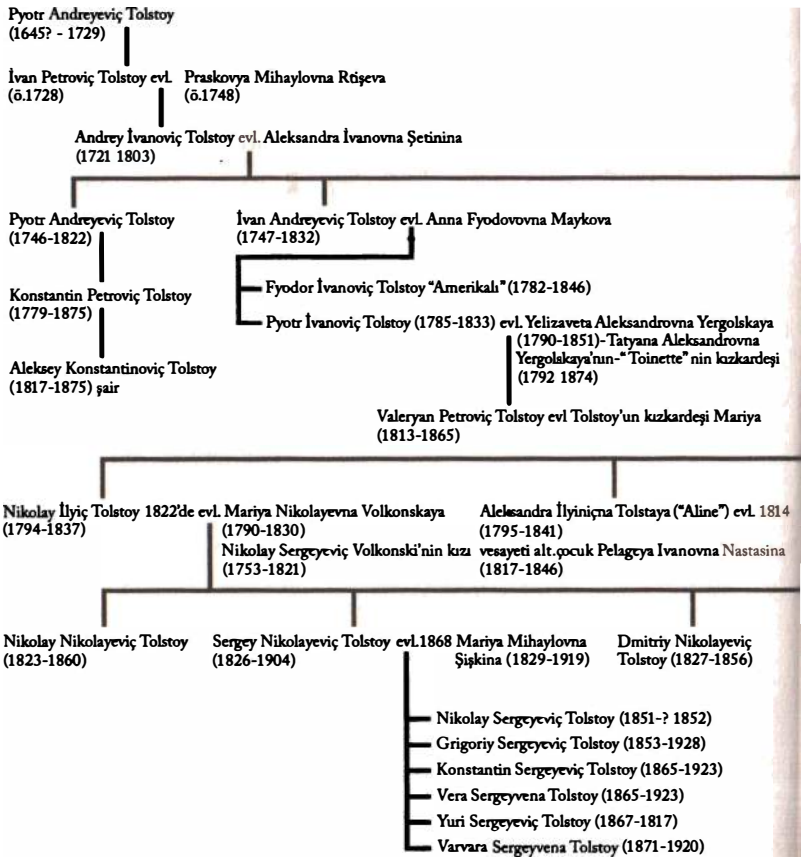

I. Nikolay'ın iktidarında Batı Rus İmparatorluğu
NORVEÇ
İSVEÇ
Barent Denizi
500 kilometre
300 mil
URAL DAĞLARI
Botni Körfezi
Solovetsk Adaları
Beyazdeniz
Arkhangelsk
FİNLANDİYA
Helsinki
Finladiya Körfezi
Reval
St. Petersburg
Tsarsko Selo
RUS İMPARATORLUĞU
Vologda
Tartu
Pskov
Riga
Volga
Tver
Suzdal
Niziniy Novgorod
Supaşkar
Aziz Sergius Teslis Manastırı
Moskova
Kazan
Vilna
Vitebsk
Mozhaysk
Arzamas
Minsk
Ryazan
Oka
Optina Pustin Manastırı
Tula
Yasyana Polyana
Samara
Buzuluk
Prusya
Astapovo
Penza
Gavrilovka
Orenburg
Oryol
Lipetsk
AVUSTURYA İMPARATORLUĞU
Çernigir
Kursk
Voronez
Saratov
Uralski
Kiev
Harkov
Lizinovka
Poltava
Dnepr
Don
Ural
Çariçin
Kişinev
MOLDOVYA
Odessa
Rostov
Astrahan
EFLAK
Bükreş
KIRIM
Alma
Sivastopol
Simferopol
Tuna
Balaklava
Yalta
İnkerman
Silistre
Oltenita
Karadeniz
OSMANLI İMPARATORLUĞU
İstanbul
Staragladkovskaya
Zheleznogorsk
Pyatigorsk
Kizlyar
Kislovodsk
Stari Yurt
Groznaya
Terek
Vladikavkaz
Hazar Denizi
Tiflis

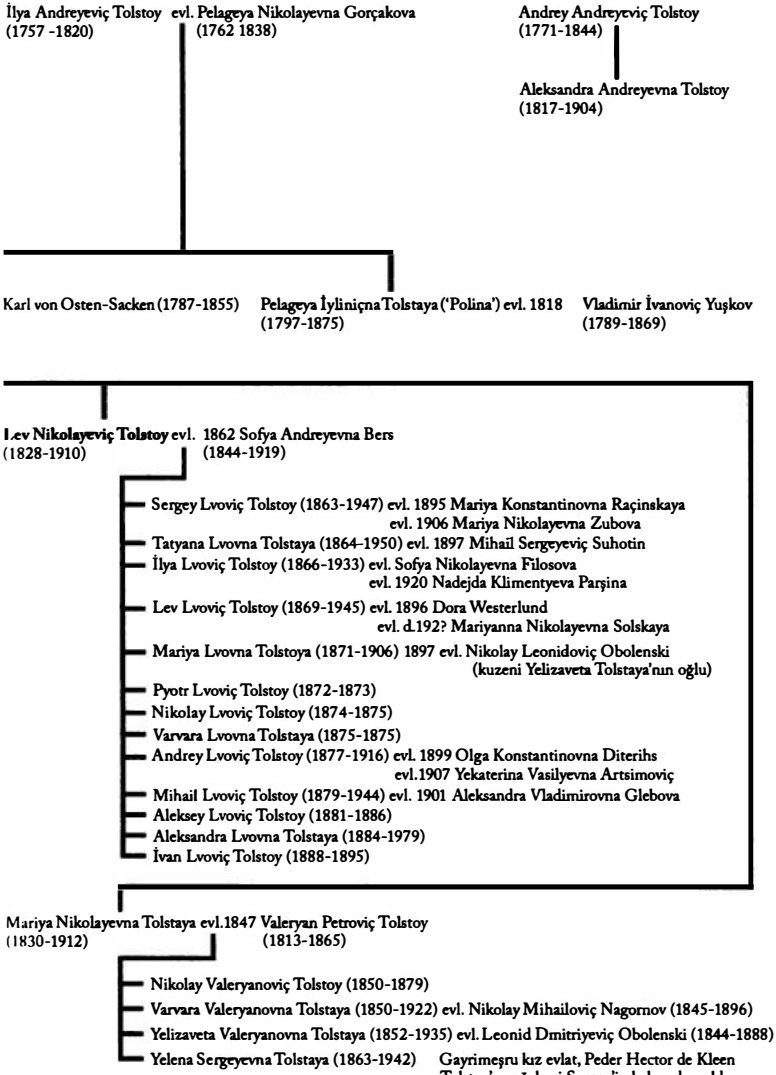
KRONOLOJİ

1828 Tula İli'ne bağlı Yasnaya Polyana'da doğar
1830 Tolstoy'un annesi ölür
1837 Aile Moskova'ya taşındıktan kısa bir süre sonra babası ölür
1841 Beş Tolstoy çocuğu Kazan'a taşınır
1844 Kazan Üniversitesi'nde öğrenci
1847 Miras kalınca diploma almadan Yasnaya Polyana'ya döner ve günlük tutmaya başlar
1851 Ağabeyi Nikolay'la Kafkaslar'a yolculuk yapar ve orduya yazılır
1852 *Çocukluk* basılır
1854 Görevli olarak önce Bükreş'e sonra Kırım'a gönderilir
1855 Aralıkta *Sivastopol* büyük bir övgüyle karşılanır, St. Petersburg'a gider, ilk kez Turgenyev ve diğer yazarlarla buluşur
1856 Ağabeyi Dmitriy ölür, ordudan emekli olur
1857 Batı Avrupa'ya ilk gezi
1859 Yasnaya Polyana'da köylüler için okul açar
1860 Pedagoji okumak üzere Batı Avrupa'ya ikinci ziyaret, ağabeyi Nikolay ölür
1861 Köleler özgürlüğüne kavuştuktan sonra Sulh Hakimi olarak atanır, okul sayısını arttırır, eğitimle ilgili bir dergi çıkarır
1862 Tolstoy Samara'dayken gizli polis tarafından Yasnaya Polyana'ya baskın yapılır, Sofya Bers ile evlenir

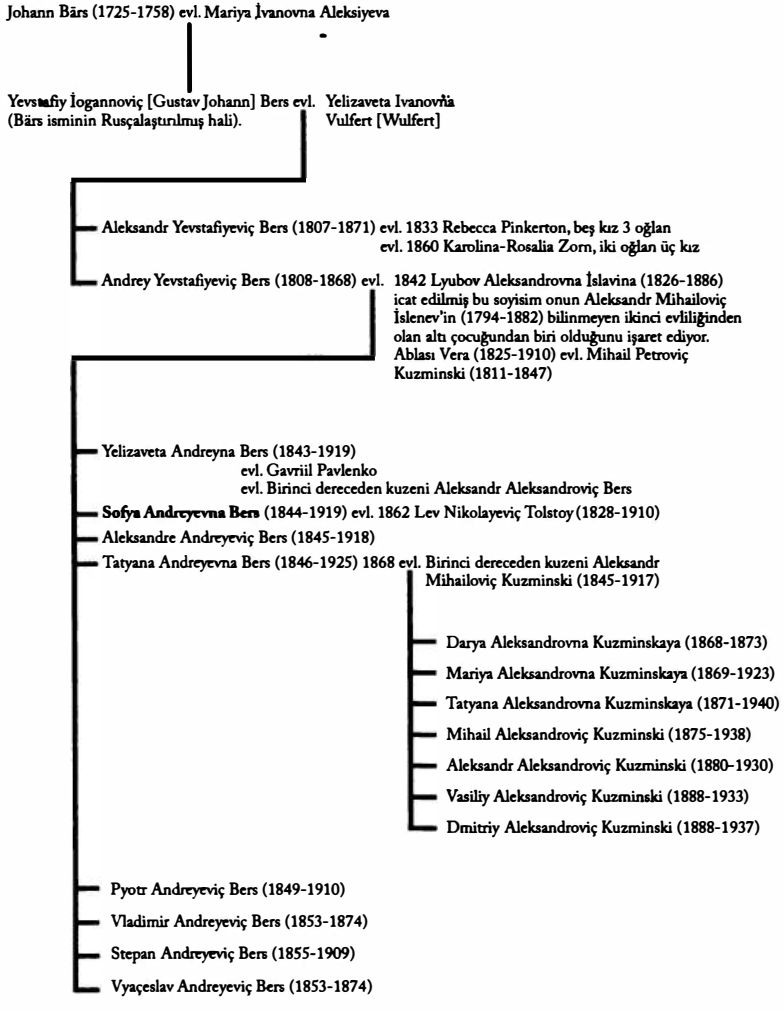
1863 *Savaş ve Barış*'ı yazmaya başlar (1869'de tamamlanır); ilk çocuğu -oğlu Sergey'in- doğumu.
1871 Samara ilinde bir konak alır
1872 *Alfabe* kitabı basılır; Yasnaya Polyana okulunu kısa süreliğine yeniden açar
1873 *Anna Karenina*'yı yazmaya başlar (1877'de tamamlanır)
1875 *Yeni Alfabe* kitabı yayımlanır
1877 Sofu olur - Optina Pustın Manastırı'nı ziyaret eder
1878 Turgenyev ile barışma, Samara'daki tarikatçılarla buluşmalar
1879 Ortodoks inancını terk eder
1880 *İtiraflarım* (1882'de gizlice dağıtılır)
1881 II. Aleksandr'ın suikastle öldürülmesinin ardından merhamet göstermesi için Çar'a başvurur
Dört İncil'in Çevirisi ve Bağdaştırılması
Kış aylarını geçirmek üzere aile Moskova'ya taşınır
1882 *Dogmatik Teolojinin Sorgulanması* (1891'de yayımlanır)
İnancım Neden İbarettir (1884'te el altından dağıtılır)
1883 Vladimir Çertkov ile tanışır, *Özlü İncil* Fransa'da yayımlanır
1885 Tolstoy önceki dönem eserlerinin yayımlanması işini Sonya devralır, *İtiraflarım*, *İnancım Neden İbarettir*'in ilk İngilizce çevirileri
1886 *O Halde Ne Yapmalıyız*, *İvan İlyiç'in Ölümü*, *Karanlığın Kudreti*, *Savaş ve Barış* ile *Anna Karenina*'nın ilk İngilizce çevirileri
1889 *Kreutzer Sonat* - el altından çabucak dağıtılır, Tolstoy'un kızkardeşi Maşa rahibe olur
1890 III. Aleksandr ile ayarlanan görüşmenin ardından Sonya, *Kreutzer Sonat*'ı yayımlaması iznini elde eder, Tolstoy lanetlenir
1891 Telif hakkından feragat eder, mülkü karısı ve çocuklarına paylaştırır. Artık vejetaryen olmuştur, içki, sigara içmez, avı da bırakır
1892 Ryazan ilindeki açlığa yardım
1893 *Tanrı'nın Egemenliği İçinizdedir* hemen çeviri olarak yayımlanır
1894 İlk Tolstoycu "şehidin" ölümü, Duhoborlar ile ilk kez buluşur
1895 Yedinci yaş gününü göremeyen İvan Tolstoy'un ölümü, Tolstoy bisiklete merak sarar
1896 İngiltere'de ilk Tolstoycu koloni kurulur
1897 Çertkov İngiltere'ye sürülür, Tolstoy'un kitaplarını yayımlamak için matbaa kurar

1898 *Sanat Nedir?*
1899 *Diriliş* - Telif gelirleri Duhoborların Kanada'ya göç masraflarına gider
1901 Aforoz edilir
1902 Ağır hastayken Kırım'da iyileşir
1904 Ağabeyi Sergey'in ölümü
1906 Çertkov'un sürgünden dönmesine izin verilir
1908 "Sessiz Kalamam!"
1910 Astapovo tren istasyonunda ölür

Pyotr Andreyeviç Tolstoy
(1645? - 1729)
İvan Petroviç Tolstoy evl. Praskovya Mihaylovna Rtişeva
(ö.1728) (ö.1748)
Andrey İvanoviç Tolstoy evl. Aleksandra İvanovna Şetinina
(1721 1803)
Pyotr Andreyeviç Tolstoy
(1746-1822)
İvan Andreyeviç Tolstoy evl. Anna Fyodovovna Maykova
(1747-1832)
Konstantin Petroviç Tolstoy
(1779-1875)
Fyodor İvanoviç Tolstoy "Amerikalı" (1782-1846)
Pyotr İvanoviç Tolstoy (1785-1833) evl. Yelizaveta Aleksandrovna Yergolskaya
(1790-1851)-Tatyana Aleksandrovna
Yergolskaya'nın-"Toinette"nin kızkardeşi
(1792 1874)
Aleksey Konstantinoviç Tolstoy
(1817-1875) şair
Valeryan Petroviç Tolstoy evl Tolstoy'un kızkardeşi Mariya
(1813-1865)
Nikolay İlyiç Tolstoy 1822'de evl. Mariya Nikolayevna Volkonskaya
(1794-1837) (1790-1830)
Nikolay Sergeyeviç Volkonski'nin kızı
(1753-1821)
Aleksandra İlyiniçna Tolstaya ("Aline") evl. 1814
(1795-1841)
vesayeti alt.çocuk Pelageya Ivanovna Nastasina
(1817-1846)
Nikolay Nikolayeviç Tolstoy
(1823-1860)
Sergey Nikolayeviç Tolstoy evl.1868 Mariya Mihaylovna
(1826-1904) Şişkina (1829-1919)
Dmitriy Nikolayeviç
Tolstoy (1827-1856)
Nikolay Sergeyeviç Tolstoy (1851-? 1852)
Grigoriy Sergeyeviç Tolstoy (1853-1928)
Konstantin Sergeyeviç Tolstoy (1865-1923)
Vera Sergeyvena Tolstoy (1865-1923)
Yuri Sergeyeviç Tolstoy (1867-1817)
Varvara Sergeyvena Tolstoy (1871-1920)

İlya Andreyeviç Tolstoy (1757 -1820)
evl. Pelageya Nikolayevna Gorçakova (1762 1838)
Andrey Andreyeviç Tolstoy (1771-1844)
Aleksandra Andreyevna Tolstoy (1817-1904)
Karl von Osten-Sacken (1787-1855)
Pelageya İyliniçna Tolstaya ('Polina') evl. 1818 (1797-1875)
Vladimir İvanoviç Yuşkov (1789-1869)
Lev Nikolayeviç Tolstoy evl. 1862 Sofya Andreyevna Bers (1828-1910) (1844-1919)
Sergey Lvoviç Tolstoy (1863-1947) evl. 1895 Mariya Konstantinovna Raçinskaya evl. 1906 Mariya Nikolayevna Zubova
Tatyana Lvovna Tolstaya (1864-1950) evl. 1897 Mihail Sergeyeviç Suhotin
İlya Lvoviç Tolstoy (1866-1933) evl. Sofya Nikolayevna Filosova evl. 1920 Nadejda Klimentyeva Parşina
Lev Lvoviç Tolstoy (1869-1945) evl. 1896 Dora Westerlund evl. d.192? Mariyanna Nikolayevna Solskaya
Mariya Lvovna Tolstoya (1871-1906) 1897 evl. Nikolay Leonidoviç Obolenski (kuzeni Yelizaveta Tolstaya'nın oğlu)
Pyotr Lvoviç Tolstoy (1872-1873)
Nikolay Lvoviç Tolstoy (1874-1875)
Varvara Lvovna Tolstaya (1875-1875)
Andrey Lvoviç Tolstoy (1877-1916) evl. 1899 Olga Konstantinovna Diterihs evl.1907 Yekaterina Vasilyevna Artsimoviç
Mihail Lvoviç Tolstoy (1879-1944) evl. 1901 Aleksandra Vladimirovna Glebova
Aleksey Lvoviç Tolstoy (1881-1886)
Aleksandra Lvovna Tolstaya (1884-1979)
İvan Lvoviç Tolstoy (1888-1895)
Mariya Nikolayevna Tolstaya evl.1847 Valeryan Petroviç Tolstoy (1830-1912) (1813-1865)
Nikolay Valeryanoviç Tolstoy (1850-1879)
Varvara Valeryanovna Tolstaya (1850-1922) evl. Nikolay Mihailoviç Nagornov (1845-1896)
Yelizaveta Valeryanovna Tolstaya (1852-1935) evl. Leonid Dmitriyeviç Obolenski (1844-1888)
Yelena Sergeyevna Tolstaya (1863-1942)
Gayrimeşru kız evlat, Peder Hector de Kleen Tolstoy'un ağabeyi Sergey'in baba adını aldı.

Bers Ailesi Soy Ağacı

SADELEŞTİRME HAKKINDA

Asıl metinde basitleştirilmiş bir alfabe çevirim sistemi kullanıldı (örneğin "Pyotr Andreyeviç Tolstoy"), ama notlarda ve bibliografya kısmında daha doğru olanı tercih edildi (örneğin "Petr Andreevich Tolstoi").

"Potemkin" (telaffuzu Potyomkin) örneğinde olduğu gibi, kabul edilmiş bazı yazımlarda ise istisna yapıldı.

1918'den önceki Rus tarihleri, 19. yüzyıldaki Miladi Takvim'in 12 gün, 20. yüzyılda 13 gün arkasından gelen Jülyen takvime göre verilmiştir.

[Çevirmenin notu: Metinde Rusça isimlerin Türkçede öteden beri bilinen yazılışları kullanılırken, kaynakça ve notlarda yazarın tercihine sadık kalındı. Kitap boyunca Rusça kelimelerin yazılışı başta olmak üzere, sonu gelmez sorularıma sabırla cevap veren sevgili arkadaşım ve meslektaşım Günay Çetao'ya teşekkürü bir borç bilirim.]

ЛЕВЪ ТОЛСТОЙ

GİRİŞ

Rusya'nın karakışının bağrında, 1895 yılı Ocak ayında, Lev Nikolayeviç Tolstoy, eski arkadaşlarını da yanına alarak, kırlık arazide bulunan malikânelerinde birkaç gün geçirmek için Moskova'dan ayrıldı. Yeni bir öyküsünün yayımlanmasına ilişkin karısıyla yine tartışmış ve şehirde boğulduğunu hissetmişti. Sırtında eski deri paltosu, başında kürk şapkası, insanlardan ve binalardan uzakta, buz gibi bir havada, uzun yürüyüşler yapmak, kafasını boşaltmak iyi gelecekti. Onu misafir edecek dostları, malikâne civarındaki patikaları temizlemeye özen göstermiş olsalar da Tolstoy muntazam patikalarda yürümekten hoşlanmazdı. Yetmişine dayanmışken bile vahşi doğada dolaşmayı tercih ederdi; bahçe çitlerini aşmayı göze alarak, karların içine dala çıka, gözü nereyi keserse oraya yürüdü. Malikânede onunla kalan genç dostları, bir akşam ayak izlerini takip edelim demiş, ama Tolstoy'un keçe çizmelerinin yumuşak karda bıraktığı izlerin arasındaki mesafeyi görünce, çok geçmeden bundan vazgeçmek zorunda kalmışlardı.[1]

Tolstoy yaşamın her alanında devasa ayak izleri bırakırken, ona yetişememek, çağdaşlarının paylaştıkları bir duyguydu. İhtiraslı, çılgın amaçların peşinde koştuğu, bunları tasarlayıp başaramadığı gençlik döneminde, epey bir miktar kumar borcuna battıktan sonra, çok uzun romanlar yazmaya başladı ve bir sürü de çocuğu oldu. Oğullarıyla at gezisine çıktıklarında, huyu gereği atı öyle hızlı koştururdu ki peşindekiler zor yetişirdi. Derken Tolstoy dünyanın en ünlü ve etkili adamlarından biri olup, ulusuna yol gösteren bir ahlak önderine dönüştü. On altıncı yüzyılda, üç Moğol Hanlığı'na boyun eğdirerek çok ırklı, devasa bir imparatorluk kuran Korkunç İvan'dan beri dünya ölçeğinde bir şeyler yapmak bir Rus özelliği haline gelmişti. Büyük

Petro devasa bir alanı, Finlandiya bataklıklarında kısa zamanda yükselen yeni başkent St. Petesburg'un tanımlayıcı özelliği yaparak geleneği pekiştirdi. Büyük Yekaterina 18. yüzyılın sonunda öldüğünde, Rusya oldukça zengin bir ülke haline gelmişti. Rus soyluları paraları har vurup harman savuracak kadar büyük saraylar kurabiliyor, Avrupalı taydaşlarından çok daha muazzam sanat koleksiyonlarına sahip olabiliyor, onların yaşam tarzlarıyla boy ölçüşebiliyorlardı. Ne var ki Rusya'daki açlığın boyutları da dev ölçekliydi. Batılılaşmış aristokrat bir azınlığın, zincire vurulmuş toprak köleleri üzerinde egemenlik kurarak, onları insanlık dışı koşullarda yaşamaya zorladığı bir kast sistemiyle kalıcılaşmıştı. Bu kültürün ürünü olan Tolstoy, belki de onun en canlı ifadesiydi.

Tolstoy'u tanıyanlar ondaki aşırı duyarlılığı da fark etmişlerdir. O bir turnusol kâğıdına benziyordu. Duygusal ve fiziksel deneyimlerin en küçük ayrıntılarını hissedebilecek keskin bir algılama yetisine sahipti. Okurken nefesimizi kesen o büyük metinlerde, sürekli değişen insan davranışlarını gözlemleyip betimlemesine yarayan eşsiz yeteneği işte buradan geliyordu. Yarattığı karakterlerin bilinçleri, önce özel sonra evrenseldir. Tolstoy bir başka açıdan da aşırı duyarlıydı; değişik zamanlarda "tövbekâr soyludan" "deli dervişe" kadar bir sürü Rus ilkörnekte kendisini var edecekti. Tolstoy gibi bir yazarı yalnızca Rusya yetiştirebilir, ama aynı zamanda da bir Tolstoy, hem çar hem de bir köylü tarafından sevilebilirdi. Atalarından yadigâr Yasnaya Polyana'da huzurlu aristokrat yuvasında doğduğu andan seksen iki yaşında orayı sonsuza değin terk ettiği zamana kadar, Tolstoy derinlemesine bir Rus hayatı yaşadı. Daha otuzlu yaşlarında yazdığı ulusal destanı *Savaş ve Barış* yayımlandığında ülkesiyle özdeş tutulmaya başlanmıştı. İleriki yıllarda, meşhur Rus *bogatır* İlya Muromets'e –otuz üç yaşına kadar evde, tuğladan sobanın üzerinde aylak aylak yatan, sonra da krallığı savunmak için değme yiğitlikler gösteren yarı mitolojik ortaçağ savaşçısı– denk tutuldu. İlya Muromets Rusya'nın beden ve ruh kuvvetini temsil eder. Tolstoy da aynı şekilde, kendisine hayran bazı yabancılar için Rusya demekti. "O önemli bir Rus karakteri, en az Kremlin kadar, Rusya'nın geleceğinden haber veren bir parçasıdır." 1901 yılında Tolstoy'u ziyaret etmiş, liberal politikacı İngiliz Sir Henry Norman'ın sözleriydi bunlar.[2] Avusturyalı yazar Stefan Zweig'a göre ise Tolstoy'un "kendi yüzü yoktu; onun yüzü Rus halkının yüzüydü, bütün Rusya onda nefes alıp yaşıyordu."[3]

Tolstoy'un yaşamı bir Rus'un yaşamıydı, ama felsefeci Nikolay Berdyaev'in Rus halkının karakteristiği olarak tanımladığı "Doğal Diyonisosçuluk" ile "Hıristiyan Çileciliği"nin ikisini birden sergilediğinden, onun diğer

Ruslardan fazla hayatı olmuştu.[4] Her şeyden önce, kendi ayrıcalıklı sınıfının hayatını yaşamış, yabancı, özel öğretmenler tarafından eğitilmiş, hizmetinde toprak köleleri olmuştu. On dokuz yaşında varsıl bir toprak sahibi olmuş ve tez elden Ruslara özgü "aşırı" eğilimler sergileyerek kendisine kalan mirası Çingene şarkıcılara harcamaya, kumar oynamaya başlamıştı. Köylerin tümü borçların ödenmesi için satıldı ve bunu malikâneler izledi. Tolstoy, sahibi olduğu toprak kölesi kızlardan yararlanan ahlaksız Rus toprak sahibi ününü de edindikten sonra, Rus soylusunun bir başka kimliğine bürünüp subay oldu. Silah arkadaşlarının çoğu için bir sonraki aşama, kırlıktaki malikânelerde inzivaya çekilmekti, ama Tolstoy yazar oldu, hem de kuşağının en umut vaat eden genç yazarı. İçindeki gizli anarşizmin işaretleri tam bu aşamada görülmeye başladı. Edebiyat kardeşliklerinden hiçbirine ait olmayı istemiyordu, zaten çok geçmeden hırçın mizacı ve tuhaf görüşleri yüzünden diğer yazar arkadaşlarına yabancılaştı. Turgenyev, onun kadar yazma işini ciddiye almadığı ve Batı Avrupa'nın esiri olduğu için Tolstoy'u hayal kırıklığına uğrattı. Eserleri Rusya'ya Tolstoy'unkiler kadar derinden bağlıydı, ama Turgenyev Paris'te yaşıyordu. Tolstoy hayatı boyunca iki kez yurtdışına çıkmıştı, ama bedenen ve ruhen Rusya'ya aitti.

Fikirlerini şekillendiren yazar ve felsefecilerin etkisi altında olgunlaşırken, kaçınılmaz olarak, özellikle Ruslardan oluşmuş bir sınıfın; aynı eğitim tezgâhından geçmiş, genellikle hükümetlerine karşı aynı eleştirel duruşu sergileyen entelijansiyanın bir üyesi haline gelecekti. O günlerde Rus köylüsü karşısında hissettiği derin suçluluk duygusu, onu tövbekâr bir soylu yapmakla kalmadı, ahlak dışı toprak köleliği kurumunun suç ortağı olduğu için utandırdı. Halkçılar gibi Tolstoy da köylüleri Rusya'nın en iyi sınıfı, ülkenin geleceği olarak görmeye başladı, toprak köleliği kesin olarak kaldırıldığı dönemde de, çocuklara okuma yazma öğretmek için kendini köylere attı. Ancak ruh hali cıva gibiydi ve bir yıl sonra, evlenip aile kurmak için, giderek genişleyen gelenek-dışı okullar ağına son verdi. Sadık karısı Sofya ("Sonya") Bers'de bulduğu duygusal istikrar onu Rusya'nın Homeros'u yapacaktı: *Savaş ve Barış* hayatının en mutlu döneminde yazıldı.

Tolstoy'un aşırı faal vicdanı, büyük romancı yolundan gitmesine izin vermeyecekti, 1870'lerin birinci yarısında yeniden eğitime döndü. Bu kez *Alfabe* kitabı ve birkaç okuma kitabını bir araya getirerek farklı çevrelerden bütün Rus çocuklarına okuma yazmayı öğreteceği kendi sistemini yarattı. Kendi kendine Yunanca öğrendikten sonra Aisopos'un fabllarını basitleştirerek Rusçaya çevirdi, kendi hikâyeleri yanında Rus *bogatırlar*'dan söz eden masalları ve kutsal kitaplardan alıntıları derledi. Yasnaya Polyana okulu,

Tolstoy ailesinin büyük çocuklarının da öğretmen olarak görev almasıyla yeniden açıldı. Hayatının diğer dönemlerine kıyasla bu zamanda Tolstoy babalık görevlerini öne çıkardı, böylece ailesini Samara bozkırında yeni almış olduğu konağa götürüp, onlara Başkırtlar ve atlar arasında alışılmadık bir yaz tatili yaşattı. Karısından farklı olarak bu ham, ilkel hayattan büyük zevk aldı.

1870'lerin ikinci yarısında art arda gelişmeler yaşandı. 1873'te *Anna Karenina*'ya başladığı yıl, Tolstoy köylüler namına ilk kez konuşarak, yaklaşmakta olan kıtlığa karşı tüm ülke çapında bir yardım çağrısı yaptı. Çağdaş Rusya'da geçen *Anna Karenina*, Tolstoy'un ölüm fikri ve bunalım karşısında hayatın anlamını araştırma çabasını yansıtır. Başlarda anlamı din inancında buldu, ülkenin kutsal manastırlarını ziyaret ederken tüm Rus toprağında gidip gelen milyonlarca hacıdan biri de oydu. Meslektaşı birçok aydın gibi Optina Pustın Manastırı İhtiyar Bilgeleri –ilk Kilise Babalarının çileci geleneklerini yeniden canlandırmak suretiyle kendilerini resmi kilise hiyerarşisinden uzaklaştırmış, manevi bilgelikleriyle saygı gören keşişler– onu da cezbetti. Gelgelelim, insanlara iletecek bilginin daha çok köylülerde olduğunu keşfetti ve bir dahaki sefere Optina Pustın'a yürüyerek yaptığı yolculukta, tıpkı bir *Strannik* (gezgin) gibi köylü giysileri ve ağaç lifinden örme çizmeler giydi. Strannikler, ömürlerini manastır manastır hac ziyareti yaparak geçiren, sadakayla yaşayan bir tarikattı. Rusya'da göçebe ruh yer etmişti ve Tolstoy, zaman geçtikçe onların saflarına daha çok katılmak istedi. Köylü gibi giyinmeye çok eskiden başlamıştı, çok geçmeden de parasını ve bütün özel mülkünü dağıtmayı arzuladı.

Tolstoy aşırı sofuluktan aşırı nihilizme gitti. 1870'lerin sonunda "ışığı görmeye" başladı ve manevi yolculuğunu, bilinegelen adıyla, *İtiraflarım* adlı eserde anlattı. Öte yandan da Rus Ortodoks ilahiyatını eleştirel bir gözle araştırma işine girişip, İncillerin "yeni, geliştirilmiş" bir çevirisini ortaya koydu. 1880'ler boyunca, sahici kaynakları baştan sona inceleyerek ulaştığı Hıristiyan öğretisinin öncüsü haline geldi. Bu yeni keşfedilmiş inancın etkisiyle de, zirvesinde krallık olmak üzere, aşağıya doğru tüm devlet kurumlarında görmüş olduğu ahlaksızlıklara karşı sesini yükseltmeye başladı. Ev hayatı giderek huzursuz bir hal almıştı, özellikle de yeni yazdığı tüm eserlerdeki telif haklarından feragat etmesinden, tüm malını ailesine bağışlamasından sonra. Kafa dengi insanları, taraftarlarını çoğunlukla köylülerin, Rusya'nın her yanında sayıları artmış gayri resmi tarikat mensuplarının oluşturduğu kimseler arasında buldu. Zamanla, müritlerini çoğunlukla kendi gibi vicdan azabı çeken kaymak tabakanın oluşturduğu yeni bir tarikat inancının lideri-

ne dönüştü. Bu Tolstoycular bazen ahlaki açıdan en saf yaşamı sürme konusunda birbirleriyle yarışıp para ve mülkten vazgeçtiler, herkese "kardeşleri" gibi davranarak, alın teriyle yaşadılar. Hatta bu ateşli Tolstoycudardan biri, bir yaz günü kaftan, şapka ve ağaç lifinden örgü çizmelerinden de vazgeçmiş, böylece gönül ferahlığıyla özel mülk köleliğinden kurtulmuştu.[5]

1890'lara gelindiğinde Tolstoy Rusya'nın en meşhur adamıydı. Hıristiyanlık, Ortodoks Kilisesi ve Rus hükümetine dair görüşlerini ifade ettiği, ilgi uyandırdığı kadar tepki de çeken bir dizi kitapçık kaleme almış ve bunlar yasaklanmış, ancak sonrasında gittikçe daha büyük bir iştahla okunmuştu: Çok başarılı bir şekilde gizlice basılıp el altından dağıtılmışlardı. Gelgelelim 1892 yılında bütün ülkeyi kasıp kavuran kıtlık sırasında yardım girişimine öncülük ettiğinde, Rusya'nın en büyük ahlaki otoritesi olarak rolü sarsılmaz bir hale gelmişti. Bu durum, Moskova'daki evinin kapısında dinmek bilmez bir ziyaretçi seliyle sonuçlandı ve bu kişilerin çoğu, sadece elini sıkmakla yetiniyordu. Bunlardan biri de, kendine özgü küstahlıkla, bir gün kuzenini de yanına alıp kapıda beliren yirmi üç yaşındaki Sergey Dyagilev idi. Zira Tolstoy'un "konuşması ve tavırlarındaki beyefendilik" ile köylü giysisinin hiç uyuşmadığını hemen fark etmişti. Tolstoy Ryazan ilinde sürdürdüğü kıtlığa yardım girişimi çalışmalarından birazcık soluklanmak için dönmüş, St. Petersburg'dan gelen ince zevkli genç estetikçilere aş evlerini anlatıyordu. Dyagilev izlenimlerini üvey annesiyle şöyle paylaşır:

> Sokağa çıkınca farkında olmadan yüksek sesle haykırıyorduk: "O bir ermiş, sahiden de bir ermiş!" Öylesine etkilendik ki neredeyse ağlıyorduk. Bu kudretli adamın tüm kişiliğinde anlatılamaz bir samimiyet, dokunaklılık ve kutsallık vardı. Tuhaf belki, ama ona sarılınca dokunduğumuz sakalının kokusu, çok uzun süre burnumuzda kaldı..."[6]

Hayatının son on yılında binlerce ziyaretçiyi kabul eden Tolstoy neredeyse kimseyi geri çevirmemesiyle ünlüydü. Çok geçmeden "Yasnaya Polyana'nın İhtiyar Bilgesi" olarak bilinmeye başlamıştı.

Yaşarken 50 bini aşkın mektup aldı ki bunlardan dokuz bini yurtdışından gönderilmişti. Tolstoycu hareketin perde arkasındaki figür olan Vladimir Çertkov'un bulduğu sekreterlerin yardımıyla, bu mektupları elinden geldiğince yanıtlamaya çalıştı. (*Toplu Eserleri*'nde basılmış sekiz bin beş yüz mektup vardır ve çok daha fazlasını yazmış olmalıdır.)[7] Tolstoy'un güvenilir dostu ve son dönem yazdıklarının baş yayıncısı haline gelecek Çertkov, seçkin aristokrat bir ailenin oğluydu. Tolstoy'un ailesi çoğu kez ihmal edildiğini

düşündü. Bazıları epey azgın sekiz çocuğun neredeyse hem annesi hem babası olarak işin ceremesini çeken karısı Sonya'ydı. Kocasının ilk dönemlerde yazdığı kitapların basılması gibi –onun bu kârlı girişimi Tolstoy'a acı verse de– ailenin geçimine katkı yapan oldukça zorlu bir işi de yüklenmişti. Tolstoy ailesinin üyesi olmak hiç de kolay değildi. Sonya 1892'de kocasına şöyle yazıyordu: "Tanya Moskova'da birisine 'meşhur bir babanın kızı olmaktan öylesine bıktım ki' demiş. Doğrusu ben de meşhur bir kocanın karısı olmaktan bıktım!"[8]

Son romanı *Diriliş*'i, inanç ve ibadetlerini baskı görmeden yaşayabilecekleri Kanada'ya göçmek isteyen Duhobor tarikatı üyelerinin göç etmesine para desteği yapmak için bastırmasıyla, Tolstoy'un ünü daha da arttı. Anılan kitapta aşai rabbani ayinini Tolstoy'un sert bir şekilde alaya almasına çok sinirlenen Rus Ortodoks Kilisesi, nihayet onu aforoz etti. Böylece Tolstoy Stenka Razin ve Emelyan Pugaçev gibi asilerin de içinde olduğu, ünlü Rus mürtetlerin saflarına katılmış oluyordu. Şöhreti sayesinde Rusya'da kimsenin yapamadığı şeyi o yaptı: korkmadan konuştu. Hükümetin gücü onu durdurmaya yetmiyordu, çünkü tutuklanır veya sürgüne gönderilirse uluslararası bir öfkenin doğacağını biliyorlardı. Tolstoy bir "deli derviş" gibi davranarak bu durumdan yararlandığından, Çar'ı ulusal bir lider olamadığı konusunda istediği gibi eleştirdi. Tolstoy'un hayatının son on yılında, Rusya'daki herkeste "gerçek Çar"ın o olduğu duygusu hakimdi.

Tolstoy seksen iki yıllık ömründe birçok hayat yaşadı, ama Rus ilkörnekleri göz önüne alındığında dikkat çekici farklılıklar da vardır. Onun, Rus toplumunda ayrı bir sınıf oluşturan tüccarlara karşı öteden beri tiksinti duyduğunu söyleyebiliriz. Benzer şekilde imparatorluk bürokrasisinin temsilcisi olan *çinovnik* ile, mütevazi çevrelerden gelen ve toplumsal reform için savaşmaya can atan, genellikle de radikal "Batıcılaştırmacı" olan aydın sınıfınının karışık üyeleri *raznoçinet*'lere aristokratlara has bir küçümsemeyle bakardı. Tolstoy bir "Oblomov" da –Gonçarov'un yataktan çıkması bile birkaç bölüm süren en meşhur kahramanı olan o Rus ayısı– değildi. Zira istediği kadar çabalasın, Oblomov'un zahmetsizce sergilediği en önemli Rus erdemi, alçakgönüllülüğü bir türlü özümseyemedi. Öte yandan, Ruslara has olmasa da yine onun hanesine ekleyebileceğimiz bir hayat daha var: Tolstoy neredeyse fahri Çeçen olarak görülüyordu. Tolstoy'un 1850'lerde konuşlandığı Rus askeri üssü Starogladkovskaya'daki küçük Tolstoy Müzesi, Rusya'yla olan en son savaş sırasında Grozni'deki ulusal müze saygısızca yağmalanırken, Çeçen bölgesindeki kapılarını kapatmayan tek müze oldu. Önündeki Tolstoy heykeline de kimse dokunmadı.

Çeçenler, Tolstoy Kafkasya'da kaldığı zamanlarda onlarla arkadaşlık kurduğu (yerli halkı hor görme eğiliminde olan Rus subayları için hiç alışılmadık bir şeydi bu) ve onlara dair olumlu şeyler yazdığı için ona hayranlık duyarlar. Tolstoy'un, 1994'te Yasnaya Polyana Müzesi müdürü olan torununun torunu Vladimir İlyiç'e göre, "Çeçen halkı, Tolstoy'un o dönemde gerçekleşen hadiseleri, dağ halkının karakterini, onların özgürlük mücadelelerini, dini, etnik ve diğer özelliklerini en doğru şekilde kaleme aldığını düşünüyor." 2008 yılında Starogladkovskaya Tolstoy Müzesi müdürü olarak babasının yerine geçen Salavdi Zagibov, Tolstoy'un barışçıl öğretileriyle bir Çeçen çobanı olan, 19. yüzyılda yaşamış Sufi lider Şeyh Kunta Haci arasındaki benzerliklere dikkati çekmişti.[9] Starogladkovskaya Müzesi yenilenerek 2009 Aralık ayında yeniden açıldı ve restorasyon masrafları Çeçenistan Başkanı Ramazan Kadirov'un kendi vakfı tarafından karşılandı.

Tolstoy dünyanın en büyük yazarlarından biri olarak kabul edilir, ancak bu onun tartışmalı ve çelişkili bir kişi olarak kalmasına engel değildir. Vladimir Çertkov ile tanıştığı zamanlarda evlilik hayatı çoktan inişe geçmişti ama hayatının son yılında aile hayatını tamamen dağıtacak o kötü durumu yaratan şey, onun bu sadık arkadaşına tamamıyle boyun eğmesi oldu. Çertkov'un Tolstoy Mâlikanesi üzerindeki etkisi, yaşananlar hakkındaki kendi yorumunun, zaman içinde diğer tüm muhalif seslere baskın çıkması anlamına geldi. Bu muhaliflerin başında yazarın acı içindeki dul eşi vardı; kocasının sevgisini Çertkov'a kaptırmıştı. 2006'da Sofya Tolstoy anısına adanmış bilimsel makalelerden oluşan bir derlemenin, 2010'da da yine onun hakkındaki ilk Rusça biyografinin basılması, Sovyetler Birliği'nin çökmesinden hemen sonra yaklaşımlarda kendini belli eden büyük değişimin kanıtıdır.[10]

Sonya kocasının son yılında paranoyak ve histerik biri haline geldiği için affedilebilir. Birçok konuda affedilebilir, ne de olsa kocası ona çok kötü davranmıştır. Zira Tolstoy'un güçlü yanları aynı zamanda zayıflıklarıydı ve kadın cinsine karşı genel tavrı hayranlık uyandırmıyordu. Sonya, o ve kızları gibi vejetaryen olmadı, ne de parasını ve özel mülklerini dağıttı; sadece alışkın olduğu konforlu hayat tarzını sürdürmek istedi. Kocasının istediği çocukları doğurmaya, onun, eserlerini temize çeken yardımcısı olmaya devam etmek için meraklarından vazgeçebilen özverili, yetenekli bir kadındı. Uzun yıllar boyunca, egosu yüzünden sıklıkla ailesinin ihtiyaçlarını görmeyecek kadar körleşen bir adama destek oldu. Ayrıca değişim zamanının geldiğine karar verip, karısından da hiç itiraz etmeden onun isteğine boyun eğerek ruhani, çileci bir yaşam sürmesini beklemesi, Tolstoy'un adaletsizliğiydi. Ne

ki Sonya'nın da hataları oldu, esnemez tutumu, kendisinin de Çertkov kadar kontrol takıntılı olduğunu görmesini engelledi.

Tolstoy da kendisini kötüleyenlerden nasibini aldı. Bunlardan en zekice ve etkili olanı sanatçı Tolstoy'a hayran, ama düşünür Tolstoy üzerine ağır bir eleştiri kaleme almış yazar Aleksandr Boot'tu:

> O bir romancıdan, hatta bir dahiden fazla bir şey olmayı istedi. Bir falcı, bir müneccim olmaktan da fazlasını arzuladı, – ki iyi bir başlangıç olurdu bu. Tanrı olmayı istedi o... Dünyanın kusurlu ve günahkâr olmasına izin verdiği için, Tanrı'nın hatalarını düzeltmek istedi. O, Kont Tolstoy... Tanrı'nın işini gasp etmek için yola çıktı. Ama söz konusu iş daha baştan Tanrı'nın elindeydi ve ilah sımsıkı yapışmış vermiyordu. Böyle olunca Tolstoy Tanrı'ya savaş açtı, emrindeki tüm güçlerle ona karşı cenge girdi. Ama ah, sözde Hıristiyan laf kalabalığı içine gizlenmiş birçok hücum yapmasına karşın hezimete uğradı. Sırf intikam almak için de Baba Tanrı'yı inkar etti, Oğul Tanrı'ya boş verdi, Kutsal Ruh Tanrı'yı görmezden geldi. Kimse Tolstoy'u yenip, paçayı kurtaramazdı.[11]

Boot, etyemezlik, kapitalizm karşıtlığı, hayvan hakları gibi modern çağın birçok hareketi üzerinde Tolstoy'un muazzam bir etkisi olduğunu teslim eder, ayrıca eleştirilerinde de ikna edicidir. Ancak bu eleştirilerin, Tolstoy'un "pasif direniş" felsefesinin Gandhi, Wittgenstein ve Martin Luther King tarafından saygı gördüğü gerçeğiyle bağdaştırılması gerekir. İlkesel olarak, Tolstoy'u sanatçı-düşünür karşıtlığı bağlamında görmek, onun önemli insani işlerini görmezden gelmektir.

Tolstoy'un bıraktığı, muazzam eserlerini de aşmış en büyük mirası belki de daha hayattayken görülmeye başlamış, Rus hayatı üzerindeki etkisidir. Her şey bir yana, onun, 19. yüzyılın sonunda nüfusunun küçük bir yüzdesinin okuma yazma bildiği bir ülkede okuryazarlık oranını geliştirmeye çalıştığı için, insanoğlunu kıtlıkla tehdit eden doğal felakete karşı bir şeyler yaptığı için, tebasının açlığına kayıtsız halinden memnun, yozlaşmış bir rejime acı gerçekleri söyleme cesaretine sahip olduğu için selamlanması gerekir. Tolstoy'a şüpheyle yaklaşan yığınla insan, Dyagilev gibi onun samimiyetinden emin olarak yanından ayrıldı. Oğulları öğütlediği şeyin tam tersini yapmak için ellerinden geleni yaptılarsa bile, kızları ona sadık kaldı. Düşünceleri ne kadar yanlış olursa olsun, tükenmek bilmez yaşam sevincinde dokunaklı bir şey vardır.

Tolstoy'un yaşamöykücüsünün üstesinden gelmek zorunda olduğu en büyük iş, sahiden de hayattan daha büyük bir insanı anlamaya çalışmaktır. Bu, delikanlılık döneminde günlük tutmaya başladığı andan itibaren bizzat giriştiği ve özellikle de hayatının son yılları olmak üzere, bir daha asla terk etmediği bir işti. Tolstoy eserlerinde kendisini açıklamaktan da asla geri durmadı, kamuoyuna malolmuş kurmaca karakterlerin vasıtasıyla olsun, yarı-özel günlük kayıtlarından biri aracılığıyla olsun. Akademisyen İrina Paperno'nun ileri sürdüğü gibi, Tolstoy gerçekten de romanlarında, açıkta olan ya da potansiyel halindeki psikolojik süreci olağanüstü bir beceriyle ifade ettiği kadar, "günlük yazmak suretiyle de kendini bir kitaba dönüştürmek" istemiş gibidir.[12] Bilincini gelişim aşamasında betimlemek ve kuşatmak, birçok Rus ütopik rüyası gibi başarısızlığa mahkûm bir projedir, ancak böyle olsa bile, bu arayışın sonluluktan yoksun oluşu Tolstoy'un insanlığının teminatıdır.

Onun sanatsal ve entelektüel yolculuğununun duraklarını belirleme işi de, Rusya'nın en büyük Tolstoy araştırmacılarının karşısına dağ gibi dikildi. Tolstoy'un eski sekreteri Nikolay Gusev'in 1950'lerde girişmiş olduğu, devasa çok ciltli biyografinin alçak gönüllü bir şekilde *Bir Biyografiye Malzemeler* diye adlandırılması bunun bir göstergesidir. 1967'de seksen beş yaşında ölüp yerini öğrencisi Lidiya Gromova-Opulskaya'ya bırakmasıyla, kitap yarım kaldı. Gusev'in dört cildine iki cilt eklediği halde, o da proje tamamlanmadan öldü ve böylece Tolstoy'un son on sekiz yılı çalışmaya dâhil olamadı (bu seçkin araştırmacı 2003'te ölmeden önce, Tolstoy'un *Eksiksiz Toplu Eserleri*'nin 100 ciltlik baskısını yayımlayabildi).[13] Tolstoy'un çocuk yıllarına ilişkin, yazarın yaşlıyken derlemiş olduğu kimi tutarsız ve boşluklarla dolu anılara dayanmayı zorunlu kılan kaynak kıtlığı varken, sadece son yıllarındaki kaynakların bolluğu biyografi yazarının karşısına farklı bir zorluk çıkartmaktadır. Öylesine ünlüydü ki, Lev Tolstoy "*hagiografisi*"ndeki" birçok bölüm, daha hayatta olması bir yana görece genç olduğu bir zamanda yazılmıştı. Onun ilk biyografisi altmışlı yaşların başındayken, üstelik Almanca olarak basıldı. Tolstoy'a hayatı boyunca yapışmış birçok beylik tanım da –"Rus ülkesinin büyük yazarı", "Yasnaya Polyana'nın İhtiyar Bilgesi" gibi– engelleyici olabilir, tıpkı kişiliğinde kaynayan birçok çelişkinin yol açtığı gibi. Tolstoy'un hayatı büyüleyici ve zengindir, ama bununla birlikte mitleştirilmiş, kendisi de bizzat bu efsaneleştirmeye katkıda bulunmuştur.

Evliliğinin ilk yıllarında, *Savaş ve Barış*'ı yazarken, Tolstoy ısrarla genç karısını bir armağan olarak görüyordu, Sonya da genellikle çalışma masa-

* Azizlerin hayat öyküsü. (ç.n.)

sının yanında serili olan ayı postunun üzerine –av seferlerinden birinden kalan yadigârdı–, onun ayağının dibine kıvrılırdı.[14] Daha sonraları kendi başına çalıştı ama evlilikleri boyunca Tolstoylar birbirlerinin günlüklerini okuduklarından itirafları aslında hiç mahrem değildi. Sonya cephesinde, kızkardeşi Tanya'ya yazdığı mektuplarında kendini en samimi şekilde ifade etti; günlüğü ise genelinde yüksek farkındalıkla yazılmıştır. Gelgelelim toprağına ve üstünde çalışanlara derinden bağlı olan Tolstoy'un durumunda, en başından beri Ruslara özgü o birlik özlemi vardı ve bu öylesine yoğun bir özlemdi ki, zaman içinde kamusal ile mahrem arasındaki sınırların silikleşmesine neden oldu. Onunki bir Rus hayatıydı.

1. BÖLÜM

Atalar: Tolstoylar ve Volkonskiler

Kırda bu yıl, baharın olağanüstü güzelliği ölüleri bile diriltirdi. Ağaçlardaki körpe yaprakları hışırdatan ılık meltem, ay ışığı ve gölgeler, aşağıda, yukarıda, uzakta ve yakında bülbüller, ötede kurbağalar, sessizlik ve mis gibi kokan, uysallaştıran hava – bütün bunların alışıldık bir zamanda değil de aniden olması çok garip ve güzel. Sabahleyin yine, yoldaki sık yapraklı büyük huş ağaçlarının arasından sızıp, koyu yeşile dönmüş çimenlere, yanı sıra da, beni-unutma-çiçekleri ve gür fışkırmış ısırganlara düşen ışık ve gölge oyunu vardı ve her şey –hele hele yol üzerindeki huş ağaçlarının salınması- altmış yıl önce bu enfes güzelliğin ilk kez farkına varıp âşık olmaya başladığım zamanki gibiydi.

Sofya Tolstaya'ya gönderdiği 3 Mayıs 1897 tarihli mektup [1]

"Babam yetiştirilme tarzıyla, tavırlarıyla doğuştan bir soyluydu. Üzerinden çıkarmadığı işçi gömleğine rağmen, soyluluğa ait tüm önyargıları küçümsemesine rağmen o bir beyefendiydi ve ölene kadar da öyle kaldı."[2] Tolstoy'un oğlu İlya belki de, hayatı çelişkiler yumağı olarak geçmiş bir kişilikteki en büyük çelişkiyi işte böyle özetliyordu. Hayatının çoğunda Tolstoy bir *barin* (bey) olarak toplumsal konumundan şüphe etmedi ve soylu geçmişiyle övündü. Unvanından vazgeçip, köylü giysileri giymeye başladıktan sonra da uzun süre bir aristokrat gibi davranmayı sürdürdü, çünkü bu onun kanın-

da vardı. 1899'da yetmiş bir yaşındaki yazarla buluşmasını aktaran İktisatçı James Mavor, "Köylü gibi giyiniyordu ama ne görünüş ne de huy açısından köylülere benziyordu. Hiçbir *mujik*'in (köylü) gözleri onunki gibi keskin bakamaz, hiç kimse onun gibi dengeli ve hakim bir hava veremezdi,"[3] demişti. Birinin rüzgârdan kavrulmuş yüzüyle kırda yürüyen bir köylüyü fark edip, Amerikalı çevirmeni Isabel Hapgood sözleriyle,[4] "Bu adamda kılığına uymayan bir şey var," demesi olsun ya da Tolstoy'un insanlara hitap ederken asla elden bırakmadığı o nazik üslup olsun, davranışlarında meydan okurcasına soylu kalan bir şey hep vardı.

Tolstoy da ailesi gibi atalarına büyük saygı besliyordu. Onları çepeçevre sarmış söylencelerden, kuşaklar boyu onlara bağlı olma duygusundan çok hoşlanıyordu. Tolstoy uzmanı bir Rus'a göre o, "doğmadan önce var olduğundan, ondan önce yaşamış tüm atalarının bir ürünü olduğundan"[5] emindi. Böyle bir sürekliliğin parçası olduğu hissi, hayatı derinden derine ülkesine bağlı bir yazar için vazgeçilmez derecede önemliydi. Yaşamının büyük bir bölümünü geçirdiği ve oğlu Lev'in sözleriyle, "vücudunun bir parçası"[6] saydığı kırdaki malikâne Yasnaya Polyana'nın çevresinin ona ailesinin geçmişini anımsatmasından da çok hoşlanırdı. Sevgili yuvası kuşaklardır ailesinin mülküydü ve o burada doğmuş, mobilyaların, atalardan kalan yadigârların ve aile büyüklerinin portrelerinin asılı olduğu bu evde çocukluğunu geçirmiş ve gerçekten de bir tek burada mutlu olmuştu. Öldüğünde de oraya gömülerek Yasnaya Polyana'nın organik bir parçası olması son derece yerindeydi. "Yasnaya Polyana'yı hesaba katmadan, Rusya'yı ve ona karşı tutumumu düşünmek bana çok zor gelir," diye yazdı Tolstoy 1858 yılında, bu malikânede bir yıl önce geçirdiği yaz mevsimine dair yazı tasarısının başlangıcında. Yasnaya Polyana olmadan, Rusya'ya ilişkin bazı genel yasaları anlayabileceğini ama onu asla tutkuyla sevemeyeceğini ve anayurduna bildi bileli bu tür bir aşkla bağlı olduğunu ifade ediyordu.[7]

Tolstoy'un tapma derecesinde atalarına düşkünlüğü onun için bir gurur nişanı, kimlik duygusunun asli unsuru olabilir, ama aynı zamanda ona büyük romanlarını yazma ilhamını da tedarik ediyordu. Örneğin, *Savaş ve Barış*'ı da esinlemiş 1825 Aralıkçı Ayaklanması'na karşı süregelen ilgisi kısmen, bu isyanın liderlerinden, aynı zamanda Napolyon'la yapılan savaşın da kahramanı Sergey Volkonski ile uzaktan akraba olması nedeniyle alevlenmişti. Tolstoy, Volkonski'yle 1860 yılında Floransa'da tanışmıştı. Volkonski otuz yıl sürgün kaldığı Sibirya'dan, Çar II. Aleksandr'ın affıyla henüz dönmüş, artık yaşlı bir adamdı. Tolstoy üç yıl sonra *Savaş ve Barış*'ı yazmaya başladığında, ataları, romanın merkezinde yer alan birçok unutulmaz karakter

için vazgeçilmez prototipler oldular. Yalnızca bu nedenden bile, Tolstoy'un hayatı hakkındaki görüşümüzü birkaç kuşak geriye götürmeye değer.

Tolstoy kurmaca sanatında hakikate bağlıydı, ancak bir nedenle aile tarihini, diğer birçok şeye uyguladığı o keskin akılcı çözümlemelere asla tabi tutmadı. Böylece ailesinin Dick adlı bir Alman göçmenden geldiğine, akli melekeleri zayıflayana kadar inanmayı sürdürdü. Kütüphanesindeki kitaplar arasında, Rusya'nın en önemli aristokrat ailelerinin şeceresini belgeleyen dört cilt vardı[8] ve Tolstoy, orada okuduklarına inanıyordu; en eski atası ortaçağda Rusya'ya gelmişti. Soyismi, Almancada "şişman"[9] demek olan *dick*'ti. Aile tarihini öğrenmek isteyen yabancı konuklara Tolstoy hep bunu anlatırdı[10] ve bu bilgi, büyük yazarın erken tarihli biyografilerinde tekrar edilip durmuştur. Söz gelimi Yevgeniy Solovyov'a göre (yazdığı biyografi 1894'te, Tolstoy altmış altı yaşındayken yirmi beş kapikten satılmıştı), Rusçada şişman demek olan *tolsty* kelimesi (vurgu ilk hecede) *Tolstye* –Tolstoylar– haline gelmişti. *Tolstye*'den de, ikinci hece üzerindeki vurguyla Tolstoy türemişti.[11]

Tolstoy hanedanını kurduğu varsayılan bu Alman göçmenin yaşadığına dair en ufak bir kanıt olmadığı gibi, eski Rusya'da (Moskoviya) yabancı isimleri Rusçaya çevirmek gibi bir âdet yoktu. Ne var ki, Alman kökeninden gelme inancı Tolstoy ailesinde kemikleşmişti. Dediklerine göre I. Nikolay, General Kont Pyotr Aleksandroviç Tolstoy'a –Napolyon'un işgalinden önceki kritik yıllarda Paris elçisi olarak çalışmış Lev Nikolayeviç'in uzaktan akrabasıdır– "Der Dicke" diye hitap ederdi. Kendisi de bir Alman hayranı olan Çar, Alman köklerine dokundurmakla belki de kendince Tolstoy ailesine iltifat ediyordu. Ama belki de bunun nedeni, yalnızca saygıdeğer kontun iri kıyım olmasıydı.[12]

Ailedeki bir başka efsaneye göre, Tolstoy hanedanını başlatan kişi güya Indros isimli bir Alman'dı. 17. yy.'a kadar giden Rus soyağacı kayıtlarına göre, bu Indros, iki oğlu ve üç bin adamıyla 1352 yılında Kutsal Roma İmpartorluğu'ndan göç etmiş ve Çernigov'a yerleşmişti. İsmini Leontiy yaptıktan sonra da Rus Ortodoks dinine dönmüştü. Ancak Tolstoy'un eski sekreteri Nikolay Gusev, bu derebeyinin birbiriyle savaşta olan onca devletin arasından, yüzlerce kilometre yolu, hem de onca adamıyla nasıl olup da sağ salim geçebildiğini merak ederken çok haklıydı. Her şeyden önce neden böyle bir yolculuğa girişmiş, dahası, neden Çernigov gibi politik açıdan önemsiz bir yeri seçmişlerdi ki? Öte yandan 14. yy.'ın ortalarında Avrupa'nın diğer yerlerini olduğu gibi Rusya'yı da kasıp kavuran bubonik veba salgını gerçeği vardı ki, bunun öncülük şevkini destekleyen bir unsur olduğu söylene-

mezdi.[13] Ailenin Alman kökenli olduğuna dair bu tuhaf, epey dirençli mite kendini kaptırmış bir başkası da Tolstoy'un torunu Sergey Mihayloviç'ti ve Indris'in aslında Kıbrıs'a yaptığı başarısız bir seferden sonra Rusya'ya doğru yola çıkan Henri de Mons adında bir Flaman kontu olduğunu öne sürerek meseleyi iyice karıştırdı.[14] Beri yandan Tolstoyların soyağaçlarını, bu masal kahramanını andıran dedenin torununun oğlu olan, aileyi 15. yy.'ın başında Moskova'ya getiren ve iri cüssesi sayesinde aldığı lakap sonraları ailenin ünlü soyismine dönüşşen Andrey Haritonoviç'e dayandırmaları daha akla yatan bir olasılıktır.

1862'de eski feodal hiyerarşik sistem kaldırıldığında, Rusya'nın aristokrat aileleri, soylu oldukları iddiasını yasallaştırmak için, kütüklerini devlete kaydettirmeye koştular. Tolstoyların Alman göçmenlerinden gelmiş olduğu teorisini kuşkuya düşüren bir başka gerçek de, soylarını kaydettirmiş olan ailelerin neredeyse tamamının yabancı atalardan gelmiş olduklarını iddia etmeleriydi ki, bu iddiaların çoğu tamamen uydurmaydı. Çar'la ne kadar yakın olduklarını göstermeyi istiyor, itibarlarını yükseltmeyi umut ediyorlardı.[15] 1686'da Moskova'daki Rus arma bürosuna Tolstoy'un ilk aile tarihini sunan altı imza sahibinden biri, sarayda hizmetli olarak çalışan, on beş yirmi yıl sonra ilk Kont Tolstoy haline gelecek olan Pyotr Andreyeviç'ti. Bu Pyotr Andreyeviç müstesna bir kişilikti, tarih kitaplarına giren ilk Tolstoy da o olacaktı. İlk atalarının kim olduğuna ilişkin hikâyeyi muhtemelen uydurduğuna göre, yaratıcı bir yeteneği olduğu aşikârdı, ki bu durumda, ailedeki roman yazma yeteneğinin izlerini birkaç yüz yıl geriye götürebiliriz.

Pyotr Andreyeviç Tolstoy (1645-1729) dikkate değer bir yaşam sürdü. Muazzam bir enerjisi olan, zeki bir adam olmasının yanı sıra, 1689 yılında üvey kızkardeşi Sofya'dan iktidarı gasp eden genç Büyük Petro'nun tarafına geçtiğinden, dönek olarak da biliniyordu. Pyotr Andreyeviç elindeki kozları ustalıkla oynadı. 1697 yılında, elli iki yaşında ve halihazırda dedeyken, Çar Petro tarafından diğer soylu ailelerin evlatlarıyla birlikte, denizcilik ve gemi yapımı gibi konularda eğitim almak üzere İtalya'ya gönderilecek kadar sadakat sergilemişti. Ekipte yer alanlardan biri de, hemen hemen onun çağdaşı, toplumsal merdivende ondan epey yüksek bir basamakta duran Boris Petroviç Şeremetev'di ve beraberinde seyahat eden koskocaman bir maiyette bir de kâtip vardı. Pyotr Tolstoy ise tersine, yanına yalnızca bir asker ve uşak alabilmişti ve Rusların gözünden İtalya'daki hayata dair çok daha ilginç bilgiler veren bir günlük tuttu.

Vatandan on dört aylık uzak kalışı sırasında, Pyotr Andreyeviç İtalya'yı Venedik'ten Bari'ye kadar enine boyuna dolaştı, böylece İtalyanların haya-

tını ve toplumsal âdetlerini yer yer detaylı bir şekilde gözlemledi. Seküler kültürün pek revaçta olmadığı "Kutsal Ana Moskova"dan gelmiş olduğundan, günlüğünde Kilise'ye epey yer ayırmış olması şaşırtıcı değildir. Pyotr Andreyeviç, Moskova'ya sakalsız ve bilge bir kişi olarak döndü, ne var ki Ortodoks Hıristiyan bir Rus'un sakalsız görünüşü çağdaşlarından çoğunu muhtelemen epey afallatmıştı (St. Petersburg'un kurulmasına daha birkaç yıl vardı). Pyotor Tolstoy eski Moskoviya knezliğinin son yıllarında Batı tarzı elbise giyen ilk Ruslardan biriydi. Büyük Petro yıllar önce Batı kültürünü Rusya'ya toptan ithal etmeye başladığından, Pyotor Tolstoy Avrupa'nın edebiyatını ve ince âdetlerini çok iyi bilmekle övünebilirdi.[16]

1701'de ondaki parlak, diplomatik yeteneği keşfeden Petro, Pyotr Andreyeviç'i Rusya'ın ilk Konstantiniye Büyükelçisi olarak atadı. Yalnızca Büyük Petro döneminde Rusya'ya karşı üç büyük savaşa girişmiş Bab-ı Ali'yle ilişkileri geliştirmeyi beklemek abartılı olurdu. Pyotr Tolstoy da görevinin son yıllarını –ülkeleri Osmanlı İmparatorluğu'yla savaşta olan yabancı büyükelçilerin geleneksel olarak kapatıldıkları– Yedikule Zindanları'nda çürüyerek geçirdi. Gelgelelim Pyotr Tolstoy açık ki kendini ille de bir şeye verme ihtiyacı duyan kabına sığmaz bir adamdı. Sultan III. Ahmet'in 1710'da savaş ilan etmesinden önce veya sonra, İtalya'da kaldığı sırada öğrenmiş olduğu Latince bilgisinden yararlanarak, Ovidius'un *Dönüşümler* isimli eserini ilk kez Rusçaya çevirdi.

Pyotr Tolstoy, 1714 yılında Rusya'ya döndüğünde Büyük Petro St. Petersburg'u kurmakla kalmamış, onu yeni başkenti yapmıştı. Tolstoy, Çar'ın daha sonraki gezilerinde ona eşlik etti ve takiben 1717'de, kendisine o zamana kadarki en nazik ve zorlu görev verildi. Napoli'ye gidecek, Petro'nun aylak aylak dolaşan, tahtın varisi oğlu Aleksey'i Rusya'ya geri dönmeye ikna edecekti. Babasının reformlarına düşmanlık güden Aleksey, eniştesi İmparator VI. Karl'ın yanına, Viyana'ya sığınmıştı. Karl diplomatik bir kriz çıkmasını önlemek için onu Napoli'de görevlendirmişti. Andreyeviç, kurnazlık ve açıkgözlülük de dâhil olmak üzere alçakça yollara başvurmak zorunda kaldı, yalan yanlış bilgiler verdi ama görevini başarıyla tamamladı. Rusya'ya döner dönmez Çareviç Aleksey hemen St. Petro ve Pavel Kalesi zindanına atıldı, ihanetten sorgulandı ve çok geçmeden orada öldü.

Pyotr Tolstoy sorgulamaya da katıldı. Kendini bütün Rus halkının geneline sevdiremedi, ancak minnettar olan Çar onu hediyelere, madalyalara boğdu, senatör yaptı, ona geniş araziler verdi. Petro'nun karısı I. Yekaterina'nın İmparatoriçe olarak taç giyme töreninin olduğu gün, yani Çar'ın ölümünden bir yıl önce kont yapıldığında, Pyotr Andreyeviç Rusya'daki en kudretli

adamlardan biriydi. Gelgelelim Yekaterina'nın yerine kızının geçmesi için çevirdiği dolaplar, mahvına yol açacaktı. Yekaterina'nın 1727'deki ölümünün ardından Tolstoy'un rakibi Menşikov, onu tutuklattırıp St. Petro ve Pavel Kalesi'nde hapsettirdi. Seksen iki yaşında, bir anda madalyaları sökülen, unvanı ve toprakları geri alınan Pyotr Andreyeviç, ölüm cezasını çarptırıldı. İdam gününden çok kısa süre önce, Tolstoy'un ölüm cezası Kuzey Kutbu'na yakın bir ada üzerinde kurulmuş, Solovetski Manastırı hapishanesinde ömür boyu sürgüne çevrildi. Yolculuk bir ay süreceğinden, rütbesine uygun olarak, ona yüz kadar asker eşlik etti. Arhangelsk Limanı'na kadar karadan yapılan yolculuktan sonra, Beyazdeniz'in dondurucu suları aşıldı. Burada Tolstoy tek başına hücrede tutuldu, mektuplaşması yasaktı, yalnızca ayağı prangalı olarak, ibadet etmek için kiliseye gitmesine izin verildi.

Beyazdeniz'deki Solovetski Manastırı 15. yy.'da, yaşamı sıradan bir manastırda geçirmeyi fazlasıyla kolay bir seçenek olarak gören Stakhanov'cu* iki keşiş tarafından kurulmuştu. Bunun yerine Hıristiyanlığın ilk dönemindeki çöl münzevilerine öykünerek en uç noktada fiziksel mahrumiyet hali içinde bir yaşam aradılar ve bunu, karakış zamanında gün ışığının hiç olmadığı, en uzak Solovetski adalarından "Solovki"de buldular. Manastırın kurucu atalarının sofuluğu, oranın kutsal topraklarında hapishane kurmakta bir münasebetsizlik görmeyen Korkunç İvan'ın barbarlığıyla tam bir tezat teşkil ediyordu. Sert olan iklimiyle, ceza çekmek için özellikle kasvetli bir yerdi. Pyotr Andreyeviç'in onunla birlikte sürgüne yollanan oğlu İvan, oraya varmalarının ardından bir yıl sonra öldü. Sekiz ay içinde de Pyotr Andreyeviç hayatını kaybetti.

Onların soyundan gelen Lev Tolstoy'u yüz elli yıl sonra, 1870'li yıllarda, Büyük Petro zamanında geçen bir roman yazmayı planladığı dönemde, aile tarihinin bu bölümü büyüledi. Adalet Bakanlığı Moskova arşivinden o vakaya ilişkin notlar alırken, arkadaşı ve akrabası Aleksandra Andreyevna Tolstaya'ya 1879 Haziranı'nda yazdığı mektubunda, Pyotr ve İvan'ın uğradığı sürgünün atalarının yaşamlarındaki "en karanlık" dönem olduğunu belirtti. Ona göre Büyük Petro zamanı "her şeyin başlangıcıydı" ve Pyotr Andreyeviç'in kaderi o kadar ilgisini çekmişti ki, o yaz, hakkında daha fazla bilgi edinmek umuduyla bir süreliğine onun sürüldüğü yere gitmeyi ciddi ciddi düşündü.[17] Bu dönemde söz konusu manastır Rusya'daki en kutsal yerlerden biri haline gelmişti (her yıl yirmi bin civarında hacıyı kendine

* Stakhanov, Sosyalist ekonomide verimliliği arttırmasıyla meşhur olmuş ve böyle bir hareketi başlatmış olan Sovyet madenci. (ç.n.)

çekiyordu),[18] ama 1870'lerde hâlâ kolay gidilecek bir yer değildi. Tolstoy o günlerde, Rusya'nın kuzeyinden gelen hikâye anlatıcısı bir köylüden meşhur halk masalı Üç İhtiyar'ı dinlediğinde Solovki hakkında biraz daha fazla şey öğrenmişti.

1886'da kitlelere okumaya değer metinler sağlama görevinin parçası olarak, Tolstoy bu aynı öyküyü, haftalık çıkan popüler bir dergi için yeniden işledi. Tolstoy'un o dönemde geliştirmeye başladığı fikirlerle uyum içinde, tipik bir yıkıcı eserdir bu. Arhangelsk'ten adalara gemiyle giden hacıların yolculuğu sırasında geçen olaylar konu alınır. Bir piskopos, tanışmayı istediği efsanevi üç "kutsal adamın"yaşadığı adada, gemiden inmek ister. Dehşetle fark eder ki onların bu ılımlı, gelenek dışı ve gündelik hayata yönelik Hıristiyan inancı, onlara telkin etmeye çalıştığı resmi Kilise dogmasından daha kutsaldır. Üç İhtiyar'la karşılaşan pisikoposun kibri yerle bir olur. Tolstoy'u Rus hükümetinin en büyük tehdidi haline getiren bu tür kışkırtıcı fikirlerdi. Çarlık sisteminin dokusuna sinmiş yalan ve riyakarlığı teşhir etmeye öylesine kararlıydı ki kesinlikle atası Pyotr Andreyeviç'in izinden gidebileceğini umuyordu. Ne var ki hükümet Tolstoy'un şehit olmasına izin vermedi. III. Aleksandr bir seferinde "Tolstoy onu Solovki'ye sürgün etmemi istiyor ama ben bunu yaparak onu meşhur etmeyeceğim," demişti. [19] 1917 Devrimi'nden sonra Solovki, Soyvetler Birliği'nin en kötü şöhretli toplama kamplarından biri oldu. 1930'da Tolstoy taraftarlarının, özel mülkiyetin kaldırılması ve pasif direniş hakkındaki inançlarından vazgeçmedikleri için orayı boylamaları, kaderin acı cilvesiydi.[20]

Tolstoy ve karısı Sonya'nın uzun evlilikleri boyunca on dört çocukları oldu ama Lev Nikolayeviç birçok evladı olan ilk Tolstoy değildi. Pyotr Andreyeviç'in en büyük oğlu İvan, 1728'de kırk üç yaşında Solovetski'de öldüğünde, geride beşi erkek beşi kız olmak üzere on evlat bırakmıştı. Onun bir küçüğü, 1721-1803 yılları arasında yaşamış Andrey İvanoviç'ti. Tolstoy'un babasının dedesi olan bu kişi hakkında, on ikisi yetişkin olabilmiş yirmi üç çocuğun babası olduğundan "Büyük Yuva" lakabıyla anılması dışında fazla bir şey bilinmiyor.[21] Tolstoy'un halasının anlattığına bakılırsa, Andrey İvanoviç öylesine genç bir yaşta evlenmişti ki tıpkı kendisi gibi genç olan karısı Aleksandra, bir gece ona hoşça kal demeden baloya gidince, genç adam göz yaşlarına boğulmuştu.[22]

1741 yılında I. Yekaterina'nın kızı Yelizaveta, sonunda Pyotr Andreyeviç'in umut ettiği gibi Çariçe olmuştu ve çariçe iktidarının bir noktasında, Tolstoy ailesine ait mülklerden birini oğlu İvan Petroviç'in dul karısına iade etti. 1760'ta, hem kalan mülkler hem de Pyotr Andreyeviç'in unvanı geri

geldi.[23] Tolstoyları temsil eden, sonuca ulaşmada çabukluk ve sadakatin öneminin simgesi iki borzoy köpeğinin iki yandan tuttuğu kalkandan oluşan aile arması, bu dönemde tasarlanmış olmalı. Yedi kısma ayrılmış kalkanın tam ortasında, ailenin uzun tarihini temsilen, altın bir anahtarı delip geçen gümüş bir ok ile altın bir kılıç çapraz konmuştu. En üst sol köşede, Rusya imparatorluk kartalının yarısı, hemen yanında gümüş bir zeminde, Pyotr Andreyeviç'e 1722'de armağan edilmiş mavi renkli St. Andrew Haçı göze çarpıyordu. Sağ köşede, uçlarında yedi hilal olan yedi kule Pyotr Andreyeviç'in İstanbul Yedikule Zindanları'ndaki hapsedilmesini ve Rusların Türkler karşısında kazandığı zaferde oynadığı rolü hatırlatıyordu.[24]

Artık otuz dokuz yaşına gelmiş olan Kont Andrey İvanoviç Tolstoy, devletin sadık bir memuruydu. Mali konularda ferasetli biri olduğundan, 1803 yılında öldüğünde ailenin serveti artmaya başlamıştı. Ne ki Tolstoy'un büyük babası İlya Andreyeviç'in müsrif ve hovardaca para harcama tutkusu, aileyi çok geçmeden meteleksiz hale getirdi. İlya Andreyeviç, o zamanın Rus soylularının geleneksel mesleki yolunu izledi. Devlete hizmet etmeleri hâlâ zorunlu olduğundan, orduya katıldı. Otuzlu yaşlarında emekli olduktan sonra evlendi ve bu iyi bir evlilikti: O ve karısı Pelageya Nikolayevna'ya (1762-1838) yalnızca Moskova'da bir malikâne değil, Tula ilindeki geniş mülkler de devredilmişti. Evlerini inşa etmek için, yüzlerce köle, bir kuşhane ve meyve bahçelerinin de dâhil olduğu yaklaşık yirmi üç kilometrekarelik Polyana'da karar kıldılar. Çiftin lüks bir yaşam tarzı vardı: Sofralarında servis edilen çuka balıkları Arhangelsk Limanı yoluyla, Beyazdeniz'den taze geliyor, istiridyeler Hollanda'dan ithal ediliyor, kuşkonmaz ve ananaslar arazilerine kendilerinin kurmuş olduğu dev seralarda yetiştiriliyordu. Aile arasında dolaşan bir efsaneye göre, kont kirli çarşaflarını yıkanması için Amsterdam'a yolluyordu. Tolstoy onların yaşamını birbiri ardında gelen "davetler, tiyatrolar, balolar, akşam yemekleri ve geziler" olarak tarif eder.[25]

İlya Andreyeviç konuksever ve cömertti ama öyle muazzam eğitimli biri değildi. Yirmi yıldan beri ilk kez karısından ayrıldığı 1813 yılında, ona yanlış yazılmış kelimelerle bilmeceye dönmüş bir mektup yollamış, neredeyse noktalama işareti diye bir şey kullanmamıştı. Bir fikir vermesi amacıyla şuna bir göz atmak yerinde olur: "Üzgunum çok uzgun benim değerli arkadaşım Kontes Pelageya Nikolayevna, hayatımda ilk kez isim gününü mevcut olmadığımdan kutlayamadığım için, ama neyapilabilirim canımın içi mantığa boyun eğmekten başka."[26] Pelageya'ye gelirsek, Fransızcayı Rusçadan daha iyi konuşuyordu ve kendi kütüphanesi için yirmi iki bin kitap toplayan ve aile geleneğini yıkan torununa göre, eğitiminin sınırı da buydu.[27]

Tolstoy yazarlık kariyeri boyunca, kurmaca karakterlerini geliştirirken gereksindiği yaratıcı malzemeyi bulmak için, aile tarihini yağmalayıp durdu. *Savaş ve Barış*'taki Kont ve Kontes Rostovların heybetli kişiliklerinin arkasında İlya Andreyeviç ve Pelageya Nikolayevna'nın gölgelerini görmek zor değildir. Tolstoy aslında romanın ilk taslaklarında dedesinin ismini vermiş, ondan "hoş ve aptal" diye bahsetmişti. Kont İlya Rostov karakteri için aldığı sonraki notlar, Moskova'daki İngiliz Kulübü'nün yılmaz bir üyesi olan İlya Andreyeviç'le çok büyük benzerlik gösterir. *Savaş ve Barış*'ta, Tolstoy'un tasvir ettiği, Kont Rostov'un yemekleri bol kepçeden dağıttırdığı ziyafet sofrası, aslında İlya Andreyeviç'in Schöngrabern'de Bagration'un Napolyon'u yenmesi şerefine 1806'da üç yüz kişi için vermiş olduğu akşam yemeğini anlatan kaynaklara dayanır. İlya Andreyeviç hiç kuşku yok ki abartılı bir karakterdi. Tolstoy'un kaydettiği gibi, aslında hiç de iyi oynayamadığı ombre ve vist gibi kâğıt oyunlarına yüklüce miktarlar yatırma eğilimi, ondan borç isteyenlere hemen para vermeye hazır oluşu ve savurgan yaşam tarzı, sonunda onu borç batağına sürükledi ve 1815'te bir işe girmek zorunda kaldı.

Kâğıt oyunları ve akabinde gelen borçlar, İlya Andreyeviç'in Kazan valisi olarak hizmet verdiği o tekdüze beş yıl boyunca devam etti. Buna bir dizi yanlış iş anlaşmaları da eklenince borcu 1819 yılında beş yüz bin rubleye çıktı. 1820 Şubatı'nda rüşvet suçlamasıyla görevinden azledildi (muhtemelen bu bir tezgâhtı – görünen o ki gizlice rüşvet alan karısıydı). İlya Andreyeviç bu darbeden sonra bir daha kendine gelemedi ve takibeden ayın içinde öldü. Tolstoy'un kumar alışkanlığı ve büyük paralara bahis oynayıp kaybetme huyu dedesinden ona geçmişti ama neyse ki bu iki alışkanlığı da evlenmesinden önce zaptetmeyi başardı.

1794 yılında doğan Tolstoy'un babası Nikolay İlyiç, İlya Andreyeviç ve Pelageya Nikolayevna'nın dört oğlundan en büyüğüydü ve çok farklı bir kişilikti. İlya Andreyeviç mali açıdan parlak bir gelecek görmediğinden, oğlunun hayatını kazanmak için muhtemelen çalışmak zorunda kalacağını anladı ve Nikolay'ı altı yaşındayken devlet memurluğuna yazdırdı. Bu şu anlama geliyordu: Çocuk on altı yaşına geldiğinde, kendiliğinden yüksek okulda kayıt memuru olacak, bu da devlet memurluğu merdiveninde en alt basamaktan başlamasına yetecekti. Yumuşak mizaçlı bir kişi olan İlya Andreyeviç çocuklarını dövmedi, ki bu çok sıradışı bir şeydi, zira o dönemde çarın ailesindeki çocuklar bile fiziksel cezalara tabi tutulurdu. Bunun haricinde Tolstoy'un babası 19. yy.'ın başlarındaki herhangi bir Rus soylusuyla aynı geleneksel eğitimi almıştı. On beş yaşındayken halası ona özel uşak olarak Afanasi Petrov'u verdi, ertesi yıl da ebeveyni, o dönemin edebi

kelamıyla "sağlığı için", yanına bir köylü kızı verdi. Bu durum, Tolstoy'un gayrimeşru kardeşi Mişenka'nın doğumuyla sonuçlandı. Başlarda postanede çalışmak üzere eğitim almıştı ama anlaşılan sonra, "yolunu yitirdi." Tolstoy daha sonra kardeşlerin hepsinden daha çok babasına benzeyen yoksulluğun pençesindeki bu ağabeyle karşılaşınca epey sarsıldı.[28] Onun da, zamanı geldiğinde gayrimeşru bir çocuğu olacak, çocukları onu kendilerinden daha çok Tolstoy'a benzeteceklerdi.

Napolyon 1812'de Rusya'yı işgal ettiğinde, Nikolay İlyiç doğal olarak orduya katılmak için memuriyetten ayrıldı. Fransızlara esir düşmeden önce de övgüye değer şekilde savaştı. 1814 yılında St. Petersburg'a döndüğünde gönderildiği itibarlı ama bedeli yüksek Süvari Muhafızları Alayı'nda uzun süreli hizmet vermeye mali gücü yetmedi. Askerlikte bir anlamda hayal kırıklığı yaşaması bozulan sağlığı ve babasının epey kötüleşen maddi durumuyla birleşince görevinden istifa etmek zorunda kaldı. Devlet memurları borçlular hapishanesine gönderilemediğinden Nikolay İlyiç bir işe girmek zorundaydı. Üstelik babasının 1820 yılında ölüp, ardında şımarıkça yaşamaya alışmış müsrif bir anne, bekar bir kızkardeş ve kuzen bırakmasıyla, bu özellikle zorunlu hale gelmişti. Bütün borçlar ödendikten sonra, aile Moskova'daki küçük dairenin kirasını bile karşılayamıyordu. *Savaş ve Barış*'ta yaşlı kontun ölümünün ardından Nikolay Rostov'un neler hissettiğini betimleyen Tolstoy, aslında 1821 yılında Moskova'nın askeri bürokrasisinde pek önemsiz bir iş bulmuş olan kendi babasının öyküsünü anlatıyordu. Nikolay Rostov'da olduğu gibi Tolstoy'un babası için de sihirli çözüm zengin bir gelindi. Romanda bu gelin Prenses Mariya olarak karşımıza çıkarken, gerçek yaşamda bu kişi Prenses Mariya Volkonskaya idi. Nikolay İlyiç'in ailesi, Tolstoy isminin ayrılmaz bir parçasına dönüşecek Yasnaya Polyana'ya, Mariya Volkonskaya aracılığıyla girdi.

Tolstoy'a aile şeceresi çok şey ifade ediyordu. *Anna Karenina*'nın ikinci bölümündeki bir kısımda, eski dünyanın Rus soylusu Levin'in Vronski gibi yeni aristokratlarla, görgüden yoksun oluşları ve üç dört kuşak geriye gidememeleriyle alay etmesi daha çok onun kendi snopluğunu ifade eder. Levin'in iş yapmak zorunda olduğu –girişken Rus orta sınıfı– tüccarlara karşı duyduğu küçümseme de çok şey ifade eder. Asil Tolstoy'un da tüccarlara ayıracak zamanı hiç yoktu ve her dönemde sanatsal kahramanlar olarak soyluları yahut köylüleri seçmesi –köylüleri Rusya'nın "en iyi sınıfı" olarak görüyordu– önyargılarına dair pek çok şey söylemektedir. Gerçi Rusya'yı 9. yy.'da kurmuş İskandinav asıllı göçmen, efsanevi Ryurik'in soyundan gelen Volkonskiler ile kıyaslandığında, Tolstoylar aslında sonradan görme

bir soylu aileydi. Tolstoy'un anne tarafından ataları Rusya'nın en seçkin ve saygıdeğer ailelerinden geliyorlardı, ama babasının soyu, Batı Avrupa'nın büyük aileleriyle kıyaslandığında o kadar da geriye gitmiyordu. Bir Tolstoy olarak o bir konttu kont olmasına, ama bu, Büyük Petro'nun, Avrupalılaşma programının parçası olarak, baron ile birlikte Almanya'dan ithal ettiği bir unvandı. Yapılan hizmetlerin karşılığı olan bu unvanlar, orijinal Almanca isimleri *Graf* ve *Baron*'u korumayı sürdürdüler. Ruslardaki, yalnızca en büyüğün değil, her bir çocuğun ailesinden unvanı miras alması geleneği, beraberinde yüzlerce kont ve baronun eski dünyanın prens ve prensesleriyle karışması sonucunu getirdi.

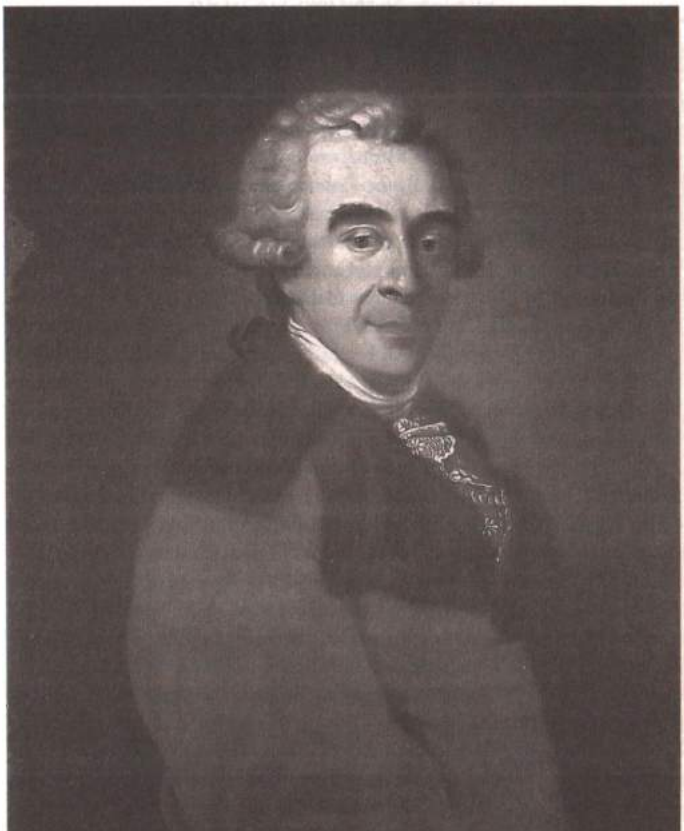
Tolstoy'un annesi Prenses Mariya Volkonskaya köklerini en azından 13. yy.'a, ilk atalarından birinin eski Rusya'nın Moğol derebeylerinden biriyle anlaşmazlık yaşamış olduğu döneme kadar götürebiliyordu. Yüzyıl sonra aile, soyismini topraklara sahip olduğu Kaluga ve Tula bölgesinin yakınlarındaki Volkona Nehri'nden aldı. Tolstoy'un anne tarafından büyük dedesi, Tümgeneral Sergey Volkonski, 1763 yılında ordudan emekli olduğunda, Tula'nın güneyindeki Yasnaya Polyana'nın bir kısmını satın almıştı. Daha sonra diğer beş bölümün sahiplerinin de paylarını aldı. "Açıklık Çayır" anlamına gelen Yasnaya Polyana ismini çok özel bir nedenden almıştı. 16. yy.'da, Moskof devleti Kırım Tatarları gibi kimi göçebe istilacıların ataklarını savuşturmak zorunda kaldığında, güney sınırları boyunca uzanan orman ve nehir şeklindeki doğal tahkimatlardan epey faydalanabildi. *Zaseka* denilen sağlam barikatı yapmak üzere ağaçlar kesilerek saldırıya açık sınır bölgeler kuvvetlendirildi. Kozlova Zaseka (adını Kozlov isimli bir komutandan alıyordu) kimi noktalarda açılmış kaçış yolları ve ağaçtan temizlenmiş alanlarla, yüzlerce kilometreye yayılıyordu. Yasnaya Polyana da bu temizlenmiş alanlardan birinde bulunuyordu. Aslında "Yasennaya Polyana" deniyordu çünkü dişbudak ağaçları (*yasen*) bir zamanlar orada yetişirdi.[29]

Yasnaya Polyana, Tolstoy'un anne tarafından dedesi Nikolay Sergeyeviç Volkonski'ye (1753-1821) 1784 yılında miras kaldı. Bu oldukça sıradan toprak parçasını yapay gölleri, bahçeleri, patikaları ve görkemli malikânesiyle çevre düzenlemesi özenlice yapılmış bir mülke, 1799'da askeriyeden emekli olduktan sonra o dönüştürmüştü. Nikolay Sergeyeviç, altı yaşında askeriyeye yazılmış, kırk dokuz yaşına kadar orduda hizmet etmişti. Büyük Yekaterina 1870 yılında Mogilev'de İmparator II. Joseph ile buluştuğunda, onun maiyetindekiler arasında muhafız birliğinin komutanıydı. Yine onun hükümranlık zamanında, Ruslarla Türklerin arasında çıkan ve Rusların zaferiyle sonuçlanan iki savaşa katılmıştı. Berlin'de Rus Büyükelçi olarak kısa süre görevde

kalmasının ardından, Yekaterina'nın muzaffer imparatoriçe edasıyla 1787 yılında Kırım'a yaptığı geziye o da eşlik etti. Önce tuğgeneralliğe yükseltildi, sonra da orgeneral oldu. 1794 yılında aniden iki yıllığına zorunlu izne ayrıldı. Tolstoyların aile efsanelerine bakılırsa, bunun nedeni Volkonski'nin, Büyük Yekaterina'nın büyük gözdesi Prens Potemkin'in yeğeni ve metresi olan Varvara von Engelgardt ile evlenmeyi reddetmesiydi. Volkonski'nin parlak kariyeri aniden durma noktasına geldi, uzaktaki Arhangelsk'e askeri vali olarak atanarak bir anlamda sürgüne gönderilmiş oldu. Tolstoy dedesinin dirayetli kişiliğine hayrandı ve günlüğünde Nikolay Sergeyeviç'in, Potemkin'in planına itiraz etmesini kurgulamaktan hoşlanırdı ("O or..yla evleneceğimi mi nereden çıkardı?"). Bu konuklarına anlatmayı çok sevdiği bir öyküydü, zira daha önce yaşamöyküsünü yazan iki yazarı bu öyküyü atladıkları için azarlamıştı.[30] Gerçek her zaman olduğu gibi gösterişsizdi. Potemkin 1791'de ölmüş, Volkonski 1798 yılına kadar Arhangelsk'teki göreve atanmamış, bu zaman zarfında Yekaterina'nın yerine oğlu I. Pavel geçmişti. 1870'lerin sonlarında bir zaman (bilgi kıttır) Nikolay Sergeyeviç anlaşmalı bir evlilik yaparak Prenses Yekaterina Trubetskaya (1749-1792) ile hayatını birleştirmiştir. Karısı kırk üç yaşında öldü, geride Mariya Nikolayevna isminde iki yaşında bir kız çocuğu bıraktı. Bu Tolstoy'un annesiydi.

I. Pavel'in o dillere destan zor mizacı yüzünden Volkonski 1799 yılında ordudan temelli ayrılmak zorunda kaldı ve kırlık evinde yaşamaya başladı. Bir daha asla evlenmedi. Ömrünün kalan son yirmi yılında kendini çok sevdiği kızı Mariya'yı yetiştirmeye ve Yasnaya Polyana'da cennette yaşayacakları bir ortam yaratmaya adadı, ki daha sonra burasının torununun yaratıcılığında oldukça etkili bir işlevi olacaktı. Volkonski, kuzeyde, askeri görevinden geriye bir yadigâr bırakmıştı: Yasnaya Polyana'ya yakın, Voronka Nehri'nin kıyılarında bir yazlık kulübe yapmış, buraya "Grumant" adını vermişti. Spitsbergen'in o zamanki Rusça ismiydi bu. Volkonski, Kuzey Kutbu'na çıkış kapısı olan Arhangelsk'in ve aynı zamanda, Arhangelsk'e yakın bölgede avlanan avcıların ve balıkçıların keşfetmiş olduğu Spitsbergen'in valisiydi. Volkonski'nin kulübesinin etrafında bir köy oluştu, onun adı da Grumant'tı ama bu isim civarda yaşayan köylülerin kulağına tuhaf geldiğinden *Ugryumıy* (somurtkan) adıyla yeniden isimlendirdiler. Tolstoy çocukken buraya gölde balık avlamaya geldi.[31]

19. yüzyılın başı Rus kır evlerinin altın çağıydı. St. Petersburg ve sarayla ilişkili iş dünyasından kaçıp kendini doğanın kucağına atmak isteyen sadece Nikolay Volkonski değildi. 1760'lardan beri, Rus aristokratları köklerini yeniden keşfetmekteydiler. Çünkü Büyük Petro'nun iddialı Avrupalılaşma

Tolstoy'un anne tarafından dedesi Nikolay Sergeyeviç Volkonski'nin portresi

ve reform programını uygulama aracı olarak başlattığı zorunlu devlet hizmetinden kademeli olarak kurtulmaya başlamışlardı. Uçsuz bucaksız alanlardan oluşan mülklerin şahısların eline geçmesiyle, Rus kırsalının dört bir yanında malikâneler yükselmeye başlamıştı. Bunların kimisi klasik üslûpta geniş konaklar, kimisi de mütevazi ahşap yapılar şeklindeydi, Tolstoy'un doğduğu ev bu ikisinin arası bir şeydi. Yasnaya Polyana, Nikolay Volkonski orayı daimi ikametgâhı olarak kullanmaya başladığında, tam anlamıyla bir boş sayfa değildi. 18. yy.'ın başında, yeni St. Petersburg şehrini karakterize eden düz çizgiler ve geometrik kesinlik modasına kapılmış eski sahipleri,

mülkün ana bölümünü kuzeydoğu köşesinde tesis etmiş ve oraya iki sıra ahşap bina inşa edip muntazam bir bahçe düzenlemesiyle ıhlamur ağaçları ekmişlerdi. Evden başlayıp Tula'ya giden ana yolun kenarındaki mülkün girişine kadar uzanan patikayı da ihmal etmemişlerdi.

Volkonski'nin Yasnaya Polyana için muazzam planları vardı ama önce iyi bir mimar bulmalıydı. Ana inşaat ancak 1810'dan sonra başlayabildi. Asıl malikâne binasının mülkün en yüksek noktasında olup güneydoğuya bakmasında karar kıldı. Malikânenin iki yanında her biri onar odalı, bir örnek iki katlı kanat binalar olacaktı. Asıl malikâneye kadar uzanan ağaç süslemeleriyle önce bunlar inşa edildi. Volkonski yaşarken, malikânenin ancak birinci katı tamamlanabildi. Maliyeti düşürmek için ahşaptan yapılan ikinci katı, Tolstoy'un babası 1824 yılında ekledi. Sekiz sütunlu ana girişi ve otuz iki odasıyla, 19. yy.'ın başlarında Rusya'da çok sevilen, klasik imparatorluk tarzında yapılmış bir evdi bu.

Zamanla diğer on dokuz binanın temelleri yükseldi, buzhane, harman ambarı gibi bazı binalar tuğladan yapılmış olsa da çoğu ahşaptandı. Önceden küçük bir halı fabrikasının binası olarak kullanılmış, klasik oranlara sahip bir binayla birleştiler. Daha sonra bu binaya ailenin uşakları yerleştirildi ve "Volkonski Evi" diye bilinir oldu. Nikolay Sergeyeviç hep meşguldü. Ailenin yaşadığı ana ev haricinde, atlar için ahır, at arabaları için hangar, uşakları için başka barakalar, hamam ve yazlık inşa ettirdi. Bir geçitle birbirine bağlı iki sera kurarak, kendi tüketimleri için kavun, şeftali gibi, orada yetişmeyen meyveler üretti. Bu geçit (1867'de yandı) büyüdüğü çağlarda Tolstoy'un en çok takıldığı yerdi. İlk eseri *Gençlik*'te bunu çağrıştıran bir bölüme dayanırsak, yaz geceleri bu geçide gelip uyumayı sever, oradan ana malikânenin bir bir sönen ışıklarını görür, gecenin seslerini dinler ve doğanın bir parçası olduğunu hissederdi.

Görünen o ki Nikolay Sergeyeviç'in epey ince bir estetik zevki vardı. Tolstoy anılarında, onun ortaya koyduklarını "sadece sağlam ve rahat değil, aynı zamanda zarif"[32] diyerek gururla anar. Volkonski zevkini ve sezgisini mülkün peyzajını yaparken de kullanmasını bilmişti. İlk evvela, çevresini yuvarlak şekilde kuşatan, hendek içine gömülü çitlerden yaptı. Sonra iki adet geniş yuvarlak beyaz kule arasına yerleşmiş girişe demir kapılar kondurdu.[33] Bu kapılar çukurda olduğundan, bekçi fırtınalı havalarda içine girip sığınabilirdi. O günlerde, şimdi de olduğu gibi, kapılar malikâneye kadar giden, huş ağaçlarıyla kaplı bir yola açılırdı. Yol bir troykanın ya da dörtlü bir at arabasının geçeceği genişlikteydi. Bu o meşhur "Preşpekt" idi ve *Savaş*

ve Barış'taki Yasnaya Polyana'yla çok benzeşen Bolkonski'nin Kel Tepeler betimlemesinde de benzer bir yoldan söz edilir.

Volkonski ana konağın önüne çimen ekmişti, asıl ağaçlıklı yola koşut giden üç şeritli iki patikayla evi çevreledi ama budanmış ıhlamur ağaçlıklı Fransız tarzı küçük parka dokunmadı. Tolstoy'un "kare yıldız" olarak adlandırıldığı bu parka, birbirini keserek ağ oluşturan patika yollardan dolayı bu ad verilmişti. Parkın sık ağaçlarının dallarına doluşan bülbüllerin ve sarı asma kuşlarının doğal şarkıları, Volkonski'nin özel olarak müzik eğitimi almış kölelerinin icra ettiği müzikle birbirine karışırdı. Tolstoy'a göre, Volkonski avlanmaktan hoşlanmaz, bitkilerden, çiçeklerden ve müzikten çok keyif alırdı. Kızlarıyla birlikte eğlenmek için küçük bir orkestra kurmuştu. Gelgelelim dansçılardan, şarkıcı ve müzisyenlerden oluşan bir kumpanyası olan, en son Fransız operalarını sahneleyen Kont Şeremetev'le, ya da kırk kişilik bir nefesli çalgılar topluluğunda her biri tek bir notayı çalmaya yetecek kadar kölesi olan Prens Narişkin'le kıyaslandığında, Volkonski'nin sanat tutkusu oldukça mütevazıydı. Ancak yine de Rus toprak sahiplerinin en yetenekli kölelerini onlara gösteri yapsınlar diye eğitmeleri yaygın bir uygulamaydı.[34]

Tolstoy dedesinin ölümünden epey sonra bir gün, parktaki koskocaman bir karağacın etrafında yuvarlakça dizilmiş ağaç banklar ve sehpalar buldu: Burası Volkonski'nin *en plein air** icra edilen müzik eşliğinde sabahları yürüyüş yapmayı sevdiği yerdi. Prens parktan ayrılır ayrılmaz, orkestra müziği keser, müzisyenler de bahçeyi çapalamak, domuzları beslemek gibi günlük işlerine geri dönerlerdi. *Savaş ve Barış*'ın müsveddelerinin birinde Tolstoy parkın ortasındaki çakılların üzerinde, leylak ve güllerin arasında, sabahın yedisinde çalgılarını akort eden, efendilerinin uyandığı haberini aldıkları anda Haydn senfonisini patlatmaya hazır bekleyen peruklu, uzun çorap ve ceket giymiş sekiz köleyi resmeder.

On dokuzuncu yüzyıl yavaş yavaş geride kalırken, aristokrat Rus toprak sahiplerinin XIV. Louis tarzındaki muntazam şekillerle tasarlanmış bahçe düzenleme tutkusu, yerini İngiliz tarzının daha "doğal" çevre düzenlemesi merakına bıraktı. Nikolay Sergeyeviç de bu coşkuyu paylaşanlardandı. Bir sonraki projesi giriş kulelerinin yanındaki mülkün aşağısında, yamaçlarından başlayan daha doğal bir "İngiliz Parkı" yapmaktı. Volkonski ayrıca birbirine dökülen gölcükler yapmış, kıyılarına gül dikmişti. Tolstoy Yasnaya Polyana'nın bu bölümünde yürümeyi çok severdi, çünkü burası annesinin vakit geçirmeyi en sevdiği yerdi. Tolstoy 1898'de, annesinin dışarıdaki yol-

* *Fr.* Açık havada. (ç.n.)

dan gelip geçeni izlemekte kullandığı, sütunların üzerinde yükselen küçük kameriyeyi, onun anısına yenilemişti. Annesi daha sonraları, orada oturup kocasının eve dönmesini bekleyecekti. Orta Gölet'in yuvarlak çevresine akkavakları, daha aşağıya da köknar ve fundalıkları diken Mariya Volkonskaya'ydı. Giriş kulelerinin diğer tarafında, yarısı geleneksel olarak civar köylülerinin kullanımı için ayrılmış Büyük Gölet vardı.

Yasnaya Polyana'daki geleneksel bina takımında bir tek kilise eksikti. Büyük bir ihtimalle bunun nedeni, Nikolay Sergeyeviç'in, ailesinin, küllerinin 1928'de nakledildiği, yolun aşağısındaki kiliseyi kullanacağını düşünmesiydi. Zira hem Voltaire'in öğrencisi hem de onun zamanının evladı olarak kilise inşaa etmekle pek ilgilenmemişti. Yine de bu, kütüphanesinde yirmi ciltlik *Kitabı Mukaddes* ve tefsirinden başka, onlarca dini kitap olmasına engel değildi. Bu kitaplar, Nikolay Sergeyeviç'in eserlerini topladığı Racine, Vergilius, Montaigne, Rousseau, Homeros, Plutarkhos ve Vasari gibi yazarların eserleriyle yan yana duruyorlardı. Ayrıca kızının eğitimi için satın almış olduğu kitaplar da vardı.[35]

Rusların kırlık evi birçok anlama geliyordu –aile ocağı, sanatsal gösteri alanı, sayfiye evi– ama aynı zamanda da bir tarımsal üretim merkeziydi. Bu gibi şeyler, Rusya'nın modernleşmesinin önüne geçen patriyarkal alışkanlıkları kuvvetlendiriyordu, çünkü ne de olsa kırdaki bu pastoral cennet yaşam ancak köyüler tarafından ayakta tutulup mümkün kılınıyordu. İnsan sayısı, yani toprak köleleri açısından ne kadar varlıklı olduğuna bakıldığında, Volkonski orta sınıf bir aristokrattı, çünkü Yasnaya Polyana'da sadece yüz elli dokuz "canı" vardı ama çoğunluğun arasında yer alıyordu. 19. yüzyılın başlarında Rusya'da, 900 bin soylu ailenin ancak % 3'ü 500'den fazla köleye sahipti. Buna rağmen, ücretsiz bir emek gücüydü bu, köylüler de fena halde haksız muammeleye maruz kaldılar, özellikle de 1762'de, soylular devlet görevinden "muaf kılındığında". 1861'de kölelikten kurtulana kadar bir yüz yıl daha beklemek zorunda kaldılar. O zamana kadar, mülk sahibi olamaz, istedikleri zaman onları Sibirya'ya sürebilen veya kırbaçlayabilen sahibinin izni olmadan evlenemezlerdi.

Bu sınırsız güçlerini kötüye kullanan, kölelerine akla hayale gelmez zalimlikler yapan bazı toprak sahipleri de vardı. Nikolay Volkonski onlardan biri değildi. O da diğer toprak sahipleri gibi, Yasnaya Polyana'ya şahsına ait bir krallıkmış gibi yaklaşıyordu, ama en azından ölçülü bir zorbalık uyguluyordu. Müzisyenlere ikinci bir iş yükleyip domuz çobanı olarak da kullanmış olabilirdi, ama onları asla dövmedi. Uşağı Aleksandra'dan boy boy çocukları olmuş, bunları yetimhaneye göndermiş olabilirdi, ama bazı toprak sahip-

leri gibi harem kurmadı. Volkonski'nin köleleriyle olan ilişkisi, Tolstoy'un idolleştirdiği büyükbabasına dair anılarında büyük yer kaplar. Uşakları için güzel bir yerleşim yeri kurduğunu, yalnızca iyi beslenip giyinmelerini değil, eğlenmelerini de temin ettiğini hatırlar. Yasnaya Polyana'daki yaşlı köylülerle yaptığı konuşmalara dayanarak şöyle yazar: "Dedem için hoyrat bir efendi dediler, ama onun zamanında pek alışıldık olan, bedensel cezalardan veya zalim davranışlardan bahseden bir öyküde adı hiç geçmedi."[36] Beri yandan fırsat çıktıkça dedesinin de çizmeyi aştığını kabul ediyordu. Daha sonraları anılarında, Nikolay Sergeyeviç'in, Yasnaya Polyana'nın "gizemli eski dünyasını" temsil eden kahya kadın Praskovya İsayevna'ya özellikle düşkün olduğunu hatırlar. Eğer Tolstoy, anılarında samimice iddia ettiği gibi, *Çocukluk*'taki Natalya Savişna'yı ona dayandırdıysa, o zaman hayatının çok daha erken bir döneminde, hizmetçilikten kahyalığa yükseldiği meslek hayatının yarısında evde bir dadı olarak çalışan Praskovya, Nikolay Volkonski tarafından cezalandırılıp bozkırdaki uzak bir mandırada çalışmak üzere sürülmüştü. Suçu Prens Volkonski'nin getir götür işlerine bakan bir adama âşık olmak, Nikolay Sergeyeviç'ten evlenmek için izin istemekti. Yerinin doldurulamaz olduğu anlaşılınca altı ay içinde geri çağrılıp işine döndürüldü, ki bunun için Prens Volkonski'nin ayaklarını kapanıp af dilemişti.

Mariya Volkonskaya, babası Yasnaya Polyana'da yaşamak üzere onu götürdüğünde yedi yaşındaydı ve burası ömrünün sonuna kadar onun yuvası olacaktı. O zamana kadar, uzakta orduda görevli olan babasını tanımamıştı bile, ama babası emekli olduğu yalnızlık yıllarında ona çok zaman harcadı, eğitimiyle özellikle ilgilendi. Mariya Nikolayevna buluğ çağındayken, bir kâtip tarafından onun için yazılmış eğitici bilgilerle dolu el yazması ders kitapları, babasının önceliklerini ve beklentilerini gözler önüne serer. Matematik ve astronomi (bu alandaki otoriteler Pisagor, Eflatun Batlamyus ve eski Babillilerdi), yönetim biçimleri (zorba rejimi, krallık ve demokratik), klasikler (Genç Plinius'un mektupları ana kaynaktı) ve tarım okudu.[37] Tolstoy'un annesinin tabiata karşı da büyük bir ilgisi vardı. 1821 yılında otuz bir yaşındayken, orada yetişen on altı çeşit elmanın her birine isim vererek Yasnaya Polyana'daki "meyve bahçesinin" ayrıntılı bir tasvirini yapmıştı. Bir başka sefer Yasnaya Polyana'da temmuzda açan çiçekleri tarif etti: gelincikler, hüsnüyusuflar, şebboy, kadife çiçeği, hezaren.[38]

Mariya Nikolayevna, o zaman birinci dil olarak Fransızca öğrenen kaymak tabakadan Rus kadınlarının genelinden farklı olarak Rusça da dâhil beş dil biliyordu. Tolstoy anılarında annesinin yetenekli bir piyanist, sanatsal duyarlılığı olan doğuştan bir hikâyeci olduğunu kaydeder. Anlattığı masallar

öylesine merak uyandırıyordu ki balolarda onun masasına oturan dostları dans etmek yerine onu dinlemeyi tercih ediyorlardı. Bu masalların yanında övgü şiirleri, ağıtlar yazdı. Tamamlanmamış öykülerinden birinin adı "Rus Pamela veya İstisnalar Kaideyi Bozmaz" idi. Samuel Richardson'ın, meziyeti müteveffa hanımının oğluyla evlendirilerek ödüllendirilen bir hizmetçiyi anlatan 1740 tarihli romanından esinle Mariya'nın Rusya'ya uyarladığı öyküsünde, köle bir genç kız özgürlüğüne kavuştuktan sonra soylu talibi Prens Razumin ile evlenir. Prens Razumin'in (Razumin "akıl" anlamına gelir) karakterinin altında beceriksizce gizlenmiş babasının portresi vardır. Soylu bir ruha ve üstün bir zekaya sahip, çok katı kurallar koysa da yüreği müşfik, duyarlı biri olarak tasvir edilir. Kendi değerinin farkında olan, emrindekilerden saygı ve itaat, çocuklarından yüksek standart bekleyen, kendini diğer insanlardan üstün gören, soylu olmakla övünen biri. Tolstoy, *Savaş ve Barış*'ta yaşlı Prens Bolkonski karakterini tasvire koyulduğunda da benzer bir portre ortaya çıkacaktı, ama çok önemli temel farklarla. Mariya Nikolayevna, tıpkı Prenses Mariya Bolkonskaya gibi sadık bir kızdı ama günlüğünden ve diğer kaynaklardan doğrulanabildiği kadarıyla, babasıyla çatışarak yaşamadı.[39]

Mariya Nikolayevna'nın çocukluğu ve ergenliği hakkında çok az şey bilinmekte, reşit olduğu zamanlara ilişkin ise neredeyse hiç bilgi yok. Nikolayevna Volkonski, kızı yirmi yaşındayken, sosyete içinde tanınabilsin diye onu altı haftalığına St. Petersburg'a götürdü. St. Petro ve Pavel Katedrali'ndeki Romanovların mezarlarının, Ermitaj salonlarındaki Raffaello ve Rubens'in resimlerinin ve balenin üzerinde bıraktığı izlenimleri günlüğüne geçirdi. Bu zaman zarfında yaşamına ilişkin başka bir bilgi yoktur. Volkonskiler, yakınlarda dul kalmış, ailesiyle Nikolay Sergeyeviç'in iyi arakadaş olduğu Prenses Varvara Golitsiyna ile başkentte kaldılar. Mariya Nikolayevna, daha çocukken Golitsınların on çocuğundan biriyle nişanlanmış olduğundan karşılıklı resimler alıp verildi, ama damat düğünden önce hummadan öldü. Tolstoy, annesinin nişanlısının ölümünden dolayı derin bir acı yaşadığını düşünüyordu. (Güya onun ismi Lev'di ve Tolstoy'un adı ondan geliyordu. Ama bu da Tolstoy'un başvurduğu bir başka aile efsanesidir çünkü Lev Golitsın diye biri yoktu.)

Tolstoy'un annesinin ikinci önemli duygusal bağı, Yasnaya Polyana'da 1819-1822 yılları arasında yaşamış olan Fransız ahbabı Louise Henissiènne'e karşı olmuş gibidir. Mariya Nikolayevna, özgürlüğü verilmiş genç bir köle kadını anlatan bir öykü yazarak, daha o zamandan dönemi için alışılmadık bir şekilde toplumsal adalete tutkuyla bağlı olduğunu göstermiş, ayrıca Yas-

naya Polyana'da genç bir köylü kızla arkadaş olmuştu. 1821 yılında babasının ölümünün hemen ardından mülklerinden birini satıp, gelirini Louise Henissiènne'in adına yatırarak bir skandala neden oldu. Mektuplarda kindar bir dille "kalın kaşlı çirkin kız kurusu" diye anılan Mariya Nikolayevna, kuzeni Mihail Volkonski'yi, Fransız arkadaşının kızı Marie'ye ayarlayarak bir başka skandala yol açtı. Ertesi yıl neredeyse Marie'ye Oryol mülkünü bağışlamayı düşündü, ama vazgeçip bunun yerine onun kocasına yetmiş beş bin ruble verdi.[40] Mariya Nikolayevna'nın akrabaları, onun bu başına buyruk, dik başlı tavırları karşısında hayrete düştüler. En küçük oğlu Lev olsa, bunu tüm kalbiyle onaylardı. Çünkü o, zamanı gelince mülkünün tümünü bağışlayacaktı.

Tolstoy asla tanıyamadığı annesine ilişkin düşüncelerle büyülenmiş, ondan geriye tek bir portrenin kalmamasına neredeyse müteşekkirdi, çünkü böylece annesine dair "manevi bir imgeyi" hayal edebilecekti. Eski hizmetçisi Tatyana Filippovna ona, annesinin kendine güvenen, içine kapanık ama aynı zamanda çabuk sinirlenen biri olduğunu söylemişti. Annesinin kaba bir söz söylemeden önce kızarıp ağladığı düşüncesi Tolstoy için çok değerliydi, gelgelelim onun herhangi bir kötü söz bildiğine inanmıyordu. Hatta en büyük ağabeyi Nikolay'ın, onun en iyi özelliklerini –kimseyi yargılamama, aşırı alçakgönüllülük– aldığından emindi. Otuz iki yaşındaki Mariya Nikolayevna herhalde asla evlenmeyeceğini sanıyor olmalıydı, ancak akrabaları onu kendisinden dört yaş küçük uzaktan akrabaları (gelinin büyük büyük annesi Praskovya, damadın büyük halasıydı) Nikolay Tolstoy ile tanıştırdılar. Kadın varlıklıydı, adamın da paraya ihtiyacı vardı. Birbirlerine âşık değillerdi ama 1822 Haziranı'nda evlendiler.

2. BÖLÜM

Soylu Çocukluk

> Levin annesini zar zor anımsıyordu. Annesini düşünmek onun için kutsal bir şeydi.
>
> *Anna Karenina*, 1. kısım 27. bölüm[1]

Tolstoy, yaşamının sonlarına doğru, Yasnaya Polyana'ya gelen ziyaretçiler ona tam olarak nerede doğduğunu sorduklarında, evinin yakınlarındaki bir ağaç kümesinin arasından fırlamış uzun bir karaçamın tepesini işaret etti. Ne bunamış ne de bir ağacın tepesinde doğmuştu, aslında gösterdiği çocukluğunu geçirmiş olduğu, dedesi Nikolay Volkonski'nin yaptırdığı sütunlu konağın birinci katında, tam olarak annesinin yatak odasının eski yeriydi.[2] Hayatının en mutlu dönemi olmasına, özellikle annesinin babası olmak üzere, atalarına neredeyse tapınma derecesinde bir saygı beslemesine karşın, Tolstoy bu baba ocağını 1854 yılında büyük kumar borçları nedeniyle satmıştı. Ana konak tamamıyla yok olmamış, onu satın alan komşu toprak sahibi tuğla tuğla söküp, yolun yaklaşık otuz iki kilometre aşağısındaki kendi arazisinde yeniden yapmıştı. Tolstoy 1850'li yıllarda temelli olarak yaşamak üzere Yasnaya Polyana'ya geri döndüğünde, Volkonski'nin evin iki tarafına yaptırmış, aralarındaki boşluğa da akçaağaç ve karaçam dikmiş olduğu ek binalardan birine taşındı. Onlarca yıl sonra Tolstoy'un çocukları, babalarının evini bu iki kanat arasın-

daki asıl yerine taşımak istediler. Bu aptal plandan bir şey çıkmazken, Tolstoy 1897'de altmış dokuz yaşındayken, ata binip eve bakmaya gittiğinde, bir anı seline kapıldı. Yıkık dökük odalarda dolaştı ve yatak odalarından birine geldiğinde kalakaldı. "Burası benim doğduğum yerdi," dedi, annesini ve çocukluğunun o çok mutlu günlerini düşünerek.[3]

Tolstoy, o daha iki yaşına gelmeden ölen annesini hatırlayamıyordu ama ülküleştirmiş olduğu anne imgesi, hayatının son yıllarına kadar varlığını korudu. Hayat öyküsünü ilk kaleme alanlardan birisine 1906'da içinde bir anne *kültü* beslediğini açık yüreklilikle ifade etmişti, yaşlı bir adamken, malikâne çevresinde sabahleyin yalnız başına yürüşe gittiğinde dahi annesini düşünüyordu Tolstoy.[4] Yetmişlerindeyken yazmış olduğu anılarda, gençliğinde ayartılma anlarında yardım etsin diye hep annesinin ruhuna dua etmiş olduğunu itiraf ediyordu. Seksenlerinde bile ne zaman ondan bahsetse ağlıyordu. Özellikle hayatının sonlarına doğru kendisini çok hüzünlü hissettiği günlerde, kucağında kıvrılıp "saf aşkın en üstün imgesi" olan annesi tarafından avutulma isteği yüreğini dağlıyordu.[5]

Tolstoy'un doğduğu 1828 yılında Yasnaya Polyana giderek kalabalıklaşıyordu. Mariya Nikolayevna, babası sağken malikânede inziva kabilinden yalnız bir hayat sürmüştü. 1822'de Nikolay Tolstoy ile evlendikten sonra ise, kocası kendi ailesinden birçok kişiyi onlarla yaşamak üzere Yasnaya Polyana'ya getirdi. O zaman altmış yaşında olan saygıdeğer annesi Pelageya Nikolayevna'dan başka, Mariya Nikolayevna'dan beş yaş küçük, yirmi yedi yaşındaki kızkardeşi Aleksandra İlyiniçna da "Aline" vardı. Aline, o zaman hemen hemen beş yaşında olan vesayet altındaki Paşenka ile birlikte gelmişti. "Toinette" de vardı, yani uzaktan "teyzesi" Tatyana Aleksandrovna Yergolskaya (Yorgelskaya diye telaffuz ediliyordu). Onun babası Tolstoy'un büyükannesinin kuzeniydi ve o da otuz yaşındaydı – Mariya Nikolayevna'dan üç yaş küçüktü. Bu kadınların hepsi Tolstoy'un yaşamında önemli figürler olacaklardı. Özellikle de Tolstoy malikâneyi miras aldıktan sonra Yasnaya Polyana'da yaşayacak Toinette Teyze. Teyzesi Tolstoy elliye yaklaşırken ölmüştü ve onun daha çocuk yaşta kaybetmiş olduğu ana-babasına dair kıymetli bir bağı temsil ediyordu. Ailenin diğer üç üyesi de Tolstoy doğmadan Yasnaya Polyana'ya yerleşmişlerdi: Tolstoy'un sırasıyla 1823, 1826 ve 1827'de doğan ağabeyleri, Nikolay, Sergey ve Dmitriy.

Nikolay doğan ilk çocuk olması hasebiyle anne şefkatinden özel bir pay almıştı. Annesi oğluna itaat ve doğru ahlaki özellikler aşılamaya çok hevesli olarak, dört yaşından itibaren ona dair ayrıntılı bir günlük tutmuş, korkaklık ve tembelliğin ilk işaretlerini gördüğünde bundan hiç hoşlanmadığını

ifade etmişti. Ayrıca Nikolay'ın okuduğu bir hikâyede vurulan bir kuş için gözyaşlarına boğulmasından ya da bir böcekten korkmakla aşırı duyarlılık göstermesinden kaygı duymuştu. Mariya Nikolayevna oğlunun cesur, sabırlı ve vatansever biri olmasını istiyordu, keza uslu ve terbiyeli oluşunun karşılığı olarak kılıç taşımasına izin vermişti. Kibri de hiç teşvik etmedi. Yıllar sonra Nikolay'la arkadaşlık kurmuş Turgenyev, en küçük kardeşi Lev'in aksine, onda yazar olmak isteyen herkes için bolca gereken kibirden eser olmadığına dikkati çekecekti. [6]

Lev 28 Ağustos 1828'de, dört oğlanın en küçüğü olarak dünyaya geldiğinde, Toinette Teyze'ye göre, anne şefkatinin başlıca ve son öznesi olarak Nikolay ile yer değiştirdi.[7] Annesi ona "mon petit Benjamin" lakabını takmıştı ama Leo'nun Rusçası Lev adıyla vaftiz edildi. Mariya Nikolayevna babasının aksine aşırı dindardı, çocuklarına ne isim koyacağını da enine boyuna düşündü. Beşinci (ve sonuncu) çocuğu doğurduktan sonra, onların beş adaşının resimlerini konu alan küçük bir ikon sipariş etti. Büyük St. Leo [Papa I. Leo] en altta sağ köşede tasvir edilmiştir. Tolstoy'un Hıristiyan isminin yerinde bir seçim olduğu söylenebilir: 5. yy.'da yaşamış St. Leo ile ("Büyük" adıyla anılan iki Papa'dan biri), sadece asilliği değil, hayrete şayan cesareti de paylaşıyordu. Papa Leo, Hun İmparatoru Atilla ile yüzleşmek üzere Roma kapılarına kadar atla gidip, onu Avrupa'yı istila etme fikrinden caydırmış olmasıyla da bilinir. Tolstoy ordudayken cesaretle savaştı, ava gittiği bir sırada bir seferinde bir ayıyla güreşti. Öte yandan yazın alanında da şöhretli adaşı gibi saygındı: St. Leo, hayli etkili bir düzyazı üslubu haline gelecek *cursus leonicus*'un yaratıcısıydı.

Mariya Nikolayevna, en küçük oğluna isim verirken Katanyalı Ortodoks St. Leo'yu da aklına getirmiş olmalıydı, zira Lev'in onunla daha fazla ortak noktası çıkacaktır. Bu St. Leo diğer St. Leo ile zaman zaman karıştırılır ama Rusya folklöründe daha çok tanınan bir figür olagelmiştir. Örneğin St. Leo gününde insanların kayan yıldızlara bakmaması gerektiği iyi biliniyordu – köylüler *Lev Katanski*'yi (boyunca) yuvarlamak anlamına gelen *katat* fiiliyle ilişkilendirdi.[8] Katanyalı St. Leo, aslen Ravenna'daki soylu bir aileden gelen bir piskoposdu. Hıristiyanlığı yaymak ve yoksullara yardım etmek için zenginliğe sırtını dönmüştü. Tolstoy'un yaşamı da benzer bir yoldan ilerledi. Hayatı boyunca tıpkı St. Leo gibi hükümetle doğrudan çatışmaya girişti. St. Leo'nun, sekizinci yüzyıldaki ikon düşmanlığı tartışmasında büyük bir hararetle kutsal heykellerin yıkılmasına karşı durduğu için Bizans İmparatorluğu'ndaki din adamlarının zulmüne uğramasına karşılık, Tolstoy da en meşhurları Ortodoks Kilisesi olmak üzere hiçbir otoriteye saygı duymayan, bizzat Rus İmparator-

luğu'nun baş belası bir ikon kırıcı olmuştu. Bir başka ilginç nokta ise, hem Katanyalı St. Leo'ya hem de Tolstoy'a, yaşamlarının sonlarında, Heliodoros (Rusçası İliodor) adı verilen, büyük rezaletlere neden olmuş mürtet kimseler tarafından karşı çıkılmış olmasıydı. St. Leo'nun rakibi gizli ilimlerin yardımıyla Hıristiyanların aklını çelmeye çalışmıştı, dininden dönmüş Rus Keşiş İliodor ise, gerçi sonraları bundan pişmanlık duydu ama, Tolstoy'u insan kılığına girmiş bir şeytan olarak niteledi. Tolstoy'un ömrünün sonlarına doğru, Keşiş İliodor'un büyük skandallara neden olduğu bir dönem olan 1909'da, "Peder İliodor" diye bir öyküye başlaması da çok ilginçtir.[9]

Tolstoy 1828 yılının sekizinci ayının yirmi sekizinci gününde doğdu ve 28 uğurlu sayısı oldu. Yetişkinliğe adım attığı dönemde batıl inançlara aşırı düşkün hale gelmişti, öyle ki 1863 yılında karısına, ilk çocukları Sergey 28 Haziran'ın ilk saatlerinde doğabilsin diye, gece yarısını geçene kadar dayanmasını konusunda baskı yapmıştı. Yirmi sekiz rakamının ikinci "mükemmel" rakam olarak* özellikle matematikte önemli olduğunu keşfettiğinde de mutlu olmuştu (fizikte de yedi "sihirli" sayıdan biridir). Şiir kitaplarını yirmi sekizinci sayfadan açar, saatini yirmi sekiz kez kurardı. Yirmi sekiz sayısını romanlarının içine de dâhil etmişti. Üçüncü kısmın yirmi sekizinci bölümünde biten son romanı *Diriliş*'te rakam sembolik olarak önemlidir. Karar vermeden önce Tolstoy Yasnaya Polyana'daki parke zemine bir para fırlatır, ahşap karoların üzerindeki tek numaralara mı çift numaralara mı geleceğine bakarak, bunu uğur veya uğursuzluk alameti sayardı.[10] Tolstoy'un hayatının son deminde Yasnaya Polyana'yı terk ederken 28 Ekim'i seçmesi de, herhalde bir tesadüf değildi (seksen iki yaşında öldü). Hurafelere inanma huyunu muhtemelen büyükannesi Pelageya Nikolayevna'dan almıştı ama akılcı olmakla övünen birinde böyle bir özellik bulmak şaşırtıcıydı.

Tolstoy'un, üzerinde doğmuş olduğu eski deri kanepe gibi, bazı nesnelere yönelik batıl inançları da vardı. Yaşlı Prens Volkonski'nin kölelerinden biri tarafından yapılmış olan bu kanepe, beş çocuktan her birinin doğumu için törensel bir edayla Nikolay İlyiç'in çalışma odasından alınmış ve Mariya Nikolayevna'nın evin köşesindeki yatak odasına, yukarıya taşınmıştı. Tolstoy'un on bir çocuğu bu kanepenin üzerinde doğdu, ayrıca iki torunu da (en büyük kızı Tanya, beş düşükten sonra, Tolstoy'un en çok sevdiği torunu Tanya'yı 1905 yılında, yine bu kanepede dünyaya getirdi).[11] Bu kanepe çalışma masasıyla beraber, Tolstoy'un hayatının farklı dönemlerinde Yasnaya Polyana'daki çalışma odası olarak kullandığı dört odanın da değişmez

* Mükemmel sayı: kendisi hariç bütün pozitif tam bölenlerinin toplamı kendisine eşit olan sayı. (ç.n.)

parçalarından biridir ve ayrıca romanlarında da karşımıza çıkar. *Savaş ve Barış*'ta çok benzer bir kanepe oğlunun doğumu için Prens Andrey'in çalışma masasından alınır, *Anna Karenina*'nın taslaklarının birinde de Levin'in aile yadigârı olan ve benzer bir işlev gören bir kanepesinden söz edilir.

Tolstoy'un ilk anısı bir bebek olarak sımsıkı kundağa sarılı olduğundan kollarını uzatamaması ve haykırmasıdır. "Bana haksızlık yapıldığını, zulmedildiğini hissediyordum ama insanlar tarafından değil, çünkü onlar bana acıyorlardı, ama kader tarafından ve kendime acıma duydum." Elli yaşındayken başlamış olduğu özyaşamöyküsünde böyle yazıyordu. Bu hatıranın –ağlayıp acı çekmesi değil de birbirine girmiş çelişik ve girift duygular üzerine kurulu bu hatıranın– birçok izlenimin bileşkesi olup olmadığını bilemese bile, hayatının "ilk ve en güçlü izlenimi" olduğundan emindi. Tolstoy Avdotya Nikiforovna isimli, yakındaki köyden çalışması için getirilmiş süt annesinin, onun "küçük vücudunu" ahşap bir teknede yıkadığını (hiç olası olmasa da) iddia ediyordu. Daha sonraki hatıraları dört yaşında başlıyor, kızkardeşi Mariya ile bebek karyolasında yatıyorlardı. O zaman annesi çoktan ölmüştü. İğreti ismiyle "Hayatım" kitabının en eski anıları canlı bir şekilde anlatan ilk birkaç sayfadan sonra tavsayıp gitmesine ancak üzülebiliriz. Yirmi beş yıl sonra başladığı anıların başına da aynı şey geldi, yalnızca çocukluğunun ilk dönemini kapsadı.[12]

Mariya Nikolayevna, kendi adını verdikleri tek kızları Mariya'yı doğurduktan kısa bir süre sonra, 1830'da öldü. Sekiz yıl evli kalmış, Yasnaya Polyana'da sessiz sedasız bir yaşam sürmüştü. Tolstoy'un anılarında bahsettiği gibi, bu yine de huzurlu ve mutlu bir zaman olmuştu. Gündüzleri ailesine bakmış, geceleri kaynanasına yüksek sesle kitap okumuştu. Ailesinde çok fazla görmediği bir üye vardıysa da bu, müteveffa babasının felaketle sonuçlanan mali işlerine dair sonu gelmez davalarla boğuşmaktan başını kaşıyamayan ve sıklıkla uzakta olan kocasıydı. Onun için hiç de kolay değildi, zira konağın köşesindeki kameriyede oturup saatlerce kocasının dönmesini beklerdi. Kocası onu unutmamış olduğunu temin eden mektuplar göndermek zorunda kalırdı. 1824 Haziranı'nda ona gönderdiği bir mektup "Benim tatlı dostum," diye başlıyor ve şöyle devam ediyordu: "Son mektubunu seni unutmamamı rica ederek bitiriyorsun; sen aklını mı kaçırıyorsun: benliğimin en soylu tarafını meydana getiren şeyi nasıl unutabilirim? (*'Ma douce amie, tu finis ta dernière lettre avec une recommendation de non pas t'oublier; tu deviens folle: puis-je oublier ce qui fait la partie la plus élevée de moi même ...*')[13] Nikolay İlyiç evde olduğu zaman bile sıklıkla ava çıkıyor veya müstehcen bir iddiaya göre, diğer kadınların peşinden koşuyordu.[14] Karısının ölümünün ardından

bir komşuyla gönül işlerine giriştiği kesindi ama Nikolay İlyiç, eldeki tüm verilere göre özenli bir kocaydı ve evin tek ebeveyni olarak merhametli bir baba olup kendini beş çocuğuna adadı.

O da epey genç ölmesine rağmen, Tolstoy babasını iyi hatırlıyordu. Hayatının ilk yıllarında babası onun için tartışmasız en önemli kişiydi ve daha sonra kendisinin de onaylayacağı gibi, onu ne kadar çok sevmiş olduğunu ancak öldükten sonra anlayabilmişti. Tolstoy onu orta boylu, yapılı, hatları düzgün, al yanaklı ama hep gözleri kederli biri olarak tasvir eder. Tolstoy kardeşler, onlara gülünç öyküler anlattığı için, büyüleyici resimler çizdiği için babalarını çok sevdiler. Birçok bakımdan karizmatik bir adam olduğu açıktı ama Tolstoy, asıl ondaki bağımsız ruha ve hiç gizlemediği vakara hayran olduğunu söylemişti.[15]

Nikolay İlyiç oldukça kibar biriydi, Yasnaya Polyana'nın önceki efendisi Prens Volkonski'ye nazaran serflerine karşı çok daha yumuşak davrandı. Zamanının sadistlikten zevk alan Rus soylularının aksine bedensel cezaya pek az başvurdu. Nikolay İlyiç çok tutkulu bir okurdu, bir gün en küçük oğlunun devralacağı kütüphaneye yüklü alımlar yaparak Fransız klasikleri ve doğal tarih hakkında yazılmış kitaplar ekledi. Halası Tolstoy'a babasının elindeki kitapları okumayı bitirmeden asla yeni kitap almadığını söylediyse de o, Haçlı Seferlerinin tarihinden bahseden onca tozlu Fransızca cildin hepsini babasının bitirip bitirmediğinden emin olamadı.[16] Nikolay İlyiç'in sanata da yeteneği vardı, suluboya çalışılmış pastoral kır manzaraları, mürekkeple çizilmiş resimler yaptı. Bunların içinde yerel giysileriyle, ok ve yaylarıyla görülen neşeli Başkırt atlılarının hassas çizilmiş bir tasviri de vardı.[17]

Tolstoy, akşam yemeğinde şakalar yapan, çalışma odasında, o efsanevi deri kanepede piposunu tüttürken gelip yanına oturmasına izin veren babasına ait anıları düşünmekten zevk alıyordu. Bir keresinde, Nikolay İlyiç, en küçük oğlu Lev'in ezberlemiş olduğu Puşkin'in "Denize" isimli şiirini yüksek sesle okurken verdiği dokunaklı havadan çok etkilenmişti.[18] Şiir, 1824 yılında, Puşkin sürgün hayatının ardından güneyi terk ettiğinde yazılmıştı; genç Tolstoy on yıl kadar sonra bu dizeleri ezberlediğinde, genç şairi 1837 yılında hayattan koparacak olan o mukadder düelloya henüz birkaç yıl vardı. Okyanus Tolstoy'a hiç çekici gelmeyen bir unsur olmuş gibidir. Neredeyse bütün yaşamını hiç tuzlu su görmeden, Rusya'nın kalbinde geçirmişti, bu yüzden sonraları Puşkin'in falezlerini, mağaralarını, dalgalarının sesini Rusya'nın "ormanlarına ve suskun çöllerine" taşımaktan söz eden şiirinin son kıtasındaki duygularla öyle pek özdeşleşmemiş de olabilir. Ama Tolstoy, sanki bunu telafi etmek istermiş gibi, dinlediği acıyı ifade eden öykülerden

veya müzikten dolayı, hayatı boyunca okyanus dolusu göz yaşı dökecek kadar hassas biri oldu. Daha ergenlik çağındayken babasının onda fark ettiği aşırı duygusallık yüzünden ağlamaya direnemeyen biri oldu. Çocukken ona Lyova-Ryova, yani "Sulugöz Lyova" diye lakap takmaları boşuna değildi.

Tolstoy çocuk gözüyle şehre gitmek için özenle hazırlanan, frak ve dar pantolon giyen babasını izlemeyi severdi, ama ona dair en canlı anıları avla bağlantılı olanlardı. Nikolay Tolstoy ava bayılırdı – at üzerinde tazıların yardımıyla tilki kovalamaya da tüfekle vurmaya da. Petruşa ve Matyuşa isimli iki uşağını da çok sevdiğinden hep yanında götürürdü. Sınıfından olan birçok kişi gibi Nikolay Tolstoy da avı cesaret ve kahramanlığın gösterilebildiği savaştan sonraki ikinci arena olarak görüyordu. Bu yüzden Tolstoy ve ağabeyleri daha küçük yaşlarda avcılığı öğrenecek şekilde eğitildiler. [19] Nikolay İlyiç, oğullarının erkek olmayı mümkün olduğu kadar erken öğrenebilmeleri için bu işin çok önemli olduğunu düşündü ve her birine bir midilli verdi. Tolstoy, yaşlılığında, babasıyla etraflarında en çok sevdiği borzoy yavruları hoplayıp zıplarken, birlikte uzun otlarla kaplı çayırlarda yaptıkları yürüyüşlere dair anılarını keyifle yad ediyordu.[20] Tolstoy'un kendisi de tutkulu bir avcı olacaktı (*Savaş ve Barış*'taki av sahneleri romanda en çok sevilerek yazılmış parçalar arasındadır). Uğradığı ruhsal çöküntünün ardından sığındığı ahlaki ve dini değerleri açıkça çiğneyen bu faaliyeti terk etmesi epey bir zaman almıştı. Beri yandan Tolstoy ata binmekten asla vazgeçmedi, atlara karşı duyduğu aşk Vronski'nin atı Fru-Fru'yu ince ayrıntılarına kadar tasvir etmesinde olduğu kadar, 1860'larda yazmaya başlayıp daha sonra gözden geçirdiği, olayları bir atın gözünden anlatan sıra dışı hikâye "Kholstomer"de de görülebilir.

Babasına dair en canlı anıları avcılıkla bağlantılı olmuş olabilir ama en çok sevdiği anılar daha başkaydı: Babası büyükannesinin yanında sedirde oturuyor, yaşlı kadın altın enfiye kutusundan arada bir enfiye çekip, soliter oynarken ona yardım ediyordu. Hala ve teyzesi yakındaki koltuklarda oturur, birisi yüksek sesle bir şeyler okurken, babasının en çok sevdiği borzoy Milka bir diğer koltukta kıvrılıp uyur ya da o muhteşem kara gözlerini birisine dikerdi (köpek *Savaş ve Barış*'ta kendi adıyla yer alır). Anılarında özellikle bir akşamı hatırlar. Halası yine yüksek sesle bir şey okurken babası onu durdurmuş, duvardaki aynayı göstermişti. Aynaya bakınca evin erkek uşağı Tihon'u, parmaklarının ucunda gizlice onun çalışma odasına girip, meşin torbanın içinden tütün çalarken görmüşlerdi. Tolstoy'un babası epey eğlenmişti.[21]

Nikolay İlyiç hayat boyu hep meşgul olmuş, ailenin servetini yeniden kazanmak için çok çalışmıştı. İş hayatında bahtsız babasından çok daha ba-

siretli olduğunu kanıtladı ve çocuklarına müteveffa karısının çeyizini kat be kat aşan bir miras bıraktı. 1832'de yedi yüz doksan üç erkek, sekiz yüz kadın toprak kölesi vardı, buna Yasnaya Polyana ve civar köylerdeki iki yüz on dokuz "can" da dâhildi. Annesinin ipotek altında olan mülklerinden biri olan Nikolskoye-Vyazemskoye'yi geri almaktan da çok memnun olmuştu. Ağabeyi Nikolay ölünce burası Tolstoy'a miras kaldı. Tolstoy'un babası 1837'de, Yasnaya Polyana'dan fazla uzak olmayan, dört yüz yetmiş iki köleyle birlikte gelen büyük mülk Pirogovo'yu satın almayı da başardı, burası da Tolstoy'un ağabeyi Sergey ve kız kardeşi Mariya'ya miras kaldı.

Tolstoy'un babası Yasnaya Polyana'da evindeyken, bütün zamanını mülkün idaresine veriyor, malikâneyi Prens Volkonski'nin kurmuş olduğu ataerkil bağ üzerinden yönetmeye devam ediyordu. Aile şimdi artık epey kalabalıklaştığından, Nikolay İlyiç'in en acil görevi bir an evvel ailenin ikamet edeceği binanın yapımını bitirmekti. Böylece, zarif mimarisiyle zemin katın üzerine, birkaç bin ruble harcanarak çok daha mütevazı döşenmiş meşeden ikinci bir kat çıkıldı. Binanın merkezinde, parke zeminli tavanları yüksek odalar varken, kenardaki odalar asma katlıydı, böylece eve üç katlıymış görüntüsü veriliyordu. Her şey bittiğinde, Nikolay İlyiç ve beş çocuğu, annesi, halası, teyzesi ve kızkardeşinin koruyuculuğu altındaki Paşenka, çocukların öğretmeni Fyodor İvanoviç ve hane halkının daimi üyeleri haline gelen, komşu bir toprak sahibinin çilli gayrimeşru kızı Yevdokiya (Duneçka) Temyaşeva ile köle metresi, onun yaşını başını almış uzun boylu dadısı Yevpraksiya için yeterince oda vardı. Duneçka Yasnaya Polyana'ya 1833 yılında geldiğinde beş yaşındaydı (Tolstoy'la aynı yaştaydı) ve Pirogovo emlakı üzerindeki karmaşık mal mülk pazarlıklarının bir sonucu olarak bütün aileyle birlikte getirilmişti. Tolstoy Duneçka'yı daha sonra açık sözlü, hoş, pek zeki olmayan, yaygaracı biri olarak tasvir etti. Yine de tüm aile üyeleriyle iyi geçinmişti.[22]

Tolstoy çocukluğunun ilk yıllarında hiç yalnız değildi. Yasnaya Polyana'daki yetişkinlerin arasında, büyük annesi, halası ve teyzesi, o dönemki hayatının önemli figürleriydiler. Tolstoy'un *babuşkası*, yani ninesi Pelageya Nikolayevna lüks bir yaşam sürmüştü ve ailenin parasal sıkıntıda olmasına karşın bunu terk etmeye niyetli değildi. Önce babası sonra da kocası tarafından şımartıldığından, yaşlılığında oldukça acımasız ve kaprisli bir hale gelmişti. Tüm hane halkı, evin en büyüğüne duyulan saygı gereği onu memnun etmek için ellerinden geleni yaptığından, o da "nedime" olarak adlandırılmaktan gurur duyduğu için bu işkenceye tahammül edebilen hizmetçisi Agafya Mihaylovna'ya hayatı zehir edecek hiçbir fırsatı kaçırmıyor-

du. Agafya Mihaylovna Tolstoy'un kendi çocukları büyüyene kadar Tolstoy hanesinin çok sevilen üyesi olmaya devam etti. Anılarında, babaannesinin huylarının Mihaylovna'ya geçmiş olabileceğini, çünkü daha sonraları onun da talepkâr ve kaprisli birine dönüştüğünü neşeyle not düşer.

Tolstoy babaannesini çok iyi hatırlıyordu. Babaannesi, taparcasına sevdiği oğluna layık görmediğinden, Mariya Nikolayevna'ya hiç ısınamamıştı. Ama çocuklara çok düşkündü, onları çok eğlendirici buluyordu. Tolstoy'un çocukluğunun ilk dönemlerinden, babaannesine dair sadece birkaç hatırası vardı, ama bunlar son derece canlı anılardır. Birincisi, sabahleyin yıkanırken yarattığı muazzam sabun köpükleriydi. O ve kardeşleri bunu öylesine büyüleyici bulurlardı ki sadece yıkanmasını izlemek için odasına getirilirlerdi. Beyaz gömleği, beyaz eteği, kırışmış beyaz kolları ve parlayan ak yüzüyle Tolstoy'un hafızasına kazınmıştı. Küçük bir çocukken tombul olduğundan, Tolstoy'un kendisi de "Köpük Levka" lakabını almıştı.

Tolstoy sıcak bir günde, ormanın içine fındık toplamaya gittikleri büyüleyici gezintiyi de hatırlıyordu. Büyükannesi atların değil babasının uşakları Petruşa ve Matyuşa'nın çektiği sarı bir faytonda taşınmıştı. Uşaklar o fındık toplayabilsin diye ağaçların dallarını eğiyordu.[23] Uzun yaylarıyla bu sarı araba, daha sonra, Sergey Volkonski'nin Grumant'ta yaptırmış olduğu panjurlu küçük ahşap eve gidilen yaz gezileri için de kullanılırdı. Buradan bakıldığında çayır ve ormanın arasından kıvrılarak akan Voronka Nehri, bir manzara resmi gibiydi. Hemen yakında çeşmesi olan bir koru vardı, Tolstoy ailesinin içme suyu buradan temin ediliyor, epey bir miktarı her gün Yasnaya Polyana'ya taşınıyordu. Çocuklar ve eğitmenlerinin balık avladıkları, kadife balığı, mercan balığı, sazan ve çığa balığıyla dolu derin bir gölet vardı. Üstü başı dökülen sığırtmaç kadın Matriyona'nın konuğu olmayı arzulamadığından, *babuşka* Pelageya Nikolayevna bu gezilerde çocuklara eşlik etmezdi. Ama çocuklar, öğleden sonra Matriyona, onun kızı ve köylü çocuklarıyla olmaya bayılırlar, ineklerden sağılıp gelen süte ve çavdar ekmeğine doyarlardı. Özel öğretmenlerinin seteri Bertha'nın çevresine toplanan türlü türlü köy köpeklerinin, sığırların ve tavukların arasında olmaktan hoşnutlardı.[24]

Tolstoy'un babaannesine dair en güçlü anılar, kör hikâyecisi Lev Stepaniç'in onun yatak odasında hikâye anlattığına tanık olması, bundan büyük zevk almasıyla ilgiliydi. Rusya'da köleliğin halen hüküm sürdüğü devirde, kölelerin profesyonel hikâye anlatıcıları haline gelmelerine çok sık rastlanırdı, böylece soylular, mobilya alır satar gibi onları alıp satabilirlerdi. Lev Stepaniç, Pelageya Nikolayevna'ya müteveffa kocası tarafından satın alınmış, hanımefendinin maiyetiyle birlikte Yasnaya Polyana'ya getirilmişti. Gözleri

tamamen kördü, bu yüzden görülmemiş bir hafızası vardı, birkaç kez okunan bir hikâyeyi kelimesi kelimesine hatırlayabilirdi.

Tolstoy, Lev Stepaniç'in ana binada bir yerlerde yaşadığını hatırlıyordu. O ancak gece olunca ortaya çıkıyor, o akşamın hikâyesini anlatmak için babaannesinin üst kattaki yatak odasına çıkıyordu. Kolları epey bol, uzun mavi frak giyer, oradaki alçak bir pencere eşiğine otururdu. Pelageya Nikolayevna'nın çekilmesini beklerken atıştırsın diye ona yiyecek bir şeyler getirirlerdi. Kör olduğundan, babaannesi hiç sakınmadan onun önünde soyunur ve yanında hangi torunu varsa, o gecenin hikâyesi için birlikte yatağa gömülürlerdi. Tolstoy babaannesinin odasındaki mumun, köşedeki ikonların altında yanan küçük lambanın titrek ışığını terk edip söndüğü anı çok canlı bir biçimde hatırlıyordu. Yine beyazın hakim olduğu bir imgede, loş ışıkta yorganın altına kıvrılmış, yastık öbekleri üstündeki babaannesinin, bu sefer başında bir takkeyle profil görüntüsünü hatırlardı. Onun emriyle, Lev Stepaniç, sakin alçak bir sesle insanı içine çeken bir hikâyeye başlardı. Tolstoy özellikle onu Şehrazat'ın *Binbir Gece Masalları*'ndan birini anlatırken hatırlıyordu. Hikâye genç Tolstoy'un boyunu aşıyordu ama babaannesinin duvarın üzerine profilden düşmüş, titreyen gölgesi aklından hiç çıkmadı.[25]

Tolstoy'un halası Aline, bir zamanlar sahiden de büyük hanım olan ve bunayana kadar böyle davranan annesi Pelageya Nikolayevna'dan daha farklı olamazdı. Hülyalı mavi gözleri olan, sarışın, zarif ve kibar Aline okumaya çok düşkündü, arp çalardı.[26] Petersburg sosyetesine karıştığı zaman büyük başarı kazandı, 1814 yılında on dokuz yaşındayken, Rusya'nın Sakson Büyükelçisi Karl von Osten-Sacken'in oğluyla evlendi, ki genel kanıya göre çok yerinde bir eşleşmeydi bu. Genç çift, ailenin Baltık bölgesindeki mülkünü tamir ettirdi ama evliliğin üzerinden bir yıl geçmeden Aline'in kocası ciddi akıl hastalığı belirtileri göstermeye başladı. Tolstoy'un anılarındaki ilginç bir vakada, dengesiz Kont von Osten-Sacken hamile karısına yakın mesafeden ateş etmiş, bu olay üzerine bir daha çıkmamacasına timarhaneye kapatılmıştı.

Aline iyileşti (kurşunun bıraktığı yara izini yeğenine göstermişti) ama olayın travmasını üzerinden atamadı. St. Petersburg'a geri döndü, düşük yaptı. Bunun onun üzerinde bırakacağı etkiden korkan ailesi, bebeği, sarayda aşçıbaşı olarak çalışan, tanıdıkları bir uşağın karısının bebeğiyle değiştirdi. Bu, Aline Hala'nın kendi çocuğu gibi büyütmüş olduğu Paşenka, Pelageya Ivanovna Nastasina'ydı. Tolstoy bu öyküyü *Anna Karenina*'nın ikinci kısmında işlemiştir: Kiti Alman kaplıcasında, çarpıcı derecede benzer bir geçmişe sahip Varenka isimli bir Rus kızıyla arkadaşlık kurar. Paşenka Tols-

toy'dan on yaş kadar büyüktü ve hastalıklıydı (sonra veremden öldü). Ne onu "solgun, sessiz, yumuşak başlı" diye tarif eden Tolstoy ne de kardeşleri, onu sahici kuzenleriymiş gibi hissetmişlerdir ama yine de bu kız Tolstoy'un anılarında, özellikle çocukluğunda, sevdiği insanlar listesinde yer almıştır.

Tolstoy doğduğunda Aline otuz üç yaşındaydı ve halihazırda fazlasıyla dindardı. Yaşamının ilerleyen yıllarında Tolstoy'a, parasını, gücünü diğerlerine yardım etmek için bağışlama isteği doğal bir şekilde geldiyse, nedenini kısmen de vaaz ettiği Hıristiyan ilkelerini uygulayan bir halayla birlikte büyümüş olmasında aramak gerekir. Yalnızca dua etmekle, oruç tutmakla, azizlerin hayatlarını okumakla, manastırları ziyaret etmekle yetinmiyor, *Savaş ve Barış*'taki Prenses Mariya gibi, keşişlerle, rahibelerle gezgin dindarlarla ve deli dervişlerle arkadaşlık kurmak istiyordu. Bu insanlardan bazıları Yasnaya Polyana'ya ziyaret amaçlı geldiler, deli derviş Mariya Gerasimovna'nın da aralarında olduğu bazıları da devamlı malikânede yaşadılar. Mariya Gerasimovna tüm gençliğini, Rus masallarının ünlü kahramanı "Aptal İvan" kılığında, erkek elbiseleri içinde Rusya'yı dolaşarak geçirmişti. Tolstoy'un annesi tam beşinci kez doğuracağı sırada, kız çocuğu olması için Mariya Gerasimovna'dan dua etmesini istedi. Tolstoy'un kızkardeşi Maşa doğduktan sonra, Mariya Gerasimovna onun vaftiz anası oldu ve Tolstoy hane halkı arasındaki yerini aldı. Bahçıvanları Akim de, insanın içine dokunan, saf bir adam olmasıyla, Tolstoylar tarafından Yasnaya Polyana'da yaşayan bir başka deli derviş olarak kabul edildi. Çocuklar ona iki seranın ortasındaki yazlık evin ana salonunda dua ederken rastlarlardı. Akim "şifacısı" Tanrı'yla yüksek sesle, sanki hemen önündeymiş gibi konuşurdu.[27]

Aline yeğeninin daha sonra tutacağı yolu önceden haber verircesine, durmadan yoksullara para veriyor, en basit diyeti uyguluyor, dış görünüşüne paçoz raddesinde, hiç önem vermiyordu. Yeğeni anılarında, onun yaydığı keskin koku hakkında yazarken, besbelli acı çekiyordu. Öte yandan onun ışık saçan yüzünü, iyilikle çınlayan kahkahasını da hatırlıyordu ve halasının, hangi sınıftan olursa olsun bütün insanlara nazik davrandığına dair çocukluk anısı bilincine kazınmış olmalıydı. Aline Hala, yeğeninin kişiliğine, onun sandığından çok daha fazla etki yapmış olabilirdi.

Aline, Tolstoy'un yaşamında önemli bir kişiydi ama Tolstoy'un dedeleri tarafından yetim bir çocuk olarak aileye alınmış Toinette Teyze'ye yakın olduğu kadar ona yakın değildi. Tolstoy onun, kalınca örülmüş siyah kıvırcık saçları, siyah boncuklara benzeyen gözleri ve hayat dolu ifadesiyle genç kızken çok çekici biri olması gerektiğini düşünüyordu. Tolstoy bir oğlan çocuğu olarak, onun güzel olup olmadığını hiç düşünmedi, ama tek

kelimeyle onun her şeyine hayrandı, gözlerine, gülüşüne, narin ellerine ve sıcak kişiliğine. Toinette Fransızcayı Rusçadan daha iyi konuşurdu, usta bir piyanistti, Aline Hala gibi, uşaklar dâhil herkese karşı nazik davranırdı. Tolstoy'a göre toplumsal adalet gibi sorunlara bir gün bile kafa yormamış olabilirdi ve toprak köleliğini de hayatın bir gerçeği olarak kabul etti, ama Tolstoy anılarında, Toinette'in kendi ayrıcalıklı konumunu ancak insanlara hizmet için kullandığını vurgular. Ailenin kölelerinin, ne tür olursa olsun bedensel cezalar almasına şiddetle karşıydı. Onunla yaşamış olduğu otuz yılda Tolstoy bir kere bile onun kötü bir söz söylediğini hatırlayamıyordu. Onu anılarında iradesi güçlü, bencillikten uzak bir kişilik olarak hatırlıyordu, ama en belirgin özelliği aşktı. Tüm hayatı aşktı, diye yazdı Tolstoy, ama tek bir kişiye adanmıştı – babasına. Tolstoy başka türlü olmasını istediyse de, Toinette'in onu ve kardeşlerini babasından dolayı sevdiğinin, diğerlerine karşı duyduğu şefkatin de babasına duyduğu aşkın doğal sonucu olduğunun farkındaydı.

Toinette, birlikte büyüdüğü Nikolay İlyiç'ten iki yaş büyüktü ve ona sadık kalmıştı, ama *Savaş ve Barış*'taki Sonya gibi, kenara çekilmişti ki bu sayede Nikolay, yüklü çeyizi olan bir gelin bulabilecek ve böylece babasının muazzam miktarlardaki borçlarını ödeme umudu olacaktı. Toinette aynı fedakârlığı göstermiş, Nikolay İlyiç'in evliliğinin ardından Mariya Nikolayevna ile arkadaş olmuştu. Nikolay İlyiç karısının ölümünden altı yıl sonra, belki kendi sağlığından da endişe duyduğu için Toinette'ye evlilik teklif etti, ama görünen o ki Toinette, aileyle kurduğu, Tolstoy'un deyimiyle "saf şiirsel" ilişkiyi mahvetmek istemediği için, bu teklifi reddetti. Kadın bu teklifi ten asla söz etmedi ama Nikolay İlyiç'in ikinci isteğini geri çevirmedi: çocukların annesi olmak ve onları asla terk etmemek. Tolstoy anılarında, aşkın "manevi zevkini" ona öğreten kişinin işte bu Toinette Teyze olduğunu ifade eder. Nasıl yaşanacağına dair bir talimat vermedi, ahlaki değerleri yücelten okumalar yapması yönünde de bir baskı yapmadı; dinden ya da nasıl dua edileceğinden de söz etmedi. Tolstoy'a çocukken aşkı aşılayan, Toinette'in sözleri değil "tüm varlığıydı". Onun tamamıyla içselleştirmiş olduğu ahlaki ve manevi yaşam, günlük olarak son derece dingin, telaşsız ve mütevazı bir şekilde zuhur ediyordu. Tolstoy bunu hayatındaki en muazzam etkilerden biri olarak değerlendirdi.[28]

Tolstoy'un çocukluğunun ilk yıllarında herkesi hatırlamaması son derece doğaldır. Tolstoy ailesi ve onlara bağımlı olanlarla, üstüne bir de oraya yerleşmek zorunda olan uşaklarla Yasnaya Polyana evi, 1830'larda tam bir mahalleye dönmüş olmalı. Tolstoy'un anılarının başlarında değil de, epey geç bir evresinde hatırladığı, çocukluğunun ilk yıllarında ailesine katılmış biri

daha vardır – evlilik dışı doğmuş ve acındığı için alınmış bir başka gayrimeşru çocuk olan Lyubov Sergeyevna. Paşenka ve Duneçka gibi, onun da rahat bir yaşamı olmadı, ama Tolstoylar onun için de ellerinden geleni yaptılar, hatta çocukların Alman eğitmeni Fyodor İvanoviç'le aralarını yapmaya çalıştılar, ama başarılı olamadılar.[29] Fyodor İvanoviç, Tolstoy'un çocukluğunda hep oralarda olan bir başka kişiydi. O zaman altı yaşında olan Nikolay'ı eğitmek için 1829 yılının yazında oraya gelmişti.

Rus soylu evlerinde, özellikle on dokuzuncu yüzyılın birinci yarısında, kölelik kaldırılmadan önce, yabancı öğretmenler demirbaştı. Soylu ailelerin çocukları genellikle okula gitmezlerdi, üstelik çoğu uzaklardaki kır konaklarında büyüdüğünden bu genel olarak mümkün değildi. Bunun yerine çoğunlukla Fransa, Almanya ve İngiltere'den eğitmenler, mürebbiyeler ithal edilir, yeni evlerinde işverenlerinin ve halihazırda çalışan yerli işçilerin arasında kendilerini azıcık huzursuz bir konumda bulabilirlerdi. Tolstoy ailesinde de durum bundan farksızdı. Fyodor İvanoviç, Tolstoyların ona, yani Friedrich Rössel'e, Yasnaya Polyana'da işe başladığında verdikleri Rusça isimdi. Tolstoy anılarında ondan fazla söz etmez, bunun yerine *Çocukluk*'ta çizdiği Alman öğretmen Karl İvanoviç portresinin gerçeklere dayalı olduğuna dikkati çeker (hatta bir seferinde mektuplarının birinde Fyodor İvanoviç'ten Karl İvanoviç olarak söz edilir). Çok kibar ve terbiyeli bir adamdı ve kendini adamış olduğu Tolstoy çocukları tarafından çok sevilirdi. Ancak oldukça saf bir kişiydi ve öyle özellikle iyi eğitimli olduğu söylenemezdi. Tolstoy çocuklarının hepsi Almanca konuşmayı çok iyi öğrendiler – belirgin bir Sakson aksanıyla olsa da.[30]

Tolstoy çocukluğundaki diğer önemli insanlara gelirsek, kuşkusuz bunlar dadılar, uşaklar, erkek hizmetçiler, kahyalar, uşaklar, garsonlar, şarap garsonları, at arabacılar, yani toprak köleliği yıllarında her soylu Rus hane halkının parçası olan kişilerdi. Bazıları ana binada yaşıyorlardı; diğerleri mülkün içinde bir yerlerde kalıyorlardı. Bebekken Lev'e önce ağabeyinin de dadısı olmuş yaşlı Annuşka baktı. Kapkara gözleri ve tek bir dişi olduğunu anımsıyordu, onun 100 yaşında olduğunu duyduklarında da Tolstoy çocukları hem heyecanlanmış hem korkmuştu. Tolstoy için, yaşlı Anna İvanovna ve ailenin saygıdeğer kadın kahyası Praskovya İsayevna'nın dedesi Nikolay Volkonski'nin emri altında çalıştıklarından gizemli bir havaları vardı. Praskovya İsayevna, daha sonra Tolstoy tarafından *Çocukluk*'ta ölümsüzleştirildi ve Tolstoy Natalya Savişna karakterinin de gerçeklere dayalı olduğunu ifade etti.[31]

Ufak tefek, esmer Tatyana Filippovna, çocuklara dadılık etme görevini Annuşka'dan devraldı. Tolstoy'un kızkardeşinin kızlarını büyütmeye

yardımcı olduktan sonra Yasnaya Polyana'ya döndü ve Tolstoy'un ilk oğlu Sergey'in bakımını üstlendi. Tatyana, Tolstoy'un yaşlı bir adam olarak oturup anılarını yazdığı Yasnaya Polyana'daki aynı odada öldü. Tolstoy, Tatyana Filippovna'yı, Tolstoy ailesine tamamıyla kendini adamış, ama kendi ailesi tarafından durmadan sömürülen basit bir kul olarak betimler. İşe yaramaz kocası ve oğlu onu para kaynağı olarak görmüşlerdi. Kardeşi Nikolay Filippoviç Yasnaya Polyana'da faytoncuydu ve o da Tolstoy çocukları tarafından çok sevilir ve sayılırdı. Çocuklar ondaki hoş gübre kokusunu, onun kibar ve yumuşak sesini severlerdi.

Her Rus toprak sahibinin gözdesi bir uşağı vardı ve Tolstoy'a göre, babası gibi ava düşkün insanlar için bu özellikle doğruydu. Nikolay İlyiç'in av sahasında yerleri doldurulamayan, buna ek olarak evde yemek servisi de yapan Petruşa ve Matyuşa kardeşlere farklı muammele etmesi, onların, aldıkları hediyelere ve ayrıcalıklı olmalarına gönül koyan diğer uşaklar tarafından sevilmemeleri anlamına geliyordu. Bu gibi vakalarda sıkça görüldüğü gibi, bu iki kardeş özgürlükleri verildiğinde, önceki kölelik durumundan aniden kurtulmuş olma haline pek ayak uyduramadılar ve kendilerine verilen şey onları hiç tatmin etmedi. İkisi de hiç evlenmedi. Tolstoy ilkgençlik yıllarında, güçlü, muntazam giyinen yakışıklı erkekler olduklarından dolayı onlara hayranlık duyardı.

Petruşa ve Matyuşa ile birlikte, ufak tefek, griye çalan mavi gözleriyle Tihon da (gizlice Nikolay İlyiç'in tütününü çalan oydu) Tolstoy ailesine yemek servisi yapardı, ama o çok farklı biriydi. Nikolay Volkonski'nin orkestrasında flütçü olmuştu, ikinci işi ise her sabah evdeki misafir odalarını süpürmekti, bu işi bitirince de ön salonda oturup çorap örerdi. Doğuştan komik biriydi, Tolstoy çocukları arasında da çok popülerdi, özellikle de masada oturan babalarının veya babaannelerinin arkasına geçip, yüzünü türlü şekillere sokmasıyla. Bir yetişkin arkasını döner dönmez, yüzünde kılı kıpırdamaz ifadeyle, göğsünde servis tabağını tutarak dimdik beklerdi. Yol yordam bilen, nazik ve yüzünde çarpık bir gülümsemeyle dolaşan şarap garsonu Vasiliy Trubetskoy da hep sevgiyle anılırdı ve o da çocukların her birini çok severdi: Tolstoy kardeşler daha küçükken onları tepsiye bindirir, kilere kadar taşıyarak hepsini sevinçten deli ederdi. Tolstoy anılarında, altı yaşında bir çocukken, aileye miras kalan bir emlakı yönetme görevinin Vasiliy'e verildiğini öğrendiğinde başına yıldırım düşmüş gibi olduğunu anlatır. Tolstoy'a göre, bu terfiyi öğrenen Vasiliy'in, o Noel, âdet olduğu üzere Tolstoy çocuklarını omuzlarından öpmek için gelmesi, değişimle yüzleşmenin acısını ilk kez tattığı ana denk gelir.[32]

Tolstoy çocukları geleneksel olarak malikânedeki kölelerle yılda bir kez, yalnızca yılbaşında bir araya gelirlerdi. Epifani'ye kadar uzayan on iki günlük Noel Yortusu Rusya'da özellikle çok neşeli bir zaman olup normal yaşam kuralları geçici olarak askıya alınır, soytarılar renkli, tuhaf giysiler içinde troykaları son sürat sürer ya da Noel ilahileri söyleyerek kapı kapı dolaşır, karşılığında da yiyecek içecek toplarlardı. Kölelerin sahiplerini ziyaret etmeleri de âdettendi. Her Noel, Tolstoy ailesine ait, süslü, tuhaf giysiler giymiş (ayı ve keçi giysisi mutlak olurdu) ya da karşı cins gibi giyinmiş yaklaşık otuz köylü malikâneye kadar çıkarlardı. Mantarın ucunu yakarak kendilerine siyah bıyıklar yapan Tolstoy çocukları da giyinip kuşanırlardı. Nikolayevna Volkonski'nin toprak kölesi orkestrasındaki eski kemancı yaşlı Grigoriy de Yasnaya Polyana'ya yıllık ziyaretini gerçekleştirir, şarkı söyleyen ve dans edenlere eşlik ederdi.[33] Tolstoy'un çocukları Yasnaya Polyana'da büyürken de devam eden bu festivallerin mutlu anıları, daha sonra *Savaş ve Barış*'taki genç Rostovlar Nataşa, Sonya ve Nikolay'ın, bir akşam giyinip kızakla komşularını ziyaret ettikleri o büyüleyici sahneye esin kaynağı oldu.

Ailenin kahyası Foka Demidıç orkestrada ikinci kemandı, ama Tolstoy'un çocukluk yıllarına denk gelen 1830'larda, performansı mümkün olduğu kadar törensel bir şekilde, mavi frakını giyip her gün saat ikide, öğle yemeğinin servise hazır olduğunu bildirmekle sınırlanmıştı. Tolstoylar birçok soylu aileye kıyasla aslında oldukça sade yaşıyorlardı. Çerçeveleri altın yaldızla kaplı kaliteli birkaç aynayı, Voltaire koltuklarını ve maun masaları ayrı tutarsak, evleri gösterişsiz bir tarzda döşenmişti. Mobilyaları kendi marangozları yapmış, sofra örtülerini kendi dokumacıları örmüştü. Diğer açılardan, Rus aristokrasisinin ataerkil gelenekleri titizlikle sürdürüldü. Tolstoy anılarında gururla, babasının I. Nikolay'ın hükümetinde devlet memuru olma rezaletine katlanma mecburiyetinde kalmadığını, hatta çocukluk ve gençlik dönemi boyunca resmi bir yetkili gördüğünü bile hatırlamadığını söyler.[34]

Tolstoyların, inançla yerine getirdikleri çeşitli ayinler vardı. Aile üyeleri, güne birbirlerinin ellerini öperek başlar, aynı şekilde de bitirirlerdi. Her Pazar cümbür cemaat (çocukların, sağ eli yere değene kadar başını eğen babalarını taklit ettikleri) köy kilisesine giderlerdi.[35] Ancak Tolstoyların günlük yaşamında en fazla öğle yemeği ayinleştirilirdi. Öğretmenler ve çocuklar da dâhil tüm aile salonda toplanır, Nikolay İlyiç'in çalışma odasından çıkmasını beklerlerdi ve kararlaştırılmış zamanda kendisi ortaya çıkar, yemek odasına kadar eşlik etmesi için elini annesine uzatırdı. Sol elleriyle göğüs hizalarında tabak tutan uşaklar her bir aile üyesinin sandalyesinin arkasında konumlanır, her konuğun kendisine hizmet eden bir uşağı olurdu. Yemek

bitince, Tolstoy'un babası kendisine verilen piposunu alıp çalışma odasına çekilir, *babuşka* misafir odasına geçer, çocuklar Fyodor İvanoviç'le aşağıya resim çizmeye giderlerdi.

Tolstoy çocukluğunun ilk dönemlerinin ne kadar ayrıcalıklı ve huzurlu olduğunu ilk kabul edendir. O zamanın birçok Rus malikânesi gibi Yasnaya Polyana da tarlalarını eken, inekleri sağan, odunlarını kıran, halılarını ören, ayakkabılarını tamir, atlarını tımar eden, av için tazı yetiştiren, yolları temizleyen, hesaplarını tutan, yemeği hazırlayan, su getirip çamaşır yıkayan bir toprak kölesi nüfusuyla kendine yeter bir krallıktı. Tolstoy'un asla ayrılmak zorunda kalmadığı bütün bir dünyaydı. Yasnaya Polyana ona akrabaları ve geniş çaplı bir hizmetçi kadrosundan oluşan, büyümesi için korunaklı bir ortam sağlıyordu. Burası aynı zamanda eğitime özel öğretmenle başlamış olduğu seçkin bir okul, ağaçları, göletleri, kıvrımlı yolları ve ırmaklarıyla baştan çıkarıcı sonsuz maceralar vaat eden koskocaman bir oyun yeriydi. Son olarak da üç şeritli yolları, zarif bahçeleri, huzur veren gölcükleriyle nefis bir yerdi. Hayatının ilk sekiz yılında, Tolstoy bu kırsal cennette kendi kozasında kalmıştı. Bu dönemde yaptığı en kaydadeğer gezi, beş yaşındayken ana okulunu bırakması ve ağabeylerine katılıp Alman öğretmenin sorumluğuna girmesi yoluyla aşağı kata inmek olmuştu.

Üçüncü şahısların ağzından, Tolstoy'un küçüklüğüne dair birkaç değerli anlatı vardır ve bu kıt kaynaklarda bile yaramazlığı hemen göze çarpar. Örneğin Tolstoy altı yaşındayken Aline Toinette'ye yazdığı bir mektubunda "küçük Lev" in yemek masasından kovulmasının üzerinden biraz zaman geçmiş olduğunu vurgulama gereği duyarak, bunun düzenli olarak tekrar eden bir hadise olduğunu ima ediyordu. Tolstoy'un "özgünlüğü" küçük yaşlardan itibaren fark edilmişti: Akrabalarının neşeyle andığına göre küçük çocuk bir gün aklına esip misafir odasına girmiş, odadaki herkese arkasını dönerek, başını öne eğmek yerine arkaya doğru atarak selamlayıp topuklarını birbirine vurmuştu.[36]

Tolstoy yaşamının sonunda anılarını yazmaya karar verdiğinde, çocukluğunun bütün mutlu anılarını kaleme almayı reddetti, çünkü hem bunlar "sonsuz"du, hem de onun böylesi değer verip sevdiği bu anıları diğerlerine tam olarak yansıtamamaktan korkuyordu.[37] Babasının gelişi ve gidişi, ava çıktığında başına gelen soluk kesen öykülerin ötesinde, apaçık anımsadığı birçok hadise vardı. Bir şeylerin üzerinde güçlü bir etki bıraktığı yalnızca üç olay hatırlıyordu, ki bu izlenimlerden ikisi şaşırtıcıdır. Prens Volkonskilerden, annesinin kuzeni bir süvari eri Tolstoy küçükken ziyarete gelir ve onu dizlerinin üzerine oturtur. Tolstoy anılarında, genç subay onun başının

üzerinden diğerleriyle konuşurken, onda kurtulma isteği uyandıran bir sıkışma duygusu yaşadığını yazar. Bu da süvari erinin genç Lev'i daha sıkı tutmasıyla sonuçlanır. Özgür olmama, böyle esirmiş gibi olma duygusu, diye yazar, onu öylesine öfkelendirmiştir ki çığlığı basıp kaçıp kurtulmaya çalışır.[38] Tolstoy hayatını bağımsızlığını savunmakla, insanların onu itaatkâr kılma çabalarına direnmekle geçirecekti.

Yasnaya Polyana'yı ziyaret etmiş bir başka akrabasının, babasının amcasının oğlu "meşhur Amerikalı" Kont Fyodor İvanoviç Tolstoy'un bıraktığı kaydedeğer izlenim daha olumluydu ve Tolstoy'un ailenin başat özelliği olarak adlandırdığı *dikost* ile ilgiliydi. Rus dilinde hep karşılaşıldığı gibi, bu da çok anlamı olan bir kelimedir. *Dikost*'un kelime anlamı "vahşilik" olsa da toplumdan kaçmayı veya utangaçlığı da barındırır. Başka bağlamlarda, acayiplik, egzantiriklik veya saçmalık anlamına da gelir. Tolstoy, bu kelimeyi ailesinin üyelerine uyguladığında, tutku ve cesaret sahibi olmak olarak yorumlayıp daha ileriye götürdü. Onun kitabında olumsuz çağrışımları olan bir kelime değildi bu. Kelime özgünlüğü, düşüncenin bağımsızlığını, başka herkesin yaptığının tam aksini yapma eğilimini ifade ediyordu. Tolstoy'un kendisi bizzat, yetişkinken yaptığı her şeyde eşyanın tabiatına aykırı davrandı, 1862'de pedagojiyle ilgili dergiyi çıkardığında, eğitimde uygulamayı istediği radikal fikirleri tanımlamak için de aynı şekilde *dikost*'u kullandı.[39] Tolstoy bu *dikost*'luğu yalnızca şanlı atalarında değil, kendisiyle çağdaş akrabalarının bazılarında da sezmişti; hatta imparatorluk sarayında nedime olan, neşeli, ama yine de temkinli ve aşırı kuralcı bir uzak akrabasında bile. "Hepimizde olan Tolstoycu *dikost* sizde de var Aleksandra Andreyevna," diye yazmıştı 1865'te. "Fyodor İvanoviç'in dövme yaptırması boşuna değildi."[40] Kont Fyodor İvanoviç Tolstoy sahiden de bütün Tolstoylar içinde en yabanisiydi. Gençken Güney Pasifik'te bir Polinezya adasını ziyaret ettiğinde, bütün vücuduna dövmeler yaptırarak yerliler gibi olmaya karar vermişti. Aleksandra Andreyevna buna karşılık daha genç akrabası Lev Nikolayeviç'e "kükreyen aslan"[41] dedi (Lev Rusçada hem aslan hem Leo anlamına gelir).

Tolstoy, en otobiyografik karakterlerinden birini de *dikostlukla* payelendirdi. *Anna Karenina*'daki ince, zevk sahibi, yaşamdolu Stepan Oblonski, insanların arasına karışmayı beceremeyen, ama hakikatin peşinden koşan ateşli dostu Konstantin Levin'e "Siz bütün Levinler *diki*siniz. Her zaman başkasının yapmadığı şeyi yaparsınız,"[42] der. Tolstoy çağdaşlarınca tam da böyle görülüyordu. 1868'de Moskova'ya yeni atanmış Amerikalı konsolos Eugene Schuyler, sosyeteden ev sahibi bir kadının Tolstoy'u "çok utangaç

ve çok yabani,"[43] diye nitelemesiyle cesareti kırılmış olsa da onunla tanışmaktan vazgeçmemişti. Tolstoy şayet her şeyi bilme yetisini atası Kont Pyotr Andreyeviç'ten aldıysa, Fyodor İvanoviç'ten daha bağımsız olan ruhu ve bedensel kuvvetini de bütün vücudunu dövmelerle kaplattıran "yabani" Tolstoy'dan almıştı. Genç Lev Tolstoy'un, kendi ailesinde yaşamöyküsü bir macera romanı gibi akıp giden bir akrabası varken peri masalına hiç ihtiyacı yoktu. Kendi oğlu Sergey de, cazibesine öyle kapılmıştı ki, 1926'da Fyodor Tolstoy'un kısa bir biyografisini yayımladı.[44]

Fyodor Tolstoy (1782-1846), yabanilik unvanını daha genç yaşta, St. Petersburg'daki seçkin Preobrajenski Muhafızları Alayı'na subay olarak tayin edildikten kısa süre sonra, on yedi yaşında ilk düellosunu yaparak kazanmıştı. Dört yıl sonra 1803'de Adam von Krusenstern'in üç direkli İngiliz yapımı şalopası *Nadejda*'da, bütün zorluklara rağmen bir ranza temin ederek, askerlik hayatının insanı hapseden sınırlarından kurtuldu. Görev, kardeş gemi *Neva* ile birlikte Rusya tarihindeki ilk dünya turunu tamamlamaktı.[45] *Nadejda* Kopenhag, Falmouth ve Kanarya Adaları'nda durduktan sonra, Boynuz Burnu'na (Cape Horn) yelken açtı, oradan da Güney Pasifik'te Fyodor Tolstoy'un o meşhur dövmelerini yaptırdığı Markiz Adaları'na dümen kırdı. O sıralarda artık Kaptan Krusenstern genç subaydan bütün kalbiyle bıkmıştı. Gemideki doğabilimci, gökbilimci, ressam ve doktorun aksine Fyodor İvanoviç'in çok fazla yapacak işi olmadığından, sırf eğlence olsun diye mürettebatla, onların damarlarına basan tartışmalara girişiyordu. Kaptanın kamarasına orangutan (maymun daha olası gibi) salmak gibi sinir bozucu eşek şakaları yapıyordu. Bir gün geminin papazını kör kütük sarhoş etti ve sakalını bal mumuyla güverteye yapıştırdı. *Nadejda* Rusya İmparatorluğu'nun doğu kıyısındaki Kamçatka Yarımadası'na varınca, Japonya'ya yelken açmadan önce Kaptan Krusenstern Tolstoy'dan gemiyi terk etmesini istedi.

Fyodor Tolstoy'un yaşamı efsane ve şehvetle kaynayan dedikodularla öylesine örtülmüştür ki, çevresinde dönen birçok öykünün doğruluğunu teslim etmek çok zordur, bu *Nadejda*'dan ayrılışında yatan gerçekler için de geçerlidir. Bir öyküye göre Kuzey Pasifik'te, Kamçatka ve Alaska arasındaki Aleut Adaları'nda maymunla (yoksa orangutan mı) terkedilmiş, sonra açlıktan bu hayvanı yemek zorunda kalmıştı. Sergey'in 1926'da yayımladığı Fyodor İvanoviç'in monografisinde bu iddia reddedilir. Sergey Tolstoy 1872'de dokuz yaşındayken, Moskova'da Fyodor Tolstoy'un yaşlı kızını ziyarete gittiğinde, bir maymunun saçını çektiği notunu düşer: Kızı, babasının beslediği asıl maymunun anısına, her zaman evcil bir maymunla yaşamıştır. Sergey Tolstoy kitabında, Fyodor İvanoviç'in kesinlikle karaya bırakıldığına, o zamanlar

"Rusya Amerikası" denen koloninin parçası Güney Alaska'daki Sitka Adası yerlileriyle bir müddet yaşadığına hükmeder. Fyodor İvanoviç "Amerikalı Tolstoy"[46] lakabını da·işte bu şekilde almıştır.

Fyodor Tolstoy 1805 yılı Ağustosu'nda St. Petersburg'dan ayrıldıktan iki yıl sonra Sibirya üzerinden karayoluyla ilerleyerek Rusya başkentine geri döndü. Hemen tutuklandı ve St. Petersburg'un 240 km kuzeyinde konumlanan, bugünkü Savonlinna'daki uzak bir kalede üç yıl hapis cezasına çarptırıldı. İsveç'e karşı verilen Finlandiya Savaşı'nda (Finlandiya 1809'da resmi olarak Rusya'ya katılmıştı) hayatını tehlikeye attığından, Tolstoy'un Preobrajenski Muhafızları'na katılmasına izin verildi, ne var ki alçakça cengaverlikleri başka düellolara neden oldu, 1811'de de ordudan kovuldu. Bununla beraber, maceracı tabiatı Napolyon Rusya'yı işgal ettiğinde onu gönüllü olmaya sevk etti, Borodino Çarpışması'nda yaralanmak pahasına gösterdiği kahramanlığı sayesinde kendisine yeniden rütbeleri verildi, madalyaları takıldı. *Savaş ve Barış*'ı yazarken Tolstoy'un aklına Fyodor İvanoviç'in gelmesi şaşırtıcı değildir. Gözükara, hızlı yaşayan, onun ismini, soyismini taşıyan, kâğıt oyunlarına düşkünlüğünü paylaşan Dolohov karakterinin esin kaynağı işte bu akrabası oldu.

Tolstoylara özgü *dikost* özelliğini taşıyan Fyodor İvanoviç şaşırtıcı olmaya devam etti, ta ki 1812'de emekli olup Moskova'ya yerleşene kadar. Sonra düellolarda dövüşmekten vazgeçti, kumarı bıraktı ve duruldu. 1821 yılında çingene bir şarkıcıyla evlendi (bu olaydan sonra Moskova sosyetesinde birçok kişi onu dışladı) ve on iki çocukları oldu, bunlardan sadece birisi yaşadı. Tolstoy, Fyodor'un dul karısı Avdotya ve kızı Praskovya'yı Moskova'da 1840 ve 1850'lerde tanıma fırsatı buldu. Fyodor Tolstoy yaşlandıkça çok dindar olmuştu. Dövmelerini görmek isteyenler önce boynuna astığı, Tolstoy ailesinin koruyucu azizi Spiridon'un büyük ikonunu çıkardığını, sonra da göğsünün tam ortasında etrafında kırmızı mavi desenler olan rengarenk kuşu ve kolundaki yılanları görürlerdi.

Fyodor İvanoviç renkli bir yaşam sürmüştü ve bu, çocukken, adı kötüye çıkmış akrabasıyla rastlaşmış Tolstoy için son derece anlamlıydı. Anılarında bu "sıradışı, yasaları hiçe sayan, çekici adam" hakkında anlatmak istediği çok şey olduğunu ifade eder. Dudak köşelerine kadar inen kalın favorili, yakışıklı, bronzlaşmış yüzü, çocuk Tolstoy üzerinde alışılmadık derecede canlı bir izlenim bıraktı. [47] Fyodor İvanoviç 1830'ların başında Yasnaya Polyana'yı ziyaret ettiğinde artık olgunlaşmıştı, ancak ellili yaşlarındayken de, kendi üretimi olan işlemeli iki keten mendille Tolstoy'un ağabeyi Sergey'in diş ağrısını tedavi edeceğini iddia etmesiyle hâlâ egzantrik biriydi.

Fyodor İvanoviç Yasnaya Polyana'yı ziyaret ettiğinde Tolstoy yedi sekiz yaşlarındaydı. Günümüze kalmış ilk el yazması da hemen hemen o yaşlarına aittir. Ağabeyleriyle ortak üretmiş oldukları dergiye arşivinde sakladığı bu iki sayfayla katkı sunmuştu.

Çocukların Eğlenceleri

Birinci Bölüm
Doğa Tarihi

K[ont] L [ev] N. To[lstoy] tarafından 1835 yılında yazılmıştır

1. Kartal
Kartal kuşların kralıdır, bir zamanlar çocuğun biri önce onu kızdırmaya başlamış, o da çok sinirlenip onu gagalayarak öldürmüş diyorlar.

2. Şahin
Şahin çok yararlı bir kuştur, ceylanları yakalar. Ceylan çok hızlı koşan bir hayvandır, bu yüzden köpekler onu yakalayamaz; şahin üzerine havadan çullanıp onu öldürecek.

3. Baykuş
Baykuş çok güçlü bir kuştur, gündüz göremez. Kartal baykuş da bir baykuştur. Kartal baykuş yalnızca sorgucundan ayrılır.

4. Papağan
Papağan çok nefis bir kuştur, gagası aşağıya sarkar, bir kanca gibi, ona konuşma öğretilebilir.

5. Tavuskuşu
Tavuskuşu da çok güzeldir, mavi benekleri vardır, kuyruğu kendinden uzundur.

6. Sinekkuşu
Sinekkuşu çok küçük bir kuştur, altın sarısı bir gagası vardır, beyaz olabilir.

7. Horoz çok güzel bir kuştur, parlak renkli kuyruğu aşağı doğrudur, boğazı kırmızı mavi ve bütün renklerde olabilir, bıyıkları kırmızıdır. Hindistan horozu öttüğünde, kuyruğunu ve kırmızı mavi ve bütün renklerdeki boğazını aşağıya indirir, kabarır. Hindistan horozunun kuyruğu horozunkinden farklıdır. Hindistan horozunun kuyruğu sarıktır.

"Çocukların Eğlenceleri"ne ve aynı şekilde, 1830'lu yıllarda Tolstoy kardeşlerin giriştiği diğer edebi maceralara ilişkin çok az şey biliyoruz. Anılarında, ilk oyun arkadaşları olan ağabeylerine dair hatırladığı birkaç önemli olay vardır, ama bütün hayatı boyunca hatırladığı bir hadise, bunların en önemlilerinden ve büyük keyifle andıklarından biriydi. Tolstoy beş yaşındayken on yaşında olan çok sevdiği en büyük ağabeyi Nikolay, insan mutluluğunun sırrının, evin hemen dışındaki ormanda gömülü yeşil bir dalın üzerinde yazılı olduğunu, sır açıklandığında insanların yalnızca mutlu olmakla kalmayıp hasta da olmayacaklarını, artık birbirlerine kızmayacaklarını söyledi. O noktada herkes "karınca kardeş" (*muraveynıye bratya*) olacaktı. Tolstoy anılarında, Nikolay'ın, Moravya Kardeşliği (*moravskie bratya*) hakkında bir şeyler okumuş olması gerektiğini yazar.

Nikolay Tolstoy en büyük ağabey olarak kardeşlerinden saygı görürdü. Ona hitap ederlerken (*ti* yerine) daha kibar olan *vy* formunu kullanırlardı. Özellikle Genç Lev, Nikolay'a hayrandı, anılarında onu "coşkun bir hayal gücü olan, sanatsal duyarlılığı keskin, ahlaklı, kendini beğenme duygusundan uzak, iyi huylu, müthiş bir çocuk," diye tanımlar. Tolstoy kardeşler, Nikolay'ın öğrettiği karmaşık oyunlar ve ayinlerle kendilerinden geçerlerdi. Bir gün, ileri sürdüğü şartların hepsini yerine getirirlerse onları hayali "Fanfaronov Dağı'na" götürme sözü verdi. Köşede ayakta durup kutup ayısı düşünmeme, bir yıl boyunca yabani tavşan görmeme gibi şartlardı bunlar. Tolstoy kardeşler çocukluklarında, iki sandalye, birkaç kutu ve atkılardan yaptıkları ine doluşup "karınca kardeş" olma oyunu da oynadılar. Tolstoy yetişkin olduktan sonra da karınca kardeşler ülküsünün –tabii ki bütün insanlığı kuşatacak şekilde– gerçekleşebileceğine coşkuyla inanmayı sürdürdü. Tolstoy ağabeyi Nikolay'ın ve onda öykünmeye çalıştığı herkesi sevmek, herkese iyilik yapmak özlemlerinin anısına, hayatının sonlarına doğru o küçük yeşil dalın sözümona gizlenmiş olduğu yere gömülmek istedi. Sahiden de orası 1910 yılı Kasımı'nda sonsuza kadar dinleneceği yer olacaktı. [48]

1880'li yıllarda Tolstoy'a ilham veren dini itki, gariptir ki Moravya Kardeşliği'ne yol açandan çok da farklı değildi. Bugün de büyümeyi sürdüren Moravya Kardeşliği, Luther ve Protestan Reformu'ndan 100 yıl kadar önce, 14. yüzyılın sonlarında Jan Hus önderliğinde Roma Katolik Kilisesi'ne karşı başlatılan isyana uzanır. Hus ve Çekce konuşan taraftarları Bohemya ve Moravya'ya yerleşmişlerdi. Buranın Slav ahalisi 9. yüzyılda Bizanslı misyonerler (Aziz Kiril ve Metodius) tarafından Doğu Ortodoksluğu'na döndürülecek ilk halklardandı. "Husçular" bu gelenekleri canlandırmaya çok istekli oldukları gibi, Avusturya İmparatorluğu'nun uyruğu haline geldikle-

rinde yerli halkın zorla döndürülmüş olduğu Katolik Kilisesi'nin gündeme getirdiği, pişmanlıkla ilgili bağnaz uygulamaları reddediyorlardı. Tanrı'yla bireyin ilişkisi üzerine bina edilmiş kişisel kurtuluş fikri, Moravya Kilisesi'nin ana ilkesiydi ve hâlen ilkesi olmaya devam ediyor, Tolstoy da asırlar sonra, Ortodoks Kilisesi'nin ayin ve hurafeye bağımlılığı olarak algıladığı şeye isyan ettiğinde, benzer bir öğreti vaaz edecekti. Bohemya ve Moravya'nın ilk Protestanları, Karşı Reform sırasında kaçınılmaz olarak zulme uğradılar, izleyen yıllarda kiliseleri yeraltına indi. Sonuçta üyelerinden çoğu, birçok ortak ilkelere sahip oldukları Luthercilik'e dost olan Avrupa'nın bazı bölgelerine göç etti.

Tolstoy'un, yeniden canlandırılmış Moravya Kilisesi'nin kurucusu, tuhaf Kont Nikolaus Ludwig von Zinzendorf'le ortak noktalarının olması ilginçtir. Yoksullara hizmete kendini adamış olan Kont, 1720'lerde, Kardeşlik tarikatına üye bir grubun kendi ülkesinde bir cemiyet oluşturmasına izin verdi. Zinzendorf, Dresden'deki Sakson krallık sarayındaki görevinden ayrıldı, unvan ve soylu yaşam tarzına sırtını dönerek kendini Tanrı'ya adayabileceği basit bir hayat sürmeye başladı. Göçmenlerin kurmuş olduğu yeni köyde hepsinin "Kardeşlik Anlaşmasını" kabul etmesinin önünü açan birliği kuran da oydu ve birbirlerini sevmelerine yol açan manevi dönüşümü bir günde gerçekleştiren Kardeşler için kilit önemdeydi. Tolstoy'a gelirsek, o asla yeni bir kilise kuruyor olduğuna inanmadı, törenleri de kaldırıp attı. Ama ekümenik* cemiyet fikirlerine başvurur yahut basit bir hayatın meziyetlerinden söz ederken Moravya Kardeşliği saflarına geçiyordu. Bir öncü ve karınca kardeş olarak, onların sloganlarını kesinlikle onaylardı: "Asli konularda birlik, tali konularda özgürlük; her hususta da sevgi."

* Tüm Hıristiyan kiliselerinin birliği. (ç.n.)

3. BÖLÜM

Yetimlik

> Benim sevgili Lyova'm, seni tebrik ediyorum, kardeşlerini ve kız kardeşini de. Bizim için çok çalışan Tatyana Aleksandrovna Teyze'ye zahmet vermemen için sana sıhhatler ve çalışmalarında gayret diliyorum. Mitya ve Lyova ile geçen gün harika bir yürüyüş yaptık, Serçe Tepeleri'ne gidip orada çay içtik. Hava çok güzel olduğundan Grumant'tasınızdır diye hayal ediyorum. Umarım eğleniyorsunuzdur. Sevgili Maşa'ma da sevgilerimi gönderiyorum...
>
> Moskova'daki Nikolay Tolstoy'dan, Yasnaya Polyana'daki Lev, Dmitriy ve Maşa Tolstoy'a, Lev'in 10. yaş günü nedeniyle Ağustos 1838'de gönderilmiş mektup.[1]

Tolstoy, yetmişli yaşlarındayken, hayatına dönüp baktığında çocukluğunun "masum, eğlenceli, şairane" döneminin on dört yaşına kadar sürdüğünü söyler.[2] İşin aslı, bu on dört yılın yalnızca ilk yedi yılı sahiden bulutsuzdu. İkinci yedide, Tolstoy babasını, büyükannesini, halasını kaybetti, ağabeylerinden bir süreliğine ayrıldı, üç kez taşındı; bu büyük değişimlerin sonuncusu evden birkaç yüz kilometre uzağa bir göçle sonuçlandı. Birinci taşınmayla birlikte Yasnaya Polyana'nın insana güven veren pastoral çevresi yerini büyük şehir Moskova'nın göz korkutan dünyasına bıraktığında, Tolstoy'un çocukluğunun gerçek anlamda en huzurlu dönemi bozulmaya başladı. Bu üç yıl ve

hemen ardından gelen yıllar, genellikle fazlasıyla belgelenmiş olan bir hayat içinde en az belgelenmiş yıllar arasındadır. Bir iki istisnayı saymazsak, Tolstoy'un anılarında ailenin Yasnaya Polyana'dan ayrılışıyla birlikte zorunlu bir duraklama olur. *Çocukluk, Delikanlılık, Gençlik* üçlemesi, yetişkinliğine giden ilk yıllarına ait, nasıl bir ortamda yetiştiğini ayrıntılı veren harika bir kaynaktır, çünkü kurmaca olsa da kökü kendi deneyimlerine dayanır.

Tolstoy'un babası, büyük oğlanların eğitimi için aileyi 1837'nin Ocak ayında Moskova'ya taşıdı. Lev daha sekiz yaşındaydı, fakat en büyük ağabeyi Nikolay on dört yaşına gelmiş, üniversiteye girmeye hazırlanıyordu. Taşınma esaslı bir işti, çünkü Tolstoyların beş çocuğu, vesayet altındaki iki çocuk, hala ve teyze, Nikolay İlyiç ve annesi ile tam kadro otuz uşak barındıran hane halkı çok kalabalıktı.[3] Yedi arabaya ek olarak büyükanne Pelageya Nikolayevna için yapılmış kapalı bir kızaktan oluşan kervanın kuzeye yaptığı yolculuk iki gün sürdü. Büyükanneye güvende olduğunu hissettirmek için, dondurucu soğuğa katlanarak yol boyunca kızak demirlerinin üzerinde durmaya zorlanan iki erkek uşak da ona eşlik etmişti.[4] Çocuklar sırayla babalarının yanına oturuyorlardı, sonunda Moskova'ya girdiklerinde şans Lev'e gülmüştü; sıra ona gelmiş, babası at arabasının penceresinden görebildikleri meşhur binaları ve kiliseleri gururla gösterirken hemen yanında oturan o olmuştu.[5]

Güneyden gelen Tolstoylar, Zamoskvoreçye ("Moskova Nehri'nin Ötesinde") adındaki renkli tüccar mahallesinden geçtiler ve ilk olarak bir sürü soğan kubbeli kilise gördüler. Tüccarlar geleneksel olarak Rusya nüfusunun en dindar kesimiydiler, Zamoskvoreçye ise kiliselerinin çokluğuyla meşhur bir şehir olan Moskova'da kiliselerin en çok toplandığı yerdi. Nikolay İlyiç geniş bir avluyla sokağın ters yönüne açılan, asma katlı güzel bir ev kiralamıştı ve Tolstoy aile kervanı Zamoskvoreçye'yi geçtikten sonra batıya dönerek, Moskova nehrine yakın, sessiz bir yerleşim yerine ulaştı. 1880'li yıllarda Tolstoy kendi ailesini şehre taşıdığında, Moskova'nın bu bölgesine geri dönmüş olacaktı.

Yaşlılığında Tolstoy'un, eski başkentteki bu ilk birkaç ayına dair hatıraları belli belirsizdi. Şehir, yoğun bir yeniden yapılanma döneminin ardından, 1812 yılının travmatik hadiselerinin yaralarını artık tamamıyla sarmıştı.

Şehir yaşamının bu yeni çehresi, huzurlu kırsal muhite alışkın bir çocuğa ezici görünebilirdi. Kendini binaların ve yabancıların ortasında bulmuştu ve bundan böyle ilgi odağı değildi. Nikolay üniversiteye girmek için harıl harıl çalışıyor ve Tolstoy çocukları, onları meşgul etmek için yıllık 83 bin ruble gibi büyük bir para ödeyerek (bir dans hocası da dâhil) sayıları on ikiyi bulan özel öğretmenler tutmuş babalarını nadiren görüyorlardı.[6] Bu arada Nikolay

İlyiç, gayrimeşru çocuğu Duneçka'yı yetiştirmesi için ona yalvarmış olan Aleksandr Temyaşev'den satın aldığı Pirogovo mülküne ilişkin açılan bir davayla uğraşıyordu. Temyaşev sözleşmenin imzalanmasından kısa bir süre sonra felç geçirmişti, akrabaları da yapılanların hükümsüz kılınmasını talep etmişlerdi. Tolstoy'un babasına kalırsa, o yine de yasal sahipti. Nikolay İlyiç'in sağlığı, Napolyon istilası sırasında ve sonrasında orduda aldığı meşakkatli görevlerden bu yana kırılgandı. Babasının iflasının, Kazan valiliğinden atılmasının ve zamansız ölümünün ardından yaraları sarmaya çalışmanın ve sorumluluk almanın gerginliği, ona hiç iyi gelmemişti. Tolstoy'un babasının çok içmek gibi bir huyu da vardı. 1836'da bir arkadaşına yazdığı mektupta, öksürüğünden kan gelmesinin şokunu yaşadıktan sonra ilaç aldığını ve sıkı perhizde olduğunu dile getirmişti.[7]

Nikolay İlyiç haziran ayında, Moskova'ya varışından birkaç ay sonra, Pirogovo mülkünün satın alınmasıyla ilgili patlak veren krizle uğraşmak için acilen Tula'ya gitmek zorunda kaldı. Yanına yalnızca sadık uşakları Petruşa ve Matyuşa'yı almak suretiyle, o yılın başında ailesini Moskova'ya getirmiş olduğu sürenin yarısında oraya ulaştı. Bunun da sağlığına olumsuz etkisi oldu.[8]

Onu izleyen akşam, kırk üçüncü yaş gününe girmesine çok az kala Tula'da caddede yürürken ciğerlerinden kan geldi, felç geçirdi ve aynı gün öldü. Uşakları tarafından zehirlenmiş olduğu rivayetleri havalarda uçuştu, çünkü bütün parası çalınmıştı, ancak Tolstoy daha sonraları bu hikâyeye inanmadı.[9]

Nikolay İlyiç'in zamansız ölümü ailesi üzerinde, anlaşılır biçimde, son derece sarsıcı bir etki yarattı. Kız kardeşi Aline ve en büyük oğlu Nikolay Moskova'dan geldiler ve onu Yasnaya Polyana'nın yakınındaki köy mezarlığında yatan karısı Mariya Nikolayevna'nın yanına gömdüler. Genç Lev için babasının ölümü çocukluğunun en önemli olayıydı ve uzun süre onu bir gün Moskova sokaklarında göreceği umudunu korudu.[10] Oğlunun üzerine titreyen *Babuşka* Pelageya Nikolayevna bir daha asla kendine gelemedi; Nikolay İlyiç'in kaybının acısı kız kardeşi Aline tarafından da şiddetli biçimde duyumsanırken, belki de hepsinden daha çok ıstırap çeken onu dünyasının merkezine koymuş ikinci derece kuzeni Toinette oldu.

Beş Tolstoy çocuğunun bundan sonraki koruyucusu Aline oldu. Aline'in müteveffa kardeşinin arkadaşlarından, Tula ilinde mülkü olan Sergey Yazıkov da ona yardım ediyordu. Sergey Yazıkov, aslında Lev'in vaftiz babasıydı ama başlangıçtan itibaren aileye pek karışmamış, zamanla iletişim iyice azalmıştı. Aline, çocukların eğitiminin sorumluluğunu üstlenmenin yanı sıra, Tolstoy çocuklarına miras kalmış beş ayrı mülkten elde edilen hatırı sayılır geliri değerlendirmekle yükümlü olduğundan, sığırları satmak, hasadı kal-

2. Nikolay İlyiç Tolstoy'un 1837'de beş çocuğunu, annesini ve kız kardeşini götürmüş olduğu, Moskova'nın Plyuşiha Caddesi'ndeki ev.

dırmak gibi zahmetli işlerle de uğraşmak zorunda kaldı. Her bir mülkte bir çiftlik, her çiftlikte dikkatlice incelenmesi gereken karmaşık hesaplar vardı. Aline, çoğu zaman kavgacı ve üçkâğıtçı olan kâhyalar ve muhasebecilerle uğraşıyordu. Tolstoy ailesine ait yüzlerce toprak kölesinin refahından da artık Aline sorumluydu. Tolstoyların rahat bir hayat sürmesini mümkün kılan, en başta onların emekleriydi. Neticede bu, onun kadar naif, dünyevi işlerle ilgilenmekten onun kadar uzak biri için en hafif deyimle uygunsuz bir işti, çünkü Aline'i ilgilendiren başlıca şeyler maddi değil maneviydi. Nikolay İlyiç, ailesinin kırsal kesimde alıştığı yaşamı Moskova'da da aynı şekilde sürdürebilmesi için karışık, hüner gerektiren işlemler yapmıştı ama öldüğü dönemde ardında bıraktığı mali durum tehlike sinyalleri veriyordu. Aline nereye baksa borç görüyordu.[11] Ortada karara bağlanmamış, Tolstoyların lehine çözülmeden önce, daha birkaç yıl sürüncemede kalacak bir de dava vardı.

Tolstoy çocukları, babalarının ölümünün ardından, o sıcak yaz aylarını Moskova'da geçirdiler, oysa öteki türlü büyük bir ihtimalle Yasnaya Polyana'ya dönmüş olacaklardı. Çocuklara bakan Aline, bu işinde Toinette'ten yardım aldığından şanslıydı. Örneğin o güz sonu çocukları ilk kez Bolşoy Tiyatrosu'na götüren Toinette olmuştu. Bir locaya oturmuşlardı. Tolstoy yaşlandığında, o akşam tam karşıdaki localara değil de yanlara, aşağıdaki sahneye bakması gerektiğini o an kavrayamamış olduğunu hatırlıyordu.[12] Dehşet salan büyükanneleri bile bu günlerde çocukların yetişmelerinde bir rol oynadı. Yaşça büyük oğlanlar için Fransızca öğretmeni olarak Prospère Saint-Thomas tutulmuştu. Pelageya Nikolayevna oğlunun ölümünden üç gün sonra,

Grenoble'dan gelen sarı saçlı Fransızı, torunlarına yatılı eğitmen olması için davet etmeye karar verdi. Böylelikle iyi niyetli ama pek de işinin ehli olmayan Alman eğitmen Fyodor İvanoviç'in bu görevi de sona ermiş oldu. Fransız olan her şeyden çok etkilenen Pelageya Nikolayevna, Saint-Thomas'nın çocukların ihtiyacı olan otoriter erkek figür haline geleceğini hayal ediyordu. Ufak ama sırım gibi olan bu Fransız kesinlikle hareketliydi ama Tolstoy ondaki çalımlı tavırlara, kendini aşırı önemli görme eğilimine başkaldırdı, tumturaklı sözlerinden de hiç etkilenmedi.[13] Saint-Thomas, öğrencileri kabahat işlediklerinde, onları dizlerinin üzerine çöküp af dilemeye zorlayan disiplin yanlısı hoyrat bir adamdı. Hepsinden kötüsü de genç Lev'i odaya kilitleyip, sopayla döverek cezalandırmakla tehdit ettiği andı. Önemi açısından, bu hadise kesinlikle babasının ölümüyle eş değer tutulamazdı, ancak yine de Tolstoy'un üzerinde derin bir etki bıraktı. Öyle ki "hapishanede" kilitliyken ailesinin kahkahalarını ve neşesini işittiğinde hissettiği küçük düşme ve bedbahtlığı altmış yıl kadar sonra günlük yazarken anımsayacaktı. Anılarını yazarken, şiddet karşısında ömrü boyunca hissedeceği dehşetin izini bu acı veren olaya kadar sürdü.[14] Tolstoy'un bu olayın üzerinde bunca kafa patlatmış olması bize çok şey anlatır. 1908'de Lenin, meşhur bir şekilde, "maskelerin yırtılmasını" Tolstoy metninin alametifarikası olarak niteleyecekti. Görünen o ki Tolstoy, daha dokuz yaşındayken, Fransız eğitmenin yapmacık maskesini görmeye muktedirdi. Çalışmaktan zevk almaya başlaması tam da bu günlere rastladığı halde, inatçı ve dikkafalı mizacı, saygı duymadığı bir kişinin otoritesine boyun eğmeye içerlemesine yol açmıştı.[15] Daha sonra da otoritenin her türlüsüne boyun eğmeye içerleyecekti.

Tolstoy'un Saint-Thomas ile ihtilaflı ilişkisine, ondan daha zeki olduğunun bir ölçüde farkında olması yol açmış olabilirdi ama keskin zekası her zaman ortaya çıkmıyordu, hele ki uçmayı denediği o günde. Onu günün birinde asma kattaki sınıfa çıkıp pencereye doğru koşarak dışarı atlamaya yönelten, muhtemelen Tolstoylara özgü *dikost* idi. Sonraları, alışılmadık bir şey yapıp herkesi şaşırtmak istediğini savunmuştu. Gelgelelim, herkes masada, Lev'in nerede olduğunu düşünmekle meşgul olduğu için, kimsenin haberi olmamıştı – ta ki yokluğunun sırrı, mutfak penceresinden aşağı doğru fırladığını gören aşçı tarafından çözülünceye kadar. Neyse ki bu olay, Tolstoy'un sağlam bir bünye ile kutsandığının ortaya çıkmasıyla sonlanacaktı. Kısa süreliğine bilincini kaybetti, ufak bir beyin sarsıntısı geçirdi ama on sekiz saatlik dcliksiz bir uyku çektikten sonra sağlığına tamamıyla kavuştu.[16]

Nikolay İlyiç'in ölümünün birinci yıldönümünün hemen öncesinde, 1838 Mayıs'ında *Babuşka* Pelageya Nikolayevna, uzun ve acı çektiren bir hastalığın

ardından öldü. Yetmiş altı yaşındaydı. Tolstoy bu ölümü tamamıyla tecrübe etti; kardeşleriyle birlikte, karyolasındaki beyaz çarşaf yığınının üzerindeki cansız elini öpmek için büyükannelerinin yanına götürülüp, ona son nefesini vermeden önce elveda demeye kadar her şeye katlandı. Ayrıca gömülmeden önce masanın üzerindeki kapağı açık tabutun içinde, onun sert, karga burunlu yüzünün görüntüsüyle yüzleşmek ve yeni dikilmiş siyah bir yas ceketi giymek zorundaydı.[17] Büyükanne Pelageya eski aristokrat, ihtişamlı yaşam tarzında bir değişiklik oldu mu diye hiç kafa yormadığından, oğlunun ölümünden sonra da ailenin akşam yemeklerini törenle yeme alışkanlığını sürdürmekte ısrarcı olmuştu, ne var ki şimdi her şey dağılıyordu. İş konusunda acar olmayan Aline Hala bile hesapların tutmadığını görebiliyordu. Ücretleri, rüşvetleri ve vadesi gelen borçları ödemek için gerekli para düşüldükten sonra, ailenin beş mülkünden elde edilen gelir, diğer masraflar şöyle dursun, Moskova'daki evin kirasıyla eğitmenlerin maaşlarını ancak karşılayabiliyordu.

Zorlayıcı kararlar almak bir mecburiyetti. Bu kararlar, ailenin bölünmesine yol açacaktı. Aline, Saint-Thomas, vesayet altındaki Paşenka ve en büyük iki oğlan Moskova'da kalıp, daha küçük ve ucuz bir daireye taşındılar ama "çok fazla gözyaşına tanık olmuş" büyük evi arkalarında bırakmış olmaktan memnundular. En küçük iki oğlan, kız kardeşleri Maşa ve Duneçka ise Yasnaya Polyana'ya geri dönen Toinette Teyze ile Fyodor İvanoviç'e eşlik ettiler.[18]

Küçülmeden kaynaklı bir kayıp da Tolstoyların sadık arabacısı Mitka Kopılov oldu. Aile artık ücretini ödeyemez olmuştu. Gücü ve çevikliğiyle birlikte ufak bedeni onu yeri doldurulmayacak, değerli bir at arabacısı yapmıştı. Giydiği ipek gömlekler ve kadife ceketler, verdiği güzel hizmetlerin ve işinden duyduğu gururun gözle görülür mükâfatıydı. Moskova'da, kendini böylesine kanıtlamış bir at arabacıya iş vermeye hazır sürüyle tüccar vardı ama yürürlükte olan kota sistemi doğrultusunda Mitka'nın kardeşi askere alınınca, Yasnaya Polyana'ya dönüp işçi olarak çalışmak zorunda kaldı. Hizmet süresi yirmi yıla kadar indirildikten sonra bile zorunlu askerlik, köylü aileler için her zaman ağır bir kayıp demekti, çünkü piyade sınıfındaki askerler hizmet sırasında eve dönemiyorlardı. Bu vakada ise özellikle zordu bu. Mitka'nın ihtiyar babası artık diğer oğlunun eve dönüp tarlada çalışmasına ihtiyaç duyuyordu ve birkaç ay içinde de bu zarif, çiçeği burnunda Moskovalı, ayağındaki ağaç liflerinden örme çizmelerle üstü başı pejmürde bir köylüye dönüverdi. Bir toprak kölesi olarak başka hiçbir seçeneği yoktu. Tolstoy daha sonra, Mitka'nın kötü talihini sessizce kabullenişinin, böylesine ağır bir tarım işi için âşık olduğu mesleğinden hiç şikâyet etmeden vazgeçişinin, Rus köylüsüne karşı duyduğu şefkat ve saygı hislerine ilham vermiş olduğunu açıkladı.[19]

Tolstoy Moskova'da yaşama deneyiminden ve yeni dostlar edinme fırsatından kısmen hoşnut kalmış olsa da, büyükannesinin ölümünden sonra eğitmeninden kurtulup Yasnaya Polyana'ya, yuvasına geri döndüğü için rahatlamış olmalıydı. Dmitriy ile birlikte, içinde güzel bir damızlık at çiftliği olan Pirogovo'daki yeni mülkü ziyaret ettiler ve her ikisi de kendi midillilerini aldılar. Bütün kardeşlerin Yasnaya Polyana'da yeniden bir araya gelmesine daha iki yıl vardı ama bu arada birbirlerine yazmaya başlamışlardı. Bu aşamada yazışmalarında pek de kayda değer bir şey yoktu. Dmitriy ve Lev'in Moskova'dan ayrılmalarından bir hafta sonra, Sergey yeni evlerinde her şeyin yolunda olduğunu ve kaktüsün çiçek açmaya başladığını yazdı. Lev de cevaben Sergey ve Nikolay'a yeni midillisinden bahsetti. Bazen Nikolay yazıyordu, bazen mektuplar Fransızca kaleme alınıyordu, bazen de büyük ağabeyler zarfın üzerine alıcı olarak kız kardeşleri Maşa'nın adını da yazma lütfunda bulunuyorlardı.[20] Arada bir mektuplarda Duneçka'ya değinildiği de olurdu, ancak Duneçka 1839 Martı'nda Moskova'da yatılı okula gitmek için ailenin yanından ayrıldı ve bunun sonucunda Tolstoy ilk kez Maşa'yla daha samimi oldu.[21]

1839 Ağustosu'nda ailenin genç oğlanlarından oluşan kolu Moskova'ya gezi amaçlı yapılmış bir ziyaretin tadını çıkarıyordu. Gezi yaz aylarına denk gelmiş olduğundan ve on bir yaşındaki Tolstoy artık her şeyi merak ettiğinden, onun için güzel bir maceraydı bu. En heyecan verici olansa, Çar'ı Kurtarıcı İsa Katedrali'nin temelini atarken görme ihtimaliydi. Bu I. Aleksandr'ın, 1812 yılında Napolyon Moskova'dan çekildiğinde, "Rus halkının bu zor günlerde kendini onlarla yüceltmiş olduğu, İman ve Vatan'a duyulan eşi görülmemiş coşku ve sadakatin ölümsüz anısını korumak için, onu tehdit eden felaketten Rusya'yı kurtaran Takdir-i İlahi'ye minnettarlığımızı göstermek için" yaptırma sözü vermiş olduğu katedraldi.[22] Napolyon, Moskova'dan sürülüp çıkarıldıktan beş yıl sonra, katedralin temeli, 400 Rus Ortodoks rahip, 50 bin muhafız subayı, Çar, Çar'ın ailesi ve tebaa olarak ona bağlı yüz binlerce kişinin katıldığı muhteşem bir törenle atılmıştı. Ancak devlet hazinesinden zerk edilmiş 16 milyon rubleye ve bu göreve özel olarak seçilmiş 20 bin toprak kölesinin insan gücüne karşın, inşaat plana göre ilerlememişti. Atılan temellerin yeterince güvenli olmaması yüzünden inşaat resmen durma noktasına geldi. İşin aslı, para zimmete geçirilmiş ve büyük bir skandala yol açmıştı. Bu skandalın etkileri o kadar uzun süreli olacaktı ki, Gogol'ün 1836'da kaleme aldığı, Rusya'daki rüşveti anlatan klasik oyunu *Müfettiş*'e de ilham verecekti. [23]

1825'te çar olan Nikolay, katedrali Moskova'nın en yüksek noktası olan Serçe Tepeleri'nden Kremlin'e yakın bir nehrin kenarına taşıdı. Aynı zaman-

da orijinal neoklasik planı da İstanbul'daki Justinianos'un yaptırdığı Ayasofya Katedrali tarzını model alan Rus-Bizans tarzı yeni bir tasarım ile değiştirdi. Bu onun Rusya İmparatorluğu vizyonuna uyduğu gibi, zevkine de daha çok hitap ediyordu. 1839'un Eylül ayında I. Nikolay'ın, katedralin yeni temelini atmak için Moskova'ya gelişi yurt çapında bir olaydı ve Tolstoylar da buna tanık olacaklardı. Katedral İnşaatı Komisyonu'na başkanlık eden Aleksey Milyutin'in arkadaşları olarak, onun alanı tam karşıdan gören evinin pencerelerinden töreni izlediler. Böylece yalnızca Çar'ı kuş bakışı görmenin heyecanıyla yetinmediler, askeri yürüyüşlerde yer almak üzere, I. Nikolay ile birlikte St. Petersburg'dan özel olarak gelmiş, resmi üniformaları içindeki seçkin Preobrajenski Muhafızları'nı da izlediler.[24] Kremlin'deki Göğe Yükseliş Katedrali'nde gerçekleşen özel bir aşai rabbani ayininin ardından, Çar inşaat alanına doğru yürüyen tören alayına, top atışları ve Moskova kiliselerinin çalan çanları eşliğinde öncülük etti. Onu 1812 gazileri, kilisenin ileri gelenleri, yirmi piyade taburu ve altı süvari birliği izledi. Böylelikle, Napolyon karşısında kazanılan muazzam zafer bir kez daha kutlandı.[25]

Çeyrek yüzyıl geçtikten sonra, bu devasa katedralin dış cephe inşaatı tamamlanacak, yurtsever duyguları hâlâ bozulmamış Tolstoy ise 1812'deki olayların anısını taçlandıran engin romanını yazmak için var gücüyle çalışıyor olacaktı. Ancak, ihtişamlı iç süslemesinin tamamlanmasının ardından katedral 1883 Mayısı'nda büyük debdebeyle nihayet takdis edildiğinde, katedralin yakınında bir yerde olmaya bile yeltenmedi. O günlere gelindiğinde Ortodoks inancına, yazılarına ve yurtseverlik duygularının son kırıntılarına da sırt çevirmiş biri olarak yaptığı şey tam olarak şuydu; yüzlerce kilometre ötede, bozkırdaki çiftliğinde mayalanmış kısrak sütü (kımız) içmek. Yine de bir yandan 1839 yılında Moskova'ya yaptığı o ziyareti hatırlamaya çalışıyordu, zira bilinçli olarak inancını sorgulamaya başladığında on bir yaşındaydı. 1882'de bastırmaya çalıştığı *İtiraflarım*'ın ilk sayfasında Tolstoy, on bir yaşının sonbaharında bir gün, Aleksey Milyutin'in oğlu Vladimir onu ve kardeşlerini görmeye geldiğinde ve Tanrı diye bir şey olmadığını keşfettiğini söylediğinde nasıl da heyecanlandıklarını anlatır.[26] Fransız eğitmen tarafından odaya kilitlenmenin acısıyla birlikte, bu olay da Tolstoy'un hafızasına kazınmıştı.

Çocukluğunun bu dönemine ait diğer hatıralarsa seyrektir, bu yüzden anılarını yazarken özel olarak kaleme aldığı hadiseler daha da fazla yankı bulur. Örneğin, genç Tolstoy, diğer soylu malikânelerine kıyasla rejimin genellikle daha insani olduğu Yasnaya Polyana'da arada bir uygulanan dayak cezasıyla babasının ölümüne dek yüz yüze gelmemişti. Bir gün, çocuklar

öğretmenleriyle yürüyüşten dönüyorlardı. Tam harman ahırının önünden geçerlerken karşılarına malikânenin şişman kâhyası Andrey İlyin çıktı, arkasından da ailenin yardımcı arabacısı Kuzma. Kuzma'nın yüzündeki kederli ifade, çocukları hayrete düşürdü. Nereye gittiklerini sorduklarında, Andrey sakin bir şekilde Kuzma'yı harman ahırına kırbaçlamaya götürdüğünü söyledi. Anılarında, "Bu sözleri duymanın, böyle bir şeyi ve Kuzma'nın o nazik ve üzgün yüzünü görmenin duygularımda nasıl bir tahribata yol açtığını tarif edemem" diye yazan Tolstoy, Kuzma'nın o sırada artık genç değil, basbayağı evli bir adam olduğuna da dikkat çekiyordu. O akşam olayı Toinette Teyze'ye anlattığında, teyzeleri Andrey'i durdurmadıkları için çocukları azarladı. Çocukların, bunun onları aşan bir konu olduğunu düşündükleri için müdahale etmedikleri açıktı. Ne var ki, Toinette bedensel cezadan tiksiniyordu; Tolstoy çocuklarının bedensel ceza görmelerine müsamaha etmediği gibi, fırsatını buldukça, köleleri de bu tür cezalardan korumak adına elinden geleni yapıyordu.[27] Tolstoy daha sonra, 1895 yılında yazdığı "Rezil" başlıklı yürek dağlayan bir makalede, köylülerin en ufak bir kabahatlerinde bile küçük düşürücü bedensel cezalara boyun eğmek zorunda kalmalarına veryansın edecek ve bu hadiseyi yeniden hatırlayacaktı.[28]

Tolstoy, Fransız eğitmeninin onu kırbaçlamakla tehdit ettiğini asla unutmadı ama ona duyduğu hınç zamanla uçup gitti – özellikle de Aline Hala'nın 1840'ın Ocak ayındaki isim günü kutlamasında, bütün Tolstoylar Yasnaya Polyana'da toplandıklarında, okumak üzere halasına yazmış olduğu dokunaklı şiir ile ilgili Saint-Thomas'dan bir tebrik ve teşvik mektubu aldığında. Aile şiirden o kadar etkilenmişti ki Aline Hala, temize çekilmiş bir nüshayı alıp Moskova'ya kadar gitti ve kendini bu "sert amir" rolüne yetenek emarelerini göremeyecek kadar da kaptırmamış Saint-Thomas'ya gösterdi.[29] O yaz, Saint-Thomas ilk kez Yasnaya Polyana'yı ziyaret edip Tolstoy oğlanlarıyla ava çıktığında, dostane ilişkiler daha sağlam bir temele oturdu. Lev hakkındaki hükmü, onun "*un petit Molière*" (küçük bir Molière) olduğu yönündeydi.[30]

Bu arada Lev, eğitmeni her kim olursa olsun –Yasnaya Polyana'daki küçük oğlanlara eğitim versin diye tutulmuş ilahiyat öğrencisi ya da ayyaşlığından ötürü 1840 yılında görevine son verilmiş yaşlı Fyodor İvanoviç Rössel– derslerini ezberleyerek öğrenmemekte diretiyordu.[31] Fyodor İvanoviç'in yerini alan bir diğer Alman Adam Fyodoroviç Meyer'in daha da kötü olduğu anlaşılınca, sonunda Fyodor İvanoviç'in Yasnaya Polyana'ya dönmesine izin verildi ve emekli olduğu 1840'ların ortalarına dek burada yaşadı. Tolstoy talebelerin en çalışkanı sayılmazdı, delikanlılık çağlarında da bu durum değişmeyecekti, ancak herhangi bir zorunlu otoriteye boyun eğmeyi gerek-

tirmeyen okuma eylemini sevdiği aşikârdı. Küçük bir çocukken üzerinde en çok iz bırakan kitapları yıllar sonra, altmışlarındayken, açıklayacaktı.[32] Hepsinden önce, üzerinde "büyük" bir etki bırakan şu kitaplar vardı: İçindeki bazı masalları büyükannesinin kör hikâye anlatıcısından dinlemiş olduğu *Binbir Gece Masalları* ve daha sonra olağanüstü edebi sonuçlar üretecek bir ilgiye dair ilk kıvılcımları çakan, 1821'de yazılmış Puşkin şiiri "Napolyon". Bir de Anton Pogorelski'nin "Kara Tavuk veya Yeraltı Sakinleri" adlı öyküsü vardı. Belki Tolstoy'un kendisi de küçük yaşlarda tavuk ve civciv beslemiş olduğundan, bu öykü onun üzerinde "çok büyük" bir etki bırakmıştı.[33]

Yazarın on iki yaşındaki yeğeni Alyoşa Tolstoy (daha sonra kendisi de tanınmış bir yazar olacak ikinci dereceden kuzeni) için 1829'da yazılmış olan bu öykü, çok sevdiği tavuğunu akşam yemeği olarak servis edilmekten kurtaran (ve adı aynı şekilde Alyoşa olan) küçük bir çocuktan bahseder.[34] Meğerse bu tavuk, aynı zamanda minik insanların yaşadığı bir yeraltı krallığında bakandır. Kralları Alyoşa'yı sihirli bir mısır tanesiyle ödüllendirir. Bu mısır tanesi, Alyoşa'nın hiç çalışmadan sınıf birincisi olmasını mümkün kılacaktır. Lakin işler günün birinde tersine döner ve sihirli güçlerini kaybeden Alyoşa, bu sayede çalışmanın ve alçakgönüllülüğün önemini yeniden keşfeder. Düşsel öğelerle süslenmiş bu klasik öykü, özyaşama dönük belli başlı ayrıntıları da içerir. Rus edebiyatında çocuklara yönelik, çocuklara ilişkin yazılmış ilk eser de budur. Kabul etmek gerekir ki, Pogorelski (1787-1836) önemsiz bir yazardı ve bu öyküyü çocuklar için yazmıştı; ancak yine de, Tolstoy'un özyaşamöyküsel *Çocukluk, Delikanlılık, Gençlik* üçlemesinin, Rus edebiyatında asıl karakter olarak bir çocuğu merkezine koymuş ilk eser olduğuna dair yaygın görüş bütünüyle doğru değildir.[35] Tolstoy'un kendisi "Kara Tavuk"u hiç unutmadı ve yaşamının ileriki safhalarında o da geniş kitlelere hitap eden, belli ölçüde düşsel öğeleri ahlaki bir dersle birleştiren basit hikâyeler yazmaya başladı. Yetişkinliğinde, çocuk edebiyatına ilişkin eserlerin sayısı halen çok az olduğundan, özellikle köylü çocukları için bu boşluğu doldurmaya çabaladı. Ömrü boyunca masallar, fabllar, efsaneler ve kısa hikâyelerden mürekkep 629 eser üretti.

Tolstoy'un 1891'de, üzerinde "devasa" etki bıraktığını belgelemiş olduğu eserler ise İncil'deki Yusuf'un öyküsü, Rus masalları ve eski Rusya'ya ait yarı tarihsel, efsanevi kahramanlara (*bogatır*, bahadır) dair halk destanlarıydı (*bılını*). Tolstoy, bu kahramanlardan özellikle üçünün adını anar: Bir diplomat ve ejderha katili olan Kiev boyarı Dobrinya Nikitiç, düşmanlarını türlü hinlikle alt eden papazın oğlu Alyoşa Popoviç ve içlerindeki en büyük kahraman, halen Rus halkının edebiyattaki en güçlü kişileştirmesi olan Muromlu

İlya. İlya Muromets bir köylünün oğludur, otuz üç yaşına kadar evde, tuğla örme bir sobanın üzerinde yatar, anlaşılan hareket kabiliyetinden yoksundur. Birtakım göçebe dilenciler ona kuvvet verdikten sonra, atına atlayıp kahramanca işler yapmaya, tek başına koca orduları bozguna uğratmaya başlar ve insanüstü gücünü daima Rus toprağından alır. İlya Muromets gücü uysallık, sabır ve dayanıklılıkla birleştirmiş bir savaşçıydı; öldürmeyi istemezdi ama ulusunu büyük bir tutkuyla savunurdu. Evlenmeyi reddeden bir sofuya, bir Ortodoks azize dönüşmüş tek bogatır olan İlya Muromets, her zaman manevi gücün bir sembolü oldu.[36]

Kudretli İlya Muromets'le kıyaslanmaya yaklaşabilen tek Rus, Tolstoy oldu. Anayurduna kendini en az onun kadar adamıştı ve tıpkı İlya Muromets gibi, hem Ruslar hem de yabancılar tarafından Rusya'yla özdeş tutulmuştu ("Tolstoy'un eserlerini okuduğunuzda, içindeki Rus ruhunu hissetmemek imkânsızdır" tanıdık bir nakarattır).[37] Tolstoy, şimdiye kadar yazılmış en muazzam ve uzun eserlerden biri olan, kendi destanı (bunu asla geleneksel anlamda bir roman addetmedi) *Savaş ve Barış*'ı yazmaya ve bir bakıma serpilmeye başladığında otuz beş yaşındaydı. Fiziksel gücüyle ve dayanıklılığıyla ünlüydü; Rus ordusuna hizmet ederken uzun saatler boyu at binmiş, kahramanca savaşmıştı. Çok büyük bir serveti, geniş bir ailesi vardı ve sonraları bunların hepsinden, tevazu içinde yaşamak ve köylü sınıfı adına çalışmak için vazgeçecekti. Bunu her türlü adaletsizliğe karşı savaşmak, Rusya'daki en etkili manevi önder haline gelmek ve hatta iffet yemini etmek suretiyle yaptı. Karikatürlerde ona çoğunlukla çağdaş Rus edebiyatının pigmeleri arasındaki dev olarak ya da diğer yazarların yanında bir kule gibi yükselirken rastlarız. Hatta Vasnetsov'un 1898 tarihli ünlü üç bogatır tablosunun bir parodisi içinde onu muhteşem küheylanına binmiş İlya Muromets olarak resmeden bir karikatürcü de olmuştur (burada Dobrinya Nikitiç rolü Korolenko'ya, Alyoşa Popoviç rolü de Çehov'a düşmüştür).[38] Öyleyse, Yasnaya Polyana'nın büyük bilgesini ziyaret etmek için hac yolculuğuna çıkan ve bir devle karşılaşacağını sanan birçok insanın Tolstoy'un aslında ufak tefek biri olduğunu görünce bozulması şaşırtıcı değildir.[39]

1837'de babalarını, 1838'de babaannelerini kaybettikten sonra, genç Tolstoyların yerleşip bir düzen kurmaları biraz zaman aldı. Üstelik işleri değiştirecek esaslı bir olay daha yaşanacaktı. Ağustos 1841'de, Tolstoy'un on üçüncü yaş gününde, Optina Pustın Manastırı'nda geçirmekte olduğu günleri uzatan dindar halası Aline, burada hayata gözlerini yumdu. Hanidir hassas olan sağlığı, koyu dindar Ortodokslar için mecburi olan sert oruçlarla iyiden iyiye zayıflamıştı. Tolstoy'un halası Aline'i manastıra çeken şey,

Optinalı büyüklerdeki derin manevi bilgelikti. Ölümünden sonra, üç erkek yeğeninin ve kız yeğeni Maşa'nın (on sekiz yaşına erişmiş Nikolay haricinde hiçbiri reşit değildi) velayeti küçük kız kardeşi Pelageya'ya geçti. Pelageya ismini annesinden almıştı, ancak ailede Polina olarak bilinirdi. Babaannelerinin ölümünden sonra Kazan'da kalan öteki halalarını genç Tolstoylar neredeyse hiç tanımıyorlardı. 1818'de, yirmi yaşındayken, hafif süvarilerden Emekli Albay Vladimir Yuşkov ile evlenmişti. Nikolay Tolstoy, kardeşleri adına parlak bir Fransızcayla Vladimir İvanoviç'e şöyle yazıyordu:

> Biz, hepimiz –ben, erkek kardeşlerim ve kız kardeşim– halacığımızdan bizi böyle keder içinde bırakmamasını ve vasimiz olmasını rica ediyoruz. Enişte, nasıl dehşet bir durumda kaldığımızı tasavvur etmelisin. Lütfen Enişte bizi reddetme, Tanrı ve aramızdan ayrılmış olan [Aline Hala] adına sizden rica ediyoruz. Sen ve Halacığımız, bizim bu dünyadaki tek dayanağımızsınız.[40]

Polina kocasının bir zamanlar romantik duygular beslemiş olduğu Toinette'e hâlâ haset duyduğu için, kardeşinin çocuklarının Kazan'a taşınması gerektiğine karar verdi. Toinette Teyze için *in loco parentis* (ebeveyn yerine) rolünü sürdürmek çok daha doğal olabilirdi ama kendisi çok uzak bir akraba olduğundan, Polina'nın isteklerine razı gelmek zorundaydı. Çocukların hiçbiri ne gitmek ne de çok sevdikleri ve bundan böyle kardeşi Yelizaveta ile yaşamaya başlayacak Toinette Teyze'den ayrılmak istiyorlardı. 1841 Kasımı'nda Tolstoylar bir kez daha eşyalarını toplamaya başladılar.

4. BÖLÜM

Gençlik

> *"Müziğin Sözlüğü"*de dâhil olmak üzere Rousseau'nun bütün eserlerini, yirmi cildin tamamını okudum. Ona hayranlık duymakla kalmadım – ona taptım. On beş yaşındayken haç yerine üzerinde onun resmi olan bir madalyon taşırdım. Yazdığı şeyler bana o kadar yakın ki sanki onları ben yazmışım gibi geliyor."
>
> Tolstoy'un 1901'de Pavel Boyer ile konuşmasından.[1]

Kazan'a taşınmak, Tolstoy'un masumiyetinin sonu anlamına geldi. On dört yaşındayken bakirliğini kaybetmişti, sonraki yirmi yılını "hırs, gösteriş ve hepsinden önemlisi şehvetin hizmetine verilmiş çığ, sefih bir hayat" diye tarif edecekti.[2] Kazan'da geçirdiği beş buçuk yıl için hayatının en mutlu yılları olduğu söylenemezdi ve bu zamandan geriye yalnızca birkaç tane hoşa giden anı kalmıştı. Yine de, ilk kurgusal şaheserlerinin yazımı sırasında zirve yapacak kendini analiz tekniğine yoğun olarak bu zamanda girişti. En başından beri Tolstoy, kendini analiz tekniğini bütün yazılarında gösterdi. On sekiz yaşında, Kazan'ı terk edip Yasnaya Polyana'ya dönmesinden kısa bir süre önce, günlük tutmaya başladı. Tolstoy'un çalkantılı geçen yaratıcı yolculuğu, 1851'de tamamladığı ilk kurgusal metinle veya bir yıl sonra yayımladığı ilk eseriyle değil, 1847'nin Mart ayındaki bu ilk günlükleriyle başladı. Yazılarının makine dairesi haline gelecek, hayatı boyunca bir bırakıp bir

başladığı bu günlük, son on yılında giderek hacimlenerek, toplu eserlerinin on dört cildini doldurdu.

1837'de Moskova'ya taşındıklarında olduğu gibi, Tolstoyların 1841'in Kasım ayında Kazan'a yerleşmeleri, bu kez yanlarında yetişkinler olmasa da büyük bir fark yarattı. Tolstoylara ait mülklerden en küçük ve en uzak olanı, ödenmemiş borçları karşılamak için satıldı; ardından ailenin eşyaları, mavnalara yüklendikten sonra, Oka ve Volga nehirleri üzerinden Kazan'a doğru yavaşça yol aldılar. Yeni evlerinde rahat etmelerini sağlayacak köleler, terziler, dekoratörler, marangozlar, aşçılar da bunlara dâhildi tabii ki. Dört erkek ve bir kız kardeş daha sonra yola çıktı. Kızakla karadan yolculuk ederek, Moskova, Nijniy Novgorod ve Volga üzerindeki limanlardan biri olan, Çuvaş'ın başkenti Çeboksarı'dan geçtiler. Kazan'a vardıklarında, şehir merkezine yakın bir evin zemin ve asma katlarına yerleştiler; ev sahipleri de en üst katta oturuyordu. Ev nehre ve şehrin manastırlarından birine uzak sayılmazdı, fakat pencereleri hapishaneye bakıyordu. Tolstoyların uşaklarının kaldıkları yer müstakildi.[3]

Kazan, yeni gelenlerin hemen anlayacağı üzere, diğer Rus şehirlerine benzemiyordu, çünkü şehrin çok sayıdaki kiliselerinin kubbeleri yanında yükselen cami minareleri göze çarpıyordu. 1552'ye kadar Kazan, zaman içinde devlet dini olarak İslamiyet'i kabul etmiş, güçlü bir Tatar hanlığının merkezi olmuştu. Korkunç İvan (eski Moğol toprakları üzerinde kazandığı ilk zaferi, Moskova'daki Kızıl Meydan'da Doğu mimarisini andıran Aziz Vasil Katedrali'ni inşa ettirerek kutlamıştı) tarafından fethedildikten sonra Kazan şehrine Ruslar yerleştirildi, geriye kalan az sayıda Tatar nüfus ise o tarihten sonra "zulme uğrayan azınlık" konumuna düşecekti. Kutsal sayılan Kazanlı Meryem ikonunun 1579'da, şehrin gördüğü çok sayıda yangından birinden mucizevi bir biçimde zarar görmemesi, bu eski İslam krallığında izlenen yeni Ruslaştırma politikasındaki yaşama gücünün bir nişanesidir. Rus ordusunun başkomutanı Mihail Suvorov'un, Napolyon'un 1812'de Rusya'yı işgalinden sonra yardım için Kazanlı Meryem'e yakarmış olduğu gerçeği ise bu ikona atfedilen itibarı gösterir. Suvorov bu nedenle 1813 yılında St. Petersburg'daki Kazan Katedrali'ne gömüldü; asıl ikonun kıymetli bir kopyasının saklandığı yer de burasıydı ve bu ikon, şimdilerde, şehirde Rusya'nın Napolyon'a karşı kazandığı zaferin başlıca anıtı haline geldi.

Kazan, Tatar kimliğini asla tamamen yitirmedi. Büyük Yekaterina, 18. yüzyılın sonlarına doğru Kazan'da camilerin tekrar inşa edilmesine izin vermişti. Bununla birlikte, 1804 yılında şehirde kurulan üniversite kısa zamanda Doğu ile ilgili çalışmalar için önemli bir merkez haline geldi. Tols-

toy oğlanlarının hepsinin bir dönem öğrencisi olduğu Kazan Üniversitesi'nin kuruluşu, başlı başına, şehrin ulusal açıdan önemi hakkında çok şey söylüyor. I. Aleksandr'ın 1804'teki meşhur hükmüne kadar, Rusya İmparatorluğu'ndaki üniversiteler Moskova, Dorpat ve Vilna'daki üniversitelerden ibaretti; Dorpat ve Vilna'dakiler Almanca eğitim veriyor ve öncelikli olarak seçkin Baltık ve Alman nüfusunun faydasına hizmet ediyordu. 1804 yılında bu üçüne, Avrupa Rusyası'nda (St. Petersburg'da ve Ukrayna'nın Harkov şehrinde) kurulan iki yeni üniversite ile St. Petersburg'un yaklaşık 1200 kilometre güneydoğusunda bulunan Kazan'da, su götürmez biçimde Asyalı bir coğrafyada açılan bir üçüncüsü eklendi. Yine Moskova ve St. Petersburg dışında kurulan ilk devlet lisesi de Kazan'daydı ama Rus soyluları yavrularını evde eğitmeyi tercih ettiklerinden, genç Tolstoy oğlanları Kazan'a taşınmalarının ardından da özel öğretmenlerden ders almaya devam ettiler.

Kazan bir taşra şehriydi ama dönemin Rus taşra şehirlerinin ölçütlerine göre istisnai bir yanı vardı; şehirdeki üniversite, Tolstoyların buraya yerleşmesinin önemli bir nedeniydi. Kasım 1841'de şehre gelişlerinden kısa bir süre sonra, daha önce Moskova Üniversitesi'nde üçüncü sınıfa geçiş sınavını verememiş olan Nikolay, yeni üniversitesinin matematik bölümünde ikinci sınıf öğrencisi olmuştu.[4] 1844'te mezun olduktan sonra orduya katıldı ve çok geçmeden Kafkasya'ya gönderildi. Bu arada küçük kardeşleri de özel öğretmenlerinin gözetiminde üniversiteye giriş sınavlarına hazırlanmaya başladılar. Sergey ve Dmitriy, tıpkı ağabeyleri Nikolay gibi, matematik okumak üzere 1843'ün Ağustos ayında Kazan Üniversitesi'ne girdiler, 1844'te onları Lev izledi. Kız kardeşleri Mariya'nın Alman bir mürebbiyesi vardı, daha sonra kızlar için Kazan'da yeni kurulmuş Rodyonov Enstitüsü'nde eğitim aldı.[5]

Her şey hesaba katıldığında Polina Hala'nın genç Tolstoyların yetiştirilmesinde çok az etkisi olduğu görülebilir, dahası bu sürece herhangi bir şekilde ciddi bir dahli de yoktu. Artık hayatta olmayan münzevi ve kanaatkâr kız kardeşi Aline'den tamamıyla farklı olarak, hayattan tat almayı her şeyin önüne koymuş bir cemiyet kadınıydı. Yeğeni Lev'in ona dair anılarına bakarsak, kibar ve dindar ama oldukça uçarı bir kadındı. Aynı zamanda kibirli biriydi, yetim Tolstoyların kurtarıcılığına soyunma fırsatıyla karşılaştığında gururunun okşandığı açıktı, ancak cemiyet hayatıyla o kadar meşguldü ki sorumluluğunu almış olduğu, yoldan çıkma ihtimaliyle yüz yüze bu gençlere ahlak telkin edecek hali yoktu. Polina'nın mutsuz bir evliliği vardı; kocası onu sık sık aldatıyor, o da efkârını partilerde dağıtıyor gibiydi. Yuşkovlar eğlenmeyi iyi bilmeleriyle meşhurlardı ve şehirdeki en iyi aşçıbaşılardan birine sahip olmakla övünürlerdi. Polina'nın, Tolstoy oğlanlarının yetiştirilme

sürecinde yaptığı en büyük katkı, yeğenlerinin her birine, zamanla sadık ve fedakâr birer uşak olabilirler umuduyla, kendi şahsi toprak kölelerini vermek oldu.[6] Dmitriy'e Vanuşya'yı verdi ki küçük kardeşine göre, Dmitriy ona çok kötü davrandı. Tolstoy, Dmitriy'in Vanuşya'ya vurduğunu gördüğünü hatırlamıyordu ama ağabeyinin pişmanlıkla af dilediği sahneler hafızasında gayet belirgindi.[7] Dmitriy çok geçmeden köklü bir dönüşüm yaşayıp ateşli bir Hıristiyan olduysa da, fevri mizacı hiç değişmedi.

Dmitriy, Tolstoy'un yaşamında şaibeli bir figürdür –Dmitry kardeşler içinde en erken ölecek olandır, öldüğünde yirmi dokuz yaşındadır ve hiçbir zaman kardeşlerine yakın olmadığı görülür– ama Tolstoy'un, Kazan'daki yaşamlarına dair anılarında büyük yer tutar. Aslında Tolstoy'un Dmitriy'e ilişkin hakiki anıları da ancak Kazan'a yerleşmelerinden sonra başlamıştı. Ondan sadece bir yaş küçük olan ve daha Kazan'a taşınmazdan önce görünüşüne ve saçına başına çekidüzen verdiğini itiraf eden kardeşi Lev'in aksine, onun *comme il faut* [uyumlu] olmakta hiç gözü yoktu. İstisnalar dışında ciddi ve sessiz biri oldu, özellikle de ondan önce Aline Hala'nın yaptığı gibi düzenli olarak kiliseye gitmeye, bütün oruçları tutmaya başladıktan sonra. En küçükleri olarak, Lev'de ağabeylerinin yaptığı şeylere öykünme eğilimi vardı; "Mitenka"da imrendiği de, diğer insanların kendisi hakkında ne düşündüğüne hiç aldırmayışıydı ki bu huyun ona annelerinden geçtiğine inanıyordu.[8] Aslında Mitenka ancak ve ancak hırpani kılığı yüzünden, görünüşlerine çok daha fazla önem veren ve ondan utanan kardeşlerinin dikkatini çekiyordu. Dmitriy ne dans ederdi, ne sosyal etkinliklere katılırdı, ne de ailesiyle çok fazla zaman geçirirdi. Okul üniformasını da üzerinden çıkarmazdı. Dmitriy'in uzun, narin yapısını, üzgün bakışlı, kahverengi bademgözlerini ve oruç tutarken geçirdiği ilk ciddi nöbet sırasında baş gösteren sinirsel tikini (sanki kıravatı çok sıkı bağlanmış gibi, başını aniden geri çekerdi) çok iyi hatırlıyordu. Tolstoy, *Anna Karenina*'da Levin'in kardeşi Nikolay karakterini yaratırken, ağabeyi Dmitriy'in bu ve bunun gibi diğer özelliklerinden çokça yararlanmıştı.

Tolstoylar eski Kazan valisinin torunları olarak, şehirdeki en iyi evlere davet edildiler, hepsi de o yerin soylu sınıfıyla tanışmaktan adamakıllı hoşlandı; tabii yalnızca Poluboyarinov gibi talihsiz bir isimle anılan (alık bir söylenişi olmasının dışında, anlam olarak da "yarı-soylu" birini ima eder) üstü başı çamur içinde, yoksul bir öğrenciyle arkadaşlık kurmuş olan Dmitriy'i saymazsak. Dmitriy geri kalan zamanını ise kilisede geçirmeyi yeğliyordu. Revaçta olan üniversite kilisesine gitmek yerine, evlerinin karşısındaki hapishanenin bitişiğindeki kiliseye gidiyor, Paskalya Yortusu'nda muhtemelen evinden çok,

orada zaman geçiriyordu. Kutsal Cuma'da âdet, Dört İncil'den İsa'nın Çilesi ile ilgili bölümler okumaktı, ne ki bu kilisenin aşırı kuralcı papazı, alışılmadık biçimde, Dört İncil'in tümüyle okunmasında ısrar ediyordu. Ortodoks Kilisesi, üyelerinin ibadetleri sırasında ayağa kalkmalarını gerektirdiğinden, cemaat sahiden de uzun bir süre boyunca ayakta dikilmek zorunda kalırdı ama tutkuyla önemsediği şeylere mazoşist bir şevkle kendini verme eğilimindeki Dmitriy, muhtemelen bunu da hoş karşılamıştı.[9]

Kazan'daki günlerini düşündüğünde Tolstoy, delikanlılık günlerinde kendisi ve kardeşlerinin, Dmitriy'deki olağan dışı ahlaki arılığı anlayamayacak kadar "kalın kafalı" olduklarını gönül rahatlığıyla kabulleniyordu. Kazan'daki sosyetik arkadaşları gibi, Dmitriy'i "sürekli alay konusu haline getirdiklerini" *İtiraflarım*'da nakleden Tolstoy, ona bir de Nuh lakabını takacaktı.[10] Dmitriy'in kayda değer diğerkâmlığı, belki de en iyi, Tolstoy ailesi tarafından bir noktada acınarak eve alınmış gayrimeşru çocuk Lyubov Sergeyevna ile olan ilişkisinde gözlemlenebilirdi. Lyubov Sergeyevna, aile Kazan'dayken, Polina Hala tarafından eve alınmıştı. Tolstoy'un ona dair anıları da bu ilk günlere kadar uzanmakla birlikte pek de şefkat dolu anılar değillerdir. Lyubov Sergeyevna, yüzünü arılar tarafından sokulmuşçasına kabartmış bir hastalıktan muzdarip, Tolstoy'un sözleriyle, "tuhaf ve acınası bir yaratıktı". Yaz aylarında yüzüne konan sinekleri hissetmez, bu ona bakmayı daha da güçleştirirdi. Tolstoy onu bir tutam siyah saçı kalmış, kaşları olmayan ve muhtemelen bir urdan dolayı konuşmakta fiziksel olarak zorlanan bir kız olarak hatırlıyordu. Bununla birlikte her zaman çok pis koktuğunu, pencereleri hiç açılmayan, boğucu ve en az kendisi kadar iğrenç kokan bir odada yaşadığını anımsıyordu. Tolstoy farkına vardığında, Lyubov Sergeyevna "yalnızca acınası değil, tiksinti vericiydi" ve ailenin çoğu üyesi tiksinme duygularını örtmek adına pek de bir şey yapmıyordu. Dmitriy ise onu dinlemekten ve onunla konuşmaktan geri durmadı, onun arkadaşı oldu ve bu yaptıklarını hayırseverlik olarak gördüğüne dair en ufak bir işaret vermedi. Ailesinin kendisi hakkında ne düşündüğünü hiç umursamadan, doğru bildiği şeyi yaptı. Diğerkâm davranışları, geçici bir heves de değildi. Dmitriy'in üniversitedeki birinci yılını tamamladığı döneme denk gelen, 1844 Ağustosu'ndaki ölümüne kadar, Lyubov Sergeyevna'ya yakınlığını sürdürdü.[11]

Babaları gibi, Dmitriy de sanata karşı yetenekliydi. Yıllar önce oyun oynarlarken Nikolay, küçük kardeşlerine, koyduğu şartların hepsini yerine getirirlerse dileklerinin gerçekleşeceğinin sözünü vermişti. Sergey çoğu zaman balmumundan tavuklar ve atlar yapmayı dilerken, Dmitriy'in dileği bir ressam gibi büyük resimler çizmek olurdu: Dmitriy'in karakalemle çizdiği, on

yaşındaki bir çocuğun yaptığına inanması güç kır manzaralarının birçoğu Moskova'daki Tolstoy Müzesi'nin arşivinde bulunmaktadır.[12] (Lev ise o zamanlar küçük resimler çizebilme yeteneğinden başka ne dilemiş olduğunu hatırlamıyordu.)

Tolstoy'un yaşamı ve eserlerinin resmî kaydında, 1842 ve 1843 yıllarına dair kaydedilmiş hiçbir biyografik olay yoktur. Ne var ki, dikkatli bir iz sürme yoluyla, 1842 Ağustosu'nda on dört yaşına girdiğinde, ağabeyleri Nikolay ve Sergey tarafından ilk kez geneleve götürüldüğü ortaya çıkmıştır. Çok uzun yıllar sonra karısı Tolstoy'u son romanı *Diriliş*'te yazmış olduğu bir ayartma sahnesi yüzünden yerden yere vurdu, zira yaşlı bir adam olarak (yetmiş yaşındaydı) böyle bir "pislik" yazdığı için kendinden utanması gerektiğini düşünüyordu. Bu tatsız münakaşa Tolstoy'u bir arkadaşına, Kazan'da o uğursuz gün ilk kez o "işi" yaptıktan sonra kadının yatağının yanında durup ağlamış olduğunu itiraf etmeye kadar götürmüştü. Ve bir tanıdığı, bir zamanlar, Kazan eteklerinde yerleşmiş Cyzicus Şehitleri* Manastırı'nda keşiş adayı olduğunu söylediğinde derinden sarsılmıştı. Tolstoy sessizce, "ilk günahını" işlediği yerin kasabanın o bölgesinde olduğunu söylemişti.[13] Belki suçluluk duygusunun boyutları, dedesinin de diğer saygıdeğer din adamları gibi bu manastırın mezarlığına (o dönemden günümüze kalmış tek mezar) gömülmüş olduğunun bilinciyle daha da artmıştı.

Tolstoy daha sonra, Kazan'daki ergenlik yıllarında bir ahlaki kılavuzu olmayışından pişmanlık duyacaktı. 1 Ocak 1900 tarihinde, günlüğünü sırdaş tutup, içki ve sigara içen, sefih bir hayat süren büyüklerini taklit etme arzusuna kapılıp bir sürü kötü şey yapmış olduğunu yazdı.[14] Bu büyüklerin içinde, kardeşleri Nikolay'ın aşırı derecede "acayip" diye tanımladığı Dmitriy tabii ki yoktu: Dmitriy yirmi beş yaşına kadar kendini her şeyden sakındı; Tolstoy'a göre, bu o yıllarda –özellikle de kadınlarla ilişkiler açısından– çok nadir rastlanan bir şeydi.[15] Bu, elbette Dmitriy'in zıt kutbu ve en küçük kardeş Lev'in şımarıklığında en büyük pay sahibi olan Sergey için geçerli değildi. Bütün kardeşler içinde en yeteneklisi ve yakışıklısı Sergey'di. Tolstoy, Nikolay'ı sevmiş "saymış", Dmitriy ile de "dostça" ilişkiler yürütmüşse de, "hayran olduğu ve taklit ettiği" kişi kesinlikle Sergey'di. Anılarında da herkesin bildiği gibi, aslında "*onun gibi olmak*"[16] istediğini yazmıştır. Sergey güler yüzlü mizacı, girişkenliği ve her zaman şarkı söylemesiyle tanınırdı. Tolstoy'un, yaşam sevincini sekteye uğratacak kadar utangaç ve çekingen olduğu yerde, Sergey davranışları ve görünüşünün kabul görmesine ya da

* Balıkesir'deki eski Kizikos'ta Hıristiyanlık uğruna başları vurulan dokuz şehit. (ç.n.)

görmemesine zerre kadar aldırmayacak derecede bencil bir tutum sergileyen, dışa dönük bir karakterdi. Bu nedenle genç kardeşine daha da çekici görünüyordu; Sergey, onun gözünde gizemli, hareketlerine akıl sır ermez, egzotik bir canlı türüydü. Tolstoy daha çocukken, çeşit çeşit çilli, sorguçlu tavuk besleyerek, sonra da onların resimlerini yaparak Sergey'i taklit etmeye başladı.[17] Kazan'daki delikanlılığı sırasında Tolstoy'u zamparalığa sürükleyen de Sergey'di.[18]

1844 Mayısı'nda, on altı yaşındaki Tolstoy, çeşitli giriş sınavlarına katılma izni için Kazan Üniversitesi Rektörü Nikolay Lobaşevski'ye (Öklitçi olmayan geometriye yaptığı katkıyla ünlü bir matematikçi) resmî bir başvuruda bulundu. *Toplu Eserler*'deki yirmi beş mektubun açılışını da Tolstoy'un bu başvuru mektubu yapar. Tolstoy, her zaman olduğu gibi, farklı olmayı istediğinden, ağabeyleri gibi matematik okumak yerine, akademik başarılarıyla çoktan ünlü olmuş Doğu Dilleri Fakültesi'ne girmeyi seçti. Akıllıca yapılmış bir hamleydi bu. Tolstoy'un doğduğu 1828 yılında fakültenin Farsça, Arapça ve Türkçe profesörlük düzeyinde kürsüleri vardı; Tolstoy'un öğrenciliğe başladığı yıl ise bunlara Moğolca, Mandarin Çincesi, Ermenice ve Sanskritçe kürsüleri eklendi. Lobaşevski'nin etkin desteği sayesinde, Kazan Üniversitesi'ndeki Doğu dilleri öğretimi, Avrupa'nın hiçbir yerinde rastlanmayacak bir nitelik kazanmıştı.[19] Tolstoy mesleki geleceğini şu seçenekte görüyordu: Bu aşamada diplomatik hizmet alanına geçmeyi planlıyordu (gerçi yaşamının yöneldiği istikamet göz önüne alındığında, Rusya'nın emperyalist politikasının sözcüsü olmaya ondan daha az uyacak birini hayal etmek zordur).[20] Yine de ilk önce birkaç sınavdan geçmek zorundaydı. Fransızca sınavında harikalar yarattı, Almanca, İngilizce, Arapça ve Türkçe'de iyi kâğıtlar verdi (ne var ki daha sonra bu son üçünden aklında hiçbir şey kalmadığını iddia etti). Ayrıca matematik, mantık, Rus edebiyatı ve onunla aynı şartlarda yetişmiş birçok insan gibi hiç ciddiye almadığı dinî derslerden de iyi sonuçlar aldı. Çok sonraları, *İtiraflarım*'ın ilk müsveddelerinden birinde, on altı yaşındayken felsefeye ilgi duyup da ilmihalin bir "yalan" olduğunu görmeye başlamasıyla birlikte, tüm ilahiyat yapısının onun için çöktüğünü yazdı.[21] Horatius'tan iki dize bile çeviremediği Latince sınavında bir varlık gösteremedi, istatistik ve coğrafyada daha da kötüydü; Fransız diline hükmederken gösterdiği ustalığa rağmen, ana dilini konuştuğu ülkeye en ufak bir aşinalığı yoktu. Tarih dersindeyse berbattı ki daha sonra Pavel Biryukov'un biyografisinin el yazmasına "hiçbir şey bilmiyordum" yorumunu ekleyecekti.[22] Sonuç olarak, bu son iki sınavdan yeniden imtihana girmeye ve o yazı, olmayı çok daha fazla isteyeceği Yasnaya Polyana yerine Kazan'da

geçirmeye mecbur kaldı. Bununla birlikte, 1844 Eylülü'nde ağabeyi Nikolay'ın mezun olmasının hemen ardından, öğrenci olarak kabul edildi.

Tolstoy'un üniversite hayatı öyle parlak olmadı. Daha önce eğitim veren bir kuruma gitmemişti, bu yüzden amfilerde diğer öğrencilerle haşır neşir olmak başlangıçta ilginç geldi. Ama öğretileri dünyaca ünlü, mümtaz oryantalist Profesör Mirza Kazım Bey'den ders alma fırsatını yakalamasına rağmen, bu duyguları çok geçmeden söndü. Sonunda birinci yılın sınavlarından kaldı, bu da sınıf tekrarı anlamına geliyordu. Bu küçük düşürücü durumla yüzleşmek yerine, daha az sivrilmiş Hukuk Fakültesi'ne geçmeye karar verdi ve elbette burada birinci sınıf öğrencisi olarak her şeye sıfırdan başlamak zorunda kaldı. Akademik yılın başlamasından önce, Ağustos 1845'te Toinette Teyze'ye yazdığı bir mektupta, bu yön değişikliğini haklı çıkarmak adına, günlük hayattaki uygulama alanları açısından hukukun daha kullanışlı bir seçenek olduğunu söyledi (*je trouve que l'application de cette science est plus facile et plus naturelle que toute autre à notre vie privée*').[23]

Şayet Tolstoy, Kazan Üniversitesi'ndeki öğretmenlerinin taleplerine iyi cevap veremediyse, bunun nedeni kendi eğitim müfredatına kendisinin karar vermek istemesiydi. Kendi başına çok ciddi bir okumaya girişmişti zaten. Kazan yıllarını belgeleyen kıt kaynaklarda, nadiren, hoşlandığı romanlardan da söz edilir; Alexandre Dumas'nın Fransa'da henüz yayımlanmış ve Rusya'da da tutulmuş iki çağdaş "çok satan" kitabı *Üç Silahşörler* ve *Monte Kristo Kontu* gibi.[24] Bu arada Dumas'nın daha önceki romanı *Eskrim Öğretmeni*, Aralıkçı Ayaklanması'nda geçen olayları ve sonrasında isyanın Sibirya'ya sürülen liderlerini tasvir ettiği için, Rusya'da I. Nikolay tarafından yasaklanmıştı. Yazarı da öyle (Dumas 1858 yılına, II. Aleksandr'ın hükümdarlığına kadar Rusya'ya giremedi). Rus romanı o zaman hâlâ emekleme çağındaydı ama Tolstoy bu yıllarda bir arkadaşının evinde Puşkin'in *Yevgeni Onegin*'ine rastladığında öylesine hayran oldu ki, uyumayıp sabaha kadar kitabı okudu ve sonuna geldiğinde hemen başa dönüp ikinci kez okumaya başladı.[25]

Tolstoy, daha sonra, on dört ve yirmi yaşları arasında en çok etkilendiği kitapların bir listesini hazırladı. En etkili olan Rus eserleri arasında *Yevgeni Onegin*, Lermontov'dan *Zamanımızın Bir Kahramanı*, Gogol'den *Ölü Canlar* ve Turgenyev'den *Avcının Notları* vardı. Yabancı kitaplar içinde ise Schiller'den *Haydutlar*, Sterne'den *Duygu Yolculuğu* gibileri olduğunu görüyoruz. Üzerinde "büyük" etki bırakan diğer kitaplar ise Dickens'tan *David Copperfield*, Matta İncili'nde yer alan "Dağdaki Vaaz" ve Rousseau'dan *İtiraflar* ve *Emile*'di.[26] Tolstoy tarihler konusunda bazen yanılıyordu, burada da kesinlikle öyle olmuştu, zira *David Copperfield* ilk kez

1850'de yayımlandı. Ancak yine de onun edebiyat ufkunda Rousseau'nun ilk belirişini görmek ilginçtir.

Öğrencilik yıllarında genç Tolstoy'u en çok heyecanlandıran şey felsefeydi, hayatı boyunca Tolstoy'u muhtemelen herkesten çok etkisi altına alan düşünür ise Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) idi. Bu etkinin izlerini, Tolstoy'un daha sonra, insan davranışını yozlaştırdığı, onun gerçek doğasını tahrip ettiği için uygarlığı kınamasında (*Bilimler ve Sanatlar Üzerine Söylev*, 1750 ve *Toplum Sözleşmesi*, 1755), doğal ortamda çocuk merkezli radikal bir eğitimi teşvik etmesinde ve örgütlü dini reddedip kişisel vicdan üzerine kurulmuş inancın tarafında durmasında (*Émile, ya da Eğitim Üzerine*, 1762), evlilik ilişkilerini ve aile yaşamını romanlara konu etmesinde (*Julie, Yahut Yeni Héloïse*, 1761) sürebiliriz. Tolstoy ayrıca kendi yaşamına dair eserler yazarken de Rousseau'nun ölümünden sonra yayımlanmış *İtiraflar* (1781–1788) kitabından bir şeyler kaptı. Fransızca yazan İsviçreli düşünürün, esirgemeksizin yaptığı analizlerindeki tok sözlülüğü ve katılığı taklit etti, bunun yanında kendiyle ilgili keşiflerinin evrensel geçerlilik taşıdığı yönündeki benmerkezci inancını da Rousseau'dan aldı. Tolstoy'un, kendisi gibi genç yaşta annesini kaybetmiş, mesleğini buluncaya değin birçok farklı yola girmiş Rousseau'da kendini gördüğüne şüphe yoktur. Her iki şahsiyeti birleştiren, yüce bir deha, sonsuz bir gösteriş, inatçı, soylu ama çoğunlukla yanlış yönlendirilmiş bir samimiyet ve acınası derecede bir mizah yoksunluğudur. Bu sonuncusu, aynı zamanda, Tolstoy'un yaşamını ve eserlerini incelemenin bazen bir parça zahmetli olmasına yol açan yegâne şeydir.

Hem Tolstoy hem Rousseau onları çağdaşlarıyla çalkantılı ilişkilere sürükleyecek kadar alıngan ve bir hayli duygusal insanlardı. İçlerindeki büyük enerji ve tutku her ikisini de zihinsel ve sanatsal uğraşının türlü alanlarına taşıyordu ve münakaşalardan en ufak bir korku duymuyorlardı. En dolaysız eserleri, düzen açısından öylesine yıkıcı addedildi ki, yetkililer tarafından yasaklandı. Aydınlanma'nın özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ülkülerine kendilerini adamış olmalarına rağmen, ne Rousseau ne de Tolstoy devrim peşinde koştular, zira siyasi faaliyetlerin faydasına çok az inançları kalmıştı. Rousseau Fransız Devrimi'nden hemen önce öldü, Tolstoy ise Rus Devrimi'nden hemen önce. Bunlar, hem ilham verdikleri hem de sorumlu tutuldukları hadiselerdi. Robert Wokler'ın yazdığı gibi, Rousseau'nun, çağı üzerindeki etkisi 18. yüzyılda yaşamış hemen herkesten daha büyüktü:

> 18. yüzyılda yaşayan hiçbir düşünür, tema ve üslup bakımından bu kadar geniş bir yelpazede bu kadar önemli eserler vermedi, böylesine

> tükenmez bir tutku ve belagatle yazmadı. Hem eserleri hem de yaşamıyla, halkın hayal gücünü böylesine derinden kışkırtmayı ya da huzursuz etmeyi beceren başka biri çıkmadı. Aydınlanma'ya biçim veren şahsiyetler arasında neredeyse bir tek o, yaşadığı dünyada köşe başını tutmuş akımları, onlara yön verirken bile, eleştiriye tabi tutmuştu...[27]

Tolstoy'un, neredeyse Rousseau'nun bıraktığı yerden devam ettiğini söyleyebiliriz, zira yukarıda sayılan başarılar onun fevkalade mirasıyla da ilişkilendirilmiştir.

Üniversitedeki epey iç karartıcı birinci yılının ardından, Tolstoy 1845 yazını Yasnaya Polyana'da geçirdi ve bol bol okuma ve düşünme fırsatı buldu. Hıristiyan öncesi kiniklerin –başka şeylerin yanında, maddi mülkiyetin olmadığı bir yaşamın erdemlerini vaaz eden Yunan filozofları– etik düşüncelerine merak saldı.[28] Toinette Teyze'ye göre, yeğeni Lev artık insanın varoluşunun derinliklerine dalmayı saplantı haline getirmiş, yalnızca büyük bir tutkuyla anlattığı fikirlerini dinlemeye hazır birini bulduğunda mutlu olan "akıl erdirilemez bir yaratık" olmuştu.[29] Tolstoy'un doğuştan gelen acayipliği kendini çeşitli şekillerde göstermeye başlamıştı. Rousseau'nun ve önde gelen kiniklerden biri sayılan Diyojen'in felsefi fikirlerinin etkisi altında, yaşamını basitleştirmeye çalıştı. M.Ö. 4. yüzyılda Diyojen, evlilik ve aile düşüncelerini bir tarafa atmış, yozlaşmış ve ikiyüzlü bulduğu yasaları ve geleneksel toplum kurumlarını reddederek çileci ve kendi kendine yeten bir hayatı seçmişti. Sokağın ortasındaki bir fıçının içinde uyumasıyla meşhurdu. Tolstoy da kendi yaşamını basitleştirmeye çalışarak işe başladı. Çorap giymekten vazgeçmenin yanı sıra, içeriden düğmelenen, gündüzleri kıyafet, geceleri nevresim takımı işlevi gören, "faydacı" esaslara dayalı tek parça bir elbise icat etti. Yasnaya Polyana'yı ziyarete gelen bir grup hanım, onunla bu tuhaf kılık içindeyken karşılaşınca ne yapacaklarını bilemediler. Toinette Teyze de bu Rus Diyojen'i tam olarak benimsemiş sayılmazdı, lakin Tolstoy'un hayatının son on yılına tanık olacak kadar yaşayabilseydi başka türlü düşünmesi beklenebilirdi.

Tolstoy bir gün bu elbise sayesinde kimliğini gizlemiş şekilde dolaşırken, köylülerin kendi aralarındaki ihtiyatsız konuşmalarına şahit oldu. Köylülerin soylulardan nasıl nefret ettiklerini, efendilerine ne kadar az saygı duyduklarını böylece keşfetmiş oldu.[30] Bunun gibi düşünceleri kendi toprak kölelerinden duymak onun için sarsıcıydı. Ancak onu daha çok sarsan, Rus üst sınıfının genellikle toprak kölelerinin refahını hor görmesiydi. Özellikle de efendilerini sürekli kurtarmayı –Tolstoy'unki gibi durumlarda, kelime-

nin tam anlamıyla– alışkanlık edinenin köylüler olduğu düşünülürse. Sıcak bir günde, Yuşkovların Volga kıyılarındaki konağını ziyaret eden Tolstoy, konuklar arasındaki genç hanımları etkilemeyi kafasına koymuş ve evin yanındaki koca gölete, ortadaki adacığa kadar yüzme niyetiyle, giysilerini çıkarmadan balıklama atlamıştı. Yakınlarda ot toplamakta olan köylü kadınlar, onu tırmıklarıyla sudan çıkarıp kurtarmasalar boğulacaktı.[31] Tolstoy'un toplumsal bilinci uyanmaya başlıyordu ama doğuştan gelen soylu olma hakkından feragat etmesi, tam anlamıyla "tövbekâr bir soylu" haline gelmesi için daha uzun yıllar geçmesi gerekiyordu.

Tolstoy öğrencilik yılları boyunca akranları üzerinde iyi bir izlenim bırakmak için çok uğraştı, bununla birlikte dış görünüşünü güzelleştirmeyi de denedi. Görünüşünden asla memnun olmadı ama düzeltmeye çalıştığında da her zaman çok başarılı sonuçlar almadı. Bir keresinde, kaşlarını tıraş ederse daha gür çıkacakları gibi bir düşünceye kapıldı ve sonunda kaşlarını neredeyse tamamıyla kazıdı.[32] Kendine güvensiz ve utangaç biri olarak, hayalindeki "dans pistlerinin aranan adamını" hiçbir zaman tam anlamıyla ortaya çıkaramadı; güler yüzlü ve alımlı ağabeyi Sergey'i taklit edemeyecek kadar dalgın ve hantaldı. Her şeye rağmen, Kazan sosyetesinin kaymak tabakasının parçası olmak hoşuna gitti, birkaç iyi arkadaş edindi ve hatta onlardan biriyle vals yazdı.[33]

1845 yazında Tolstoy, Toinette Teyze'ye üniversitenin ikinci yılında çok çalışacağına ve boş zamanlarını müzik, sanat ve dillere ayıracağına dair söz vermişti. Yazdığı bir mektupta "Sosyeteye hiç karışmayacağım" (*"Je n'irai pas en société du tout"*) diye yemin etmişti.[34] Ne var ki o güz, itibarlı kimselerin çağrıldığı bütün davetlere katıldı. Bunlar arasında I. Nikolay'ın damadı Leuchtenberg Dükü Maximilian'ın ziyareti onuruna, 1845 Ekimi'nde düzenlenen büyük balo da vardı. Ocak 1846'da ise derslerini sürekli olarak aksattığı için birkaç gününü üniversite hapishanesinde geçirmek zorunda kaldı.[35] Gelecekteki saflık ve kendini inkâr içindeki hayatı doğrultusunda gerçek dışı, püriten hedefler belirlemek ile peşinde olduğu ve keyfini çıkardığı günün hazcı sosyal hayatını takip eden çilecilik arasındaki bu salınım, Tolstoy'un, bilindiği üzere, Mart 1847'de üniversitenin zührevi hastalıklar kliniğinde yazmaya başladığı ilk günlüğünün *leitmotif*'idir. Doğrusu, Tolstoy'un kişiliğindeki bu iki ihtilaflı taraf arasındaki muharebenin, tüm yetişkin hayatının ana teması ve şüphesiz yaratım sürecinin temel taşı olduğu söylenebilir. Birbiriyle savaş halindeki bu iki dürtüyü aynı anda taşımak Tolstoy'a özgü bir şey değildir, ancak tam da Rus mizacını imleyen bir şey olarak görülebilir. 20. yüzyılın erken dönem felsefi düşünürlerinden Nikolay

Berdyaev de kesinlikle bu düşüncedeydi. *Rus Komünizminin Kökeni* isimli kitabında yazdığı gibi, "Tipik bir Rus'ta şu iki unsur daima karşı karşıya gelir: Uçsuz bucaksız Rusya'nın ilkel doğal paganizmi ile Bizans'tan alınmış Ortodoks çilecilik ve beraberinde gelen öbür dünyaya erişme arzusu."[36]

1847'nin Ocak ayında, on sekiz yaşındaki Tolstoy, sayfalarının sol tarafında "Gelecek" başlığı altında her gün yapılacakları katı bir zaman çizelgesine bağlayan bir "Günlük Faaliyetler Defteri" tutmaya başladı. Hangi saatleri ödeve ayıracağını, öğle yemeğini ne zaman yiyeceğini, ne zaman İngilizce çalışacağını, yürüyüşe çıkacağını veya satranç oynayacağını saat saat belirleyip listeledi. Sayfaların sağ tarafında ise "Geçmiş" başlığı altında performansıyla ilgili yorumlarını not düştü. Öz disiplinini koruduğu "iyi" günlerde düzene uymuş olduğunu yazabiliyor, diğer günlerde ise "hiçbir şey", "neredeyse hiçbir şey" yapmadığını, işleri "savsakladığını", "Gogol okuduğunu" ya da "uykuyu fazla kaçırdığını" itiraf etmek zorunda kalıyordu.[37] Bu defteri Haziran ayına kadar devam ettirdi. Tolstoy bunun yanında iradesini güçlendirmek için bazı kurallar da derlemeye başladı: Saat beşte kalkacak, yatağa saat onu geçtikten sonra gitmeyecekti; gün içinde iki saatlik uykuya izin vardı. Yemekte aşırıya kaçmamaya, hiç tatlı yememeye, her gün bir saat yürümeye, kendisi için koyduğu bütün kurallara uymaya ve geneleve ayda sadece iki kez gitmeye kararlıydı. Kurallarının ikinci aşamasında, lükse önem vermeyeceğine, diğer insanların mantığa dayanmayan hiçbir fikrine aldırmayacağına, yardımı dokunabileceği insanları seveceğine yemin etti. Üçüncü ve son aşamadaki kurallar ise onu bir seferde yalnızca bir şey yapmaya çağırıyor, gerekmedikçe hayal gücüne kapılıp gitmesini yasaklıyordu.[38]

1847 Şubatı'nda Tolstoy kendini bazı yeni kurallar koymaya mecbur hissetti. Bunlar, Tanrı'yla, diğer insanlarla ve kendiyle ilişkilerine dair daha genel kurallar olacaktı ama daha ne olduklarını tam olarak belirleyemeden, birdenbire vazgeçti.[39] Mart ayında yeniden işe koyuldu ve yirmi başlık altında kırk yedi kuralın tarifini yaptı. Örneğin, kendine duygularını asla dışa vurmamayı, diğer insanların kendisi hakkındaki düşüncelerini umursamaya bir son vermeyi, iyiliklerini hissettirmeden yapmayı telkin etti. Kadınlardan uzak durmayı, şehvet duygularını çok çalışmak ve kendisinden daha bahtsız olanlara yardım etmek suretiyle bastırmayı da yine kendi kendine emretti.[40] Tolstoy'un kuralları insanın aklına bazen *Domostroy* ruhuyla yazılmış şeyleri; Korkunç İvan'ın dindar zamanlarında üretilmiş o son derece sıkıcı, dakika dakika ayrıntılandırılmış –şu aşağıdaki gibi cümleleri okuyabildiğimiz– "ev idaresi" kurallarını getirir:

> Bir adam küstah veya nizamsızsa; Tanrı'dan korkmuyor veya O'nun iradesine boyun eğmiyorsa; Kilise'deyken ve Kilise'de ilahi söylerken, komünyon öncesi kutsal kitaplardan okurken veya dua ederken Pederlerin geleneğine ve Hıristiyanlık kurallarına riayet etmiyorsa; Tanrı'ya şükretmiyorsa; çok fazla yiyip içiyor, caiz olmadığı zamanlarda midesini yiyecek ve şarapla tıka basa doldurmuyorsa; pazar, çarşamba ve cuma günlerini, kutsal günleri, Büyük Perhiz'i, Meryem Ana Orucu'nu şereflendirmiyorsa; hiçbir kısıtlama tanımadan yakışıksızca zina yapıyorsa... o adam iflah olmaz.[41]

Tolstoy'un, hayatının bu döneminde, pek de çekici bir insan olarak göze çarpmadığını; kendine düşkünlüğünün ve yalancı sofuluğunun, güttüğü değerli amaçlara ve kendiyle dalga geçebilme meziyetine gölge düşürdüğünü belirtmek gerekir.

17 Mart'ta, belsoğukluğu tedavisi gördüğü üniversite kliniğine gittikten altı gün sonra, Tolstoy muntazaman günlük tutmaya başladı. Uşaklarından uzak, tamamıyla yalnız olduğu bu dönem ona çok iyi geldi, çünkü gençliğinde kendi sınıfından olan birçok insanın sürdüğü bu sefih yaşamın "ruhun erken yaşta yozlaşmasının" sonucu olduğunu anlamasını sağlamıştı. Kendinden bahsediyordu tabii ki. Yaşam tarzını mahkûm etmekle birlikte, on cilt felsefe okumanın tek bir ilkeyi hayata geçirmekten kolay olduğunun da farkındaydı.[42] Ertesi gün, yapacak daha iyi bir işi olmadığından (klinikte neredeyse bir ay geçirmişti), ikinci sınıftaki hukuk öğrencilerine verilen bir ödevle uğraşmaya başladı; ilk müsveddesi 1765'te hazırlanmış Büyük Yekaterina'nın *Nakaz*'ı (Talimat) ile Montesquieu'nün 1749 tarihli *Kanunların Ruhu*'nu (*De l'esprit des Lois)* karşılaştıracaklardı. Ödevi tamamlamayı başaramamasına karşın, Yekaterina'nın yeni bir kanunname için yapmış olduğu önerilere, hayretini celbedecek şekilde kendini kaptırdı ve en az bir haftasını günlüğünün sayfalarında uzun uzadıya bunları incelemeye ayırdı.[43] Tolstoy otokrasiyi zorbalığından dolayı eleştirir, çünkü yasaların hükümdarın keyfince uygulandığı bir devlette yasalar koruma sağlayamaz. Yekaterina'nın, otokratın sınırsız güçlerinin aslında hükümdar kişinin vicdanıyla sınırlanmış olduğu konusundaki ısrarına, sınırsız güç iddiasının vicdanın olmayışına dayandığını ileri sürerek meydan okur.[44] Ne var ki, Tolstoy'un cumhuriyetçi eğilimlerinin de bir sınırı vardı. Güzide bir soylu ailenin evladı Kont Tolstoy olarak, şerefiyle hareket eden bir soylu sınıfının, kralın gücünü sınırlamak adına zaruri bir denge unsuru olacağını iddia eder. Rus soylu sınıfının ahlaki görevlerine dair burada ileri sürdüğü fikirler, hiç kuşkusuz ki, *Savaş ve Barış*'ta tamamına erdirilmeyi beklemektedir. Zihni toprak sahip-

leriyle köylüler arasındaki ahlaki ilişki ile fazlaca meşgul olduğundan, Tolstoy'un *Nakaz* analizinde köleliğin temelindeki adaletsizliğe vurgu yapan az şey vardır. Köleliğin ticaretin gelişimine sekte vurduğu yorumunu yapar, ancak hiçbir zaman köleliğin kaldırılması gerektiği fikrini ileri sürmez; zira, sonradan anılarında kayda geçireceği gibi, 1840'larda onun çevresinden olan hiç kimse bunu aklına bile getirmemiştir.[45]

Bu arada Tolstoy aile mülkünün paylaşımını düzenleyen yasal belge, aylar süren görüşmelere konu olduktan sonra 11 Nisan 1847'de son şeklini aldı. Hemen ertesi gün Tolstoy, "sağlık" ve "aile" ile ilgili nedenlerden dolayı Kazan Üniversitesi'nden ayrılmak için izin istedi. *Nakaz* incelemesi, içini çalışmalarına bağımsız bir şekilde devam etme arzusuyla tutuşturmuştu; üniversite müfredatının bu çalışmalara engel olacağını hissediyordu. Üstelik hem Dmitriy hem de Sergey mezun olmak üzerelerdi. Maşa ise Kazan'ı çoktan terk etmiş, Yasnaya Polyana'da yaşamaya başlamıştı. Kazan'da kendi başına kalıp üniversitenin usandırıcı şartlarını yerine getirmeye gönülsüz Tolstoy, hukuk öğrenimini, yalnızca ilk iki yılı tamamlamış olarak, diploma almadan bıraktı.

1840'ların Rus yasalarına göre, kızlar ölen ana babalarının toplam mülkünün sekizde birini, geri kalan her şeyin de on dörtte birini miras almaya hak kazanıyorlardı, ancak Tolstoy ailesinin erkek kardeşleri, mirası kız kardeşleriyle eşit paylaşmaktan yana oy kullandılar. Nikolay'a, beraberinde gelen 317 erkek toprak kölesi (saymaya değer olan sadece onlardı) ve kocaman bir toprak parçasıyla Tula vilayetindeki Nikolskoye mülkü tahsis edildi. Tam bir at aşığı olan Sergey'e, 316 erkek köle ve bir damızlık çiftliğiyle birlikte, yine Tula vilayetindeki Pirogovo mülkü düştü. Mariya aynı köydeki bir arsaya, bir un değirmenine ve epey miktar da bir paraya kondu. Dmitriy, Kursk vilayetindeki aile mülkü Şerbaçovka'yı, 300'den fazla kölesiyle birlikte alırken; Lev Yasnaya Polyana'yı, çevresindeki köyleri ve 300 kadar köleyi miras aldı. Ayrıca hesabı eşitlemek adına bir miktar para değiş tokuşu da oldu.[46] Yasal belge, tüm taraflarca, 11 Temmuz 1847'de Tula'da imzalandı. Bu işlemden sonra kardeşler, mülklerine gitmek üzere ayrıldılar. O Kasım ayında, birkaç yıldır erkek kardeşlerinden ayrı yaşayan Maşa, uzaktan kuzeni –aynı zamanda Fyodor Tolstoy'un, yani meşhur *Amerikalı*'nın (ve tabii Toinette Teyze'nin de) yeğeni olan– Valeryan Petroviç ile evlendi. On yedi yaşındaydı, kocası ise otuz dört... 1847 Ağustosu'nda Tolstoy on dokuz yaşına girdi ve artık dilediğini yapmakta özgürdü.

5. BÖLÜM

Toprak Sahibi, Kumarbaz, Subay, Yazar

Şeyleri adıyla çağır.

21 Şubat 1851 tarihli günlüğünden.[1]

Toprak sahibi Rus soylu sınıfının bir üyesi olarak başlayacağı yeni hayatı için Tolstoy'un büyük planları vardı. Zamanını bilgece ve soylu, yararlı bir amaç için kullanmak istiyordu, bu yüzden 17 Nisan 1847'de günlüğüne Yasnaya Polyana'nın sahibi olarak gelecek iki yıl içinde neler yapmayı planladığını yazdı. Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca, Rusça ve Latince çalışırken, müzik ve resimde de "orta derecede bir mükemmeliyet" edinecekti. Kendini tarih, coğrafya, istatistik, matematik, doğa bilimleri, uygulamalı ve kuramsal tıbba, ayrıca tüm boyutlarıyla çiftçiliğe adayacaktı. Bitirme sınavına girip mezun olabilmek için hukuk öğrenimindeki dersleri tamamlayacaktı. Tez yazacaktı. Çalışacağı bütün konularda makaleler kaleme alacaktı. Kurallar belirleyecekti. Ama tüm bu iyi temenniler boşa gitti. Hemen ertesi gün, neredeyse süklüm püklüm, kendi beklentilerini karşılamaya muktedir olmadığını kabul etti ve hedef küçülterek bir seferde bir kurala bağlı kalmaya karar verdi. Uyma kararı aldığı birinci kural, koyulduğu iş her ne olursa olsun yerine getirmekti – ne var ki karşılaştığı ilk engelde tökezledi. 19 Nisan'da günlüğünde, çok geç kalktığını ve o gün ne yapacağına ancak öğleden sonra

ikide karar verdiğini itiraf etti. Kolay bir çıkış yolu vardı: 20 Nisan'da günlük yazmayı bıraktı. Haziran'da üç tane daha yazdıktan sonra tamamen tavsattı. Erkekleri güçten düşürdükleri için kadınlara verip veriştirdiği, onlardan mümkün olduğu kadar uzak durmaya karar verdiği 16 Haziran tarihli günlüğünü üç yıllık bir suskunluk izledi.[2]

Haziran 1847 ile Ekim 1848 arasındaki dönem, Tolstoy'un yaşamöyküsünde neredeyse bomboş bir sayfadır: Kurallarına riayet etmekle meşgul olmadığı zamanlarda ne yaptığına ışık tutabilecek, kendi yazdığı bir mektup bile yoktur. Tahminen, kendini Yasnaya Polyana'da çiftçiliğe vurmuş ve bunun çok zor bir iş olduğunu keşfetmiştir. Toprakta hiç çalışmamış ve tarımla ilgili hiçbir şey bilmiyor olmasının yanı sıra sahip olduğu toprak kölelerini yönetme konusunda da deneyimi yoktu. 1847 Eylülü'nde kardeşi Dmitriy, Yasnaya Polyana'daki konağı yönetmekten sıkılıp sıkılmadığını sormak için mektup yazdığında, teyit eden bir cevap verdiğini farzedebiliriz.[3] Tolstoy bu dönemlerde hercai gönüllü bir genç izlenimi verir. Bu gelgeçliğinin bir emaresi de 1847 güzünün başlarında, bir hevesle, Sibirya'ya giden müstakbel eniştesine eşlik etmeye karar verip, tam yola çıkmak üzereyken onun at arabasına atlaması ve ancak yanına şapka almadığını fark ettiğinde bu hareketini etraflıca düşünmesidir. Sonunda Valeryan Petroviç, Tolstoy'un kız kardeşi Mariya'yla evlenmeden önce Tobolsk'taki işlerini yoluna koymak üzere, tek başına yola koyulmuştur.[4]

Eğer Tolstoy'un kardeşleri ona nazaran düzenlerini oturtmuş gözüküyorlarsa, bu hiçbirinin onun gibi büyük amaçlar beslememiş olmasındandır. Taşra soylusu bir kadın olarak Mariya'dan, edepli olması dışında bir şey beklenmiyordu. Mariya ve Valeryan, evlerini Yasnaya Polyana'dan at arabasıyla bir günlük mesafede olan Tula bölgesindeki Pokrovskoye mülkünde kurdular ve çok geçmeden aile hayatı sürmeye başladılar. Nikolay, 1844 yılında üniversiteden ayrıldıktan sonra gönüllü olarak orduya katılmıştı ve Kafkasya'da hizmet ediyordu. On sekiz ay sonra vazifeye alınmış, bu güne gelindiğinde de 20. Topçu Tugayı'nda asteğmen olmuştu, ancak bu iş için gereken hırstan yoksun olmasından dolayı, askeriyedeki kariyeri göz alıcı olmaktan çok uzaktı.[5] Yetenekli, atılgan Sergey de birkaç yıl sonra orduya katılacaktı ve kendisinden bu işte sivrilmesi bekleniyordu, lakin otoriteye boyun eğmekteki gönülsüzlüğü ve benzer şekilde hırs ve istek yoksunluğu nedeniyle o da bir yıl dayanabildi. Miras aldığı Pirogovo damızlık at çiftliği ve büyük köpek barınakları onu meşgul etmeye yetiyordu. Tıpkı Tolstoy gibi, Sergey de avcılığa çok düşkündü; kısa zamanda o kadar çok kurt vuracaktı ki, konağına giden yollardan birini çevreleyecek büyüklükte hakiki

bir çit yapmasına yetecek miktarda kemiğe sahip olacaktı.[6] Bunun dışında, yaşamdaki asıl tutkusu ise Tula'daki bir çingene kızıydı.

Dmitriy, Kursk vilayetindeki Şerbaçovka konağına yerleşmişti. Sınıfındaki çoğu insan gibi o da kölelik kurumunu sorgulamadı ama ahlaki açıdan kölelerine alaka gösterme mecburiyeti hissetti. Belki de yüksek tabakadan, soyluluk statülerine karşılık ömür boyu hizmet talep edildiği Büyük Petro hükümdarlığının izlerini taşıyan bir inançla, devlete hizmet etmeyi bir Rus soylusu olarak vazifesi bildi. Devlete zorunlu hizmet süresi on sekizinci yüzyıl boyunca gitgide azaltılmış, Büyük Yekaterina dönemindeyse yalnızca bir şeref meselesi haline gelmişti; ancak hizmet etme fikrinin, Dmitriy Tolstoy gibi alicenap genç adamları terk etmediği açıktı. Bu fikir doğrultusunda St. Petersburg'a gitmek üzere yola çıktı; orada kendini Adalet Bakanlığı'nın yüksek memurlarından birine acemice takdim edecek ve onlara faydalı olma arzusunu beyan edecekti. Lakin ne yapmak istediğini tam olarak ifade etmeyi beceremediğinden, Yüksek Mahkeme belgelerini temize çekmekle görevlendirildi ve çok geçmeden Gogol'ün ölümsüz öyküsü "Palto"nun (1842) kahramanı Akaki Akakiyeviç'in hayatını yaşamaya başladı. St. Petersburg bürokrasisinin acımasızca hicvedildiği bu satirde, eski püskü giysilerine aldırış etmeyen düşük rütbeli kâtip Akaki Akakiyeviç, sonunda yeni bir palto almaya mecbur kalır. Terzisine ödemesi gereken parayı biriktirebilmek için olağanüstü feragatlerde bulunur, gelgelelim sırtına geçirdikten sonra palto ilk günden çalınır. Dmitriy Tolstoy da benzer şekilde giysilerine hiç önem vermez, salt vücudunu örtmek için giyinirdi ama kaderin cilvesi, sahip olduğu neredeyse tek şey de paltosuydu. Tolstoy'un anılarına göre, ağabeyi bir gün, daha iyi bir iş bulmasına yardımcı olur ümidiyle, aile dostlarından birini ziyarete gitmişti. Dmitriy Obolenski'nin daçasına [kır veya sayfiye evi] varıp da diğer konukların yanına geçmek üzere paltosunu çıkarmaya davet edildiğinde, orada bulunan herkesi utanca sevk edecek bir şey olmuş ve gömlek giymenin gereksiz olduğuna karar veren Dmitriy'in paltosunun altına hiçbir şey giymediği ortaya çıkmıştı.[7] Bayağı varlıklı biri olmasının yanı sıra, Dmitriy bir başka açıdan da bahtsız Akaki Akakiyeviç'ten ayrılıyordu: Gözündeki perdeyi süratle kaldırmış ve I. Nikolay'ın devasa bürokratik makinesinin kimliksiz dişlilerinden biri haline geldiğinin farkına varmıştı. Kısa bir süre sonra da Obolenski'ye Tolstoy ve Sergey'i ürküten bir veda mektubu göndererek, yeniden konağına çekildi. (Mektupta her ne yazdıysa, Sergey bunun ona ter döktürdüğünü, yüzünü kıpkırmızı kestiğini ve dayanılmaz bir sıkıntı içinde odada bir aşağı bir yukarı dolanmaya başlamasına neden olduğunu söylemişti Tolstoy'a.)[8]

Rus edebiyatının şaheserlerinden biri olan "Palto", haliyle Tolstoy'un da 1840'larda bir solukta okuduğu öykülerden biriydi; tıpkı Gogol'ün diğer birçok eseri ve 1842'de basılmış romanı *Ölü Canlar* gibi. Belki de kendine bunu telkin etmesi gerekmediğinden, okumak her zaman keyif aldığı bir etkinlik olmuştu ve Kazan'dan ayrılışını takip eden ilk yıllardaki entelektüel ve sanatsal gelişiminin temelinde de bu vardı. Doymak bilmeden okuyordu. Tolstoy'un reşitliği, Rusya tarihinin sevimsiz bir zamanına denk gelmişti; bunun farkına yavaş yavaş varabiliyordu. I. Nikolay, Aralıkçı Ayaklanması'nı bastırdıktan sonra 1825 yılında hükümdarlığını başlatmıştı ve rejim gün geçtikçe daha baskıcı ve gerici bir hal alıyordu. Yabancı ziyaretçiler şaşkına dönmüşlerdi. 1839'daki Rusya ziyaretinin ardından yazdığı kitapta, Marquis de Custine ülkeyi "bir diktatörün hükmettiği bir polis devleti" olarak tarif ediyordu.[9] De Custine'in, Rus soylularını zarafeti gösterişle, inceliği zenginlikle karıştıran "düzene sokulmuş Tatarlar" olarak ayıplaması da sinirlere dokundu. Bekleneceği üzere, 1843 yılında basılan bu kitap Rusya'da yasaklandı (tıpkı yirminci yüzyılda aynı kitabın, korkutucu derecede isabetli kehanetlerinden ötürü Stalin tarafından yasaklanması gibi).[10] 1840'ların sonunda devrim hayaleti Avrupa'da kendini yeniden göstermeye başladığında, Nikolay buna sansür uygulamalarını artırarak cevap verdi. Ne var ki bu boğucu atmosferde, yahut belki de bunun sayesinde, edebiyat serpilmeyi başardı. Dahası, yazarlardan artık eğlence ve estetik zevk yanında, ahlaki bir önderlik sağlamaları da bekleniyordu.

1840'lı yılların sonuna gelindiğinde, Rus edebiyatındaki birçok eser Tolstoy üzerinde çok derin etkiler bırakmıştı. Puşkin'den *Yevgeni Onegin* (1833), Lermontov'dan *Zamanımızın Bir Kahramanı* (1840), Gogol'den *Ölü Canlar* (1842), Rusya'nın ilk "münasip" romanlarıydılar, fakat hayli kendine has birer üslupla yazılmışlardı. *Yevgeni Onegin* manzum yazılmış bir roman, *Zamanımızın Bir Kahramanı* birbirine bağlı öykülerin bir harmanıydı; *Ölü Canlar* ise "Bir Şiir" alt başlığını taşıyordu. Tolstoy daha sonra, roman olmadığı konusunda katı bir şekilde ısrarcı olduğu *Savaş ve Barış*'ın *sui generis* biçimini ileri sürerek, Rus romancıların Avrupa modeline uymayı reddedişini gururla destekleyecekti. Tolstoy, başlangıçtan itibaren, yaşadığı "Altın Çağ" 1830'ların sonunda tamamıyla kapanmış ve yerini bir gerçekçi kurmaca çağına bırakmış olan şiirden ziyade düzyazıya yakınlık duymuştu. *Zamanımızın Bir Kahramanı*'nın bir parçası olan "Taman" isimli öyküyü (sonradan Çehov'un da paylaşacağı bir görüşle)[11] sanatsal mükemmeliğin kusursuz bir örneği saydı.

1840'larla birlikte, önceki on yıl boyunca edebiyat sahnesine yön veren Puşkin ve Gogol'ün gömleğini giymeye niyetli yeni yetenekler ortaya çıktı.

İçlerinde en önemli isim, 1847'de, yani Tolstoy'un tekrar Yasnaya Polyana'ya yerleştiği yıl, *Avcının Notları* haline dönüşecek öykülerin ilkini yayımlayan Turgenyev'di. Turgenyev'in çağdaş taşra yaşamına ilişkin öyküleri, biçiminden ziyade içeriğinden dolayı büyük infial yarattı, zira bunlar Rus edebiyatında köylüleri üç boyutlu insanlar olarak resmeden ilk eserlerdi. Kölelik kurumundan ikrah eden, liberal fikirli bir Batılılaşma yanlısı olan Turgenyev, yazdığı metinlerde bilinçli olarak köylülere doğuştan gelen bir haysiyet bahşetmekle birlikte, köylüleri, görmeyi hak ettikleri saygı ve sanatsal ilgi bakımından, onlara sahip olan efendileriyle bir tuttu. Köleliğe getirdiği imalı eleştiri, kudretini kıvrak zekasından alıyordu ve içlerinde müstakbel çar II. Aleksandr'ın da bulunduğu okuyucularını, böylesine insafsız bir sistemi doğurmuş kötücüllükle yüzleşmeye zorluyordu. Ait olduğu toprak sahibi soylu sınıfına dair beslediğini açıkladığı utanç, öfke ve nihayet tiksinti hisleri, onu en sonunda yurtdışına gitmeye sürükledi.[12] Tolstoy, onun aksine, henüz köleliğin kaldırılması gerektiği fikrini taşımıyordu. Bu açıdan, toprak sahibi soylu sınıfın çoğunluğundan farklı sayılmazdı ve daha sonra anılarında açık sözlülükle belirteceği üzere, ona göre toprak kölelerine adil davranmak da başlı başına aydın bir efendiyi işaret ederdi. Lakin siyasi önemi sanatsal liyakatine denk bir derleme olan *Avcının Notları*, miras hakkını kullandığı sırada Tolstoy'u hiç değilse düşünmeye sevk etti.

Kendini biçimlendirdiği bu yıllarda Tolstoy'un hayal gücünü kışkırtan pek çok yabancı yazar da vardı. İngilizceye Dickens gibi yazarları özgün dilinde okumasına yetecek derecede hâkim olduğu için gurur duymak hakkıydı (uymayı başarmış olduğu tek kural buydu galiba). Genç bir delikanlıyken Tolstoy'un en çok sevdiği Dickens romanı *David Copperfield* (1850) oldu, ayrıca Laurence Sterne'ün *Duygu Yolculuğu* (1768) adlı romanına da hayran oldu. Hem Dickens hem de Sterne'ün, yazmaya ilk başladığında Tolstoy üzerindeki etkileri güçlü oldu. Gelgelelim edebi zevki hâlâ oldukça eklektikti; William Prescott'ın *History of the Conquest of Mexico* [Meksika'nın Fetih Tarihi, 1843] adlı destanı ile Schiller'in oyunu *Haydutlar*'dan (1871) aynı anda keyif alabiliyordu.[13] Yine de onu en çok etkisi altına almış yazar hâlâ Rousseau idi. *İtiraflar, Emile* ve *Yeni Heloise*, ahlaki eğitiminde önemli rol oynadı.[14] Okuma listesindeki bazı kitapların ötesinde, Tolstoy'un 1840'lı yılların sonlarındaki hayatına dair pek az şey biliyoruz. Bildiklerimizden biri, çok sevdiği Toinette Teyze'yi tekrar Yasnaya Polyana'ya getirmiş olması. Toinette'in kız kardeşi Yelizaveta da bir süreliğine Yasnaya Polyana'da yaşadı, diğer zamanlarda ise oğlu Valeryan Petroviç ve yeni gelini Mariya ile birlikteydi. Yasnaya Polyana'da daha sonra Yelizaveta'nın yerini temelli olarak

alan kadın, Toinette Teyze'nin yol arkadaşı haline gelen yoksul dul Natalya Petrovna oldu. (Bir Rus müllkü, muhtaç durumda olduğunu hiçbir zaman aklından çıkarmayan, uysal ve itaatkâr *prijivalşik** bulundurmadığında eksik sayılırdı.) Toinette Teyze'nin, yirmili yaşlarının başlarındaki Tolstoy için önemini ne kadar vurgulasak azdır. O, Tolstoy'un tutunduğu kaya gibiydi ve uzaktayken en çok ona mektup gönderirdi. Onu dengede tutan, yazması için durmadan üsteleyen de oydu. Tolstoy'un yeteneğine inanıyordu.

1848 Ekimi'nde Tolstoy birden tası tarağı topladı ve görünüşe bakılırsa, nihayet girmeye karar vermiş olduğu hukuk sınavlarına hazırlanmak için Moskova'ya taşındı. Çocukken yaşadığı yerden fazla uzakta olmayan Arbat bölgesinde, arkadaşlarının kaldığı bir binanın müştemilatını kiraladı. Çocukluğundan beri şehre hiç gelmemiş olduğundan, tekrar orada olduğu için heyecan duydu ama hukuk kitaplarının kapağını bile açmadı. Onun yerine şehrin parlak ışıklarının cazibesine kapılarak Moskova yüksek sosyetesinin içine karıştı. Yirmi yaşındaydı, iyi bir eğitim almıştı, taşrada etkileyici bir konağın sahibiydi, bir unvanı ve geliri vardı – kısacası, şehrin en varlıklı ailelerinin salonlarında seve seve ağırlanacak bir damat adayıydı. Tüm bunlar benliğini okşuyordu, lakin utangaçlığı ve görünüşüyle ilgili şiddetli kaygısı Tolstoy'un fiyakasını bozuyordu. İş külfetine girmediği ve gerçek anlamda bir ders çalışma yükümlülüğü hissetmediği o kış boyunca, Tolstoy dünyevi zevk arayışında bir hayat sürdü ve iskambil oyunlarına, daha doğrusu kumara merak sardı. On yılı aşkın bir süre devam edecek olan bu merak, beraberinde birtakım ciddi kişisel sonuçlar da getirecek pahalı bir tutkuydu.

Tolstoy elbette kumar bağımlısı ilk Rus soylusu değildi – bu konuda bazı şöhretli ataları vardı, hatta kendi ailesi içinde bile. Rus kumarbazların iliklerine işlemiş vurdumduymazlık (öyle ki ülkeyi ziyaret eden kimi yabancılar, bahse girmenin ulusal bir eğlence olduğunu düşünecek olurdu), özel yaşamın bile devlet gözetimine tabi olduğu Rusya'daki baskıcı ve sıkı sıkıya hiyerarşik bir toplumda bir parça özgürlük ilanına duyulan ihtiyaca yorulabilir. Rus yazarları özellikle kumara karşı savunmasız görünüyorlardı ve birçoğu bunu eserlerine konu etti.[15] Bu duruma uygun düşen kumar öyküsü "Maça Kızı"nın (1834) yazarı Puşkin, parasını kendi şiirlerine yatırdı ve sonunda nadide elyazmalarından vazgeçmek zorunda kaldı.[16] Lermontov'un *Zamanımızın Bir Kahramanı*'ndaki öykülerden biri olan "Kaderci" bir Rus ruleti oyununa adanmışken, Gogol'ün *Kumarbazlar* (1836) adlı oyununda

* *Rus.* Köle olmadığı halde ve belirli bir görevi bulunmadan bey ya da tüccar evinde yaşayan yoksul kimse. (ç.n.)

başkişiler iflah olmaz üçkâğıtçılardır. Turgenyev ise kumarbaz bir babayla büyümüştü ve konaklarında annesinin "kumarhane" dediği bir oda vardı. Aynı zamanda Gogol'le birlikte Alman kumarhanelerindeki masaların cazibesine kapılmamış ender Rus yazarlardan biriydi. Klasik kısa roman *Kumarbaz*'ın (1867) yazarı Dostoyevski'nin bu konudaki bağımlılığı o kadar güçlüydü ki, bir seferinde üzerindeki cekete kadar her şeyini ortaya koymuş, sonunda da sırtındaki gömlekle kalakalmıştı.

Kumar, hiç şüphesiz, Tolstoy'un ailesine de uğramıştı. Pek zeki sayılmayacak (baba tarafından) dedesi, gelmiş geçmiş en yeteneksiz kumarcılardan biriydi; adı kötüye çıkmış "Amerikalı" kuzeni Fyodor İvanoviç'in çektiği ölçüyü aşan numaralarla ilgili hikâyelerse, 1846'daki ölümünden sonra bile Moskova'da anlatılmaya devam ediyordu. Tolstoy'daki kumar oynama dürtüsünü, eğitimli sınıflara özgü, kökleşmiş bir Rus özelliği de beslemişti: neredeyse parayı hakir görmeye varan bir cebi deliklik. Çok geçmeden epey borca battı, artık kendinden hiç memnun değildi. 1848'in Aralık ayında Toinette Teyze'ye yazdığına göre, bu müsrif yaşam kendisini dünyadan usandırmış, kır havasını yeniden içine çekmeye hasret kalmıştı: "Bu sosyal yaşantı içinde yozlaşmaktayım, tüm bunlar feci derecede canımı sıkıyor ve yine çok yakında kavuşmayı umduğum kır hayatını düşlemeye koyuluyorum" (*"Je me suis tout à fait débauché dans cette vie du monde, à présent tout cela m'embête affreusement et je rêve de nouveau à ma vie de campagne que je compte reprendre bientôt"*).[17] Ne var ki Yasnaya Polyana'ya dönmek yerine, sırf bazı arkadaşları oraya gidiyor diye, 1849'un Ocak ayında bir anda St. Petersburg'a gitmeye karar verdi.

Etkilenimlere açık genç Tolstoy, taşradaki Moskova'ya göre çok daha ince zevkler yansıtan, daha aristokrat Rus başkentinde daha önce hiç bulunmamıştı ve geldiği gibi oraya yerleşmeye karar verdi. Malaya Morskaya ve Voznesenki Caddeleri'nin köşesindeki Napolyon Oteli'nde bir oda tuttu (şimdiki Angleterre Oteli). Şansı yaver gitse, Rusya'nın en büyük kilisesini gören bir oda da bulabilirdi – neoklasik tarzdaki Aziz İshak Katedrali'nin yapımı tamamlanmak üzereydi. Odaya yerleştiğinde, St. Petersburg'un, üzerinde çok iyi bir etki bıraktığını ağabeyi Sergey'e de söylemek için oturup uzun bir mektup yazdı. Herkesin bir şeylerle meşgul olduğunu söylüyordu, onların çalışkanlığı kendisine de sirayet etmişti: Sonunda üniversitedeki hukuk sınavlarına girmeyi planlıyordu. Daha sonra da bir memuriyet işine başlamayı planladığını yazıyordu mektubunun devamında. Sınavları geçemediği takdirde, diyordu Sergey'e, gerekirse Rütbe Tablosu'nun en aşağısından başlamaya hazırdı. Soylu sınıfa mensup hiç kimse, Büyük Petro'nun esas olarak saray, devlet memurluğu ve silahlı kuvvetler için belirlemiş olduğu on

dört rütbeli tablo içinde hiyerarşik olarak sınıflandırılmaktan kaçınamazdı. Gogol'ün "Burun" (1836) adlı öyküsünde muhteşem bir alaya konu edilen resmî statü saplantısına yol açan da buydu. Tolstoy mektubunun devamında ağabeyinin, aynı hikâyeyi daha önce yirmi kez daha duymuş olduğu için verdiği güvencelere bir parça kuşkuyla yaklaşacağının farkında olduğunu söyledi. Bu kez önceki durumlarda *değişmiş olduğundan* çok daha farklı bir şekilde değiştiğini, bunun artık sadece bir iyi niyet meselesi olmaktan çıktığını ekledi aceleyle. Hayatında ilk kez sadece felsefeyle yaşayamayacağını ve eyleme geçmesi gerektiğini anladığını ifade ediyordu. Gelgelelim kumar borçlarını kapatmak için birazcık paraya –kesin olmak gerekirse, 1200 rubleye– ihtiyacı vardı ve Sergey'den Yasnaya Polyana'daki bir huş ormanını satmasını istedi.[18] Gelecek beş yıl boyunca mirasından parçalar satmayı âdet haline getirecekti.

Sergey sahiden kardeşinin taahhütlerine kuşkuyla yaklaşıyordu, bunda haklıydı da. Bilhassa genç kardeşinin, ahlaksız oyunculara yüklü miktarlar kaybetmeden duramadığı St. Petersburg'da yeniden kumara başlayacağından endişe ediyordu. O bahar Tolstoy'a gönderdiği mektuplarında, çalışmaya başlaması ve ne olursa olsun kâğıt oynamaması için defalarca yalvarıyordu. Tolstoy'un son zamanlarda disiplinden yoksun olması kadar, daha önce ondan para çalmış, gümüş kaşıklarını rehine koymuş ve sonra efendisinden kaşıkları rehinden kurtarması için aldığı tüm parayı içkiye yatırmış uşağı Fyodor da ağabeyi Sergey'i kaygılandırıyordu.[19] Aslına bakılırsa, Tolstoy kardeşlerden hiçbiri, birden kavuştukları serveti iyi idare eder gibi görünmüyordu: Dmitriy'in ahmaklık edip Şerbaçovka konağındaki ofiste bıraktığı 7000 rubleyi bahçıvanı çaldı. Sergey de meşhur Tula çingene korosundan Mariya (Maşa) Şişkina'nın, deliler gibi âşık olduğu kadının peşinde koşarken hatırı sayılır paralar harcıyordu.[20] Ama kardeşi Lev'in itiyadi suçuyla kıyaslandığında, solda sıfır kalırdı bu. 1 Mayıs 1849'da Tolstoy, Sergey'e tek başına okuması talimatını verdiği bir mektup gönderdi:

> Seryoja,
> Şu anda *kuş beyinlilikte sınır tanımayan bir adam* [Sergey'in Tolstoy için kullanmayı en çok sevdiği ifade] olduğumu söylediğini hayal edebiliyorum ve söylediklerinde haklı çıkacaksın. Ne yaptığımı Tanrı bilir! Sebepsiz yere Petersburg'a geldim, burada kayda değer hiçbir şey yapmadım, yalnızca bir yığın para harcayıp borca girdim. Aptallık. İnanılmaz bir aptallık bu. Bunun bana nasıl azap verdiğine inanamazsın. Asıl konu ödemek *zorunda* olduğum borçlar, hem de *mümkün olduğu kadar çabuk*; çünkü hemen ödemezsem, paranın üstüne bir de itibarımı kaybedeceğim. Yalvarırım, şunu yap: neden,

ne için olduğunu halalara ve Andrey'e [Soblev, kahya] söylemeden Vorotinka'yı [Vorotinka köyünü] Uvarov'a ya da Seleznev'e sat...[21]

Tolstoy, St. Petersburg'a vardığından beri iki hukuk sınavına girmiş, sonra sıkılıp bırakmıştı. İyi hesap edilmemiş planlarından sonuncusu da gönüllü olarak orduya katılmaktı.

1848 Martı'nda Fransa'da Kral Louis Philippe'in devrildiği ve cumhuriyet ilan edildiği haberleri St. Petersburg'a ulaşır ulaşmaz, paniğe kapılan I. Nikolay birliklerini seferber etti. 1848 Fransız Devrimi, Avrupa'nın dört bir yanında bir ayaklanma dalgası başlattı. I. Nikolay özellikle isyanlar Habsburg İmparatorluğu'nun (Rusya ile bir sınır paylaşan) Macaristan gibi bölgelerine sıçradığında korkuya kapıldı. Korku salan "Avrupa'nın Jandarması", Avusturya hükümetinin 1849 Mayısı'nda bölgeye dört piyade alayı ve bir topçu tugayı sevk etmek suretiyle, Macaristan'daki düzenin yeniden tesisine yardım teklifini büyük bir memnuniyetle kabul etti; en çok da Macar birliklerinin başında, Rusya yönetimine karşı 1831 yılında örgütledikleri isyan başarısız olduğu günden beri sürgünde bulunan iki Polonyalı olduğu için. Ne var ki, tekbenci ve tedbirsiz Tolstoy, siyasi gelişmelerden tamamen bihaberdi. Askerî zafer hayalleri kuruyordu. Şimdi gözünü Atlı Muhafızlar'a katılmaya, hatta belki de iki yıllık standart hizmet süresini tamamlamadan subaylığa alınmaya çevirmişti.[22] Bu da enine boyuna düşünülmemiş bir başka plandı.

Sadece bir hafta geçmişti ki Tolstoy, Sergey'e bir mektup daha yazıp aslına bakılırsa orduya katılma fikrinden vazgeçtiğini ve önceki planına geri döndüğünü, hukuk sınavlarına gireceğini söyledi. Ayrıca Sergey'e, toprak kölesi Aleksey Petukhov'un kendisi adına çalışıp çalışamayacağını sordu; karşılığında ailesinin bakımını üstlenmeyi ve ayda on ruble (kâğıt oyunlarında, bazen bir seferde kaybettiği binlerce rublenin daha iyi anlaşılmasını sağlayan bir meblağ) ödemeyi teklif ediyordu.[23] Sergey önceki aylarda dişini sıkıp kardeşine yardım etmeyi görev bilmişti. Dikkate alınmayacağını peşinen bildiğinden, bu kez öğüt verme zahmetine girmedi. Yine de Tolstoy'u eve dönüp kendine çekidüzen vermesi için yüreklendirdi. "Aptalca şeyler insanın başına yalnızca bir kez gelir diyorsun, keşke öyle olsaydı" diyerek, bütün mal varlığını heba etme tehlikesine karşı kardeşini uyardı.[24] Yüzüne bakmaya utandığı Toinette Teyze'ye gönderdiği mektupta Dışişleri Bakanlığı'nda çalışma fikrinden caymış olduğunu ve sınavlarına hazırlanmak için Yasnaya Polyana'ya geri dönme niyeti taşıdığını yazdı. 1849'da, mayıs sonu veya haziran başında, tam da kuzey başkentinin ünlü "beyaz geceleri" zirvesine ulaşmak üzereyken, eve doğru yola çıktı; ilkin Moskova'ya, oradan da

Tula'ya doğru. Bir sürü alacaklıyı ardında bırakıyordu ve ödenmemiş borçları birkaç yıl daha vicdanını kemirmeye devam edecekti.

O yaz beyaz gecelere dair hiçbir şey görmeyecek biri varsa, o da önceki yıl "Beyaz Geceler" ismini taşıyan bir öykü yayımlayan, yetenekli ama yoksul yazar Fyodor Dostoyevski'ydi. İçerisine neredeyse hiç ışık sızmayan bir hapishane hücresinde çürüyordu. Tolstoy'un Sergey'in ayaklarına kapandığı mektubu yollamasından bir hafta önce, Çarlık gizli polisi Dostoyevski'yi tutuklamak için kaldığı daireye baskın yapmıştı. Gelecekteki şaheserlerine yaraşır bir tesadüfün eseri, caddenin karşı tarafındaki Napolyon Oteli'ne bakan bir binada yaşamaktaydı. Dostoyevski, her biri politik özgürlük ve yurttaşlık hakları mücadelesine çeşitli derecelerde bağlı yirmi dört sol görüşlü aydından oluşan Petraşevski Grubu'nun bir üyesiydi. Suçları sosyalizm, köleliğin kaldırılması ve sansür gibi kışkırtıcı konuları tartışmak üzere cuma akşamları toplanmalarıydı. Bilhassa 1848 Devrimleri'nin ardından, I. Nikolay Rusyası'nın boğucu ve paranoyak ikliminde böyle konuları tartışmak bile devlete kumpas kurmakla bir tutuluyordu. Grubun 15 Nisan 1849'daki son toplantısında üyelerden biri, köktenci eleştirmen Visaryon Belinski tarafından Gogol'e yazılan ünlü mektubu okumuştu. Belinski'nin, ölümünün arifesinde kaleme aldığı bu mektup, yazarı Rus mutlakiyetini ve onun temsil ettiği her şeyi omurgasızca savunduğu için paylayan korkusuz ve sözünü esirgemeyen bir belgeydi. Belinski bu mektubu 1847 yılında Almanya'da veremden ölürken yazmış ve elle yazılmış *samizdat** nüshalar, Rusya'ya gizlice sokulduktan sonra, ilerici aydınlar arasında kontrol edilemez bir yangın gibi yayılmıştı.

Dostoyevski ve yoldaşları, bir zamanlar Büyük Petro'nun oğlunun, Tolstoy'un atalarından Pyotr Andreyeviç'in ve Aralıkçıların da tutulduğu Petro ve Pavel Kalesi'ne hapsedildiler. Tolstoy, şehrin en iyi terzisi tarafından dikilmiş elbiseler içinde St. Petersburg'da kasıla kasıla yürüyüp şehrin en seçkin restoranlarında yiyedursun (bu paraları ona kimin verdiği şaşırtıcı değildir), Dostoyevski, rutubetli karanlık bir hücrede, bitle pireyle, karafatmalarla ve farelerle ahbaplık ediyordu. 1849'un sonunda prangaya vuruldu ve Sibirya'da dört yıl kürek cezasına çarptırıldı.[25] Rus edebiyatının bu iki devi, hayatlarını birbirlerinin çok yakınında ama –fiziksel ya da ideolojik– hiçbir buluşma yaşamadan geçireceklerdi. Evvela Dostoyevski, toplumsal hiyerarşide Tolstoy'a göre aşağı tabakadaydı, bunun yanında onun asıl rakibiydi ama daha da önemlisi, savundukları dünya görüşleri birbirleriyle taban tabana zıt düşüyordu.

* *Samizdat*: Sansür yasak vb yüzünden kitap veya belgelerin yeraltında çoğaltılması. (ç.n.)

Tolstoy, haziran 1849'da Petersburg'dan döndüğünde Yasnaya Polyana'ya Alman bir piyanist getirdi ve o yazın büyük bir bölümünü ondan müziğin temellerini öğrenmekle geçirdi. Müzik gitgide hayatının önemli bir parçası olurken, bu iyi bir yatırıma dönüşecekti. Piyanist Rudolf Tolstoy'a ders vermediği zamanlarda, beste yapmak üzere seraya çekiliyor ya da Kont Volkonski'nin toprak kölesi orkestrasında çalmış eski uşaklarla birlikte insanın başını döndüren müzik performanslarına katılıyordu. Bu müzisyenlerden biri de Tolstoy'un babası hayattayken aileye uşak olarak hizmet vermiş, eski ikinci kemancı Foka Demidıç'tı. Tolstoy, o güz, Yasnaya Polyana'daki köylü çocukları için açtığı ilkokulun öğretmeni olarak da onu seçti – bu okulda yirmi küçük erkek çocuk, okuma yazma öğrenmenin yanı sıra, aritmetik ve kutsal kitap eğitimi alıyordu.[26] Hakkında neredeyse hiçbir belge bulunmayan, kısa ömürlü bir deneyim gibi görünse de, Tolstoy'un uyanmakta olan toplumsal bilincinin ilk işaretlerinden biridir bu okul. Sonraki yirmi yılda da örgün eğitim, yürekten bağlı olduğu bir dava halini alacaktı.

Tolstoy 1850'nin haziran ayında, bir haftalığına, günlük yazmaya geri döndüyse de bu yıla ait, Yasnaya Polyana'dan hiçbir yere ayrılmadığı dışında çok az bilgiye sahibiz. Ocak ayında kardeşi Maşa, Varvara (Varya) adında küçük bir kız çocuğu dünyaya getirdiğinde, gururlu bir dayı ve vaftiz babası oldu. Bu, Maşa'nın ilk çocuğu değildi: İlk oğlu Pyotr, 1849 yılındaki doğumundan kısa bir süre sonra ölmüştü ama Varya yaşadı (bir yıl sonra doğan Nikolay ve iki yıl sonra doğan Liza gibi).[27] Varya'nın doğumunun ardından Tolstoy, onun vaftizine katılmak üzere hemen (Yasnaya Polyana'ya 80 kilometre uzaklıkta olan) Pokrovskoye'ye doğru yola çıktı, lakin bunun yıl sonuna kadar yapmış olduğu en uzun seyahat olduğu anlaşılıyor. 1850'deki seyahatlerinin çoğu, civardaki Tula'yaydı. 1849'un sonunda Tolstoy, Tula yerel yönetiminde (onu "öğrenci sicil memuru" olarak Rütbe Tablosu'nun aşağı basamaklarında konumlandıracak) mütevazı bir devlet memurluğu görevine başlamıştı. Talepkâr bir iş de olmadığından, o kışın çoğunda şehrin soylu kesimiyle vakit geçirmek ve çingenelerle düşüp kalkmak için ona iyi bir bahane sunmuştu.

Çingene kızları arasında gözdeleri olsa da, onu çingenelere çeken asıl şey, şehvetli, melankolik müzikleri ve vahşi danslarıydı. Rusya İmparatorluğu'nda çingeneler, on sekizinci yüzyılın başlarında görünmeye başlamışlardı. Bazıları buraya yerleştiler, bazıları yarı göçebe hayatlarına devam edip kışın Rus köylülerin evlerinde konakladılar, yazın da at ticareti yaparak geçimlerini sağladılar. Bunun yanında, en başından beri, para kazanmanın bir başka yolu olarak profesyonel gösterilere çıkıp Rus şarkıları söylüyorlardı.

Rusya'daki ilk çingene korosu 1770'li yıllarda Kont Orlov Çesmenski tarafından kurulmuştu; Moskova'nın dışındaki konağında çalıp söylesinler diye, İvan Sokolov'un ailesine ait çingene-kölelerden bir grubu bir araya toplamıştı. 1807'de azat edilmişlerdi ama üne kavuşmaları Napolyon Savaşları'nın bitmesiyle gerçekleşti ve böylece gece geç saatlerde çalmaları için Moskova'nın restoranlarına ve tavernalarına davet edilmeye başladılar. Çok geçmeden Rusya'nın diğer şehirlerinde de *a cappella* yapan ya da keman ve yedi telli Rus gitarı eşliğinde şarkı söyleyen korolar türedi ve böylece olağanüstü şarkıcı sülaleler ortaya çıktı. Çingene koroları toplumsal yelpazenin her iki ucuna da –tüccar sınıfı ve soylular (özellikle de subaylar)– seslendiler ve bir boşluğu doldurdular. O zamanlar Rusya'da yabancı virtüöz dışında profesyonel müzisyen yoktu; çingene korolarının en başta gelen üstünlüğü, Rus şarkılarını kendi egzotik ve ayrıksı geleneklerine ait unsurlarla renklendirerek icra etmeleriydi. Çingenelerin ayrımcılığa uğramadıkları belki de tek yer oldu Rusya, en azından beraber yaşadıkları insanlar tarafından eşit görüldüler. Çingene korolarının gördüğü rağbet 1840'lı yıllarda zirveye çıkmıştı ve Tula'daki koro, Rusya'nın en iyilerinden biri olarak tanınıyordu. Sergey'in 'büyük aşkı' Maşa Şişkina (çingenelerin en büyük müzisyen sülalelerinin birinden geliyordu) bu koronun en güzel sesli bülbülüydü.[28] Marquis de Custine için 1839'daki Rusya gezisinin kayda değer olaylarından biri de, hiç şüphesiz, Moskova ve Nijniy Novgorod'da şarkı söyleyen çingene korolarını dinlemekti. Daha önce karşılaştığı diğer çingenelerden ne kadar farklı olduklarını görünce hayrete düşmüştü:

> Vahşi ve tutkulu şarkıları, İspanyol *gitano*'larının müziğini andırıyordu. Kuzeyin melodileri Endülüs'tekiler kadar canlı ya da şehvetli tınlamıyor, ancak dinleyenleri derin düşüncelere sevk eden bir tarafı vardı... Neredeyse gece yarısı olmuştu ama mekan hâlâ aydınlıktı, insanlarla ve gürültüyle doluydu. Kadınların ne kadar alımlı olduklarına inanamadım; kostümleri görünüşte diğer Rus kadınlarının giyiklerine benziyor ama onların üzerinde yabancı bir kimlik kazanıyordu: Bakışlarında sihir vardı, hatları ve tavırları zarif, aynı zamanda çok etkileyiciydi. Ezcümle, Michelangelo'nun falcı kadınlarına benziyorlardı.[29]

Tolstoy'a ilk defa bir öykü yazmayı düşündüren de çingenelerdi; 1853'ten kalan tamamlanmamış kurmaca metinlerinden birinde, kendi hayatından esinlendiği açık olan anlatıcı, çingenelerin sanatının bayağılaştırılmış olmasından yakınır. "İnsanların çingene müziğini her şeyden çok sevdikleri bir dönem vardı, çingeneler çıkarlar ve o eski güzel şarkıları söylerlerdi" dedik-

ten sonra anlatıcı, Rusya'daki çingene müziğinin onlar için "halk türkülerinden ciddi müziğe geçmenin tek yolu" olduğunu söyler ve çingene müziğine duyduğu aşkın onu konu dışına çıkarmış olmasından pişman görünmez.[30]

Tolstoy, Rus halk türkülerine düşkünlüğünü, piyano başında her gün daha yakından tanıdığı klasik Avrupa repertuvarına (özelllikle Beethoven ve onun Opus 70 gibi piyano trioları) duyduğu ciddi tutkuyla birleştirdi. Hâlâ, son sürat, kendisi için belirlemiş olduğu mantıksız standartlara uygun bir yaşamın peşinden gidiyordu; lakin haziran 1850'deki günlük sayfalarına bakılacak olursa, o yaz, yüzme, toprak kölelerinin idaresi, okuma yazma ve piyano çalma gibi faaliyetler için tuttuğu gündelik zaman çizelgesine uymayı genellikle beceremediği görülür. Yirmi dört gamın tamamını ve iki oktav arpejleri her gün çalmayı başaramadığı için kendini yerden yere vursa da, müzisyen olarak saygıdeğer bir düzeye erişmekten başka bir şey düşünmüyordu. İleri yaşlarına kadar piyano çalmayı sürdürecek, bazen eşi Sonya bazen kız kardeşi Maşa'yla düetler yapacaktı.

Tolstoy'un 1850 yazı itibarıyla kendinden hiç hoşnut olmamasının bir başka nedeni de malikânesindeki güzel köylü kızlarının fiziksel cazibesine karşı koymaktaki yetersizliğiydi. O dönemdeki birçok Rus toprak sahibi gibi, Tolstoy da soyluların kölelere sahip olma "ayrıcalığını" kötüye kullandı ve gençlik yıllarında köylü kızlara düzenli olarak *droit de seigneur* (bey hakkı) uyguladı. 19 Haziran 1850 tarihli günlüğünde, kendini zapt edemediğini, daha da kötüsü kızları ayartmayı bir huy haline getirdiğini itiraf ediyordu.[31] O yaz özellikle aklını çelen, masum bir kız vardı: Toinette'in hizmetçisi Gaşa Trubetskaya (Tolstoy'un kız kardeşi Maşa için çalışmaya devam edecek ve 1859'da yurtdışına çıktığında ona eşlik edecekti). Tolstoy daha sonra bu istismarcı davranışından dolayı çok büyük vicdan azabı çekecek ve 1890'larda, "Şeytan" öyküsündeki ve son romanı *Diriliş*'teki ana karakterlerin deneyimleri yoluyla, ahlaki zaaflarını kurmacaya konu ederek ayıplayıp kefaretini ödemeyi umacaktı. 1898'de *Diriliş*'i yazdığı sırada, eşi Sonya'ya kendi yaşamından detayları yeniden kurguladığını itiraf etti. Sonya, Gaşa'yı yaşlılığında görmüştü ve kocasının hem bir köylü kızından istifade etmesinden hem de yaşını aldıktan sonra bile o günlere dair şehvetli ayrıntıları hatırlamasından tiksinmişti.[32] (Tolstoy'u bir fahişeyle yaşadığı ilk deneyimi, bir arkadaşına itiraf etmeye sevk eden de buydu.) Hayatının son demlerinde, aynı zamanda ilk eğitmeni olan uşak Nikolayev Dmitriyeviç'in kızı Avdotya (Dunyaşa) Bannikova'ya da aşka meyleden duygular beslemiş olduğunu itiraf etti. Dunyaşa sonraları Tolstoy'un uşağı Aleksey Orahov'la evlenip Yasnaya Polyana'da hizmetçilik yaptı, ancak Tolstoy ona elini bile

sürmemeye kararlıydı.[33] Genç bir adamken Tolstoy genellikle oldukça yırtıcıydı – borzoy köpekleriyle ava gitme tutkusu da bu zamanlarda başlamıştı.

Tüm iyi niyetli temennilerine karşın, 1850 sonbaharı geldiğinde Tolstoy bir kez daha içkiye, kumara yenik düşmüş ve Tula'da çingenelerle zaman geçirmeye başlamıştı. Bu kez kumardaki kayıpların boyutları da artmıştı: Bir seferinde 4000 ruble kaybetmişti.[34] Bir rutin değişikliği daha gerekiyordu; 1850'nin aralık ayında tekrar Moskova'ya gitmek üzere ayrıldı ve burada günlüğünü çıkarıp yeni kurallar belirlemeye koyuldu. Bazıları gerçek dışıydı ("her gün dört saat piyano çal"), bazıları uygulanabilirdi ("her gün idman yap", "kendinle ilgili olabildiğince az şey söyle", "yüksek sesle ve tane tane konuş"), bazıları içindeki ideali yansıtıyordu ("kadınlarla olma"), bazıları oldukça tuhaftı ("bir balodan önce epeyce düşün ve yaz"), bazıları ise saçmalıktan başka bir şey değildi ("roman okuma").[35] Tolstoy ayrıca kâğıt oyunları için de etraflıca düşünülmüş kurallar koydu – bu kez kumarı ciddiye alma ve sadece kendinden daha zengin insanlarla oynama niyetindeydi.[36] O kış bir sürü baloya gitti (dansla ilgili kurallar da vardı), Moskova sosyetesinin *haut monde*'uyla [yüksek tabaka] haşır neşir olarak kendine bir eş bulmak istiyordu. Aslında evlenmek için doğru kişiyi buluncaya kadar epey zaman geçecekti ama insan içine karışması, en son entrikalardan haberdar olması anlamına geliyordu, böylelikle de Toinette Teyze'ye Moskova'nın balo salonlarında dolanan bütün dedikoduları anlattığı uzun mektuplar yollayabiliyordu. Bu mektuplardan birinde, herkesçe bilinen, Aleksandr Suhovo-Kobılin'in Fransız metresinin cinayete kurban gitmesi ve failin aristokrat Rus metresi olduğunu düşündüren bir delilin bulunması nedeniyle patlak veren skandal da vardı.[37]

Toinette Teyze, en çok sevdiği yeğeninden gelen mektuplardan büyük mutluluk duyuyordu. 27 Ocak 1851'de cevaben gönderdiği bir mektupta, Tolstoy'a çok hoş, çok doğal, sanki karşısında duruyor ve onunla konuşuyormuş gibi yazdığını söyledi. Beri yandan, hayatındaki gayesizlikten ve can sıkıcı kumar alışkanlığından ötürü kaygılanıyordu. Toinette Teyze ona Noel'i ailesiyle geçirmek için geldiği halde, neredeyse dört yıldır ilk kez Kafkasya'dan izinli olarak ayrılan ve –Tolstoy'un deyişiyle– "yeniden Rusya'da" olan ağabeyi Nikolay ile zaman geçirmek yerine tüm gece Tula'da kâğıt oynamayı tercih ettiğini sitemle hatırlatıyordu. Toinette Teyze, Sergey'den de umutsuzdu ("Onu gerçekten meşgul edecek bir işi olsaydı, o çingene kızına çılgınca tutulmazdı.") ve Lev'in hayatta bir amaç edinceceğini, sadece borçlarını ödemek için kendini bir mantık evliliği içine sokmayacağını umuyordu.[38] Tolstoy'dan kendine gelmesi için yalvarıyordu.[39] O da yola girmek

üzereydi aslında. Moskova sosyetesinin boş yaşamı artık ona acı veriyordu, yazmayı ciddi şekilde düşünmeye başlamıştı. 1850'nin aralık ayında, günlüğünde çingeneler hakkında bir öykü yazmak istediğini belirtmişti.[40]

Ta en başından beri, Tolstoy'un kendi kusurlarına ayna tutma yeteneği (bu sıralarda çok sık aynaya bakmak da kendini suçlamasına sebep veren bir başka alışkanlığı olmuştu) psikolojik çözümleme gücünün temelini oluşturacaktı. Ahlaki düşüşlerini takip etmenin bir yolu olarak, 8 Mart 1951 itibarıyla bir "Franklin Günlüğü" tutmaya başladı. Benjamin Franklin, 1791 yılında Paris'te yayımlanmış özyaşamöyküsü *Mémoires de la vie privée*'de [Özel Yaşamdan Anılar] bir faziletler tablosu düzenleme tekniği oluşturmuş, her bir gün kusurlarını işaretlemişti.[41] Nihayet kararını vermiş olduğundan mı yoksa baharın gelişi içinde yeni bir enerji yarattığından mıdır bilinmez, Tolstoy artık günlüğüne her gün yazmak konusunda daha bir titizdi. Ahlaki zaaflarını kabul etmenin, onları yok etme savaşının yarısı olduğuna kendini ikna etti. Düzenli jimnastik ve eskrim derslerine ayak uydurma konusunda da gayet başarılıydı ama mizacı nadiren geçer not alabiliyordu: Bu aylar boyunca "tembellik", "korkaklık", "oburluk", "sahte tevazu" ve "kendini kandırma" gibi kelimeler, ahlaki bir omurga yoksunluğuna vurgu yapmak için günlüğüne girip duran düzenli uyarılardı.

Tolstoy, hikâye ile ilk denemelerine giriştiğinde, daha içe dönük yaşar oldu ve bununla birlikte okumaya da daha çok zaman ayırmaya başladı. Yılın başında Montesquieu'yü baştan sona çalıştıktan sonra, Lamartine'den yeni yayımlanmış *Histoire des Girondins*'i [Girondinlerin Tarihi] (1847), Bernardin de Saint-Pierre'den *Pol ve Virjini* (1787), Goethe'den *Genç Werther'in Acıları* (1774) ve Sterne'den *Tristram Shandy* (1759-1769) kitaplarını okudu. 1851 baharında yalnızca kafasının içinde sürüp giden çalkantılı duygusal ve entelektüel süreçleri değil, etrafındaki yaşamı da gözlemlemeye başladı. Yayımlanan ilk eseri olacak *Çocukluk*'un ilk taslağı için kolları sıvadığında, Tolstoy'un aklında *Gelişmenin Dört Evresi* başlığını taşıyacak, dört bölümlük bir çeşit *Bildungsroman* vardı. Birçok başka etkilenimin yanı sıra, açıkça *David Copperfield*'ın (ve Laurence Sterne'ün de) etkisi altında olan Tolstoy'un amacı, bir oğlan çocuğunun yetişkinliğe adım atma sürecindeki psikolojik deneyimlerini keşfetmekti.[42] Nikolay karakterinin çocukluğundaki iki günün belirli sahnelerini canlandırmak adına, yayımladığı kurmacaların hemen hepsinde olduğu gibi, kendi hayatının ham materyaline dönüyordu. Kendi hayatının varılacak son nokta değil, bir araç olduğunun ayırdına varmak önemlidir. Ancak Tolstoy araştırmacısı Richard Gustaf son'un sözleriyle "kişisel deneyimin böyle çarpıtılması, gizliyor gibi görünürken açığa vurur,"[43]

çünkü Tolstoy'un nihai amacı içtenlik ve duygusal hakikat olagelmiştir. *Çocukluk* aldatıcı bir basitliğe sahiptir. Bunun işlemesi için Tolstoy, kitabına inandırıcı bir iç ses koymak mecburiyetindeydi, ancak boğuştuğu ilk sorunlardan biri bu yolla öykünün bir hatırat gibi görünme olasılığıydı; yetişkin bir anlatıcı mı olacaktı, yoksa başka türlü açmazlar doğurabilecek şekilde, çocuk Nikolenka'ya kendi hayat hikâyesini mi anlattıracaktı?[44] Tolstoy, sanat tekniklerini kullanmakta şimdiden ustalaşmıştı. O bahar, Petersburg'daki bir arkadaşına yazarak, sansürcüyle pazarlığında kendisinden yardım istemesi de yazdıklarını ciddiye aldığının bir göstergesiydi.[45]

O Mart ayında Nikolay, Moskova'ya onu ziyarete geldi. İzin günleri hızla sona yaklaşıyordu, kardeşine onunla birlikte Kafkasya'ya gelmesini önerdi. Tolstoy bu teklifi hemen kabul etti ve nisan başında Moskova'dan ayrılıp Yasnaya Polyana'ya döndü. Kafkasya, Tolstoy'a beyaz bir sayfa açma fırsatını sunuyordu. Bu, borçlarını ve kötü alışkanlarını ardında bırakmak, Rusya İmparatorluğu'nun en tekinsiz sınırındaki tehlike ve macera dolu hayatı kucaklamak için bir şanstı. İki kardeşin, o bahar, eski tekniklerle (*daguerreotype*) çekilmiş meşhur fotoğrafında; geleceğin yazarı, tıraşlı, epeyce pejmürde giysiler içinde, ellerini bir bastona dayamış, gözlerinde insanın içine işleyen bir bakışla gergin bir biçimde otururken, yanındaki Nikolay askerî üniforması içinde daha rahat ve duygusuzca, kardeşinin sandalyesinin arkalığına dirseklerini lakayıt bir şekilde dayamış olarak karşımıza çıkar. Ayın sonuna gelindiğinde kardeşler yoldaydılar; aileyle ve arkadaşlarla hasret gidermek için, Kazan üzerinden, doğal güzellikleriye ünlü bir rotayı izlemeye karar verdiler. Yasnaya Polyana'daki toprak kölelerinden ikisini, Aleksey Orehov ile İvan Suvorov'u (Alyoşka ve Vanyuşka), özel uşakları olarak yanlarında götürdüler.

Kazan'da hoş bir hafta geçirdikten sonra kardeşler güneye yöneldiler. Bu bir hafta boyunca Tolstoy, başını döndüren utangaç güzel Zinayda Molostvova'nın etkisi altındaydı. Volga Nehri üzerindeki ihtişamlı bir yelkenli yolculuğuyla Saratov'dan Astrahan'a indikten ve üzerine bir hafta da at sırtında gittikten sonra, 30 Mayıs'ta nihayet (şimdi Çeçenistan sınırları içinde kalan) Starogladkovskaya'ya vardılar. Tolstoy, hemen o akşam, günlüğünü çıkardı. "Nasıl oldu da buraya geldim?" diye sordu kendine. "Bilmiyorum. Ve neden buradayım? Onu da bilmiyorum."[46] Buna karşın Starogladkovskaya, takip eden iki buçuk yıl boyunca Tolstoy'un üssü olacak ve orada geçirdiği zaman gelişiminde önemli bir rol oynayacaktı. Kafkasya'dan ayrıldığında, imparatorluk ordusunun bir muvazzaf subayı ve kitabı yayımlanmış bir yazar olacaktı. Üstelik Kafkasya'da birinci elden deneyimlediği savaş, ileride *Savaş ve Barış*'ın muharebe sahnelerini yazdığı sırada çok kıymetli olacaktı.

Büyük Yekaterina Rusya'yı Kafkasya'ya sokmuş, Gürcistan Krallığı içinde sıkıntı yaşayan Ortodoks Hıristiyanlara merhametle yardım elini uzatmıştı. Esasında, İran ve Osmanlı İmparatorluğu'nu bölgeden uzak tutarak "Yunan Planı"nı gerçeğe dönüştürmeye daha da yaklaşmak gibi gizli bir niyet taşıyordu. Türkleri yenmeyi ve yeniden Hıristiyan olacak İstanbul'da bir Rus hükümdarı tahta çıkarmayı hayal ediyordu. Yalnızca Kırım'ı fethetmekle kalmayıp Gürcistan'ı Rusya'nın himayesine katan Georgiyevsk Antlaşması'nı da imzaladığı 1783, Yekaterina'nın *annus mirabilis*'iydi [mucize yıl]. Yeniden dirilen İran'ın saldırganlığı da Rusya'nın ekmeğine yağ sürdü. Yekaterina saltanatının son yılı olan 1795'te, İranlılar başkent Tiflis'i işgal ettiklerinde Rusya hiçbir yardımda bulunmadı, daha sonra I. Aleksandr, 1801'de Gürcistan'ı öylece topraklarına katmakla da Georgiyevsk Antlaşması'nı ihlal etmiş oldu ve krallığı hükümsüz kıldı. Sonraki on yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu ve İran'la yapılan savaşlar, Rusya İmparatorluğu'nun diğer küçük Kafkas milletlerini de sınırlarına katmasıyla sonuçlandı.[47]

1784 yılında dağların eteklerindeki bir büyük kalenin etrafına kurulmuş bir kasaba, zamanla Rusya'nın bölgedeki ana askerî üssü haline gelecek kadar büyümüştü. Kasabaya, büyük bir iyimserlikle, Vladikavkaz adı verildi ("Kafkasların Hâkimi") ama Rusların Kafkasya'yı fethetmesi için, Vladikavkaz ile Tiflis arasındaki Gürcü Askerî Yolu'nu inşa etmekten daha fazlası gerekecekti. Gürcülerin içindeki büyük bir grup Büyük Beyaz Çar'a barışçıl yollarla boyun eğmiş olsalar da, Napolyon Savaşları sırasında Gürcü aristokratlarının çoğu kendilerini bu gruptan ayrıştırdılar. Rusya varlığına güçlü bir şekilde direnen çok sayıda Kuzey Kafkasya halkı vardı ve bunlar arasında doğudaki (Hazar Denizi'ne yakın) dağlık bölgede yaşayan Çeçenler ve Avarlar ile batıda (Karadeniz kıyısında) ikamet eden Çerkezler başı çekiyordu. Rusya çok geçmeden kendini, sebatkâr bir direniş hareketine karşı verilen sürüncemeli bir savaşın içinde buldu. Kafkasya'daki seferberlikleri yönetmek üzere görevlendirilmiş ilk başkomutan General Aleksey Yermolov, acımasız yöntemleriyle nam salmıştı ama Çeçenler (ki ona göre ilkel barbarlardı) onu çoğu zaman kurnazlıklarıyla alt ediyorlardı; 1827'de onun yerini İvan Paskeviç aldı. Savaş doğuda 1859, batıda 1864'te son buluncaya değin, görevi devralan diğer başkomutanlar tarafından başka stratejiler de uygulandı.

Tolstoy'un Kafkasya deneyimleri, savaşın doğu cephesinin yaşandığı Çeçenistan'la sınırlıydı. 1851'de o geldiği zaman buradaki muharebenin son on yılına girilmişti. Bu, aynı zamanda Rusya'nın küçük bir zafer kazandığı yıla denk geliyordu. 1830'lu yıllardan beri, Kuzey Kafkasya'nın dağınık Müslüman kabileleri, Çeçenistan ve Dağıstan halklarına hükmeden Avar lider

İmam Şamil tarafından birleştirilmişti. Şamil, Rusya'ya karşı verilen savaşı bir kutsal savaş olarak görüyordu ama dağlılardan her zaman tam destek bulamadı. 1851 yılında, kendisi de bir Avar olan ve Rus tarafına geçen komutanı Hacı Murat ile araları açıldı. Ertesi yıl Hacı Murat yeniden Şamil'in saflarına katılmaya çalıştıysa da Rus kuvvetleri tarafından öldürüldü. Kafkasyalı dağlılara karşı verilen sürüncemeli savaşa dahlinin Tolstoy üzerinde bıraktığı derin etkinin bir kanıtı, hayatının son demlerinde bu ihanet silsilesini romana dönüştürmüş olmasıdır. *Hacı Murat*, edebiyattan ziyade dinî öncelikler taşıdığı bir dönemde yazılmış olsa da en büyük eserlerinden biridir.

Tolstoy, henüz Avar veya Çeçen isyancılarla karşılaşmadan önce, Kazaklarla tanışmıştı. Starogladkovskaya, Terek Nehri'nin kuzey kıyısı boyunca seksen kilometrelik mesafeye yayılmış beş Kazak yerleşim yerinden biriydi. Atamanlardan Gladkov'un adı verilen yerleşim yeri 1720'lerde kurulmuştu ve Kafkasya Savaşı'nda Ruslar için savaşan bin civarındaki Kazak birliklerine bu bölge nüfusundan iştirak edenler olmuştu. Ataları on altıncı yüzyılda Terek boyunca yerleşmiş Dağ ya da Terek Kazaklarıydı (*Grebenskiye* veya *Terskiye Kazaki*); içlerinden bazıları özerk hareket eden askerî birliklerin bir parçasıydı, bazıları ise aslen kölelikten kurtulmak için merkezi Rusya'dan kaçmışlardı.[48] Kazakların geleneksel özgür ve bağımsız yaşam tarzlarını sürdürme arzusu, sonunda onları Çarlık yetkilileriyle (bazen çok şiddetli) çatışmalara sürükledi – özellikle de Büyük Yekaterina döneminde. 18. yüzyılın sonunda bir uzlaşmaya zorlandılar. Bu çerçevede onlara, imparatorluğun sınırları boyunca, bilhassa tehdit altında olan güney sınır bölgesinde, sınır muhafızı olmaları karşılığında özel statü verildi. Rusya İmparatorluğu'na bağlı ve genellikle Hıristiyan oldukları halde, Terek Kazaklarının kendi dilleri vardı ve nehrin diğer yakasındaki –yüzyıllardır birlikte barış içinde yaşadıkları– Çeçen komşularına çok benziyorlardı.[49] Erkekler uzun kürk şapkalar [kalpaklar] takıyorlar ve göğüslerinde iki sıra fişeklik olan aynı uzun askerî ceketlerden giyiyorlardı.

Tolstoy ilk başta kardeşinin alayının yerleşmiş olduğu bölgenin sönük manzarasından dolayı hayal kırıklığına uğramıştı. Daha önce orayı ziyaret eden Rus şairlere sonsuz bir belagat gücü esinlemiş muhteşem dağ manzarasını görmesi, ancak Kafkasya'da seyahat etmeye başlamasıyla birlikte mümkün olacaktı. Beri yandan Kazakların yaşam tarzı onu epey şaşırttı. Rusya'da öğrenmiş olduğu hayattan bütünüyle farklıydı. Erkeklerde maçoluk yaygındı, ağır işleri karılarının sırtına yıkıyorlardı; gelgelelim kadınlar, ezilmek şöyle dursun zekalarını çok daha iyi kullanıyorlardı ve çok daha çekiciydiler. Yüzyıllardır süregelen cüretkâr bağımsızlıklarından gelen bir haysiyetleri vardı (Kazaklar asla köle olmamışlardı) ve hayat standartları,

ortalama Rus mujiklerine göre katbekat iyiydi. Doğayla iç içe yaşıyorlardı. Tolstoy yazdığı kurmaca eserlerde Terek Kazaklarına dair bilgisinden epey faydalandı. Kafkasya'da yaşıyorken yazmaya başladığı *Kazaklar* adındaki kısa romanı nihayet 1863'te, yani *Savaş ve Barış*'ı yazmaya başlamadan hemen önce tamamladı. Kardeşi tatbikata gittiğinde, yapacak pek fazla şeyi olmayan bir sivil olarak Tolstoy da Starogladkovskaya'daki Kazaklarla arkadaşlık kurmaya başladı ve konuştukları dili öğrendi. Özellikle de, görünüşe bakılırsa doksanına merdiven dayamış, uzun boylu ve gür sakallı ihtiyar Yepifan (Yepişka) Sehin'le yakınlık kurdu. Yepişka onun ilk ev sahibi olacak ve *Kazaklar*'da da Yeroşka ismi altında muazzam bir hassasiyetle ölümsüzleştirilecekti.[50] Yepişka genç Rus dostunu ava götürüyor, ona balalayka çalıyor ve eski Kazak yaşamına dair öykülerle hoşça vakit geçirmesini sağlıyordu.

Tolstoy'un Çeçenlerle ilk karşılaşması, Kafkasya'ya varışından bir ay sonra gerçekleşti. Haziran'da, ağabeyinin alayıyla birlikte, yaklaşık elli kilometre uzakta bulunan Starıy Yurt'taki kaleye gitti ve burada gönüllü olarak bir baskına katıldı. Ordunun Doğu Kafkasya operasyonlarını yönetmekten sorumlu General Prens Aleksandr Baryatinski de tesadüfen orada bulunuyordu ve Nikolay'ın kardeşine ilettiğine göre, genç gönüllüden çok etkilenmişti. Kafkasya'daki en önemli Rus askerlerinden birinin (1856'da Kafkasya ordusunun başkomutanı ve bölgenin genel valisi olarak atanacaktı) kendisine gösterdiği ilgiden gururu okşanan, ağabeyi tarafından da yüreklendirilen Tolstoy, orduya katılmaya karar verdi. Gelgelelim önce, Tula yerel yönetiminden istifasına izin veren mektubu elde etmesi gerekiyordu.

Bu arada bolca vakti olduğundan, okuyup yazmaya da devam etti: *Çocukluk*'un ikinci müsveddesi üzerinde çalışıyordu şimdi. Rus subaylarla epey iskambil de oynadı. 13 Haziran'da bir oturuşta 850 ruble kaybetti ki bu, eniştesinden köylerinden birisini daha satmasını rica etmesi anlamına geliyordu.[51] Kumardan vazgeçmek Tolstoy'a çok zor geliyordu ama en azından bu sayede, bir Çeçen'e sayı saymayı öğretme fırsatı buldu. Bütün Çeçenler saldırgan değillerdi; kâğıt oynadığı Rus subaylar tarafından sıklıkla kandırılan, Sado Miserbiyev adında asabi bir gençle arkadaşlık kurdu. Tolstoy onu kanatları altına aldı, karşılığında ölümüne sadakat ve bir Çeçen kılıcı kazandı. Daha sonra kumar masasında bir başka korkunç kayıp yaşadığında da fedakâr *kunak*'ı (Kafkas dilinde arkadaş) tarafından kurtarılacaktı.

O ilk sonbaharda Tolstoy kendini kırlık bölgelere attı. Gittiği yerler arasında 1818 yılında General Aleksey Yermolov tarafından ileri karakol olarak daha yeni yaptırılmış, Groznaya'daki (şimdiki Grozni) Rus istihkâmı da vardı. Korkutma amaçlı isimlendirilmiş Groznaya ("tehditkâr" anlamına

gelir), onun kurmuş olduğu ve tıpkı Vnezapnaya ("Ani") ve Burnaya ("Fırtınalı") gibi bölgenin yerlilerine dehşet salacak isimler verdiği bir dizi yeni kaleden biriydi. 1817 yılında, dağları aşmak isteyen Rus birliklerinin can damarı işlevi gören 202 kilometrelik Gürcü Askerî Yolu'nun yapımında büyük ilerlemeler kaydeden de Yermolov'du. Kafkasya sıradağlarını aşan, geçilebilir tek yoldu bu ve dünyadaki en yüksek yollardan biriydi – Simplon Geçidi'nden bile yüksekti. Puşkin'in *Erzurum Yolculuğu*'nda (1829) izlenimlerini paylaştığı yol, hâlâ son derece tehlikeliydi: Yolcular burayı beş yüz askerden ve bir toptan oluşan bir kafile halinde geçmek zorundaydılar ve bazen günde yalnızca on beş kilometre katedebildikleri olurdu. Tolstoy'un zamanında yol daha emniyetli ve daha hızlı geçilir hale gelmişti.[52] Bu yoldan ilk kez 1851 Ekimi'nde, ağabeyi ile Tiflis'e gittikleri zaman geçmişti; şimdi nihayet kendinden önce Puşkin ve Lermontov'a keyif vermiş karla kaplı zirvelerin o muhteşem manzarasıyla ödüllendiriliyordu.

Devlet memurluğu görevinden istifa edip orduya katılması uzun bir bürokratik sürece dönüştü ve Tolstoy tüm parasını bilardoda kaybedeceği ve hasta düşeceği Tiflis'te iki ay daha geçirmek zorunda kaldı. *Çocukluk* üzerinde çalışmayı sürdürdüğü ve kendini kadınlardan sakınmaya çabaladığı bu yalnızlık zamanlarında, düzenli olarak yazıştığı tek kişi olan Toinette Teyze'ye şefkatli, sıla özlemiyle dolu mektuplar yazdı. Ona Starogladkovskaya kampındaki yeni hayatında özlemiş olduğu tek şeyi yapabildiği, yeniden piyano çalabildiği için ne kadar mutlu olduğunu söylüyordu (yine bu sıralarda, yakın bir zamanda eve dönemeyeceğini bildiğinden, kuyruklu piyanosunu kız kardeşi Maşa'ya vermeye karar verdi). Tolstoy ayrıca yeni açılmış Tiflis Opera Binası'nda müzik de dinleyebiliyordu. Bu bina, şehrin üç şeritli yeni caddeleri ve ilk Rusça gazetesi için, Tolstoy Prens Mihail Vorontsov'a bir teşekkür borçluydu. 1844–1854 yılları arasında Kafkasya ordusunun başkomutanı ve ilk imparatorluk naibi olan Vorontsov, İngiltere'de eğitim görmüştü ve daha önce Odessa'yı dönüştürmüş bir modernistti. Şimdi de şehir planlamasıyla ilgili münevver fikirlerini Tiflis'e taşıyordu.[53]

Ağabeyinin hizmet verdiği topçu alayına katılmak için resmi başvuru yaptıktan sonra, Tolstoy'un geçmesi gereken bir de sınav vardı. Sınavı geçtikten sonra, kendisine harbiyeli veya Rusça söylersek, *yunker* (soylu sınıfa mensup genç subaylar için kullanılan ve Almanca "Jung Herr" tabirinden bozma rütbe) diyebilirdi. 3 Ocak 1852'de Tolstoy, dördüncü kademeden *Feierverker* (Topçu Çavuşu) olarak Rusya Ordusu 20. Topçu Tugayı 4. Batarya'ya atandı. Ne var ki, Tula'dan istifası resmiyet kazanana kadar, görevi de resmileşmedi. İki hafta sonra yeniden Starogladkovskaya'daydı, ancak bir

aydan bu yana Çeçenlere karşı yapılan saldırılara ilk kez tam zamanlı bir asker olarak katılmak (ve çoğu zaman kardeşiyle yan yana savaşmak) üzere hemen geri döndü. Aman vermez, hararetli ve çok tehlikeli olmuştu ama Çeçenlerin ve diğer dağ aşiretlerinin onlarca yıldır yürüttüğü başarılı gerilla savaşının sonunda Ruslar yavaş yavaş üstünlüğü ele geçirmeye başlıyorlardı.

En başta, Rusların Kafkasya'daki askerî stratejisi, karşılarında geleneksel bir Avrupa ordusu varmışçasına tasarlanmıştı, ne var ki buradaki alelade bir savaş cephesi değildi. Ruslar bir ova üzerinde, süngü takmış binlerce askerden mürekkep geleneksel birliklerle savaşmıyorlardı, aksine, sık ağaçlarla kaplı yüksek dağlarda, küçük ve birbirine benzemeyen asi çeteleriyle çarpışıyorlardı. Düşmanları, toprağın her karışını biliyordu ve siper alma konusunda mahirdi. En sonunda Rus ordusu taktik değiştirdi. Gaddarlıkta Yermolov'dan aşağı kalır yanı olmayan Vorontsov'un komutası altındaki yeni stratejileri, ormanları kesmek ve köyleri kırıp geçirmekti; böylece Çeçenlerin savunma düzenekleri temelden çürütülebilirdi.[54] Bu taktik, sonuçlarını vermeye başladı. Tolstoy, Çeçenlere karşı ilk taarruzlarında yiğitliğini kanıtlama fırsatının tadını çıkardı. Aslında cesaretini Aziz Yorgi Haçı ile ödüllendirmeleri gerekirdi ama Tula'dan resmî kâğıtları gelmemiş olduğundan, teknik olarak hâlâ bir gönüllüydü ve bu yüzden resmî olarak bu hakkı taşımıyordu. Acı bir düş kırıklığına uğramıştı. Kâğıtları, nihayet, Mart sonunda ulaştı.[55]

Tolstoy o bahar birkaç ormansızlaştırma seferine katıldı, burada kazandığı deneyimleri ertesi yıl yazacağı "Orman Kesimi" öyküsüne damıtacaktı. Ama birinci önceliği *Çocukluk*'u tamamlamaktı ve mart ayında Starogladkovskaya'ya geri döndüğünde, üçüncü taslak üzerinde çalışmaya başladı. Ne gariptir ki, gürültücü subaylarla arasına mesafe koymaya başlaması (ondaki bu ayrıksılığı kibir addedeceklerdi) tam da orduya katıldığı bu zamana denk gelecekti. Nikolay, gece geç saatlere kadar oturup içmekten memnundu; Lev ise artık bunun yerine satrancı, eskrimi ya da oturup bir kitap okumayı yeğliyordu. Ordudaki görevleri oldukça hafifti. Nisan'da doğuda az ötedeki Kızılyar'a kadar gidip, bozulan sağlığına ilişkin bir doktora danıştı. Mayıs'ta ise daha uzun bir yolculuğa çıktı ve bu kez birkaç yüz kilometre batıda, Kafkaslar'ın kuzey eteklerindeki Pyatigorsk'a giderek tedavi sürecine başladı. Ağustos gelinceye değin, Starogladkovskaya'ya geri dönmeyecekti ve döndüğünde de *Çocukluk*'u yalnızca bitirip teslim etmekle kalmamış, kitabın yayımlanmak üzere kabul edildiğini de öğrenmiş olacaktı.

Beşdağlar'ın (Türkçe bir isim) beş zirvesine nazır olması nedeniyle Pyatigorsk ("Beş Dağlar") olarak anılan şehir, 1780 yılında bir Rus istihkâmı olarak

kuruldu. Mineral su kaynaklarının keşfedilmesinin ardından, imparatorluğun hükmüyle, sağlık amaçlı bir ılıca olarak geliştirildi. Tolstoy'un buraya geldiği 1852 yılında şehir, İtalyan mimarlar tarafından donatılmış, hızla gelişen, revaçta bir uğrak yeri haline gelmişti. Aslına bakılırsa, 19. yüzyıl boyunca en çok rağbet gösterilen ılıca burasıydı. Pyatigorsk, dramadan da payını almıştı: Lermontov, 1841 yılında şehrin mezarlığının yakınında gerçekleşen bir düelloda vurulmuştu ve yağmacı Çerkezlerin akınları halen gerçek bir tehdit oluşturuyor, o huzur veren istirahat tedavilerini kabusa çeviriyordu. Pyatigorsk, daha oraya gelmeden önce Tolstoy'un aklına girmişti, zira *Zamanımızın Bir Kahramanı*'nı okumuştu. Pyatigorsk, kitabın en uzun öykülerinden birinin geçtiği yerdi. Kendisine önerilen tedaviye uyarak, altı hafta boyunca Pyatigorsk'un kükürtlü su kaynaklarında yıkandı ve ardından biraz kuzeyde kalan Jeleznovodsk ("Demir Su") ılıcalarına geçip orada da üç hafta tedavi gördü.

Tolstoy, Pyatigorsk'un varoşlarında, bir bahçesi ile bir arı kovanı olan ve Elbruz Dağı'nın karlı kaplı zirvesini gören bir ev kiraladı ve kollarını sıvayıp işe koyuldu. Tedavi sırasında epeyce okudu, özellikle de tekrar tekrar Rousseau'dan okumalar yaptı; bunun yanında epeyce de yazdı. 27 Mayıs'ta *Çocukluk*'un üçüncü taslağını bitirdi, dört gün sonra da son halini şekillendirmeye başladı. Temmuz başlarında –sonunda elindeki elyazmasından hoşnut kalmış olarak– metni, isminin ilk harfleri "L.N." dışında kimliğini ifşa etmeden, Rusya'nın en saygın edebiyat dergisi *Sovremennik*'e [Çağdaş] gönderme kararına vardı.[56] *Sovremennik*, 1836 yılında Puşkin tarafından kurulmuş, St. Petersburg merkezli bir dergiydi. Editörlüğünü 1847'den bu yana şair Nikolay Nekrasov yapmaktaydı. Onunla birlikte derginin itibarı, özgür düşünceli, ilerici aydınların seslerini duyurdukları bir mecra olarak pekişmişti. Dergide Herzen ve Turgenyev gibi önde gelen Batıcı yazarların eserleri yayımlanıyor, Visaryon Belinski gibi mühim eleştirmenler iş birliğine çağrılıyordu.

Tolstoy, Starogladkovskaya'ya geri döndükten üç hafta sonra, 29 Ağustos tarihinde Nekrasov'dan bir mektup aldı; *Çocukluk*'tan çok etkilendiğini ve bir sonraki sayıda basacaklarını bildiriyordu. Tolstoy havalara uçmuştu – ta ki ekim ayı bitiminde, derginin eylül sayısını nihayet görünceye dek. Metninin sansür sonrası uğradığı tahribatı, üstelik isminin *Çocukluğumun Bir Tarihçesi* olarak değiştirildiğini görünce küplere bindi.[57] Kendi çocukluğunun tarihini yazmak, işe başladığında özellikle kaçınmış olduğu şeydi; Nekrasov'a yollamak üzere yazdığı mektup taslağında da bundan yakınıyordu, ancak en sonunda bunu yollamamaya karar verdi (ve akıllılık etti). Kendisine telif ödenmemesi, Tolstoy'u ayrıca üzmüştü. Paraya şiddetle ihtiyaç duyuyordu ve

Rus dergilerinin toy yazarlara ödeme yapmama yönündeki politikalarından bihaberdi. Durumu kabullenmekten başka bir seçeneği yoktu, hiç değilse yazdığı şeyleri yayımlamaya devam etmek isteyen bir editör bulmuş olmak gibi gıpta edilecek bir tesellisi vârdı. Yayımlanan ilk eseri çok iyi karşılandı. Eleştirmenler bilhassa *Çocukluk*'a hayat veren psikolojik analiz kabiliyetini övdüler. Rus edebiyat çevreleri de bu gizemli ama son derece umut vadeden yeni yazarı övgüyle karşıladılar. Yazarın kendi ailesinin üyeleri –ki Tolstoy tarafından önceden uyarılmamışlardı– kimliğini keşfettiklerinde şaşkınlıkla beraber müthiş bir memnuniyet duydular.[58]

O sonbahar Tolstoy yazmaya devam etti. Aklında kırk tilki dolaşıyordu, ordudan ayrılmayı düşünmeye başladı: *Çocukluk*'un başarısı ona geleceğinin nerede yattığını göstermişti; askeriyede yatmadığı kesindi. Birkaç farklı şey üzerinde çalışmaya başlamıştı. Evvela *Çocukluk*'a ilave olacak *İlkgençlik*'i yazmaya karar verdi. Aynı zamanda, dinî fikirlerle zihnini gitgide daha fazla meşgul ettiğinden, köylülerinin yaşam koşullarını geliştirmek isteyen bir Rus toprak sahibini konu alan bir roman tasarlamaya başladı. Son olarak da Kafkasya hakkında hikâyeler yayımlamaya heves etmişti. Tamamına erdirdiği ilk tasarısı da bu oldu. Kendi ordu deneyimlerinin esin verdiği hikâyeleri yazmaya daha önce başlamıştı, Aralık sonunda "Baskın: Bir Gönüllünün Öyküsü"nün elyazmasını Nekrasov'a yolladı. Ertesi yılın mart ayında, yine sansürün makasından geçmiş bir halde yayımlandı. "Baskın" ile Tolstoy, Rus yazın tarihinde Kafkasya ile ilgili yeni bir sayfa açtı. Puşkin ve Lermontov sayesinde, okurlar Kafkasya'nın ve Kafkas halklarının romantik, mitolojik bir imgesine alışmışlardı. Tolstoy'un, önceki yıl yakından deneyimlediği Çeçen taarruzuyla ilgili anılarına dayandırdığı öyküsü ise ziyadesiyle gerçekçiydi. Biraz derine indiğimizde, yeni uç vermiş militarizm karşıtı bir duruşu da saptayabiliriz.

1853 baharında Tolstoy, Kafkasya'da geçirdiği zamanın hem zirvesini hem dibini gördü. Çeçen isyancılarla yapılan yeni bir dizi çatışmaya katıldı, gösterdiği kahramanlıktan dolayı övgüler aldı. Hakkı olan Aziz Yorgi Haçı'nı almaktan mecburen vazgeçmesinin ardından, bunun bu sayede tatminkâr bir aylığa da bağlanacak yaşlı bir askere verilmesine razı oldu. Bunun yerine asteğmen rütbesini aldı, ancak epeyce sürükleyici bir satranç maçına dalıp da tören yürüyüşünü kaçırınca tutuklandı ve bu yüzden terfisi de ertelendi (eski görevinin iadesi için 1854'e kadar beklemek zorundaydı). Tolstoy, Aziz Yorgi Haçı'nı bir kez daha kaçırdığı için büyük hayal kırıklığına uğradı, ama onu başka hayal kırıklıkları da bekliyordu. Ağabeyi Nikolay, sekiz yıllık hizmet süresinin ardından, önceki sonbahar ordudan ayrılmaya karar vermişti.[59] 1853 Şubatı'nda gelen kâğıtlarıyla birlikte, kurmay yüzba-

şı olarak emekliye ayrılma hakkı kazandı. Tolstoy, Kafkasya'da zaten yalnız sayılırdı ve şimdi Nikolay'ın yokluğunu da şiddetli biçimde hissediyordu. Parasal açıdan hâlâ korkunç bir darboğazdaydı. Nisanda eniştesi ona biraz daha para gönderebilmek için bir köy daha sattı. Bu da Tolstoy'un 1416 kilometrekarelik bir toprak parçasını, ek olarak yirmi altı kölesini ve ailelerini kaybetmesi anlamına geliyordu.[60] Bu durum, yazmasını da kötü etkiledi. Moskova'da yüksek tabakanın katıldığı bir baloya, oradan da çingene müziği dinlemek için bir meyhaneye giden genç bir adamı anlatarak başladığı öyküyü yarıda bıraktı ve sonra bir daha da bu öyküye geri dönmedi.

Askerî kariyerinde henüz talih yüzüne gülmemiş olduğundan, ilkin ordudan ayrılmayı ertelemişti; zira sivil hayata emekli bir subay adayı olarak dönmenin küçük düşürücü olacağını düşünüyordu. Gelgelelim, sonunda, bunu yine de yapmaya karar verdi ve 30 Mayıs 1853 tarihinde istifa talebini sundu.[61] Ama şansı yine yaver gitmedi. Rusya'nın Osmanlı ile diplomatik ilişkileri kopma noktasına gelmişti, Eflak ve Boğdan prensliklerinin işgaliyle birlikte hiç kimsenin ordudan ayrılmasına ya da istifa talep etmesine izin verilmedi. Temmuzda Tolstoy Pyatigorsk'a geri döndü, burada ağabeyi Nikolay ve iki yıldır görmediği kız kardeşi Maşa'yla bir araya geldi. Maşa, yazı kocasıyla birlikte kaplıcalarda geçirmek üzere oraya gelmişti. Tolstoy için mutlu zamanlar sayılmazdı; kendisini asabi ve huzursuz hissediyordu ki finansal durumunu düzeltmek adına –daha önce kendisi için mutlak "son durak" olacağına yemin ettiği– Yasnaya Polyana'daki malikâneyi de satmak zorunda kalacağını fark ettiğinde durumu daha da kötüye gitti.[62] Kederini yazdıklarına gömdü. *Kazaklar* adlı kısa romanına dönüşecek ilk müsveddeye başladı, *Çocukluk*'un devamı üzerinde çalışmayı sürdürdü ve bunların yanında dört günde yazıp bitirdiği tamamıyla farklı bir hikâye yazdı. O yaz Nekrasov'a yolladığı tek eseri olacak "Bir Bilardo Sayıcısının Notları", Tolstoy'un diğer öykülerine nazaran kendi hayatından daha güçlü izler taşır. Tolstoy'un Tiflis'te başına gelen kumar felaketinden esinle, genç bir aristokratın yaşadığı ahlaki çözülmeyi anlatan kasvetli bir öyküdür. Rousseau'nun *İtiraflar*'ını dikkatlice okumak bu sefer Tolstoy'un dinginliğini korumasına yardımcı olmuş, ona yalnızca iyi şeyler yaparak mutlu olabileceğini hatırlatmıştı.[63] İyiden iyiye güçlü bir toplum bilinci geliştirmeye başlıyordu.

Tolstoy, bu noktada, Kafkasya'daki alayında sürdüğü yaşamdan sıkılmıştı, kendinden memnun değildi ve bir hava değişimine özlem duyuyordu. Dolayısıyla ekimde Starogladkovskaya'ya dönmek yerine, üstlerine başvurup Osmanlı'yla yapılan savaşta faal göreve gönderilme talebinde bulundu. 1854'ün

ocak ayında talebi kabul edilince, sonunda rütbeli bir subay olarak Yasnaya Polyana üzerinden Bükreş'teki yeni alayına hareket etme kararı aldı – bunun için fazladan bin kilometreye yakın yol katedecekti. Yasnaya Polyana'yı görmekten ve çok sevdiği Toinette Teyze ile yeniden bir araya gelmekten büyük bir mutluluk duydu. Pokrovskoye'deki kız kardeşi Maşa'yı ve Şerbaçovka'daki ağabeyi Dmitriy'i görmeye gitti. Dört erkek kardeş Moskova'da bir fotoğraf çektirdiler. Bu yan yana geldikleri son gün olacaktı. Göz açıp kapayıncaya kadar ziyareti bitmişti. 3 Mart'ta görev yapacağı yeni topçu tugayına katılmak üzere yola çıktı; Kursk, Poltava ve Kişinyov'u geçerek, on günün sonunda nihayet Bükreş'e vardı. Kısa bir süre sonra Fransa ve Büyük Britanya, Rusya'ya savaş ilan edeceklerdi.

Kırım Savaşı görünüşte Filistin'deki kutsal yerlere giriş sebebiyle patlak vermişti, ama aslında Rusya'nın yayılmacı hırsları ve Fransız ve İngiliz çıkarlarını tehdit etmesiyle ilgiliydi. 1801'de Gürcistan'ı, 1812'de Besarabya'yı topraklarına kattıktan sonra Rusya, 1829'da Osmanlı İmparatorluğu'nu da mağlup etmiş, böylelikle yeni güçler ve (Ermenistan da dâhil olmak üzere) yeni bölgeler elde etmişti. Müttefikler için, I. Nikolay'ın Doğu Akdeniz'e tamamen inmesi an meselesiydi. Osmanlı ile Rusya arasındaki savaş hali 1853 Ekimi'nde başlamış, bunların çoğu Tuna Nehri ağzında gerçekleşmişti. 1854 Martı'nda işin içine Fransa ve İngiltere de girince, yanlış bir intibayla (1849'da Macaristan'daki ayaklanmayı bastırmak üzere birliklerini göndermesinin karşılığında) Avusturya'nın kendisine vereceği desteğe bel bağlamış olan Rusya, Eflak ve Boğdan'dan çekilmek zorunda kaldı ve Kırım Yarımadası savaşın merkez cephesine dönüştü. Böylelikle şans Tolstoy'un yüzüne bu defa da gülmemişti; Bükreş'teki üçüncü ayında, asıl cephe başka bir yere kaymıştı.

Bükreş'in zarafeti, Tolstoy için hoş bir sürpriz olmuştu; oraya ilk vardığında, İtalyan operalarına, Fransız tiyatrolarına gitmenin keyfini çıkardı.[64] Yerleşir yerleşmez, kaldığı yerden yazmaya devam etti. *İlkgençlik*'i gözden geçirip tamamlamaya yoğunlaşmıştı ki Mart ayının sonunda iki haftalığına Oltenitsa'ya atandı; burası Tuna'nın hemen kuzeyinde yer alıyordu ve önceki kasım ayında Türklerle yapılan bir muharebenin meydanı olmuştu. Ardından topçu komutanı General Serjputovski'nin yanına verildi, bu Eflak, Boğdan ve Besarabya'nın muhtelif bölgelerinde devriyeye çıkmak anlamına geliyordu. Mayıs ayında Tolstoy, Tuna'nın –bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan– güney kıyısına kurulmuş Osmanlı istihkâm kasabası Silistre'nin Rusya tarafından kuşatılmasının son günlerine tanıklık etti. Daha ileriye gitmek isteyen Rusya'nın Silistre'yi alması gerekiyordu ve nisan ayında, ku-

şatmanın başlamasıyla birlikte, çok sayıda Rus birliği bölgeye intikal ettirilmişti. Tolstoy şehrin topa tutulmasında faal olarak yer almadı, ancak emir altında, hem de sadist bir üstün emri altında olduğundan, kendini sıklıkla hendekte buluyordu ve birkaç kez ölüm tehlikesiyle burun buruna geldi. Toinette Teyze'ye yazdığı mektuplarda, gece gündüz birbirini öldüren insanların tuhaf bir şekilde muhteşem olan seyirliğini tarif etti. Astlarına emir iletmekle meşgul olmadığında, Silistre valisi Mustafa Paşa'ya ait bahçelerde konuşlanmış Rus karargâhında görevlendirilmişti; burada Tuna'nın ve (özellikle gece bombardımanları sırasında) kuşatılmış şehrin muhteşem bir manzarasına hâkimdi. Silistre'ye yapılacak son taarruz için haziran içerisinde bir tarih belirlendi; ancak harekete geçmeden bir saat önce, sabaha karşı ikide, Feldmareşal Paskeviç, Avusturya'dan gelen baskıya dayanamayan Çar'ın geri çekilmeyi emrettiğini bildirdi. Rus tarafındaki herkes gibi, Tolstoy da büyük bir hayal kırıklığı yaşadı.[65]

Rus kuvvetleri Rus sınırına doğru çekilmeye başladılar; Tolstoy ise ilkin, Silistre'de tanışmış olduğu Bulgarlardan aldığı olumlu izlenimlerle Bükreş'e geri döndü. Temmuz ayında, Nekrasov'un ona cevaben yazıp yolladığı mektubu nihayet aldığında da Bükreş'teydi. Nekrasov'un *İlkgençlik*'in elyazmasına methiyeler düzmesi, Tolstoy'un neşesini fazlasıyla yerine getirdi, ancak ağustos ayında kumarda 3000 ruble daha kaybetti.[66] Eylül başlarında yeniden Rusya'ya doğru yola çıktı, yoldayken asteğmenliğe terfi ettirileceğini öğrendi. Besarabya'nın başkenti Kişinyov'daki yeni ordu karargâhında konakladı; burada yine okuma ve müziğe ayıracak bol bol vakti oldu. Piyanolu, güzel bir odası vardı.[67] George Sand ve Almanca çevirisinden *Tom Amca'nın Kulübesi*'ni okuyordu. Birkaç subay arkadaşıyla birlikte, bir haftalık ordu gazetesi çıkarmak üzere sunacakları teklifi hazırlayacak zamanı da oldu. Bu proje onu çok heyecanlandırdı; öyle ki eniştesinin o sonbaharda Yasnaya Polyana'yı satmış olduğunu duyar duymaz bir mektup yazıp, ondan projeyi ileri taşıyacak yatırımı yapabilmek için 1500 ruble istedi.[68] Yasnaya Polyana meskeni 5000 rubleye, onu parça parça sökerek kendi toprağı üzerinde yeniden inşa edecek yerel bir toprak sahibine satılmıştı. Tolstoy'un eniştesinin, haklı olarak, sermayeyi karşılama konusunda çok ciddi kuşkuları vardı.[69] Bu arada ordu gazetesi teklifi de değerlendirilmek üzere St. Petersburg'a, yani I. Nikolay'a götürülmüştü.

Rusya sonbaharda müttefik kuvvetlerle yapılan savaşta ağır zayiat vermişti. Müttefikler, Alma'daki büyük çarpışmalardan zaferle çıkmışlar ve 1854 Eylülü'nde Rusya'nın Karadeniz'deki ana donanma üssü Sivastopol'ü kuşatmışlardı. Ruslar kendi gemilerini kasten batırmaya başladılar, batırmadıklarının

toplarını da topçu birliklerine destek çıkmak için kullandılar; müttefikler ise şehrin güneyinde hendekler kazıp tabyalar inşa ederek Ekim ortasına doğru savaşa hazır hale geldiler. Bombardımanın birinci günü olan 17 Ekim'deki bir Britanya saldırısı sonucunda Malakof tabyasındaki cephanelik havaya uçuruldu ve Amiral Kornilov öldürüldü; buna karşılık Rus topçu birliği de bir Fransız cephaneliğini yok etti. Dört gün önce, Balaklava Savaşı biterken, Raglan'ın Hafif Süvari Tugayı "ölüm vadisine" hücum etmiş, Ruslar İngiliz tabyalarını ele geçirmelerini bir zafer olarak görmüşlerdi. Ne var ki, 24 Ocak'taki İnkerman Muharebesi, Rusların umutlarını söndürdü ve savaşın geri kalan bölümünün Sivastopol'de olacağını ayan beyan ortaya koydu.

Bu arada Kişinyov'u ziyaret eden iki grandük onuruna şehirde balolar verilmesi, Tolstoy'un ağzında kötü bir tat bıraktı. Sivastopol'e gönderilmesini talep eden dilekçeler yazmaya başladı. Her şeyden önce, savaşı bizzat görüp deneyimlemek istiyordu ama asıl sebep, kısa süreliğine hizmet ettiği 12. Topçu Tugayı'nın Balaklava Savaşı'na katılmış olduğunu öğrendiğinde daha da kabaran yurtseverlik duygularıydı. St. Petersburg'daki Rus askerî karargâhı, sonunda Kırım'a takviye kuvvetler göndermeye başlamıştı. Tolstoy hemen hemen 10 ve 11. tümenlerle aynı zamanda oraya vardı. Kasım başında Odessa'daydı, bir hafta sonra da Kırım'da. Aslında daha önce de gelebilirdi ama Herson'un güneyindeki bir kasabada, pencereye çıkmış genç bir Ukraynalı güzel ile öpüşmesi, geceyi birlikte geçirmeleriyle sonuçlanmıştı.[70] Tolstoy, Sivastopol'e vardığında 14. Hafif Topçu Tugayı, 3. Batarya'da görevlendirildi.[71] Bu aşamada faal bir göreve sevk edilmedi, ancak kuşatma altındaki şehirde dokuz gün kaldı ve Rus istihkâmlarını ziyaret edip asker ve subaylarla konuşarak, neler olup bittiğini kendi kendine tam anlamıyla değerlendirebildi. Sergey'e yazdığı mektupta, yaralı bir askerden duyduğu yürek burkan hikâyelere yer verdi; asker ona takviye kuvvetler gelmediği için İnkerman'daki bir Fransız bataryasının ele geçirilmesinin nasıl suya düştüğünü, bir tugaydaki yüz altmış adamın yaralı olmalarına rağmen nasıl cephede kalıp da kahramanca çarpıştıklarını anlatmıştı. Sonra otuz gün aralıksız devam eden topçu ateşine karşı koymuş ve yerlerinden ayrılmayı reddetmiş denizciler vardı. Ellerinde haçlarla tabyadan tabyaya gezen, ateş altında dua eden papazlar görmüş; Koramiral Kornilov, Rus birliklerine ölmeye hazır mısınız diye sorduğunda, Antik Yunan'dan bile büyük kahramanlıkların sergilendiğini duymuştu.[72] Bu noktada Sivastopol'de konuşlanmış Rus birliklerinin sayısı otuz beş bin kadardı; bunlardan on üç bini evlerine dönemeyeceklerdi (Fransız ve İngiliz kayıpları da neredeyse bu kadar ağırdı).[73]

Tolstoy, birliklerin savaşma ruhundan çok etkilenmişti ama Rus ordusunun neden böylesine kötü durumda olduğunu düşünmekten kendini alamıyordu. 15 Kasım'da Sivastopol'den ayrılmasının ve kuzeye, bataryasının yerleşmiş olduğu Simferopol'un hemen dışındaki Tatar köyüne gitmesinin üzerinden bir hafta geçmişti ki günlüğüne, Rusya'nın köklü bir reforma gereksinim duyduğundan ve aksi takdirde çökeceğinden hiç olmadığı kadar emin olduğunu yazdı.[74] Sivastopol'de savaşta esir düşmüş müttefiklerle konuşmuş ve onlardaki özsaygıyı, savaştaki mücadeleye verdikleri katkılardan duydukları gururu ve bu katkıların değerinden hiç şüphe etmediklerini gördüğünde şaşkına dönmüştü. Askerî liderliğin, hiç tükenmeyecekmiş gibi görünen piyade sınıfını harcanacak top yemleri addettiği Rus ordusunda, bu duygulardan eser yoktu. Tolstoy aynı zamanda tugayında kullanılan topların, müttefiklerin mevzilendirmiş olduklarına kıyasla çağ dışı olduklarını fark etti ve birçok ayrıntılandırılmış reformu sıraladığı bir plan oluşturdu.[75] Rusların askerî taktiklerinin, acıklı derecede çağın gerisinde kalmış olduğunu anlamıştı. Rusya ile Kırım arasındaki iletişimin berbat olduğunu görmemesi imkânsızdı; çamur yüzünden geçilmesi çoğunlukla mümkün olmayan ilkel yollardan ve sözünü etmeye değmez bir demiryolu ağından ibaretti. Er ve erbaşların durumu da korkunçtu, hâlâ yirmi yıl zorunlu, beş yıl da yedek kuvvet olarak belirlenmiş bir askerlik hizmetine tabiydiler. I. Nikolay'ın talim ve geçit törenlerine verdiği ehemmiyet, birliklerinin doğru dürüst eğitilmekten bile aciz olduğu anlamına geliyordu.

Kasım sonunda Çar, hükümetin yararına olmayacağı gerekçesiyle, ordu gazetesi teklifini geri çevirdi.[76] Tolstoy ve arkadaşlarına, bunun yerine makalelerini Savunma Bakanlığı tarafından çıkarılan *Russkii Invalid*'de [Rus Muharibi] yayımlamalarını önerdi ki bu zaten hakları olan bir şeydi. Haberleri duyan Tolstoy bu işe sinirlenmişti, ancak aralık başında kendi müfrezesiyle birlikte Sivastopol'e yaptıkları bir taarruzdan edindiği yeni sevimsiz izlenimlerin ardından, bu harekete bir öyküyle cevap verebileceğini umarak bir taslak çıkarmaya başladı. Bu savaş muhabiri olarak kaleme aldığı ilk eserin, onu ulusal bir şöhrete ulaştıracak "Aralıkta Sivastopol"ün birinci müsveddesiydi. 11 Ocak'ta Nekrasov'a yazdığı mektupta, Tolstoy savaş üzerine en az *Sovremennik*'te basılanlar kadar kaliteli olacağına söz verdiği makaleler göndermeyi teklif etti. Nekrasov, hemen ilk postayla, Tolstoy'a bu konuda açık çek verdiğini bildirdi. Tolstoy, "Bir Bilardo Sayıcısının Notları" öyküsünün 1855'in ocak sayısında yayımlanmış olduğunu, *İlkgençlik*'in de ekim sayısında dergiye girmiş olduğunu öğrendi. Bir kez daha bazı bölümlere sansürden izin çıkmamıştı; anlatıcının kendi ailesi zenginken diğer insanların

yoksul olmasından üzüntü duyduğu kısım ve o günlerde seküler yayımlarda yasak olan, kiliseye ve ayinlerine yapılan atıflar sansüre takılmıştı (sansürlenenler içinde çocuğun babasının, ailesini taşıyan at arabasının penceresinde istavroz çıkardığı kısım ve ata takılan "Diyakoz" ismi de vardı).[77]

Tolstoy bir buçuk aylığına sakin Tatar köyü Eski-Orda'da görevlendirilmişti, dolayısıyla yine dilediğince kullanacağı bolca zamanı vardı. Yaban keçisi avına çıktı, genç hanımlarla düet yapıp dans etti.[78] Ancak 1855'in ocak ayının ortalarında, Sivastopol'ün on kilometre dışındaki Balbek Nehri üzerinde konuşlanmış 11. Topçu Tugayı 3. Batarya'ya sevk edildi. Oraya giderken şehirde mola verip, enişteşinin Yasnaya Polyana'daki evin satışından göndermiş olduğu parayı aldı. Tolstoy yeni bataryasında, fiziki gücüyle ün salmıştı – bir gün yere yatıp yetmiş beş kiloluk bir adamı çıplak elleriyle kaldırarak etkilemişti arkadaşlarını. Ne ki bataryasındaki subaylar *onu* etkileyemedi, bu yeni görevde çevresine yabancılaştığını hissediyordu. O soğuk kış boyunca acınacak haldeydi. Ne kitabı vardı, ne konuşacak kimsesi. Yazı yazmaya müsait bir durum da yoktu; kapıldığı uyuşukluk onu eski günahlarına karşı savunmasız bıraktı. 3 Şubat'ta ağabeyi Nikolay'a göndereceği güç bir mektubu kaleme almak için kendini hazırladı. Tekrar kumar bağımlılığına yenik düşmüştü, iki gün ve iki gece içinde ordu gazetesinin başlangıç sermayesi olarak daha yeni almış olduğu 1500 rublenin hepsini kaybetmişti. Bu kusurunu Nikolay'a itiraf etmek, Tolstoy'un kefaret ödeme biçimiydi.[79]

12 Şubat 1855'te Rusya'nın Evpatorya'da uğradığı son bozgunun haberi Çar'a ulaştığında bir çocuk gibi ağlamıştı, artık cepheden gelen haberleri duymak bile istemiyordu. 18 Şubat'ta I. Nikolay öldü. Rusya'yı otuz yıl boyunca demir yumrukla yönetmişti ve elli sekiz yaşında gelen ölümü tamamıyla beklenmedik bir gelişmeydi. Rusya'nın eğitimli nüfusunun çoğu açısından bu yas değil, kutlama sebebiydi. Aleksandr'ın tahta çıkışının hemen ardından gevşeyen sansür, etkisini çabucak gösterecek; Ruslar bir "çözülmeden" bahsetmeye başlayacaklardı, tıpkı bir yüzyıl sonra Stalin'in ölümünün ardından olduğu gibi. Bu sırada Kırım'da, Tolstoy'un ordudaki reform planlarını genişletmek için şevke geldiği açıktı, zira mart başlarında sadece topçuluk silahlarının değil, tüm ordunun modernizasyonu için bir plan tasarlamaya başladı. Sözünü sakınmıyordu. "Bizim ordumuz yok," diye yazdı Tolstoy, "baskı yoluyla disiplin altına alınmış kölelerden oluşan, soyguncular ve paralı askerlere teslim olmuş bir ayaktakımımız var." Rus askerinin yasal olarak en temel ihtiyaçlarını karşılamaktan bile mahrum bırakıldığını, açlıktan ve soğuktan korunmasına yetecek teçhizatın kendisine kesinlikle verilmemiş olduğunu söyleyerek devam etti sözlerine. Rus askerlerini, ezilenler, ezenler ve ümitsizler olarak üçe ayırıyordu.

Tahakküm altındaki bir askerin, yetmiş kapik gibi düşük bir meblağa denk gelen üç aylığını içkiye yatırması ("askerin yoksulluğuna alaylı bir gönderme") ve ordudaki maneviyatın düşük olması şaşırtıcı değildi. Tolstoy, amirleri için de söyleyecek pek fazla iyi şey bulamıyordu: Subayların çoğu vazife duygusu ve şerefinden nasibini almamış sahtekârlardı; generaller ise çoğun yeteneklerine göre değil, daha ziyade Çar'dan gördükleri müsamahaya göre göreve getiriliyorlardı.[80] Tolstoy, tutkuyla sarıldığı bu projesini birkaç gün sonra rafa kaldırdı; bunun sebebi, hiç kuşkusuz, bu yeni iklimde bile bunun bir yere varmayacağını anlamasıydı. Lakin otuz yıl sonra toplumsal ve politik adaletsizliklere karşı aleni olarak sövüp saymaya başladığında, ne düşündüğünü açık açık söyleme konusunda böyle bir emsal bulunduğunu akılda tutmak önemlidir.

Tolstoy askerî meselelerle ilgilenirken, aynı zamanda dinî konuları da derinden düşünüyordu. 4 Mart 1855'te bir komünyona katıldı ve günlüğünde yeni bir dinin kurulmasına yönelik dikkate değer bir açıklama yaptı. Bu açıklama, sıklıkla kehanetvari niteliğinden ötürü alıntılanmıştır:

> Dün ilahiyat ve inanç hakkında giriştiğim bir sohbet beni, gerçekleşmesi için hayatımı adayacağım harika bir fikre götürdü. Bu fikir, insanoğlunun gelişimine cevap veren yeni bir dinin kurulmasıdır – İsa'nın dini, fakat onun dogmalardan ve sırlardan arınmış, tatbiki bir hali; gelecekteki bir saadeti vadetmek yerine, dünyada mutluluk sağlayan bir din. Bu fikrin hayata geçmesinin, bu amaç için nesiller boyunca bilinçli bir şekilde çalışacak insanlarla mümkün olacağının farkındayım. Bu fikir nesilden nesle miras kalacak ve bir gün muhafazakârlık ya da aklıselim yoluyla gerçekleştirilecek. Din yoluyla insanları birleştirmek için bilinçli bir şekilde çalışmak, iştigal etmeyi umduğum fikrin de temelini oluşturmaktadır.[81]

Her zaman dinle ve hakikat arayışıyla ilgilenmiş bir yazar olarak, bir bakıma, Tolstoy'un mesleki geleceği tümüyle buradadır. İlk eserlerinde içkin olan bu ilgi, sanatçı olarak evrildikçe süratle belirginleşti. Hatta Tolstoy'un edebi eserleri, Richard Gustafson'un ikna edici savına göre, dinî görüşünün "sözlü ikonları" olarak da görülebilir. İkon, on dokuzuncu yüzyıla kadar Rus Ortodoks Kilisesi'nde tanrıbilimin yerini doldurmuştu. Roma Katolik ve Protestan Kiliselerinin aksine, Rusya'da yazılı bir tanrıbilimsel gelenek yoktu. Ortodoks Kilisesi'nin bir devlet dairesi haline getirilmesinden sonra ikon boyama sanatı da 19. yüzyıl ile birlikte düşüşe geçtiğinde, onun yerini alan edebiyat oldu. Gustafson'un yorumundaki gibi, Rusya'da insanlar, edebiyatın tanrıbilim olarak rolünü içgüdüsel olarak anlamaya başladı: "Sanatçıların

yarattığı imgeler, Hakikat'i açığa vuran kelimelermişçesine ciddiye alınıyordu."Tolstoy'un yazdıkları gerçekçiliğinden dolayı övgü toplar; ancak bu, gerçekçiliğin epey simgesel, dinî bir türüdür.[82]

1855 Martı'nın sonunda Tolstoy yeniden layıkıyla yazmaya başladı. Dört bölüm olarak tasarlamış olduğu eserin üçüncü ve son parçasına dönüşecek *Gençlik*'e başladı. Bir yandan da Sivastopol'deki hadiseler hakkındaki makalesinin müsvedde hali üzerinde yeniden çalışıyordu. Ne var ki, göreve çağrılınca çok fazla ilerleyemedi. Müttefiklerin, silah ve mühimmat tedarikini hızlandırmak için bir demiryolu inşa ettiği uzun kış aylarının ardından, Fransız ve İngiliz birlikleri Sivastopol'deki Rus savunmasını yeniden bombalamaya hazır hale geldiler. Tolstoy'un bataryası, şehrin güneyindeki dördüncü tabyaya sevk edilmişti; burası Fransız mevzilerine yakınlığı nedeniyle en tehlikelisiydi. Müttefiklerin başlattığı yeni topçu atışları 7 Nisan'da kesildi, dördüncü tabya ise beş gün daha top gülleleriyle dövülmeye devam etti. Tolstoy ilkin 5 ve 6 Nisan arasında görev başındaydı; sonra dört gün süren görevlere çıkıp, takip eden sekiz gün boyunca dinleniyordu. Bu dinlenmeler sırasında şehirde bir daireye çekilip piyano çalıyordu.[83] 19 Nisan'da müttefikler dördüncü ve beşinci tabyalar arasındaki siperleri ele geçirdiler ve Rus kuvvetlerini savaştan üstün çıkacakları konusunda şüpheye düşürdüler.

25 Nisan'da, Tolstoy kuşatılmış bir şehirde savaşmanın gerçeklikleriyle ilgili, yurtsever ve sürükleyici bir dille kaleme alınmış ilk raporu "Aralıkta Sivastopol"ü tamamladı ve doğruca Petersburg'a gönderdi. Bu, *Sivastopol Öyküleri*'ni meydana getiren diğer iki eseriyle birlikte, o zamana kadarkiler içinde en derinlikli yazınını oluşturur. Bu birinci öyküde, anlatıcı okuyucuyu bir Sivastopol turuna çıkarır ve şimdiki zamanı kullanır; böylelikle çatışmalar başladığında öylesine canlı bir deneyim yaratır ki, pekâlâ bir film seyrinin deneyimlenmesini andırır.

> Tepeye tırmanmaya başladıktan sonra iyice sıklaşan ve hemen yakınınızdan geçmeye başlayan top mermilerininin ıslıkları sizin için tatsız bir sürpriz olacak ve kentteyken kulağınıza gelen top seslerinin bu kez sizin için bambaşka anlamlarla yüklü olduğunu fark edeceksiniz. Usuldan sevinçli bir anı kımıldamayacak zihninizde; bir bakacaksınız, çevrenizden çok kendinize yönelmiş dikkatiniz ve tatsız mı tatsız bir kararsızlık duygusunun pençesindesiniz...[84]

İlk savaş muhabiri olarak göklere çıkarılan Tolstoy, sohbet edermiş gibi içten bir tonda nakledilmiş kişisel izlenimlerle, bir tarihçinin ya da ulusu

adına konuşabilen bir epik şairin ulvi bakış açısını bir araya getirmekte mahirdi. Bu arada dördüncü tabyadaki nöbetlerini sürdürdü. Müttefiklerin bombardımanı şiddetlenmişti, özellikle de 10 Mayıs akşamı başlayan ve ağır kayıplarla sonuçlanan (her iki taraftan 2500 kadar) muharebeyle Rus savunması daha da yıpranmıştı. Bu olayları bizzat deneyimlemek, Tolstoy'a ikinci kısa hikâyesi için malzeme sağladı. 15 Mayıs'ta Sivastopol'ün on dokuz kilometre dışındaki bir dağ müfrezesinin topçularına kumanda etmeye gönderildi ve dördüncü tabyadaki nöbeti de bu görevle sona erdi.[85]

Haziranda Tolstoy bir kez daha yazacak zaman buldu. Önce "Orman Kesimi: Bir Subay Adayının Öyküsü"ne döndü. Bu yazmaya daha önce, şimdi çok uzak görünen Kafkasya'daki ordu deneyimlerine dayanarak başlamış olduğu bir öyküydü. Öyküyü 18 Haziran'da tamamlayıp *Sovremennik*'te yayımlanmak üzere Nekrasov'a yolladı ve öykü o eylül ayında dergide boy gösterdi. Bu arada "Aralıkta Sivastopol" de haziran sayısında yayımlanmış ve büyük bir coşku yaratmıştı. O güne kadar edebiyat dergileri Rus okuyuculara savaş halinin gerçek bir tasvirini hiç sunmamışlardı, okurların devam eden savaşta bulunmanın sıradan askerler için ne demek olduğu hakkında daha da az fikirleri vardı. Tolstoy'un onların kahramanlıklarını ve acılarını tasviri çok dokunaklıydı; bunun okuyuculara sakin ve duygusuz bir tonda verilmesi de etkisini artırıyordu. Tolstoy, "Aralıkta Sivastopol"ü Çar'ın bizzat okuduğunu ve Rus hükümetinin Fransızca yayın yapan gazetesi *Le Nord*'da yayımlanmak üzere tercüme ettirilmesi emrini verdiğini öğrendi.[86] Bu, doğal olarak, Tolstoy'un gururunu okşadı, ancak artık düşüncelerine hükmeden şey, ordudan ayrılıp kendini bütünüyle yazı işine verme arzusuydu. "Aralıkta Sivastopol"de ifade etmiş olduğu iyimserlik yersizdi: Durum günden güne daha tatsız bir hal almıştı. 28 Haziran'da Amiral Nahimov'un başından vurulmasıyla, ordunun bir komutanı daha hayatını kaybetmiş olacaktı.

5 Temmuz'da, Tolstoy Sivastopol Kuşatması'nı anlatan ikinci kısa hikâyesini *Sovremennik*'e gönderdi. "Aralıkta Sivastopol"e göre daha karamsar olan ve Tolstoy'un savaşın boşunalığı ile ilgili görüşlerini ilk kez güçlü biçimde dışavurmasını imleyen "Mayısta Sivastopol" hikâyesine sansürün daha fazla itirazı olacağının farkındaydı:

> (Evet, tüm tabya ve siperlere beyaz bayraklar çekilmiş... Çiçekler içindeki vadi kokmuş cesetlerle dolu, güzelim güneş mavi denize doğru alçalıyor ve kımıl kımıl oynaşan mavi deniz güneşin altın ışıklarıyla parıldıyor. Orada burada toplanmış binlerce insan, birbirlerine

> bakıyor konuşuyor, gülüşüyor. Sanırsınız ki, aynı yüce sevgi ve özveri yasasına iman eden bu insanlar, yaptıklarını görünce, kendilerine can verenin, her birinin ruhuna ölüm korkusuyla birlikte iyilik ve güzelliğe karşı sevgi duygusu verenin önünde pişmanlıkla diz çökecek, sonra da sevinç ve mutluluk gözyaşlarıyla birbirlerini kardeşçe kucaklayacaklar... Ama hayır! Beyaz bezler toplanacak, ölüm ve acı makineleri yeniden ıslık ıslığa çalışmaya başlayacak ve yeniden masum kanları dökülüp, yeniden inlemeler, lanetler duyulacak.[87]

Müttefikler 24 Ağustos'ta Sivastopol kalesini altıncı ve son kez topa tuttular. Tolstoy, Malakov tabyasını savunmasına katıldı ama burası da 27 Ağustos'ta ele geçirildi. O gece, Rus ordusu Sivastopol'ün güney kıyısındaki mevzilerini terk etmeye başladı ve nehrin üzerinden kuzeye geçti. Bir yıl süren bir kuşatmanın ardından Sivastopol düşmüş, müttefik kuvvetlere bırakılmıştı. Tolstoy, o güzelim şehri ateşler içinde ve tüm tabyaları üzerinde dalgalanan Fransız bayraklarıyla gördüğünde ağladı.[88] 28 Ağustos'ta hâlâ oradaydı, tuhaf bir şekilde sessizliğe gömülen şehre tanıklık etmekteydi. Yirmi yedi yaşına basmıştı ve 1841'de Aline Hala'nın ölümüne denk gelen, bir başka iç karartıcı yaş gününü hatırladı. Aynı gün, *Sovremennik* editörlerinden İvan Panayev, Tolstoy'a yazdığı mektupta "Mayısta Sivastopol"ün sansür tarafından katledildiğini, neredeyse üçte birinin kesilmiş olduğunu bildirdi. Panayev bunun üzerine öyküyü yayından çekmek istemişti ama sansür memuru şu andaki haliyle yayımlamakta ısrarcıydı.[89] Tek avuntu, Panayev'in öyküyü "1855 Baharında Sivastopol'de Bir Gece" adıyla, imzasız olarak ve Tolstoy'un hislerini koruyacak şekilde yayımlamış olmasıydı. *Sovremennik*'in Ağustos sayısında boy gösterdiğinde, tesadüfen Sivastopol de düşmek üzereydi.

Tolstoy eylülün sıcak günlerinde kendini bitkin hissediyordu. Kuşatmaya ilişkin yazdıklarının üçüncü ve son parçasına ("Eylülde Sivastopol") başladı ama kalbini tam olarak verememişti. Çok yorulmuş, tükenmiş ve yeniden kumara teslim olmuştu. Bu kötüye işaretti, artık ordudan ne kadar erken ayrılırsa o kadar iyi olacağını da anlamıştı. Kasım başında, ulak olarak St. Petersburg'a yollandı. Hayatında yeni bir perde açılmak üzereydi.

6. BÖLÜM

Edebi Düellocu ve Tövbekâr Soylu

> Yasnaya'da eskiden yaşadıklarımla şimdiki halimi karşılaştırdığımda, liberal anlamda ne kadar çok değişmiş olduğumu hissedebiliyorum.
> 1856 Mayıs, günlüğünden.

Tolstoy'un hayatında olaysız geçen bir dönem yoktu ama Kırım'dan ayrıldığı 1855 ile evlendiği 1862 arasındaki yıllar, onun sanatsal ve entelektüel oluşumu bakımından hayati önemdeydi. Dört yıldan beri büyük şehir yaşamından uzaktaydı, şehre geri dönüşü sinir sistemini allak bullak etti. Kariyerini Rus edebiyat çevresinin dışında başlatmış, ama yeteneği de onu bu çevrenin tam ortasına fırlatmıştı. Şimdi bununla yüz yüze çarpışmak zorundaydı, bu da kendisinin de yeni meslektaşlarının da beklentilerini karşılamak anlamına geliyordu. Daha ünlü yazarlardan gelecek tehlikelere karşı direnmesi, ittifaklarını nerelerde kuracağını keşfetmesi gerekiyordu. Toplumda muazzam değişimlerin yaşandığı bu zamanda, içinde sanatsal kariyer peşinde koşmaya tezat bir dürtü hissetmeye başladı: Rusya'daki toplumsal eşitsizlikle ilgili bir şeyler yapmaya dair güçlü bir ahlaki ihtiyaç. Mirasa konduğunda ilk kez bu yönde bazı titrek adımlar atmıştı ama Kırım Savaşı'nda sıradan askerlerle yan yana durmuş olmak aklını başına getirmişti. Sivastopol Tolstoy'un hayatına damga vurmuştu. O, bu yedi yıllık döneme yirmi yedi yaşında hırslı

ve ilk başarısını perçinlemeye hevesli bir yazar olarak başladı ama köy öğretmeni olarak nokta koydu.

Tolstoy'un bu çalkantılı günlerde kendiyle barışık olduğu söylenemez. Bu nedeni sadece yeni yazdığı kitaba gelen değişik tepkiler ya da evlenmemesi değildi (evlenecek birini bulma girişimlerinde sürekli başarısız olması cesaretini kırıyordu). Aile yaşamında da sorunlar baş göstermişti. Ağabeyleri Dmitriy ve Nikolay birkaç yıl arayla veremden ölmüş, kızkardeşi Maşa'nın evliliği mutsuzlukla sonuçlanmıştı. Turgenyev şimdi Tolstoy'un hayatının önemli bir parçasıydı ama ilk buluştuklarındaki sıcak kucaklaşmalar yerini giderek dikbaşlılıktan kaynaklanan anlaşmazlıklara bıraktı. Dengesiz bir arkadaşlıkları vardı. Tolstoy 1861'de Turgenyev'i düelloya davet edecek, pamuk ipliğine bağlı barışmalarının ardından on yedi yıl birbirlerine kin güdeceklerdi. Tolstoy'un diğer yazarlarla kurmuş olduğu dostlukların gidişatı da daha az dramatik olmakla birlikte benzer bir rota izledi. Tolstoy kendine denk birçok meslektaşıyla ordudan ayrıldığı ilk yıllarda yakın ilişkiler kurmuştu. Bunların çoğu St. Petersburg'da yaşıyordu. Yasnaya Polyana, Moskova ve başkent arasında, birbirine zıt duygular içinde bocalayarak mekik dokurken, edebi topluluğun bir parçası olmak istemediğini keşfetti, meğer ki edebiyat dünyasının hızla değişen gündeminde ona bir yer olsun. 1861'deki ikinci yurtdışı gezisinden döndükten sonra, daimi olarak Yasnaya Polyana'ya yerleşti, böylece on yedi yıl St. Petersburg'a dönmeyerek duygularının ne kadar içten olduğunu da belli etmiş oldu. Yeni yazar dostlarının onu bağırlarına basacağı duygusuyla heyecan dolu, Kırım'da bavullarını hazırlarken böyle bir sonuç ummuyordu.

Tolstoy, Turgenyev'den ilk mektubu 1855 Kasım'ında Sivastopol'dan ayrılmazdan hemen önce almıştı. İki yazar da birbirlerinin eserini okumuş, o zamana kadar hiç buluşmamışlardı. Tolstoy edebiyat dünyasına ilk adımını attığında, neredeyse on yıldan beridir St. Petersburg edebiyat sahnesinin demirbaşı olan, yaşça büyük çağdaşı Turgenyev'e hayranlık besliyordu. Pyatigorsk'ta geçirdiği ikinci yaz yeniden daha dikkatlice okuduğu *Avcının Notları*, günlüğüne şu özlü yorumu yapmasına neden olmuştu: "Ondan sonra yazmak biraz zor."[1] Turgenyev'e gelirsek, o Tolstoy'daki edebiyat yeteneğini hemen sezmiş, "Orman Kesimi"nin kendisine adanması ziyadesiyle gururunu okşamıştı (başka hiçbir yazar Tolstoy'dan böyle bir ithaf alamayacaktı). Turgenyev, Tolstoy'a ilk mektubunu yazarken, bir önceki yaz kızkardeşi Maşa'yla buluştuğunda (daha doğrusu ona tutulduğunda) olduğu gibi, sanki önceden tanıdığı birine hitap ediyormuş duygusuna kapılmıştı.[2] Maşa'nın kocası Valeryan Petroviç'in Pokrovskoye'deki konağı, Turgenyev'in ata yadi-

gârı evinden sadece on dokuz km uzaktaydı ve av tutkusu bu iki komşuyu bir araya getirmişti. St. Petersburg'a gittiğinde Tolstoy'un görmeyi ilk isteyeceği kişinin Turgenyev olması da doğaldı. Bir otele yerleşip banyo yaptıktan sonra, doğruca Turgenyev'in apartmanına gittiğinde onun da kendisini karşılamak için çıkmak üzere olduğunu gördü. Sarılıp öpüştüler ve Turgenyev vakit,kaybetmeden Fontanka Nehri üzerindeki dairesinde birlikte kalmaları yönünde ısrarcı oldu.[3] Burası bir ay boyunca şehir yaşamına alışmakta olan Tolstoy'un evi olacaktı.

Tolstoy, cepheden dönmüş ünlü bir yazar ve subay olarak *Sovremennik* gazetesinin yazarları tarafından kahraman bir fatih gibi karşılandı. Ayrıca etrafı bir gizem haresiyle kaplıydı. Üç yıl önce Kafkaslar'dan sipariş edilmemiş bir elyazması göndermiş genç adam işte karşılarındaydı, *Sovremennik*'te henüz kimseyle tanışmamıştı. İşin aslı adı da tam olarak bilinmiyordu, çünkü o zamana kadar bütün öykülerini sadece isim ve soyisminin baş harfleriyle imzalamıştı. Tolstoy da bir süredir yazışmakta olduğu yeni meslektaşlarıyla tanışmaya can atıyor, kafa dengi olduklarını umut ediyordu. St. Petersburg'a bir önceki gelişinde toy, herkesten etkilenebilir bir gençti, oysa şimdi kitabı yayımlanmış bir yazar, bir savaş kahramanı ve ünlü biriydi. St. Petersburg'daki ilk gününde, Turgenyev Tolstoy'u alıp Nekrasov ile tanıştırmaya götürdü (*Sovremennik*'in yazıhanesi nehrin hemen karşı kıyısındaki bir binadaydı). Birlikte öğle yemeği yediler, akşam sekize kadar sohbet edip satranç oynadılar.[4] Nekrasov bir dostuna yazdığı mektupta ondan bahsederken kendinden geçiyor, Tolstoy'u "yazdıklarından daha iyi" bir "şahin" hatta belki de "bir kartal" diye betimliyordu.[5] Ardından eleştirmenler ve yayıncılarla buluşmalar, diğer yazarlarla yenilen akşam yemekleri geldi. Bunların arasında şaheseri *Oblomov* (1859) üzerinde çalışmakta olan romancı İvan Gonçarov ve şair Fyodor Tyutçev de vardı. Tolstoy kısa süre içinde, bu genç topçu subayının varlığından zevk duyduklarını ifade etme kaygısı içindeki Rus edebiyatının önde gelen figürleriyle bizzat tanışmış oldu.

Tolstoy, entelektüel açıdan epey canlandırıcı olan bu uygar muhite geri dönmüş olmakla kendinden geçti, ama çingene müziği dinleyerek ve kâğıt oynayarak da kendinden geçmek istiyordu, bu yolla son birkaç yılın geriliminden kurtulabilir, yaşadıklarını unutabilirdi. Şair Afanasiy Fet bir gün kuşluk vakti Turgenyev'le çay içmeye geldi ve uşağı Zakar ona, salonun köşesindeki parlayan kılıcın Kont Tolstoy'a ait olduğunu söyledi. Tüm geceyi içki aleminde geçirmiş Kont, misafir odasındaki divanda hâlâ uyuyor olduğundan, Fet ve Turgenyev bir saat fısıltıyla konuştular. Tolstoy'dan sadece on yaş büyük olduğu halde ilişkilerinde bir çeşit baba rolü üstlenen Turgenyev,

Fet'e her gece aynı tablonun yaşandığını, uzun zamandır ondan umudu kesmiş olduğunu anlattı.[6] 11 Aralık'ta, Tolstoy kalan bütün parasını Napolyon Oteli'nde parti vererek çingene şarkıcılara harcadı.[7]

St. Petersburg'daki geçici konukluğu süresince tanıştığı tüm yazarlar arasında yalnızca Fet kalıcı bir dost olmuştu, ama Tolstoy 1880'li yıllardaki ruhi bunalımdan kurtulduğunda o da beklenen veremedi. Tolstoy'u her ne kadar çok sevmiş olsalar da, St. Petersburg'daki yazarlar aslında onunla geçinmenin pek kolay olmadığını anlamakta gecikmediler. Kışkırtıcı fikirlerle çıkıp geliyor, karşı çıkmakta ısrar ediyordu. Örneğin *Sovremennik* ile ilişkili birçok yazar ya Shakespeare hakkında bir şeyler yazıyor veya ondan çeviri yapıyordu, ama Tolstoy'sa ona hiç önem vermiyordu.[8] Yumuşak başlı Turgenyev de çok geçmeden kendini Tolstoy'la yaptığı şiddetli tartışmaların içinde buldu. İkisi de asilzade olan bu iki adamdan Tolstoy taviz vermeyi sevmiyor, içgüdüsel olarak Turgenyev'deki inceltilmiş zarafetten ve her daim ölçülü ruh halinden uzak duruyor, tam bir hayalkırıklığı yaşıyordu. Bir akşam Turgenyev, dinlemek için toplanmış arkadaşlara ilk romanı *Rudin*'in taslağından parçalar okuyordu. Tolstoy *Avcının Notları*'yla karşılaştırdığında bu kitabı inanılmaz derecede yapmacık buldu, orada bulunan diğer edebiyatçıların kitabı bu kadar ciddiye almalarına da hayret etti.

Turgenyev'in de öyle kolay bir hayatı olmamıştı. Batılılaşma yanlısı olduğunu açıkça itiraf eden bir yazar olarak, Avrupa yörüngesine girecek bir yeniden yapılanma ve çağdaşlaşma reformu arzu ediyordu. Reform ateşi kısmen aşağı katmandan biri olmasından ileri gelen radikal eleştirmen Belinski ile arkadaşlık kurarak, yetişme tarzına taban tabana zıt bir şey yapacak kadar cesur davranmış, ayrıca *Avcının Notları*'nda üstü örtülü olarak toprak köleliğini eleştirmekle Çarlık rejiminin gözünde kuşkulu biri haline gelmişti. Turgenyev doğruluğuna inandığı şeyi desteklemek, eserlerinde siyasi konuları işlemek konusunda geri adım atmadı. Daha 1852'de Gogol için meydan okurcasına bir mersiye kaleme almıştı, oysa anavatanını yergileriyle alay konusu yapmış bir yazardan söz etmenin sansür tarafından (Tolstoy'un "Mayısta Sivastopol"ünü kuşa çeviren sansürdü bu) yasaklanmış olduğunu elbette biliyordu. Gogol'e "büyük" demeye cüret etme suçundan onu cezalandırmak için I. Nikolay, bizzat Turgenyev'in tutuklanıp bir ay hapis cezası çekmesini, takiben de yaşam boyu malikânesinde sürgün hayatı sürmesini emretti. Neyse ki *Avcının Notları*'nı okuyup beğenmiş olan müstakbel çar II. Aleksandr'ın sayesinde, 1853'ün sonunda yeniden seyahat etmesine izin verildi. Turgenyev ile buluştuğu dönemde Tolstoy da bir roman yazarı olmak niyetindeydi, ama *Rudin* onu etkilemedi.

Sovremennik'te kümelenmiş ilerici yazarlardan onu ayıran bir başka şey de Tolstoy'un, St. Petersburg aristokrasisiyle olan ilişkileriydi. Tolstoy zamanla sosyetenin görgü kurallarından nefret eder hale gelmişti, sadece aileyi bundan ayrı tutuyordu, özellikle de daha yeni tanıdığı Aleksandra Andreyevna Tolstoya'ya daha yakın olacaktı. "Aleksandrine" baba tarafından büyük amcaşının kızıydı. O ve kızkadeşi Yelizaveta'nın Aziz İshak Meydanı'nın karşısındaki Mariinski Sarayı'nda daireleri vardı, zira sarayda I. Nikolay'ın kızı Büyük Düşes Mariya Nikolayevna ile onun kızları Mariya ve Yevgeniya'nın önce öğretmenleri sonra da nedimesi olmuşlardı. Tolstoy, Turgenyev'i farkında olmadan baba yerine koyduysa, tıpkı Turgenyev gibi ondan ancak on on iki yaş büyük Aleksandra Andreyevna'ya da şakayla *babuşka* (büyükanne) diyordu. Aleksandrine ele avuca sığmaz kuzeniyle ilişkisine dair hayatının son yıllarında yazdığı anılarda, Tolstoy'un Sivastopol'dan geldiği zaman onunla tanışanların üzerinde bıraktığı izlenimi şöyle tarif ediyordu:

> Çok sade, son derece alçak gönüllüydü [kariyerinin başlarındaki dönemdi bu] ve öylesine oyunbazdı ki çevresinde herkes canlanıveriyordu. Kendisi hakkında nadiren konuşur [uymuş olduğu tek kural!], karşılaştığı her yeni yüzü büyük bir dikkatle inceler, sonra da izlenimlerini naklederdi, bunu da en komik şekilde yapar, daima aşırıya kaçardı. Daha sonraları karısının yakıştırdığı *yufka yürekli* sıfatı ona tam uyuyordu, yakaladığı en küçük ayrıntıdan bile öyle etkileniyordu ki. Yüzü iticiydi, ama zeki, kibar ve anlamlı bakışlarının taşıdığı ifade incelik yönünden her türlü eksikliğini telafi ediyordu ve denebilir ki, güzellikten de üstündü.[9]

Toinette Teyze ile birlikte Aleksandrine de Tolstoy'un hayatında gerçekten saygı duyduğu birkaç kadından biriydi. Ne evlenmiş ne de çocuğu olmuştu, bu yüzden onu "tipik bir kadın" olarak yaftalamadı. Beri yandan kesinlikle onun cazibesine kapılmıştı. Tolstoy'la aralarında bir çekim olduğunu o da açık bir şekilde hissetti. Sonraları Tolstoy neredeyse yakın olduğu herkesle gemileri yaktığı bir zaman, din yüzünden çok kötü araları açıldı ama içten içe birbirlerini çok seviyorlardı. Aleksandrine, arkadaşlığı Tolstoy'a büyük zevk veren, akıllıca davranan, son derece zeki bir kadındı. Tolstoy Yasnaya Polyana'ya yerleştikten sonra daha seyrek görüşür oldular ama birbirlerine gönderdikleri mektuplarında her zaman candandılar. Tolstoy, çara doğrudan ulaşmak ihtiyacı duyduğunda, her zaman, sarayla bağlantısı son derece sağlam Aleksandrine'i kullanıyordu. Doğrudan çara seslenen mektuplar yazmak Tolstoy'un huyu olmuştu adeta ve başlarda Aleksandrine gönüllü

bir aracıydı, gelgelelim kuzeni ömrünün sonlarına doğru Rus hükümetiyle hiç sakınmadan kafa kafaya çarpışmaya başlayıp bir devlet sorunu haline geldiğinde, bu gönüllülük giderek azaldı.

Kasımın sonunda Tolstoy kızkardeşi Maşa'ya çoşkulu bir mektup gönderdi; Turgenyev'le buluşmasının nasıl gittiğini (ve Nekrasov'un hiç de öyle göz kamaştıran biri olmadığını) yazıyordu. Birkaç gün geçmedi ki kızkardeşinden hemen gidip ağır hasta olan ağabeyi Dmitriy'i görmesini öğütleyen bir mektup aldı. Teknik olarak Tolstoy hâlâ orduda faal olarak görevli olduğundan izin alması gerekiyordu, bu nedenle 1 Ocak'a kadar ayrılamadı. Bu dönemde St. Petersburg'daki donanma cephaneliğine gönderilmişti, bu da ona kendi amaçlarının peşinden gidecek zamanı fazlasıyla veriyordu. Dmitriy o günler Tula'nın güneybatısındaki Oryol'da yaşıyor, ona Maşa, Maşa'nın kocası, Toinette Teyze ve eskiden fahişelik yapan, adı da yine Maşa olan Dmitriy'nin nikahsız yaşadığı karısı bakıyordu. Tolstoy oraya 9 Ocak'ta vardı ve Dmitriy'i veremden harap olmuş vaziyette acılar içinde yatarken buldu. Avurtları çökmüş yüzünde gözleri iri iri bakıyordu. Öleceğini kabul etmek istemeyen Dmitriy, mucize getireceğine inandığı bir ikonun onu iyileştireceğine kuvvetle inanarak sürekli dua ediyordu. Tolstoy bu sahneye daha fazla dayanamadığından ertesi gün oradan ayrıldı. Dmitriy 22 Ocak 1856'da karısının kollarında hayata gözlerini yumdu.

Tolstoy bir yılı aşkın bir zamandır Dmitriy ile görüşmemişti, hatta ağabeyinin hasta olduğundan bile haberi yoktu. Özellikle Lev olmak üzere, bütün Tolstoylar *dikost*'luktan payını almıştı ama bu yarışta Dmitriy de ona kök söktürmüştü. İkisinde tepe noktasına ulaşmış, taviz vermez bir dürtü vardı. St. Petersburg'da yaşadığı fiyaskonun ardından Kursk ilindeki malikânesine dönmüş, yerel hükümette basit bir işe girmişti. 1853'te Moskova'da, sakallarını epey uzatıp oldukça münzevi bir hayat sürerken ağır bir hastalığa yakalandı. Daha fazla ömrünü kalmadığını anlayınca, çile çekmekten hoşlandığı o eski sofu günleri bir kenara bırakıp içki, kumar ve kadınlarla birlikte sefih bir hayat sürmeye başladı. Maşa'yı genelevinden "satın almıştı." Ona çok kötü davranıyor, bir kovuyor bir geri çağırıyordu.[10] Dmitriy, "sevilmeyen" kardeş, Tolstoy'a son mektubunu 1854 Ekim tarihinde Şerbaçovka'daki malikânesinden yazmış, 7000 ruble borç yaptığını, evde oturup malikânenin bahçesinde çalıştığını bildirmişti. Ölmekte olduğunu kardeşine söylememiş, sıkılmaktan ziyade üzgün olduğunu yazıp şöyle demişti: "Üzgünüm, çünkü yalnızım, bu durumda olmayabilirdim, ayrıca üzgünüm çünkü *hiçbir şey yolunda gitmiyor*."[11] Tolstoy, Dmitriy'in yaşam tarzını böyle birdenbire değiştirmesini onaylamamış, cevap vermemişti. Dmitriy'i Oryol'da ziyarete

gittiğinde, Tolstoy günlüğüne hakkında beslediği kötü düşüncelerin onu görür görmez "dağılıp gittiği" notunu düşmüştü, ama yine de orayı terk etti.[12]

Tolstoy, Dmitriy'i ölüm döşeğinde bırakıp Moskova'ya gitmişti. Eski fahişe Maşa şehre geri döndüğünde, ağabeyinin öldüğünü ondan öğrendi. Maşa Tolstoy'a, Dmitriy'in durumunun umutsuzluğunu ancak ölmeden birkaç saat önce anlayabilmiş olduğunu, papaz ve doktor istediğini, Yasnaya Polyana'ya götürülüp orada huzur içinde ölmek için yalvardığını söyledi. Tolstoy sonraları, ağabeyinin durumunun bu kadar ciddi olduğunu daha önce fark edemeyecek kadar kendi hayatına dalmış olmaktan dolayı çok büyük pişmanlık duydu. Ona karşı terbiyesizce davrandığı için de ayrıca vicdan azabı çekti. *Anna Karenina*'da Dmitriy'i Levin'in ağabeyi Nikolay yaparak yeniden hayata döndürdü. Onun da eski bir fahişeyle ilişkisi vardı. Gerçek olayı kaçırmış olduğundan, romandaki başlık taşıyan ("Ölüm") bu tek bölümde iş Nikolay'ın ıstıraplı ölümünü tasvir etmeye gelince büyük özen gösterdi. O dönemde ağabeyi Nikolay'ın ölümüne tanık olanların deneyimlerinden de faydalanabilirdi. Tolstoy hayatının son döneminde kaleme aldığı anılarında da, gerçek hayattaki ağabeyi Dmitriy'i uzun uzadıya anlatmaktan geri durmadı.

Tolstoy St. Petersburg'a dönmeden önce bir ay kadar Moskova'da kaldı, bu sayede eski başkentte yerleşmiş Sergey ve Konstantin Aksakov gibi bazı yazarlarla tanışma fırsatı buldu. Rusya'nın Batılılaştırılmasına karşı önde gelen Slavcılardan olan Aksakovlar, Avrupa'ya benzeyen St. Petersburg'da yaşamayı asla hayal edemezlerdi. Rus aydın sınıfı arasında süregiden Slavcı-Batıcı çatışması, ilk olarak on yıl önce alevlenmişti. Rusya'nın bugünü ve geleceğine ilişkin ateşli toplumsal tartışmalar Tolstoy'un hayatı boyunca devam etti. Kendi Batılılaşma yanlısı olmadığını biliyordu zaten. Kafayı geleneksel kır yaşamına takmış olması onu doğal bir müttefik gibi göstermiş olsa da, Slavcı ideolojiyi de zaman içinde reddedecekti. Sonuç itibarıyla, Tolstoy'un bencilliği kendisi ve fikirlerinin ilgi odağı olmadığı bir harekete katılmasına izin vermezdi. 1856 Ocak sonunda Petersburg'a geri döndü. Akıllıca davranarak, bu zaman zarfında tek başına yaşadı, mayısın ortasına kadar başkentte kaldı. Savaş hikâyelerinin sonuncusu *Sovremennik*'in ocak sayısında yayımlanmıştı ama bir farkla: "Ağustosta Sivastopol" öyküsü ilk kez "Kont L. Tolstoy" imzasıyla çıkmıştı.[13]

O bahar, her ikisi de *Sovremennik*'de yayımlanacak iki öykü üzerinde çok çalıştı. İlki mart ayında dergide boy gösteren "Kar Fırtınası"ydı, 1854 Ocak ayında Kafkaslar'dan eve dönerken yapmış olduğu yolculuk sırasında karşılaşmış olduğu aman vermez havadan esinlenmiş, düşsel ve tutkulu bir

öyküydü. "İki Süvari Subayı" Rus soylu sınıfının iki kuşağını karşılaştıran, kumar üzerine ahlaki bir öyküydü. Tolstoy'un kardeşi Maşa'ya ithaf edilmiş olan öykü derginin mayıs sayısında çıktı. *Sovremennik*'in editörlerine kalırsa Tolstoy hâlâ onların en büyük yazarıydı ve o bahar ne de olsa dergiyle bir sözleşme imzalamıştı. Derginin diğer üç değerli yazarı Turgenyev, Ostrovski, Grigoroviç'le birlikte Tolstoy, sonraki dört yıl için yazacağı yeni eserlerin telifinden kâr payı karşılığında vazgeçerek baskı izni verdi.[14]

Tolstoy bu anlaşmayı imzaladığı için pişman oldu. Tuhaf görüşleri ve dikbaşlı tavrı Petersburg edebiyat cemiyetiyle ilk görüşmelerinde hayretle kalkan kaşlara, dudak bükmelere yol açmıştı ama ocakta Moskova'dan döndükten sonra, hararetli itirazlar ve tartışmalar söz konusuydu, özellikle de Turgenyev'le. Tolstoy çok çabuk darılıyor ama kolayca da incitiyordu. Yeni arkadaşlarından yaşça küçüktü, bazen sırf karşı çıkmak adına muhalefet yapıyordu – karşısındakini çileden çıkarmaktan hoşlanıyordu. Bir de "Kadın sorunu" gibi, dogmatik baktığı meseleler üzerine tartışmalar vardı. İlk büyük çarpışma şubatın başında, Turgenyev'in cesareti ve bağımsız ruhundan dolayı hayran olduğu üretken Fransız kadın yazar George Sand üzerine oldu. Tolstoy evlilik kurumuna inanıyordu, kadınların kurtuluş mücadelesinin ateşli bir taraftarı değildi (Petersburg genelevlerinde ziyaret ettiği "kızlar" başka meseleydi elbette). Duygusal açıdan oldukça yüklü bir tartışmaydı bu, zira Tolstoy'un pek iyi bildiği gibi, Nekrasov, diğer yazı işleri müdürü Panayev ve onun Nekrasov'un metresi olan karısı Advotya *menage à trois*, yani üçlü ilişki yaşıyordu. Nekrasov'un meslektaşlarıyla yaptığı bir diğer ağız dalaşı Tolstoy'u ona düello teklif etmeye kadar itti. Teklif yanıtsız kaldı. Tolstoy bir süreliğine edebiyatı bırakıp memleketine geri dönmeyi düşündü.[15]

Tolstoy cemiyete uymaya, onun bir parçası olmaya çalıştı. Mart'ın sonunda, umut vaat eden yeni oyun yazarı Aleksandr Ostrovski'nin St. Petersburg ziyaretinin anısına bir grup fotoğrafı ayarladı.[16] Rus fotoğrafçılığının öncüsü Sergey Levitski, Nevsky Prospekt'teki stüdyosunu daha yeni kurmuş olduğundan bu bir olaydı. Zamanla, kendisine Romanovların fotoğrafını çekmek için imparatorluk izni verilecekti ama çektiği en meşhur fotoğraflardan biri, askeri üniforma giymiş tek yazar olan Tolstoy'un organize ettiği o grup fotoğrafı olacaktı. Levitski, Paris'te öğrenim görmüş, Rusya'ya dönmeden önce orada bir stüdyo açmış, kendince ilginç bir adamdı. Aleksandr Herzen'in kuzeni olmaktan başka, 1840'larda Kafkaslar'da meşhur fotoğraflar çekmiş, çok daha sonraları farkında olmayarak Tolstoy'un Ortodoks Hıristiyanlığı ciddiye almasına vesile olmuştu. *Sovremennik*'in yazarlarını

gösteren 1856 fotoğrafı, Tolstoy'un Yasnaya Polyana'daki çalışma odasının duvarında hep asılı kaldı.

Tolstoy birkaç yıl sonra Moskova'da, onun yaşadığı yere yakın bir yerde daire kiraladığında Ostrovski'yi daha iyi tanıyacaktı. Ostrovski'nin babası Moskovalı bir avukattı, Tolstoy ve Turgenyev'e kıyasla daha az ayrıcalıklı bir aileden geliyordu. Rus tüccarlarını sahtekar olarak resmeden ilk oyunu *İflas*, oyundan çok korkan ve yazarını polis gözetiminde tutan I. Nikolay tarafından bizzat sansür edildi. Ostrovski'nin ilk sahne başarısı 1853'te, *Başkasının Kızağına Binme* isimli üçüncü oyunun sahneye konmasıyla gelmişti, o günlerde de ufkunu genişletme çabası içindeydi. I. Nikolay'ın ölümünün ardından oluşan o iyimser havada, Çar'ın Donanma Bakanlığı'ndan sorumlu liberal genç kardeşi Büyük Dük Konstantin ileri görüşlü bir plan yaptı ve bürokratlar yerine sekiz genç yazarı Volga Nehri'nde bir sefere gönderip, onlardan nehir üzerinde balıkçılık ve taşımacılık yapan insanların hayatlarını araştırmalarını istedi. Bu sekiz yazarın içinde Ostrovski de vardı. 1856 Nisan'ında, üzerindeki polis takibatı kaldırılır kaldırılmaz Volga'ya doğru yola çıktı.

1856 Nisanı Tolstoy için de önemli bir aydı. Martın sonunda II. Aleksandr, Moskova'da "tabandan" kendi kendine kalkmasını beklemek yerine köleliği "tepeden" kaldırmanın daha iyi olacağını açıkladığı o meşhur konuşmayı yaptı. Rus köylüsünün özgürleşeceği ihtimali büyük yankı getirdi, haber bütün ülkeye hızla yayıldı.[17] Tolstoy vakit kaybetmeden toplumsal vicdanları aydınlanarak "töbekâr soylulara" dönüşen Rus seçkinler sınıfına katılıp, kendi toprak kölelerini özgürleştirecek bir proje üzerinde çalışmaya başladı. Bu töbekâr soylulardan ilki, Büyük Yekaterina'nın, *St. Petersburg'dan Moskova'ya Bir Yolculuk* isimli kitabında köleliğin kötülüklerini teşhir ettiği için 1790 yılında Sibirya'ya sürgüne gönderdiği 18. yüzyıl yazarı Aleksandr Radişçev idi. Safdil bir genç olan Radişçev, Yekaterina'nın aydın ve adil olduğu söylencesine inanmıştı. Elitlere özü bir eğitim almış, böylece 1780'lerde, İngiliz ziyaretçi William Coxe için tarifi mümkün olmayan "ihtişam ve zenginliğe" sahip Rus saraylarına sık sık teşrif etmişti.[18]

Radişçev Moskova'ya gitmek üzere şehirden ayrıldığında, St. Petersburg'daki bolluk ve sefahatten sonra, yol üzerinde tanık olduğu Rus köylüsünün sefil yaşantısı karşısında büyük bir şok yaşadı. Aşağıdaki alıntıda açık seçik görüleceği gibi, çarın başında olduğu mutlakıyet rejiminin ahlaksızlığını, Rus soylularının da böyle insanlık dışı bir sistemde oynadıkları rolü hayatında ilk kez şimdi görmeye başlıyordu:

> Haftada iki kez, tüm bir Rusya İmparatorluğu'na N. N., veya B. B.'nin aldığı borcu veya ondan talep edileni ödemek istemediği veya ödeyemeyeceği bildirilir. Borç alınan para kumara yatırılmış, gezip tozmada, yemeğe içmeye harcanmış, suyunu çekmiştir... Her durumda şu ilana yol açar: Bu sabah saat onda, il mahkemesi veya sulh hâkiminin emriyle... filanca bölgede, şu numaralı evin de içinde olduğu emekli Yüzbaşı T.'nin mülkü, altı erkek ve kadın canla açık arttırmada satılacaktır... Bu muameleyle herkes ilgilenmektedir. Derken, satış günü ve saati gelmiştir. Dört bir yandan gelen alıcılar etrafta toplanır. Satışın yapılacağı salonda, suçlular kıpırdamadan durmaktadır. Karaağaçtan yapılmış bastonuna dayanmış yetmiş yaşında bir ihtiyar, kaderinin kimin eline geçeceğini, gözlerini kimin kapatacağını merak etmektedir. Feldmareşal Munnich'in komutası altında Kırım Seferi'nde Efendisi'nin babasıyla birlikte hizmet vermiştir. Frankfurt çarpışmasında, yaralı efendisini omuzlarında taşıyarak savaş meydanından uzaklaştırmıştır. Memlekete dönünce, genç efendisine öğretmen olmuştur. [Efendisinin] çocukluğunda, vapurla giderlerken suya düşen efendisini kendi hayatı pahasına suya atlayıp boğulmaktan kurtarmıştır. [Efendisinin] gençliğinde, subay olarak askeriyedeyken birikmiş borçlarından dolayı kapatılmış olduğu hapishaneden onu kefaletle serbest bıraktırmıştır...[19]

Rusya'nın aydın soylu sınıfının –enteli jansiyanın– doğuşunu başlatan kitap (Londra'da 1858'de Herzen tarafından yeniden basıldı) işte buydu. *Sovremennik*'in yazı işleri kurulunun da aralarında olduğu, devlete karşı oluşlarıyla tanınan Rusya'nın bu en ilerici sınıfının üyeleri için köleliğin kaldırılması tartışılması gereken en yakıcı meseleydi. Yazarlar, bu ve diğer hassas konuları ancak II. Aleksandr'ın tahta çıkışından önce açmaya cesaret edebilmişlerdi. Böylece onların kutsal konumları, ulusun ahlaki sesi olarak yazar kimliğinin getirdiği asil gelenek, zamanla Tolstoy tarafından da sürdürülecekti.

Tolstor Sivastopol'deyken müzmin bir kölelik karşıtı haline gelmişti, tabii ki görüşleri daha sonraları Nekrasov ve diğer yeni meslektaşlarıyla yaptığı konuşmalardan da etkilendi. Köleliğin kaldırılması için hazırladığı tasarı önceki yıl gizlice elden ele yayılan liberal düşünür ve tarihçi Konstantin Kavelin de aralarında olmak üzere, birçok kişiyle buluşup onlara danışan Tolstoy, daha sonra kendi özgürleştirme planını tartışmak üzere içişleri bakanlığındaki kıdemli bir bürokrata başvurdu. Niyeti kölelerine özgürlüklerini vermek, toprağı otuz yıllık süre içinde, her bir *desyatina*'sı [10 dönümü, ya da bir hektarı] 150 rubleden onlara satmaktı. Bu gibi konularda karar vermek için bakanlık henüz hazır değildi ama Tolstoy kesin kararlıydı.

1856 Mart'ında Sivastopol'de göstermiş olduğu kahramanlıktan dolayı teğmen rütbesine terfi etmiş olsa da, Tolstoy artık askeri kariyeri sürdürme konusunda hiç istekli değildi.[20] Vakit kaybetmeden on bir aylık izin başvurusunda bulundu. Petersburg'da geçirdiği kış ayları alışılmışın dışında meşgul geçmişti. Kötü alışkanlıklarını dizginlemeyi büyük oranda başarmış, yazma konusunda ciddi çalışmış, ayrıca birkaç kültürel gezi yapmıştı. Ofitserskaya Caddesi'nde tutmuş olduğu daire, şehirdeki iki büyük opera salonuna yakındı. 4 Mayıs'ta, Circus Theatre'da (Rus operasının merkezi, Mariinski Tiyatrosu'nun da öncüsü)[21] Dargomıjski'nin *Rusalka*, isimli eserinin prömiyerinde besteciyle aynı locada oturuyordu. Aynı ayın içinde trene atlayıp Pavlovsk'a gitti ve Johann Strauss Jr ve orkestrasının o sezon vermiş olduğu ikinci bir konsere de pek istemeden gitti. Pavlovsk 1837'de St. Petersburg'la tren yolu hattıyla bağlandıktan sonra, konserlere gidilen önemli bir uğrak yeri olmuştu. Rusya'da ilk tren istasyonunda –belli olmayan nedenlerden dolayı İngilizce "Vauxhall"dan esinle *vokzal* adı verilmişti–, hafif müzik performansının yaz aylarında düzenli orkestra konserlerine döndüğü ferah, mükemmel döşenmiş bir müzikhol vardı. Rus toplumunun II. Aleksandr döneminde özgürleştiğinin ilk işaretlerinden biri de "Vals Kralı"na Rusya'ya gelmesi için gönderilen davetiyeydi. Rusya'ya dans müziğinin gelişi, yeni hükümdarlık devrinde hayra alamet gibi görünüyordu. 16 Mayıs'ta, yani Pavlovsk'a gittikten bir gün sonra, Tolstoy'a sonunda çıkış izni verilmişti. Böylece Yasnaya Polyana'ya geri yollanıp özgürleştirme planını yürürlüğe koyabilecekti. İki günde bavullarını topladı ve yola çıktı.

Mayısın sonunda, birkaç gün Moskova'da kalıp, Polina Hala'yla birlikte Aziz Sergius Teslis Manastırı'nı ziyaret ettikten sonra, Tolstoy artık Yasnaya Polyana'ydı. Neredeyse beş yıldır evinden uzakta yaşamıştı, başlangıçta oraya alışmakta zorlandı. Öncelikle, kendi ailesinin evinin konumlandığı yerde açılmış olan o derin boşluğa alışmak zorundaydı, evin birbirine eş kanatlarından birinde yaşama duygusu da garipti. İkinci olarak, St. Petersburg'daki onca özgürlük konuşmasından sonra köleleri olan bir toprak sahibi olma fikri şimdi ona çok itici geliyordu. Hatta başlarda "ancien régime" yaşlı Toinette Teyze'yle birlikte yaşamak da zor geldi, dahası teyzesi başta ona "sevimsiz" göründü.[22] Tolstoy hiç vakit yitirmeden toprak köleleriyle bir toplantı yaparak onlara nasıl özgürleştirileceklerinin planını açtı, gelgelelim köleleri onu şaşırtarak onun asıl amacından kuşkulandıklarını ifade ettiler ve kesin bir cevap vermediler. Yeni çarın taç giymesiyle özgürlüklerinin verileceğinden emin olan köylüler Tolstoy'un anlaşma önerisini kendilerini dolandırmak için kurgulanmış kurnazca bir plan olarak gördüler. Ardından

yapılan diğer toplantılarda da, Tolstoy'un gözden geçirdiği önerileri yine reddettiler. Böyle bir güvensizliği öngörmeyen Tolstoy epey sinirlenmişti.[23] Köleleri özgürleştirme planını bir kenara bırakmaya karar verdi.

Bunun yerine tüm gücünü okumaya (o yaz Dickens'ın *Little Dorrit* isimli kitabına dalmıştı) ve yazmaya verdi. Daha çok soylu bir gencin hayata atıldığı ilk yılları işlemek üzere planlamış olduğu dörtlü kısa romanın üçüncü ve son parçası, *Gençlik* üzerinde çalıştı. İlk kez Rus köylülerinin yaşamına odaklandığı *Toprak Ağasının Sabahı* haline gelecek kısa romanın ilk taslağı da çalıştığı metinler arasındaydı. Yaz aylarında kardeşi Maşa'yı ve kocasını da ziyarete gitti, sonra ata binip Spasskoye'deki konağında Turgenyev'e uğradı. Ağabeyi Nikolay bu zaman zarfında Kafkaslar'daydı. 1854'te ordudan istifa etmiş olmasına karşın yeniden katılmak için başvurmuş, Starogladkovskaya'da görevlendirilmişti.[24] Sergey de bu zaman zarfında kısa süreliğine orduda daydı, 4. Piyade Alayı İmparatorluk Ailesi Özel Muhafızları'nda hizmetliyken Tolstoy'la temmuzda, Mtsensk'te yeniden bir araya geldi (muhtemelen Kırım Savaşı'nın doğurduğu yurtseverlik ateşi dalgasına kapılarak, 1855 Mart'ında orduya katılmış ama çoktan sıkılmıştı ve istifa etmek üzereydi).[25]

Tolstoy'un o yaz ilgilendiği başlıca konu romantik maceraydı. Eski üniversite arkadaşı Dmitriy Dyakov ona yirmi yaşındaki komşusu Valerya Arseneva ile evlenmesini önermişti; kız, 1854'te babası öldükten sonra Dmitriy'in korumasındaydı. Valerya'nın ailesinin evi Tula yolunda, Yasnaya Polyana'dan 8 kilometre uzaktaydı. Tolstoy orayı sık sık ziyaret etmeye, potansiyel gelin adayı olarak onu istediği gibi eğitmeye başladı. Oldukça tuhaf bir ilişkiydi, çünkü Tolstoy Valerya'yı olduğu gibi kabule yanaşmıyordu – onu kendi ideal kadın kalıbına uydurmaya çalışıyordu. Valerya'nın, onun istediği şeyleri anlamak yerine giysilere, dansa ilgi duyması Tolstoy'da büyük hayal kırıklığı yarattı. Günlüğünde onun hakkında yazdığı maddelerin satır aralarını okuduğumuzda, Valerya'ya ilişkin duyduğu sevginin boş bir kuruntu olduğunu anlarız. Âşık olmak istiyordu, bazen "neredeyse" âşıktı da, ama tamamen düzmece bir aşktı bu.[26] O yaz bir yandan ona kur yaparken, köylü kadınların peşinden gitmesine yol açan ayartıcı dürtüleri dizginlemeyi imkânsız buluyordu.[27]

1856 güz başında Tolstoy *Gençlik*'i bir yazmana dikte etmiş, ilk kitaplarının yazar nüshalarını da almıştı: *Savaş Öyküleri* (Sivastopol hikâyelerini "Akın" ve "Orman Kesimi" öyküleriyle bir araya getiriyordu) ile *Çocukluk* ve *Delikanlılık*. Hastalık bahanesiyle istifa mektubunu da orduya sunmuş ve kasım ayının sonunda yeniden sivil olmuştu.[28] 1 Kasım'da Moskova'ya gitmek üzere yola çıktı, oradan da St. Petersburg'a geçti, o günler hâlâ Valerya'yı müstakbel ka-

rısı gibi görüyordu. Zavallı genç kadın bütün sonbaharı ona rolünü öğreten, hamilik taslayan mektuplar alarak geçirdi. Ana (*mat*) arı olacak ama kraliçe arı (*matka*) olmayacaktı, Tolstoy ona aradaki farkı anlayıp anlamadığını soruyordu.[29] Mektupların bazıları uzun ve özenli yazılmıştı, bazıları tepeden bir tavırla yazılmış, insanı afallatan emirlerle doluydu, özellikle de Tolstoy'un karnesi göz önüne alındığında. "Sizin ana kusurunuz karakterinizdeki zayıflık, diğer tüm küçük kusurlar oradan geliyor" diye yazar bir mektupta. "İrade gücünü geliştirmeye çalışın. Kendinize söz geçirin ve kötü huylarınızla savaşın."[30] Tolstoy'un zaten soğumuş ateşi o sonbaharda küllenmeye yüz tuttu. 1856'nın sonunda ilişkilerinin bittiğini haşin bir dille bildiren, genç kadının duygularını incitip onun aklını karıştıran bir mektup gönderdi. Ocak ayında pişmanlıkla bir özür mektubu kaleme aldı, o zaman bile suçlu olduğunu kendine itiraf etmesi bunu genç kıza itiraf etmesinden önce geliyordu.[31]

Sovremennik ile sözleşme imzalamadan önce, onun başlıca rakibi *Otechestvennye Zapisiki* isimli bir dergiye hikâye sözü vermişti. Böylece tüm güz St. Petersburg'da, Kafkaslar'a gittiğinden beri evirip çevirdiği, *Bir Rus Ağasının Romanı* adıyla bitirmemiş olduğu kitaptan çıkardığı bir öykü üzerinde çalıştı. Aralıkta basılmış *Toprak Ağasının Sabahı*'nda kendi toprak kölelerinin yaşamını iyileştirme çabalarını kurgulamıştı. Hayali karakterler olarak Rus köylülerini konu edinmesi bakımından, bir anlamda bu kitap on yıl sonra yazılmış *Avcının Notları*'ydı. Bir farkla; yeni çarın yönetimi altında çok daha fazla şeyler söyleyebiliyordu. *Toprak Ağasının Sabahı* hikâyesi, Tolstoy'un eserine dair epey uzun ve etkili bir eleştiri yazıp aralık sayısında yayımlayan *Sovremennik*'in yeni eleştirmeni Nikolay Çernişeveski'nin onayını aldı.

Tolstoy ve Çernişevski aynı yaştaydılar, ikisi de köleliğin kaldırılmasını istediler, başka da ortak bir noktaları yoktu. Çernişeveski, asıl hedefleri devrim olan yeni nesil radikal bir politik sınıftan geliyordu. Hem o hem de *Sovremennik*'e 1857'de katılmış ondan daha genç Nikolay Dobrolyubov, Belinski'yle aynı toplumsal ve düşünsel soydan geliyor, Turgenyev kuşağının etkisiz idealistlerini önemsemiyorlardı. Ruhban sınıfının çocukları olarak, onlar *raznoçinet*, yani yoksul altyapılardan gelen enteli jansiyanın eğitimli üyelerini ifade eden bir sınıf tandılar, o yüzden de Nekrasov ve Panayev'e göre, sanatın politikaya hizmet etmesi gerektiği gibi çok daha dogmatik görüşleri vardı. Çernişevski 1855 tarihli *Sanatın Gerçekle Estetik İlişkisi* isimli makalesinde *Sovremennik*'in gündemini belirlemişti. Makalesinde "güzelliğin hayatın kendisi" olduğunu ifade etmiş, sanatın bilimden aşağıda olduğunu ilan etmişti.[32] Tolstoy'un eserini değerlendirirken, onun gelip geçici düşüncelerin gelişimini ve karakterlerin duygularını izleme tekniğini "ruhun diyalektik-

leri" olarak tarif ediyor, "hışırdayan yaprakların üzerindeki parıldayan ışığı" veya "bulutların değişen sınırlarındaki renk oyununu"[33] yakalayan bazı ressamların yeteneğiyle karşılaştırıyordu. Bununla Tolstoy'un psikolojik bir sürecin nihai sonucuyla bu sürecin kendisi kadar ilgilenmediğini söylemek istiyordu. Bilerek yazılmış pohpohlayıcı bir eleştiriydi bu, ama Tolstoy Çernişevski'nin faydacı sanat görüşünü sıcak karşılayan bir tepki vermeyecekti. Nekrasov'un kendinden genç bu radikal meslektaşlarını desteklemesinin bir sonucu olarak, *Sovremennik*'in sola yaslanan siyasi gündemi, sanatsal ölçütün önüne geçmeye başladı. Bu da Tolstoy'un da aralarında olduğu en iyi yazarlarını Moskova'daki *Russkiy Vestnik*'e [Rus Postası] kaptırmasına yol açtı.

Tolstoy, kasımın sonunda ordudan istifa belgelerini alınca, artık ömrünün sonuna kadar St. Petersburg'da yaşayabilirdi. İki hedef belirlemiş, ikisini de gerçekleştirmişti. Birincisi Valerya Arseneva'ya karşı duygularını "denemiş", bunların güçlü olmadığı ortaya çıkmıştı, ikincisi ise *Gençlik*'i bitirmiş, 1857 Ocak ayında yayımlanması için göndermişti. Şimdi yapması gereken şey, pasaport alıp ilk yurtdışı gezisini gerçekleştirmekti. Bir ay süren bıktırıcı bürokratik işlemlerden sonra ilk yolculuğuna hazırlanmak üzere Moskova'ya doğru yola çıktı. On iki günlük bir yolculuğun ardından, 9 Kasım'da (Batı Avrupa'da kullanılan Gregoryen takvimine göre 21 Kasım) Paris'e vardı. Yanına uşak almadan, tek başına yolculuk etme kararı almıştı. Aynı akşam Rue de Rivoli'deki Hôtel Meurice'e yerleştikten sonra, Paris Opéra'sındaki geleneksel "Samedi Gras" balosuna gitmek için yola çıktı. Orada Turgenyev ve Nekrasov'la buluştu.

Tolstoy'un Paris'teki altı haftalık gezisi, günlerin çoğunda görmüş olduğu Turgenyev ile renklendi. Genellikle iyi geçindiler. Giderek yurtdışında daha fazla zaman geçiren Turgenyev, şehri son derece iyi biliyor, Tolstoy için harika bir rehber oluyordu. Tolstoy kendini turistik yerleri görmeye kaptırdı – Louvre'u, Notre Dame'ı, Musée de Cluny'yi, Hôtel des Invalides'deki ("korkunç yüceltme")[34] Napolyon'un mezarını, Père Lachaise Mezarlığı'nı gördükten sonra Versailles, Fontainebleau'ya ve daha uzaktaki Dijon'a geçti. Molière ve Racine'i görmek için Théâtre Français'e gitti, İtalyan Operası'nda *Rigoletto*, *Il Barbiere di Siviglia* (*Sevil Berberi*) ve *La Fille du régiment* (*Alayın Kızı*) operalarını dinledi, Bouffes Parisiens'de bir operet, Théâtre des Variétés'te ise bir fars izledi. Sorbonne'da derslere katıldı. 25 Mart sabahında giyotinle yapılan bir idam izledi, bu deneyim onu öylesine dehşete düşürdü ki Paris'te daha fazla kalamadı. Londra'ya gitme planları olmasına karşın (Paris'te İngilizce ders almaktaydı), bunun yerine, orada Büyük Düşes Mariya Nikolayevna ile tatilde olan Aleksandrine ve kızkardeşiyle

buluşmak üzere Cenevre'ye yollandı.[35] Kızkardeşine mektup yazarak, Büyük Perhiz'den hemen önce varmış olduğunu, aşai rabbani ayinine katılmak için oruç tutmuş olduğunu bildirdi.[36]

Kendi tabiriyle "Sodom ve Gomora"dan kurtulduğu için rahatlamış olarak, sonraki üç buçuk ayı İsviçre'de ruhsal dengesine yeniden kavuşarak geçirdi. Kalemini yine eline aldı, okuma açığını kapatmaya başladı. Gaskell'ın *Life of Charlotte Brontë*, De Tocqueville, Proudhon, Balzac, Las Cases'in Napoleon'dan Anılar ve Goethe olmak üzere eklektik bir düzende okuyordu. Turgenyev Tolstoy'u hâlâ şaşırtıcı buluyordu. Bir arkadaşına yazdığı mektupta şu sırrı açıyordu: "Çok garip biri, onun gibi biriyle hiç tanışmadım, onu tam olarak anlamıyorum. Şair, Calvinist, yobaz ve soylu karışımı –Rousseau'yu çağrıştırıyor ama Rousseau'dan daha dürüst–, pek ahlakçı ama aynı zamanda itici."[37] Görünen o ki Turgenyev Tolstoy'u herkesten daha iyi anlamıştı, ne kadar çabuk sıkıldığını da bildiğinden dostunun pek yakında Cenevre Gölü'nden de sıkılacağını kestirmişti. İşin aslı, Tolstoy İsviçre gezisinden hoşlanmıştı. Uzun süre hareketsiz kalamadığı doğrudur, ama Aleksandrine çok candan bir arkadaştı. İki hafta sonra bir gemiye bindiler, gölü geçip Clarens'e geldiler; Toinette Teyze'ye yazdığı mektupta, orasının Rousseau'nun *Yeni Héloïse*'deki Julie'sinin yaşadığı köy olduğunu bildirdi. Manzara insanı mest ediyordu. "Bu ülkenin güzelliğini sana tarif edemem, hele de her şeyin çiçek açıp yapraklara büründüğü şu anda." (*Je n'essayerais pas de vous dépeindre la beauté de ce pays surtout àprésent quand tout est en feuilles et en fleurs*'). Gölden gözlerini alamadığını da yazıyordu. Zamanının çoğunu yürüyüşler yaparak, odasından çıkmadan pencereden bakarak geçirdi.[38]

Clarens'ten Lozan, Vevey, Montrö ve Chillon'a gezilere çıktı, diğer Rus ziyaretçilerle dağlarda yürüyüşlere çıkıp piknik yaptılar. Mayısın sonunda Aleksandrine ve kızkardeşi Cenevre'ye geri döndüler. Tolstoy, günlüğünü ve bir tomar kâğıdı sırt çantasına atıp, yanına Rus tanıdıklarının on bir yaşındaki oğlu Saşa Polivanov'u da alarak Alpler'de bir tura katıldı. Beş yıl önce Kafkaslar'da konakladığından beri ilk kez dağlara çıkmış oluyordu. Tıpkı resimli çocuk kitaplarındaki gibi boyunlarında çanlar asılı besili inekleri, nergislere kesmiş huzur veren çayırlarıyla Alpler, Çeçenistan'dan öylesine farklıydı ki. Gezginler Grindelwald'e ulaştılar –orada Tolstoy bir buzula inmişti– Tolstoy seyahat notlarını yazmaya koyuldu, *Sovremennik*'te bunların bir biçimde yayımlanabileceğini umuyordu. Tolstoy'un İsviçre'de üzerinde yoğunlaştığı öykü daha sonra *Kazaklar* isimli kısa romana dönüşecekti.

Turgenyev, Tolstoy'un huzursuz olduğu konusunda haklıydı. On bir günlük yürüyüşten döndükten sonra yine yollara düşüp Bern ve Fribourg'a

gitti. Bundan birkaç gün sonra Cenevre'ye geri döndü, ardından Savoie'da Chambéry'ye ve daha birçok yere gitmesiyle, akla Rousseau'nun *Emile* adlı romanındaki Savoie'lı papazını getirdi. Torino'da arkadaşlarıyla, Botkinler ve Aleksandr Drujinin'le karşılaştı. İsviçre'ye geri dönerken Tolstoy önce Ivrea'ya gitti, Monte Rosa'ya iki tırmanış gerçekleştirdi. Sırasıyla Pont Saint-Martin, Gressoney ve Chambave'ye uğradı. Bir gece de, Büyük Aziz Bernard Geçidi'nin (Alpler'deki en eski geçit) en yüksek noktasında, 1049 yılında Aziz Bernard tarafından kurulmuş meşhur düşkünler evinde kaldı. Aşağıya inmeden önce manastır kilisesini gezdi, on yedinci yüzyıldan beri manastırın bir parçası olan, çığ altında kalan yüzlerce gezgini kurtarmış St. Bernard köpeklerini inceledi.[39] Aşağıya inerken ihtişamlı Pissevache şelalesini görerek, İsviçre'ye geri döndü. 114 metre yüksekliğindeki bu şelale Rousseau tarafından ziyaret edilmişti, 1779'da ise Goethe'nin ihtişamlı belagatine esin vermişti. Bu aşamada Tolstoy günlüğüne kısa notlar alıyordu, şelaleye ilişkin gizemli hükmüyse "yuvarlanan çavdar" idi.[40] Villeneuve'de göle inip kendini bir gemiye attı ve Clarens'a döndü.[41]

Tolstoy temmuz başında Bern yoluyla Lucerne'e gitti. Schweizerhof Oteli'nde bir oda tutup, Aleksandrine ile yeniden buluştu. 1845'te eski şehrin tam merkezindeki göle hakim bir yerde inşa edilmiş Schweizerhof, o zaman da şimdiki gibi lüks bir yerdi (otel, İsviçre'de, "ulusal önemde" olan birkaç otelden biri olmakla övünür). 1857'de bu otel Tolstoy'a, derin bir sessizliğe gömülmüş olarak yemek yemeyi seven "duygusuz", "sıkıcı" İngiliz turistlerin akınına uğramış gibi geldi. Daha sonra öyküleştirdiği bir olayın da göstermiş olduğu gibi, çevrelerinde olan bitene karşı vurdumduymaz olmaları da Tolstoy'u çok şaşırtıyordu. Bir akşam, bir genelevi ziyaret ettikten sonra dönerken, gitarıyla Tirol türküleri söyleyen bir sokak şarkıcısına rastladı.[42] Çalgıcı bayağı iyiydi, bu yüzden de Tolstoy, Schweizerhof'un önüne gidip orada şarkı söylemesini önerdi. Zengin konuklar bir anda başına üşüşüp, şarkıları zevkle dinlemeye başladılar ama şarkıcı ne zaman şapkasını uzatsa, her seferinde boş çevirdiler. Tolstoy düpedüz afallamıştı, şarkıcı yorgun argın kasabaya doğru yürürken arkasından koştu, beraberinde otele getirip ona bir şişe Moët şampanya ısmarladı. Schweizerhof'un zengin konuklarının cimriliği karşısında duyduğu hiddet önce arkadaşlarından birine yazdığı bir mektupta dile getirildi, sonra da bir öyküye dönüştü. Ancak "Lucerne", otelin gururla iddia ettiği gibi Schweizerhof'ta değil, bu olaydan hemen sonra gittiği mütevazi bir pansiyonda yazılmıştı.[43] Doğrusu istenirse, bur juva Batı uygarlığının bir sembolü olarak adı anılan şehir, öyküde dizginlerinden boşanmış bir sövgünün nesnesi haline gelmiştir. Tolstoy öyküyü, Stettin

Prusya Limanı'nda bindiği buharlı gemiyle St. Petersburg'a geri döndükten hemen sonra Nekrasov'a okumuştu. "Lucerne" *Sovremennik*'in 1857 Eylül sayısında yayımlandı ve karmaşık tepkiler aldı.

İsviçre'den Almanya'ya geçen Tolstoy 24 Temmuz'da, irade gücünün yetersiz kalacağı Baden-Baden'e ulaştı. Çok geçmeden bütün parasını rulet masasında kaybetmesi, Aleksandrine, Nekrasov ve Turgenyev'e küçük düşürücü şekilde yalvardığı mektupların yazılmasına neden oldu. 31 Temmuz'da Turgenyev bizzat kendi gitti, arkadaşının borçlarını tereddütsüz ödeyip onu kurtardı ve böylece Tolstoy'un onun hakkında kurduğu aşağılayıcı cümleler, "Vaneçka çok hoş biri" şeklinde değişti. Turgenyev'in verdiği borç para da anında kumara gitti. Hollanda ve İngiltere'ye gitme planları artık suya düşmüştü, Rusya'ya geri dönmek zorundaydı. Üstelik evden bir mektup almış, kızkardeşi Maşa'nın kocasından ayrıldığını öğrenmişti, bu da bir an önce eve dönmesini gerektiren bir başka nedendi. Gerçi Tolstoy kardeşlerin hiçbiri Valeryan Petroviç'e ısınmamıştı ama onun bu derece ahlaksız olduğunu da bilememişlerdi. Ava çıkmadığı veya vaktini ona bir sürü çocuk doğurmuş köylü metresiyle geçirmediği zamanlarda zalim ve acımasız bir kocaydı. Turgenyev Valeryan Petroviç'i "8. Henry'nin en iğrenç taşralı şubesi" diye tanımlamıştı.[44] Tam on yıl boyunca sabırla kaderine razı olmuş Maşa için bu evliliğin tek lütfu üç çocuktu. 1857 yazında kocasının haremindeki "baş hanım" rolünü artık istemediğinden (Valeryan Petroviç'in o anda dört metresi vardı ve dul bir erkek olarak kalma "ihtimal"ini de düşünerek onlardan biriyle yeni bir hamle planlıyordu). Maşa onu terk etmeye karar verdi. Pirogovo malikâsinde kendisine düşen kısma taşınarak Sergey'in komşusu oldu. Tolstoy, Yasnaya Polyana'ya vardığının ertesi günü oraya gitti.

Yasnaya Polyana'ya geri döndüğü için mutluydu, ancak diğer ülkelerde çantada keklik görülen haklardan sonra, Rusya hayatındaki "kaba, yapmacık" taraf daha çok gözüne batmaya başladı.[45] Yurtdışında yaşarken hemşerilerine yönelmesine (Rus gezginlerinin birçoğuyla paylaştığı bir eğilim), huş ağaçlarını yeniden görünce çok sevinmesine rağmen,[46] Tolstoy için evine dönmek iç karartıcıydı. İmparatorluk Rusyası, eskiden I. Nikolay'ın devrinde olduğu gibi artık bir polis devleti değildi, ancak Batı uygarlığının temel taşı olan insan hakları gibi özgürlükleri benimsemekten hâlâ çok uzaktı. "Korkunç, korkunç, korkunç," diye yazdı Aleksandrine'e gönderdiği mektubunda, döndüğü hafta içinde rasgeldiği birçok keyfi gaddarlık vakasını betimleyerek. Hizmetçisini döven bir kadını, kendisini yere düşürdüğünü sandığı yaşlı bir adamı kırbaçlayan memuru anlatıyordu.[47] Tolstoy kendini Beethoven'a ve *İlyada* destanına kaptırdı. Ayrıca köleleriyle daha iyi bir dü-

zen içinde çalışabilmek için yeni çabalara girişti. Nihayet hepsi eski corvée sisteminden muaflık aşamasına geçmişlerdi ("mülkün tamamını salın alma" onları hizmet etme yükümlülüğünden kurtarıyor, toprağı kendi adlarına işleme imkânı veriyordu), yine de bu, toprakları devretme karşılığında kölelerinden bir şey talep ettiği için, sonraki yıllarda suçluluk duymasına engel olamadı. Mülkü olarak kalan ne varsa hepsinde ücretli işçi çalıştırıyordu ve evindeki kölelerin hepsini özgür bırakmıştı.[48] Tolstoy'un köleleriyle yaptığı pazarlıklar, Levin'in iyi niyetinin köylüler tarafından reddedilişini anlattığı, *Anna Karenina*'nın üçüncü kısmında yer almıştır.

1857 Ekim'inde, Tolstoy Maşa ve çocuklarla kışı Moskova'da geçirmek üzere yola çıktı. Revaçta olmayan bir tüccar mahallesine, oyun yazarı Ostrovski'nin yaşadığı Zamoskvoreçye'ye yerleştiler. Ordudan ikinci ve son kez emekli olmuş Nikolay da onlara katıldı. Tolstoy o kış St. Petersburg'a iki kısa ziyaret yaptı. Ekimin sonunda başkentte geçirdiği dokuz günde, aklındaki ormanlaştırma projesiyle ilgili olarak Kamu Mülkiyeti Bakanı'yla birkaç kez görüşmüş, Aleksandrine'le vakit geçirmişti. Bir de Verdi'nin *Trovatore* operasını izleme zevkini tatmıştı (saygın St. Petersburg İtalyan Operası o zaman popülaritesinin doruğundaydı), ama diğer yönlerden iç karartıcı bir ziyaretti. Tolstoy'un yeni eseri ilk yayımlanmış eserleri gibi alkışlarla karşılanmadı, Batı uygarlığını "Lucerne" öyküsünde eleştirerek de, Batılı ideolojilerin yoğun etkisi altında olan Çernişeveski gibi eleştirmenlere meydan okuyordu. Tolstoy çağdaş politik ve toplumsal meseleleri yazı konusu yapmaya hevesli eğildi, dahası, bu eğilimlere karşı bir gazete çıkarmayı bile düşündü.[49] Toplumsal reform için edebiyatı bir mızrak gibi savuran, estetik kaygıyı da modası geçmiş diye bir kenara atan, Rusya'nın bu militan yeni nesline hiçbir yakınlık hissetmiyordu.

1858 Şubatı'nda Nekrasov'a *Sovremennik* ile anlaşmasını bitirmek istediğini yazdı,[50] Mart ayında kısa süreliğine St. Petersburg'a gittiğinde de, dergide basılması amacıyla son eserinin el yazmasını teslim etti.[51] "Lucerne" gibi "Albert" de yoksullaşmış bir müzisyeni işliyordu, Tolstoy'un bir yılı aşkın bir süre üzerinde uğraştığı bir öyküydü. Sansürün neden olduğu gecikmeye bağlı olmaksızın, artık dergi bu tarz bir kurmaca istemediğinden, Nekrasov epey oyalandı ve "Albert" adlı öyküyü ağustos sayısında, yani günümüze ait bir deyişle, "ölü sezon" gibi bir dönemde yayımladı.[52] "Albert" Tolstoy'un sanatın gündelik siyasi gerçekten (*pravda*) ziyade, sonsuz ahlaki hakikati (*istina*) işlemesi gerektiği inancını ortaya koyması açısından bir başka *profession de foi*, yani inanç beyanıdır. Gözüpekçe savunduğu kendi güzellik kavramı, Çernişevski'nin ortaya koyduğu meydan okumaya karşı kendi tarzında bir

yanıt oluyordu ve Martta gerçekleştirdiği St. Petersburg ziyaretinde Ermitaj Müzesi'ne gitmesi, belki de bir tesadüf değildi. I. Nikolay'ın kültürel politikasının belirleyici hamlelerinden biri 1852'de Ermitaj'ı halk müzesi olarak açma kararıydı.[53] Tolstoy Ruisdael'in kır manzaralarından, Rembrandt'ın *Kaybolan Oğul*'undan ve Rubens'in *Çarmıhtan İndiriliş* adlı eserinden derinden etkilendi.

Tolstoy kış sezonu boyunca, düzenli olarak Cumartesi konserleri örgütleme işine yardım ederek, bir kez daha güzel sanatların safında yer aldı. Hatta "bir kuartet derneği"[54] kurmaya kalktı. Öte yandan kendine bir eş arayışı da devam ediyordu. 1857 Aralık ayında, şair Tyutçev'in genç kızı Yekaterina'ya meyletti, Praskovya Şerbatova isimli bir genç kadın da ilgisini çekti, ama nihayetinde, Roma'daki Turgenyev'in kulağına bile onun Yekaterina Tyutçeva ile cilveleşmesinin ciddileştiğine dair rivayetler gitmesine rağmen, ikisiyle de evlenmedi.[55] Gelgelelim, her nasılsa daha sonra isimleri işe yaradı. Yekaterina Tyutçeva ile kızkardeşi Darya, şefkat diliyle Dolli ve Kiti olarak biliniyordu, bir de Anna adında ablaları vardı. *Anna Karenina*'da Kiti'nin soyismi Şerbatskaya'dır ki bu, Şerbatova'dan çok da uzak sayılmaz.[56] 1858 Nisanı'nda Tolstoy yeniden Yasnaya Polyana'ya yollandı. Bir önceki kışı, geleneksel sosyal faaliyetlere karışarak geçirmişti, ancak şimdi, Sivastopol'den döndüğünden ve yuvasına temelli yerleştiğinden beri sürmüş olduğu hayat biçimine nokta koymak üzereydi.

1858 yazında yazmayı kesmedi, ancak zamanını toprakta çalışarak harcamayı tercih ettiği bir mevsimdi bu. Kendini çiftlik işine verip en modern pullukları, en iyi gübreleri aldı, tarımdaki en son gelişmeleri okuyarak takip etti. Yasnaya Polyana'da ağaçlar dikiyor, ormanlaştırma projeleri oluşturuyor, serasında yetiştirdiği şeftali, erik ve armut ağaçlarını satıyordu. Sebze bahçelerinde, tarlalarda çalıştı, ekip biçti, hasat yaptı ve ayrıca gücünü korumak ve zinde kalmak için idman yapmayı da ihmal etmedi. Ağabeyi Nikolay'ın yorumuyla "o her şeyi bir anda kucaklamak ister, hiçbir şeyi dışarıda bırakmazdı, jimnastik de dâhil." Bazen kahya talimat almak üzere Yasnaya Polyana'ya gelir ve çalışma odasının penceresinin önündeki barfikste baş aşağı sarkmış, kıpkırmızı yüzüyle Tolstoy'la karşılaşırdı.[57]

O yaz, Yasnaya Polyana'dan 10 kilometre kadar uzaktaki bir köyde yaşayan bir genç kıza karşı, daha önce yaşamadığı kadar derin bir aşk hissettiğinde, Tolstoy'un fiziksel özelliği bir başka şekilde ortaya çıktı. Aksinya Bazıkina'nın çoğu zaman yanına uğramayan bir kocası vardı ve Tolstoy onun cazibesine kapılmaktan kendini alamadı. İlişkileri ciddiydi, bir yıldan fazla sürdü. Aksinya'nın bir oğlan çocuğu oldu, ki Yasnaya Polyana'da her-

kes onun Tolstoy'un gayrimeşru oğlu olarak saydı. (Timofey büyüyüp uzun boylu, sarı saçlı mavi gözlü bir genç oldu, arabacı olarak Tolstoy'a çalıştı).[58] Günlüklerinde Tolstoy ormanda A isimli biriyle yaptığı bu kaçamakları, boş yere beklediği zamanları kaydetti; bir sayfasında da kendini "damızlık bir erkek geyikten"[59] ziyade koca gibi hissettiğini yazıyordu. Hayatının sonlarında, bu ilişkiden dolayı büyük bir vicdan azabı çekecek, geç döneminde yazdığı öykü olan "Şeytan"da yüceltecekti.

Tolstoy 1858 yılında, ayakları yerden kesik vaziyette aşkla dolu bir yaz geçirirken, kızkardeşi Maşa hasret çekiyordu. İlk kez 1854'te tanıştıklarından beri, Turgenyev ile aralarında yakınlık doğmuş gibiydi, şimdi o berbat kocasından kurtulduğundan, aşkının çiçek açmasını canı gönülden istiyordu. Gelgelelim o yıl Turgenyev Rusya'ya dönemedi, Maşa sıkıntılı ve yalnızdı. Turgenyev'in evli opera şarkıcısı Pauline Viardot'ya –Avrupa turnesinde nereye giderse peşinden gidecek kadar– kendini kaptırmış olduğunu bilen Tolstoy, evlenme niyeti olmadan genç bir kadına böyle kur yapmanın çok yanlış olduğunu düşünerek, Maşa adına epey öfkelendi.[60] Turgenyev'le giderek kötüleyen ilişkisinin ana nedenlerinden biri de bu oldu.

Kış geldiğinde, sinsi sinsi Aksinya'nın peşinde dolanmadığı zamanlarda, hayvanları avladı.1858 Aralık ayında o ve ağabeyi Nikolay, arkadaşlarıyla birlikte ayı avına davet edildi. Kış uykusuna yatan ayıları avlamak, Rusya'da gelenekti.[61] İlk gün, iki tüfek ve bir kamayla donanmış Tolstoy bir ayı öldürdü, ikinci gün, kurşun sesinden ürken bir ayı onu neredeyse öldürüyordu. Bu hadiseden geriye Tolstoy'un alnında bir yara izi kaldı, daha sonra çocuklar için bir öyküye çevireceği bu macerasını ömrünün sonuna kadar anlatacaktı. Sarsılmaz bir cesareti olduğundan, aldığı yaradan gözü yılmadı, birkaç hafta sonra gidip ona saldıran ayıyı öldürdü.[62] Postu Yasnaya Polyana'yı süsleyen bir halıydı artık. O bahar Tolstoy kurt ve tilki avına da çıktı. Yasnaya Polyana'ya yerleştiğinden beri yazıyı tamamen bırakmamıştı. 1859 Ocak ayında "Üç Ölüm" isimli hikâyesini yayımladı. Bir at arabacısının, bir ağacın ve geçimsiz bir soylu kadının ölümünü karşılaştıran sanat ve ahlakla alakalı bu mesel, "Lucerne" ve "Albert" öyküleriyle aynı çizgideydi ve onlar gibi pek anlaşılamamış, soğuk karşılanmıştı. O yıl basılan ve daha uzun olan bir başka eser, *Aile Saadeti* isimli kısa romandı. Konusu açıkça (vesayeti altındaki genç kızla evlenen yaşlı bir adam) Valerya Arseneva ile yaşadıklarına dayanıyordu. Daha sonra bu eserden pek haz etmedi, okurların da sevdiği söylenemez, ancak yine de yabana atılmayacak özellikleri vardır ve öykünün bir kadının ağzından anlatılması bunun başında gelir. Üstelik Tolstoy'un, diğerlerine kıyasla en çok bu eserinde, bir yazar olarak

baba figürü Turgenyev'in etkisinden kararlı bir şekilde sıyrılmaya çalıştığını görürüz.[63]

Tolstoy'un halk nezdindeki popülerliği hafif azalmış gibiyse de yazdığı metinlere prenslere yakışır paralar ödenmeye başlanmıştı. *Aile Saadeti*'ne tam 1500 ruble ödeyen Mihail Katkov, eseri yayın yönetmeni olduğu *Russkiy Vestnik* dergisinde yayımladı. Tolstoy parayı alır almaz Çin bilardosu satın aldı (tahta düzlem üzerinde oynanan bagatelle'e benzeyen bir oyun).[64] Sonraki üç yıl boyunca tek bir kurmaca eser yayımlamayacaktı, artık halkın eğitimine önem verdiğini iddia ediyordu. Köylülerin şimdiye kadar koşullarının iyileştirilmesi yönünde onun harcadığı çabalara direnmesini bu çabaların kendi çıkarlarına olduğunu bile anlamayacak kadar eğitimsiz olmalarına bağlayan Tolstoy, onlara okuma-yazma öğretmeye karar verdi. 1850'li yıllarda kırsal nüfusun ancak yüzde beşi okuryazardı.[65] Taşrada, ilkokul düzeyinde bile devlet okulu yoktu. Bir köy papazı veya emekli bir asker tarafından verilen eğitim (okuma yazmayı öğrenmek askerlik hizmetinin sunduğu ender fırsatlardan biriydi) hem paralı hem de ilkeldi. Öğretmenler hayal gücünden yoksun, ezbere dayalı bir eğitim veriyor, dayak cezasına başvuruyorlardı. Toprak sahiplerinin kölelerini eğitmek gibi bir zorunlulukları yoktu. Köylülere neredeyse aşağı bir insan türü gibi davranıldığı bir ülkede, ancak birkaçının bunu yapması da hiç şaşırtıcı değildi. Tolstoy, halkın eğitilmediği bir Rusya'da demiryollarını devreye sokmanın, telgrafların ve diğer çağdaşlaşma araçlarının bir yarar getireceğine inanmıyordu.[66]

1859 Ekim'inde, Yasnaya Polyana'da köylü çocukları için tasarladığı okulu, daha ciddi temellendirerek yeniden açtı. Köylüler ilkin bu girişime kuşkuyla yaklaştı, özellikle de parasız olduğu için (Tolstoy her şeyi kendi cebinden ödedi). 1860 Mart'ında, –kız, erkek çocuklar ve birkaç yetişkin olmak üzere– kayıt yaptırmış elli öğrencisi vardı. Bir eğitimci olarak Tolstoy'un asıl görevi, öğrenme sürecinin içine özgürlüğü katmaktı. Bu yüzden öğrencilerin istedikleri gibi gelip gitmelerine izin verildi, dayak cezası yoktu. On iki konuyu içeren yekpare bir müfredat olmakla birlikte, Tolstoy bu müfredatın öğretmenin değil öğrencilerin ihtiyaçlarına uyacak şekilde esnek olmasına büyük önem veriyordu. Oldukça yenilikçi bir yaklaşımdı bu. Tolstoy'un hayattaki asıl görevini sezmesine neden olan, bu Yasnaya Polyana okulu oldu; Rusya'nın karanlıkta bırakılmış köylü sınıfına karşı vicdanının sesini susturacak devasa borcu, ancak bu tedbirleri uygulayarak ödeyebilirdi. Zaman geçtikçe, geleneksel düşünceye meydan okumanın onun kaderi olduğunu anlayacaktı, ama şimdi kendi yolundan gitmekle kendini daha rahat hissediyordu.

1860 Mayıs'ında ağabeyleri Nikolay ve Sergey'le birlikte Almanya'ya gitti. Şimdi Nikolay, tıpkı bir zamanlar Dmitriy'in başına geldiği gibi, vereme yakalanmıştı ve birlikte Soden kaplıcalarında bir tedavi kürü planladılar. Hastalık hastası kızkardeşleri Maşa da kendini iyi hissetmiyordu, o da üç çocuğunu da yanına alıp tedavi için yurtdışına gitmeye karar verdi ve onlara eşlik etme görevi Tolstoy'a düştü. Yazın, tarlada çocuklara ihtiyaç olduğundan, okulda dersler zaten bitiyordu, Tolstoy yokluğunda Yasnaya Polyana'da öğretmen olarak kendine mükemmel bir vekil, eski ilahiyat öğrencisi Pyotr Morozov'u buldu. Avrupa'ya gidip diğer ülkelerde ilk eğitimin nasıl yapıldığını tüm yönleriyle öğrenmeyi planladı.

Tolstoy, St. Petersburg'dan ayrıldıktan dört gün sonra Berlin'deydi. Maşa, Varya, Nikolay ve Liza'yı alıp Soden'deki Nikolay ve Sergey'in yanına giderken, doksan altı kilometre ötedeki Bad Kissingen'e geçti. Alman eğitim yöntemlerini keşfetmeyi, sulara girmekten daha ilginç buldu. Oraya varışının ertesi günü, yerel okulları gezmeye başladı ve öğrencilerin ezbere dayalı eğitime zorlandığını, canı isteyenin dayağa başvurduğunu gözlemleyince dehşete düştü. Pedagojiye ilişkin kimi kuramsal kitapları okuyup notlar almaya başladı. Okuma listesinin en başına geçmek üstünlük ve şerefi, Karl Georg von Raumer'in yeni yayımlanan *Klasik Çalışmaların Yeniden Gündeme Geldiği Çağdan Yaşadığımız Zamana Pedagojinin Tarihi* isimli dört ciltlik eserine nasip oldu. Tolstoy bu eserde Martin Luther'in de halkın eğitiminde bir öncü rol üstlendiğini, öğretim ve öğrenimde özgürlüğün gerekliliğine dair inancının ilk kez on altıncı yüzyılda, Montaigne tarafından dile getirildiğini keşfederek çok mutlu oldu.[67] Bir sonraki adımı, Bad Kissingen civarındaki köy okullarında çalışan öğretmenlerle konuşmaktı. Bundan başka, anaokulu sistemini kurmuş Friedrich Froebel'in politikacı yeğeniyle ve eseri *Alman Toplumsal Siyasetinin Temeli Olarak Alman Halkının Doğal Tarihi*'ni yayımlamaya başlayan Wilhelm Friedrich Riehl ile tanıştı.

Oradaki üç aylık kalışı sırasında, durumu şimdi daha da kötüleşen hasta ağabeyi Nikolay onu ziyaret etti. Nikolay'ın doktorları ona daha sıcak iklimli bir yere gitmesini önerdiler, böylece Tolstoy, ağustosun sonunda, Maşa ve çocukları da yanına alarak ağabeyini Fransa'nın güneyindeki Hyères'e götürdü. 20 Eylül'de oraya gidişlerinden iki hafta sonra Nikolay Tolstoy'un kollarında öldü. Daha sonra Sergey'e yazan Tolstoy, Nikolay'ın bu dünyada en çok sevdiği ve saygı duyduğu kişi olduğunu söyledi. Onu en iyi dostu sayan Tolstoy için Nikolay'ın ölümü gerçekten de büyük bir darbe oldu.[68] Nikolay asla büyük sözünü tutamamıştı. "Kafkaslarda Av" başlıklı güzel bir hikâye yazmış, *Sovremennik*'in 1857 Şubat sayısında yayımlanmıştı ama asla arkası gelmedi.

Tolstoy acının yol açtığı şaşkınlıkla, Marsilya'ya attı kendini, burada sekiz adet ilkokulu ziyaret ettikten sonra, genç beyinlerin eğitiminde benimsenen dar görüşlü, can sıkıcı yaklaşım karşısında yine umutsuzluğa düştü.

O yılın sonuna kadar Maşa ve çocuklarla birlikte Hyères'de kaldı. 1861 yılında Nice ve Floransa yolculuklarına çıktı. Burada afla yeni serbest kalmış, şimdi yaşlı bir adam olan uzaktan akrabası Aralıkçı Prens Volkonski'yle tanışmaktan büyük heyecan duydu. Floransa'dan Livorno'ya gitti, oradan da daha sonra çok iyi arkadaş olacağı ressam Nikolay Ge ile tanıştığı Napoli ve Roma'ya.[69] Tolstoy İtalya'yı görmekten büyük zevk alsa da, bu dönemdeki en büyük tutkusu hâlâ pedagojiydi. Fransız okullarını ziyaret etmek için Rusya Eğitim Bakanlığı'ndan almış olduğu tavsiye mektubuyla, şubat ayında Paris'e gitti. Ayrıca pedagoji üzerine bir sürü kitap toplamıştı, bunları Yasnaya Polyana'ya gönderdi. Ardından 1 Mart'ta Londra'ya seyahat ederek, şiddetli diş ağrısı çektiği, İngilizlere karşı beslediği önyargıları pekiştirdiği ilk İngiltere yolculuğunu gerçekleştirmiş oldu. Tolstoy'un bu tek İngiltere gezisine ilişkin ne yazık ki çok az belge var, ama çevresi geniş bir avukat ve gazeteci olan Henry Reeve'in, Tolstoy'un 5 Mart-6 Nisan 1857 tarihleri arasındaki Pall Mall'daki Athenaeum Kulübü onursal üyeliğini desteklediğini biliyoruz.[70]

Tolstoy için Londra'da yaptığı en önemli görüşme, 1847'de Rusya'dan oraya göç etmiş olan sosyalist düşünür Aleksandr Herzen'le olandı. Herzen 1852'de Londra'ya yerleşmiş, önce *Özgür Rus Basını*'nı, sonra da o dönemde Rusya'da reform için mücadele eden gazetesi *Kolokol*'u [Çan] kurmuştu. Tolstoy İngiltere'de geçirdiği on altı gün boyunca, Herzen'in Paddignton yakınlarındaki Westbourne Terrace'ta bulunan müstakil meskeni, güzel Orsett House'u birkaç kez ziyaret etti. 7 Mart'ta Turgenyev'e gönderdiği mektupta Tolstoy ile çoktan kavga etmiş olduğunu yazan Herzen'e göre Tolstoy "inatçı", "saçmalayan" ama "açık yürekli ve iyi"[71] bir insandı. 11 Mart'ta Avam Kamarası'nda üç saat geçiren Tolstoy, Başbakan Lord Palmerston'ın donanma politikası üzerine yaptığı konuşmayı dinledi ve çok sıkıldı. Ertesi akşam Piccadilly'deki St. James's Hall'de, birçok Rus için geçerli olduğu gibi, en çok sevdiği yazarlardan Charles Dickens'ın yaptığı konuşma çok daha fazla ilgisini çekti. Gelgelelim önceliği İngiliz eğitim sistemi hakkında bilgi edinmekti. 12 Mart'ta, 1857'de Oxford'da Şiir Profesörü* olarak atanmış, tüm okullar nezdinde müfettiş olan Matthew Arnold'ın desteği sayesinde, Tolstoy Chelsea'deki St. Mark Koleji Uygulama Okulu'nu ziyaret etti. Ora-

* 1708'den beri verilen bir unvandır. Yılda üç kez şiir üzerine konferans tarzı ders vermeyi gerektirir. (ç.n.)

da 3B Sınıfı öğrencilerden bir makale yazmalarını rica etti. Ödevlerini alıp Rusya'ya götürdü.[72] Arnold, Tolstoy için Bethnal Green, Brentford, Spitalfields, Hoxton, Westminster ve Stratford'taki ilkokullara ziyaret programı ayarladı, ama Tolstoy İngiltere'deyken düzenli olarak günlük tutmadı, bu nedenle tam olarak nerelere gittiği belli değildir. Bununla beraber, çocuk eğitimine ilişkin yığınla kaynak içeren Güney Kensington Müzesi'ne bitişik kütüphanede çalışmaktan büyük keyif aldığını biliyoruz. Daha sonraki adıyla Victoria ve Albert Müzesi, kapılarını iki yıl önce açmıştı.

Tolstoy'un Londra'dan ayrıldığı gün olan 17 Mart tarihinde (Rusya'da 5 Mart), II. Aleksandr'ın tahta çıkışının altıncı yıldönümü olan 3 Mart'ta (Rusya'da 19 Şubat) imzalanmış olan Köleliğin Kaldırılması manifestosu nihayet yayımlandı.[73] Manifesto Metropolitan Filaret tarafından, her kilisede okunmaya, her gazetede yayımlanmaya uygun şekilde, süslü ve tumturaklı bir dille yazılmıştı. Tolstoy ise köylülerin bunu asla anlamayacağını fark ettiğinden kızgındı. Üstelik yazının üslubundan da hoşlanmamıştı, çünkü hayati bir hatayı gidermektense, iyilik bahşediyormuş gibi bir edası vardı.[74] Kızmakta haklıydı. Köylüler artık toprak soylularının malı değillerdi ama özgürleştirilmeleriyle gelen koşullar, onlara eskisinden pek de farklı bir ortam sağlamıyordu.

Tolstoy'un bir sonraki durağı Brüksel oldu. Diğer eserleri yanında, *On dokuzuncu Yüzyılda Genel Devrim Düşüncesi* (1851) kitabının yazarı, sosyalist politikacı Pierre-Joseph Proudhon'la[75] ve 1830'da Varşova Ayaklanması'na katılmış eski Polonyalı politikacı Joachim Lelewel'la tanıştı. Belçika'daki okulları da dolaştı, fotoğraf çektirdi. St. Petersburg'da çekilen fotoğrafta, yüzünde ciddi bir ifade olan bıyıklı, kısa saçlı bir subay vardır. Avrupa gezilerinde, uzun frak, silindir şapka giyen iki dirhem bir çekirdek Tolstoy, kimliğinin bir parçası haline gelecek sakalı bırakmaya o günden başlamıştı. Brüksel'den sonra, seyahatinin son aylarında Antwerp, Frankfurt, Eisenach ve Weimar'a giderek, oradaki okulları inceledi. Bu noktada eve gitmek için can atıyordu ama yine de hazır buradayken Avrupa'dan elinden geldiğince çok faydalanmak istedi, çünkü bir daha ne zaman geleceğini kestiremiyordu (nitekim hiç gelmedi). Jena, Dresden ve Weimar'a da uğradı, orada Yasnaya Polyana okuluna gelip çocuklara eğitim vermek için davet edeceği genç matematikçi Gustav Keller'le tanıştı.[76] Son durağı Berlin oldu. Burada Yasnaya Polyana'da köylü çocukları için okul açma kararı üzerinde çok etkili olmuş (şimdi büyük ölçüde unutulmuş) *Yeni Bir Hayat* (1851) isimli oldukça önemli bir romanın yazarı olan Berthold Auerbach'la temas kurdu. Tolstoy söz konusu kitabın, daha sonra köy öğretmeni olacak bir soylu olan kahramanı Eugen Baumann ile açıktır ki kendini özdeşleştirmişti. İsmini söylemeden Auerba-

ch'a doğru emin adımlarla yürüdü ve "Ich bin Eugen Baumann"[77] dedi. Bu buluşmadan ne kadar büyük heyecan duyduğunu, olayı günlüğüne geçerken on beş adet ünlem işareti koymasından anlayabiliyoruz.[78]

Nihayet Tolstoy 13 Nisan'da St. Petersburg'a vardı. Eve dönmeden önce eğitim bakanıyla bir buluşma ayarlayarak, pedagoji konusuna odaklanacak bir dergi çıkarmak için izin istedi. Bu izin verildi (bu noktada bakanlıkta, Tolstoy'un eğitime dair düşüncelerinin ne kadar yıkıcı olabileceğine dair kimsenin en ufak bir fikri yoktu). Mayıs ayı geldiğinde artık yuvasına dönmüş, elma bahçesinde dersleri yeniden başlatmış olsa da, her zamanki gibi yerinde duramıyordu. Ayın sonunda, Spasskoye-Lutovinovo'ya kadar giderek 1860'ların radikal yeni "nihilistleri" ile eski kuşakların arasındaki çatışmayı inceleyen *Babalar ve Oğullar* romanını yeni bitirmiş Turgenyev'i ziyaret etti. Turgenyev romanını yüksek sesle okudu, Tolstoy kitabı o kadar sıkıcı buldu ki uyudu. Turgenyev buna feci içerledi. Birkaç gün sonra yeni almış olduğu kır konağında Fet'i ziyarete gittiklerinde, önemsiz bir mesele yüzünden aralarında bir tartışma alevlendi. Bu kez Tolstoy aşağılandığını hissederek Turgenyev'i düelloya davet etti. Ağabeyi Nikolay'dan miras kalan, yakındaki Nikolskoye malikânesinden silah getirtti ve uykusuz bir gece geçirdi ama bu düello gerçekleşmedi. Dostlukları asla eskisi gibi olmadı. Ardından, ya doğru adrese ulaşamayan, ya çok geç okunan, özürlerin ve karşılıklı suçlamaların havalarda uçuştuğu mektuplar gidip geldi. Bu mektupların nüshalarının Moskova'da dolaştırıldığı rivayetleriyle durum iyice vahimleşti. Tolstoy, Turgenyev'in bir korkak olduğunu düşünüyor, liberal görüşlerini küçümsüyordu, tutkusuz biri oluşunu affedemiyordu.[79] Görüşmeme kararı aldılar.

O bahar Tolstoy'un öfkeli konuşmalar yaptığı tek kişi Turgenyev değildi. Yurtdışından ülkesine dönüşünün hemen ardından, liberal Tula valisi tarafından kendi bölgesinde Sulh Hakimi olarak atanmış olduğunu öğrendi.[80] Hükümet, manifestonun yerleştirilmesine nezaret edecek kişilerin soyluların arasından seçilmesi gerektiğine karar vermişti, bu kimseler toprak sahipleri ile köylüler arasında arabulucu olacaklardı. Rus soylularının hiçbiri için kolay değildi bu, ama Tolstoy için özellikle belalı bir işti, çünkü daha özgürleşme manifestosu açıklanmadan önce köylülerine özgürlük bağışlamış olduğundan tutucu komşuları tarafından nefret ediliyordu. Daha bir ay dolmadan hepsiyle arası açılmıştı. Soyluların çoğu, kölelere sahip olmayı Tanrı'nın onlara vermiş olduğu bir hak olarak görüyor, Köleliğin Kaldırılması Yasası'nı felaket olarak niteliyorlardı. Onların fikrince II. Aleksandr onları soyuyordu. Şu dünyada bir köylünün "kişisel özgürlük"le ne yapacağını çok merak ediyorlardı: Özgür bir köylü dediğin başıboş bir köpekten farksızdı –

kuru ekmeği bile hak etmezdi, çünkü versen bile bir işe yaramazdı. Rusların gerici soylu takımı için köylüler hiçbir zaman insan gibi görünmedi, köylüleri içki batağına götüren cehalet ve kötü koşulların yaratılmasında rejim kadar soyluların da günahı vardı. Gerici aristokrasi Sulh Hakimleri'ni hep onların yanında olacak, çıkarlarını savunacak kişiler olarak görüyordu. Beri yandan Tolstoy köylülerin çıkarlarını yüreğinde hissetmişti, şimdi de soylu arkadaşlarının çoğunu "rezil asalaklar" olarak görüyordu.[81] Komşuları, bazen toplu olarak, onun hakkında bir sürü şikâyette bulunmuşlardı ama bunlar Tolstoy'un avuçlarını neşeyle ovuşturmasından başka bir işe yaramamıştı. *Krepostnik*'lerin –kölelik taraftarları– zalimliğini ve haysiyetsizliğini ortaya sermekten büyük keyif alıyordu, düelloya davet edilmesine, tehdit ve küfür dolu mektuplar almasına karşın vazgeçmedi.

Dahası, Tolstoy komşularından da köylülerini eğitmesini istediği için de kendini sevdirmemişti. Krepostniklere bir kontun, emekli bir askerin öğretmen olması akla mantığa sığmaz görünürken, bu ataerkil Rusya'nın kaşarlanmış savunucularına köylü çocukları için okul fikri de tuhaf geliyordu. Yasnaya Polyana büyüyordu ama bölgedeki tek okuldu. Gelgelelim bölgede dokuz bin köylü yaşıyordu, o nedenle Tolstoy daha çok şey yapmak istiyordu. Sulh Hakimi unvanından faydalanarak, 1861 sonbaharı geldiğinde, yerel olarak yönetilen yirmi bir okul açmayı başarmıştı. Köylü kulübeleri okullara dönüştürüldü. Sıra, masa, tahta gibi şeyler yoktu, duvarlar öylesine kirliydi ki rahatça beyaz tebeşire zemin olabilirdi. Öğretmenlerden bazıları, eskisi gibi ya papazlardan ya da eski askerlerdendi ama Tolstoy ihtiyaç dâhilinde eski üniversite öğrencilerini de istihdam ediyordu. Bir önceki ekim ayında, hükümet iyi tasarlanmamış üniversite reformlarını yürürlüğe sokunca geniş çaplı gösteriler meydana gelmişti; bu tasarların arasında devam zorunluğu, çoğu öğrencinin karşılayamayacağı tutarda harç istemek de vardı ve çok sayıda öğrenci okuldan atılmıştı. Öğrenci öğretmenlere talebe başına aylık on beş kapik ödendi, böylece aylık ortalama maaş on rubleye karşılık geldi. Öğretmenlere ayrıca *Yasnaya Polyana* dergisine gönderdikleri yazılar için hizmet hakkı ödendi.[82]

Yasnaya Polyana'nın ilk sayısı 1862 Ocak ayında çıktı, on birinci sayıya kadar devam etti. Bazı makaleleri öğretmenler yazıyor olsa da, derginin yayın yönetmeni Tolstoy en üretken yazardı. Birinci sayıda Yasnaya Polyana'daki okullardaki günlük yaşamın nasıl olduğunu kâğıda döktü:

> Hiç kimse yanında bir şey getirmiyor, ne bir kitap ne not defteri. Ev ödevi diye bir şey yok. Ellerinde bir şey taşımadıkları gibi, kafalarının

içinde bile bir şey olması gerekmiyor. Hiçbir dersi hatırlamak zorunda değiller, dünkünü bile. Ödev yapma düşüncesiyle işkence çekmiyorlar. Getirdikleri sadece kendileri, algılayıcı doğaları, okulun bugün de dün olduğu gibi neşeli olacağına dair bir güven duygusu... Geç kaldığı için hiç kimse azarlanmıyor... Sıraların üzerine, masalara, pencere pervazlarına, yere, koltuğa nereye isterlerse oraya oturuyorlar... Ders programına göre akşam yemeğinden önce dört ders olması gerek ama uygulamada bu üç, iki olabilir, ve yeri geldiğinde tamamen farklı konular işlenebilir... Benim fikrime göre, öğretmene ne kadar tuhaf ve faydasız görünürse görünsün, bu düzensiz görüntü yararlı ve gereklidir... İlk olarak, bu düzensizlik ya da serbest düzen sadece bizi korkutur çünkü biz çok farklı bir şekilde eğitildik ve bu düzene alıştırıldık. İkinci olarak, birçok benzer vakada olduğu gibi bu konuda da baskıya, acelecilikten ya da insan doğasına saygı duyulmadığından başvurulur...[83]

Öyleyse Tolstoy'un çocuğu merkeze koyan bu yaklaşımı, orada öğrenmek için tam bir özgürlük olmasına dayanıyordu. Okullarında gerçekleştirdiği faaliyetlerin anlatımına ek olarak, Tolstoy *Yasnaya Polyana* dergisine öğretim yöntemlerine ilişkin ayrıntılı makaleler yazıyor, yere göğe sığdırılamayan Avrupa sisteminin kökten kusurlu olduğunu, Rusya'ya uygulanamayacağını, o nedenle Rusya'nın kendi yolunu bulması gerektiğini iddia ediyordu.[84] Dergide, çocuklara yönelik ekler yayımlanıyordu. Bu ekler Tolstoy okullarındaki öğrencilerin veya öğretmenlerinin kaleme aldığı öyküleri, tarihi konularda duru, basitleştirilmiş bir dille yazılmış kısa makaleleri içeriyordu. Okullarına muazzam bir emek harcıyor, köylü öğrencilerinin hepsini çok seviyordu. Duygu karşılıklıydı, bunda onun da bir köylü gibi giyinmeye başlamış olması, resmiyetten hoşlanmaması da önemli rol oynuyordu. Olağanüstü bir öykü anlatıcısı olduğuna kuşku yoktu, ayrıca kışın kartopu savaşları, tobagan kızağıyla kayma gibi okul harici faaliyetlere de kendini kaptırıyordu. 1862 yılı Büyük Perhiz bayramının arife gününde, gözleme yemeleri için değişik köylerden yüz talebe davet etti. Paskalya'da çocuklar kurşunkalem, mızıka, annelerinin onlara gömlek dikebileceği pamuklu kumaş gibi hediyeler alırlardı.[85]

Eğitim Bakanlığı Tolstoy'un pedagojik faaliyetlerini onaylarken, İçişleri Bakanlığı'nın görüşü epey farklı oldu. Bölgesindeki ona düşman toprak sahipleriyle birlikte, İçişleri Bakanlığı Tolstoy'un okullarını anarşi ve devrimin yuvası olarak algılıyordu. Radikal öğrencilerin gelişi bardağı taşıran son damla oldu, 1862 Ocak ayında Tolstoy hakkında gizli polis soruşturma başlattı. Dosyasında Tolstoy'un yurtdışında Herzen ve Lelewel gibi tehlikeli kişilerle temasa geçtiği, siyasi faaliyet yapan öğrencileri işe alması, Sulh Hâ-

kimi olarak yaptığı eylemlerin neden olduğu sorunlar ayrıntılı olarak kaydedilmişti. Toprak sahibi komşuları, düzenli bir şekilde polise muhbir desteği vermekten çok memnunduldar, Tolstoy'un gizli bir matbaa kurduğu yolunda sahte ihbarda bulunmalar da dâhil olmak üzere. Tolstoy'un suç dosyası kabarmaya başladı.

Köleliğin kaldırılışı zamanında meydana gelen köylülerin isyanları ve öğrenci huzursuzlukları nedeniyle iyice gerginleşen bu havada, 1862 Mart'ında Turgenyev'in eseri *Babalar ve Oğullar*'ın yayımlanması bomba etkisi yarattı. Turgenyev, üniversiteden yeni mezun olmuş genç "nihilist" kahramanı Bazarov'un kişiliğinde, ilk kurgusal *raznoçinet*'i yaratmıştı. Ama hem "babalar" hem de "oğullar" kendileriyle alay edildiğini hissetmiş, roman hararetli tartışmalara yol açmıştı. Romanın ilk İngilizce çevirmeninin takip eden birkaç yıl sonra gelen yorumuna bakarsak, "kara çalmalar, ateşli eleştiriler, nefret dolu saldırılardan geçilmiyordu... Şüphesiz ki kitap yerden yere vuruldukça daha fazla okundu. Başarısına diğer Rus yazarların hiçbir kitabı yetişemedi."[86] İhtimal ki Rusya'da kitabı sıkıcı bulan tek kişi Tolstoy'du. Aklı o bahar başka konulardaydı. Onun tüm önayak olma girişimlerini var güçleriyle engellemeye çalışan diğer Sulh Hakimleri'nin neden olduğu stres ve bu iş yüzünden tepe tepe yığılan evrak, onu iyice kuvvetten düşürmüş, hasta etmeye başlamıştı. Onların çürümüş geçim kaynaklarını mahvetmiş bu adamdan intikam almak isteyen kindar toprak sahiplerini bayram ettirmek pahasına, Tolstoy 1862 Nisanı'nda görevinden istifa etti. Hemen ardından da, yanına en sevdiği iki öğrencisini ve uşağı Aleksey'i alıp, Samara'nın ötesindeki bozkırlara açıldı. Yıpranan sinirlerini düzelteceğini umut ederek, kımız tedavisine başlamayı düşünüyordu.[87] Tolstoy'un düşman komşuları o yaz sonlarına doğru ondan en feci şekilde intikamlarını aldılar. 1862 Temmuz'unda *Sovremennik*'i hükümetin kapatmasının hemen ardından, Çernişevski devrimci propaganda yapmaktan tutuklanıp Sibirya'ya sürülmüştü. Aynı ay çarın gizli polisi Yasnaya Polyana'ya hücum etti ve malikânede okulla ilgili kışkırtıcı malzemeler bulmayı ümit ederek iki gün boyunca arama yaptı. Polisin sessiz sakin evine böyle zorla girmesi Toinette Teyze'de travma etkisi yarattı ve onu yatağa düşürdü. O sırada Yasnaya Polyana'da kalan, Tolstoy'un çalışma odasına yerleşen kızkardeşi Maşa ise, ağabeyinin belgelerini tarumar eden, onun yazmış olduğu her şeyi okuyan jandarmalara katlanmak zorunda kaldı. Polis bütün evin altını üstüne getirdi, mahzenleri, tuvaleti, her yeri aradı. Tolstoy'un on iki öğrenci öğretmenini tutukladı ama eli boş dönmek zorunda kaldı.[88] Temmuzun sonunda Samara'dan dönünce olanları öğrenen Tolstoy'un kan beynine sıçradı, öfkesini ve

kızgınlığını Aleksandrine'e yazdığı hararetli bir mektupta açığa vurdu. "Burası benim tüm hayatımdı, içinde kurtuluşu bulduğum, hayatın tüm ayartılarından, kuşkularından sıyrıldığım manastırım, kilisemdi," diyerek okul girişiminin onun için ne kadar önemli olduğunu anlatıyordu.[89] Polisin bu hareketinin, dürüstlüğüyle köylüler arasında edindiği itibarında tamiri zor zararlar vereceğinden korkarak okulları kapatmaya karar verdi. Böylece bahar geldiğinde bütün öğretmenler ayrılmış oldu (genç matematik öğretmeni Alman Gustav Keller, Sergey Tolstoy'un oğlu Grişa'nın öğretmeni oldu). Tolstoy'un birdenbire okullarına ilgisini yitirmesinin başka bir nedeni daha vardı: Sonunda evlenmek istediği kadını bulmuştu.

7. BÖLÜM

Koca, Arı Yetiştiricisi ve Epik Şair

Bana sadece epik tür doğal geliyor.
3 Ocak 1863 tarihli günlüğünden.[1]

1862 yılında, bir sonbahar gününde, Sivastopol kuşatması sırasında tahliyelerine yardım ettiği büyük bir ailenin babası ve yetişkin kızı, Tolstoy'a sürpriz bir ziyarette bulundu. Ancak asıl sürprizle karşılaşanlar, Tolstoy'un evlendiğini anlayan ziyaretçiler oldu, ayrıca onları bir sürpriz daha bekliyordu. Tolstoy'un karısı ziyaretçileri karşılamak için misafir odasına hızla daldığında, tanıştırıldığı güzel ve genç kadın gözlerini ondan alamadı. "Ne? Lev Nikolayeviç bu genç kız sizin karınız mı?" deyiverdi. Sofya Andreyevna sahiden de çok gençti – on sekizine yeni basmıştı, ziyaretçilerin yeni Kontes Tolstoy'un üzerinde görmeyi bekleyecekleri türden zarif bir elbise yerine giydiği kısa, kahverengi pamuklu elbise içinde daha da genç görünmüştü belki. Tolstoy bu giysiyi onun için özel olarak sipariş etmişti, zira karısını o zamanların modası olan çelik çemberli, kabarık etekli, uzun kuyruklu giysilerin içinde göremeyeceğini düşünüyordu. Böyle resmî bir kılığın kır yaşamına uygun olacağına da inanmıyordu zaten. Sonya, neredeyse düğünlerinin ertesi günü hamile kalmıştı, bu yüzden elbise bol kesim ve bir o kadar da sadeydi.[2] Kocasının taşrada tercih ettiği kıyafet ise, botların içine sokulmuş pantolonun üzerine –belden kemerle bağlanmış– bol dökümlü, gri flanel gömlekti.[3]

Tolstoy, hayatının en mutlu yıllarına adım atıyordu ama bu evlilikte karı ve kocanın eşit hayat arkadaşları olması gibi bir durum asla söz konusu olmadı. Otuz dört yaşındaki Tolstoy, gelinin daha bir çocuk olduğunun kesinkes farkındaydı, hatta günlüğünde ondan bu şekilde söz ederdi.[4] Kayınvalidesi Lyubov Aleksandrovna Bers'ten de sadece iki yaş küçüktü; babaları iyi dost olduğu için çocukluklarından beri birbirlerini tanıyorlardı. Aslına bakılırsa, Tolstoy Sonya ile evlendiğinde, en küçük kayınbiraderi Vyaçeslav daha bir yaşındaydı. Ne olursa olsun, kendine gelin olarak genç birini seçmek, Tolstoy'a uyuyordu. Oğlu Sergey'in daha sonra bu konuya getirdiği yorumda ifade edeceği gibi, babası evlendiğinde annesine derin bir aşkla bağlanmıştı ama istediği aynı zamanda eğitebileceği, kendi zevklerine göre bir kalıba sokabileceği biriydi.[5] Sonya, kocasının ahlaki yetkesini, en baştan, seve seve kabul etti; hatta evliliklerinin ilk yıllarında ona yazdığı mektuplarda kendinden onun "en büyük kızı" olarak söz etti.[6] Bir mektubunda, verdiği "baba öğüdünü" unutmadığını söyleyerek kocasının içini rahatlatıyordu.

Bir de farklı toplumsal katmanlardan gelmeleri konusu vardı. Anılarının başında Sergey, babasının kendi gibi bir aristokratla evlenmeyi istemediği notunu düşer. Soyu bir Alman göçmeni ile gayrimeşru bir Rus soylu kadınına dayanan bir doktorun kızı olarak, Sonya'nın çok da övünebileceği bir şeceresi olmadığı muhakkaktı. Evlendiğinde Sonya kocasının görüşleriyle birlikte aldığı unvanı da benimsedi, Kontes Tolstoy olarak anılmaktan hoşlandı. Kocası sonraları unvanını reddedecekti ama o imzasını "Grafinya S. A. Tolstoya" (*grafinya*, Almanca *Gräfin*'den bozma bir sözcüktür) atmaya devam edecekti. Sonya'nın, hayat tarzını kökten değiştirme konusunda kocasına esin vermiş dinî ve felsefi konuları uzun uzadıya düşünecek zamanı hiç olmamıştı –çocukları yetiştirmekle işi başından aşkındı–, dolayısıyla evliliklerinin ilk on beş yirmi yılında kocasının ona özenle telkin ettiği değerleri inkâr edip birden başka türlü bir hayata geçiş yapmak onun için daha zor oldu.

Sonya'nın büyük dedesi Johann Bärs (veya Behrs) Saksonyalı Atlı Muhafızların bir subayıydı; bu muhafızların armaları kendisine saldıran arı kümesini kovalayan bir ayıyı resmederdi. Almanca "ayı" anlamına gelen bir sözcükten türemiş soyismi de bu duruma uygun düşüyordu.[7] İsminin Rusçalaştırılmış hâliyle söylersek İvan Bers, on sekizinci yüzyılın ortalarında, oradaki Rus askerlerinin eğitiminde Çariçe Yelizaveta'ya yardım etsin diye, İmparatoriçe Maria Theresa tarafından St. Petersburg'a gönderilmişti. 1758'de Zorndorf Muharebesi sırasında öldürülmeden önce evlenmiş ve Yevstafiy (Gustav) adında bir oğlu olmuştu. Yevstafiy, Moskova'da büyümüş,

kimyager olmuş, bir başka Ruslaşmış Alrnan aileye damat gitmişti. Yevstafiy Bers, 1812'deki büyük Moskova yangınında bütün servetini, malını mülkünü yitirmiş ama Alman bağlantıları sayesinde iki oğluna da iyi bir eğitim sağlayabilmişti. Her ikisi de 1822'de Moskova Üniversitesi'ne girerek, Rusya'nın 19. yüzyıldaki en ünlü tıp doktoru olacak Nikolay Pirogov ile aynı dönemde öğrenim gördü. Bu iki oğuldan biri, Sonya'nın 1808 doğumlu babası Andrey'di.

Toplumsal hiyerarşideki düşük rütbesi nedeniyle, doktorluk Rusya'da 19. yüzyıl başlarında çok fazla saygı gören bir meslek değildi ve asla soyluların seçimi olmazdı. Bers kardeşler yirmi yaşındayken doktor olduklarında, en muteber doktorlar hâlâ yabancılardı ve doktorlar toplumsal hiyerarşide hâlâ aşağıdaydılar. 1820'lerin sonlarında Andrey Bers, Turgenyevlerin (müstakbel yazar daha çocukken) aile doktoru oldu ve onlarla birlikte Paris'e gitti. Sonraki iki yılını biraz daha ders çalışmaya, İtalyan operasına ve Turgenyev'in korku salan annesine adadı. Turgenyev'in mutsuz bir evlilik yapmış gözüpek annesi, doktora Varvara isminde gayrimeşru bir çocuk doğurdu ve bu kız çocuğunu vesayeti altına aldı (bu durum, Sonya'yı Turgenyev'in üvey kardeşi yapar). Andrey Bers, Moskova'ya döndükten sonra, Kremlin'deki Senato'ya bağlı bir doktor olarak çalışmaya başladı. Sonra da I. Nikolay'ın emri altında saray doktoru olarak görevlendirildi. Bu ona, Çar'ın 700 odalı etkileyici Moskova ikametgâhı Kremlin Sarayı'na bitişik, alçak tavanlı, tıkış tıkış bir devlet konutunda yaşama hakkını verdi. Sonya, 1844 yılında işte bu evde dünyaya geldi.

Aile hiçbir zaman varlıklı olmadı. Kremlin'deki dairelerinde kendi uşakları vardı tabii ki ama asla bir malikâneleri veya toprak köleleri olmadı. Rusya devletine çalışmaya başlamasıyla birlikte Dr. Bers, Rütbe Tablosu'na devlet memuru olarak giriş yapmış, böylelikle daha büyük bir toplumsal itibar kazanmıştı. Gerçi 1842'de nihayet sekizinci dereceden bir memurluk elde eden Andrey Yevstafiyeviç kalıtımsal soyluluğa hak kazanmıştı, ancak tedavi ettiği on altı yaşındaki hastası Lyubov İslavina'ya evlenme teklif ettiğinde hâlâ ona denk bir eş sayılmıyordu. Kızın ailesinin, her ne kadar gayrimeşru bir koldan olsa da, Avrupalı Rus soylularından olmasının ve Bers'i bir tüccardan biraz daha yukarıda görmesinin dışında, Bers otuz dört yaşına gelmişti, üstüne üstlük Lutherciydi. Tüm bunlara rağmen evlilik gerçekleşti, Andrey ve Lyubov Bers'in sekiz çocuğu oldu. Sonya, evde Alman mürebbiyelerden eğitim gören üç kız kardeşin ortancasıydı. 1860'ta, on altı yaşındaki Sonya, Moskova Üniversitesi'nden özel öğretime yeterlilik kazanmıştı. O günlerde Tolstoy'un ailesini gayet iyi tanıyor olmalıydı, zira bir kış boyunca

her cumartesi, Tolstoy'un kız kardeşi Maşa'nın üç çocuğuyla birlikte dans dersi almıştı. Maşa, Sonya'nın annesinin çocukluk arkadaşıydı. Bers ailesi Varya, Liza ve Nikolay'ı evde ziyarete geldiğinde, dayıları Lev ve Nikolay da ara sıra orada olurlardı.[8]

Tolstoy Moskova yolculukları sırasında Bers ailesini ziyaret etmeye başladığında, herkes onun en büyük kız Yelizaveta (Liza) ile ilgilendiğini varsayıyordu. Ama 1862 yazında ilgisini Sonya'ya yöneltmişti. O yaz hareketli aylar geçirdi. Gizli polis Yasnaya Polyana'ya baskın yaptığında Tolstoy, sağlığı kötüleşmiş olduğundan Başkırt bozkırlarına gitmiş, iki aylık kımız tedavisi görüyordu. Bu baskından ancak temmuz sonunda, Yasnaya Polyana'ya geri dönerken Moskova'da Bers ailesine uğradığında haberdar oldu. Birkaç gün sonra misafirleri vardı. Lyubov Aleksandrovna, üç kızı ve en küçük oğluyla birlikte, babasının İvitsi'daki malikânesinde birkaç hafta geçirmek için yola çıkmış, bir geceyi de fazla uzakta olmayan Tolstoy'un malikânesinde geçirmeye karar vermişti. Lyubov, Yasnaya Polyana'ya çocukluk yıllarından beri gelmemişti, yeni sahibi onu parça parça taşımadan önce eski evin olduğu yerde şimdi uzanan boşluk alanı ve orada kümelenmiş otları görünce şaşkında döndü. Tolstoy'un yerleştiği cenah, hiçbir zaman asıl ev olarak tasarlanmamıştı ve bütün herkesi ağırlamak bayağı bir izdihama yol açmıştı. Daimî sakinlerin (Tolstoy, Toinette Teyze ve onun arkadaşı Natalya Petrovna) yanı sıra, kız kardeşi Maşa da hâlâ burada kalıyordu ve şimdi fazladan beş konuk daha çıkmıştı. Alt kattaki mavi beyaz çizgili divanlara –yaşları sırasıyla yirmi yedi, on sekiz ve on altı olan üç kız– Liza, Sonya ve Tanya için yataklar hazırlandı. Birkaç ay sonra, basit döşeli bu oda, Tolstoy'un oturup *Savaş ve Barış*'ın ilk bölümlerini yazdığı yer olacaktı.[9]

Şehirde yaşayan Bers çocukları etrafı gezdikten sonra, en çok ahududu toplamak için bahçeye götürüldüklerinde heyecanlanmışlardı. Bu arada Tolstoy, yakın zamanlarda meydana gelen tatsız olayların avuntusunu Lyubov Aleksandrovna'nın saf ortanca kızının cazibesine kapılmakta bulmuştu. Bersler İvitsi'ya varır varmaz, çocukların verdiği isimle "le Comte" hemen beyaz atına atlayıp onları ziyarete geldi.[10] Bu, Sonya ile sözcüklerin ilk harflerini bir tebeşir parçasıyla hecelemek yoluyla iletişim kurmaya başladığı zamandı ve daha sonra bu günleri *Anna Karenina*'da Levin'in Kiti'ye yaptığı kuru tasvir ederken ölümsüzleştirecekti. Sonya'nın "V. v. s. s. I. v. n. n. i. v. s. L. Z. m. v. s. v. s. T.' harflerinin ardında gizli sözcükleri anlama yeteneği hayranlık vericidir. [Türkçedeki] karşılığı şöyledir: "Ailende benim ve kız kardeşin Liza hakkında oluşmuş, doğru olmayan bir görüş var. Sen ve Tanya beni savunmalısınız." Bir hafta sonra Tolstoy, Bers ailesine Moskova'ya ka-

dar eşlik etmeye karar verdi. Sonraki iki hafta boyunca, neredeyse her gün, şehrin sekiz kilometre kuzeyindeki daçalarına yürüyerek onlara ziyarette bulundu ve günlüğünde ona hitap ettiği biçimiyle "S"ye, giderek daha fazla abayı yaktı.

Tolstoy, bu coşkun zamanında, yazmakta olduğu pedagojik bir makaleye yoğunlaşmaya çalıştıysa da pek başarılı olamadı. Ne var ki II. Aleksandr'a, mülkünün aranması hakkında olabilecek en sert şekilde şikâyette bulunduğu güçlü bir mektup yazdı:

> Maruz kaldığım hakareti hiç hak etmediğim konusunda Siz Majestelerini temin etmeyi yakışıksız buluyorum. Tüm geçmişim, tüm temaslarım, halkın eğitimi yönündeki tüm faaliyetlerim, ki bunlar herkese açıktır, son olarak da bütün kalbimle hissettiğim kanaatlerimi ifade ettiğim dergi, beni merak eden herkese, insanların huzuruna ve mutluluğuna zarar veren tedbirlere başvurmaksızın, bir komplocu ya da cinayetlerin, kundaklamaların, bildirilerin bir azmettiricisi olmadığımı kanıtlayacaktır. Bu hakaret haricinde, suç unsuru teşkil eden faaliyetlerde bulunma iması, toplum nezdindeki bu aşağılanma ve sonsuza kadar hissedeceğim tehdit haricinde, bu ziyaretin bir sonucu olarak, her şeyin üzerinde tuttuğum ve peşinden gitmeyi seçtiğim amaç –halk için okullar tesis etmek– için hayati bir önem taşıyan kamuoyundaki itibarım da tamamıyla yere çakıldı.

II. Aleksandr'ın o sırada Moskova'yı ziyaret edeceği tutmuştu; bu da mektubun elden teslim edilebileceği anlamına geliyordu. Çar, bizzat Tolstoy'a cevap verme zahmetine katlanmadıysa da, gizli polis teşkilatının başında bulunan Prens Dolgorukov'a emrederek, Tula valisine, Tolstoy'a iletilmek üzere, samimiyetsiz bir dille yazılmış ve kendini haklı çıkaran bir mektup gönderilmesini sağladı.[11]

Neyse ki bu sırada Tolstoy'u meşgul edecek başka şeyler vardı. Bers ailesi eylül başında Kremlin'deki dairelerine dönünce, Tolstoy da Yasnaya Polyana'ya dönmek yerine Moskova'da kalmaya devam etti ve romantik duygularının kudreti, onu bir kereliğine kendini analiz ederken ipin ucunu kaçırmaktan alıkoydu. Önceki sene evlenmeyi düşünebileceği bir başka kadının meziyetlerini değerlendirirken, kız kardeşi Maşa onu şöyle uyarmıştı: "Allah aşkına fazla analiz yapma, çünkü analiz yapmaya başladığında, her seferinde en basit meselelerde bile köstek olacak bir şey buluyorsun, *ne ve nedene*'e nasıl cevap vereceğini bilmeden kaçıp gidiyorsun."[12] O zaman kaçak dövüşmüştü ve sonunda o ilişki bir yere varmamıştı, ancak bu kez, belki de bu

düşüncelerin sakıncalarını fark ettiği için, hızlı hareket etti. 16 Eylül Pazar günü Sonya'ya evlilik teklif etti ve Tolstoy'un ısrarcı çıkmasıyla, bundan yedi gün sonra da evlendiler.

Evliliklerini alışılmadık yapan, nişanlılıklarının yalnızca bir hafta sürmesi ya da çok heyecanlı olduğundan Sonya'nın düğün gününe kadar salatalık turşusu ve çavdar ekmeğinden başka bir şey yiyememesi değildi.[13] Tolstoy nişanlısına, anne babasıyla yaşamak, yurtdışında balayı yapmak ya da yeni hayatlarını, hemen orada, Yasnaya Polyana'da başlatmak gibi seçenekler sundu.[14] Sonya son seçeneği tercih etti; yaşamının geri kalanında da hiç yurtdışına çıkmayacaktı. Lyubov Aleksandrovna'nın, kızına dört başı mamur bir çeyiz hazırlayacak zamanı yoktu ama Tolstoy, geçmişine ilişkin hiçbir şeyi gizli tutmak istemediğinden, okuması için Sonya'ya eski günlüklerini verecek zamanı buldu. Sonya, hayatın pek azını görmüş, deneyimsiz ve masum bir kız olarak, Tolstoy'un bu –ileride kullanacağı ifadeyle– "aşırı dürüstlüğünden" dolayı derinden sarsıldı ve üzüldü. Önceki ay, Tolstoy'a hafif maskelenmiş olsa da özyaşamına dayanan bir öykü verdiği doğruydu; bu öyküde "çekicilikten istisnai derecede uzak", gelgeç fikirli bir prensin kur yaptığı bir genç kızı tarif ediyordu.[15] Ama karşılığında aldığı şey, tamamen farklıydı. Her ne kadar Tolstoy şimdi bunlardan pişmanlık duyuyor olsa da, köylü kızlarla girdiği romantik ilişkilerini ve cinsel fetihlerini öğrenmek Sonya'ya acı verdi.[16] Bu arada babası da köpürüyordu. Kız kardeşler içinde ilk evliliği yapması gereken, hakir görülmüş büyük kızına çok üzülen baba, bu evliliğe başından beri karşıydı. Yavaş yavaş yumuşayacaktı. Sonya'nın annesi de bu evliliği sevinçle karşılamış sayılmazdı, hatta bir süreliğine, büyüklük taslayan bir üslupla, Tolstoy'a "Lyovoçka" (çocukluğundaki lakabı) diye hitap etmeyi sürdürdü.[17] Beri yandan hem anne hem baba, Tolstoy'un liyakatinin ve diğer kızları için benzer talipler bulmalarının ne kadar zor olduğunun farkındaydılar.

Düğün akşam sekizde yapılacaktı ama en az bir buçuk saat geç başladı. Hemen düğün töreninden sonra başlayacak Yasnaya Polyana yolculuğu için gereken eşyaların hazırlanması sırasındaki telaşede, Tolstoy'un uşağı giyecek temiz bir gömlek bırakmayı unutmuştu. Bu yüzden Bers ailesinin dairesine gelenin damadın kilisede beklediğini bildirecek sağdıç olması gerekirken, tıka basa dolu bavulları kolaçan etmek için süklüm püklüm gelen Aleksey Stepanoviç'i karşıladılar.[18] Tören Kremlin'in merkezinde, Berslerin dairesinden birkaç dakikalık yürüme mesafesindeki Meryem Ana'nın Doğuşu Kilisesi'nde düzenlendi. Geçmişi on dördüncü yüzyıla kadar giden bu küçük kilise, Kremlin binalarının en eskisidir ve on dokuzuncu yüzyılda ise I.

Nikolay'ın inşa ettirdiği Büyük Saray'ın bir parçası haline gelmiştir (bugün ondan geriye kalan, yalnızca sarayın yeşil çatısının üzerinde yükselen beyaz bir sütun gövdesi ve altın kubbedir – Ortodoks Kilisesi'ne çevrilmediği gibi, halka da açılmamıştır). Devlet törenlerinin düzenlendiği yakındaki büyük katedrallerin aksine, burası Kremlin'de yaşayan ve çalışanların gittiği bir kiliseydi. Tolstoy'un düğününün olduğu akşam kilise, az sayıda davetlinin yanında –meraklı saray çalışanlarından oluşan– davetsiz misafirlerle doluydu. Polina Hala dışında Tolstoy'un ailesinden hiç kimse yoktu; o da arabanın içinde Sonya'ya, gelinin annesi ve dayısı tarafından az önce kutsanmış Aziz Sofya ikonunu taşıyan dokuz yaşındaki erkek kardeşi Volodya ile birlikte kiliseye kadar eşlik etmişti. Tolstoy'un ağabeyi Sergey, Moskova'daydı ama çifte yaraşır bir "hoş geldin partisi" düzenlemek için Yasnaya Polyana'ya doğru yola çıkmıştı bile.[19] Kız kardeşi Maşa ise Marsilya'daydı.

Olay şampanyalarla kutlandıktan, Rus geleneğine göre bir yolculuğa çıkmadan önce oturup dua edildikten sonra,[20] gece geç saatte, yeni evliler, Tolstoy'un bu olay için satın almış olduğu yepyeni *dormeuse*'e –eklentisi sayesinde yolcular için yataklar yerleştirilebilen, oldukça hızlı bir atlı araba– binip yola çıktılar. Altı atın çektiği arabayı bir arabacı ve bir postilyon sürüyordu. Daha önce ailesinden hiç ayrılmamış Sonya'ya onları ardında bırakmak zor geldi; gece vakti seyahat etmek şöyle dursun, bundan önce sonbahar ya da kış aylarında uzun yola çıkmamıştı. Moskova'nın ışık saçan sokak lambaları, şehirden ayrılır ayrılmaz yerini zifirî karanlığa bıraktı. Dahası çok şiddetli bir yağmur vardı. Sonya, kocasına hitap ederken *vy*'dan siz *ty*'a sen geçiş yapacak cesareti hâlâ toplayamamıştı ki birden dehşete kapıldı: İlk kez baş başa kalıyorlardı. Evli çift, Moskova'nın yirmi dört kilometre güneyindeki Biryulevo'da, gerdek gecelerini geçirecekleri yolcu hanında durana dek neredeyse hiç konuşmadılar. Ertesi akşam Yasnaya Polyana'ya vardıklarında, Tolstoy'un günlüğüne kaydettiği özlü, telgrafvari yorumlar arasında, "O her şeyi biliyor", "Onun korkusu", "Acı verici bir şey" gibi sözler vardı.[21] Birkaç hafta geride kaldığında Sonya besbelli ki ilişkilerinin "fiziksel nümayişlerine" ayak uydurmakta hâlâ sorun yaşıyordu ama bunları çok ürkütücü bulsa da, kocası için ne kadar önemli olduklarını keşfetti.[22]

Evde, hoş geldin işareti olarak onlara geleneksel Rus ekmeği ve tuz ikram eden Sergey ve Mucizenin Anası aile ikonunu tutan Toinette Teyze tarafından karşılandılar. Sonya, her ikisinin önünde içten bir şekilde eğildi, istavroz çıkardı; önce ikonu, ardından Toinette Teyze'yi öptü. Tolstoy da aynısını yaptı.[23] Sonraki birkaç gün içinde Sonya, mutlu çifte tebriklerini sunmak üzere gelen muhtelif ev halkı üyeleriyle tanıştı. Aralarında aşçı Nikolay

Mihayloviç, sığırtmaç Anna Petrovna ve yanında getirdiği kızları Annuşka ve Duşka, büyükanne Pelageya Nikolayevna'nın yürürken bile bir yandan çorap ören eski hizmetçisi Agafya Mihaylovna,[24] şen şakrak çamaşırcı kadın Aksinya Maksimovna ve güzel kızları Polya ve Marfa ile birlikte arabacı, bahçıvan, pastacı, kendi malikânelerinde ve civar köylerde çalışan çok sayıda uşak ve köylü de vardı. Sonya'nın annesi başlangıçta parasal yönden kocasına bağımlı olmasını istemediği kızına, düşünceli davranıp 300 ruble vermişti. Ne var ki bu paranın neredeyse tamamı tebrik etmek için gelenlere verilen hediyelere gitti. Bundan böyle Sonya, finansal açıdan tamamıyla kocasına bağımlıydı ve ondan para istemekten hiç hoşlanmıyordu. Bununla birlikte özyaşamöyküsünde, Tolstoy'un çeyizi düzülmemiş, meteliksiz bir gelin gibi hissetmesine asla izin vermediğini ve serveti bütünüyle kendisine aitmiş gibi davranmadığını belirtti.[25]

Yasnaya Polyana artık Sonya'nın da nüfuz bölgesiydi ve evliliğinin ilk on sekiz yılı boyunca oradan neredeyse hiç ayrılmayacaktı. Toinette Teyze evin idaresini doğruca Sonya'ya devretti; ona bir halkaya geçirilmiş büyük bir anahtar destesi verdi, Sonya daha sonra bu halkayı belindeki kemere iliştirecekti. Bolluk içinde büyüdüğü söylenemezdi ama yeni muhitindeki kanaatkârlık ("neredeyse yoksulluk") karşısında şaşırmaktan da kendini alamamıştı. Kocası kılıfı olmayan, kızıla çalan renkte, kirli bir deri yastıkta uyuyordu,[26] evin hiçbir yerinde banyo da yoktu. Sonya bunu değiştirmeye kararlıydı. Çeyizi gelir gelmez, eski metal çatal bıçağın yerini gümüş takım aldı; nevresimle kaplayarak kocasını hayrete düşürdüğü pamuk yorganın yerine de ipek yorganını serdi.[27] Tolstoy'un iç çamaşırı üzerine "L.T." harflerini nakşetti.[28] Bir gün çorbasında yemeğin tadını bozan bir haşarat türüne rastlayınca, mutfaktaki hijyen sorununa da el atmaya karar verdi. Çok geçmeden beyaz aşçı önlükleri ve şapkaları tedarik edildi, günlük yemek listesinin sorumluluğunu da Sonya üstlendi. Zaman içinde "Mantarlı Ördek"ten "Ringa Soslu Keklik"e yüz altmış iki tarife ve turnanın nasıl pişirileceğine kadar her türlü bilgiye yer veren bir Yasnaya Polyana Yemek Kitabı derledi. Geleneksel Tolstoy yemeklerinin tarifleri de bu kitaptaydı; bademli sufle, çavdar ekmeği tatlısı, Bers usulü özel elmalı turta ve Marusya Maklakova'nın limonlu kvası (yorum: "çok iyi").[29] Sonya gün geçtikçe aşçı Nikolay Mihayloviç'e ısınmıştı; bazen işe gelemeyecek kadar sarhoş olmasına ve bu yüzden işini lakayıt karısına devretmek zorunda kalmasına rağmen. Bir zamanlar Prens Volkonski'nin köle orkestrasında flüt çalmış ve sonra –ona üzgün, buruk bir gülümsemeyle anlattığı üzere– flütün ağızlığını kaybedince aşçılığa dönmüştü.[30]

Lev ve Sonya evi el birliğiyle düzenlerken geçen ilk birkaç gün ve hafta, el değmemiş bir mutluluğun ve birbirlerini aslında pek az tanıyan iki insanın farklı alışkanlıklarından ve beklentilerinden kaynaklanan kaçınılmaz anlaşmazlıkların bir harmanı hâlinde cereyan etti. Yasnaya Polyana'ya varışlarının hemen ardından, Tolstoy Aleksandrine'e yazdığı mektupta eskiden bu kadar mutlu olmanın mümkün olabileceğini düşünmediğini, karısını dünyadaki her şeyden daha çok sevdiğini söyledi.[31] Günlüğüne de deneyimlediğinin "inanılmaz bir neşe" olduğu yorumunu not düştü. Lakin yalnızca birkaç gün sonra, Sonya ile bir tartışma yaşadıklarını kaydetti ve ilişkilerinin diğer çiftlerinkinden farksız olduğunu keşfetmekten duyduğu üzüntüyü ifade etti.[32] Bu sırada Sonya da iki yıl önce tutmaya başladığı günlüğüne dönüş yapmıştı, ne zaman kocasının sevgisini yitirdiğini hissetmeye başlasa günlüğüne koşuyordu. Kocasının ilgisini hiç şüphe yok ki kaybetmeye başlıyordu. Tolstoy ev sorunlarıyla, evlilik saadetiyle kendini bir noktaya kadar meşgul edebildi ama bir müddet sonra, entelektüel uğraşılarından kopuk geçen günler canını sıkmaya başladı. Evliliklerinin üçüncü haftasında günlüğüne şöyle bir sırrını döktü: "Bunca zaman, sadece tatbikî sayılabilecek meselelerle meşgul oldum. Ama bu başıboşluk benim için güç. Kendime saygı duyamıyorum. Dolayısıyla kendimden hiç hoşnut değilim ve diğerleriyle olan ilişkilerimde de net değilim... *Çalışmalıyım ben...*"[33]

Her şeyden önce, *Yasnaya Polyana* dergisinin ağustos ve eylül sayılarını hâlâ çıkaramamıştı. Artık bu işe gönlü yoktu belki ama bitirmesi gereken iki makale daha vardı; bunlardan biri, aslında köylü çocuklarının sözde öğretmenlerine öğretecek (onlardan öğrendiklerinden) daha fazla şeyleri olduğu yönündeki Tolstoycu görüşü ileri süren tipik bir makaleydi. Eylül sonunda, Sonya'nın reddedilmiş ablası Liza, Luther hakkında kısa bir makale gönderdi – bunu yazması için Tolstoy tarafından görevlendirilmişti. Köylü çocuklarının ilgisini çekmesini umduğu, popüler bir tarihî hikâye olarak tasavvur etmişti bunu Tolstoy. Aniden kontes seviyesine yükselmiş olmasından mıdır, yoksa sadece kocasını ondan uzaklaştıran her şeye duyduğu kıskançlıktan mıdır bilinmez, Sonya kocasının köylülerle kurduğu ilişkiye içerliyor, bundan hiç hoşlanmıyordu. Şehirde büyümüş olduğundan köylüler onun için yabancı varlıklardı; kocasının onlara böylesine derinden bağlanmasını ne o zaman ne de daha sonra anlayabildi. Kocasının mujik aşkını hiçbir zaman paylaşmadı, onu hayal kırıklığına uğratmak pahasına. Kıskanç içerlemesinin bir nedeni daha vardı: Tolstoy'un günlüğünde, kocasının köylü kızı Aksinya Bazıkina ile romantik ilişkisini anlatan kısımları ve "daha önce hiç olmadığı kadar" âşık olduğu gibi ifadeleri dehşet içinde okumuştu. Üstelik Aksin-

ya oradan ayrılmış değildi, hâlâ malikânede çalışıyordu. 16 Aralık 1862'de, kendi günlüğüne şöyle yazıyordu: "Onun ilk eserlerini okuyordum; aşkla, kadınlarla karşılaştığım her yer midemi bulandırdı, tiksinti duydum. Kesinlikle her birini yakmak isterdim. Böylece onun geçmişini aklıma getirmek zorunda kalmazdım."[34]

Sorun şu ki, Tolstoy'un köylülerle kurduğu ilişkiler, yaratıcı ve dilsel bir özellik de taşıyordu. Kırım Savaşı'na katılmak, eğitimli sınıflarla köylüler arasındaki uçurumun ne kadar büyük olduğunu görmesini sağlamıştı. Yalnızca soylu sınıf için yazmaya devam etmek istemediğinden, bu uçuruma bir köprü olmayı denemeye karar vermişti; bunu yalnızca başkahramanı köylüler olan hikâye ve romanlar yazmak suretiyle değil, hiç süslü olmayan, köylülerin konuştuğu gibi yalın bir dil ve üslup kullanarak gerçekleştirecekti. Bu doğrultudaki ilk deneylerinden birtakım bitirilememiş öyküler çıktı; bunları evliliğinin ilk aylarında yeniden ele alacak ve içlerinden bir tanesinin tamamlanmasına, yayıncıya gönderilecek nüshayı temize çeken Sonya'nın da yardımı dokunacaktı. Böylelikle de Sonya'nın kocasının kâtibi görevini üstlendiği ve onun karmakarışık tutulmuş müsveddelerinin daima kenarlarına sıkıştırmayı yeğlediği düzeltmeleri, güç bela okunabilen el yazısını sökerek paha biçilmez bir hizmette bulunduğu verimli bir ortaklık başlamış oldu. Köleliğin kötücüllüğü hakkında kısa bir mesel olan "Polikuşka", Sonya'nın yayıncı nüshasını yazdığı ilk öykü oldu[35] ve 1863'ün başında yayımlandı.[36] Tolstoy'un köylülerin yaşamını konu alan öykülerinden bir diğeri de "Tihon ve Malanya" adını taşıyordu, ancak 1862'nin aralık ayının bir noktasında birden bu öykü üzerinde çalışmayı kesti; bunun, büyük ihtimalle, öykünün merkezindeki Malanya karakterinin Aksinya'dan esinlenmiş olması gibi basit bir nedeni vardı. Bu öyküye bir daha geri dönmedi ve öykü ilk kez, ancak ölümünden sonra yayımlanabildi.[37]

Tolstoy'u, onu köylülere yakınlaştıran bu yoldan çıkaransa evlilik oldu. Bunun yerine *Savaş ve Barış* ile *Anna Karenina*'yı yazmasıyla sonuçlanacak uzun ama verimli bir yola saptı. Tolstoy'un bu yön değişiklikleri artık yirmili yaşlarındaki kadar sık gözlenmiyordu, ama eskiden olduğu kadar şiddetli değişikliklerdi bunlar. Kendini devrimci eğitim faaliyetlerine adayıp Sulh Hâkimi olarak çalıştığı iki buçuk yıl süresince sanata sırtını dönmüştü. Şimdi de kendi sınıfının kültürel çevresine geri dönmek için, köylülerin iyiliği adına çalıştığı bu hayata sırt çevirmeye hazırlanıyordu. Ancak bu yolda ilerlemeden önce, bir kumar borcunu ödemesi için 1862'nin subat ayında bin ruble borç aldığı yayıncı Mihail Katkov'a karşı yükümlülüğünü yerine getirmesi gerekiyordu. Tolstoy o günden sonra hiç kumar oynamamıştı. Anlaşma

şartlarına göre Katkov, Tolstoy'un "Kafkaslar kısa romanını" dergisi *Russkiy Vestnik*'te yayımlama hakkına sahip olacaktı. Ne var ki kitabın tamamlanmasına daha çok vardı. Tolstoy, beyhude bir çabayla, elyazması yerine para gönderme teklifine razı gelmesi için Katkov'u ikna etmeyi denedi, sonunda elindeki çeşitli müsveddelere bir şekil vermek üzere kolları sıvadı.

Tolstoy, bu kısa roman üzerinde on yılı aşkın bir zamandır –o zamana kadar basılmış olan bütün eserlerinden daha uzun bir zamandır– çalışmaktaydı ve kitap, *İlyada* gibi eserleri okuyup özümsedikçe birçok değişikliğe uğramıştı.[38] Sonunda *Russkiy Vestnik*'in 1863 ocak sayısında, *Kazaklar* adıyla yayımlandı,[39] ancak Tolstoy elyazmasını o kadar geç göndermişti ki, bu sayının vücuda gelmesi şubat sonunu buldu. Tolstoy bunun devamı olan bir roman daha yazmayı planlamıştı ve bu fikirle bir süre oyalanmaya devam etti, lakin aklı başka yerlerdeydi. *Kazaklar*, Tolstoy'un evliliğinden önceki on yıl içinde yaptığı manevi yolculuğun, Rousseau'dan mülhem bir çeşit metaforuydu. Kitap, Kafkaslar'daki görev süresi boyunca bazı Kazak köylerinde konaklayan Moskovalı genç Rus subay Olenin'in öyküsünü anlatır. Kazaklar'da doğal bir zarafet ve soyluluk sezinleyen Olenin, onların özgürlüklerine imrenir ve çekici bir Kazak kızına ümitsiz bir aşk besler. Ne var ki, en nihayetinde, büyük şehirdeki aristokrat geçmişini asla alt edemeyeceğini ve Kazakların doğasına sahip olamayacağını anlar ve eski yaşamına geri dönmesi gerektiğini fark eder. Evlendiğinde Tolstoy'un başına da buna benzer bir şey gelmişti; en yakın sırdaşı Aleksandrine'e yazdığı mektupta hayat görüşündeki değişimi açıkça kabul etti.[40] Artık yeniden kendi sınıfının üyelerini anlattığı, eğitimli bir okuyucu kitlesi için yazılmış şeylere dönebilirdi.

1863'ün ocak ayında Tolstoy, Moskova basınına dergisi *Yasnaya Polyana*'nın yayın hayatına son verdiğini duyurdu.[41] Aynı yıl içinde okulları da kapanacak, bu öğretmen-öğrencilerin de dağılmasına yol açacaktı. Sonya gidişlerine hiç üzülmedi, çünkü hamileliğinde, küçük misafir odalarında yapılan toplantılarına katıldığında havaya yayılmış yoğun tütün dumanları midesini bulandırırdı.[42] Yasnaya Polyana'yı evi gibi görmeye ve oraya ait olduğunu hissetmeye başlar başlamaz, malikânedeki öğrencilerin varlığından nefret eder hâle geldi; hem öğrenciler yabancı olduğu bir toplumsal tabakadan geldikleri hem de kocasını ondan uzaklaştırdıkları için.[43] Tolstoy yine de *Yasnaya Polyana* dergisinin Aralık 1862 sayısını yayımlamak zorundaydı ve bu sayı için yazdığı son makaleyi 23 Şubat 1863'te tamamladı. İki gün sonra Sonya, kız kardeşi Tanya'ya kocasının yeni bir romana başladığını yazdı.[44] Bu, *Savaş ve Barış*'tı. Beş bini aşkın elyazması sayfanın, sayısız hatalı çıkışın, bir dizi farklı ismin ve geçen altı yılın ardından kitap bitmişti.

Tolstoy, evlendikten sonra kapıldığı duygu yükselişi içinde, uzun soluklu bir proje (*"de longue haleine"*)[45] üzerinde çalışacak özgürlüğe sahip olmayı dilediğini beyan etti, ne var ki o bile içine çektiği (ve bu romana hayat verecek) soluğun bu kadar uzun ömürlü olacağını tahayyül edemezdi.

Yeni evli çiftlerin birbirlerine ısınması için birkaç ay geçmesi gerektiği gibi, Tolstoy'un bu yeni romana odaklanması da yılın büyük bir bölümüne mal oldu, ancak hiç kuşku yoktu ki Tolstoy bu yeni yaratıcı enerji dalgasını hatırı sayılır bir kurmaca eserin meydana getirilmesinde kullanmak istiyordu. Önce 1856'da vazgeçmiş olduğu bir öykü fikrini yeniden kurcalamaya başladı; bir zamanlar süratiyle ünlü olan yaşlı ve iğdiş edilmiş bir benekli beygirin akıbetini konu alan "Holstomer" adlı öykü (çevirilerinde genellikle "Uçan Adım" adı kullanılır) Tolstoy'un en çarpıcı öykülerinden biridir. Tolstoy sonraları üçüncü şahıs anlatıcıyı benimsemiş olsa da, bu öykünün büyük bir bölümü atın bakış açısından anlatılır. Turgenyev'i ziyaret ettiği bir yaz, birlikte akşam yürüyüşünden eve dönüyorlardı ki çayırda bir deri bir kemik kalmış, gücü ancak üzerine konan sinekleri kuyruğuyla kovmaya yeten yaşlı bir atla karşılaştılar. Tolstoy atı sevmeye gitti ve o anda atın aklından neler geçiyor olabileceğine dair yorumlar yaptı; Turgenyev de bunun karşılığında Tolstoy'un önceki yaşamında bir at olduğu tahminini dillendirmekten kendini alamadı. Tolstoy, öykünün 1863'teki hâlinden memnun kalmadı ve onu bir kenara bıraktı, ta ki aradan yaklaşık yirmi yıl geçtikten sonra, karısının teşvikiyle yeniden üzerinde çalışmaya başlayıncaya dek.[46]

Tolstoy'u başlangıçtaki amacından saptıran bir diğer etken de malikânedeki işlerdi, özellikle de baharın yaklaşmasıyla beraber. Tazelenmiş bir enerji toplayan Tolstoy, sığırlar, koyunlar, kuşlar ve domuzlar satın aldı ve sonuç vermeyecek olsa da, Sonya'yı süt sağma ve yayık işlerine özendirmeye çalıştı. Hamile olmasının yanı sıra, Sonya bir şehir kızıydı ve sığır ahırlarındaki gübre kokusuna dayanamıyordu.[47] Tolstoy, bir süreliğine, komşusu ve arkadaşı olan toprak sahibi Aleksandr Bibikov'la birlikte inşa ettiği damıtımevine merak sardı.[48] Sonya ahlaki dayanaklarla Tolstoy'u bu işten caydırmaya çalıştı, ancak karşılığında kocasından domuzların beslenmesinde arpaya ihtiyaç olduğunu duydu.[49] Her hâlükârda, damıtımevi yaklaşık on sekiz ay faaliyet gösterdi. Bu işin asıl ödülleri ise Nikolskoye mülküne dikilen yaklaşık bin adet elma ağacıyla,[50] Yasnaya Polyana'daki 6500 ağaçlık meyve bahçesiydi. Bahar geldiğinde, Tolstoy'a her defasında gökyüzünde süzülüyormuş hissi veren o enfes, pembeli beyazlı çiçek bulutlarını oluştururlardı.[51] Bu, Tolstoy'un hiçbir zaman pek de kârlı olmamış hayvan besiciliğine kıyasla çok daha büyük ölçekli bir şeydi; aslına bakılırsa, Avrupa'nın

ikinci büyük meyve bahçesinin Yasnaya Polyana'da olduğu düşünülüyordu. 1870'lerin ortalarına gelindiğinde Tolstoy, yüz dönümlük arsayı dört yüz dönüme kadar genişletmişti.[52] Hatta Sonya da ağaç dikme işine yardım etmeye hevesli sayılırdı – çiftçiliğin ona çok da tatsız görünmeyen tek veçhesi buydu. O sonbahar, ilk kez, binlerce olgunlaşmış elmanın malikâneyi dolduran o keskin, tatlı kokusuna bürünmüş havayı içine çekti. 1863'ün mayıs ayında, doğum yapmasına birkaç hafta kalmıştı ve fiziksel olarak çok fazla şey yapmasına imkân yoktu ama bu, Tolstoy'un onu aylaklığından dolayı paylamasını engellemedi.[53]

Bunun yanında, evlendikten sonra Tolstoy'da şiddetli bir arı merakı hasıl oldu. Sonya'nın büyük babasından birkaç kovan satın aldı ve onları malikânenin uzak bir bölgesine, evden yaklaşık bir buçuk kilometre uzakta, Voronka Nehri'nin ötesindeki kavak ve ıhlamur ormanının içine yerleştirdi. [54] Sonya, Tolstoy'un bu tutkusunu paylaşmayı denediyse de bunda başarılı olamadı. Daha sonra özyaşamöyküsünde şöyle yazacaktı:

> Bu hevesinde, Lev Nikolayeviç'in o tutkulu mizacını tamamıyla görmek mümkündü. Hayatında çok değişik şeylere karşı büyük hevesleri oldu: Oyunlar, müzik, [eski] Yunan, okullar, Japon domuzları, pedagoji, atlar, avcılık – aslında sayılamayacak kadar çok şey. Ve daha entelektüel ve edebi meraklarını saymadım; onlar en aşırı olanlarıydı. Heyecanının en yüksek noktasında, neredeyse her şeye çılgınca bir tutkuyla bağlanırdı. Her kimle konuşuyor olursa olsun, eğer karşısındaki kişiyi o sırada kapılıp gittiği faaliyetin önemine ikna edemezse, o kişiye düşmanca davranma yetisini de haizdi.[55]

Moskova'da büyürken, Sonya hiç kendiyle baş başa kalmamıştı. Şimdi ise Tolstoy heyecanlarının peşinden giderken, o günlüğünde kaydettiği gibi, evde tek başına kalıyor, kendini çok yalnız hissediyordu. 1863 yazının başında, kimi zaman, kocası bütün günlerini arılarıyla geçirdiğinde, tarlalardan geçip ona öğle yemeği veya akşamları bir bardak çay götürür ve onu, başına geçirmiş olduğu bir ağla kovandaki petekleri düzenlerken ve sürüyü zapt ederken bulurdu.[56] Orada oturup arılar tarafından sokulduktan sonra, gerisin geri eve yürürdü tek başına. Tolstoy arıcılık hakkında kitap okumanın yanı sıra, uzun gri sakallarıyla ona yardımcılık eden yaşlı bir arıcı ile birlikte arılarının davranış kalıplarını da saatlerce gözlemlerdi. Yaz boyunca, bahçıvanın delikanlı oğlu Nikolka'dan da yardım alıyordu.[57] Yasnaya Polyana arılığına düşkünlüğü yaklaşık iki yılın ardından tavsadıysa da, arıcılık tutkusu yazılarında izini bıraktı. Birinci olarak, *Savaş ve Barış*'ta

Vergilius'un *Aeneis*'inden ödünç alınmış, 1812 Moskova'sının kraliçe arısız bir kovanla kıyaslandığı meşhur destansı benzetme vardır. *Anna Karenina*'daki balo sahnesinin atmosferini naklederken ise, tam tersine, işlek bir kovanı düşünmüştü; bu bölümün biraz ilerisinde de kovanlarının yazın yerinin değiştirilmesinden sonra ilk bahar uçuşlarına çıkan arıları tasvir eder. Kelime hazinesinin zenginliği ve isabetliliği, birçok çevirmen bunu görmezden gelse de, arıcılık bilimine ne denli ihtimam göstermiş olduğuna dair çok şey söyler.[58]

Sonya'nın kız kardeşi Tanya ve erkek kardeşi Saşa'ya ilaveten iki kuzenlerinin Yasnaya Polyana'daki uzatılmış ziyaretlerinin dışında, 1863 yazında Tolstoy'u yazmaktan alıkoyan bir başka büyük etken daha vardı. Haziran ortasında karı koca, geçici olarak, yazmayı ve birbirlerinin günlüklerini okumayı bıraktılar. Ve Sonya, en azından kısa bir süreliğine, Tolstoy'un dikkatini tamamıyla üzerine çekebildi: 28 Haziran'da ilk çocukları doğmuştu. Sonya özyaşamöyküsünde Sergey'in doğuşunu mutlu bir hadise olarak tasvir etmez. Bunun tek sebebi, dünyaya bir hafta erken gelip herkesi hazırlıksız yakalaması değildi. Lyubov Aleksandrovna tam zamanında orada olmayı başardı, ancak bebek için Moskova'dan göndermiş olduğu giysi takımı gelmedi. Yeni doğan bebek, aile marangozunun işlenmemiş ıhlamur ağacından yapmış olduğu beşiğe konulmadan önce, Tolstoy'un gece entarilerinden birine sarılmak zorundaydı. Hem ebe Mariya İvanovna Abramoviç hem de Tula silah fabrikası başhekimi Dr. Shmigaro, hükümetin ocak'ta meydana gelen Polonya ayaklanmalarını zalimce bastırmasının ardından Rusya'da sayıları katlanarak artmış Polonyalı sürgünlerdendiler. Sibirya'ya sürülmüş binlerce Polonyalıyla kıyasla, Tolstoyların doktor ve ebesinin kaderi çok daha iyiydi. Takip eden yirmi beş yıl süresince Mariya İvanovna, Tula'dan Yasnaya Polyana'ya çok sayıda yolculuk yapacaktı – Sonya'ya, biri dışında, on üç çocuğunun doğumunda yardımcı oldu; bunlardan beşi yetişkinliğe erişemeden öldü.

Tolstoy popülist yöntemlerini tamamıyla terk etmemişti; Sonya'nın, bebeği Sergey'i emzirmesini imkânsız hâle getiren meme iltihabına karşın, sütanne almasını kesin bir dille reddetti. Lyubov Aleksandrovna, kızının kocasının isteklerine kuzu gibi boyun eğmesine çok kızıyordu ve bu yüzden kendi kocasının olaya aklıselimle dâhil olması onu rahatlatmış olmalıydı. Damadının her türlü aykırı fikrinden dolayı, huysuz Dr. Bers'in sabrı çoktan taşmıştı. Örneğin önceki yıl Tolstoy'un yazdığı, üniversite eğitimini taşlayan pedagojik makaleye çok sinirlenmiş ve bundan çok rencide olmuştu; daha sonra bunu ona yazdığı mektupta dile getirmişti.[59] 1863'ün ağustos ayında,

Moskova'dan Lev ve Sonya'ya yazdığı mektupta, her ikisinin de çıldırmış olduğunu söylüyordu: "Şundan emin olabilirsin ki dostum Lev Nikolayeviç, senin tabiatın asla bir köylününkine dönüşmeyecek; tıpkı karının tabiatının, kocasını ve hancıyı Petersburg'un dışındaki bir meyhanede marizleyen Pelageya'yı hoş göremeyeceği gibi" (bkz. *Moskova Gazetesi* 165 ve 166. sayılar). Tolstoy'un yazmakta ve konuşmakta çok mahir olduğuna dikkat çekiyordu ekşi bir biçimde, ancak iş uygulamaya gelince her zaman o kadar da akıllı değildi.[60]

Tolstoy'un, Sergey'e babalık hisleri beslemesi için biraz zaman geçmesi gerekti. Çok küçükken onu kucağına almayı reddetti,[61] ancak ve ancak, neredeyse iki yaşına geldiğinde ve çok hasta olduğunda oğlunu sevmeye başladı. 1865 Martı'nda günlüğüne düştüğü nota göre, bu "tamamen yeni bir histi."[62] Her şeye rağmen, Tolstoyların evliliklerinin en mutlu yılları Sergey'in doğumuyla başlamıştı. Lev ve Sonya'nın ilişkileri daha güçlenmiş, daha kararlı bir hâl almıştı; öyle ki Tolstoy 1864 yılında yazdığı tek günlük parçasında, bu dünyada Sonya ile ikisi için birbirlerinden daha önemli hiç kimse olmadığını yazdı.[63] Sonya'nın artık ne sıkılmaya ne yalnız kalmaya vakti vardı ve nihayet bir anne olarak kocasının "kadın" idealini karşılıyordu. Ama aslında bundan daha da fazlasını yapıyordu. Gece geç saatlere kadar uyanık kalıp kocasının müsveddelerini temize çekiyor, bu ona Tolstoy'un yaratıcı yaşamına dâhil olduğu hissini veriyordu. Aynı zamanda Tolstoy'un sanatsal üretkenliği için de vazgeçilmezdi. Tolstoy'un özel hayatında bulduğu bu derin mutluluk, içinden taşan ve *Savaş ve Barış*'ın yazılışı sırasında ifade bulan olağanüstü yaratıcı enerjiyle sıkı sıkıya bağlıydı.[64] Ekim 1863'te, Aleksandrine'e buna ilişkin şu satırları yazdı:

> Entelektüel, hatta tüm manevi güçlerimin bu kadar özgür ve elinden iş gelir olduğunu hissetmemiştim. Şimdi içimde devam eden bir eser var. 1810 ile 1820 arası dönemi kapsayan bir roman bu... Şimdi ben ruhumun *bütün* gücüyle bir yazarım ve daha önce yazıp düşünmediğim gibi düşünüyor ve yazıyorum. Kimseden gizleyecek bir şeyi olmayan, mutlu ve sakin bir koca ve babayım, her şeyin bu şekilde devam etmesinden başka da bir şey istemiyorum...[65]

Bundan iki güz sonra, 1865'in eylül ayında, Tolstoy günlüğüne Sonya'yla süregelen mutluluklarının milyonda bir çifte nasip olacağını yazacaktı.[66]

Savaş ve Barış'ın ilk bölümleri 1865 yılında, "1805 Yılı" başlığıyla görünmeye başladı. Turgenyev'in *Babalar ve Oğullar* romanı bir derginin 1862 yılı sayısında tek parça hâlinde basılmıştı ancak uzunluk açısından *Savaş*

ve Barış'ın yanına bile yaklaşamazdı. Daha alışılagelmiş olan, hacimli nesir çalışmalarının, kitap biçimini almadan önce ülkenin önde gelen edebiyat dergilerinde peyderpey boy göstermesiydi. Tolstoy da bu şekilde ilerlemişti ama, metni sonsuz kez gözden geçirmeye ve durmadan istikamet değiştirmeye eğilimi düşünüldüğünde, bu riskli bir girişimdi. Haklarını sözleşmeyle *Russkiy Vestnik*'e vermiş olduğu *Savaş ve Barış*'ın ilk bölümleri yayımlanana kadar, biçime sadık kalmak suretiyle, romanının ilerleyeceği yönü tamamen değiştirmişti. Romanı kendi imkânlarıyla kitap biçiminde yayımlamaya başladığında bile düşünceleri değişikliğe açıktı. 1870'li ve 1880'li yıllarda da metinde değişiklikler yapıldı ve bunu kaçınılmaz bir karmaşa takip etti. Hatta 1920'li yıllarda bir Tolstoy uzmanı, romanın kanonlaşmış metnini tespit etmekte karşılaşılan zorluklar üzerine bir makale yazma mecburiyeti hissetmişti.[67]

Tolstoy'un 1805 yılı olayları üzerine yazma isteği, Aralıkçılara –1825'in Aralık ayında, I. Nikolay'ın tahta çıkışı sırasında kötü sonuçlanmış bir ayaklanma çıkarmış olan bir grup subay– duyduğu ilgiden kaynaklanmıştı. Bu kişiler 1814 yılında Napolyon'un mağlup edilmesinin ardından gelen Paris işgaliyle birlikte, daha aydın bir hükümet sistemine gözlerini açtılar ve Rusya'ya, liberal görüşlü I. Aleksandr'ın siyasi reformu yürürlüğe sokabileceğine dair güçlü bir umutla döndüler. Bu umutları suya düşünce, Rusya'nın mutlakiyetçi yönetimi yerine bir cumhuriyet, en azından anayasal monarşi getirmek gibi devrimci bir amaçla yeniden komplolara yöneldiler. Lakin I. Aleksandr'ın ölümünden sonra, St. Petersburg Senato Meydanı'nda düzenledikleri isyan iç karartıcı bir başarısızlıkla sonuçlandı ve Aralıkçıların liderleri ya ölüm cezasına çarptırıldılar ya da Sibirya'da ömür boyu sürgüne gönderildiler. I. Nikolay'ın saltanatının tamamına damga vuran şey, devrim korkusuydu. 1856'da II. Aleksandr'ın, babasının ölümünden sonra, Rus toplumunu liberalleştirme süreci kapsamında, yeni çar hâlen Sibirya'daki uzun süreli sürgün cezalarını çekmekte olan Aralıkçıları affetti. Bunların arasında Tolstoy'un uzaktan akrabası Prens Sergey Volkonski de vardı. Bu, onun 1860'ta Floransa'da buluştuğu ve daha Aralıkçılar hakkında bir roman yazmayı planladığı ilk günlerde aklında olan Volkonski'ydi. Ne var ki, çok geçmeden, onların hikâyesini hayata geçirmek için daha fazla karaktere ihtiyacı olduğunu ve 1812'ye kadar gitmesi gerektiğini keşfetti. Bir sonraki aşamada ise aslında 1805'e, yani Rusya'nın Napolyon'la ilk defa savaşa tutuştuğu yıla kadar gitmesi gerektiğini fark etti. Romana ilişkin durmadan değişen görüşlerini yansıtan çok sayıda önsözden birinde açıkladığı şekliyle: "Napolyon'un Fransa'sı ile süregelen savaşta kazandığımız zaferi, başarısız-

lıklarımıza ve kepazeliklerimize değinmeden yazmaktan utanç duydum."[68] Tolstoy'un başlangıçtaki planı, ülkesinin elli yılı aşkın tarihini sanatsal bir biçimde yakalamak ve buna "Üç Çağ" adını vermekti. İlk "çağ" 1805 ile 1812 yılları arasını kapsayacak, ikinci çağ 1820'lere, özellikle de 1825 yılındaki meşum ayaklanmaya odaklanacaktı; üçüncü çağ ise 1850'lere uzanacak ve felaket getiren Kırım Savaşı'nı, I. Nikolay'ın beklenmedik ölümünü ve reform umuduyla dolu günlerde Aralıkçıların affedilmesi kararını içine alacaktı. Bildiğimiz gibi, Tolstoy sonunda 1812'ye yol açan hadiselere ve bunların kısa erimli sonuçlarına odaklanmayı seçti; 1850'lerde Sibirya'dan Moskova'ya dönen yaşlanmış Aralıkçı ile ilgili o ilk kısma hiçbir zaman geri dönmedi. Gelgelelim 1863'te kitabı yazmaya başladığında, bu yeni romanın sonunda bürüneceği boyutlar hakkında hiçbir fikri yoktu.

Tolstoy, altı yıl boyunca dikkatini koruyup çelikten bir disiplini sürdürebildiyse, bunda içinde çalışmayı sürdürdüğü çevrenin onu iyi ağırlamasının ve Rusya taşrasının bağrındaki çok sevdiği ata yurdunda, kendini ona adamış karısının desteğiyle yaşamasının payı vardı. Bir süreliğine, ev hayatı dikkatini dağıtmasın diye çalışma odasını alt kata taşıdı. Yaşlı Prens Volkonski'nin bir zamanlar jambonlarını astığı tavandan sarkmış kancaların hâlâ yerinde durduğu ve Sonya'nın evliliklerinden önce kaldığı kemerli kiler, aynı zamanda Tolstoy'un on beş farklı giriş denedikten sonra *Savaş ve Barış*'ın ilk bölümlerini yazdığı odaydı. Kış boyunca tek bir ziyaretçinin bile gelmediği haftalar, aylar birbirini takip ederken, dış dünyadan soyutlanmış olan Tolstoy (1867'ye kadar Tula'nın yakınlarına gelen bir demiryolu bile yoktu), Napolyon Savaşları'na dair toplamış olduğu yüzlerce kaynağa gömüldü ve hayal gücünün sınırlarına yaslandı. Şimdiye kadar yazdığı metinlerin çoğunda kendi hayatından bir unsur olagelmişti ama artık en unutulmaz karakterler için ilhamını birinci dereceden akrabalarında buluyordu – hem karısının hem de baldızı Tanya'nın farklı zamanlardaki kişilik özelliklerini yansıtan, en sevilen karakteri olan içten ve hayat dolu Nataşa gibi.[69] Tolstoy, faydalanmak için kendi ailesinin geçmişine bir yolculuk yaparak Toinette Teyze'nin babasına olan aşkını Nataşa'nın evlatlık kardeşi Sonya'nın, kardeşi Nikolay'a duyduğu ümitsiz aşka çevirdi. Epikurosçu felsefeye düşkün dedesi İlya Andreyeviç'in huylarını bilmesi sayesinde Kont Rostov portresine hayat verebildi. Yasnaya Polyana'daki diğer dedesi Prens Volkonski ve evlenmemiş kızının sürmüş olduğu münzevi yaşamı hayalinde canlandırarak da Kel Tepeler malikânesinde yaşayan yaşlı Prens Bolkonski ve kızı Mariya'nın öyküsüne can verdi. Ağabeyi Sergey'in bazı özellikleri Prens Andrey'e gitti[70] ve azgın Fyodor İvanoviç Dolohov da kısmen Tolstoy'un uzaktan kuzeni şu

gösterişli Fyodor İvanoviç Tolstoy'dan esinlenmişti. Sonya'nın kız kardeşi Tanya, Nataşa karakteri kendisi örnek alınarak biçimlendirildiği için böbürlense de, işin aslı şu ki Tolstoy, gerçek yaşamdaki insanları yalnızca yaratıcılığını harekete geçirmek için kullanıyordu. Tuvali devasaydı; üzerinde tesir bırakmış olan yazarları listelediğinde, Goethe, Victor Hugo ve Stendhal'in yanında Homeros'a da yer vermesi hiç şaşırtıcı değildir.[71]

Savaş ve Barış için araştırma yaparken Tolstoy'a çok sayıda arkadaşı, akrabası ve tanıdığı yardımcı oldu; bunların arasında önde gelen tarihçiler, 1812 yılına dair kendi çocukluk anılarını paylaşan yiğit kayınpederi Andrey Bers ve kayınpederinin, hikâyelerini anlatmaları için topladığı bir sürü yaşlı Moskovalı hanımefendi de vardı. Andrey Yevstafiyeviç de Tolstoy için çağın gazetelerinden kupürlerin ve Rusya'nın Napolyon ile giriştiği savaş sırasında Moskova'da yaşamış insanlar arasındaki mektuplaşmaların izini sürme keyfini tattı.[72] Tolstoy, Moskova'ya düzenli olarak araştırma gezileri yaptı ve 1864 sonbaharında kolunu kırdıktan sonra yaptığı uzun ziyaretten özellikle istifade etti. Yanındaki iki borzoy köpeği eşliğinde, atı Maşa'ya binmiş ilerliyordu ki sürülü bir tarla üzerinde borzoylardan birinin gözüne bir tavşan ilişince, bir dürtüyle dörtnala koşturmaya başlayan atından düştü.[73] Tula'da ihtiyar Dr. Shmigaro kolunu sabitlemekte öylesine kötü bir iş çıkardı ki, Tolstoy yeni bir ameliyat için Moskova'ya kadar gitti ve nekahet dönemini erken 19. yüzyıl Rusya tarihine dair araştırmalarla geçirdi. Bu bazen Rumyantsev Müzesi'nde oturup Rusya Masonları üzerine yazılmış elyazmalarına dalmak, bazen de kendini Çertkov Kütüphanesi'ne atıp mektuplar ve anılar okumak ya da I. Aleksandr'ın generallerinin portrelerine bakmak anlamına geliyordu.[74] Bu ikisi, Moskova'da henüz açılmış halk kütüphaneleriydi ve eğer bunlar olmasaydı işi çok daha zor olurdu. Aslına bakılırsa Tolstoy, tarihi bir roman yazmak için mükemmel bir zaman seçmişti.

1860'lar yalnızca Büyük Reformlar Çağı olarak ünlenmemişti. Aynı zamanda Turgenyev, Tolstoy ve Dostoyevski'nin güçlerinin doruğuna ulaştığı bu günlerde, Rus edebiyatı için de bir altın çağ yaşanıyordu. Müzik adına da önemli bir zamandı: Çaykovski, 1862'de kurulan Petersburg Konservatuarı'nın ilk öğrencilerinden olmuş, mezuniyetinden hemen sonra daha da yeni olan Moskova Konservatuvarı'nda ders vermek üzere atanmıştı; bunlar Rusya'da profesyonel müzisyenler yetiştirmek amacıyla açılmış ilk kurumlardı. Mariinski Tiyatrosu'nun 1860 yılında açılmasıyla Rus opera ve balesinin gelişiminin de önü açılmış oldu. Sansürün şiddetinin yumuşatılması, daha önce yasaklanmış edebi ve tarihî eserlerin halka ulaşmasını sağladı. Bu eserlerin arasında, Eski İnananlar mezhebinin zulme uğramış lideri

Başpapaz Avvakum'un ilk kez 1861'de basılmış özyaşamöyküsü de vardı. Bu eser, yayılan mezhepçiliğin halk isyanına yol açacağı korkusuyla iki yüzyıl boyunca yasaktı. Moskova'nın ilk halk kütüphanelerinin açılışı, Rusya'nın kültürel ve entelektüel yaşamındaki patlamanın bir parçasıydı ve diğer yandan bu patlamaya önemli ölçüde katkı yaptı. 1812 yangınında hasar görmüş çok sayıda seçkin Moskova köşkünden biri olan Paşkov Evi, 1862'de yenilenmiş olarak, Rumyantsev Müzesi adıyla açıldı ve bir araştırma kütüphanesi ile birlikte, önemli sanat eseri ve arşiv koleksiyonlarına ev sahipliği yaptı (Tolstoy'un kendi elyazmaları da daha sonra korunmaları amacıyla buraya bırakıldı).[75] Ertesi yıl Aleksandr Çertkov'un oğlu Grigoriy, babasının, Rusya tarihine adanmış başlıca kaynaklardan ve kitaplardan oluşan eşsiz ve zengin koleksiyonunu ilk kez halka açtı. Çertkov Halk Kütüphanesi, ailenin Moskova'nın göbeğindeki ferah konağına özel olarak inşa edilmiş bir kanatta kurulmuştu. Grigoriy Çertkov, kütüphane içindeki kaynakların sayısını yirmi bine kadar çıkardı. Saygıdeğer tarihçi Pyotr Bartenev, Çertkov Kütüphanesi'nin ilk kütüphanecisi, aynı zamanda 1863'te bu kütüphanenin çıkardığı *Russkiy Arkhiv* dergisinin kurucu-yayın yönetmeni oldu. Bu dergi, 18. yüzyıl ve erken 19. yüzyıl Rusya tarihine ilişkin belli başlı kaynakları yayımlama anlamında çok değerli bir hizmet sundu; bunların büyük bir kısmı *Savaş ve Barış*'ı yazarken Tolstoy için hayati bir önem arz etti. Üstüne üstlük Bartenev, yeni romanı için Tolstoy'a yayımlanmamış tarihî materyal sağlayarak yardım etmekten de geri durmadı.

Tolstoy, 1864'ün sonu geldiğinde *Russkiy Vestnik*'in Moskova bürosuna "1805 Yılı" adını verdiği ve yeni romanın birinci kısmını oluşturacağına inandığı parçayı yolladı. Teslim etmiş olduğu otuz sekiz bölüm, bildiğimiz *Savaş ve Barış*'ın birinci cildinin kabaca ilk iki kısmına karşılık gelir ve derginin 1865 ocak ve şubat sayılarında tefrika edilmişlerdir. Şubat sayısının çıktığı günün ertesinde (aslında mart ayında) Andrey Yevstafiyeviç, Tolstoylara yazarak, geçenlerde Askerî Vali tarafından verilen bir davete katıldığını ve Tolstoy'un dergiye göndermiş olduğu son parçaya ilişkin epey konuşulduğunu bildirdi. Bu Dr. Bers'in, trakeotomi ameliyatını takiben geçirdiği uzun nekahet döneminin ardından insan içine ilk çıkışıydı (bir saray çalışanı olarak, sakal uzatmak için Çar'dan özel bir izin almak zorunda kalmıştı).[76] İyileşip ayağa kalkmış olmaktan çok hoşnuttu elbette, Tolstoy'a telif hakları sözleşmesiyle ilgili pazarlıkların uzadıkça uzamasının Moskova'da herkesin dilinde olduğunu haber verdi. Damadı adına pazarlıklara katılmak için daha yetkin olduğunu düşünen Andrey Yevstafiyeviç, ona hizmetlerini sundu ama anlaşma çoktan yapılmıştı.

Tolstoy, editör Mihail Katkov ile sıkı bir pazarlık yürütmüştü. 1852'de, kariyerinin ilk günlerinde, matbaa sayfası başına elli ruble almıştı ama şimdi daha fazlasını isteyebileceğini hissediyordu – çok daha fazlasını. Moskova Üniversitesi'nden emekli fizik profesörü ve Katkov'un en yakın editörü (ya da bazı çevrelerde aşağılayıcı bir dille söylendiği gibi "en çok sevdiği eşeği") Nikolay Lyubimov ara bulucu olarak görev yaptı ve 1864'ün kasım ayında, Tolstoy'u diretmekten vazgeçip yeni eseri için elli rubleyi kabul etmesi için ikna etmeye çalıştı.[77] Ama Tolstoy kendi kıymetinin farkındaydı, 300 rublede ısrarcı oldu ve bunu aldı. Yani Katkov yıldız yazarına romanının ilk bölümü (on matbaa sayfası) için 3000 ruble ödeyecekti.[78] Bu da yığınla para demekti. Buna karşılık olarak Tolstoy'u, "1805 Yılı"nı oluşturan tüm bölümlerin, o zamanlar 3000 kadar abonesi olan *Russkiy Vestnik*'te yayımlandıktan sonra ayrı bir kitap olarak basılmasına ikna etmeyi başardı. Hak sahibi Katkov olmak üzere, 500 nüshalık bir baskı adedinde fikir birliğine vardılar ve kitap, 1866 Haziranı'nda iki buçuk rubleden satışa çıktı.[79] Bu rakamların bugünün değerleriyle neye tekabül ettiğini tam olarak hesaplamak hem zor hem de faydasız bir uğraştır ama Tolstoy'un aldığı ücreti kıyaslarken, o gün için ortalama bir vasıfsız işçisinin ayda on ruble kazandığı –*Savaş ve Barış*'ın bir kitap olarak basıldığındaki nihai fiyatı– bilgisini göz önünde tutmak faydalı olabilir. Köy öğretmenleri ayda yirmi beş ruble kazanırlardı, Tolstoy'un çocukların eğitimi için gelen mürebbiyeye, yemek ve barınma hariç ödemiş olduğu meblağ da bu kadardı.[80]

1866 yılı, Mihail Katkov için bir çeşit *annus mirabilis* oldu; kendini aynı anda hem Tolstoy'un romanını hem de Dostoyevski'nin şaheseri *Suç ve Ceza*'yı dergisinin sayfalarında yayımlarken bulmuştu. Dostoyevski, birlikte çalışması kolay bir yazar sayılmazdı ama bu vesilede Tolstoy'a göre çok daha yumuşak başlıydı. *Suç ve Ceza*'nın her ay yazılması gereken bölümlerini yetiştirmekte zorluk çekiyordu ama teslim tarihlerine uydu ve roman, 1866 yılının aralık ayında tamamlanmıştı (eğer Tolstoy kitabı okuduysa bile –ki pek olası değildir– düşüncelerine dair bir şey yazmamıştır). *Savaş ve Barış* söz konusuyken işler daha çetrefilli. Bu noktaya gelindiğinde, Tolstoy kitabı için yeni bir isim bulmuştu: "Yeter ki sonu iyi bitsin", hem başlangıçta kafasında kurmuş olduğu sondan hem de kitabın nihai hâlinin sonundan farklı olarak, mutlu bir sona işaret ediyordu. Tolstoy hâlâ bu yeni eserini ertesi yıl bitireceğine inanıyordu ve yayımlanması öngörülen kitapta kullanılacak illüstrasyonlar için görevlendirdiği bir ressamla, bahar aylarında, uzun ve hayal kırıklığıyla noktalanan tartışmalara girişti.[81]

Katkov, kitap biçimini almadan önce, romanın sonraki bölümlerini de 1867 yılı içinde *Russkiy Vestnik*'te yayımlamak istiyordu. Bu çerçevede, 1866'nın kasım ayında bir dizi yeni müzakereye başlandı ama ertesi bahar hâlâ bir anlaşmaya varılamayınca 1867 Haziranı'nda Tolstoy meseleyi bizzat ele aldı. Romanın geri kalanının eskiden kalma Rus usulünce, önce aylık bölümler hâlinde dergide yayımlanmasına karşı çıktı ve kitabı tamamlandıkça ayrı ciltler olarak basmakta karar kıldı. Yardım için Pyotr Bartenev'e yöneldi. Sonuç olarak, *Savaş ve Barış*'ın son hâli köklü değişikliklere uğramış oldu; değişikliklerin doğasını anlamak için, Moskovalı ticari bir yayıncının derlediği, "büyük romanın, Tolstoy 1867-1869'da yeniden üzerinde çalışmadan önce, 1866 itibarıyla tamamlanmış ilk tam baskısı" olarak adlandırılmış "üstün meziyetler" listesine başvurulabilir:

1. İki misli daha kısa ve beş misli daha ilginç.
2. Konu dışına çıkan felsefi sözlerden neredeyse arınmış.
3. Okuması yüz misli daha kolay: Fransızca metnin tamamının yerini, yazarın kendi Rusça çevirisi aldı.
4. Daha çok "barış", daha az "savaş".
5. Prens Andrey ve Petya Rostov hayatta kalıyor.[82]

Söz konusu yayıncı, İgor Zaharov, romanın 2000 yılında yayımlamış olduğu hâlini oluşturmak için güvenilir baskılardan yararlandı[83] ama Rus televizyonlarındaki bu popülerleştirme çabaları nedeniyle, bilhassa Tolstoy'un şaheserinin bütünlüğünün bozulmasından endişe eden edebiyat araştırmacıları tarafından yerin dibine geçirildi. Zaharov, okuyuculara "gerçek Lev Tolstoy'u" ve "gerçek *Savaş ve Barış*'ı" getirme iddiasında kesinlikle samimi değildi, çünkü Tolstoy romandaki Fransızca metinleri daha sonra, 1873 baskısı için Rusçaya çevirmişti.[84] Ancak yine de İngilizceye 2007'de çevrilmiş olan bu "baskı",[85] *Savaş ve Barış*'ın gelecekteki evriminde Tolstoy'un Pyotr Bartenev'le yapmış olduğu iş birliğininin etkisini vurgulama hususunda faydalıdır; bu etkiyi yaratan başlıca unsur ise Tolstoy'un bu sayede sayısız tarihî kaynağa başvurma şansı bulmasıdır. Tolstoy, bir seferinde, Bartenev'e araştırma için başvurmanın semaverin musluğunu açmaya benzediği yorumunu yapmıştı.[86]

Tolstoy, romanı 1867 Haziranı'nda basmak üzere Bartenev ve Moskovalı bir matbaacıyla sözleşme imzaladı. Nihayet romanına *Savaş ve Barış* adını vermişti; belki Proudhon'un 1861 yılında yazdığı, Rusça çevirisi 1864'te çıkmış aynı adlı risaleden esinlenmişti. Belki de 1859 yılında bu başlıkta üç

makale yazmış olan Herzen'in etkisi altındaydı.[87] Tolstoy ile Bartenev, romanın altı bölümüne karşılık gelen altı ayrı cildin evvela 4800 nüsha olarak basılmasında anlaştılar. Kitabın fiyatının sekiz ruble olması planlanıyordu. Gelirin yüzde on beşi kitabın editörlüğünü yapmakla ve sansürü idare etmekle yükümlü Bartenev'e, yüzde yirmisi kitapçılara gidecekti.[88] Sonya'nın babasının müdahil olmak için hâlâ can attığı aşikârdı; sonunda Tolstoy ilk baskı provalarını alırken umulmadık gecikmeler yaşayınca devreye girip çok da yararlı olacaktı. 1867 yazında Andrey Yevstafiyeviç, Tolstoy'a Moskova'da neler olup bittiği, Bartenev'in daçasından ne zaman geri döneceği, dönüşünün ardından neler söylediği gibi konularda bilgi vermek için düzenli bildiriler yolladı. Bu arada Tolstoy, birinci cildin ilk yarısının ikinciye oranla çok daha uzun olduğunu fark etti. Kendisi birinci bölümü kısaltmaya başlarken –bu sayede metni ölçülemeyecek biçimde geliştirdiğini düşünüyordu– Bartenev'den de cildin ilk yarısındaki satır başlarını mümkün olduğunca azaltmasını, ikinci yarısında ise bunları artırmasını istedi. Bu da ilk ciltteki bazı paragrafların çok uzun olmasına yol açtı. [89]

Tolstoy bu yeni baskıyı yayına hazırlamak için ilk bölümlerin redaksiyonunu yaptığı esnada, bir yandan da hâlâ romanının sonraki bölümlerini yazıyor ve araştırmalar yapıyordu. 1867'nin Eylül ayında başka türden bir araştırmaya koyuldu. Anlatısında can alıcı Borodino Muharebesi'ne yaklaşıyordu; muharebeye katılmış 250 bin askerin hâl ve hareketlerini daha derinden anlayabilmek için Moskova'nın yaklaşık 120 kilometre batısında yer alan Mojaysk kasabası yakınlarındaki savaş meydanına gidip inceleme yapmaya karar verdi. Borodino Muharebesi, Napolyon'un Grande Armée'si ile General Kutuzov'un yönetimindeki Rus kuvvetleri arasında 1812 yılında gerçekleşen belirleyici çarpışmaydı. Dolayısıyla Rus tarihinde merkezî bir yeri işgal ediyordu. Romana ortalarda bir yerde dâhil olduktan sonra, *Savaş ve Barış* için de öyleydi elbette. Muharebe uzun bir günde başlayıp bitmiştir, ancak Tolstoy'un destansı anlatısı içinde ve yazarın bizzat yaptığı atlamalı yorumlarıyla birlikte romanın yirmi bölümünü kaplar. Napolyon ve Kutuzov gibi tarihî figürlerin yükseklerdeki perspektiflerini, alay komutanı Prens Andrey ve istemeden kendini bu girdabın içinde bulmuş sivil Piyer gibi kurgusal karakterlerin arazi seviyesindeki bakış açılarıyla birleştirirken, Tolstoy'un sanatsal taktikleri en sofistike ve etkili askerî stratejilere denk, profesyonel tarihçilere açtığı savaş ise en az onlar kadar agresifti.

1812 Haziranı'nda Rus topraklarını işgal etmelerinden bu yana, Napolyon'un birlikleri aman vermez bir biçimde Moskova'ya yürümüşlerdi. Fransız ordusunun ilerleme hızı I. Aleksandr'ı, bu tarihî muharebeden sadece

günler önce, General Kont Barclay de Tolly'nin yerine saygıdeğer Prens Kutuzov'u atamaya itti. Kutuzov altmış yedi yaşındaydı ama Rus ordusunda her rütbeden asker onun önünde saygıyla eğiliyordu. On yedinci yüzyılda Livonya Alman Baltık vilayetine yerleşmiş İskoç bir ailenin Lutherci torunu olan Barclay de Tolly'nin aksine, Kutuzov tamamen Rus'tu. Moskova savunmasını Borodino köyünde kurdu; 7 Eylül 1812'nin şafağında [90] iki ordunun kanlı çarpışmaları için buluştuğu yer de burasıydı. Kayıplar çok büyüktü; Rus ordusu 44 bin kadar adamını kaybetmişti, Fransızlar ise 58 bin. Teknik açıdan zafer, Kutuzov'un çekilmesiyle Moskova'ya yürüyüşüne devam edebilen Napolyon'undu. Tolstoy'un vardığı kanı ise, Rusların Borodino'da hayati önemde bir manevi zafer kazanmış olduğuydu; "düşmanlarını Rusların manevi üstünlüğüne ve kendi iktidar yoksunluğuna inandıran" türden bir zafer. Bu etkiyi sağlamak adına romanına yazara ait beyanlar eklemekte küstahça davranıyordu:

> Borodino Savaşı'nın ilk ve en kestirme sonucu, Napoléon'un Moskova'dan hiçbir nedene dayanmadan kaçışı, eski Smolensk yoluna dönüşü, elli binlik istila gücünün mahvoluşu ve ilk kez olarak, Borodino'nun altında moral bakımından daha güçlü bir düşmanın darbesini yiyen Napoléon Fransası'nın yıkılışı oldu. [91]

Yarım yüzyıl sonra savaş alanını ziyarete gittiğinde, civardaki bir manastırda barınma imkânı buldu; onunla birlikte olduğu için sevinçten havalara uçan, o zamanlar on iki yaşındaki kayınbiraderi Stepan Bers ile köyü ve Borodino'yu çevreleyen araziyi gezerek iki gün geçirdi. Tolstoy tarlanın ortasındaki savaş anıtında bekçi olarak çalışan savaş gazisiyle konuşamadığı için hayal kırıklığına uğradı –bekçi kısa süre önce ölmüştü–, ancak bunun yerine gözlerini etkili biçimde kullandı. Savaş alanının bir planını çizmek ve birliklerin nerelerde konuşlanmış olduğunu işaretlemek suretiyle, hayati ayrıntıları –o meşum günün güneşi kendi gözlerinin önünde parlamışçasına– hesap edebilecek hâle geldi. Eve geri yollanmadan önce şafak vaktinde uyanıp savaş meydanında son bir tur attı. Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ta tarihi çarpıtarak sunması, kitabın yayımlandığı günden itibaren eleştirileri üzerine çekti; 1812'deki muharebeye ilişkin ifadelerinin bazıları, hiç kuşkusuz, Tolstoy'un tarihî belgeleri kendi sanatsal ve ideolojik amaçlarına uyacak şekilde tahrif ettiğini düşünen bazı savaş gazilerini öfkeden inme geçirecek noktaya getirdi. Yine de Borodino'daki olayları resmedişinin doğruluğuna dair ortak bir kanı vardır.[92]

Tolstoy, Borodino'dan döndükten sonra romanın Nataşa'nın Anatole Kuragin tarafından ayartılmasıyla sonlanan bölümünü bitirdi. Romanın son versiyonunda burası tam orta noktaya, ikinci ciltin sonuna denk gelir. Tolstoy bu bölümü, aynı zamana denk gelen, Napolyon'un Rusya'ya "tecavüzünün" aynası işlevi gördüğünden bütün eserin düğüm noktası addetti ve yazarken son derece zorlandı. Bu belki biraz da baldızı Tanya'nın yakın bir zamanda kendine uygun olmayan bir taliple yaşadıklarını yansıtıyor olması nedeniyle.[93] Bu noktada Tolstoy, bir sonraki bölümü (Borodino Savaşı'nı işleyen bölüm) bitirene kadar yayımlamayı geciktirmektense, bu zamana kadar yazmış olduğu her şeyi basmanın daha iyi olacağına karar verdi. Birinci baskının üç cildi 1867'nin aralık ayında bu şekilde yayımlandı ve yedi rubleden satıldı. Bir eleştirmen, çocuklar ve yaşlıların okuması için daha uygun olduğunu iddia ettiği kocaman hurufatla ve sarı bir kapakla basılmış üç ince cilde biçilen bu "yakışıksız" fiyatı kabul edemeyeceğini yazdı. Buna rağmen kitaplar satıldı.[94] Bir sonraki cilt, üç ay sonra, 1868'in mart ayında, kurnazca düşünülmüş bir reklamcılık hilesiyle satışa sunuldu: İlk dört cildi almış olanlar beşinci cilde bedavaya sahip olabileceklerdi, satın almak için bütün baskının tamamlanmasını bekleyenler ise fiyat yükseleceğinden daha çok ödemek zorunda kalacaklardı. Ancak satışlar öylesine iyi gitti ki, yeni ekleme-çıkarmaları içeren ikinci bir baskı da o güz içinde çıktı.[95] Rusya'daki okuyucu kitlesi hâlâ görece küçük sayılırdı, bu yüzden bu başarının yabana atılır tarafı yoktu.

Tolstoy, 1868 yılı geldiğinde *Savaş ve Barış*'ı bitirmek için harıl harıl çalışıyordu. Romanda ilerledikçe nasıl bir şekle bürüneceği zihninde daha da berraklaşıyor, bir amaca hizmet ettiği hissi ve içindeki ilham büyüyordu. Tolstoy bu kitaptan önce de olağanüstü bir duyarlılığa sahipti, coşkun bir yaratıcılığa teslim olduğu o günlerdeyse, şair arkadaşı Afanasiy Fet onu en ince camdan yapılmış, en ufak dokunuşta çınlayan büyük bir çana benzetiyordu.[96] Onu ilk dönemlerde yapılan eften püften eleştirilere karşı, 1868 Martı'nda Pyotr Bartenev'in dergisi *Russkiy Arkhiv*'de "*Savaş ve Barış* Romanına İlişkin Birkaç Söz" başlıklı bir yazı yayımlamaya zorlayan da işte bu duyarlılıktı. Romanını bitirmesine daha epeyce vakit varken, bu yolla, kaçınılmaz olduğunu bildiği yanlış yorumlamalara yenilerinin eklenmesine engel olmayı umuyordu. İlk olarak kitabın türüne dair alengirli soruya, sürekli alıntı yapılan ve aslında pek de aydınlatıcı olmayan şu sözlerle karşılık verdi: "*Savaş ve Barış* nedir? Bu bir roman değildir, bir [anlatı] şiir de değildir, tarihsel bir vakayiname hiç değildir. *Savaş ve Barış*, yazarının ancak ve ancak dile geldiği biçim içinde dile getirmek istediği ve getirebildiği şeydir." Geleneksel Avrupa edebiyatının biçimlerine neden saygı duymadığı-

na açıklama getiren Tolstoy, çok haklı olarak, Gogol'ün *Ölü Canlar*'ından Dostoyevski'nin *Ölüler Evinden Notlar*'a, "modern dönem Rus edebiyatında, ortalamanın çok az üzerine çıkabilenler içinde bile, tam anlamıyla roman, [anlatı] şiir veya kısa roman türüne uyan tek bir sanatsal nesir yoktur," der. Bununla birlikte, romanda sadece Rusların değil, Fransızların da Fransızca ile Rusça karışımı bir dille konuşuyor olmaları gibi olası ihtilaf konularını ele alır. Geçmişteki olayları yeniden canlandıran sanatçının tarihî belgelere sadık kalmama hakkına dair güçlü bir savunuya da yer verirken, gerçek hayattaki ünlü aristokrat isimlerine (Volkonski ve Trubetskoy) benzeyen Bolkonski ve Drubetskoy isimlerini nasıl akıl ettiğine de kurmaca karakterlerine Rusların kulaklarında hoş ve doğal tınlayacak isimler vermeyi arzu etmesiyle açıklar.[97]

Beş yıl boyunca "sürekli olarak ve her şeyi dışarıda bırakarak" üzerinde çalışmakta olduğu roman hakkında yazdığı "Birkaç Söz"ünde, Tolstoy bu süre zarfında "en uygun yaşam koşullarından" da ziyadesiyle yararlanma şansı bulduğunu açıkça kabul ediyordu. Bunu söylerken, ihtimaldir ki, aklında yalnızca finansal bağımsızlığın verdiği rahat durum ya da dilediğince temiz hava ve egzersiz yapabilme fırsatını bulabilmesi yoktu; karısının sağladığı duygusal ve pratik desteği de kastediyordu. Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ı yazdığı altı yıl zarfında, Sonya ona dört çocuk doğurmuş ve en az bir düşük (Ekim 1867'de) yapmıştı. Sergey'in doğumunun ardından, 1864'te Tanya dünyaya geldi, onları 1866'da İlya ve 1869'da Lev izledi. Sonya, çocuklara bakmadığı zamanlarda gönüllü olarak kocasının kâtipliğini yapıyor, böylelikle onun yaratıcı hayatına da yakından dâhil oluyordu. Özyaşamöyküsünde belirtmiş olduğu gibi, bu kimi zaman epey sabır isteyen bir işti:

> Bazen nihai olarak düzeltilmiş ve gönderilmiş sayfalar, onun isteği doğrultusunda yeniden düzeltilmek ve kopyası çıkarılmak üzere Lev Nikolayeviç'e gönderilirdi. Ya da *bir* kelimeyi diğeriyle değiştirmek için bir telgraf gönderilirdi. Yazdığı şeyi temize çekme işine öylesine dalardım ki, bir şeyler olması gerektiği gibi değilse hisseder hâle gelmiştim; örneğin aynı kelimenin sık sık tekrarlanması, uzun anlatımlar, noktalama hataları, anlaşılmazlık vb. Bulduğum tüm bu şeyleri Lev Nikolayeviç'e gösterirdim. Bazen görüşlerimden memnun kalır, bazen de neden olduğu gibi kalması gerektiğini açıklardı; ayrıntıların değil, genel planın önemli olduğunu söylerdi.[98]

Eğer Sonya'nın kardeşi Stepan'ın anılarına güvenecek olursak, Sonya *Savaş ve Barış*'ın bütün elyazmasını yedi kez temize çekmişti. Ne yazık ki bu

tahmin sadece Stepan'ın hüsnükuruntusu gibi durmaktadır. Nikolay Gusev, Tolstoy'un 1855 ile 1869 yılları arasındaki hayatını ve eserlerini incelediği 900 sayfalık biyografi çalışmasındaki bir dipnotta bunun bir mit olduğunu söyler. Tolstoy'un yazdığı bazı bölümlerin gerçekten de yeniden elden geçmiş ve birkaç kez yazılmış olduğunu kabul etse de, doğrudan matbaaya gidenlerin de olduğuna dikkat çeker.[99] Diğer yandan Tolstoy'un sayısız kez yazmış olduğu bir sürü bölüm vardır, dolayısıyla Sonya'nın katkısı hafife alınmamalıdır. Onun berbat elyazısını çözmek, elyazmasının okunabilir bir son örneğini hazırlamak devasa bir işti ve 1866'da, romanın oluşturulması sırasında en yoğun süreçlerden birinde, temize çekme işinde yardımcı olsun diye ayrıca bir kâtip tutulmuştu.[100]

Tolstoy, arada sırada edebi faaliyetlerine bir mola vermesi gerektiğini bilecek kadar akıllıydı. Genellikle sonbahardan ilkbahara kadar yazmaya yoğunlaşır; Sonya'nın kız kardeşiyle birlikte diğer arkadaşlarının ve akrabalarının Yasnaya Polyana'yı ziyaret ettiği sıcak yaz aylarında ise ata binmek, ava çıkmak gibi açık hava etkinliklerinin tadını çıkarırdı. 1865'te Anthony Trollope'a yakınlık beslemeye başladı; yazarın *The Bertrams* romanı onu dalıp gittiği Rusya tarihinin derinliklerinden çıkarıp rahatlatmıştı.[101] Ertesi yıl Moskova'da kaldığı bir dönemde ise kısa süreliğine heykele merak sardı (seçtiği ilk konunun bir at figürü olması hiç şaşırtıcı değildir).[102] Tolstoy yaşlılığında bile yeni meşgaleler deneme hevesini hiç kaybetmedi. Aynı zamanda yeni bir icadın peşine düştü ve eline geçen ilk fırsatta demiryolu taşımacılığından faydalanmaya başladı: 1860'larda Rusya'da inşa edilmiş geniş demiryolu ağı, Büyük Reformlar çağının da bir mirasıdır. Moskova-Kursk demiryolu hattının yapımı 1867'de tamamlandı ve o sırada *Savaş ve Barış* üzerinde çalışan Tolstoy'un yolculuğa harcadığı zamanı yarıya indirdi.

Yasnaya Polyana yirmi otuz yıl sonra Tolstoy'un binlerce müridi için bir hac yerine dönüştüğünde oraya zahmetsizce ulaşılmasını sağlayan, Tula'nın güneyindeki Yasenki köyüne yapılmış, Yasnaya Polyana yolunun sadece altı kilometre aşağısında kalan ana istasyondu. Yolculuğu gerçekleştiren Tolstoy hayranlarının büyük bir kısmı, ziyaretlerinin ardından hislerini anlatan bir yazı yazmayı görev addetmişlerdi, gelgelelim bu kişisel hatırat yığını içerisinde bir tanesi öne çıkar – yalnızca diğerlerinden çok daha önce kaleme alınmış olması hasebiyle değil, aynı zamanda gayet iyi yazıldığı için de. Bunu yazan, Moskova'ya 1868'de konsolosluk göreviyle gelmiş Amerikalı yazar ve diplomat Eugene Schuyler'dı.[103] Schuyler doktora almış ilk Amerikalılardan biriydi ve imparatorluğa ait son ahşap firkateyn *Aleksandr Nevski* New York'ta doka çektiğinde mürettebatıyla tanışıp Rusçaya merak

sarmıştı. 1866'da Turgenyev'in *Babalar ve Oğullar*'ının ilk İngilizce çevirisini yayımladı ve ertesi yıl, Rusya'ya giderken, Baden-Baden'da yazarla tanıştı. Turgenyev ona, o sırada araları bozuk olmasına rağmen, Tolstoy'a sunması için bir tavsiye mektubu verdi. Schuyler'ın Yasnaya Polyana ziyaretine dair yazdıkları, bize Tolstoy'un 1868 sonbaharındaki yaşamıyla ilgili berrak bir kesit sunar.

14 Eylül Cumartesi günü, öğleden sonra saat beşte, yirmi sekiz yaşındaki Schuyler kendini Moskova'ya giden bir trende buldu. Dokuz saat sonra, sabah ikide, Yasenki durağında indiğinde Tolstoy'un at arabası tarafından karşılandı. Sağanak yağmur, Yasnaya Polyana'ya giden altı kilometrelik yolun bir buçuk saat sürmesine yol açtı. Ne var ki vardıktan sonra "gece geç saatlere kadar çalışıldığını" ve sabah kahvesinin genellikle saat on birde içildiğini duyunca rahatladı. Ertesi sabah kahvaltıda ona kont ve genç karısına ilaveten üç küçük çocukları Seryoja, Tanya, İlya ve çocukların İngiliz mürebbiyeleri katıldı. Tolstoy'un aslında şafak vaktinden beri ayakta olduğunun, köpekleri ve tüfeğini yanına alıp ormana gittiğinin farkına vardı. Usul gereği Schuyler da yabani tavşan avına götürülmüştü ve sonraları *Savaş ve Barış* ile *Anna Karenina*'da yer alan ve av partilerini tasvir eden olağanüstü bölümleri takdir eder oldu. O zamana kadar ormanda yalnızca botanik gezintiler yapmış, ağaçlara çalılara bakmıştı. Eline silah almışlığı yoktu. Şimdiyse Tolstoy'un en büyük tutkularından birini birinci elden deneyimliyordu:

> Sessiz bir şekilde durup gözlerim kadar kulaklarımı da kullanmak; ormandan gelen farklı sesleri takdir etmek; düşenin bir dal mı yoksa yaprak mı olduğunu kestirmek – çünkü yapraklar daha yeni dökülüyordu ... kuşların çıkardığı sesleri ayırt edebilmek; bilinmeyen seslerin kaynağı hakkında tahminler yürütmek ve tüm bunları yaparken yaban tavşanının tıpırtısına karşı daima tetikte olmak, hepsi benim için çok yeni deneyimlerdi.[104]

Tolstoy, Schuyler'ı ağırladığı o hafta içinde *Savaş ve Barış* üzerinde pek az çalışabildi fakat sürekli genişleyen kütüphanesini tasnif etmek için Amerikalı misafirinden yardım aldı. Ziyaretinin sonunda Schuyler, *Kazaklar*'ı tercüme etme izni aldı, ancak mesleki taahhütlerinden ötürü bu projeyi tamamlaması uzayacaktı. Moskova'dan sonra, birkaç yıllığına St. Petersburg'da görevlendirildi ve bu sırada Rusya Türkistanı'nın yeni şehirlerine cesur ve dikkate değer bir yolculuk gerçekleştirdi. Daha sonra İstanbul'daki

görevi esnasında ise, Türklerin Bulgarlara karşı mezalimini ortaya çıkararak bir fırtına kopardı. Böylelikle Bulgarların milliyetçi davasına yardım etmiş oldu. Neticede 1878 yılında görevinden alındı, Birmingham'daki Amerikan Konsolosu olarak yeniden atandı. Bu görevi oldukça sıkıcı buldu, öyle ki *Kazaklar*'ın çevirisini bitirdiği yer de burası oldu (hatıratında Tolstoy'un çeviriyi çok da beğenmediğini itiraf edecek kadar esaslıydı).[105] Schuyler ve Tolstoy'un ortak özelliklerinden biri, Çar Büyük Petro'ya duydukları özel ilgiydi, hatta Tolstoy, *Savaş ve Barış*'ı tamamladıktan sonra yazacağı yeni romanın muhtemel konularından biri olarak görüyordu onu. Tolstoy 1873'te *Anna Karenina*'yı yazmak için Büyük Petro projesinden vazgeçse de, Schuyler'ın Rus çarıyla ilgili çalışmaları 1886'da bölümler hâlinde yayımlanmaya başladı.

Şenlikli gezilerle, edebiyat ve eğitim hakkında gece yarılarına kadar süren sohbetlerle geçen muhteşem bir haftanın ardından Schuyler Moskova'ya döndü, Tolstoy da *Savaş ve Barış* üzerinde çalışmaya. Romanın beşinci cildi 1869'un mayıs ayında yayımlandı, altıncı ve son cilt ise aynı yılın aralık ayında çıktı (romanın şimdiki dört ciltlik hâline gelmesi ancak Tolstoy'un 1873'te toplu eserlerinin yeni bir baskısıyla bağlantılı olarak yaptığı üçüncü gözden geçirmenin ardından mümkün olacaktı). Çok meşakkatli bir iş olmuştu. Tolstoy, *Savaş ve Barış*'ı kaleme aldığı bu altı yıllık süreçte olağanüstü derecede sıkı çalıştı. Akşam yemeğine geç kalmayı âdet edindiği günlerde Sonya öfkesini bastırmak zorundaydı. Yaşamöyküsünde kayda geçirdiği üzere, bu tür durumlarda Sonya kendi kendine, kocası gibi dâhiler için yemeğe vaktinde gelmenin önemsiz bir mesele olduğunu tekrarlardı.[106] Jimnastik hareketlerinin ve dinç kalmak için açık havada yapılan egzersizlerin önemine inanan Tolstoy, fiziksel olarak zindeydi ve hiç şüphesiz, böyle devasa bir projeyi tamamına erdirecek kuvveti haizdi. Yine de *Savaş ve Barış*'ı yazdığı sırada sağlığının bozulduğu dönemlere sık sık katlanması gerekti. Özellikle sonlara doğru, örneğin şiddetli migren ağrıları çektiği[107] ya da genel olarak iyi hissetmediği için Moskova'ya, önde gelen uzman doktorlardan Grigoriy Zaharin'e muayene olmaya gidiyordu.[108]

Savaş ve Barış, yayımlanmasıyla birlikte halk arasında akıllara zarar bir ün yakaladı, ancak aynı zamanda etrafında bir ihtilaf dalgası da yarattı.[109] Tolstoy'un ürettiğinin istisnai bir şey olduğundan kimsenin kuşkusu yoktu; yazar İvan Gonçarov, Tolstoy'un artık "edebiyatın hakiki aslanı" hâline geldiğini ilan ettiğinde abartmıyordu.[110] Beri yandan, kimi eski tüfekler Tolstoy'un Rus tarihini çarpıttığını düşündüler ve kendilerini hakarete uğramış saydılar. Rusya'yı reform yolunda ilerletmek için var güçleriyle çalışan, po-

litik saiklerle yazan genç eleştirmenler ise, Tolstoy'un romanında onaylamış olduğu muhafazakâr aile değerlerine, özellikle de soyluluğu göklere çıkarmasına sövüp saydılar. Şikâyet etmek için özel bir sebebi olmayanlar dahi, Tolstoy'un uzun uzun konu dışına çıkmalarını yorucu buldular. Bu arada düzyazı alanında eser veren birçok Rus yazar da, basbayağı hasetlerinden, *Savaş ve Barış*'ı birkaç kuru yorumla gözardı ettiler.

Romanın ilk eleştirmenleri arasında Turgenyev de vardı; onun genç çağdaşının anlaşılan çok da çaba harcamaya gerek duymadan kazandığı bu büyük başarıdan rahatsız olmak için birtakım kişisel nedenleri de vardı. Ancak Turgenyev özünde alçakgönüllü ve cömert bir adamdı; *Savaş ve Barış* 1879'da Hachette tarafından ilk kez Fransızca basıldığında, aralarındaki bu anlaşmazlıklar da çözümlenmişti. Onun eserlerine neredeyse tamamıyla yabancı olan Fransız halkına Tolstoy'u tanıtmak için bulduğu her fırsatı kullandı. *Savaş ve Barış*'ın "Une Russe" (Vorontsova-Daşkova doğumlu, kendi çapında dikkate değer soylu bir Petersburg hanımefendisi olan Prenses İrina Paskeviç)[111] tarafından tamamlanmış çevirisinin piyasaya çıkmasıyla birlikte Turgenyev de Paris gazetesi *Le XIXe Siècle*'in editörü Edmond About'a yazmak için fırsat bulmuş oldu. Turgenyev, 23 Ocak 1880 tarihli mektubunda Fransız okurlara hitaben roman ve yazarına ilişkin özlülük ve nesnellik bakımından öyle eşsiz bir sunuya yer verir ki, Tolstoy'un hayatının bu bölümünün sonsözü olarak buraya tümüyle alınmayı hak eder:

> Sevgili Mösyö About,
> Vereşçagin'in resim sergisinin açılışına ilişkin yazdığım mektubumu *XIXe Siècle*'de yayımlama inceliğini gösterdiniz, onun için öngörme cüretinde bulunduğum başarı –ki benim beklentilerimi de aştı– size tekrar yazmak için bana cesaret verdi. Size yine bir sanatçının eserine dair yazıyorum, ancak bu kez elindeki kalemiyle yaratan bir sanatçı.
>
> Kendi ülkemden bir arkadaşım olan Kont Lev Tolstoy'un tarihî romanından, çevirisi Hachette tarafından yeni basılmış *Savaş ve Barış*'tan söz ediyorum. Lev Tolstoy, çağdaş Rus yazarları arasında en tanınmışıdır ve *Savaş ve Barış*, haddimi aşmak istemem ama, çağımızın en kayda değer eserlerinden biridir. Bu engin eser, destansı bir ruha bürünmüştür; yüzyılımızın ilk yıllarında Rusya'nın özel ve umumi yaşamı usta bir el yardımıyla yeniden yaratılmıştır. Okuyucu önce büyük olaylar ve şahıslarla dolu bir döneme tümüyle tanıklık eder (öykü Austerlitz bozgunundan hemen önce başlar ve Borodino'ya kadar uzanır); bütün bir dünya, toplumun her tabakasından bir yığın karakterle önümüze serilir. Kont Tolstoy'un temasını geliştirdiği üslup,

özgün olduğu kadar da yenidir; bu Walter Scott değildir, Alexandre Dumas ile de hiç ilgisi olmadığı açıktır. Kont Tolstoy, bir yazar olarak varoluşunun en derinlerine kadar Rus'tur. Ve o Fransız okurlar, uzun bölümlerden ve kesin yargılardaki tuhaflıklardan etkilenmeyen o okurlar, Rus halkının karakterinin ve mizacının –etnografya ve tarih alanında yazılmış yüzlerce eseri okumakla bulamayacakları kadar– dolaysız ve güvenilir bir temsilini *Savaş ve Barış* sayesinde elde ettiklerini söylemekte haklı olacaklardır. Tek bir değişiklik gerektirmeyen bölümler var burada, kişilikleri tarihe mal olmuş (Kutuzov, Rostopçin ve diğerleri gibi) tarihsel figürler var ki bu asla silinip gitmeyecektir.

Sevgili Mösyö About, gördüğünüz gibi kendimi ölçüsüzce ifade ediyorum ama yine de kelimelerim ne düşündüğümü tam olarak anlatmaya yetmiyor. Kont Lev Tolstoy'un derin özgünlüğü yabancı okurun bu kitabı asıl gücüyle anlamasına, onu hemen bağrına basmasına engel olabilir. Ancak tekrar ediyorum ki –ve insanlar sözüme itimat ederse çok mutlu olurum– bu çok büyük bir yazarın muazzam bir eseri ve bu, hakiki Rusya.

Sevgili Mösyö About, Size bağlılığımdan asla kuşku duymayın.

İvan Turgenyev.[112]

8. BÖLÜM

Öğrenci, Öğretmen, Baba

> Şiir insanın ruhunda yanan bir ateştir. Bu ateş yanar, ısıtır ve ışık verir... Bazıları bu sıcaklığı hisseder, bazılarıysa ılıklığı, diğerleri yalnızca ışığı görürken, onu bile göremeyenler de vardır... Gelgelelim gerçek bir şair acı çekerek yanmaktan ve diğerlerini yakmaktan kendini alıkoyamaz.
>
> İşin özü budur.
>
> 28 Ocak 1870,[1] günlüğünden.

1869 yılının ortasında, Petersburg'da çıkan bir gazeteye göre neredeyse bütün Rusya *Savaş ve Barış*'a dalmış, romanın sonunu büyük bir merakla bekliyordu.[2] Tolstoy hâlâ (nihayet aralıkta satışa çıkarılan) son bölümlerin baskısına nezaret etmek zorunda kalmış olsa da, aklında yeni fikirler kaynıyor, yeni ufuklara yelken açıyordu. İşin doğrusu, bu romana duyduğu ilgi daha o günlerde azalmaya başlamıştı. Yazı Alman felsefesi okuyarak geçirdikten sonra, çocukların okumasına yardımcı olacak bir kitap yazma düşüncesiyle, yoğun olarak Rus masalları ve halk destanları üzerinde çalışmaya başladı. Shakespeare ve Molière okudu, bir oyun yazmaya başladı. Büyük Petro hakkında bir roman yazma düşüncesiyle bir müddet oyalanırken, aynı anda çağdaş Rusya'da sosyetede yaşayan bir kadının düştüğü açmazı işleyen, ta-

mamen farklı bir roman üzerine düşünüyordu. Eski Yunancaya da merak sardı. Ne var ki en mutlu olduğu an, aklının dörtnala koşmadığı zamandı. *Savaş ve Barış*'ın tamamlanmasından itibaren geçen haftalar ve aylar, hiçbir şeyi düşünmek zorunda olmadığı için en mutlu olduğu zamandı. Soğuk kış akşamlarında kafa dağıtmak için halasıyla oynadığı bezik, aynı zamanda onun gevşediğinin bir işaretiydi (yeni bir esere başladığında takıntılı biçimde mutlaka soliter oyununa dönerdi). Tolstoy'un en çok sevdiği şey aslında ormanda, engebeli arazide kayak yapmak, evinin hemen altındaki, donmuş büyük gölde paten kaymaktı. Altı yaşındaki oğlu Sergey'e dersler verdi, kendi başına kıvrak dönüşler yapabilecek kadar ustalaşana değin çalıştı.[3] Yaz gelince, bahçede çalışıp dulavrat otlarını, ısırganları ayıkladı, çiçek tarhlarını düzenledi.[4] Ayrıca kendini tarlalara atıp bütün günlerini köylülerle ekin biçerek geçirdi. "Bunu yapmaktan aldığım zevki, hatta mutluluğu sana tarif edemem," diye yazıyordu, Sivastopol savunması sırasında tanışıp arkadaş olduğu Sergey Urusova'ya.[5] Nitekim daha sonra bu duyguyu *Anna Karenina*'yı yazdığında tarif edecekti: Romanın en şiirsel bölümleri, filizlenen romantizmden ziyade, tırpanla ekin biçmenin coşkusuna adanmıştır. Güz geri geldiğinde, Tolstoy her zamanki gibi ava çıktı, ağırlıklı olarak çulluk ve yaban tavşanı avladı ama bir yıl sonra arkadaşlarıyla çıktığı seferde iki kurt vurdu.[6]

Tolstoy, böyle fiziksel uğraşlarla meşgul olduğunda, yazı yazma aralıklarında ortaya çıkan, "ölü zaman" dediği süreçte onu ele geçirmekle tehdit eden karanlık düşünceleri savuşturabiliyordu.[7] En yakın arkadaşı ve sırdaşlarından biri olacak, Petersburg'da yaşayan eleştirmen ve filozof Nikolay Strahov'a göndermiş olduğu birinci mektupta, berbat bir belirsizliğin içine savrulmuş olduğunu yazıyordu.[8] Taşralı bir papazın oğlu olan, idrak yeteneği çok yüksek Strahov, mesleğinin ilk yıllarını matematik ve doğa bilimleri öğreterek geçirmiş, şimdi St. Petersburg Halk Kütüphanesi'ne girmişti; 1885'te emekli olana kadar da bu görevde kaldı.[9] O ve idolleştirdiği Tolstoy aynı yaştaydılar. Strahov, *Savaş ve Barış* hakkında yazdığı üç eleştiri makalesinde, Tolstoy'un ne kadar büyük bir başarıya imza attığını teslim eden ilk kişi olmuştu. Bunlardan sonuncusu Slavcı dergi *Zarya*'da [Şafak] 1870 Ocak ayında yayımlandığında,[10] Tolstoy'a onu dergiye yazı yazmaya davet ettiği bir mektup gönderdi. Tolstoy dehşetengiz bir durumda olduğunu, bir dakika önce müthiş bir hevesle planlar kurduğunu, bir dakika sonra kendinden kuşkuya düştüğünü söyleyerek öneriyi reddetti. Belki de bu, tıpkı daha yeni ardında bıraktığı çalışma dönemi gibi, huzurlu bir çalışma süreci için gereken bir başlangıçtı, bunu kabul ediyordu ama belki de bir daha asla yazamayacağı anlamına geliyordu.[11]

Tolstoy yeni bir roman veya hikâyeye başlamayı, tıpkı bir satranç oyunundaki gibi, devam etmeden önce kafasında karakterlerin farklı hamlelerini hesap etmeye kendini zorunlu hissettiğinden, zihinsel açıdan hep külfetli buldu. Afanasiy Fet'e yazmış olduğu 1870 Kasım tarihli mektupta bu karmaşık süreci şöyle tarif etti:

> Canım pek sıkkın, hiçbir şey yazmıyorum, çalışmak işkence gibi geliyor. Ekmek *zorunda* olduğum tarlayı tamamıyla pullukla sürmeyi gerektiren hazırlığın ne kadar zor olduğunu tahmin bile edemezsin. Bir sonraki eserimin, ki çok hacimli olacak, müstakbel kahramanlarına neler olabileceğine dair enine boyuna düşünmek, kafa patlatmak, yüz binde biri seçmek için milyonlarca olası kombinasyonu düşünmek korkunç derecede zor. İşte bununla meşgulüm.[12]

Savaş ve Barış'ı bitirmiş olmaktan kaynaklanan başarı duygusunun zevkine varmaktan çok uzakta olan Tolstoy, yazar olarak tükenmişlik korkusunun esiri olmuştu. Sonya'nın daha sonra anımsadığına göre, bu huzursuzlukları giderek arttı. Kimi ilham kıvılcımları çaktığında arada bir neşesi yerine geliyor olsa da, çoğunlukla yüzü asıktı; "her şeyin bittiğinden, hayatının sonunun gelmiş olduğundan, vb."[13] emindi. Kırk bir yaşındaydı. Daha sonra görüldü ki kırk bir yıl daha yaşayacaktı.

Tolstoy, *Savaş ve Barış*'ı doğuran o yaratıcı ilham dalgasıyla sürüklenirken, çökme eğilimlerini başarıyla bastırabilmişti. Şimdiyse kederli düşüncelere kapılmaktan kendini bir türlü alıkoyamıyor, kötü giden sağlığı da keyifsizliğini bir kat daha artırıyordu.[14] *Savaş ve Barış*'ı bitirdikten iki yıl sonra kendisini hâlâ o kadar kötü hissediyordu ki Sergey Urusov'a artık yaşama arzusu kalmadığını ve hayatında hiç bu kadar mutsuz olmadığını itiraf etmişti.[15] O noktada kocasının da tam olarak anlayamadığı semptomları yanlış yorumlayan Sonya, onun bir an önce başka bir kitaba başlaması için can atıyordu. *Anna Karenina*'ya başlayana kadar üç yıl geçecek, *Savaş ve Barış*'ın yazılması nasıl ateşleyici olduysa, bu yeni romanın yazılışı o kadar zor olacaktı. Tolstoy'un romanları içinde okuyucuların değişmez biçimde ellerinden bırakamadıklarını söyledikleri roman *Anna Karenina*'dır. Aksine Tolstoy kitabı bitirebilecek isteği duymamış, kitaba yeniden başlayabilmek için kendini zorlamıştı. Ne Sonya ne de Tolstoy henüz farkına varmış olsa da, evliliklerinin en mutlu yılları artık gerilerde kalmıştı.

Savaş ve Barış'ı bitirdikten sonra, kendi ölümlülüğünü düşünmeye başladıysa, bu onu yazdığı sırada ölümle ciddi olarak karşılaşmaya başlaması yüzündendi. Ölüm karşısına ilk kez, 1866'da divanıharbe verilen Er Vasiliy

Şabunin'in davasına tesadüfen dâhil olduğunda çıkmıştı. Bu münferit olayın Tolstoy üzerinde, o zaman kabul edebileceğinden çok daha fazla bir etkisi olmuştu. O yaz Tolstoylar, Yasnaya Polyana yolundan birkaç kilometre öteye yerleşmiş Moskova piyade alayında bir subay olan, Berslerin aile dostu Grigoriy Kolokoltsov'u ağırlamışlardı. Yasnaya Polyana'ya akabinde yaptığı ziyaretlerden birinde, albayı Pyotr Yunoşa'yı ve Aleksandr Stasyuleviç adında bir başka subayı da beraberinde getirmiş, Tolstoy onlarla at gezintisi yapmaktan hoşlanmıştı.[16] Bir gün Kolokoltsov ve Stasyuleviç, Tolstoy'a divanıharbe verilen bir piyade erini yaklaşmakta olan davasında savunup savunmayacağını sordular: Er Şabunin üstüne vurmuştu, Rus yasasına göre ölümle cezalandırılması gereken bir suçtu bu. Paris'te gözleriyle görmüş olduğu idamdan beri ölüm cezasına karşı olan Tolstoy onu savunmayı kabul etti.[17]

Tolstoy'un savunmasına karşın, Şabunin suçlu bulundu ve idam mangası tarafından kurşuna dizilmekle cezalandırıldı. Böyle ufacık bir ihlalin böylesine sert ve orantısız bir cezaya yol açması karşısında dehşete kapılan Tolstoy hiç vakit yitirmeden, St. Petersburg'daki nüfuzlu kuzeni Aleksandrine vasıtasıyla daha üst kanallara başvurdu, ama boşunaydı. Belki bunun bir nedeni, birkaç ay önce II. Aleksandr'a yapılan suikast teşebbüsünün ardından saraya hâkim olan cinnet haliydi. Silahı kullanan, Rusya'nın ilk devrimcilerinden Dmitriy Karakozov da ölüm cezasına çarptırılmıştı. Tolstoy eylülde, Şabunin'in idamında çalmak zorunda olan askerî bandoyu, Sonya'ya isim gününde sürpriz yapmak için Yasnaya Polyana'ya davet etti. Çok samimi bir geceydi, çiçeklerle süslenmiş güzel bir masada yenen akşam yemeğinden sonra taraçada konuklar gecenin geç saatlerine kadar dans ettiler. Sonya çok neşeli bir gece geçirmiş olduklarını, kocasının da özellikle sevinçli olduğunu günlüğüne kaydetti.[18] Tolstoy *Savaş ve Barış*'ı yazma işine döndü. Ertesi yıl, Tolstoy'u derinden sarsan Stasyuleviç'in intiharı aslında Er Şabunin'in ölümüyle doğrudan ilişkili değildi ama bu, daha sonra ortaya çıkacağı üzere, vicdanını kemirecek bir hadiseye iliştirilmiş tüyler ürpertici bir dipnottu.[19]

Ardından yakınların kayıpları geldi. Hepsi 1860'lı yıllarda ölen kayınpederi Andrey Yevstafiyeviç'le ya da Kazan'daki zampara amcası Vladimir'le özel bir yakınlığı hiç olmamıştı, iğrenç kayınbiraderi Valeryan Petroviç Tolstoy ile ise çok daha az yakındı. Ama Tolstoy'u daha çok üzen uzaktan kuzeni Aleksandrine'in kardeşi Yelizaveta'nın ve özellikle de öğrencilik yıllarından beri tanıdığı en iyi arkadaşı Dmitriy Dyakov'un karısı, Dolli diye bilinen Darya Aleksandrovna'nın ölümü oldu.[20] Sonra 1869'da Tolstoy'un zaten dul kalmış arkadaşı Sergey Urusov tek kızı Lidya'yı yitirdi, bunu Afanasiy Fet'in kız kardeşi Nadejda ve kayınbiraderleri Nikolay

ve Vasiliy Botkin'in art arda ölümleri izledi. Vasiliy Botkin on yılı aşkın bir zamandır Tolstoy'un arkadaşıydı, kendi evinde arkadaşlarıyla birlikte yaylı sazlar dörtlüsünün yaptığı müziği dinlerken birdenbire öldüğünü duymak Tolstoy'u çok etkiledi.[21]

Ayrıca 1869 yazında, dünyaya karamsar bakışıyla ünlü felsefeci Schopenhauer'i (1788-1860) okuyarak ölüm ve yaşam ile yüzleşmeye başlamıştı. 19. yüzyılın en büyük düşünürlerinden olan Schopenhauer'e Nietzsche, Wittgenstein, Freud ve Jung gibi çeşitli figürler saygı duymuşlardı. Dilinin güzelliği ve sadeliği, gerçek hayattaki varoluş sorununa soyutlamalardan ziyade doğrudan yaklaşımı ve felsefi sisteminde sanata büyük değer vermesi sayesinde yaratıcı akıllara özellikle çekici gelen bir düşünürdü. Schopenhauer, el altında olan çeviriler aracılığıyla Budist felsefesini ciddi ciddi çalışmaya girişen ilk Batılı filozoflardan biriydi. Hayatın ıstırap olduğuna dair görüşünde Budist fikirlerin etkisi alenen ortadadır. Budizm'de olduğu gibi, Schopenhauer de ıstırabı arzulara bağlamış, ıstıraptan geçici olarak kurtulmak isteyen insanın kullanabileceği birkaç araç arasında, uysallık, şefkat ve sanatı saymıştı. Schopenhauer'in insanın çabalarının beyhude olduğuna dair görüşleri, Tolstoy'a çok anlamlı geldi ve bu yeni keşfedilen tutku onu, felsefecinin bir portresini alıp çalışma odasının duvarına asmaya kadar götürdü.[22] Schopenhauer'e saygı gösteren sadece Tolstoy değildi. O içlerinde Turgenyev, Thomas Mann ve Samuel Beckett gibi sanatçıların da olduğu birçok insan için önemli olagelmişti; Tolstoy *Savaş ve Barış*'ı yazdığı sırada, yalnızca ölçü ve ihtiras bakımından değil, tekrarın yaratıcı kullanılışıyla teknik açıdan da o romanın müzikteki eşiti, *Nibelung'un Yüzüğü*'nü besteleyen Richard Wagner gibi bestecileri söylemeye bile gerek yok.

Tolstoy'un marazi düşünceleri 1869 güzünde, satın almayı düşündüğü araziyi incelemek için Penza iline gittiğinde doruğa ulaştı denilebilir. Geceyi geçirmek için durduğu Arzamas kasabasında, kendini gecenin ikisinde çok bitkin ama uyuyamaz halde buldu. Fiziksel açıdan oldukça iyi olmasına karşın, daha önce hiç hissetmediği kadar güçlü bir biçimde, ölüm korkusuna kapıldı ve bu onda son derece yıkıcı bulduğu varoluşsal bir acı doğurdu. Uzun yıllar sonra, "Çılgın Bir Adamın Notları" adını verdiği ama asla tamamlayamadığı otobiyografik bir öykü yazarken, bu şiddetli keder duygusunun anıları canlanıyordu.

Ölüm saplantısı yetmiyormuş gibi, *Savaş ve Barış*'ı bitirdikten sonra Tolstoy'un başında yeni karabulutlar dolanmaya başladı: Evlilik sorunları. Başlarda Tolstoy karısına bir çocuk gibi davranmış olabilir, ama birçok bakımdan kendisi de onunla çocuk gibiydi. Aile oldukları andan itibaren Son-

ya anaç bir koruma kaynağına dönüşürek, yazı yazmaya yoğunlaşması için gereken duygusal istikrarı ona verdi. *Savaş ve Barış*'ı yazarken özünde mutlu yılların huzurunu bozan birkaç sorunlu hadise olmamış değildi, ama bunlar günlük hayatın parçası değil, istisnaydılar. Bu yüzden sapma olarak görülmüş, üzerinde durulmamıştı. Şimdiyse tam tersi oluyordu. 1871 Ağustosu'nda Sonya günlüğüne, ikisinin de iyi olmadığı bir önceki kış ilişkilerinde bir şeyin "koptuğu" notunu düşüyordu. Tolstoy da hemen aynı zamanlarda günlüğüne evliliklerinde "bir telin kopmasının" ardından kendi yalnızlığının farkına vardığından bahsediyordu.[23] Daha önce de atışmışlardı tabii ki, ama ilkin evlilikte kadının rolü üzerine farklı görüşlerden doğmuş olan bu çatlak çok daha ciddiydi. Kocasına saygı göstermeye devam ediyor olsa da Sonya giderek kendi görüşlerini daha emin şekilde ileri sürüyor, bazen düpedüz zorunluluktan bunu yapıyordu.

1871 Şubatı'nda Sonya, beşinci çocuğunu, ikinci kızını dünyaya getirdi. Kıza Tolstoy'un kız kardeşi Mariya'nın ismi verildi ve tıpkı onun gibi Maşa diye çağrılmaya başlandı. Son derece zor gerçekleşen doğumun ardından Sonya loğusa hummasına yakalandı, neredeyse ölüyordu. Hayatını tehdit edecek bir başka hastalık nöbetinin acısına ve dehşetine katlanmayı hiç istememesi anlaşılır bir şeydi. Bir daha hamile kalmamasının onun için en iyisi olacağını düşünüyorken kocasının farklı fikirleri vardı. Tolstoy çocuksuz bir evlilik düşüncesini kabul etmemekle kalmıyor, bir kadının asıl görevinin çocuk doğurmak, emzirmek ve onları yetiştirmek olduğunu düşünüyor ve dolayısıyla karısının bir daha hamile kalmaması düşüncesi onu dehşete düşürüyordu. İşin gerçeği, *Savaş ve Barış* hakkındaki makalesinin hemen ardından *Zarya*'nın bir sonraki sayısında "Kadın Sorunu" üzerine bir makale yazan Nikolay Strahov'a 1870 Martı'nda yazıp göndermediği bir mektupta bu konudaki görüşlerini belirtmişti. Mektubu hiç göndermemiş olsa da, bu, Tolstoy'un derhal cevap verecek kadar etkilenmiş olduğunu ortaya koyar. Aslında 1868 yılında, bu mesele üzerine bir makale yazmaya başlamış, erkekleri "insan toplumu kovanındaki işçi arılar," kadınları da türün üremesini sağlamak olan ana görevlerinden başka yöne çekilmemesi gereken kraliçe arılar olarak tarif etmişti.[24] Onu köklü biçimde harekete geçiren "kadın sorunu" *Anna Karenina*'nın da merkezinde yer alacaktı.

Tolstoy genellikle gazete ve dergi okumaktan, abone olmaktan hoşlanmazdı ama bunun birkaç istisnası vardı. 1870'de *Savaş ve Barış*'ın basımının sorumluluğunu üstlenmiş Oldenburglu Alman Theodor Ries *Moskauer Deutscher Zeitung*'un kurucu editörü oldu. İlk sayısında, Rusya'da son bölümün yayımlanmasından yalnızca bir ay sonra, *Savaş ve Barış*'ın Almanca

çevirisini yayımlamaya başladığında,[25] gazetesini ücretsiz olarak Tolstoy'a gönderdi. Paris'te çıkan *Revue des deux mondes* uzun süre Tolstoy'un bilfiil okuduğu tek dergi oldu.[26] Fakat sonraları 1870'lerde Pirogovo'da Sergey'le bazı dergilerin abonelik ücretlerini paylaşmaya karar vermişlerdi.[27] Tolstoy, eleştirmenlerin Puşkin'i hayat boyu nasıl av köpeği gibi izlediklerini hatırladığından, eserleri üzerine yazılan eleştirileri asla okumuyormuş gibi yapıyordu.[28] Fakat aslında onları okuyor, eleştirileri kişisel alıyor, değişmez olarak hemen yazılı cevap veriyor, ama duygularındaki incinme çok geçmeden azalıyor ve eleştirmenlere verdiği cevaplar yarım kalıyordu.[29] Strahov'a bir istisna yaptıysa bu onun eleştirisinin zekice ve hayli olumlu olmasından ve *Zarya*'nın ona parasız gönderilmesindendi; zaten Strahov'un kadın özgürlüşmesine değinen makalesini bu sayede okumuştu.

"Kadın sorunu" tıpkı bütün Avrupa'da olduğu gibi bu dönemde Rusya'da da herkesin gündemindeydi. O derece ki John Stuart Mill'in çığır açıcı denemesi *The Subjection of Women*'in (Kadınların Köleleştirilmesi) iki Rusça çevirisi 1869 yılında, İngiltere'de orijinal dilinde yayımlanmasının ardından birkaç ay içinde basılmış, yine birkaç ay sonra, 1870 Şubatı'nda bunu Strahov'un makalesi izlemişti. Kadınların oy hakkı için çağrıda bulunan ve kadın haklarını savunan ilk İngiliz milletvekili olmakla ünlü John Stuart Mill'in Rusya'da çok taraftarı vardı ama tutucular olarak Strahov ve Tolstoy onların arasında değillerdi. Sessiz, bir alime yakışır biçimde ömür boyu bekar kalmış Strahov, *Savaş ve Barış*'ı bir aile tarihi olduğu için göklere çıkarmış, makalesinde kadının yerinin ailesi olduğunu ileri sürmüştü. Tolstoy bütün kalbiyle buna katılmış, yalnızca Strahov'un fahişelere ilişkin olumsuz düşüncesini paylaşmamış, aile kurumunun korunmasında onların önemli bir rol oynadığını ileri sürmüştü. "80 000 tövbekâr fahişeden yoksun bir Londra hayal et... Ailelere ne olurdu?" diye yazıyordu Tolstoy.[30]

Maşa doğduğunda Sonya daha yirmi yedi yaşındaydı, o yüzden de kocasının isteklerine uyma düşüncesinden ödü kopmuş olmalıydı: Tolstoy'un kendi görüşünde diretmesi, sadece üçü yetişkinliğe ulaşabilecek sekiz çocuk daha doğurmasına yol açtı. Tıbbi tehlikeler bir yana, her bir gebelik onu Yasnaya Polyana'ya daha çok bağlıyor, bebek odası dışında bir hayat sürme umudunu bir kez daha ertelemesi anlamına geliyordu. "Her gelen çocukla, hayatından bir kez daha vazgeçmek, bakım, endişe, hastalık ve yıllardan oluşan bir yüke boyun eğmek zorundasın," diye yazdı 1870 Temmuz'unda günlüğüne.[31] Sonya fedakâr bir anneydi, Yasnaya Polyana'da yaşamayı da sevmişti, öte yandan o, şehirde büyümüş genç bir kadındı. Bir süre sonra içinde başka yerler ve arkadaşlar görme, arada bir olan suarelere gitme ar-

zusu depreşti. Yalnızlık duygusu onda çöküntü yaratıyordu.[32] Onların sınıfından olan Rus ailelerinin âdeti kışı şehirde geçirmek, yaz aylarında kırdaki bir malikâneye veya bir daçaya çekilmekti ama Tolstoylar bütün yıl kır hayatı yaşıyorlardı. İlk evlendiklerinde Tolstoy'un hayalinde, Moskova'da bir *pied-à-terre** almak vardı; şehrin göbeğinde tuzu kuru insanların tercih ettiği sessiz bir arka sokakta, "Amerikalı" Fyodir İvanoviç'in yaşamış olduğu Sivtsev Vrajek Sokağı'nda bir daire. Tolstoy, Sonya'nın babasına yeni insanlarla heyecan verici konuşmalar yapabilmek, kütüphaneleri ziyaret edebilmek ve tiyatroya gidebilmek için Yasnaya Polyana'daki yaşamı "aynı Aleksey, aynı dadı ve aynı semaverle" her kış üç dört aylığına Moskova'ya taşımayı hayal ettiği sırrını vermişti.[33] Ne var ki bu plana parasızlık engeli taş koymuştu, *Savaş ve Barış*'ın geliri Tolstoy'u varlıklı bir adam kıldığındaysa, artık hevesi kalmamıştı. Yaşlandıkça toplum içine daha az karışır oldu, rahatsız edilmeden çalışabildiğinde, uzun süreler boyunca evinde bulunmayı tercih ediyordu. Şehir hayatı onu çabuk bıktırıyordu, oradan ayrıldığına mutlu oluyordu, ama az çok istediği zaman gidip gelme özgürlüğüne sahipti. Rossini'nin *Musa Mısır'da*, Gounod'un *Faust* gibi operalarını dinlemeye büyük önem vermese de, en azından *Savaş ve Barış*'ı yazarken tiyatroya gidebilme fırsatı bulmuştu. Operaya bayılan Sonya'ydı; arada bir süslenip Bolşoy Tiytrosu'ndaki gecelere katılmak için neler vermezdi![34] Bu yıllarda Moskova'ya gidişlerinin sayısı onu geçmezdi, çoğunlukla kırdaki evdeydi: Onun için yılın en güzel zamanı, kız kardeşi Tanya ve diğer akrabaların kalmaya geldiği yaz aylarıydı. "Entelektüel ve duygusal kapasitemin tamamı, özellikle de arzularım uyanmış olsaydı, ölene kadar ağlardım," diye yazıyordu 1871 Kasımı'nda Tanya'ya. Birkaç ay sonra ona yazdığı mektupta ise yine Yasnaya Polyana'daki "keşiş hayatından, yalnızlıktan" dem vuruyordu.[35]

Tolstoy'un başka yerlere geziye çıkma özgürlüğü de vardı. Arzamas'taki kabusvari deneyimi bir yana, 1869 sonbaharında Penza bölgesindeki sık ağaçların arasından geçerken, uzun çam ağaçlarının gökle buluştuğu noktaları seyre dalmaktan çok hoşlanmıştı. Çığa balığı kaynayan Sura Nehri'ni geçtikten sonra, o bölgeye özgü çakıllı, kara toprağın üzerinde yürümenin zevkine de vardı. Yerli ahali gibi bu toprak da ona, okumuş olduğu Ortaçağ destanlarının kahramanı, Rus gücünün geleneksel köylü sembolü, Rus folklorünün kudretli rençberi Mikula Selyaninoviç'i hatırlattı.[36] 1871 yazında Tolstoy daha çok kırlara açıldı, Samara'nın doğusunda, bozkırda bir Başkırt göçmeni gibi yaşadı. Bir yıl sonra Sonya'nın da oraya gelmesini planlamış-

* *Fr.* Ara sıra kullanılan ev. (ç.n.)

lardı ama güz geldiğinde, yeniden hamile olduğunu fark etti. Ekimde bu olayı umudu kırılmış halde kız kardeşine bildirdiği mektupta çamurdan ve tekdüzelikten söz etti. Altıncı kez anne olmak ertesi yaz yerinden kımıldamamak anlamına geliyordu: "Samara'ya gitmek, gelip seni ziyaret edebilmek imkânsız olacak, bir dadı daha işe alacağız, vs."[37] *Savaş ve Barış*'ı temize çekerek Sonya işe dâhil olduğunu, kocasının yaratıcı eserine ufak ölçekli de olsa katkı yaptığını hissediyordu; bu yüzden onun yeni bir kitap yazmasını canı gönülden istemesi anlaşılır bir şeydir, ama aklındaki tam olarak 700 sayfalık bir Alfabe kitabı değildi.

Tolstoy bir sonraki kitabı için kelimenin tam anlamıyla temellere döndü. Rus aristokratlarından bahseden girift metinlerden, tarih hakkında mağrur filozoflar gibi konuşmaktan vazgeçip çocukların okumasına yardımcı olmayı seçti: Dört ciltlik *Alfabe* kitabının ilki, Kiril alfabesinin iri basılmış otuz beş harfiyle başlıyordu. Tolstoy hiçbir zaman yeni romanlar için konu sıkıntısı çekmedi ama nüfusun çoğunluğu okuyamaz olduktan sonra onları vücuda getirmenin ne faydası vardı? *Savaş ve Barış*'ı yazarken olayların devinimine kapılıp gitmişti, ama kitabı bitirdikten sonra kaçınılmaz şekilde, evlenmeden önceki yoluna geri döndü. Halkın eğitilmesi, Tolstoy'un ufuk çizgisinde bir kez daha belirdi, 1872'de yayımladığı *Alfabe* kitabını bu amaca giden on üç yıllık emeğin zirve noktası olarak gördü.

Tolstoy 1870'lerin başında bir kez daha öğretme ve öğrenme sorunlarını düşünmeye başladıysa, bu halkın eğimitiyle hâlâ derinden ilgileniyor olması yüzündendi. Aynı zamanda hassas bir noktayı gözetiyordu: kendi çocukları. 1871'de Maşa doğduğunda Tolstoy'un en büyük oğlu Sergey yedi, Tanya altı, İlya neredeyse beş yaşındaydı, Lev ise iki yaşına geliyordu. Tolstoy, bebekliklerinde çocuklarıyla çok fazla ilgilenmemiş, 1860'ları ağırlıklı olarak *Savaş ve Barış*'la meşgul olarak geçirmiş olabilirdi ama doğal olarak çocuklarını nasıl eğiteceğine dair güçlü fikirleri vardı, onlar okul çağına gelir gelmez hemen bu işe el attı. Kendi çocuklarının, tıpkı kendisi gibi, mutlaka ve mutlaka evde eğitim almalarından yanaydı, hem o hem de karısı ders vereceklerdi. El altındaki okuma kitaplarının yetersiz olduğunu keşfettiği zamandı bu. Tolstoy'a göre çocuklara okuma öğreten kitapların anlaşılabilir, çeşitli ve ilginç olmaları gerekirdi, ne var ki kitapların çoğu ya katlanılmaz derecede sıkıcı ya da hayattan kopuktu. Doğaldır ki daha iyi bir okuma kitabı yazmaya karar verdi. O Tolstoy, yani tüm Rusların en Rus'u olduğundan, bu, bütün aileyi içine katan, yalnızca küçük Tolstoylara değil, bütün Rus çocuklarına okumayı öğretecek, devasa ve tutkulu bir projeye dönüştü.

Tolstoy *Alfabe* (*Azbuka*) ve okuma kitabını oluştururken epey kafa patlattı. Önce bunları ayrı olarak yayımlamayı planladı, sonra giderek zorlaşan dört kitaptan oluşan, tek bir ciltte birleştirmeyi düşündü. Her bir kitabın yarısı hikâyelere, fabllara ve bilimsel açıklamalara ayrıldı. Diğer yarısı Kitabı Mukaddes'ten, azizlerin hayatından, Rus tarihinden (Kilise Slavcası ve modern Rusçayla yazılmış) alıntılar ve altında öğretmenlere talimatların olduğu temel matematik bilgileri arasında bölündü. Tolstoy bu fikri ilk kez "Kont L. N. Tolstoy'dan Öğretmene Talimatlarla, Aileler ve Okullar için İlk Okuma ve Alfabe kitabı" şeklinde bir günlük başlığı olarak 1868 Eylülü'nde Eugene Schuyler'in ziyareti sırasında karalamıştı.[38] Tolstoy'un kütüphanesini birlikte düzenlerlerken, Schuyler en üstteki rafın Alman yazar Berthold Auerbach'la başladığını fark etmiş, onun en son çıkan kaydadeğer romanı *Yeni Hayat*'ı tartışmışlardı. Yasnaya Polyana okulunu başlatmak için onu bu kitabın yüreklendirdiğini söyleyen Tolstoy kitabı raftan alıp okuması için Schuyler'e verdi. Schuyler, Yasnaya Polyana ziyaretinin ardından Almanya'ya seyahati sırasında tesadüfen Auerbach'la karşılaşınca, bu konuşmayı ona aktardı. Auerbach Tolstoy'u çok iyi anımsıyordu: "Bu tuhaf görünüşlü adam yanıma gelip Eugen Baumann olduğunu söyleyince ne kadar korktuğumu hep hatırlarım, beni kişiliğine hakaret ve iftira davası açmakla tehdit edeceğinden endişe ettim."[39] Tolstoy'un Schuyler ile 1868'deki sohbeti, halkı eğitme merakını yeniden uyandırmıştı. 1871 sonbaharında *Alfabe* kitabını derleme işine başladığında, Schuyler'in onun için temin etmiş olduğu Amerikan okuma kitapları dâhil olmak üzere, Johann Heinrich Pestalozzi gibi yabancı eğitimcilerin yazmış olduğu birçok kuramsal esere ve okuma kitaplarına başvurdu.

Savaş ve Barış'tan hemen sonraki yıllar, açığa çıktığı gibi, adeta bir nadas dönemiydi, *Alfabe* kitabına başlamadan önce Eski Yunanca çalışmaya başlayarak öğrenme sürecini önce kendine anımsattı. Bu kısmen, klasik bir eğitim vermeyi istediği oğlu Sergey'e de öğretebilmek,[40] aynı zamanda, *Alfabe* kitabı için Aisopos fabllarını kendisi çevirebilmek içindi.[41] Kiril alfabesi Yunan temelli olduğundan birçok harf tanıdıktır, bu Ruslara bir avantaj sağlar ama Yunanca dilbilgisinin yapısal özellikleri ödleklere göre değildir. Ancak Tolstoy tipik bir öğrenci değildi. 1870 Aralık başında, Tula'da papaz okulundan bir öğrenciyi Yasnaya Polyana'ya ona ders vermesi için davet etti. Ayın sonu geldiğinde bütün günlerini Yunan klasiklerini aslından okuyarak geçirmeye başlamıştı bile: M.Ö. 5. yüzyılda, 10 bin Yunan paralı askeriyle, Pers Kralı II. Artakserkses'e karşı sefere çıkan Kyros'un hikâyesini anlatan Ksenophon'un eseri *Anabasis*'le başladı. Tolstoy kendi kendine kitabı okuyup anlayabildiği için çok heyecanlandı, Yunanca en son takıntısı haline geldi. Arkadaşı Fet'e

"Hep Atina'da yaşıyorum, rüyalarımda Yunanca konuşuyorum,"[42] diye yazıyordu. 1871 Martı'nda Sonya loğusa hummasından kurtulur kurtulmaz, çıtayı yükseltip Platon ve Homeros'a geçti; *İlyada*'nın bazı bölümlerini çevirip 1829'da Nikolay Gnediç'in yaptığı en meşhur çeviriyle karşılaştırdı. Birkaç ay sonra, bozkıra giderken o yaz, Moskova Üniversitesi'nde klasik filoloji profesörü Pavel Leontiyev'le önceden hazırlanmadıkları metinleri *à livre ouvert** okuma yapıyorlardı, hatta birkaç sefer ondan daha iyiydi.[43]

Başkırt keçe çadırında, bozkırda mayalı kısrak sütü içerek yaşarken, Kont Tolstoy'un üç ay içinde Yunanca öğrendiği haberi Moskova'da herkesin dilindeydi.[44] O sırada aralarında yaşadığı İskitleri betimleyen Heredotos'u okuyordu şimdi Tolstoy; onun İskitleri "ayrıntılı ve tam bir kesinlikle"[45] anlattığını bildiriyordu. Sahiden de Başkırtlar ile yaşamlarını kımız içerek sürdüren göçebe İskitlerin hayat tarzları arasında bir benzerlik vardı. Tolstoy'un arı yetiştirme işinde olduğu gibi, bu yeni Yunanca tutkusu da bütün zamanını alıyordu, öyle ki Sonya ve yakın arkadaşları akıl sağlığından endişe ettiler (Sergey Urusov ona bunun yerine Azizlerin hayatını okumasını tavsiye etti).[46] "Çok açık ki, bu dünyada hiçbir şey onu öğrendiği yeni bir Yunanca sözcük veya ifade kadar ilgilendirmiyor, coşkulandırmıyor,"[47] notunu düştü Sonya günlüğüne. Ancak Tolstoy'un hareketli, değişken zihni bir kez daha yerinde duramadı. Eski Yunan edebiyatının klasiklerini okumak, Rus edebiyatının "klasiklerini" okuma merakını tutuşturdu, eski Rus yaşamına ilişkin bir şey yazmayı düşledi.[48]

Şu kesindi ki Rus "klasikleri içinde" *İlyada* ve *Odysseia* destanlarıyla karşılaştırılabilir bir şey yoktu, çünkü 988 yılından önce Rusya'da edebiyat yoktu. Tanrı'nın Kelamı'nı yaymaya yardımcı olacak yazılı bir dile ihtiyaç, Rusya'nın Hıristiyanlaşmasından sonra ortaya çıkmıştı. 1860'larda Büyük Reformların bir filizi olarak yeşeren, Büyük Petro öncesi tarihe karşı giderek kabaran ilgi Ruslarda ilk kez kendi eski edebiyatlarını keşfedip değerli bulmaları sonucuna yol açtı. Heyecan bulaşıcıydı, Tolstoy, şimdilerde ortalarda görünmeye başlayan yeni baskılar, derlemeler ve incelemelerin bolluğundan istifade edebiliyordu; Yasnaya Polyana kütüphanesi iyice genişlemeye başlamıştı.[49] Ortaçağ Rus edebiyatı çalışmalarının meyvesini kişisel olarak aldı; ama eski Slav dilinde (Ortodoks Kilisesi'nin Ortaçağ'daki edebi dilinde) yazılmış dinî ve tarihî metinlerden önemli bir bölümünü Modern Rusça çevirileriyle birlikte okuma kitabına daha en başında dâhil etmeye karar vermiş olduğundan, *Alfabe* kitabı için de gerekli bir hazırlıktı bu.

* *Fr.* Hazırlık yapmadan okumak. (ç.n.)

Kutsal kitaplar içinde Tolstoy'a en çok esin vereni, tarih sırasıyla düzenlenmiş, Ortodoks azizlerinin oruç tuttukları günlerde okunmak üzere tasarlanmış dinî metinlerin kapsamlı bir özeti olan *Çetyi-Mineyi* (aylık okumalar) idi.[50] Bizans İmparatorluğu öteden beri misyonerlerini, döndürmüş oldukları dinsizler için İncil'i çevirtmekle görevlendirmişti. Kiril ve Methodius isimli iki Yunan keşiş tarafından yaratılan Kiril alfabesini benimsedikten sonra, Rusya'daki yazım faaliyeti karakter itibarıyla ilkin sadece dinî oldu ve Bizans uygulamasını izledi. 16. yüzyıla gelindiğinde, Novgorodlu Metropolit Makariy, daha yeni takdis edilerek listeye alınmış Rus azizlerin hayatları gibi metinleri bir araya getirdikten sonra, aslen Yunan ama şimdi Ruslaşmış *Çetyi-Mineyi* ulusun manevi ve edebi hayatında en önemli yeri işgal etmeye başladı. *Çetyi-Mineyi*'nin diğer önemli bir baskısı, 17. yüzyılda (daha sonra aziz listesine kendisi de alınan) Rostovlu Dmitriy tarafından yapıldı, Tolstoy bulduğu 1864 baskısını kısa zamanda kenar yazılarıyla ve notlarla doldurdu.[51] Tolstoy *Çetyi-Mineyi*'nin metinlerini Rusya'nın "gerçek şiiri" sayıyordu[52] (çağdaş şairlerin yazmış olduğu manzumeleri gözünün pek tutmadığı iyi bilinirdi), o yüzden de *Alfabe* kitabının okuma alıştırmaları bölümüne, kökeni 12. yüzyıla dayanan en eski Rus vakayinamesi ve Kitabı Mukaddes'ten kıssalarla birlikte, her iki koleksiyondan alıntılar koydu. Bunlardan biri Makariy'in yaşamından bir hikâyeyi andırırcasına, Küçük lakaplı Simon Stilit'in (Antakya yakınındaki bir sütunun üzerinde yaşayan bir keşiş) hayatından söz eden, bir hırsızın pişmanlık getirecek şekilde ilham aldığı mucizevi bir hikâyeydi. Bir diğeri de Dimitriy'in hayatını özetlercesine, Radonejli Aziz Sergius'tan söz ediyordu. Rusya'nın Koruyucu Azizi Radonejli Sergius, Rusya Ortodoks Kilisesi'nin en önemli manastırı olan, Moskova yakınındaki 14. yüzyıl Aziz Sergius Teslis Manastırı'nın da kurucusuydu.

Tolstoy, Sergius'a rastladıysa, bu belki de bilinçaltı düzeyinde kendi bazı heveslerinin yankılarını bu azizde bulmuş olmasındandı (ama bu heveslerin neler olduğunu tam idrak edebilmesi için bir on yıl daha geçmesi gerekecekti). İlk büyük Rus münzevisi olan Aziz Sergius, çocukken manastır hayatının kurucusu olan Mısırlı Aziz Antonio'yu taklit ederek "çöl"de geçecek yoksul, münzevi bir hayat için soylu geçmişine sırtını dönmüştü. "Çöl"ün Rusya'daki karşılığı engin kırlardı –Aziz Sergius'un durumunda sık bir orman– ve kendine bağladığı müritleri, onun ölümünden sonra Rusya'nın şehirlerden uzak, geçit vermez bölgelerine kırktan fazla manastır kurarak onu takip ettiler. Sergius'un hayatı alçakgönüllülüğün bir timsaliydi. Ona sunulan Rus Kilise hiyerarşisinde seçkin bir konum alma fırsatını geri çevirip bedenini biz-

zat ağır işlerde çalışarak yorduğu yoksul hayatına devam etmeyi tercih etti. Tolstoy *Çetyi-Mineyi* çalışmasını unutmayacaktı. 1890'da, gururunu yenip Hıristiyan ideallerine bağlı olarak yaşamak için savaş veren bir keşişin, eski bir soylunun mücadelelerini anlatan "Peder Sergey" öyküsünü yazdığında,[53] Aziz Sergius'un hayatını kaynak olarak alacaktı. Tolstoy'un Peder Sergey'i sonunda huzuru *Strannik* olmakta, yani sadakayla geçinen, hiçbir mülkü olmadan daimi hac halinde çileci bir hayat süren, özellikle Rusya tarzı dindar bir gezgin olarak yaşamakta bulur. Kendisini dış dünyadan soyutlayıp gezgin olmak Tolstoy'un da hayali oldu, sonunda bu rüyasını gerçekleştirecekti de, tabii ki hayatında yaptığı her şeyde olduğu gibi kendi tarzına uygun olarak.

Rus hagiografisinin güzelliği Tolstoy'u derinden etkiledi. *Alfabe* kitabına metin seçerken onu yönlendiren diğer şeyler kadar önemli olan bir şey de estetik ölçüttü; küçük çocukların daha en baştan şiirsel dille tanıştırılmasını istiyordu. Gerçekte Tolstoy'u cezbeden, Ortaçağ sözlü destan geleneğinin dünyevi mirası *bılina*'ydı. Rusya'nın yarı mitolojik savaşçılarının (*bogatır*) yiğitliklerini tarihlendiren manzum anlatılar, ilk kez 18. yüzyılda derlenmiş olsa da, bunlara 1860'lı yıllar gelene kadar her yerde kolayca ulaşılamıyordu.[54] Çoğu çağdaşı için olduğu gibi Tolstoy için de bu derlemeler heyecan verici bir keşif olmuştu. İnsanı daha da umutlandıran, sözlü geleneğin hâlâ bitmemiş olduğunun ortaya çıkmış olmasıydı. Sözde devrimci propaganda yaptığı için kuzey kutbuna yakın bir yere sürülmüş etnograf Pavel Ribnikov, orada köylülerin hâlâ *bılini** söyleyip anlattıklarını fark etti. 1860'larda bunları yazıp bastırınca büyük bir sansasyon yarattı.[55]

Rus dili aracılığıyla geçmişle kurulan bu canlı bağ, yerel ağızlar ve atasözleri için daimi aşk besleyen Tolstoy gibi bir yazar için tüyler ürpertici bir şeydi. Rus halk türkülerini korumak ve incelemek için 1870'de Moskova'da kurulmuş bir derneğin kurucularından biriydi,[56] daha sonra kuzey Rusyalı ünlü köylü "hikâye anlatıcıları"ndan biriyle kuracağı bir dostluğun yazdıklarında doğrudan etkisi olacaktı. Tolstoy'un coşkusu savaşçı Alyoşa Popoviç hakkındaki *bılini*ya dayanan 1869 tarihli bir oyunun yazarını eski Rus şiirinin yapısına ilişkin bir kitap yazmaya götürdü.[57] Aynı zamanda *bılini* geleneği ortaya çıkarılırken, Aleksandr Afanasiyev de Grimm Kardeşler'in ayak izlerini takip ederek ilk Rus masalları antolojisini yayımlıyordu. Öncülüğünü yaptığı, altı yüz kırk masaldan oluşan söz konusu derleme, sekiz cilt halinde, 1855 ile 1864 yılları arasında basıldı.[58] Rus edebi dili açıkça İncil'i tercüme amacıyla yaratılmış olduğundan Kilise, yüzyıllardan bu yana, "zındık" masal-

* *Bılina*'nın çoğulu. (ç.n.)

ları (ilk kez İngilizce olarak basılmıştı) yazmak için bu dili kullanmayı küfür saymış, ama artık bu zengin gelenek değerli görülmeye başlamıştı.

Tolstoy, *Savaş ve Barış*'ı tamamladıktan sonra okumaya başladığı masallar ve *bılini*'nın büyüsüne kapılmıştı, 1869'da arazi bakma gezisi yaparken, Penza bölgesindeki bereketli tarlalardan geçerken Mikula Selyaninoviç'i düşünmüş olması şaşırtıcı değildir. Tolstoy'un kendi *Alfabe* kitabına ilk dâhil ettiği *bılina*, çok hızlı çalıştığı için prensin üç gün at sırtında giderek ancak yetişebildiği rençberden bahseden *bılina* oldu. Ayrıca *bogatır* Danilo Lovçanin'in acıklı efsanesinden de çok etkilendi. Bu *bılina*'nın bir versiyonunda Prens Vladimir Danilo'yu tehlikeli bir göreve, azgın bir aslanı öldürmeye yollar, böylece o mutlak öleceğinden güzel karısı da kendisine kalacaktır, ama Danilo'nun karısı Vasilisa tedbir alarak kocasını üç yüz okla gönderir ve görevin başarıyla tamamlanmasını sağlar. Sonra Danilo bu işi kafasına koymuş olan prensin göndermiş olduğu katillerle savaşmak yerine, umutsuzluk içinde kendini hançerler, sadık karısı Vasilisa ise prensle evlenmektense kendini öldürür ve kocasının cesedi üzerine düşer. Tolstoy bu hikâyeyi (iki âşığın trajik ölümleri açısından *Romeo ve Juliet* ya da *Tristan ve Isolde*'ye en çok benzeyen Rus hikâyesi) oyunlaştırmayı hayal etti. Doğal olarak ona en çekici gelen halk kahramanı, yaptığı yiğitlikleri küçük bir çocukken okuduğu, kudretli İlya Muromets idi. Hatta içinde büyük *bogatır*ların huylarına sahip kişilerin olacağı, popüler bir oyun veya roman yazmayı bile düşünmüştü.[59] İlya yine bir köylünün oğlu olacak ama 33 yıl sobanın üzerinde yattıktan sonra tek başına düşman ordularını yenmek yerine, Tolstoy onu bu kez akıllı bir üniversite öğrencisi kılığında karşımıza getirecekti.[60]

Tolstoy öncelikle okurlarında –manzarası, tarihi, yaşam tarzı ve kuşkusuz diliyle– bir Rusya aşkı filizlendirmeye çalışıyordu. Kiev'deki büyük Mağaralar Manastırı'na yayan yolculuk eden dindar gezginlerden, hacılardan deyişler ve atasözleri toplamak için Yasnaya Polyana'nın yakınından geçen anayolda yürüyüş yapmak en sevdiği eğlencelerden biri haline gelmişti. "Karga şahin olamaz" gibi özdeyişler, Rusçanın çetrefilli telaffuzunu çocuklara çok basit ve cazip bir yöntemle öğretmesini sağlıyordu. Ayrıca genç okurlarda bilime merak uyandırmayı istedi. "Denizden gelen su nereye gider?" "Rüzgâr ne için vardır?" gibi soruları, hem çocukların kavrayabileceği hem de onlara çekici gelebilecek bir tarzda cevaplayabilmek için önce bu doğa olaylarını kendisinin derinden anlamış olması gerektiğine karar verdi. Zoolojiden fiziğe kadar bilimin neredeyse bütün dallarını kapsayan geniş ölçekli yoğun bir çalışma içinde buldu kendini. Mümkün olan her yerde kolları sıvayıp bizzat araştırma yapıyordu, hatta bir keresinde, astronomi bilgisini tazelemek için

bahçede bütün gece yıldızları izledi.[61] Galvanizm ve kristallerin nasıl oluştuğu gibi süreçleri anlayıp açıklamak, içeride masasından hiç kalkmadan yoğunlaşmasını gerektirdi, bu zamandan kalan defterleri Michael Faraday, Humphry Davy ve John Tyndall gibi bilimadamlarına yapılmış göndermelerle doludur.[62]

Son olarak, Tolstoy çocukların içinde hakikat, şeref ve çok çalışmanın değerli olduğuna dair bir takdir duygusu yaratmak istiyordu ama ayrıntılı incelediği, üzerine notlar aldığı yabancı ders kitaplarındaki, okuma kitaplarındaki o didaktik tarzla değil. Bakmış olduğu İngilizce kitaplardan kesinlikle etkilenmemişti, bunların içinde Thomas Ewing'in "nasıl sessiz durulacağını" göstermekle "manasız bir model" olan *Principles of Elocution* [Güzel Konuşma İlkeleri] isimli kitabıyla, fazla soyut olan *Abbot's Second Reader* da vardı.[63] Halihazırda okunmakta olan Rusça kitaplarda da benzer şekilde, her şey gerçek yaşamdan kopuk görünüyordu. Tolstoy'un *Alfabe* kitabının özünü masallar ve fabllar oluşturuyordu. Birçok kaynağı okuyup yuttuktan, aylar boyu kılı kırk yararak özetleme, basitleştirme yaptıktan sonra, Tolstoy nihayet 600'den fazla öykünün basitleştirilmiş versiyonlarını ortaya koydu, yayımlanacağı zaman da sayıyı 372'ye düşürdü. "Kurbağa ve Aslan" gibi çok bilinen fabllları da dâhil olmak üzere en çok sevdiği yazar Aisopos'tu:

> Aslanının biri gürültülü bir kurbağa vıraklaması duydu, sese doğru yöneldiğinde epey iri bir hayvanın sesi olabileceğini düşünüyordu. Az sonra aslan bataklıktan çıkan kurbağayı gördü. Yanına gidip onu ayağının altında ezerken şöyle dedi: "Sesi çıkaran şeyi incelemeden hiç kimsenin o sesten korkmaması gekir." *Bu fabl hiçbir şey başarmadan boyuna konuşan geveze bir adam için.*[64]

Tolstoy gerekli gördüğü yerlerde çevirileri zekice değiştirerek kendisi yapıyor, artık usta bir sanatçı olarak defalarca gözden geçiriyordu. Örneğin bu özel fablın ilk taslak çevirisini yaptıktan sonra, üzerinde bir daha çalışıyor, ardından bir üçüncü ve dördüncü versiyon geliyordu.[65] Tolstoy mutlu olana kadar değişiklikler sayfa provalarına kadar giriyordu:

> Bir aslan ortalığı inleten bir kurbağa vıraklaması duydu, öylesine güçlü bağırdığına göre bu büyük bir hayvan olmalı diye düşündü. Yaklaşınca, bataklıktan çıkan kurbağayı gördü. Pençesiyle onu ezip "Korktuğum şeye bak, minicik bir şey," dedi.[66]

En yüksekte Aisopos olsa da Tolstoy sadece La Fontaine ve Grimm gibi görece yeni yazarları değil, Sofya Tolstoya ("Maşa'yı Ziyaret Eden Kızlar") ve Yasnaya Polyana okulunun eski bir öğrencisi olan Vasiliy Rumyantsev ("Ormanda Fırtınaya Yakalanan Çocuğun Başına Gelenler") gibi, güncel yazarları da bu listeye dâhil ediyordu. Buna ek olarak, ilk kez Rus halkına ait anlatılardan küçük masallar oluşturdu, köpekleri Milton ve Bulka'nın Kafkasya'daki maceralarından oluşan gerçek hayat öyküleriyle katkıda bulundu, Rusya'nın kırlarında yaşayan kuş ve diğer hayvanların hayatlarına dair öyküler yazdı ("Serçeler", "Kurtlar Yavrularını Nasıl Eğitir?"). Öykülerin, hikâyeciklerin tümünün Rus çocuklarının tamamıyla aşina olduğu bir dünyada geçtiği söylenemezdi. Tolstoy "Kız ve Mantarlar" gibi öykülerle Eskimolar, filler ve ipekböceklerini anlatan eserleri ustaca yan yana diziyordu. Çocuklara kendi vatanlarına duydukları aşktan başka, yabancı kültürlere yönelik bir sevgi de aşılamak istiyor, bu amaçla genç okurlarına Heredotos ve Plutarkhos'tan, Hindistan, Amerika, Fransa ve Türkiye gibi çok uzak ülkelerden esrarlı, keyifli öyküler sunuyordu. "Mujik ve Hıyarlar" gibi en basit masallarla başlayarak, kendi yazdığı kurmaca metinlerle de katkıda bulunuyordu:

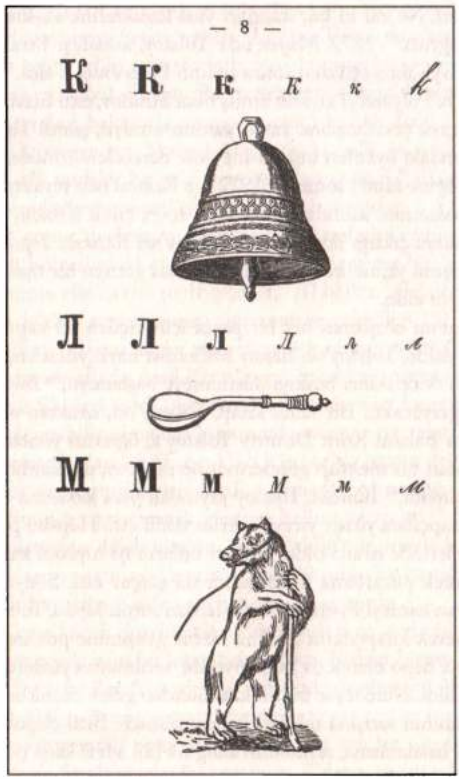
> Bir gün bir mujik hıyar çalmak için bostana gitmiş. Hıyarların yanına gelince içinden şöyle düşünmüş: "Diyelim ki bir çuval hıyar götürdüm ve sattım, o parayla bir tavuk alabilirim. Sonra o tavuk bana yumurtalar verir, kuluçkaya yatınca bir sürü de civcivi çıkar. Ben civcivleri besler, satarım, sonra bir domuz yavrusu alırım, o büyür domuz olur, sonra bir sürü yavrular. Ben domuzcukları satarım ve bir kısrak alırım; kısrağın da tayları olur. Tayları besleyip satarım, bir ev ve bahçe alırım. Bostan yapıp hıyar dikerim, onları çaldırmam çünkü gözümü üzerlerinden ayırmam. Bekçiler tutarım, hıyarların yanında görevlendiririm, bizzat oraya gider, 'Hey, gözünü ayırma,' diye bağırırım." Ve avazı çıktığı kadar bağırınış. Bekçiler sesi duymuş, üzerine atılıp mujiki iyi bir benzetmişler.[67]

Daha çok ilerlemiş genç okurları içinse Tolstoy "Tanrı Hakikati Görür Ama Bekler" ve "Kafkas Tutsağı" gibi gücünü kesinlikle özenle işlenmiş sadeliklerinden alan en güzel hikâyelerini yazdı. Başlangıçtan itibaren, Tolstoy *Alfabe* kitabının sanatsal değerinin hiçbir biçimde *Savaş ve Barış*'ın altında kalmasını istemediğini belli etmişti. Bu iki öykü de aslında, Nikolay Strahov'a yazmış olduğu bir mektupta açıkladığı gibi, yetişkinler için yazacağı metinlerde şimdi kulanacağını ifade ettiği dil ve hünerlerin timsaliydiler.[68]

Son derleme üzerindeki iş ciddi olarak 1871 Eylülü'nde başladı. Tolstoy, müstensih olarak yalnızca Sonya'nın aklını çelmekle kalmayıp Sonya'nın dayısı Kostya ve yeğeni Varya'yı da kandırdı. Sonya'nın kız kardeşine yazdığı bir mektupta[69] yorumladığı gibi, büyüklere yazdığı metinlere karşı ne kadar titizse, çocuklar için yazdığı hikâyeleri de o kadar zor beğeniyordu. Nihayet 1871'in Aralık ayında dört kitabın birincisi hazırdı, Tolstoy yayıncı bulmak için Moskova'ya doğru yola çıktı. Kısmen elyazmasındaki eski Kilise Slavcası yüzünden bazı sorunlar çıktı, bu Tolstoy'u eski yayıncısı Theodor Ries ile anlaşma yapmaya zorladı. *Alfabe* kitabı basılıp piyasaya çıkınca, Tolstoy'un heyecanı ayan beyan ortadaydı. 1872'in Ocak ayında St. Petersburg'daki Aleksandrine'e yazdığı mektupta, tüm Rus çocukları, Romanovlardan taşralı köylülere kadar tam iki kuşak okumayı onun *Alfabe* kitabıyla öğrense, bu sayede sanatla ilk teması kurmuş olsa gözü arkada gitmeyeceğini söylüyordu.[70] İsmini yaşatacak olan eserin bu olacağına emindi,[71] hatta *Savaş ve Barış*'tan daha yüksek bir yere koyuyordu bu kitabı.[72]

Şimdi *Alfabe* kitabının kalan üç kitabını bitirmek için faal bir döneme girmişti. Tolstoy'da tipik olduğu gibi, baskı süreci hâlâ yazıyorken, elyazmasına bir şeyler ekliyorken başlamıştı, ama o müzmin bir kumarbaz olarak riskten korkmazdı. Arada bir, bu devasa işin altında ezildiğini o da kabul etmek zorunda kalıyordu. Nisanda Aleksandrine'e yüzyıllık bir iş olduğunu yazıp, "Yunan, Hint ve Arap edebiyatı yanında, doğa bilimleri, astronomiyi, fiziği bilmek zorundasın, dili ise felaket bir çaba istiyor, her şey nefis, özlü, sade ve hepsinden önemlisi anlaşılır olmalı,"[73] demişti. Bu arada *Alfabe* kitabını denemeye can atıyordu, böylece 1872'in Ocak ayında otuz beş köylü öğrenciyle Yasnaya Polyana okulunu yeniden açtı.

Okul bu sefer ailenin yaşadığı evin içindeydi; salonda ve zemin kattaki odalarda. Tolstoy büyük oğlanlara çalışma odasında ders veriyordu, Sonya'nın da bir başka odada eğittiği, çoğunluğu kızlardan oluşan yaklaşık on öğrencisi vardı. Sabahları kendi çocuklarına eğitim veriyor, öğlen yemeğinin ardından hep birlikte, okula yardım etmek için kolları sıvıyorlardı, buna salondaki en genç talebelere alfabeyi öğretme işiyle görevlendirilmiş olan yedi yaşındaki Tanya ile sekiz yaşındaki Sergey de dâhildi.[74] Beş yaşındaki İlya da öğretmen olarak işe başladı ama öğrencilerine karşı aşırı sert olduğu ortaya çıktı. Boyuna talebeleriyle kavgaya tutuşunca, sözleşmesi fesh edildi.[75] İlya yetişkinliğinde, köylü çocukları eve doluştuğunda yayılan yoğun pösteki kokusunu, sınıfta hüküm süren o tatlı anarşiyi hâlâ hatırlayabiliyordu. Tolstoy çocuklara nereye isterlerse oraya oturma izni veriyordu, istedikleri zaman ayağa kalkıp sorulara hep birlikte yanıt verebilirlerdi; disiplinli ezberci

Tolstoy'un Alfabe *kitabının 1872 basımı, sekizinci sayfada* kolokol *(çan) için k,* lojka *(kaşık) için l,* medved *(ayı) için m harfi görülüyor.*

eğitimle arada dağlar kadar fark vardı.[76] Okul yaz aylarında ara verdi ama eğitim güz gelince yeniden başlamadı: Tolstoy başka denizlere yelken açtı.

Elyazmasını teslim etmiş olduğundan, bir an önce *Alfabe* kitabının basılması için sabırsızlanıyordu, salyangoz adımlarıyla ilerleyen yayıncısı artık sabrını taşırdı. Eugene Schuyler'in onun için temin etmiş olduğu okuma kitapları, çocukların telaffuzu öğrenmesini kolaylaştırmak için *Alfabe* kitabının ilk sayfalarında, daha büyük harf karakteri ve özel bir tasarım kullanma

fikrini vermişti. Ne var ki bu, standart yazı karakterine alışkın dizgicilerin epey başını ağrıttı.[77] 1872 Mayısı'nda Tolstoy, arkadaşı Strahov'u sürece gözkulak olmaya ikna ettikten sonra basımı Petersburg'a aldı.[78] Önceki yaz ilk kez Yasnaya Polyana'yı ziyaret etmiş olan Strahov, eski Slavca metinlerin modern Rusçaya çevrilmesine zaten yardım etmişti, şimdi Tolstoy ondan, okuma kitabındaki öyküleri beğenisine göre derecelendirmesini istiyordu.[79] 758 sayfalık *Alfabe* kitabı sonunda 1872'nin Kasımı'nda piyasaya çıktı, 3600 adetlik ilk baskısının, aslında son olduğu açığa çıktı. Kitabın bu formatta bir daha piyasaya çıktığı ikinci tarih, Tolstoy'un *Eksiksiz Toplu Eserleri*'nin "jübile" baskısının yirmi ikinci cildini meydana getiren bir tıpkıbasımın yapıldığı 1957 yılı oldu.

Alfabe kitabını oluşturan her bir parça için biçilen 50 kapik yüksek bir fiyat olduğu halde, Tolstoy'un başarı beklentisi hayli yüksekti, hatta birinci basılmadan önce ikinci baskıyı düşünmeye başlamıştı.[80] Büyük bir hayal kırıklığına uğrayacaktı. Bir kere, kitap, Tolstoy'un, uzaktan akrabası olan Rusya Eğitim Bakanı Kont Dmitriy Tolstoy'a, öğretim yönteminin meziyetlerini anlatan bir mektup göndermesine rağmen, okullarda kullanılmak üzere onaylanmadı.[81] İkincisi, Tolstoy yayından para kazanma arzusuna yenik düştü. Kitapçılara yüzde yirmi indirim teklif etti. Hepsini peşin ve nakit olarak ödemelerinde ısrarcı oldu, böylece onların iyi niyetini kaybettiği gibi, kâr getirebilecek pazarlama imkânlarını da çarçur etti. Sonya'nın Petersburg'da yaşayan kardeşi Pyotr Bers satışlardan sorumluydu, Tolstoy'un dağıtımı denetleyerek kitapçıların gücünü kırma girişimine pek sıcak bakmadı. Kaldığı daireyi depo olarak da kullanıyordu, satılmayan yüzlerce kitap kendisine iade edildi. Neredeyse bütün kesimlerden gelen olumsuz eleştirilerin de *Alfabe* kitabının satışına tabii ki katkısı olmadı. Bazı eleştirmenler, mat gri bir kâğıda basılmasına, resimlerin azlığına (28 adet) karşı çıkarken, kitabın hedef kitlesinin kim olduğuna dair açıklayıcı bir giriş yazısı olmamasını tenkit edenler de vardı.[82] Hepsi de Tolstoy'un yeni icat ettiği yöntemlerden kuşkulanıyorlardı.

Tolstoy kadar hassas bir yazarın eleştiri oklarıyla canının yanmaması mümkün değildi ama *Alfabe* kitabına duyduğu güven asla azalmadı. Ancak 1873 Haziranı'nda *Moskova Gazetesi*'ne halihazırdaki öğretim yöntemlerinin eksikliklerini sıraladığı açık bir mektup göndermekle sakinleşti. Önce *Alfabe* kitabının satılmamış 1500 nüshasının ciltli halini bozarak on iki küçük cilt halinde yeniden birleştirmeye karar verdi; her birinin fiyatı 10-25 kapike kadar düştü.[83] Sonra, yakın bölgedeki kırsal okullarda çalışan on iki genç öğretmen, onun yöntemini öğrenmek için bir haftalığına Yasnaya Pol-

yana'ya geldiler.[84] 1874'ün Ocak ayında, Tolstoy'a Moskova Edebiyat Komitesi önünde savunma fırsatı verildi. Komite, Tolstoy'un kendi yöntemini resmî olarak kabul edilmiş metotlarla karşılaştıracak bir deneme gerçekleştirme önerisini kabul etmişti. Bu denemenin sonuçları yetersiz çıkınca, öğretme yöntemleri hakkında saygın ve çok okunan dergi *Otechestvennye Zapiski*'de [Anavatandan Notlar] nihayetinde halk arasında tartışmaları alevlendiren, elli sayfalık bir *profession de foi* yayımladı.[85] "Eğitim Üzerine" Tolstoy'un tüm kalbiyle hissetiği eğitim manifestosudur.

"Eğitim Üzerine"de Tolstoy pedagojik yöntemlerini bütün ayrıntılarıyla tartışır, kendi bölgesindeki eğitim şartlarına dair geniş bir bilgi verir. Rus eğitim sisteminin eksiklerini şöyle özetler: "(1) halkın bilgisizliği (2) öğrencilerin zaten bildiği şeyleri onlara öğretmenin çekiciliği (3) Almanlardan fikir alma eğilimi (4) yeni ilkeler tesis etmeden eskinin eleştirilmesi."[86] Tolstoy'un çocuklara harflerin nasıl öğretilmesi, nasıl hece yapmaları gerektiğine dair iddialı fikirleri vardı. Almanya'dan uyarlanmış fonetik yönteminin Rusya'da uygulanabilir olmadığı konusunda caymaz bir tavırdaydı, yöntem baştan dezavantajlı olan köylü çocukları için ise hiç uygun değildi. Bazı açılardan Tolstoy zamanının ilerisindeydi, o zamanlar savunduğu şey 20. yüzyıl hazırlık eğitiminde aksiyomatik yöntem haline gelecekti.[87] Sonunda Rus hükümeti Tolstoy'un *Alfabe* kitabını 1874 Eylülü'nde onayladı. Bu yeni ciltli haliyle bile kitap az satmaya devam etti, 2000 ruble kaybettiği için sızlansa da[88] şimdi bir kez daha gözden geçirmeye can atıyordu.

İlk başta bazı küçük değişiklikler planlamıştı ama onda âdet olduğu gibi neredeyse tamamıyla yeni bir kitap ortaya çıktı. Benzer bir şey, üçüncü baskı için 1873'te *Savaş ve Barış*'ı gözden geçirdiğinde de olmuştu. Yeni ruh haliyle altı cildi dört cilde indirmiş, romandaki bütün Fransızcaları Rusçaya çevirmiş, kendine ait o uzun tarihî yorumların hepsini de ayrı bir sonsözde toplamıştı. Bu projede de Strahov epey işe yaramıştı. Tolstoy, şimdi adlandırdığı gibi söylersek, *Yeni Alfabe* kitabı için eleştirilere kulak verdi, maliyeti düşürüp kitaba bir önsöz koydu.[89] Yüzden fazla minik hikâye yazdı, "Alfabe" bölümünü okuma kitabından ayırarak kitabın toplam sayfa sayısını doksana çekti. Şimdi on dört kapik gibi, çok daha makul bir fiyata inmişti.[90] *Yeni Alfabe* 1875 Şubatı'nda basıldı ve birincisi ne kadar başarısız olduysa o kadar büyük bir başarı getirdi. Hemen Eğitim Bakanlığı tarafından tavsiye edildi, Tolstoy'un ömrü boyunca 100 binlik basımlarla yirmi sekiz baskıya ulaşarak en çok satan kitaplardan oldu. Tolstoy öldüğünde kitap bir milyondan fazla satmıştı. Devrimden önceki Rusya'da başka hiçbir ders kitabı bu kadar çok okunmamıştı.[91] Şair Anna Ahmatova, alfabe öğrenirken Tolstoy'un çocuk merkezli yaklaşı-

mından faydalanmış onlarca Rus'tan biridir. *Okuma İçin Rusça Kitaplar* adıyla çıkan yeni okuma kitabı, birinci baskıda kullanılan metinlere dayanıyordu, 1875 Ekim ayında basıldı. 1872'de basılan birinci kitabın çoğu *Yeni Alfabe* kitabına alınmış olduğundan, Tolstoy dört bölümün birincisi için on iki yeni öykü ve fabl yazdı.[92] Rus çocukları bunları da çok sevdiler.

Tolstoy, Rusya'daki acınacak durumda olan okuryazarlık düzeyini kesin olarak geliştirmeyi istediğini kanıtlamış, okumayı öğrendiklerinde kendi anadillerinin keyfine varan tüm sınıflardan Rus kız ve erkekleri çok önemsemişti. Peki ya kendi çocukları? Onlara karşı nasıl bir öğretmendi? Onun eğitime dair ülküleri için kobay olarak kullanılmak nasıl bir duyguydu? Babası meşhur bir yazar olarak büyümek gerçekte nasıl bir şeydi? 1872 Ekimi'nde Tolstoy, Aleksandrine'in bir kere de çocuklarına dair bir şey duyma talebini yanıtladı; herkese olduğu gibi Aleksandrine'e gönderdiği mektuplarda da daima o anki projelerinden, zihinsel meşguliyetlerinden bahsederdi. Tolstoy mektuplarında ailesinden çok fazla söz etmemiştir, altı çocuğuna dair yapmış olduğu kısa tasvirler bu yüzden sık sık alıntılanır.

En büyük oğlu sarışın Sergey'i zeki, matematik ve sanata doğal yeteneği olan biri olarak tarif ediyordu. İyi bir öğrenci olduğunu yazıyordu Aleksandrine'e, jimnastikte çok iyi olmakla birlikte, kaba saba ve dalgın bir çocuktu. Sergey'in aksine, duyarlı, elma yanaklı İlya her zaman sağlıklıydı ama ders çalışmayı çok sevmiyordu. Yine Sergey'e benzemez şekilde, hem çok kavgacı hem şefkatli, kimseye benzemeyen biriydi, o kahkaha attı mı herkese sirayet ederdi. Tolstoy, Sergey'in her çevreye üstün çıkacağından emindi ama İlya'nın hep saygı duyduğu birinin liderliğine ihtiyaç duyacağını hissediyordu. Sekiz yaşındaki Tanya annesine çok benziyordu, şimdiden çok anaçtı, en çok küçük kardeşleriyle ilgilenmeyi severdi. O zaman üç buçuk yaşında olan küçük Lev'i zarif, çevik, yetenekli diye tarif ederken, "çok zeki ama çirkin" diye betimlediği hastalıklı küçük Maşa'ya "aradığını bulamayacağı bir yaşam" öngörmüştü. "Süt gibi beyaz tenli, kıvırcık sarı saçlı; iri mavi gözleri tuhaf... ciddi ifadeleri yüzünden tuhaf görünüyorlar," diye tarif ettiği Maşa'nın herkese gizemli geleceğini hissediyordu. Aleksandrine'e, çocuklar üç yaşına gelinceye kadar onlarla uğraşmanın çok zor olduğunu itiraf ederken, en küçükleri altı aylık Pyotr'u harika, gürbüz bir bebek olarak tarif etmişti.[93]

Sonya'nın daha sonra vurgulayacağı gibi, kocası için hayatta en önemli şey işiydi,[94] ezilenlerin adına tam zamanlı bir eylemci olduğunda, küçük çocuklarını ihmal ettiği için ona sitem de edecekti. Ama çocukların nasıl eğitileceğine dair bütün kararları verecek olan Tolstoy'du, üstelik çocuklar büyürken babalarını az gördüklerinden, giderek daha da karizmatik bir fi-

güre dönüştü. 1870'li yıllarda, özellikle 1875'e kadar, epey faal ve ilgili bir babaydı, sonra *Anna Karenina*'nın girdabına kapıldı, hemen ardından da ruhi bunalım geldi. Tolstoy'un büyük çocukları, 1880'lerde yetişmiş olan genç kardeşlerine göre babalarından daha çok ilgi gördüler, bu daha sonra, babalarının öğretilerine göre yaşamaya hiç ilgi göstermeyen Andrey ve Mişa'nın durumunda açıkca kendini gösterecekti. Yaşça küçük Tolstoylar, yetişkin olduklarında hepsi Yasnaya Polyana'da cennet gibi bir ortamda geçirmiş oldukları ilk yılları anılarında yazan en büyük üç çocuğun aksine,[95] anne babalarının mutlu olduğu anılar eşliğinde büyüyemediler.

Tolstoy kardeşler babalarını annelerinden daha az gördükleri halde, etkisi daha çocukken bile üzerlerindeydi, sözü kanundu. Beş altı yaşlarındayken, babaları çocuk odasında göründüğünde bu büyük bir olaydı, çocuklukları boyunca onunla geçirmiş olduklar zamanı el üstünde tuttular hep. Tolstoy'un çocukları babalarını 1870'lerde tam bir *joie de vivre*'e* sahip olarak hatırlar. Kendine özgü o enerjisinden dolayı, babaları yanlarındayken hayatın kendilerine daha ilginç göründüğünü dile getirirler. Çalışırken rahatsız edilmekten nefret ediyor, tam bir huzur ve sessizlikte ısrar ediyordu. Diğer zamanlarda, çoğunlukla aşırı gelişmiş bir çocuk taşkınlığıyla neşeliydi. Temiz havada olmaya, açık havada idman yapmaya tutkun biri olarak, çocuklarını ata bindirmeyi, yüzdürmeyi, paten kaydırmayı çok severdi. Tolstoy oğullarının jimnastik yapmasını özellikle çok istemiş ama oyuncaklar konusunda aynı hevesi duymamıştı. Oyuncakların çocuk odasında bulundurulması yasaklandığından, çocuklar oynasın diye Sonya mukavvadan köpekler ve atlar yapmak, bezden bebekler dikmek zorunda kalmıştı. Tolstoy çocuklarını, geleneksel oyuncaklardan mahrum bırakmasını, muazzam bir kütüphaneyi onlara bağışlayarak telafi etti. Çocuklarında en çok nefret ettiği şey yalan, kabalık ve bir şeyi bıçakla yemeleriydi, bu tür kabahatleri onlara hiç aldırış etmeyerek cezalandırıyordu. Tolstoy kardeşler için yalan söylemek imkânsızdı, babalarının düşüncelerini okuyabileceğinden emin oldukları-dan, onun çelik gibi parlayan gözlerine bakamazlardı bile. Kendilerini çok sevdiğinden en ufak bir kuşku duymazlardı ama Tolstoy oğullarına karşı şefkat göstermeyi bir zayıflık saydığından, bunu her zaman yapmazdı. İlya babası tarafından okşandığını bile hatırlayamıyordu. Tolstoy kızlarına daima daha çok fiziksel şefkat gösterdi.

Kendi çocuklarına karşı her zaman sert ve zor beğenen bir öğretmendi, ona ayak uydurmak zor oluyordu (Tanya, çok sabırsız olabilen babasıyla ma-

* *Fr.* Yaşama sevinci. (ç.n.)

tematik çalışmaya çok korkardı). Mesele yalnızca "yapamam" sözcüğünün onun dağarcığında olmaması değildi, at üzerinde narisa kalkışı gibi, her şeyi büyük bir süratle yapardı. Tolstoy'un çocukları hem babalarından hem de annelerinden eğitim aldılar; babaları matematik, Latince ve Yunanca öğretirken anneleri de Rusça ve Fransızca derslerinden sorumluydu. Haftada iki kez gelip onlara Kitabı Mukaddes öğreten mahalle papazı, daha sonra Tanya için gelen bir resim öğretmeni ve birkaçı yabancı olan, Yasnaya Polyana'da daimi kalan öğretmenleri vardı. İngiliz eğitim sisteminin birçok boyutunu takdir ettiğinden, en büyük üç çocuk için tutulan öğretmenlerin ilki, 1866 Kasımı'nda oraya varmış İngiliz mürebbiye Hannah Tarsey'di. Ne Tolstoy ne de Sonya'nın İngilizcesi iyiydi, o yüzden mürebbiye gelmeden önce Wilkie Collins'in *Beyazlı Kadın*'ını okudular.

Hannah Tarsey, Windsor Şatosu'nun bahçıvanının kızıydı, bir başka aile tarafından alınan kardeşi Jenny ile birlikte Rusya'ya gelmişti. On dokuz yaşındaki Hannah, Sonya'dan yalnızca üç yaş küçüktü ve başlangıçta tam bir iletişim kuramadılar[96] ama çok çalışkan ve dost canlısı olduğundan ailenin en çok sevilen üyesi haline geldi. Çocuklara düzenli banyo yapma alışkanlığı getirdi, aileyi ilk kez Noel pastasıyla ve mum yakma adetiyle tanıştırdı (Sonya'nın yemek tarifi kitabındaki 26 numaralı "Tombiş Puding" tarifi). Hannah'nın memleketi Berkshire'daki pazar rostolarını özlediğine kuşku yoktu, ayrıca Tolstoyların Yorkshire pudinginin de tadına bakmasını istedi (132. tarif: "Kızarmış Biftek Yanında Börek"). Hannah kendini Rus tarzı yaşama kaptırıp altı yıl Tolstoylarla kaldı ama sağlığı bozulunca, 1872 yazının bitiminde, Sonya'nın Kafkasya'daki kız kardeşi Tanya'nın çocuklarına dadılık yapmak üzere Yasnaya Polyana'dan ayrıldı. Daha ılıman güney ikliminde toparlandı ve iki yıl sonra, Prens Dmitriy Maçutadze'nin karısı olarak yoksul Gürcü kral hanedanına girmiş oldu (ailenin kaşar peyniri üretme işinde başarılı olarak eşinin ailesini de kazandı).[97] Hannah ayrılınca onun yerine Fyodor (Theodor) Kaufmann çocukların öğretmeni oldu, hepsine Almanca dersleri verdi. Hannah'nın yerine kızlara mürebbiyelik yapmak için işe alınan sarışın güzel Dora'ya âşık oldu. Ama Dora otorite eksikliği yüzünden orada uzun süre kalamadı. Bu aslında biraz da Tolstoy'un aynı isimde, sarı tüylü bir İrlanda seteri olması yüzündendi (köpeklerine Dickens romanlarındaki kahramanların isimlerini vermeyi severdi). Bu Dora'yı ciddiye almayı herkes için iyice zorlaştırmıştı. Sonra sessiz, ciddi ve hep ağlayan Emily geldi.

Tolstoy kardeşler, erkek öğretmenlerini ve mürebbiyelerini babalarından ve hatta sürekli onlara giysi diken, el yazmalarını temize çekmediği zamanlarda ev işleri yapan annelerinden daha çok görüyorlardı. Yetişmelerinde,

içinde yaşadıkları ve aralarında çok tuhaf karakterlerin olduğu kalabalık ev ahalisinin diğer üyelerinin de etkisi olmuştu. Hepsinden önce, o da artık hanımı gibi titremeye başlamış hizmetçisi Aksinya Maksimovna'nın parlatmış olduğu gümüş çerçeveli ikonlarla dolu odasında oturan şallı, şapkalı ve epey yaşlı Toinette Teyze vardı. Çocuklar için Toinette Teyze, servi kokusu ve içi arasıra onlara da ikram ettiği zencefilli kekle dolu komodin çekmeceleri demekti. Nazikti ama çocuklar hem onu hem de refakatçisini çok sıkıcı buluyorlardı. Natalya Petrovna ha bire mülk sahipleri, subaylar, manastırlar hakkında bir şeyler geveler durur, Sergey'e kadının ağzı sanki kaşayla* doluymuş gibi gelirdi. Sonra –ailenin eski köleleri– uşakları vardı. En çok saygı duyulan, Tolstoy'un büyükannesinin yaşlı hizmetçisi Agafya Mihaylovna'ydı; sonraki yıllarda koyunlara bakmış, ailenin kâhyası olarak çalışmıştı, şimdiyse malikânede emekli maaşıyla yaşıyordu. Bu uzun, zayıf kadın çocuklar küçükken onlara bir parça korkutucu gelirdi, ama bütün ev halkının çok sevdiği biriydi. Tolstoy evlenmeden önce, soğuk kış gecelerinde semaverin başına sessizce oturup azizlerin hayatını okurdu. Ailenin borzoy ve diğer av köpekleriyle bir bakıma sefalet içinde yaşadığından, ailedeki herkes ondan sevgiyle "köpek mürebbiyesi" diye bahsederdi. En büyük beş Tolstoy çocuğunun dadısı olan, kısa boylu, şişman Mariya Afansiyevna Arbuzova da herkes tarafından çok sevilirdi. Hannah geldikten sonra, kâhya oldu. Çocukları hep şımartır, onlara kilerden gizlice kuru İran kayısısı ve başka yemişler verirdi. Hem o, hem de ailenin güvenilen uşakları olan oğulları Pavel ile Sergey, Tolstoy kardeşlerle çok samimiydiler. Pavel sonra Tolstoy'a ayakkabı yapmayı öğretti, Sergey de sadık Aleksey Stepanov emekli olunca Tolstoy'un özel uşağı oldu. Çocukların büyük saygı beslediği, mülayim Aleksey aslında Yasnaya Polyana'nın kölelerindendi. Kırım'a giderken Tolstoy'a eşlik etmişti. Tolstoy'un ilk öğretmeninin kızı Dunyaşa Bannikova ile evlendi. 1866'da İlya doğduğunda, Tolstoy onu malikâne müdürlüğüne terfi ettirdi. Tolstoy'un çocuklarının neredeyse bütün ev ahalisiyle derin bağları vardı. Örnekse, Sergey'in süt annesi olmuş Yevlampiya Matveyevna, Yasnaya Polyana arabacısı, çocukların midillilerine bakan Filipp Rodionov'un karısıydı.

Giderek filizlenen aileyi ve yabancı öğretmenleri barındırabilmek için, Tolstoylar evlerinin yanına yeni bir ek bina yapmak zorunda kaldılar. İlk ek binayı 1866 yazında yapmışlardı, 1871'in sonunda üst katta yeni bir konuk odasıyla yemek odası, alt katta ise Tolstoy için bir çalışma odası ve yazın dışarıda yemek yemek için alışaptan ferah bir taraça yaptılar.[98] Bu eklemeler,

* Lapa. (ç.n.)

bir zamanlar kumar borcunu kapatmak için Tolstoy'un satmış olduğu konağın iki tarafından açılmış ikiz kanatların simetrisini mahvetti, ama fazla oda ihtiyacını da karşıladı. İkinci ve son ek bina, 1871 Aralık'ında tamamlanarak, Tolstoy kardeşlerin her zaman en çok eğlendiği zamanlardan biri olmuş Noel'e hazır hale geldi. Sonya, bütün boya badana, dekorasyon işlerinin ardından, portreleri asma, yerleri silme işlerine nezaret ederek ambardan antika şamdanları ve çatal-bıçak takımını getirtti. Noel Arifesi'nde gece yarısından hemen önce üç kızak dolusu misafir gelmeden, yılbaşı kostümlerini dikti, cevizleri yaldızladı. Ertesi gün daha çok konuk geldi, ağaç süslendikten sonra, tepetaklak düşenlerin, kar kütlesine çarpıp savrulanların ortalığı kahkahaya boğduğu patenle ve kızakla kaymalar başladı. O yıl, yedi Tolstoy, artı Hannah, Toinette Teyze, Natalya Petrovna, Sonya'nın dayısı Kostya, Tolstoy'un halası Polina, erkek yeğeni Kolya, kız yeğenleri Varya ve Liza, artı Liza'nın kocası Leonid Dmitriyeviç, Tolstoy'un eski dostu Dmitriy Aleksiyeviç Dyakov ve onun kızı Maşa, artı Maşa'nın eski mürebbiyesi Sofya, bir başka İngiliz mürebbiye Katie'yle beraber tam yirmi kişi yemeğe oturdular. Gecenin ilerleyen saatlerinde Kostya Dayı bir vals çalmaya başladı, şimdi herkes dans ediyordu. Ardından tombul, kızıl sakallı Dmitriy Aleksiyeviç, Leonid Dmitriyeviç'le Kazak dansı yapmaya başlayınca izleyiciler gülmekten kırıldılar.

Noel, Tolstoy kardeşlere oyuncak izni verildiği neredeyse tek zamandı. Tanya, özellikle vaftiz babası Dmitriy Aleksiyeviç'in vermiş olduğu bez bebeklere bayılırdı; bütün bez bebeklerine istisnasız olarak, Dmitriy Aleksiyeviç'in kızı, 1871'de on altı yaşına girmiş ve idolü olan Maşa'nın adını vermişti. Yine Noel'de çocuklar, maskeler takabilir, karşı cins gibi giyinebilir, hayvan kılığına bürünebilirlerdi. Kutlamaların ikinci gününde Tanya, uzun mavi bir elbise giymiş, yüzüne pudralar sürmüş bir marki, kardeşi Sergey de markiz oldu. İlya kırmızı bir etek giydi, Katie kendini bir soytarıya çevirdi, Liza mujik olurken, Sonya da Rus ulusal giysisi giydi. Kostya Dayı ve Kolya, geleneksel dans eden ayılar kılığına girerken, ağaç lifinden örme çizmeler giymiş Dmitriy Aleksiyeviç ona sıçrayarak eşlik eden bir keçiyle görünmüştü ki çocukların neşeyle tanımış oldukları gibi bu babalarından başkası değildi.[99] İşte bu, Yasnaya Polyana'daki en mutlu zamanlardan, ama aynı zamanda da en son mutlu zamanlardan biriydi.

Yaşça büyük çocuklar, küçükken insanların ziyarete geldikleri yaz aylarını da iple çekerlerdi. Babalarının arkadaşları (Afanasiy Fet ile karısı, Sergey Urusov ve Nikolay Strahov gibi) genellikle birkaç günlüğüne kalmaya gelirlerdi, ama Tanya teyzeleri ve 1871'de hepsi beş yaşından küçük olan kuzenleri Daşa, Maşa ve Vera her yaz gelip bir ayı aşkın bir zaman diğer ka-

natta kalırlardı. Sonya'nın kardeşi Stepan (Styopa Dayı) da 1866'dan 1878'e kadar, ergenlik çağında her yazı Yasnaya Polyana'da geçirdi. Arada bir büyükanne Lyubov kalmaya gelirdi (şimdi Petersburg'da yaşıyordu) ve Polina Hala, artık daimi evi haline gelmiş Tula'daki manastırdan düzenli ziyaretler yapardı. Evin önündeki çimenlikte düğüncicekleri açmaya başlayınca, yaz sahiden gelmiş olur, çocukların yaz giysileri dolaplardan çıkarılır, artık kafur kokmazdı. Bir meşe ağacının gölgesinde kızların yüksek sesle şiir okuduğu, ırmak kenarındaki semaverli pikniklerin zamanıydı şimdi. Mantarlar toplanır, gece şenlik ateşleri yakılır, yakındaki Kozlovka köyünden hızla geçen ekspres treni izlemenin heyecanı yaşanırdı. Yaz ayrıca reçel yapma zamanıydı, her yıl bahçedeki ıhlamur ağaçlarının altında, bal arılarının ve yabani arıların başların üzerinde vızıldadığı bir ritüeldi bu. Çıplak ayaklı köylü kızları, kavurucu ikindi vakti sundurmaya kadar gelir, yanlarında getirdikleri mantar ve çilek dolu yiyecekleri birkaç kapike satarlardı.

En büyük iki Tolstoy erkeği için yaz aynı zamanda kelebek avına çıkmak, Kırgız midillileri Şarik ve Kolpik'e binip meşe ağaçlarının arasından geçerek, üzerine çiy düşmüş unutma beni çiçekleriyle dolu arazide at koşturmak anlamına geliyordu. Eğer şanslılarsa, İngiliz aygırına binmiş babaları, Sergey ve İlya'ya eşlik eder, atları çoğu kez soyunma kabininin yanındaki huş ağacına bağlar, gölde yüzmeye giderlerdi. Yetişkinliği sırasında, giysilerini değiştirmek için en azından bir barakaya alışkın olan Sonya, Yasnaya Polyana'ya ilk geldiğinde, kıyıdan başka hiçbir şey olmadığını keşfedince çok şaşırmıştı. Ne var ki Tolstoy'a göre, doğal hayatı yaşama coşkusuyla uyumlu bir şeydi bu. Sergey bebekken, Tolstoy köyden ham keten bezi satın almış, Sonya'dan bebek için, kendisinin de giymekten hoşlandığı, onunla özdeşleşmiş (hatta sonradan bunlara *tolstovka* ismi verildi) gömleklere benzeyen, eğri yakalı geleneksel köylü gömlekleri dikmesini istemişti; Sonya bunu hakkıyla yaptı, ayrıca Sergey'in sert ketenin altına giymesi için, kendi ince muslin gömleklerinden küçük zıbınlar dikti.[100]

Tolstoy ailesi, yaz tatillerinde sadece iki kez, 1873 ve 1875 yıllarında Yasnaya Polyana'dan uzaklaşıp doğuya doğru 804 km uzaklıktaki Samara ili bozkırındaki yeni mülklerine gittiler. Bu çocuklar için büyük bir macera oldu, ana-babaları için de büyük bir girişim. Tolstoy aslında sağlık sorunları nedeniyle birkaç yolculuk zaten yapmıştı: Göçebe Başkırtların ürettiği mayalı at sütü kımızın yararına çok inanıyordu. Bozkıra yaptığı ilk gezi 1862 yazında, evlenmeden önce gerçekleşmişti, sonra Sonya ve çocukları evde bırakıp 1872 ve 1872'de yeniden gelmişti. 1871'de (şimdi on altı yaşındaki) Stepan Bers'i ve eski uşağı Vanya Suvorov'u da yanına almış, orada altı hafta

kalmıştı.[101] O zaman, Yasnaya Polyana'dan sadece iki günlük mesafade olan Nijniy Novgorod'un ötesine giden bir demiryolu yoktu, Tolstoy'un kımız tedavisi gördüğü uzaktaki bozkır köyüne ulaşmak, Volga üzerinde bir buharlıyla iki günlük yolculuk, sonra da, Orta Asya anayolu üzerinde kurulmuş Samara'dan *tarantas* içinde yapılan iki günlük bir yolculuk daha gerektiriyordu. Bu yolculuğun sonunda yolcuyu bekleyen şey, kilometrelerce uzanan kavrulmuş, ağaçsız bir bozkırda, yuvarlak keçe bir çadır, neredeyse yalnızca koyun eti ve galonlarca kımızdan oluşan bir diyetti.

Dinlenme amaçlı kuş uçmaz kervan geçmez bir yerde kurulmuş bu ilkel Başkırt köyüne gitmenin, Ruslara özgü bir alışkanlık olduğu söylenemezdi. O zamanlar çok daha rağbet gören şey, yurtdışına, Alman ılıcalarına veya Fransız Rivierası'na gitmekti. Rusya İmparatorluğu'nda kalmak isteyenlerin şimdi birçok seçeneği vardı: Baltık denizinde açık güvertede deniz havasını içine çekebilir, Kafkasya'da Kislovodsk veya Pyatigorsk gibi, kaplıcaların çevresinde kurulmuş uğrak yerlerinde sulara girebilir, gittikçe bilinir hale gelen, Romanovların tatillerini geçirdiği, ılık Kırım'daki deniz kasabası Yalta'ya gidebilirlerdi. Tolstoy çok uzun zamandır rağbet gören şeylere aldırmıyordu, hayatı kolaylaştıran şeylerin olmamasından büyük zevk alıyordu, Sonya'ya neşeyle yazarak yatak, tabak ve beyaz ekmeğin yokluğunu (yemekler çatal kaşıksız, ağaç kâselerde yeniyordu) onun "Kremlinli yüreğinin" kaldıramayacağını söyledi.[102]

Başkırtlar aslen, Samara'nın doğusunda, Kama ve Ural nehirleri arasında yaşayan, Güney Urallardan göçebe atlılardı. Türk dillerinden birini konuşan bu Müslüman halk, 16. yüzyılın ortalarında Kazan'ın fethinden sonra Rus üstünlüğünü tanımak zorunda kalmış, ne var ki Ruslar ve Volga bölgesinden diğer etnik gruplar, yüzlerce yıldır kendilerine ait olduğuna inandıkları topraklara yerleşince, giderek azınlık haline gelmişlerdi.[103] Burası Rusların, Kazakistan ve ötesine girme hazırlığı olarak, 18. yüzyılda Samara'dan yeni Orenburg kasabasına kadar bir dizi istihkâm yapmaya başladıkları bir sınır bölgesiydi (Semerkant, yüce Beyaz Çar'ın yeni Türkistan eyaleti için 1868'de fethedildi). Başkırtlara 18. yüzyılın ortasında zalim bir şekilde boyun eğdirildikten, toprakları Rus İmparatorluğu tarafından tamamen yutulduktan sonra, özel bir vergiye tabi tutuldular, en bereketli çayırlarını boyuna sömürgeleştiren birçok Rus'un arasında geleneksel yaşamlarını sürdürmeye çalıştılar. Bu Ruslardan biri de Tolstoy'du.

Alfabe kitabının birinci baskısını gerçekleştirmek için Tolstoy cebinden epey para harcamış olabilirdi ama *Savaş ve Barış*'ın satışından gelen epey birikmişi vardı, hayatının bu aşamasında gelirlerini artırmayı çok istiyordu.

Başkırt toprağı çok ucuzdu, biraz toprak satın alıp işlenmesinden gelecek geliri cebine indirerek çok kârlı bir iş yapmak için fırsat kolluyordu. Oraya varışından iki hafta sonra, toplam maliyeti 17 500 ruble olan yaklaşık 28 bin kilometrekarelik bir toprak almaya karar verdi. Sonya'ya yazdığı mektupta sorunsuz yapılmış iki hasatla yatırımın parasını çıkaracağını, ama bunu mümkün kılmak için ertesi yaz orada yaşamaları gerektiğini bildirdi. Bir tablo anlatır gibi, karısına engebeli araziyi tasvir ederken ağaç, hatta hiç gölge olmadığını kabul ediyor, "bozkır havası, ılıca banyoları, kımız ve ata binmeyle" bunun telafi edilebileceğini söylüyordu. Onayını beklediğine dair Sonya'ya teminat verse de daha bir cevap almadan işe girişti. İşin aslı, Sonya bu işe can atmıyordu. "Eğer kârlıysa, bu senin işin, bu konuda hiçbir fikrim yok. Beri yandan, yüzlerce kilometre boyunca bir tek ağaç olmayan bir bozkırda, hele de beş çocuğu varsa oraya asla gönüllüce gitmeyecek birini orada yaşamaya zorlamak için son derece önemli bir gerekçe olmalı."[104]

1871 yazında Tolstoy ve ona eşlik eden iki kişi, civardaki mollaya ait, zemini sorguç otuyla kaplı büyük bir Başkırt *kibitka*'sında (çadır) yaşadı. Önceleri cami olarak kullanılmış bu çadırda, bir masa, bir sandalye, atlar için yulaf, kara bir köpek, ortalığı velveleye verseler de düzenli olarak yumurtlayan tavuklar vardı. Tolstoy Sonya'ya yazdığına göre, her gün şafakta kalkıyor, üç fincan çay içtikten sonra, tepelere kadar gelen at sürülerini izlemek için dışarı çıkıyordu (bin kadar olduklarını saymıştı). Sonra perdelerin arkasında Başkırt kadınlarının içi deriyle kaplı yayıklarda ürettikleri kımızı içmeye sıra geliyordu, kımızı servis eden hep erkeklerdi. Ardından, Rusya'dan kımızlı tedavi için gelmiş, içlerinde ona Heredotos'u okumakta yardımcı olmuş Yunanlı bir öğretmenin de bulunduğu diğer insanlarla yarenlik etmek için genellikle köye kadar yürüyordu. Kimi zaman (toy kuşu, dövüşken kuş ve nadiren kurt) vurmak için ava gidiyordu. Tolstoy soylu unvanı nedeniyle, ziyaret ettiği Başkırtlardan hep çok büyük konukseverlik görüyordu. Haziranın sonunda Tolstoy ve Stepan, Tolstoy'un oraya vardığında altmış rubleye satın aldığı atın çektiği bir arabayla seyahat ederek 80 km doğuya gidip, birkaç kilisenin, çoğunlukla ahşap evlerin, tahıl, don yağı ve post ticaretinin faal olduğu Buzuluk isimli bir kasabaya geldiler.[105] Bozkırdaki o yorucu yolculuğun yarısında zor bir gece geçirdikten sonra nihayet vardıklarında, Tolstoy horul horul uyudu; öyle derin bir uyku çekti ki üzerindeki tahtakurularını bile hissetmedi. Uyanınca aklında sadece görmeye gelmiş oldukları renkli panayır vardı. Kırgız, Kazak ve Sibirya atlarının ticareti için neredeyse on iki farklı ulustan insan toplanmıştı.

Tolstoy o yıl Yasnaya Polyana'ya çok neşeli bir ruh haliyle, bozkırın kuru sıcağı, açık gökyüzü ve temiz havanın keyfini çıkardığından sağlığı da daha

iyi olarak döndü. Sounda, ertesi yaz yanına altıncı çocukları Pyotr'u (Petya) yeni doğurmuş Sonya'yı almadan Samara'ya geri döndü. Eşlik etsin diye yanına bu kez, mülkünün ilk müdürü olacak, Yasnaya Polyanalı bir köylü olan Timofey Fokanov'u aldı. Bu yolculuk birçok açıdan zordu. 1871 yılının hasadı kötü olmuştu ama 1872 hasadı on yıllardan beri en zayıfıydı, bu da ertesi yılki hasadın da kötü etkilenmesi demekti. Bu sefer çadır yerine bir evde kalıyordu –bu yeni *hutor*'undaki (çiftlik) bir evdi– ama hiç tatmin edici değildi. İlk izlenimin çok hoş olduğunu, ama gölcükte hiç su olmadığını yazıyordu Sonya'ya. Evin eski ve kasvetli durduğunu kabul ediyor, sadece iki odası olsa da kesinlikle hepsine yeteceğine dair güvence veriyordu.[106] O yaz Tolstoy, sonunda basılıyor olan ilk *Alfabe* kitabıyla çok meşgul olduğundan yalnızca üç hafta sonra geri döndü.

Sonya bozkırda yaşama konusunda epey endişeliyse de ertesi yaz, ailecek doğuya doğru yola çıkıldığında, bunu bastırmasını bildi. 1873 Haziranı'nda Tolstoy hanesinin on altı üyesi konuk odasında toplandı, kapıları kapadı, kendilerini bekleyen yolculuğa hazırlık yapmak için ses çıkarmadan bir süre durdu, sonra kalkıp haç çıkararak ayini tamamladı. Tula'ya kadar at arabaları ve yük arabalarından oluşan bir kervanla gidip trene bindiler, sonra da Nijniy Novgorod'da Samara'ya giden buharlı bir gemiye. Gemiye adımlarını attıkları anda, üçüncü mevkide yolculuk eden, tuhaf giysiler ve takkeler giymiş Tatarları ve İranlıları gördüklerinde, özellikle de konuşmalarını duyduklarında artık Asya'da olduklarını hissettiler. Kazan'daki yakıt ikmali için verilen moladan yararlanan Tolstoy, bir zamanlar nerede yaşadığını onlara göstermek için en büyük oğulları Sergey ve İlya'yla gemiden indi, Sonya Volga'da birkaç kilometre uzaklaşana kadar, gemiye yeniden binemediklerini anlayamadı. Biyografisinde not düştüğü gibi geminin kaptanı "bir fani için" asla geri dönmezdi ama Tolstoy kont olduğundan durum farklıydı.[107] Samara'dan Tolstoy'un arkadaşı Urusov'un Yasnaya Polyana'dan getirtmiş ve bağışlamış olduğu altı atın çektiği koskoca bir arabayla seyahat ettiler. Bir köylüye ait arabacı hanında geçirilen geceyle son bulan, uzun, sıcak ve tozlu bir yolculuk oldu bu. Dışarıda, yıldızların altında, otların üzerinde uyuyan, daha önce asla böyle bir manzara görmemiş büyük çocuklar için her şey yeniydi.

Nihayet vardıklarında Tolstoylar, bu yeni mülklerindeki son derece basit ve küçük ikametgâha tıkışmak zorunda kaldılar. Baktılar olmuyor, Tolstoy ve Stepan bir kibitkaya geçti, erkek çocuklar ve Almanca öğretmenleri de ahırda uyudu. Sonya'nın endişelerinin haklı olduğu ortaya çıktı. Yakacak olarak kullanılan tezek iyi yanmıyor, iğrenç kokuyordu. Gün boyu

her yer sinek kaynıyor, mumlar yakılır yakılmaz tavandan karafatmalar düşüyor, masa örtüsünün üzerinde kaçışmaya başlıyordu. Kilometrelerce uzaktaki Başkırtlar ve köylülerden başka komşuları yoktu. Yine de Sonya başına geleni cesaretle karşıladı, herkes mutlu olsun diye elinden geleni yaptı. Tolstoy, herkesin kendi yüzünden orada olduğunun farkındaydı, o da herkesi neşeli tutmak için elinden geleni yaptı. O yaz, kımız yapsın diye yaşlı bir Başkırt'ı davet etti, adamın kımızı neredeyse hazırdı. Muhammed Şah karılarını, gelinlerini ve on kısrağını alıp geldi, Tolstoyların evlerinin yakınına çadırını kurdu. Her sabah ailenin bazı üyeleri ve Kafkasya'dan onlara katılmak üzere gelmiş Hannah, kibitkadaki halının üzerine bağdaş kurup oturuyorlar, Muhammed'in ikram ettiği ağaç kâselerden içiyorlardı. Başkırtlar, Rus yerleşimciler gibi yerleşik hayata ayak uyduramamışlardı. Muhammed Şah, giysilerinin renkleri ve farklı tarzlarıyla ayırt edilebilen Tambov ya da Ryazanlı köylü çiftçilere kaybetmiş oldukları toprakları hasretle anıyordu.

Bir oturuşta sekiz kâseye kadar kımızı mideye indirmek Tolstoy'un sağlığına şüphesiz iyi geliyor, ayrıca Orenburg ve Buzuluk'taki at fuarlarına gitmeye bayılıyordu, bir seferinde de yabani bir at sürüsü satın aldı. Ne var ki o yaz aklında hep kuraklık ve art arda üçüncü verimsiz hasadı yaşamaya başlamış bölgedeki kıtlık vardı. Yatırımını iki yıl içinde amorti edebileceğine dair yaptığı iyimser tahminin gerçekleşmesine dair bir umut yoktu şimdi. Sonya bir şeyler yapması için onu doldurușa getirdi, ayrıca yeni valinin insanı dehşete düşüren ilgisizliği onu harekete geçirdi.[108] Sahiden de vali, devlete ödenmemiş vergi borcu olan köylülere baskı yapmaktan başka bir şey yapmıyordu. Tolstoy problemi enine boyuna değerlendirmek için atına atlayıp iki hafta boyunca, kendi çiftliğinin 80 kilometrelik yarıçapı içinde bulunan yerleşimleri dolaştı, sonra en yakın köy olan Gavrilovka'daki yirmi üç hane halkının ayrıntılı bir envanterini çıkardı. Envanter, her bir ailenin sığır sayısı, mülklerinin büyüklüğü, ne kadarını ekmiş oldukları, ne kadar hasat kaldırmış oldukları ve borçlarının miktarlarını içeriyordu. Sonra oturup *Moskova Gazetesi*'nin editörlerine bir mektup yazarak hükümetten ve halktan acilen yardım talebinde bulundu. Aynı zamanda Aleksandrine'e de yazarak meseleyi saraya götürmesini istedi.

Rusya'da Samara ili kadar her yılın hasat gelirine bu kadar muhtaç başka bir yer yok, diye yazmıştı mektubunda. Gitmiş olduğu her yerde aynı durumla karşılaşmış, ildeki nüfusun yüzde doksanını tehdit eden bir kıtlığın yaklaşma işaretlerini görmüştü: "Hiçbir yerde erkek yok, iş aramak için uzaklara gitmiş hepsi, evde yalnızca zayıf kadınlar, hasta, zayıf çocuklar ve

yaşlılar kalmış. Hâlâ tahıl var ama bitiyor; köpekler, kediler, danalar, tavuklar sıska ve aç, pencerelerin altına gelen dilenciler ya eli boş dönüyor ya da kırıntılarla yetiniyor."[109] Tolstoy yetkililerin tercih ettiği hareket tarzının (yaklaşmakta olan kıtlığın onların sarhoşluğu ve tembelliği yüzünden olduğu savını ileri sürerek suçu köylülerin üzerine yıkmayı denemişlerdi) bu felaketi basitçe görmezden gelmek olduğunun farkında olarak, topladığı tüm veriyi mahalli papaza yazılı olarak onaylatıp kuşkusuz okuma yazma bilmeyen köyün muhtarına ıstampayla damgalattıktan sonra mektubuna dâhil etti. Araştırması epey kapsamlıydı:

> 1. Savinkin [hane halkı]. 65 yaşında bir adam ve yaşlı bir kadın, 2 erkek evlat, biri evli, 2 kız. Beslenecek 7 nüfus, 2 işçi. Hiç hayvan yok: At yok, inek yok, koyun yok. Son atları çalındı, inek geçen yıl öldü, koyunlar satıldı. 4,5 dönüm ektiler [geçen yıl]. *Hiçbir şey* yetişmedi, dolayısıyla biçilecek hiçbir şey yok [bu sene]. Birikmiş tahıl yok. Son iki dönem için 30 ruble kelle vergisi, geçen yıldan kalan borçlar için 10,5 ruble, tren bileti için kişisel borç 13 ruble ve toplamda 53,5 ruble...
>
> 19. Hramov [hane halkı]. Beslenecek altı boğaz, bir bebek, bir işçi. Hayvanlar: 2 at, 3 inek, 5 koyun. 4 dönüm ektiler, hiçbir şey yetişmedi: Borç: 28 ruble 48 kapik...[110]

Tolstoy'un mektubu 17 Ağustos'ta, aile eve, Yasnaya Polyana'ya yolculuk ederken yayımlandı ve birçok gazetede ardı ardına görüldü. Rus okurların gözüne çarpan, Tolstoy'un çıkarmış olduğu envanterdeki gerçeğe dayalı ayrıntılardı, yaklaşan büyük ölçekli trajediye karşı yalnızca uyarmıyor, şimdiye kadar köylü hakkında toplanmış ilk istatistiksel bilgiyi de içeriyordu. Avrupa'daki liberal politikacılar 19. yüzyılın başından beri, toplumsal gelişmenin değerli bir aracı olarak, halktan deneysel veri toplamanın öncülüğünü yapmaktaydılar, ama siyasi görüşlerin hayaleti Rusya'da istatistik biliminin gelişmesini engellemişti. I. Nikolay Rus toplumunun mikroskop altına yerleştirilmesi konusunda (özellikle de toprak köleliği ve devlet kurumları söz konusu olduğunda) o kadar ihtiyatlıydı ki birçok istatistiksel çalışmayı sansürledi. Bunun bir sonucu olarak, 1861 Toprak Köleliğinin Kaldırılması Yasası'ndan önce, nüfusun büyük bir çoğunluğunu temsil ettiği halde, Rus köylüsüne ait istatistiksel bilgi hemen hemen hiç yoktu. 1860'larda tavırlar tahmin edilebileceği şekilde değişmekle birlikte, 1880'li yıllara kadar aydın kesiminin az ücret alan üyeleri *zemstvo* (yerel hükümet) adına köylerde nüfus sayımı yapmaya başlamadı, yine ancak 1897 yılında ilk ulusal nüfus sayı-

mı yapılabildi. Tolstoy'un 1873'teki kıtlıktan söz eden mektubu ulusal çapta ses getirdi, yaklaşık 2 milyon rublelik ve 344 tonluk tahıl bağışı sağladı. Hem merkezî hükümetten hem de bütün halk kesimlerinden gelen bağışlar aracılığıyla, çekilen ıstıraplar ya önlendi ya da hafifletildi. Bu, Tolstoy'un birçok Rus köylüsünün yaşam gerçekliğine ilişkin ilk eylem çağrısıydı, sonuncusu da olmayacaktı.

9. BÖLÜM

Romancı

> O sıralarda İngiliz aile romanlarından epey okudu, bazen de şöyle diyerek onlarla alay etti: "Bu romanlar her zaman erkeğin kolunu *kızın beline* dolamasıyla son bulur, sonra evlenirler, erkeğe bir mülk ve baronet payesi miras kalır. Bu yazarlar, romanlarını kızı ve erkeği evlendirerek bitirirler. Halbuki bir roman evlenmeden önce olanlarla değil, evlendikten sonra olanlarla ilgilenmelidir."
>
> Tolstoy'un oğlu Sergey'in hatırası.[1]

Tolstoy, *Alfabe* kitabının son bölümünün elyazmasını 1872 Şubatı'nda matbaacılara teslim ettiğinden beri romana geri dönmek için sabırsızlanmaktaydı. Bu kez *Savaş ve Barış*'ı bitirdiğinde olduğu gibi amansızca konu araştırmasına girişmedi. Tolstoy bu kez hedefini tam olarak biliyordu, ama hayal gücü henüz edebi kahramanların en büyüklerinden biri haline gelmeye yazgılı, insanın aklını çelecek denli güzel sosyete hanımının dağınık saçları tarafından esir alınmamıştı. Bunun yerine aklı Büyük Petro'yla, Rusya'nın ilk büyük devrimcisi olan iki metre on santimetrelik frengili soytarının alkol destekli sadizmi ve sonsuz enerjisiyle meşguldü. Adil olmak gerekirse, Tolstoy bu karakter özelliklerini titiz araştırması sırasında günışığına çıkarmıştı ama bu özellikler onu "reformcu çar" hakkında bir roman yazmayı artık istemediği sonucuna götürdü. *Anna Karenina*'yı başlatmış ilham kıvılcımına

açık olmasını sağlayan da bu keşif olmuş, bu ilham 17. yüzyıl sonu, 18. yüzyıl başı Rus tarihine ilişkin eldeki kaynaklara ciddi biçimde giriştikten sonra gelmişti. Tolstoy Büyük Petro hakkında yazacağı bu romana başlamayı otuz üç kez denedi.[2]

1872'de Büyük Petro'yla ilgilenen tek Rus sanatçı Tolstoy değildi, besteci Musorgski, Petro'nun tahta çıkışı zamanında geçen iddialı bir tarihî opera bestelemeyi bu tarihte planlamıştı. O yıl I. Petro'nun halkın gözü önünde olmasının bir başka nedeni vardı: Büyük Petro'nun doğumunun 200. yıldönümüydü. I. Nikolay, kendi saltanatı döneminde, Petro kültünü faal olarak teşvik etmiş, yıldönümü resmî törenle kutlanmıştı. Yeni bir savaş gemisine Petro adı verildi, Petrozavadosk'a bir heykeli dikildi (St. Petersburg kurduğu için onun adını taşıyan tek şehir değildi), Çaykovski olayın onuruna kısa bir oratoryo besteledi; bunlar iki yüzüncü yılı vurgulamak için yapılmış olanlardan akla gelen birkaçıydı. Bir sürü yeni yayın ortaya çıktı –kesin bir rakam vermek gerekirse 1049 adet–[3] ve toplumun bir sonraki "büyük reformcu"su II. Aleksandr'ı hâlâ çağın Petro'su olarak görme eğilimi taşıyan kimi Rus tarihçilerden bir yığın methiye geldi. Büyük Petro'yu putlaştıranlar arasında, Moskova Üniversitesine rektör olarak yeni atanmış, ülkenin en önde gelen tarihçisi Profesör Sergey Solovyov da vardı. On iki bölümden oluşan "Büyük Petro Hakkında Konferanslar" dizisinin birincisinde, "Bu büyük adamın doğduğu günden beri 200 yıl geçti," diye duygulu bir giriş yaptı. "İnsan her yerde şu sözleri duyuyor: Bu büyük kişinin 200. doğum yıl dönümünü kutlamalıyız; bu bizim görevimiz, bu kutsal, vatanseverce bir görev, çünkü bu ulu kişi bizlerden biri, bir Rus."[4]

Solovyov, Tolstoycu gayrette bir araştırmacıydı, Tolstoycu ölçekte bir şeyler yayımlamıştı da. Karamzin'in *Rus Devleti'nin Tarihi* (1806-1826) isimli eserini on üç yaşındayken en az on iki kez okumuş, sonra 1851'de kendisi Rusya tarihini yazmaya başlamıştı; öldüğü 1879'a kadar onu meşgul edecek bir projeydi bu. Karamzin'in yazdığı Rus tarihi, Çar I. Romanov'un 1613'te tahta çıkışına kadar olan dilimi kapsamıştı, Solovyov'un *İlk Dönemlerden İtibaren Rus Tarihi* kitabı incelemeyi 1774'e, yani Pugaçev İsyanı'na (Büyük Yekaterina acımasızca bastırmıştır) kadar genişletti. Kuşkusuz Tolstoy bu tumturaklı tarihi çok dikkatlice okumuştu, özellikle de Büyük Petro'nun saltanat yıllarından bahseden ciltleri. Solovyov, Rusya'nın bir ulus olarak evrimine herkesin aynı şekilde bakmasını istiyordu. Tarihî ilerlemeye inanmış katı bir Batılılaştırmacı olarak, Petro'nun reformlarını Rusya'yı hukuk yoluna sokan, böylece onu Avrupa uygarlığına daha da yakınlaştıran kaçınılmaz ve doğal bir gelişme olarak görüyordu. Tolstoy'a göre Solovyov'un

tarihi Petro-öncesi Rusya'yı "hiçbir şey yapmaya gücü olmayan, zalimliğin, hırsızlığın, dayağın, hoyratlığın kol gezdiği" bir ülke olarak ortaya koyuyor, Rusya'yı 18. yüzyılda böylesi hızlı ilerlemeler katetmiş muazzam ve birleşmiş bir devlete dönüştürmekte halkın katkısını kabul etmekte çok yetersiz kalıyordu. Tolstoy, Rus yöneticilerinin yaptığı işlere, izlediği politikalara yoğunlaşmış bir başka tarihe de kaçınılmaz olarak eleştirel yaklaştı,[5] Petro'nun ayakları yere basan meraklarına hayran olan Solovyov'a bu noktada katıldı, başka ortak bir şey bulamadı.

Petro'nun yönetimi sırasında Rusya'da yaşamanın nasıl bir duygu olduğuna anlayabilmek için, bir sürü kitap ve makalenin arasına gömüldü. Okuma menziline, İvan Golikov'un 18. yüzyılın sonunda basılmış otuz ciltlik saygıdeğer kitabı *Büyük Petro'nun Hayırlı İşleri, Rusya'nın Bilge Reformcusu*'ndan, Petro'nun saltanat dönemine dair tavırları çok daha ikircikli Slavcı tarihçilerin çizdiği en çağdaş portrelere kadar yığınla eser girmişti. Diğer yandan, Petro'nun başarılarına saygı gösteren ama onun kutsal şeylere karşı saygısız, her şeyle alay eden Rabelaisci tavrından tiksinen Mihail Semevski gibi tarihçilerin çalışmaları da vardı. Tolstoy, genel tarihi, monografileri, anıları, günlükleri, mektupları ve bulabildiği ne varsa yutarcasına okudu.[6] Resimleri ve çağdaş portreleri de dikkatle inceledi.

Musorgski de Rus tarihindeki boş noktaları giderek dolduran epey miktarda yeni kitap ve makale olmasından ötürü mutluydu ama Petro'nun reformlarının sahiden yararlı olup olmadığına dair son derece kuşkucuydu. 1872 Haziranı'nda Stasov'a göndermiş olduğu ve o tipik anlaşılmaz üslubuyla yazmış olduğu mektupta Rusya'nın bir ulus olarak gelişmediğini iddia ediyordu:

> Kara toprak gücünü, sen onu dibine kadar kazdığında gösterir. Kara toprağı ona yabancı aletlerle kazmak mümkündür. 17. yüzyılın sonunda Rusya Anamızı *tam da böyle* aletlerle kazdılar, o yüzden de ilk başta onu neyle kazdıklarını anlamadı ve tıpkı kara toprak gibi, açılıp nefes almaya başladı. Böylece uzun zamandır ıstırap çeken, gözümüzün bebeği çilekeş ülkemiz, ona kendini toplayıp, "*Beni hangi yöne itiyorsunuz?*" diye düşünme şansı vermeyen özel danışmanları kabul etti.
> "Biz ilerledik!" Yalan söylüyorsunuz. "Geçmişe saplanıp kaldık!.."[7]

Musorgski, üzerinde çalıştığı birbirine benzemez kaynaklardan yararlanıp kendi başına bir opera metni oluşturma işinin ağırlığı altında ezildi, operasının partisyonunu bitirmeyi asla başaramadı. Tolstoy, üstlendiği görevin bo-

yutlarından dolayı canını hiç sıkmadı, ama onun projesi de bir türlü başlayamadı. Büyük Petro hakkında ne kadar çok okuduysa, onu bir kahraman olarak romana alma ihtimali o kadar azaldı. Rusya'nın ilk çarının karakteri onu hayal kırıklığına uğrattı, "sarhoş bir şaklaban" diyerek bir kenara attı onu.[8]

Müziğine karşı duyabileceği ilginin sönmesinde Musorgski'nin ayyaşlığının da bir parça rolü oldu (alkol 1881'de, henüz kırk iki yaşındayken besteciyi ölüme götürdü). Daha sonra onun şerefine 1903 yılında söylenen Musorgski şarkılarını ne kadar çok sevdiğine şaşırsa da, Tolstoy'un çağdaş Rus müziğine ilgisi genellikle az oldu, bu müziğin başarılarına da kayıtsız kaldı. Tolstoy ve Musorgski'nin şaşılacak derecede çok ortak noktası vardı, ne var ki hiç karşılaşmadılar. İkisi de Rusya'ya ve tarihine büyük aşk beslemişler, Rus dilinin zengin dokusuyla yakından ilgilenmişlerdi (Tolstoy *Alfabe* kitabını düzenlerken, Musorgski de o zarif şarkı dizilerinden, *Çocuk Odası*'nda çocuk konuşmalarını canlandırıyordu). En küçük bir ayrıntıyı es geçmeyecek kadar işin aslına bağlı kalmaya çok büyük gayret sarfediyorlardı. 1873 Ocak ayında Tolstoy, Büyük Petro'nun Türklere karşı düzenlediği Azak seferlerine dair üslup denemeleri yaparken, Rusya'nın güneyinde yaşayan bir aile dostuna mektup yazarak Don Nehri kenarındaki manzaraya ilişkin kılı kırk yaran sorular sordu. Nehrin kıyıları nasıldı? Orada ne çeşit çimen büyürdü? Çalılık var mıydı? Çakıllı mıydı? Büyük Petro romanına dair çok büyük bir ümide kapıldıysa da[9] ne kadar çok uğraşırsa uğraşsın bunu hayata geçiremeyeceğini anladı. 1873 Şubatı'nda bir gazetede, Tolstoy'un en son eseri üzerinde çalıştığı halka duyurulurken, onun vazgeçmenin kıyısında olması bir parça ironikti.[10] Birkaç hafta içinde, çağdaş temalar üzerine yazma arzusuyla dolacak, yeni romanını içinde yaşadığı çalkantılı devirde geçirecekti.

II. Aleksandr'ın getirmiş olduğu görece hoşgörülü ortamda, tarihçiler Büyük Petro'nun daha gerçekçi bir resmini ortaya koyarken, giderek artan sayıda insan onun egemenlik yıllarına ait resmî görüşü sorgulamaya başladılar. Bunların içinde Tolstoy'un, kendi "tarihî biyografisi" 1884'te basılmış Amerikalı ziyaretçisi Eugene Schuyler de vardı.[11] 1868 yılında Yasnaya Polyana'yı bir haftalık ziyareti sırasında, muhtemeldir ki Tolstoy'la birlikte, Büyük Petro'nun kendilerinde uyandırdığı büyülenme hissini tartışmışlardı. Araştırması sırasında Schuyler, Petro'nun Avrupalılaşma işini Rusya'ya çok erken dayatmış olduğuna inanır hale geldi.[12] Ardından gelen Rus yöneticiler, bütün kaynakları, ulusun askerî saygınlığını yerel reformlar pahasına artırmakta kullandıklarından (bu kuşkusuz 20. yüzyılda bir kez daha karşımıza çıkan bir senaryoydu), Petro'nun reformlarının maliyetini aslında

ondan en az yararlananlar ödemişti; nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan milyonlarca toprak kölesi. "Büyük Reformlar" 1860'lı yıllarda nihayet ulaştığında artık çok geçti, eğitimli Rusların gözünde bunlar yeterli değildi. Ancak Tolstoy her zamanki gibi ne krepostniklerin –Köleliğin Kaldırılması Yasası'ndan pişman olmuş sağcı eşraf takımı– tarafındaydı, ne de daha radikal reformlar bekleyen sol görüşlü aydınlarlaydı. *Anna Karenina*'da her iki tarafla da vuruşacaktı.

Zaman geçtikçe, hak etmediği ayrıcalıklı konumuyla köylü sınıfının yoksulluğu ve geri kalmışlığı arasındaki kapanmaz çelişkinin farkında olması katlanılmaz bir yük haline geliyor, eğitimli sınıflar için yazmayı sürdürmesi ahlaki açıdan zorlaşıyordu. Bu sebeple, zaten o zamana kadar yapmış olduğu en önemli şey olarak nitelediği *Alfabe* kitabına bu kadar zaman ayırıyordu. Mesleğinin bu durağında, toprak sahibi tüm seçkinlerin suç ortağı olduğu bir durumu değiştirmek yolunda, kişisel olarak bulabileceği en iyi çareydi bu. Rusya'nın idealist genç öğrencilerinin ülkenin toplumsal sorunlarına dair benimsedikleri ütopik yaklaşımın hayat bulma şansı yoktu. Tolstoy, *Alfabe* kitabı projesinin tam bir fiyaskoyla sonuçlanacak gibi göründüğü bir zamanda,[13] 1873 baharında Büyük Petro romanından vazgeçerken, Rusya'daki öğrenci entelijansiyasının daha radikal olan üyeleri, ülkenin hastalığının tek tedavisi olarak devrimi düşünmeye başlıyorlardı. Aleksandr Herzen gibi, köylüleri kapitalizmi atlayarak doğrudan sosyalizmle buluşturacak şekilde tasarlanmış Rus tarzı sosyalizmi savunan düşünürlerin halkçı fikirlerinden etkilenerek kırlara açılıp, atölyeler düzenleyip, kooperatifler kurup propaganda yapmaya başladılar.

"Halka Gidiş" hareketinin tepe noktası 1874 yazıydı; Rus taşrası kelimenin tam anlamıyla binlerce azimli genç "nihilist"in akınına uğramıştı. 1862'de Turgenyev'in *Babalar ve Oğullar* kitabının yayımlanmasından beri, otoriteye karşı duydukları kuşkuyu ifade eden bu lakapla anılan gençlerin çoğu kadındı. Ne var ki öğrencilerin çoğunluğu şehirlerden geldiğinden ve aslında orta sınıftan olduklarından, köylüler hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyorlardı, hesapları çok yanlış çıkıyordu. Köylüler doğuştan tutucu olduklarından, çarı başlarından atmaları yönünde onları kışkırtan öğrencilere karşı açıktan düşman olmasalar da, kayıtsız kaldılar. Çok tuhaf gelse de, köylüler Romanovlara karşı sevgi ve sadakatlerini korudular. Barışçıl "Halka Gidiş" hareketi başarısız oldu. Hemen arkasından gelen tutuklama dalgası, 1870'lerin sonunda daha uçtaki halkçıları terör hareketlerine yöneltti. Tolstoy'un *Anna Karenina*'yı resmettiği arka plandaki toplumsal kargaşa böyleydi. Önemsiz bir karakteri nihilist olarak seçmesi, kitabın evlilik ve tutucu

aile değerlerini savunması gerçeğiyle çelişir, roman kadınların özgürlüğüne kavuşması gibi radikal aydınların benimsediği, politik amaçlarına da uyan görüşlere cepheden saldırır.[14] Aristokrat Tolstoy, yoksul ailelerden geldikleri için taviz vermezlikleri aslında kaybedecek bir şeyleri olmamasından ileri gelen rakipleriyle doğrudan bir polemiğe girmeyi küçümseyecekti. Ne var ki bir kurum olarak evliliği derinden analiz eden *Anna Karenina*, Çernişevski'nin "nikahsız birlikteliği" göklere çıkaran 1862 tarihli *Nasıl Yapmalı* gibi klasik nihilist metinlerde savunulan türden kadın özgürlüğüne verilmiş dolaylı bir cevaptır.

Bunun tohumları 1870 Şubatı'nda, John Stuart Mill'in cinsiyetler arası eşitlik çağrısını tamamen reddeden Strahov'a katılarak, "kadın sorunu" makalesini yazmaya başladığında atılmıştı. Zina yapan bir sosyete kadınından bahseden bir roman yazmayı ilk kez kafasında kurduğu zamandı bu. 1872 Ocak ayında soğuk, karanlık bir akşam, Anna Pirogova ismindeki otuz beş yaşında bir kadın, Yasnaya Polyana yolunun hemen aşağısında, Yasenki istasyonuna geldi, içinde yedek iç çamaşırı olan bir bohça taşıyordu. İstavroz çıkardıktan sonra, 77 numaralı yük treninin önüne atladı. Anna Pirogova, Sonya'nın uzaktan akrabasıydı. Tolstoy'un birkaç yıl önce, birlikte kısa ömürlü bir damıtımevi kurmuş olduğu arkadaşı ve komşusu, o zamanlar elli yaşını birazcık aşmış Aleksandr Bibikov'un kâhyası ve sevgilisi olmuştu. Bibikov, Anna'ya oğlunun mürebbiyesi olan çekici bir Alman kızla evleneceğini söylemişti.[15] Kıskançlık ve öfke nöbetine kapılarak kendi canını almadan önce, adama ölümünden onu suçlayan bir not göndermişti.[16] Tolstoy otopsiye gitti. Çok iyi tanıdığı, gri gözlü, kısa, sağlam yapılı kadının parçalanmış cesedini görmek onu çok sarstı. Bu Rusya'nın henüz genç, ama I. Nikolay'ın öldüğü zaman 800 kilometreyken, 1870'lere gelindiğinde 16 bin kilometreyi aşarak hızla genişleyen demiryolu ağında gerçekleşmiş ilk intiharlardandı. Tolstoyların tren istasyonunda ise kuşkusuz ilk intihardı. O da tabii ki "demiryolu" kullandı ama modernitenin, kırdaki bu mabedine kadar sokulmuş olmasından da tiksiniyordu. *Anna Karenina*'nın karmaşık yapısını, romanında demiryoluyla ilişkili hadiseleri, tematik olarak ölüm ve yıkımla aynı eksene getirerek destekleyecekti.

Anna Karenina için ansızın gelen bir başka uyaran Fransa'dandı. Baldızı Tanya'ya 1873 Martı'nda gönderdiği mektupta, oğul Alexandre Dumas'nın yazmış olduğu *L'Homme-femme* (Erkek-kadın) isimli denemeyi okuyup okumadığını sordu. Bu deneme önceki yıl Paris'te büyük fırtınalar koparmış, otuz kırk baskıya ulaşmıştı bile.[17] Dumas bu denemeyi, ayrılmış olduğu "sadakatsiz"karısını öldüren bir adamın davasını sütunlarına taşıyan Fransız

basınına karşı bir tepki olarak kaleme almıştı. Özellikle, bu gibi suçları aslında önemsemeyen (adama yalnızca beş yıl verilmişti) Fransız yasalarından şikâyet eden, çözüm olarak boşanma öneren bir makaleye cevap olsun diye yazmıştı. Bu vakada bu yol asla bir seçenek olamazdı. Fransa'nın en özgürlükçü boşanma yasalarına kavuşmuş olduğu Fransız Devrimi ertesindeki kısa bir dönemden sonra, 1816'da boşanma yasaklanmış ve bu durum 1884'e kadar devam etmişti.[18] Dumas'ya göre evlilik, kadının hâkimiyeti altında geçen, eşler arasındaki uzlaşılmaz, keskin bir mücadeleydi, ama bu vakada kocanın son kararı verici ahlaki hakem olduğunu, bu yüzden de dikbaşlılığa devam eden sadakatsiz karısını öldürmeye hakkı olduğunu savunmuştu. Tolstoy, Dumas'nın evlilik çözümlemesinden çok etkilendi. *Anna Karenina*'nın ilk taslaklarından birine onun makalesine ilişkin bir tartışma eklediği gibi,[19] Levin ile Kiti'nin evliliğini anlatırken bu meseleye daha köklü noktalardan itiraz edecekti. Aynı zamanda, Flaubert, Zola ve Dumas gibi yazarların yaratmış olduğu, zinayı işleyen Fransız roman geleneğiyle de ilgilenecekti.[20]

Bu arada Dumas'nın, daha doğrusu karısının yaşamı *Anna Karenina*'nın işlediği temalara çok ilginç yorumlar sağlar, çünkü Dumas, zina yapmış ve gayrimeşru bir çocuk doğurmuş Rus soylusu olan Nadejda Narışkina ile evliydi. Narışkina da 1850 yılında Moskova'da gerçekleşen, Tolstoy da dâhil bütün Rus kibar sosyetesinin tüylerini ürpertip afallatan berbat bir cinayete karışmıştı. Çok çekici bir kadındı, genç yaşta Rusya'nın en seçkin soylu ailelerinden birinin erkek evladı, Aleksandr Narışkin ile evlenmişti. Bir kız çocuk dünyaya getirdikten sonra kariyerine Moskova sosyetesinin itibarlı hanımlarından, partilere en son katılmakla, tercihen gece yarısı olmadan gelmemekle ünlü biri olarak devam etti. Çağdaşı olan Tolstoy da aynı zamanlarda Moskova'da yaşıyordu, Toinette Teyze'ye yazdığı mektupların birinde, bu kadını "*très à la mode*"* olarak tarif ediyordu. 1850'de, yirmi beş yaşındayken, Vronski gibi biriyle –Aleksandr Suhovo-Kobılin adında yakışıklı, zengin bir soylu– ilişkiye girdi. Bu Don Juan'lığıyla ünlü, yetenekli bir piyes yazarıydı. Narışkina daha sonra yakalanıp adamın Fransız metresinin öldürülmesi olayına dâhil edildi. Bu suçtan dolayı Suhovo-Kobılin (ihtimal haksız yere) tutuklandı, hüküm giyip Sibirya'ya sürgün edilen iki köleyle birlikte hapse atıldı. Âşığının çocuğunu karnında taşıyan bu kızıl saçlı büyüleyici kadın, kızıyla birlikte, şehrin en önde gelen barlarında kendine isim yapacağı Paris'e kaçtı.

* *Fr.* Çok moda, popüler. (ç.n)

Nadejda, *Père*, yani baba Dumas'nın gayrimeşru çocuğu olan ve *Kamelyalı Kadın* romanı 1848'de yayımlanınca üne kavuşan Dumas'yla da Paris'te tanıştı. Dumas bu kitabı yazarken, Parisli meşhur bir fahişeyle yaşadığı ilişkiden esinlenmişti (bu daha sonra Verdi'nin *La Traviata* operasına da konu oldu). Narışkina'nın kocası boşanmasına izin vermediği gibi, kızını da ondan almakla tehdit etti, bu yüzden ancak Narışkin'in 1864'teki ölümünün ardından Dumas ile evlenebildi.

Tolstoy epeydir Moskova dedikodularına malzeme olan,[21] dillere düşmüş cinayet vakasını Toinette Teyze'ye yazdığı bir mektupta anlattı, ayrıca Paris'e sonraki yıllar yaptığı ziyaretler sırasında, Narışkina'nın Dumas ile çok konuşulan ilişkisinden haberdar olmuş olabilirdi. Dumas'nın *L'Homme-femme*'daki evlilik üzerine fikirleri, kendisine iki kız evlat veren Nadejda Narışkina ile olan ilişkisinin ürünüydü. Bu yorumlar Tolstoy'un da bam teline dokunmuştu. Tolstoy'un zina hakkındaki görüşlerinde belki de en etkili kişi Toinette Teyze olmuştu. Anılarında Toinette Teyze'den uzun uzadıya bahseden Tolstoy, bir gece ona karısı ihanet eden ve gizlice kaçan bir tanıdığından bahsettiğini anımsar. Arkadaşının büyük ihtimalle karısından kurtulmaktan pek memnun olduğunu düşündüğünden söz edince, Toinette Teyze'nin yüzü birden ciddileşir, affetmekte ve şefkatte diretir.[22] Bu kesinlikle, *Anna Karenina*'daki değeri pek anlaşılmamış kadın kahramanı Dolli'nin ağzından duyurmuş olduğu, Tolstoy'un kendi duygusudur. Kitabın Dördüncü Bölüm'ünde Oblonski'nin verdiği akşam yemeğinin sonunda Karenin, içine düştüğü belayı ona açtığında, Dolli boşayarak karısına kara çalmaması için Karenin'e yalvarır, çünkü bu karısını mahvedecektir. Toinette'in insan suçtan nefret etmelidir, kişiden değil genel görüşü, ki aslında Tolstoy'un görüşü de budur, neden Anna Karenina'nın şimdiye kadar yaratılmış en zorlayıcı ve karmaşık edebi karakterlerden biri olduğunu da açıklar.

Tolstoy'un *Anna Karenina*'ya nasıl başladığının öyküsü, Rus edebiyat tarihinin vakayinamelerine kadar gitmiş, Sonya, Toinette ve en büyük oğlunu da içine almıştır. O zamanlar dokuz yaşında olan Sergey, artık iyice ihtiyarlamış, oyalanmak isteyen Toinette Teyze'ye yüksek sesle okuyacağı bir şey versin diye annesinin başının etini yer. Sonya'nın 19 Mart 1873'te günlüğüne kaydettiğine göre, Puşkin'in içinde *Biyelkin'in Hikâyeleri* de olan ailesine ait baskının 5. cildini Sergey'e verir. Toinette Teyze çok geçmeden uykuya dalar, Sergey de Puşkin'in ölümsüz nesrine ilgisini kaybeder, Sonya kitabı o gün kütüphaneye geri götürmeye üşenir ve yukarıdaki misafir odasında, pencere pervazına bırakır. Doğal olarak Tolstoy kitabı alır, birkaç gün sonra Strahov'a heyecanla yazarak *Biyelkin'in Hikâyeleri*'ni yedinci kez okuduğu

halde elinden bırakamadığını bildirir. Bu ciltte hikâyeler ve romanlar için yazılmış, bitmemiş taslaklar da vardı, bunlardan "Konuklar daçaya geldiler" diye başlayan bir metin özellikle Tolstoy'un gözüne çarptı. Puşkin'in önce ortamı veya karakterleri tasvir etme zahmetine girmeden, doğrudan konuya girmesi Tolstoy'u büyülemişti. Büyük Petro'ya otuz üç kez yanlış başladıktan sonra, bu Tolstoy'a gelen bir vahiy oldu, kendi metininde nasıl ilerlemesi gerektiğini gösterdi. (Tuhaftır ki, aslında kendisi de aynı tekniği bir sosyete partisiyle başlayan *Savaş ve Barış*'ta kullanmış olduğunu unutmuş gibidir.) "Olayları ve karakterleri, niçin olduğunu bilmeden, sonra ne geleceğini hesaplamadan kendiliğinden yarattım, öyle devam ettim..." Strahov için, içinden geldiği gibi yazdığı bu mektubu göndermeyi sonradan tekrar değerlendirdi.[23] Bir kadının sadakatsizliğinin sonuçlarına ilişkin yazma düşüncesi baştan beri vardı,[24] ama romanın *Anna Karenina* adını alması ve şu meşhur açılış cümlesiyle başlaması uzun sürecekti:

> Bütün mutlu aileler birbirine benzer, her mutsuz ailenin mutsuzluğu kendine göredir. Oblonskilerin evinde işler karışmıştı. Evin hanımı, eskiden evlerinde çalışan Fransız mürebbiyeyle kocasının ilişkisi olduğunu öğrenmiş ve artık onunla aynı evde yaşayamayacağını bildirmişti...*

1820'li yılların sonunda geçen Puşkin'in öyküsündeki anlatıcı, yeni bir İtalyan operasını izlemekten gelmiş konuklarla dolu bir konuk odasını tasvir ederek devam eder. Hanımlar divanlara kurulurlar, çevrelerini beyefendiler çevirir, yanı başlarındaki masalarda vist oyunu başlar. Tolstoy da henüz ismini koymadığı yeni romanının ilk taslağını aristokratça döşenmiş bir konuk odasındaki sahneyle başlattı:

> Ev sahibesi, samur kürkünü çıkarmış, büyük misafir odasındaki konuklara hazırlanacak çay için baş uşağa emirler vermişti ki, ön kapıda başka bir at arabasının patırtıları duyuldu.[25]

Puşkin'de olduğu gibi, Tolstoy'un yeni romanındaki konuklar da az önce bir opera seyretmişlerdir; tamamen ayartma ve zina hakkında bir eser olan *Don Giovanni*'yi. Sohbetleri kıdemli devlet memuru Mihail Mihailioviç Stavroviç (geleceğin Karenin'i) ve karısı Tatyana Sergeyevna (geleceğin Anna'sı) üzerinde dönmeye başlar: Kocasını aldatmakta, o ise bu gerçeği gözardı etmektedir. Sonra sözü edilen çift oraya gelir, hemen arkalarından İvan Balaşov (geleceğin Vronski'si) gelir ve orada bulunanları utandıracak kadar

* Tolstoy, *Anna Karenina*, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, s. 3, İş. Kül. Yay. (ç.n)

samimi ve canlı bir konuşmaya girişir Tatyana ile. Stavroviç başına çöken talihsizliği o zaman anlar, karısı o günden itibaren sosyete partilerine davet edilmez. *Anna Karenina*'nın ikinci bölümünde Prenses Betsy'nin verdiği partiyi azıcık anımsatan bir sahnedir bu.

Birinci taslakta, on bir bölüm daha yazmıştı. Tatyana (Tanya) hamile kalır, Balaşov kısrağı son engelde düşünce at yarışını kaybeder. Stavroviç Tatyana'yı terk eder ve Moskova'ya gider, kadın doğum yapar, kocası boşanmaya razı olur. Ne var ki, Tatyana'nın ikinci evliliği de daha mutlu bir evlilik olmaz, Stavroviç'in evliliklerinin asla gerçekten bitemeyeceğini, herkesin acı çektiğini bildirmesinden sonra, Neva Nehri'ne atlayıp intihar eder. Balaşov, Hiva seferine katılmak için çekip gider (Rus birlikleri şehre saldırıp 1873 yılında, Tolstoy'un kitabı yazdığı sırada Hiva Hanlığı'nı ele geçirdiler).

İlk taslakta Tatyana'nın bir erkek kardeşi (Oblonski'nin ilk hali), kocasının da Kiti isminde bir kız kardeşi varken, ne Levin ve kardeşlerinin ne de Şerbatski ailesinden bir üyenin izine rastlanır. Karısı hem "kışkırtıcı" hem "uysal" biri olarak merak uyandıracak şekilde çizilirken, Stavroviç'e sevecen yaklaşılır. Tolstoy daha önce, kurmaca bir metnin özetini böyle peşinen hazırlamamıştı ama her halükârda, bu ham malzeme de çok geçmeden önemli değişikliklere uğrayacaktı. Daha sonraki taslaklarda bu hikâyenin her parçasını geliştirip dramatik olarak genişletti, tek istisnası at yarışı sırasında Balaşov'un atının ruh halini düşünmesi oldu ki akabinde bu kısmı çıkarmaya karar verdi. Balaşov'un İngiliz seyisinin adı, romanın son halinde olduğu gibi Cord'dur, ama kısrak henüz Fru-Fru olarak geçmez. İlk başta atın adı İngilizce "Tiny" olur, (başka alfabeyle yazıldığında dönüştüğü biçimiyle) "Tani", hatta "Tanya" ismiyle ona seslenilir. İlişki dillendirilmese de bu, âşığıyla kopmaz bir bağa işaret eder ki son versiyonda da korunmuştur.

Tolstoy, yazıp çizdiklerini temize çeksin diye Sonya'ya verebileceği aşamadan henüz çok uzaktı. Bunun yerine, romana yeni bir giriş yazdı:

> Operayı izledikten sonra konuklar Prenses Vrasskaya'nın evine doğru yola koyuldular. Tiyatrodan eve dönmüş, sosyetede çağrıldığı ismiyle Prenses Mika, ancak samur kürkünü çıkarabilmiş, parlak şekilde aydınlatılmış salondaki çiçeklerle süslü aynanın önünde durmuş, eldivenli küçük eliyle, hâlâ samur kürkünün kopçalarından birine takılmış danteli kurtarmaya çalışıyordu...[26]

Bu kez kadın kahramanına Anastasya ("Nana") Arkadyevna Karenina ismini vererek, dantel sarı elbisesini son versiyondaki baloda da giyeceği siyah kadife giysiyle değiştirdi. Kocasının adı kesin olarak Aleksey Aleksandro-

viç olurken, âşığının adı Balaşov'ken Gagin'e döndü. Tolstoy bu taslaktan vazgeçmeye karar verdi ama romanın son halinde, takılan dantel ayrıntısını saklayarak, Vronski'yle yazgışını belirleyecek tanışmasına neden olan o partiden sonra Prenses Betsy'nin evinden ayrılan Anna'da bunu kullandı.

Birkaç sayfa daha yazan Tolstoy'un içi içini yemeye başlamıştı bile. Zinayı işleyen bir roman yazmayı istiyordu ama ona yönelik eleştirel tutumu çok sert olsa da yalnızca St. Petersburg yüksek sosyetesini yazarak kısıtlanmak istemiyordu. Bir iki istisna hariç (örneğin Stavroviç'in trende bir nihilistle konuşması gibi), ele aldığı sosyal çevrenin çapı boğucu ölçüde dardı, bu yüzden, Levin'in ilk örneği Kostya Neradov karakterini üçüncü taslağa dâhil etmeye karar verdi. Neradov taşralı bir toprak sahibi ve hem Gagin'in (geleceğin Vronski'si) arkadaşı, hem de ilk kez ortaya çıkan Kiti Şerbatskaya'nın talibi olarak rakibidir. Böylece olaylar şimdi Moskova'ya kayar.

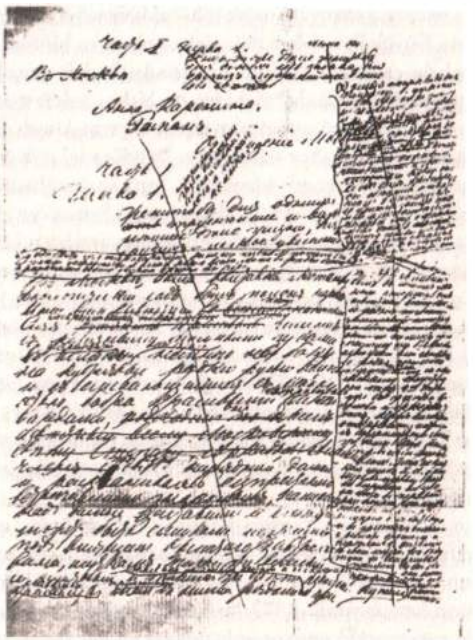
Yazdığı yeni romanda giderek yolunu buluyordu Tolstoy. Girişteki dördüncü deneme şimdi "Anna Karenina" adını almıştı, hemen ardından "İntikam Benimdir"* epigrafı geliyordu. Bu taslak, bir gece önce, onu aldattığını anlamış karısıyla tartışmış bir adamın uyandığı bildik sahneyle başlar. "Stepan Arkadyiç Alabin" neredeyse Oblonski'dir. Anna arabulucu olarak Moskova'ya gelir, baloda Gagin'le tanışır. Tolstoy hâlâ tatmin olmamıştı, ikisi dost olduklarından Levin ve Vronksi'nin ilk örnekleri arasında hiçbir gerilim yoktu. Birinin ismini Ordıntsev'e, diğerini Udaşev'e çevirip dosttan ziyade Kiti'ye talip iki rakip haline getirdi onları. Şimdi yeni bir giriş yazmanın zamanı gelmişti. Beyaz bir sayfa alıp beşinci giriş taslağını yazmaya oturdu:

> Moskova'da bir sığır panayırı vardı. Hayvanat Bahçesi insanlarla doluydu. Hafif çe yana yatık şapkasının altındaki açık kahve, seyrelmeye başlamış kıvırcık saçları; kunduz yakalığının grisiyle birleşen kırlaşmış favorileri ve kırmızı dolgun dudaklı yüzüyle ışık saçan, bütün Moskova sosyetesinin iyi tanıdığı Stepan Arkadyiç Alabin, sığırlara bakarak ilerliyordu...[27]

Eski dostuna rastlamak üzere olan Ordıntsev, danalarını ve boğasını göstermek için ta Moskova'ya kadar gelmişti.

Bu kez epey uzun bir süre yazmayı sürdürdü ama yine yolunu değiştirecekti. Şimdi romanı "Levin" hikâyesini Karenin entrikasına kontrpuan oluşturacak şekilde kurmuştu, "Oblonski" ise ikisini birleştirecek köprüydü. Yapısal denge tutturma nedenlerinden dolayı, merkezî Levin karakterinin

* Yeni Ahit'teki Romalılar 12-19'a gönderme. (ç.n.)

Anna Karenina'nın dördüncü giriş taslağı 1873.

birinci bölümde görünmemesine karar verdi, böylece Hayvanat Bahçesi'ni daha sonraki bir paten sahnesine saklayıp, romanı karısıyla kavga ettiği gecenin sabahına uyanan "Oblonski" ile başlatma fikrine geri döndü. Hayati öneme sahip giriş sahnelerini, içine tam sinene kadar dört kez değiştirdi; bunlar temize çeksin diye Sonya'ya verdiği ilk bölümlerdi. Diğer her şey yine taslak halinde bekledi.[28] Toplamda, Tolstoy *Anna Karenina*'nın birinci bölümünün on farklı halini üreterek, kitap tamamlanana kadar 2500 sayfa yazmış oldu.[29] *Anna Karenina*'nın nasıl yazıldığının öyküsü tam ve doğru olarak anlatılana kadar neredeyse tam bir yüzyıl geçecekti. Elyazmaları kısmen, 1939'da basılmış olan *Eksiksiz Toplu Eserler*'in yirminci cildinde basılmak amacıyla ortaya çıkmıştı, ama kitabın ilk bilimsel toplu baskısı 1970'de yapılabildi, ne var ki onda da hatalar olduğu ortaya çıktı.

11 Mayıs 1873'te, Tolstoy derin bir soluk aldı ve sonunda Strahov'a yazdığı mektupta, Büyük Petro'yla hiçbir alakası olmayan bir roman üzerinde bir aydan fazladır çalıştığını bildirdi. Hayatında ilk defa gerçek bir roman yazıyor olduğunu da vurguladı.[30] Sahiden de, birbiri ardına gelen giriş taslaklarında *roman* kelimesini sayfanın en tepesine yazmaktaydı. Daha emekleme aşamasında bile, Strahov'a kendisini "büyülemiş" olduğunu yazdığı bu yeni proje onu çok heyecanlandırmıştı.[31] Ama haziran başında yaz tatilini geçireceği ve çok fazla çalışmayı planlamadığı Samara'ya gitmek üzere ailesiyle yola çıkmadan gerçekleşerek ilerleyişini yavaşlatan birkaç hadise, tamamlanmasının gittikçe zorlaşacağı belli olan bu roman üzerindeki ilk uğursuzluk işaretleriydi. Önce Sonya'nın kız kardeşi, çocukları her yaz Yasnaya Polyana'ya getiren Tanya'nın en büyük kızı, Tolstoy'un beş yaşındaki yeğeni Daşa Kuzminskaya'nın hiç beklenmedik ölüm haberi geldi. Daşa'yı herkes çok severdi, onun ölümü Tolstoy'u kendi çocuklarından birinin de kolayca ölebileceği ürpertici gerçeğiyle yüz yüze getirdi. Sonya çok kederliydi. Tolstoy Tanya'ya onu avutmaya çalışan uzun bir mektup yazarak 130. Mezmuru ezberleyip her gün okuması talimatını verdi (Enginlerden seni çağırdım, ya Rab).[32]

Tolstoy, o mayıs ayında Yasnaya Polyanalı bir köylünün, ipini çözdüğü boğa tarafından boynuzlanarak hayatını kaybettiğini duyunca daha da üzüldü.[33] Bundan özellikle rahatsız oldu çünkü bu tür bir ölüm son on iki ay içinde ikinci kez oluyordu. 1872 yazındaki bir önceki olayda Samara'da olduğu halde, sorgu yargıcı onu sorumlu tutmuş, hadiseyi soruştururken onu ev hapsine aldırmıştı. Tolstoy, özgürlüğünü kısıtlayan zıpır bir sorgu yargıcının otoritesine ve bu tür prosedürleri yürürlüğe koyan yasalara boyun eğmek zorunda kaldığı için çok öfkelenmişti. Bir inek çaldığı şüphesiyle tam bir buçuk yıl Tula'da hapiste tutulan, sonra da masum olduğu anlaşılıp serbest bırakılan köylünün vakasını hatırlıyor, en kötü ihtimalin başına geleceğinden korkuyordu. İşin ilginç tarafı Tolstoy aynı zamanda bir başka davaya jüri üyesi olarak çağrıldı, mahkemeye gitmediği için de derhal para cezasına çarptırıldı.[34] O anın öfkesiyle, Sonya'yı ve çocukları bireysel özgürlüklere saygı duyulduğuna inandığı İngiltere'ye götürmeyi ciddi olarak düşündü. Hatta 15 Eylül 1872'de Aleksandrine'e yazarak ailesini İngiltere'de "güzel" bir yaşama kavuşturabilecek bazı "iyi soylu ailelerle" onu temasa geçirip geçiremeyeceğini sordu. Tolstoy, Avrupa tarzı yaşamı tiksindirici bulduğunu kabul ettiği halde, Rusya'da sahip olduğu her şeyi satarsa 200 bin ruble biriktirebileceğini, bununla da deniz kenarında bir evle, biraz toprak alınabileceğini söyledi Aleksandrine'e.[35] 1864'te Rusya'da yürürlüğe giren hukuk

sistemi Batı tarzında mahkemeler yarattığı için, Batı tarzı avukatlar ve diğer hukuk adamları ihtiyacını doğurmuştu; Tolstoy yine bir atılganlık yaparak "Yeni Yasalar ve Uygulamaları" başlıklı alicenap, eleştirel bir makale yazmaya karar verdi.[36] Tolstoy zamanla, bu yeni kurumlara olan nefretini *Anna Karenina*'daki alter egosu Levin aracılığıyla ifade edecekti.

Talih eseri Tolstoy, böyle kıpırdamaz bir halde uzun süre kalmadı. Ona karşı açılan dava düştü, makale asla bitmedi, böylece Sussexli toprak ağaları da bu öfkeli Rus kontuna komşu olmak zorunda kalmadılar. 1873 Mayısı'nda olan ikinci boğa boynuzlama hadisesinin ardından Tolstoy yaralanmış köylüye üç gün baktı, sonunda köylü ölünce yıkıldı.[37] O ay dikkatini *Anna Karenina*'ya hiç verememiş olması şaşırtıcı değildi, yazın sonunda bozkırdan eve döndüğünde, artan bir iştahla eseri üzerinde yeniden çalışmaya hevesliydi. Çiftlik evinde içmiş olduğu kımızlarla bünyesi güçlenmişti, Samara'nın köylü çiftçilerini yutacak kıtlığı başarılı bir şekilde kamuoyuna duyurduğu için de vicdanı rahattı ve hâlâ, *Alfabe* kitaplarında öncülüğünü yapmış olduğu öğretim yöntemlerini bir kez denesinler diye Moskova Edebiyat Komitesi'ne göndermiş olduğu davetiyenin cevabını bekliyordu. Romana geri dönmesini engelleyecek bir şey yoktu, bir ay süreyle verimli bir şekilde çalıştı. Portresinin yapılması için oturup poz vermesi bile bu aşamada onu amacından fazla saptıramadı. Hatta bu bile *Anna Karenina*'da kullanabileceği bir malzemeye dönüştü.

Pavel Tretyakov 1869'dan beri kendisine ait sanat koleksiyonu için Tolstoy'un da bir portresini elde etmek için can atmaktaydı, ama bu konuyu birkaç kez açmaya çalıştıysa da hep ret cevabı almıştı. Belki de aristokratik züppeliğin de etkisiyle, Tolstoy tanınmamış Moskovalı bir tüccar evine onun resmini asacak diye neden kıymetli saatlerini heba etmesi gerektiğini düşünüyordu. Zamoskvoreçye'de büyümüş ikinci loncadan bir tüccarın oğlu olarak Tretyakov, ilk başlarda göz önünde olmayan biriydi, azla yetinerek geri planda durmuştu. Sonunda kardeşiyle kurmuş olduğu son derece kârlı tekstil işi sanat aşkıyla birleşince, uzun süre tanınmayan biri olarak kalamayacağı anlaşıldı. 1860'ta yalnızca altı tablosu olmuş olabilirdi ama Kramskoy'un Tolstoy'un portresini çizdiği 1873 yılında, artık Tretyakov genişleyen sanat koleksiyonunu koyacağı ayrı bir bina yaptırmayı planlıyordu. 1881 yılında halka açılan bu galeri, Tretyakov'un Rus sanatının sergilendiği ulusal bir galeri kurma rüyasını da gerçekleştirmiş oluyordu. 1892'de koleksiyonunu Moskova belediyesine bağışladığında (St. Petersburg'da, III. Aleksandr'ın girişimiyle kurulmuş Rus Müzesi'nin açılışından altı yıl önce) Tretyakov Galerisi'nde yaklaşık 3000 sanat eseri bulunuyordu.[38]

Tretyakov, koyu bir Slavcı olarak yalnızca Rus resmi, özellikle de ulusal ruhu yansıtan çağdaş eserler üzerinde odaklanmıştı. Rusya'da resim, 1860'larda müzik ve edebiyat kadar canlı hale gelmişti, 1870'e gelindiğinde Tretyakov, galerisinin Rus sanatlarındaki en büyük figürlerin portrelerini de içermesi gerektiğine karar verdi. Rusya tarihinde ilk kez, milliyetlerinden gurur duyan, yurtdışında da tanınmaya başlayan uluslararası kalitede eserler veren profesyonel yazarlar, besteciler ve ressamlardan oluşan bir birlik oluştu. Ölmüş sanatçıların portrelerini satın alırken (1852'de ölen Gogol'ün Fyodor Moller tarafından 1841'de yapılan portresi gibi), yeni eserler yaptırmaya girişti. 1872 yılında Perov Turgenyev ve Dostoyevski'yi resmetti. Rusya'nın başta gelen portre ressamı İvan Kramskoy'un o yazı Tula ilinde geçirmesi de büyük bir şans oldu. Daçasının Yasnaya Polyana yolunun hemen aşağısında olduğunu fark edince, kontun Samara'dan dönmesini beklemeye karar verdi. 5 Eylül'de Tolstoy'u poz vermeye ikna etti, ertesi gün de çalışmaya başladı.

Kramskoy birçok bakımdan Tolstoy'un gönlünce bir ressamdı: Yoksul bir aileden geliyordu, ulusal konularla, güncel meselelerle yakından ilgiliydi. Daha da önemlisi, 1863'te henüz öğrenciyken, sanatsal özgürlük adına İmparatorluk Sanat Akademisi'nin klasik kısıtlamalarına karşı meşhur bir isyana önderlik etmişti.[39] Ne var ki kendisinin de 1869'da bir akademisyen olmasını engellemedi bu. (Tolstoy da 1873'te Bilimler Akademisi edebiyat bölümüne muhabir üye olarak seçilmişti.) Kramskoy bir ayını biri Tretyakov, diğeri Yasnaya Polyana için olmak üzere iki yağlı boya tablo üzerinde çalışarak geçirdi. Tolstoy'un alametifarikası gömleklerden birini yatak çarşafıyla doldurup kemerle bağladı, böylece oturumlar süresince yazarın yüzüne yoğunlaşabilecek, ayrıca onun için poz vereceği zamanı da en aza indirgemiş olacaktı. Ellerini kucağında birleştirmiş vaziyette, gözlerini boşluğa dikmiş, belki de *Anna Karenina*'nın son taslağını düşünürken rahat şekilde oturan Tolstoy'un portresi, bütün dünyada şaşırtıcı ölçüde benzerliğiyle büyük beğeni topladı. Yüceliğiyle birlikte karmaşık ve zor mizacını yansıtmaktan başka, onu tam bir Rus köylüsü ve aristokrat olarak gösteren bu portre, onun devasa bir adam olduğu algısına yol açmıştır. Kramskoy Tolstoy'un kişiliğinden etkilenmiş, ava gitmek için giyinip ata binen Tolstoy'dan daha yakışıklı birini görmediğini ısrarla söylemiştir.[40] Tolstoy, Kramskoy için oturup poz vermeye zaman harcamaktan pişman olmuş olabilirdi, ama *Anna Karenina*'da Anna'nın portresini yapan sanatçıya ilişkin bölümleri yazarken yastık altına atmış olduğu tüm bu ayrıntılar çok işine yaradı.

Kramskoy'un portresinde ölümsüzleşmiş o ifadeden de belli olduğu gibi, tek bir amaca odaklanan Tolstoy, resim için poz vermeye ara verdiğinde, 23 Eylül 1873'te arkadaşı Fet'e yazarak *Anna Karenina*'yı bitirmek üzere olduğunu söyledi. Aynı gün Strahov'a göndermiş olduğu mektupta daha samimiydi, ama yine de romanın yılın sonunda biteceğini söyleyecek kadar iyimserdi. Mektubu bitirmeden önce, Kramskoy'un ona daha yeni anlatmış olduğu Anna Suvorina cinayetini ne kadar ilginç bulduğundan söz etti. Birkaç gün önce, otuz üç yaşında, beş çocuklu bir anne, St. Petersburg, Nevsky Prospekt'teki meşhur bir otelde tabancayla yüzünden vurulmuştu. Eski subay ve aile dostu âşığı Timofey Komarov diye bir genç tarafından öldürülmüş, sonra katilin kendisi de intihar etmişti.[41] Rusya'da intihar sayılarının birdenbire yükseldiği bir zamanda bile, bu bütün gazetelerin yazdığı, büyük ses getiren bir olay olmuştu.[42] Tolstoy olayla ilgilenmişti çünkü kurbanın kocasını tanıyordu. 1861'de o zaman beş kuruşsuz bir yazar olan Aleksey Suvorin'e *Yasnaya Polyana* dergisi için istemiş olduğu bir öykü karşılığında elli ruble ödemişti, onunla kısa zaman sonra yeniden temasa geçecekti. Aslen köy kökenli Suvorin şimdi başarılı bir gazeteci, hükmü geçen bir yayıncıydı, ülkede hızla bir güç haline geliyordu (Kramskoy, onun Rusya'nın en tanınmış gazetesinin editörü olduğu 1881'de bir portresini yapacaktı).

Komarov vakasıyla kuşkusuz Tolstoy da ilgilendi, çünkü kahramanı Levin'in intiharı düşündüğü, kadın kahramanının âşığı Vronski'nin intihara teşebbüs ettiği, kadın kahramanı Anna'nın ise intiharı gerçekleştirdiği bir roman yazıyordu. Strahov'a yazmış olduğu mektupta Goethe'nin *Werther*'inden ve Latince öğrenemediği için hayatına son veren bir öğrenciden söz etmesi gerçeği, intihar hakkında düşündüğünü doğrular. Kısa bir zaman sonra kendi gönüllü ölümü hakkında düşünüyor olacağından, bunu salt akademik niyetle açıklayamayız. Yazma uğraşında Tolstoy bir anlamda dönemin modasını izliyordu; Rusya'da intihar oranı salgın denebilecek bir boyuta ulaşmıştı. Bu kısmen, nihayet 1860'larda artık gemi ağzından çıkarılmış, şimdi halka açık duruşmaları sütunlarına taşıyan, 1870'lerin başında neredeyse her gün intihar haberleri veren Rus basınına karşı gösterilen histerik ve kitlesel bir tepki olabilirdi.[43]

Tolstoy 1873 Ekimi ve Kasımı'nda *Anna Karenina*'ya devam etti, ancak yine aksamalar oldu. Kramskoy şövelesini toplayıp St. Petersburg'a döner dönmez, Tolstoy öğretim yöntemlerini tartışmak üzere davet etmiş olduğu köy öğretmenlerinden oluşan bir grubu ağırladı. Yasnaya Polyana'da bir hafta kaldılar.[44] Sonra 9 Kasım'da, öncesinde gayet sağlıklı olan on sekiz aylık en küçük oğulları Pyotr'ın (Petya) ani ölümüyle Tolstoylar ilk acı kayıplarını

yaşadılar. Bunun hemen ardından, Sonya'nın kız kardeşi Tanya Kuzminskaya bir düşük yaptı.[45] Aile mahvoldu, özellikle de Sonya – birkaç ay sonra, on dokuz yaşındaki kardeşi Vladimir'i, hussar denen süvari birliğine katıldıktan hemen sonra kaybetmişti.[46] Soğuk, berrak bir günde Petya'yı büyükanne ve büyükbabasının yanına gömerlerken, Tolstoy ilk kez nereye gömüleceğini düşünmeye başladı. Bu noktada hâlâ iyimserdi; o dönem yazdığı mektuplarda, ağabeyi Nikolay'ın ölümünün en yakınların kaybından duyulacak acıya kendisini bir biçimde alıştırdığını söylüyordu. Ailedeki beş büyük çocuktan birinin ölümünün çok daha zor olacağını düşünüyor,[47] bunu serçe parmağını kaybetmeye benzetiyordu.[48] "Ağlayan" bebeğin henüz bir neşe kaynağı olmamış olduğunu içtenlikle dile getiriyordu.[49]

Petya öldüğünde dört aylık hamile olan Sonya farklı düşünüyordu. Tanya'ya yazdığına göre, hiçbir çocuğu onun kadar kendisine bağlanmamış, iyilik ve neşe saçmamıştı. Sevinçli, tombiş oğlunun yine ona seslenmesini bekleyip durdu. Yüreğinde taşıdığı büyük acı yüzünden, Petya ölürken içinde ilk kez kımıldayan yeni bebeğinin de öleceğinden korktu. Ona dair en son hatırası, kilise penceresinden küçük tabutu içindeki minik bedenine düşen, saçlarını altın rengine dönüştüren gün ışığıydı. O yıl Yasnaya Polyana'da Noel aile içinde kutlandı. Çocuklar dışarıda tobagan kızağıyla kayarken, Sonya yazıları temize çekiyor, ev işlerini görüyor, eğlenmek için düzenledikleri troyka gezilerini iple çekiyordu. Ne var ki, Tanya'ya yazdığı gibi, son zamanlarda gerçekleşen ölümlerden sonra kendini artık ne huzur bulabilecek ne de mutlu olabilecek gibi hissediyordu.[50]

Tolstoy dokuz aydır, aralar vererek roman üzerinde çalışıyordu. 1873 yılı bittiğinde Nikolay Strahov'a o noktaya kadar *Anna Karenina* üzerinde yaptığı çalışmanın iyi, hatta çok iyi gittiği sırrını verdi. Hepsi dizgiye hazır yedi matbaa forması olduğunu hesapladı, bunları bir dergide yayımlanmadan önce romanın birinci bölümü olarak kitap halinde bastırmaya karar verdi.[51] Bu yolu izleyerek Mihail Katkov'un matbaasıyla *Anna Karenina*'yı bastırmak üzere bir sözleşme yapmak için 1874 Ocak ayında Moskova'ya gitti. Toplu eserlerini sekiz cilt halinde 3600 adet daha yeni basmış olan Katkov matbaasını kullandı (bu kitaplardan 1000 tanesi birinci yıl on iki rubleden satılmıştı).[52] Teknik olarak bu Tolstoy'un yazılarının üçüncü baskısı oluyordu, çünkü kendisi eserinin dergilerde çıkışını ilk olarak kabul ediyordu. 1864'te basılmış iki ciltlik "ikinci" baskı, *Savaş ve Barış*'la şimdi iyice kalınlaşmıştı ama yeni bir halde: Altı değil dört cilt olarak hazırlanmış, Fransızca metinlerin hepsi Rusçaya çevrilmiş, yazarın tarih hakkındaki uzun yorumları sonsöz şeklinde ayrı bir bölüme alınmıştı. *Savaş ve Barış*'a yapılan ekle-

me-çıkarmalar, kısmen *Alfabe* kitaplarını yazarken aklında yer tutan önemli değişimlerden sonra meydana geldi, yazdığı üslubu değiştirmesine ilişkin yeni fikirlerinin de *Anna Karenina*'nın yazımında büyük etkisi olacaktı. Hiç kuşku yok ki eğitim çalışmaları hâlâ zihnini meşgul ediyordu. 1874 Ocak ayında Moskova'ya yaptığı bu kısa ziyaret sırasında, Tolstoy o zaman kullanılan resmî yöntemle birlikte kendi yönteminin de denenmesi teklifini kabul etmiş olan Moskova Edebiyat Komitesi'nin karşısına çıktı.

Moskova'da altı haftalık bir öğretme-denemesi yürütülürken, Tolstoy da Yasnaya Polyana'da *Anna Karenina*'nın ilk bölümünü bitirmek için hırsla çalıştı. Bu yeni romanının nasıl başlaması gerektiğini aklında evirip çeviriyordu. Hemen hemen bu zamanlarda, *Anna Karenina*'nın üzerini çizdi ve kitap ismi olarak *İki Evlilik* demeyi uygun gördü, her bir bölüme "Aile Kavgası", "Tren İstasyonunda Buluşma", "Balo" gibi başlıklar koydu. Daha önce yazmış olduğu ("İntikam Benimdir") gibi epigraflardaki modern Rusça sözcükleri İncil'den alınmış Slavca eşdeğerleriyle değiştirdi. Stepan Arkadyiç'e (Alabin'in rüyasını gerçekleştirerek) Oblonski soyismini verdi. Mart başında Moskova'ya yapmış olduğu ziyarette elyazmasını matbaacılara götürmeden önce yine kararını değiştirmişti: Romanın başlığı bir kez daha *Anna Karenina* olmuştu; Ordıntsev için Tolstoy'un düşündüğü yeni ve son isim kendisinin ve birçok arkadaşının, tıpkı kendi isminin Rusça konuşma dilinde Lyov'a (Лёв) dönüşmesinde olduğu gibi, "Lyovin" diye telaffuz ettikleri Levin'di.[53] Sonya'ya göre kocası Lyovoçka'ydı hep. Mart ayında dizgiye vermiş olduğu Birinci Kısım'ın romanın toplam kelime sayısının altıda birini içerdiğini tahmin etmekle birlikte, *Anna Karenina*'nın yakında biteceğine hâlâ güveni tamdı. Ne var ki kitabı 1874, 1875 ve hatta 1876'da bile tamamlamayı başaramayacaktı. Kitabın son cümlesi 1877 gelene kadar yazılmadı.

Ocak ayında Tolstoy Moskova'dayken[54] Sonya İkinci Kısım'ı temize çekmeye başlamıştı, ama nisanda, yedinci çocukları, ona bir türlü Petya demekten vazgeçemedikleri Nikolay dünyaya gelince durmak zorunda kaldı.[55] Daha birkaç hafta önce ailede Sergey'in karısı Mariya Mihaylovna'nın acısını çektiği bir düşük daha olduğundan, acıyla karışık bir sevinçti bu.[56] Tolstoy bu noktada *Anna Karenina* üzerinde çalışmayı kesti. Rus hükümetinin resmî olarak onaylamış olduğu yöntemle Tolstoy'unkini karşılaştıran deneme bitmiş, sonuç ikna edici olmamıştı. Tolstoy vazgeçmek bir yana, eğitime dair fikirlerinin kabul edilmesi için savaşmakta daha kararlı hale geldi. Edebiyattan çok daha önemli gördüğü bu meseleyi öylece bırakamazdı. Önce Eğitim Bakanlığı'na bir mektup yazarak, bakanlığın onaylamış olduğu "bilgiçlik taslayan" Alman eğitim sisteminin "gereksizce karmaşık ve yanlış ilkelere"

dayandığını, "Rusçaya ve halkının ruhuna yabancı, hatta karşı" olduğu için halkı eğitme ülküsüne bir katkısı olamayacağını ileri sürdü.[57] Halkı eğitmek için öğretim ve öğrenimi kapsayıcı bir programda birleştirmek önerisi ele alınmadı. Bu noktada halka gitmeye karar verdi, bütün enerjisini daha önce bahsedilen, kişisel amentüsü olarak gördüğü, halkın eğitimi üzerine uzun bir makale yazmaya verdi. *Anna Karenina*'yı bir kenara attı.

Kendini kutsal eğitim seferine kaptırdığı ölçüde, romanı için duyduğu coşku da sönüyordu. Strahov'a 10 Mayıs 1874'te artık kitabı sevmediğini samimi bir dille söyledi,[58] sonra aynı ay içinde, basılma sürecini durdurmaya karar verdi.[59] Tolstoy'un *Anna Karenina*'ya devam etme isteğinin kalmamasının bir başka nedeni daha vardı: *Tyotyuşka* [Teyzecik] Tatyana Aleksandrovna, yani anne yarısı Toinette Teyze 20 Haziran'da ölmüştü. Seksen iki yaşındaydı. Tolstoy, Aleksandrine'e yazmış olduğu bir mektupta, son birkaç yıldır teyzesinin yavaş yavaş sönüp gittiğini, özellikle ardında kötü anılar bırakmamak için kendi isteğiyle alt kattaki odaya taşındığından beri aileye katılamadığını samimiyetle kabul etmişti. Gelgelelim onun ölümü Tolstoy'u derinden etkiledi. Son yıllarında Toinette Teyze, Tolstoy'u tapmış olduğu babasıyla karıştırıyor, ona Nikolay diyordu. Natalya Petrovna'yla birlikte gecelikleri, başlarında takkeleri, omuzlarına attıkları şallarıyla otururlarken, Tolstoy gece geç vakitte yanlarına uğrar, yatağının önündeki küçük masada fal açarken kâğıtları dağıtmasına yardım ederdi.[60] "Hayatım onunla geçti, onsuz kendimi çok kötü hissediyorum," diye yazdı Aleksandrine'e. Toinette Teyze'yi herkes çok sever ve ona saygı gösterirdi. Tolstoy Aleksandrine'e, köylülerin evlerinin önünden geçen cenaze alayını durdurduğunu, kadının ruhu için dua etsin diye papaza para verdiklerini de anlattı.[61]

Yaz gelip de Yasnaya Polyana akraba ve arkadaşlarla dolunca Tolstoy hiçbir zaman masasına kapanıp yazı yazmazdı. Strahov 1874 Temmuzu'nda kalmaya geldiğinde *Anna Karenina*'ya olan ilgisini yeniden alevlendirmeyi denediyse de, Tolstoy hızını kaybetmiş, romanı "kepaze", "iğrenç" gibi sözlerle anıyordu.[62] Çoktan dizilmiş olan otuz bölümün provalarını almanın olumlu tek sonucu, tüm giriş bölümünü tekrar yazmaya karar vermesi oldu.[63] Ağustosta yanına en büyük oğlu Sergey'i alıp kısa bir gezinti yapmak üzere Samara'daki mülke gitti, böylece bir ara daha verilmiş oldu. O sonbahar Tolstoy'un *Anna Karenina*'ya geri dönmesinin ana nedenlerinden biri paraya ihtiyacı olmasıydı. Samara mülküne büyük yatırımlar yapmıştı, o yaz 20 bin ruble kaybetmiş olduğunu tahmin ediyordu. Üç yıllık kuraklıktan sonra, 1874'te Samara bölgesinde genel olarak hasat bol olmuştu; alaycı şekilde not ettiği gibi, onun ekmiş olduğu toprak parçası hariç.[64] Ailenin Al-

man öğretmeni ayrılmıştı, çocuklar büyüyorlardı, Tolstoy da onlar için yeni öğretmenler bulma avına çıkmıştı. Bu da, Tanya ve Maşa'nın mürebbiyesi için yılda 300 ila 600 ruble, Sergey, İlya ve Lev'e öğretmen tutmak için de 500 ila 1000 ruble para bulmak anlamına geliyordu. Bu arada Nikolskoye mülkünün yanında satın almak üzere olduğu fazladan arazi için de 10 bin ruble depozit gerekiyordu, Afanasiy Fet de borç vermeyi reddetmişti.[65] Çarelerden biri mülke ait ormandan ağaç kesip satmaktı (Oblonski'nin de *Anna Karenina*'da yaptığı bir şey)[66] ama kesin gelir kaynağı teliflerdi. Ona pahalıya patlayan bir şekilde öğrenmiş olduğu gibi, eğitim işinden hiç para gelmemişti (*Yeni Alfabe* kitabını henüz bastırmamıştı). Bütün bunlar romana devam etmesi anlamına geliyordu. Şimdi fikir değiştirmiş, *Anna Karenina*'yı tefrikalar halinde aylık bir dergide bastırmaya karar vermişti.

Tolstoy halk eğitimi üzerine yazmış olduğu makalenin her bir matbaa sayfası için 150 ruble istese makul olurdu ama *Anna Karenina* ile ilgilenen birden çok dergi vardı, böylece iyi bir pazarlık yapabileceğini varsaydı. *Savaş ve Barış*'ı her bir matbaa sayfası 300 rubleden satmıştı, *Anna Karenina* için, 10 bin rublesi (tam ihtiyacı olan meblağ) peşin olmak üzere, her matbaa sayfası için 500 rubleye kadar çıktı. Rusya'da başka hiçbir yazar bir romandan 20 bin ruble kazanmayı umut edemezdi. Uzun süreli pazarlıkların ardından, Tolstoy nihayet kasımda kitabını Katkov'un gazetesi *Russkii Vestnik*'te basmakta karar kıldı. Bu, St. Petersburg'daki *Otechestvennye Zapisiki*'nin editörlerini epey sinirlendirdi. Bir sonraki romanında ilk hakkı onlara vereceğini az çok hissetiklerinden, Tolstoy'un halkın eğitimi üzerine yazmış olduğu, lafını esirgemeyen makaleyi basmayı kabul etmişlerdi ama şimdi, açıkça halkçı, sol yönelimiyle bilinen bir dergide, Tolstoy'un kendine özgü nihilizmi ve tutuculuğunun karışımını bağdaştırma gibi tuhaf bir işle baş başa kalmışlardı.

Artık Tolstoy'un tek yapması gereken *Anna Karenina*'yı bitirmekti, ne var ki bunu söylemesi kolay, yapması zordu. Giriş bölümlerini uzun uzadıya tekrar tekrar yazmış olduğundan, ilk başta zaman kazanmış oluyordu, ama ana gövdesi, şimdi romanın sadece yüksek sosyeteden bir sadakatsizlik öyküsü olmasını istemediğinden henüz yazılmamıştı. Aslında sorun, 1874'te ve 1875'in büyük bir bölümünde, gönlünün hâlâ pedagojide yatmasıydı. Öğretmenlerin eğitimi için teklifler geliştirip *Yeni Alfabe* kitabının prova baskıları üzerinde çalışırken kendi mıntıkasındaki yetmiş okulu yönetiyordu.[67] Kurgu yazımı buna kıyasla önemsiz kalıyordu, hele ki içinde zina olan ucuz bir aşk öyküsü söz konusuysa. Fransız stilinde, zinayı işleyen bir roman yazma merakını sürdüremeyeceğini anlayınca, yeni bir yol bularak romanın kapsamını genişletmiş, pullukla sürme teknikleri gibi ilgilendiği konuları

onun aracılığıyla araştırabileceği otobiyografik bir karakter katmıştı. Ancak *Anna Karenina*'yı yazmak hâlâ çok sıkıcıydı. Aralık 1874'te Aleksandrine'e yazdığı mektupta, on beş yıl önce ilk okulunu açtığında olduğu gibi, eğitimini üstlendiği binlerce küçük çocuğun büyüsüne bir kez daha kapılmış olduğunu söylüyordu. Bir okula gidip "üstü başı yırtık, kirli, sıska, gözlerinden ışık saçan, melek gibi yüzleriyle bakan" çocukları gördüğünde kendini, boğulmakta olan insanları kurtaran biri gibi hissettiğini devamlı söylüyordu. Bir köşede yok olup gidecek Puşkinleri, Lomonosovları kurtarmayı istiyordu.[68] Yayıncısı Katkov'a açıkça ifade ettiği gibi *Alfabe* kitabının her sayfası, "hak edilmemiş övgü"[69] aldığı bütün roman ve hikâyelerden daha fazla çaba gerektirmiş, daha önemli olmuştu.

Sonya farklı düşünüyordu: Kocasının bütün enerjisini Rusya'nın bu ufacık köşesinde –yaşadıkları Tula ilinin o bölgesinde– harcamasına değip değmediğini merak ediyordu. Kız kardeşi Tanya'ya yazdığı gibi, kocasının aritmetik ve dilbilgisine dair eserlerinin hepsini küçümsediğini gizlemiyordu. Kocasının tekrar, kendisinin de saygı duyup hayran olduğu roman yazma işine dönmesini dört gözle bekliyordu:

> Sabah akşam bir makine gibi ders veriyorum, bebek emziriyorum. *Alfabe* kitabını temize çekiyordum, ama hemen bitmeyeceğini anlayınca "Maşa kaşarı yedi" gibi kısa cümlelerden ve ifadelerden öylesine bıktım ki işi bıraktım; kâtipler temize çeksin onu. Benim işim ölümsüz *Savaş ve Barış*'ı veya *Anna*'yı temize çekmekti, ama diğeri çok sıkıcıydı.[70]

Sonya ile Lyovoçka giderek kopuyorlardı. Sonya günlük yaşamın tek rayda ilerlemesinden, onun öğütücü çarkından bıkmıştı, sık sık da hastalanıyordu. Kocası varoluşun karamsar girdabına yuvarlanmaya başlıyordu.

Russkii Vestnik'in okuyucuları nihayet, 1875 yılı başında, romanın ilk bölümleri ocak sayısında çıktığında, Rusya üniversitelerini düzeltmeyi amaçlayan bir makale, Wilkie Collins'in dedektif romanı *The Law and the Lady*'den bir bölüm (sadece İngiltere'de basılmıştı), "Karadenizli Bir Subay" imzasıyla çıkmış, Sivastopol'un savunması üzerine notlar, Çin hakkında bir öykü ve eğitim üzerine makale gibi çeşitli konuların arasında *Anna Karenina*'yı okumaya başladılar.[71] Kont Tolstoy'un yeni romanını okumak varken, okurların liselerde mantık öğretme üzerine sıkıcı bir söyleve yüz vermesi beklenemezdi. *Anna Karenina*'nın ilk bölümleri sansasyon yarattı, Strahov, St. Petersburg'daki en kalburüstü aydınların bile heyecandan yerinde duramadıklarını yazıyordu Tolstoy'a.[72] Birinci tefrika Vronski'yle mazurka dansı yapıp Kiti'nin hayallerini yıktıktan sonra Anna'nın balodan erken

ayrılmasıyla son buluyordu. Rus okurlar daha fazlasını okumak için sabırsızlanıyorlardı. Sadık bir sekreter olan Sonya, Tolstoy'un ölümünden sonra, bazı insanların kendisine haksız yere kara çaldıklarını düşünmekte haklıydı. Çünkü Sonya kocasının moda danışmanı gibi hareket etmiş, Anna'nın tuvaleti üzerine tavsiyelerde bulunmak suretiyle, hayati balo sahnesine önemli ayrıntılar katmıştı:

> Anna, Kiti'nin ille de giymesini istediği gibi leylak rengi bir elbise değil, geniş omuzlarını ve eski bir fildişinden yontulmuş gibi görünen göğüslerini, incecik, küçücük elleriyle yumuşacık kollarını açıkta bırakan, siyah kadife bir tuvalet giymişti. Tuvaletin her tarafı Venedik güpürüyle kaplıydı. Başında, hiçbir eklemeyle kabartılmamış siyah saçlarının arasında küçük bir hercai menekşe çelengi vardı ve aynısından bir tane de siyah kemer kurdelesinin üzerindeki beyaz dantellerin arasında bulunuyordu.[73]

Tolstoy, Anna'ya siyah elbise giydirmişti ama kumaşın kadife olmasını öneren, belindeki danteli de beyaz yaparak şehveti vurgulatan Sonya oldu.[74]

Okurlar, *Anna Karenina*'nın *Russkii Vestnik*'in şubat sayısında çıkan ikinci tefrikasında, her ikisi de reddedilmiş Kiti ve Levin'in çektiği acıyla duygudaş oldular. Bir tipinin ortasında, uzaktaki bir tren istasyonunda Anna'nın bir gece vakti Vronski'yle romantik buluşmasıyla heyecanlandılar, ihtimal ki bu ikinci tefrikanın sonlandırılış biçiminden pek hoşnut kalmadılar. İkinci Kısım'ın onuncu bölümünün ortalarında bir yerde, Anna ve Vronski'nin çok yakınlaştığı anı tasvir eden iki mahçup satır vardı.[75] Ardından sevişme işinin cinayetle birleştirildiği açık olan şu bölüm geliyordu:

> Vronski'ye bakarken ne kadar alçaldığını fiziksel olarak hissediyor ve başka bir şey söyleyemiyordu. Vronski de hayatına son verdiği insanın cesedini gören bir katilin hissetmesi gereken şeyi hissediyordu. Onun tarafından yaşamaktan yoksun bırakılan bu ceset ikisinin aşkıydı, aşklarının ilk dönemiydi. Utancın bu korkunç bedeliyle ödenmiş olan şeyi anımsamanın dehşet verici, iğrenç bir yanı vardı. Anna'nın ruhsal olarak çırılçıplak kaldığı için duyduğu utanç onu eziyor ve bu utanç Vronski'ye de bulaşıyordu. Ancak katilin ceset karşısında korkuya kapılmasına karşın, onu parçalara ayırıp saklaması, cinayetle elde ettiği şeyden yararlanması da gerekiyordu.*

* Tolstoy, *Anna Karenina*, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, s. 198, İş Kül. Yay.

Tolstoy, editörüyle yıpratıcı tartışmalardan ilkini bu bölüm üzerinde yaşadı. Katkov "canlı gerçekçiliğine" itiraz ederek yumuşatmasını istedi, ne var ki Tolstoy "bütün olarak roman"ın üzerine kurulduğu bölümlerden biri olduğu gerekçesiyle tek bir kelimeyi bile değiştirmeyi reddetti.[76] Her şeyi hesaba kattığımızda, 1875 Şubatı Tolstoy için iyi bir ay olmadı. *Anna Karenina* için aldığı tüm övgülere tamamen kayıtsız kaldıysa, bunun nedeni aile içinde meydana gelen bir başka ölümdü.[77] Bu kez, üç hafta süren eziyetli bir hastalığın ardından hayata gözlerini yuman, on aylık bebekleri Nikolay'dı. Özellikle bu ona hâlâ süt veren Sonya için çok büyük acı oldu. Petya'nın cenazesine eşlik eden gün ışığı yoktu bu kez. Nikolay'ın toprağa verildiği gün o kışın en soğuk günlerinden biriydi; hava eksi yirmi dereceydi, Ortodoks cenazelerinin geleneksel bir parçası olarak bebeğin başına konmuş tacı ve sarıldığı muslin kumaşı çekiştiren korkunç, keskin bir rüzgâr vardı. Sonya taş kesmiş olduğunu söylüyordu Tanya'ya.[78] Üç ay sonra yine hamileydi.

1875 Martı ve Nisanı'nda *Anna Karenina*'nın yeni tefrikaları geldiyse de Rus okurlar sonraki bölümlerin basılması için sekiz ay daha beklemek zorunda kaldılar. Gecikmenin nedeni çok basitti: Tolstoy daha o bölümleri bitirmemişti. Dizi şeklinde basımı yapılan bir romanda daha önce emsali görülmemiş bir şeydi bu, ancak Tolstoy çapında bir yazar bunun bedelini ödemezdi. Katkov'la yaptığı anlaşmadan cayamazdı, ne var ki sürdürmek için gerekli coşkuyu bir türlü içinde hissedemiyordu. Zihni hâlâ eğitimsel fikirlerle doluydu ve 1875 Haziranı'nda çıkar çıkmaz büyük beğeni toplamış *Yeni Alfabe* kitabının basımıyla meşguldü. Ayrıca giderek daha fazla çöküntü yaşıyor, kafasını dağıtmak istiyordu.

O yaz, Sonya'nın kardeşi "Styopa Dayı", İngiliz mürebbiyeleri Emily Tabor ve Yasnaya Polyana'ya ocak ayında yeni gelmiş, İsviçreli, gözlüklü ama atletik öğretmen Jules Rey'in de eşlik ettiği bütün aile Samara'ya geri döndü.[79] Alkole gizli bir zaafı olan, yirmi üç yaşına yeni girmiş şık delikanlı Jules, gözüne Emily'yi kestirmekte gecikmedi.[80] Ağustosun başında, Tolstoy geleneksel bir Başkırt at yarışı düzenledi –arazisinde işaretlenmiş beş kilometrelik çember parkurda yapılan beş turluk bir yarıştı bu–, kazananlar için ödül koydu.[81] Yarış günü yaklaşıp Başkırtlar atlarıyla geldikçe parkurun etrafında çadırlar dikilmeye başladı, Tolstoy yarış öncesinde yapılan şölenler için aksak bir tay ve birkaç koyun verdi. Tolstoy'un daha önce gırtlaktan söyleme tekniğini hiç duymamış, uzun Başkırt kavalı *kuray*'la çalınan şarkılarla yapılan dansı hiç görmemiş çocukları için müthiş bir deneyimdi. Yüzlerce seyirci çeken yarışa otuz iki binici katıldı. Bir avuç kadarı oranın yerlisi Ruslardı; bu etkinlik için satın aldığı atın üzerindeki

Tolstoy da bu gruba dâhildi, ama geri kalanı Başkırt ve Kırgız biniciler oluşturuyordu ve en büyük ödül olan tüfeği onlardan biri alacaktı. *Anna Karenina*'da, saray erkanının katıldığı at yarışlarıyla bunun alakası yoktu. Aklında at yetiştirme gibi yeni bir plan yeşermeye başlayan Tolstoy, hızlı ve dayanıklı oldukları için aranan Kırgız atlarıyla, adlarını Fransa Prusya Savaşı'nın iki uçtaki komutanları Bismarck ve MacMahon'dan alan iki eşek getirdi eve.[82]

Ağustos sonunda, güneşte bronzlaşmış, dinlenmiş olarak Yasnaya Polyana'ya dönünce, yerleşik Rus yaşamıyla göçebe Başkırt yaşamının çarpışmasına bizzat tanık olmanın, bozkırda sinek ve toza katlanmanın, ikiyüzlü bir ayrıcalık olarak değerlendirdiği, İngiliz Avam Kamarası'ndaki konuşmaları dinlemekten çok üstün olduğunu ilan etti. İki aydır eline kalem almamıştı.[83] 1875 sonbaharında kendini "sıkıcı, bayağı" *Anna Karenina*'ya dönmeye zorladı ama hem onun hem de Sonya'nın keyfi kaçmıştı. 12 Ekim'de Sonya günlüğüne, son derece tecrit edilmiş kır hayatlarının artık katlanılmaz olduğunu, yıllardır tekdüze olan hayatının, her şeye karşı ezici bir kayıtsızlık ve hissizlik hali yarattığını, artık bununla savaşamayacağını yazıyordu. Kocasının hüznü bulaşıcıydı: "Günlerce, haftalarca çalışmadan, hiçbir şey yapmadan, enerjisiz, neşesiz, karamsarlığa batmış, sefil bir halde oturuyor, işlerin böyle gitmesini kabul etmiş gibi. Bu manevi bir ölüm, onu bu halde görmek istemiyorum, kendisi de *bu* şekilde yaşamaya devam edemez"[84]

Sonya, ekimin sonunda peritonitten ağır şekilde hasta düştü, sonra sancılandı. Üç ay erken gelen Varvara doğduktan birkaç saat sonra öldü.[85] "Korku, dehşet, ölüm, tepinen çocuklar, yemek, velvele, doktorlar, sahtelik, ölüm, dehşet." Gazeteci arkadaşı Fet'e göndermiş olduğu mektupta Tolstoy, Yasnaya Polyana'yı böyle tarif ediyordu.[86] Evin o zaman zarfında bir sürü insanla dolu olması da bir başka gerginlik kaynağıydı. Toinette'in önceki yaz ölmesinin ardından, Tolstoy'un yetmiş sekiz yaşındaki halası Polina, Tula'daki manastırından ayrılıp Yasnaya Polyana'ya taşınmış, Sonya hastayken evin idaresini devralmıştı. Tabii başka konuklar da vardı: Sonya'nın erkek kardeşi Saşa ile karısı, dayısı Kostya İslavin, Pyotr Samarin ile karısı ve bir başka aile dostu. Sonya'nın hastalığının en kritik gününde, Jules Rey'in kız kardeşi, çocukların yeni mürebbiyesi olmak üzere Cenevre'den geldi.[87]

Tolstoy, Strahov'a felsefe hakkında uzun bir mektup yazınca bir parça huzur bulduysa da, sonunda hayatın anlamıyla, kendi yaşamının "boş ve aptal bir şaka" olduğu kaçınılmaz gerçeğiyle yüz yüze geldi. Kırk yedi yaşına basmıştı, yaşlandığını düşünüyordu; "dış dünyada" onun ilgisini çeken hiçbir

şeyin kalmadığı, ileriye bakınca yalnızca ölümü görebildiği bir zaman. Şimdi her ne arzu ederse etsin –özel bir at türü yetiştirmek, kırda on yaban tavşanı vurmak, Arapça öğrenmek– bunun ona gerçek bir tatmin duygusu vermeyeceğinin farkında olarak, geldiği noktaya, geriye doğru bir yürüyüşe başlamış olduğunu yazıyordu. Tek umudu hayatın anlamını yanlış anlamış olduğuydu.[88] Bu arada, ihtiyatlı davranmak için ava tüfeksiz gitti, böylece tüfeği kendine çeviremeyecekti; ağabeyi Sergey'e, tek bir kurşun atmadan, köpekleriyle sekiz yaban tavşanı yakalamayı başardığını böbürlenerek anlattı.[89]

Sonya'nın hayatın anlamını düşünecek lüksü yoktu. Genellikle ev işleriyle çok meşguldu ve şimdi, ilk kez de olmamakla birlikte, ölüme çok yaklaşmıştı. Uzun nekahat döneminin ardından hemen yeni sorunlar etrafını kuşatmıştı. Jules Rey'in kız kardeşi mürebbiyelik işinde başarılı çıkmamıştı, sürtüşme vardı; Sonya ona fazla katlanamadı.[90] Ardından da, 1875 Aralık ayında *tyotuşka* [halacık] Polina'nın acılı, yavaş ölümü geldi.[91] Yatağa bağlı olduğundan, hastalığının son zamanlarında ona bakan kişi de Sonya idi. Kirli yatak çarşafını değiştirmek zorunda kalan, en ufak hareketin onda doğurduğu acıdan dolayı ettiği küfürlere, bağırmalarına maruz kalan da Sonya'ydı. Yeğeniyle ölene kadar Fransızca konuşan Polina ölmekten çok korkuyordu, sonunda 22 Aralık'ta çok büyük bir ıstırabın ardından hayata gözlerini yumdu. İki gün sonra gömüldü. Bu da bir başka sessiz Noel'di.[92]

Tolstoy, anne babasıyla olan son canlı bağ sonsuza dek koptuğu için çok üzüldü. Mart'ta Aleksandrine'e yazdığı gibi, bu yaşlı kadının ölümü onu derinden, daha önce yaşadıklarından da çok etkilemişti. "Acı bir turp"tan[93] insan nasıl bıkarsa *Anna Karenina*'dan öyle bıkmış gibi hissetse de devam etmek zorundaydı. 1876'da *Russkii Vestnik*'in ilk dört sayısında romanın üçte biri daha basılmıştı. Nisan sayısı, Levin'in kardeşi Nikolay'ın son günlerini anlatan bir bölümle biten, hacimli Beşinci Kısım'ı içeriyordu.[94] *Anna Karenina*'nın diğer birçok bölümünde olduğu gibi, bu bölümü yazarken de Tolstoy kendi yaşadıklarına başvurdu. Nikolay karakteri için, müteveffa ağabeyi, tuhaf Dmitriy'nin bütün özelliklerini hatırladı, yine kollarında can veren, aynı isimli çok sevdiği sevgili ağabeyinin son günleri aklında yeniden canlandı. Nereye baksa ölüm görüyordu. Hayatta kalan ağabeyi Sergey'e, şubatta, yaratmış olduğu karakter Levin gibi, ölüm düşüncesinden, artık onun için hayatta ölmekten başka bir şey kalmadığı fikrinden kurtulmayı imkânsız gördüğünü söyledi.[95] Kendisi de depresif olan Sergey bu duyguya aşinaydı ama Heidelberg'den 1876 Martı'nda Tolstoy'a yazdığı mektupta kendini intihara meyilli hissettiğini söyleyen kız kardeşleri Mariya da öyleydi:

> Moralim müthiş bozuk, Demokles'in kılıcı gibi başımın üzerinde asılı o daimi kaygıyla, yalnızlık beni *ölesiye* etkiliyor, gece gündüz bunu düşünüyorum, bazen çok korkuyorum. İntihar düşüncesi peşimi bırakmamaya başladı, demek istediğim sahiden peşimde, öylesine amansız ki bir çeşit hastalık veya delilik haline geldi.[96]

Mariya'nın "daimi kaygısı" Yelena; 1863 Eylülü'nde Tolstoy'un en büyük oğlu Sergey'in doğumundan birkaç ay sonra doğurmuş olduğu gayrimeşru kızıydı.[97] 1876'da Yelena on üç yaşına girmişti, dul bir kadın olan Maşa hâlâ onu Rusya'ya getiremeyecek kadar utanıyordu.

Rus toplumu 1860'larda hızla değişmeye başlamıştı ama devlet tarafından yasalarla kutsallaştırılan ataerkil yapılar aynen yerinde kaldı. *Anna Karenina*'yı yazdığı zaman Tolstoy, mutsuz giden evliliklerinin acısını yüreğinde duyan binlerce kadın okurun bam teline basmıştı. Anna Arkadyevna'nın cesaretine içlerinden pek azı sahip olsa da kendilerini onunla özdeşleştirdiler. Bir yandan zinayı kınayan bir roman yazarken, Anna'ya sevecen bir dille yaklaşan Tolstoy'un çelişkisi, bir bakıma, yaptığı mutsuz evlilik Tolstoy'un "aile" romanına malzeme olmuş birçok hayat öyküsünden biri olan kız kardeşi Maşa'nın kaderiyle açıklanabilir. Sanki Maşa, 1876 Martı'nda gönderdiği mektupta olduğu gibi ağabeyinin aklını okuyordu. Öğrenmiş olduğu acı derslerden söz ediyor, kendisini doğrudan o kahramanla özdeşleştiriyordu. "Bu Anna Kareninaların hepsi başlarına ne geleceğini bilselerdi, kısa süreli, asla olmamış ve olmayacak zevklerden nasıl da kaçarlardı, çünkü *gayrimeşru* hiçbir şey mutluluk getirmez," diye yazıyordu. Tolstoy'un görüşü de farksızdı tabii ki.

Tolstoy'un kardeşleriyle yaptığı yazışmalar 1990 yılında yayımlanana kadar Maşa, Tolstoy'un yaşamöyküsünde hayal meyal[98] görünse de aslında onun hayatında önemli bir kişiydi, bu yakınlıkları da hep devam etti (Tolstoy'un ona göndermiş olduğu mektuplar yazdığı en dokunaklı mektuplar arasındadır). Maşa, Valeryan Petroviç Tolstoy ile evlendiğine pişman olmuştu, acılarını unutmak için çocuklarını da yanına alıp dış ülkelere seyahat etti, muzdarip olduğunu düşündüğü çeşitli hastalıkların kaplıcalarda tedavi olacağına inanıyordu. 1861 yılında Aix-les-Bains'deyken, yakışıklı İsveçli Vikont Hector Victor de Kleen ile tanıştı, sonraki iki kışı onunla birlikte Cezayir'de geçirdi. 1862 yazında tam Tolstoy evlenirken, Rusya'ya gezmek üzere döndüğünde ağabeyleri onların birlikte yaşadıklarını öğrendiler. Kınayacakları korkusuyla, sonbaharda Cenevre'den yazarak bir kız bebek doğurduğunu söyledi. Hem Tolstoy hem Sergey gayrimeşru çocuklara babalık yapmışlardı, Tolstoy, Maşa'ya ikisinin de ona destek vereceğinden emin olmasını söyledi.

Sorunu çözmek için yardımcı olmaya karar verdiler.[99] 1864'ün Ocak ayında Sergey'le birlikte, Valeryan Petroviç'le buluştular. Valeryan Petroviç evliliğin çökmesindeki sorumluluğunu kabul ediyordu, boşanmaya da razıydı. Tolstoy gerekli izni psikopostan aldı, belgeleri imzalayıp geri yollasın diye Maşa'ya gönderdi. Ne var ki Maşa Valeryan Petroviç boşanmanın "başına kendisinin durumunu zorlaştıracak, hoş olmayan bir yığın şey getireceğini" söylediği tehditkâr bir mektup gönderince, harekete geçmeye korktu. Kocası çok çektirmiş olduğu halde, bu evliliği bitirmeye hakkı olup olmadığını Toinette'ye gönderdiği bir mektupta, acınacak bir tonda soruyordu.[100]

Maşa'nın boşanmayı gerçekleştirmekte ikircikli olması anlaşılır bir şeydi. Bu Rusya'da çok nadir görülürdü, toplumun yüzkarası olma tehlikesi vardı. Bir İngiliz asliye hukuk mahkemesinde ilk boşanmanın mümkün hale geldiği yıl olan 1857'de Rusya'da dinî bir kurum olarak evliliğin kutsallığı İmparatorluk Medeni Hukuku'nun üçüncü baskısında onaylandı. Rusya'da boşanma ancak, evliliği sona erdirilemeyecek kutsal bir ayin olarak kabul eden,[101] gayrimeşru doğan çocuklara da hiçbir hak tanımayan Kilise aracılığıyla elde edilebilirdi. İmparatorluk Medeni Kanunu'nun 1. Cilt, 1. Bölüm, 103. Maddesi, Sibirya'da sürgün olunan haller hariç, evli çiftlerin ayrı yaşamalarını özellikle yasaklıyor, 106 ve 108. maddeler evlilik hayatında erkek hâkimiyetini tasdik ediyordu:

> Bir koca karısını kendi bedeniymiş gibi sevecek, onunla uyum içinde yaşayacaktır; ona saygı gösterecek, onu koruyacak, kusurlarını affedecek, hastayken ona bakacaktır. Karısını beslemek, onu desteklemek için elinden geleni yapacaktır... Bir kadın, ailenin reisi olduğu için kocasına boyun eğecek, ona aşkla, saygıyla, sınırsız itaatle sadık kalacak, evin hanımı olarak onun bütün arzularını yerine getirip ona şefkat gösterecektir...[102]

Kadının itaat etmesi Rusya'ya özgü bir şey değildi, ama ev içi istikrarı politik istikrarla eşitleyen devletin ataerkil yapıları desteklemekte öteden beri çıkarı vardı. Tolstoy, son dönem Rus sosyetesinin dağılışını resmetmek için "aile" temalı bir roman yazmaktan daha iyi bir yol bulamazdı.

19. yüzyıl boyunca Ortodoks Kilisesi evlilikte ayrılmayı kolaylaştırmak yerine daha da zorlaştırmıştı. Boşanma dilekçeleri önce psikoposluk yetkililerine verilmek zorundaydı, dokuz farklı aşamadan oluşan, pahalı, uzun bir bürokratik süreç gerektiriyordu. Bunun da ötesinde, zinanın kanıtlanabilmesi için görgü tanığının şahitliği gerekiyordu, tıpkı Aleksey Aleksandroviç'in *Anna Karenina*'nın Dördüncü Kısım'ında "meşhur St. Petersburglu

avukat"a danışmaya gittiğinde dehşetle fark etmiş olduğu gibi. Bu yüzden de birkaç tane dilekçe verilmiş olması hiç şaşırtıcı değildir; 1860'ta tüm Rusya'da yetmiş bir dilekçe verilmişti ve bunlardan sadece yedi tanesi zina gerekçeliydi.[103] Büyük Reformlar, şehirleşmenin artması ve eğitimin yayılması sonucunda evliliğe yönelik tutumlar değişti, boşanmayı çağa uyduracak, basitleştirecek bir baskı ortaya çıktı, bu 19. yüzyılın ikinci yarısında Kilise'ye ait basında sürekli tartışılan bir konuydu.[104] 1870'te reformcular tarafından kurulmuş bir komite boşanma işlemlerini sivil mahkemelere taşımayı önerdi, böylece kilise yetkililerini "imalı tasvirler ve gühanın pis kokusunun taştığı iğrenç sahnelerden" bahseden meseleleri soruşturmaktan kurtaracaklardı.[105] Tolstoy tam *Anna Karenina*'ya başladığı, 1873 Mayısı'nda Kutsal Sinod bunun "yasallaştırılmış zina" olduğu gerekçesiyle, ezici bir çoğunlukla öneriyi reddetti, çünkü bu laik bir evliliği yürürlüğe sokmak demekti (Avrupa'nın diğer ülkelerinde yürürlüğe girmişti bile). Ne var ki, boşanma sayısı düzenli bir şekilde yükselerek 1866'da 795 iken 1875'te 947'e çıktı.[106] Hem Sonya'nın ablası Liza (Tolstoy'un evlenmekten kaçtığı, akıllı olan kız) hem kardeşleri Aleksandr bu dönemde boşanma hakkına kavuştular.[107]

Tolstoy'un kız kardeşi adına yapmış olduğu araştırma *Anna Karenina*'daki boşanma konusuyla uğraşırken çok işine yaradı, tıpkı çok yakından tanık olduğu boşanma süreçleri gibi. 1868'de eski dostu Dmitriy Dyakov'un kız kardeşi Mariya Aleksiyevna, gayrimeşru bir çocuk yaptığı adamla yaşamak için çocuklarını ve kocasını terk ederek bir skandala imza attı ve Karenin'e benzeyen sıkıcı kocası Sergey Suhotin'den boşandı.[108] Bu olayda ise, Maşa'nın kocasıyla boşanma işini gerçekleştirmesine gerek kalmadı, çünkü iradesiz ve yoksul vikont, Maşa'yı borç batağında bırakıp, parasal açıdan daha iyi bir gelecek vaat eden biriyle evlenmek için İsveç'e döndü. Vikontun ailesi boşanmış damgasını yemiş dört çocuklu bir kadınla evlenmesini istememiş, onu terk etmeye ikna etmişlerdi. Maşa bir sene sonra Rusya'ya döndü, Valeryan Petroviç öldü, ama Maşa, kızı Yelena'yı İsviçre'de bıraktığı için içindeki derin mutsuzluktan kurtulamadı. Ağabeyine 1876 yılında yazdığı, kendisini Anna Karenina'ya benzettiği o karamsar mektupta, kendi sınıfından, gayrimeşru bir çocuğu olduğunu kabul edecek "cesaret"te tek bir kadın tanımadığını yazıyordu.[109]

Tolstoy'un kendisi de bir kez boşanmayı ciddi ciddi düşündü, ama dostlarının ve akrabalarının evlilikleriyle kıyaslandığında, giderek sorunları artan evliliği yine de istikrarlı ve gelenekseldi. Ağabeyi Dmitriy son yıllarını eski bir fahişeyle yaşayarak geçirmişti (Nikolay'ın *Anna Karenina*'da yaptığı gibi), diğer ağabey Sergey bir çingeneyle evlenmişti. 1864'te Maşa'yı kurtarmaya çalışırken ve *Savaş ve Barış*'ı yazarken Tolstoy birdenbire kendini

Sergey'in de içine karıştığı romantik bir krizle de uğraşırken buldu. Önceki yaz, korosundan "satın almış" olduğu çingene şarkıcı Mariya Şişkina ile on dört yıl süren bir ilişkiden sonra Sergey, Sonya'nın şen şakrak kardeşi Tanya'ya deliler gibi vurulmuştu (gerçeği söylemek gerekirse Tolstoy'un kendisi de ondan biraz etkilenmişti). Sergey Tanya'ya evlenme teklif etti ama ondan yirmi yaş büyük olması gerçeği bir yana (Tanya daha on yedisindeydi), Mariya Şişkina'dan üç çocuğu vardı, dördüncüsü de yoldaydı. Sonunda vicdanı galip geldi. Bir ikonun önüne diz çökmüş, uysal bir şekilde kaderine boyun eğerken göz yaşı döken Mariya'yı görmek yüreğini parçaladı.[110] Kızı Vera doğduktan bir ay sonra, 1865 Haziranı'nda nişanı bozdu. [111]

Hem Tanya hem Sergey 1867 yılında evlendiler. Tolstoy Tanya'nın kuzeni Aleksandr Kuzminski ile evlenmesine karşıydı, çünkü daha yeni dul kalmış eski dostu Dmitriy Dyakov'a iyi bir eş olacağını düşünüyordu. On yıl sonra Dyakov (o zaman elli beş yaşındaydı) kızı Maşa'nın eski mürebbiyesi Sofya Robertovna'yla (otuz iki yaşındaydı) evlendiğinde, bu işten hoşlanmadığını ifade etti.[112] Her şeyden önce, herkesin sevgiyle çağırdığı ismiyle "Sofiş" karısıyla aynı yaştaydı, Tanya'dan iki yaş büyüktü.[113] Nihayet Sergey Mariya'yla evlendi ve Pirogovo malikânesine taşındılar. On bir çocukları oldu, bunlardan dördü yaşadı ama evlilikleri mutlu değildi. Mariya farklı toplumsal katmandan gelmenin acısını derinden hissediyor, kocasının ailesiyle birlikteyken utangaç ve sıkılgan davranıyordu. Tolstoy Mariya Mihaylovna'ya daima büyük saygı gösterdi, Sergey'le birlikte Yasnaya Polyana'ya gelmesi için defalarca davet etti, ama o gönülsüzdü, hatta Sonya'nın 1877'nin Aralık ayında doğan oğulları Andrey'in vaftiz anası olma teklifini bile geri çevirdi.

Tolstoy, *Anna Karenina*'yı yazarken günlük tutmayı bıraktıysa, bunun bir nedeni kafasını kurcalayan meseleleri romanın sayfalarında dile getirebilmesiydi. Levin ve Kiti'nin ilişkisinden yararlanarak, Anna'nın savunduğu az çocuklu Avrupa tarzı evlilikle, Anna gibi soylu bir aileden gelmesine karşın bir sürü çocuk büyüten Dolli'nin "geleneksel" köylü tarzı evliliği arasında "üçüncü bir yol" çizmeyi istemişti. Romanın gidişatında Tolstoy, azıcık gizlenmiş özyaşamsal ayrıntıları Levin'in Kiti'yle flörtü ve evliliği hikâyesi içine serpiştirmişti (tebeşirle yazılmış harflerle iletişim, düğünde giymesi için Levin'e temiz bir gömleğin ayrılmaması hatası vb.), Altıncı Kısım'ın ikinci yarısında ise Dolli aracılığıyla konuşmaya başlayarak özellikle en acil endişesini dillendirmişti: Doğum kontrolü.

1875 Kasımı'nda Varvara'nın ölümünden sonra, Sonya'nın sağlığı hâlâ istikrarsızdı. 1877 Ocak ayında annesiyle bir hafta geçirmek için (üç yıldır görmüyordu onu) ilk St. Petersburg ziyaretini gerçekleştirip Çar'ın saray

doktoru olan meşhur Dr. Botkin'e danıştı. İlk kez Aleksandrine'le de tanıştı, Aleksandrine karısını tanıyınca çok sevdiğini bir mektupla Tolstoy'a bildirdi. "Sophie"yi samimi, zeki, sıcak, sözünü sakınmaz biri olarak görmüş, ona hemen kanı kaynamıştı. Dr. Botkin'in, Sonya'nın "sağlığına" dair örtük mesajını Tolstoy'a veren de Aleksandrine'di, sonucu Sonya'nın birkaç hafta içinde yeniden gebe kalması olmuştu.[114] Varvara'nın ölümünden beri, yeniden hamile kalmaktan kaçınmak için, Sonya doğum kontrolü dâhil elindeki bütün güçlere başvurmuştu, bu da evliliklerine açıkça etki etmişti. Tam da bu zaman Tolstoy, *Anna Karenina*'daki Dolli'nin, Anna'nın gebelik önleyici yollara başvurduğunu açıkladığında şoke olduğu bölümü yazıyordu. Dolli için de Tolstoy için de doğum kontrolü ahlaksızcaydı.

Sonya Petersburg'dayken, Tolstoy *Anna Karenina*'yı yazmaya devam etti, rahatlamak için de Trollope'ye geri döndü. Kahramanı Palliser olan altı romanın sondan bir öncekini, *The Prime Minister*'ı (Başbakan) okuyordu, bunu şiddetle ağabeyi Sergey'e de tavsiye etti.[115] *Anna Karenina* Tolstoy'un Fransız zina romanına olan bağlılığını yansıttığı gibi, aynı zamanda çok saygı gösterdiği –bir seferinde cesurca en iyisi olduğunu, onlarda her zaman taze ve yeni bir şey bulduğunu söylediği– İngiliz kitaplarına karşı duyduğu coşkuyu da yansıtır.[116] *Anna Karenina*'nın başında Anna'nın trende okuduğu İngiliz romanı Trollope olabilirdi pekâlâ, çünkü kitap milletvekillerinden, tilki avından ve lordlardan bahsediyordu.[117] Trollope ilk başta neşeli kadın kahramanı Lady Glencora'yı dürüst, sıkıcı ama Rus karşılığı Karenin'den çok daha uysal, devlet adamı kocası Plantagenet'a sonunda âşık etmeye karar vermişti. Onu ezecek didaktik bir geleneğin yükü altında olmadığından, kitabı mutlu sonla bitirmek postanede tam gün çalışan bir yazar için daha az sorun teşkil ederdi. Ne de olsa Trollope, *Anna Karenina*'yı bitirirken Tolstoy'u giderek çileden çıkaran kendinden kuşku duyma olgusuna karşı bağışıktı.

Tolstoy nihayet 1877 yılında *Anna Karenina*'yı bitirdi. Rus okurlar kesinlikle sabırsızdılar. Çünkü aslında kitabı iki yıl önce okumaya başlamışlardı, 1875 Nisanı'nda, romanın üçte birlik bölümüne tekabül eden kısmı yayımlandıktan sonra ve 1876'da bir kez daha tefrikalar aniden kesildiğinde, bu işe en az Tolstoy'un editörü kadar sinirlenmişlerdi. Hatta Katkov da kendini bir açıklama yapmaya mecbur hissetmişti: bu aralar derginin editörlerinden kaynaklanmamıştı; asıl neden, yayımlanmasının artık "kesintisiz" devam edeceğini umdukları romanın "yazarının, kitabını bitirmesini engelleyen şartlar" idi. Buna rağmen Tolstoy okurlarının coşkusu dinmemişti. Tolstoy'u tanıyan bir genç, daha sonra kendisi ve yaşıtı öğrencilerin *Russkii Vestnik*'in

her yeni sayısını solukları kesilerek beklediklerini, *Anna Karenina*'nın olduğu her bir sayfayı "yutarcasına okuduklarını" hatırlayacaktı.[118] Strahov 1877 Mayısı'nda Petersburg'dan yazıp en son çıkan eleştirilerde onu Shakespeare kadar büyük bir yazar olarak göklere çıkardıklarını, hatta Dostoyevski'nin, ellerini göklere kaldırıp "sanatın tanrısı" dediğini bildirince Tolstoy çok şaşırdı.[119] Ne var ki Dostoyevski, Tolstoy'un kendisi gibi Panslavcıların yüzüne eldivenlerini fırlattığı kitabın son bölümlerini okuduğunda bu tavrını hemen değiştirecekti.

Anna Karenina güncel tartışmalarla dolu bir romandı, Tolstoy'un kitabı sürüncemede bırakarak yazması kitabının sayfalarına yalnızca tarıma ilişkin en yeni tartışmaları değil, aynı zamanda Rusya'da ortaya çıkan en son siyasi gelişmeleri de yansıtmasına yaradı. Tolstoy burada yeni bir alandaydı, sanatsal sorunlara karşı giderek artan kayıtsızlığı, onu genelgeçer olmayan fikirleri seslendirmekte korkusuz biri yaparak Rus ileri gelenleriyle çarpışma rotasına soktu. *Russkii Vestnik*'in 1877 Nisan sayısı Anna'nın ölümüyle biten Yedinci Kısım'ın son bölümlerini içeriyordu, bu bölümler de büyük beğeni topladı. Bu sayının aslında kitabın sonsözünü de içeriyor olması gerekiyordu (aslında Sekizinci Kısım olarak adlandırılıyordu) ama Tolstoy'un bir kez daha editörüyle arası açılmıştı, mayısın ortaları geldiğinde bile gözden geçirilmiş üçüncü prova hâlâ bekliyordu.[120] Buradaki açmaz siyaset üzerineydi; özellikle 1876 Haziran sonundan bu yana Osmanlı İmparatorluğu'yla savaşmakta olan Sırpların yardımına koşan Rus gönüllü hareketine dair romanda dile getirilen, "vatansever olmayan" fikirlerdi. Bu *Anna Karenina*'nın sonunda Vronski'nin katılmış olduğu harekettir: Asla dönmeyeceğini bildiğimiz bir yolculuğa çıkmak üzere Moskova'daki Smolenski istasyonunda onu trene binerken görürüz.

Sırp-Osmanlı Savaşı, bu kez Balkan uluslarının yüzyıllardır süren Osmanlı egemenliğinden kurtulma arzusuyla tetiklenmiş, 1870'lerde bir kez daha başını kaldırmış "Doğu Sorunu"nun sadece bir boyutuydu. Panslavcılar bu çatışmayı onları tüm Slav uluslarını, tercihen Rus hâkimiyeti altında birleştirme amaçlarına götürecek altın bir fırsat olarak gördüler. Panslavcılığın kökünü Rusya'nın diplomatik tecritinden ve Kırım Savaşı'ndaki küçük düşürücü mağlubiyetten aldığı gerçeğini, o sefer sırasında savaşmış olması kendisini sadık bir barışsever yapan Tolstoy unutmuş olamazdı. Bu yeni savaşı da çok sorunlu gördü. Güncel politikaya karışmaya hiç niyeti yoktu, ama Balkanlar'da meydana gelen gelişmelere yönelik kaygısı, basına karşı takındığı kibri şimdilik bir kenara atıp savaşın seyrini izlemesine neden oldu. Sırp-Türk Savaşı'na Rusya'nın kaçınılmaz şekilde dâhil olacağını önceden

görerek 1876 Kasımı'nda daha çok şey öğrenmek için Moskova'ya gitmişti. II. Aleksandr'ın Türklere ultimatom verdiği Kremlin konuşması sırasında Tolstoy oradaydı, caddeleri sağlı sollu dolduran, "Savaş! Savaş!" haykırışlarının geleneksel "Hurra"larla birbirine karıştığı kalabalıkları da görmemiş olamazdı.[121] Tolstoy'u asıl çileden çıkaran, savaş goygoyculuğu yapan "Slavcı Komite" ile basının oynadığı roldü. *Anna Karenina*'nın son sayfalarında görüşlerini yüksek sesle dile getirmeye başladı.

Moskova her zaman Rus Panslavcılığının merkez üssü olagelmişti. İlk yardımsever Slavcı Komite, Osmanlı veya Habsburg yönetimi altındaki Slav kökenli halklara destek vermek amacıyla 1858 yılında orada kurulmuş, şehir 1867'de ikinci Slav Kongresi'ne ev sahipliği yapmıştı. 1877'de Slavcı Komite, karısı Anna'nın faal desteğini arkasına almış Slav yanlısı gazeteci İvan Aksakov tarafından yönetiliyordu. Tolstoy, Moskova ziyaretini yapıp eve döndükten sonra, sıkılmış bir ruh haliyle Fet'e, Anna'nın yapay olarak savaşa destek toplamaya kendini memur edişinden bahsetti.[122] Şair Tyutçev'in kızı olan Anna Aksakova, Tolstoy'un eskiden tanıdığı biriydi, II. Aleksandr'ın en küçük çocuklarına mürebbiyelik etmişti (1866'da evlendiğinde yerine Aleksandra Andreyevna Tolstoya, Aleksandrine geçmişti). Moskova'nın Slavcı çevrelerindeki bir diğer önemli kişi, eski muhafız subayı Aleksandr Porokhovşiçikov idi. 1872'de, Slavcılık kardeşliği öngörüsünü somutlaştırmak adına, Kızıl Meydan yakınlarında Slav Bazaar Oteli'ni kurdu. Bilerek Petro öncesi tarzda yapılmış tasarımı iç mimarisiyle bütünüyle uyum içindeydi: Yemek salonunda Rus, Polonyalı ve Çek bestecilerin genç ressam İlya Repin tarafından yapılmış portlerinin olduğu dev bir tuval vardı. Sırp-Osmanlı Savaşı'na gidecek Rus gönüllülerini işte burada kaydediyordu Porohovşiçikov,[123] şartlara uygun emekli bir subay olduğu için de, burası *Anna Karenina*'daki Vronski'nin de yazılmaya geldiği yerdir.

Tolstoy *Anna Karenina*'nın sonsözünü yazarken Rusya, 1877 Nisanı'nda Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti. Önde gelen bir Panslavcı ve etkili muhafazakâr bir derginin editörü olarak Katkov, Tolstoy'un elyazmasında gönüllü hareketi aylak zenginler için "geçici bir coşku" diye tasvir etmesine öfkelendi. Basının "halkın sesi"ni temsil etme iddiasından ve "gereksiz birçok şey" basmasından dolayı eleştirilmesinden de hoşlanmadı. Tolstoy'a gelirsek, "basit bir gazeteci"nin elyazmasını düzeltmeye cüret edebilme ihtimaline çok sinirlendi. Levin ve yaşlı Prens Şerbatski tarafından dillendirilen duyguların kendisine ait olduğunu gizlemeye çalışmamıştı. Arkadaşlarına "en şeytani şeyin gazeteler olduğunu, hiç olmasalar çok daha iyi olacağını" açıkça söylemişti. Rus halkının Slavlar hakkında hiçbir şey

bilmediğini, savaşmayı da istemediğini vurguladı.[124] Tolstoy, Katkov'un istediği değişiklikleri yapmayı açıktan reddetti, kendisi ayrı olarak bastırmak üzere elyazmasını geri çekti. Katkov *Russkii Vestnik*'e aşağıdaki bildiriyi yazarak misilleme yaptı.

> Önceki sayıda, *Anna Karenina* romanının sonunda "devam edecek" kelimeleri vardı. Halbuki roman kadın kahramının ölümüyle sona eriyor. Yazarın planına göre, okuyucuların Anna'nın ölümüyle acıya gömülmüş, ne yapacağını bilmez Vronski'nin Sırbistan'a gönüllü olarak gittiğini, tüm diğer karakterlerin hayatta ve iyi olduğunu, Slavcı komitelere ve gönülülere kızan Levin'in köyünde kaldığını öğrenecekleri kısa bir sonsöz dâhil edilecekti. Yazar belki bu bölümleri romanın bir diğer baskısı için geliştirebilir.[125]

Tolstoy bunu okuyunca doğal olarak daha da kızdı, hemen oturup St. Petersburg *Novoe Vremya*'nın [Yeni Zamanlar] editörü Aleksey Suvorin'e bir mektup yazmaya koyuldu. Yazacağı sonsözün değersiz bir şeymiş gibi gözardı edilmesine itiraz etti, sonra yine de şöyle özetledi: "Romanın geri kalanını on satırda özetlemeye ne dersin?" dedi çok sert bir tonla. "Kocasını terk eden bir kadın vardır, Bay Vronski'ye âşık olduktan sonra Moskova'daki bazı olaylara kızar, sonra kendini trenin altına atar..."[126] Tolstoy ayrıca Katkov'un okura, *Anna Karenina*'yı nasıl yorumlayacağına –ki "sosyete hakkında bir roman" diyordu– dair talimat vermesine de karşı çıktı, nasıl biteceğinin böyle açık açık söylenmesine ise çok gücendi. Kocasının taslak mektubundan alıntı yaparak sonunda *Novoe Vremya*'nın okurlarına *Anna Karenina*'nın sonsözünün neden *Russkii Vestnik*'te yayımlanmadığını bildiren mektubu K[ontes] S[ofya] diye imzalayan Sonya oldu.[127]

Rus halkı açıklamayla tatmin oldu olmasına ama okurların hepsi sonsözden hoşlanmadılar. Levin'in Balkan Sorunu'na ve Rus Gönüllü Hareketi'ne dair aşağılayıcı sözleri saldırgandı ve Tolstoy'un en büyük rakibi Dostoyevski'nin sözleriyle taban tabana zıt düşüyordu. Dostoyevski, mesihçi milliyetçiliğiyle (ya da bakış açınıza göre, şovenist Ortodoks megalomanlığıyla) Rusya'yı Balkanlar'da Haçlı seferi yapan bir kurtarıcı olarak görüyordu. Tolstoy ve Dostoyevski hiç tanışmamış olsalar da, birbirlerinden haberdarlardı. Birbirlerinin eserlerinde birçok noksanlar bulan doğal zıt uçlardı. Bir gazeteci olarak, Tolstoy'un romanı üzerine bir hüküm vermek az çok Dostoyevski'ye düşüyordu, epey kaçındıktan sonra 1877'nin başında nihayet *Anna Karenina*'ya ilişkin fikrini yazdı. Beri yandan her zamanki gibi kibirli

duran Tolstoy, Dostoyevski'nin jestine karşılık vermedi ve yazdığı eserlerden hiçbiri üzerine alenen yorum yapmadı.

İlk olarak, Dostoyevski *Anna Karenina*'yı överek cömert davrandı. Özellikle Levin karakteri onu çok heyecanlandırmıştı, Rus halkının kaderini ve karakterini araştırmak için 1876'da çıkarmaya başladığı bağımsız aylık dergi *Bir Yazarın Günlüğü*'nün şubat sayısında romana birkaç sayfa ayırdı. Ancak yıl içinde sonsözü okuyunca, kendini kaybetti. Temmuz-Ağustos sayısında, Levin'i benmerkezci ve Rus halkından kopuk olmakla, vatansever olmamakla kıyasıya eleştirdi.[128] Levin'in Rus halkının da Balkan Slavlarının düştüğü kötü duruma fazla aldırış etmediği iddiasını doğru bulmadı. Dostoyevski, vahşeti engelleyecek olsaydı bile öldürmeyi istemediğini açıkça bildiren Levin'e şiddetle karşı çıktı. Kuşku yok ki, Tolstoy'un on yıl boyunca geliştireceği yeni dinî görüşün kalbinde yer alan pasif direniş fikrinin tohumlarını burada buluyoruz. "Tolstoy gibi insanlar güya bizim öğretmenlerimiz olacaklar," diye son buluyordu Dostoyevski'nin uzun tiradı, "peki ama bize öğrettikleri tam olarak nedir?" Söylemeye gerek yok ki ne 1877'de, ne de 1881 Ocak ayındaki ölümüne kadar geçen yıllar içinde Dostoyevski bir cevap alamadı. Tolstoy ise, uzun yaşamının son otuz yılında bu soruya cevap aramak dışında hiçbir şeyle ilgilenmeyerek bunu telafi etti.

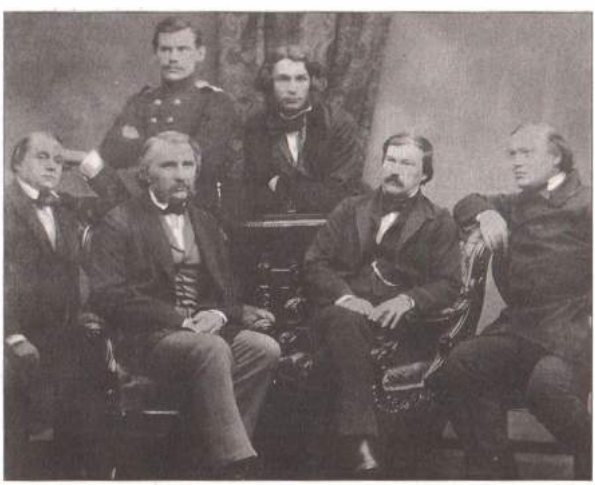
Moskova'da 1854'te yeni terfi almış bir subay olarak askeri üniformasıyla Tolstoy. Bükreş'te faal görevine intikal etmeden kısa bir zaman önce. Konuşlanmış olduğu Kafkaslar yolu üzerinde Yasnaya Polyana'ya uğramaya karar verdi. Bu yaklaşık 965 kilometrelik bir yay çizmek demekti.

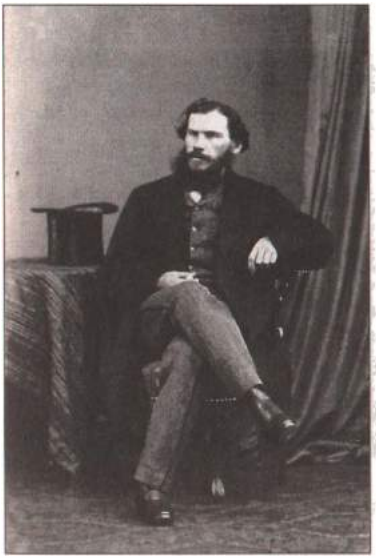
1851'de orada orduya yazıldığı Kafkaslara gitmeden az önce, ağabeyi Nikolay ile Moskova'da.

Sergey, Nikolay, Dmitriy ve Lev Tolstoy Moskova'da, 1854. Dört kardeşin bir arada olduğu son zaman. Tolstoy'un güneye inip Türklere karşı savaşmadan önceki izinli olduğu ayda buluşmuşlardı.

Çağdaş dergisiyle çalışan yazarlar, St. Petersburg, 1856. Soldan Sağa Gonçarov, Turgenyev, Tolstoy, Grigoroviç, Drujihinin ve Ostrovski. "Rus fotoğraçılığının atası" ünlü Sergey Levitski tarafından çekilmiş bu fotoğrafı Tolstoy daha sonra Yasnaya Polyana'da çalışma odasının duvarına astı.

Tolstoy Brüksel'de. 1861 Mart. Yurtdışına yaptığı ikinci ve son gezi bitmek üzere. Rusya'dan dokuz aydır ayrıydı, bu süre zarfında Fransa'nın güneyinde bir yerde ağabeyi Nikolay ölmüş, o da daha sonra uygulayacağı kendi pedagojik faaliyetlerine hazırlık olarak yabancı eğitim-öğretim yöntemlerini incelemişti.

Aleksandra Andreyevna Tolstaya (Aleksandrine), 1860'lar. Tolstoy babasının kuzeni, müthiş bir zekası olan bu çekici kadınla yakın dostluk kurmaktan hoşlandı. Saray nedimesi olarak, toplumsal ve dini adaletsizliklere dair çara mektuplarla başvuruda bulunduğunda çok yararlı bir aracıydı, Tolstoy Ortodoks inancını terk edince araları bozuldu.

Müstakbel Sofya (Sonya) ve kızkardeşi Tatyana (Tanya) Bers, Moskova 1861. Tolstoy'un Sonya ile evlenmesinden bir yıl önce çekilmiş fotoğraf. Kızkardeşler hep yakın oldular, Sonya ona yazdığı mektuplarda Yasnaya Polyana'daki yaşamına dair bütün olanları hiç saklamadan anlattı.

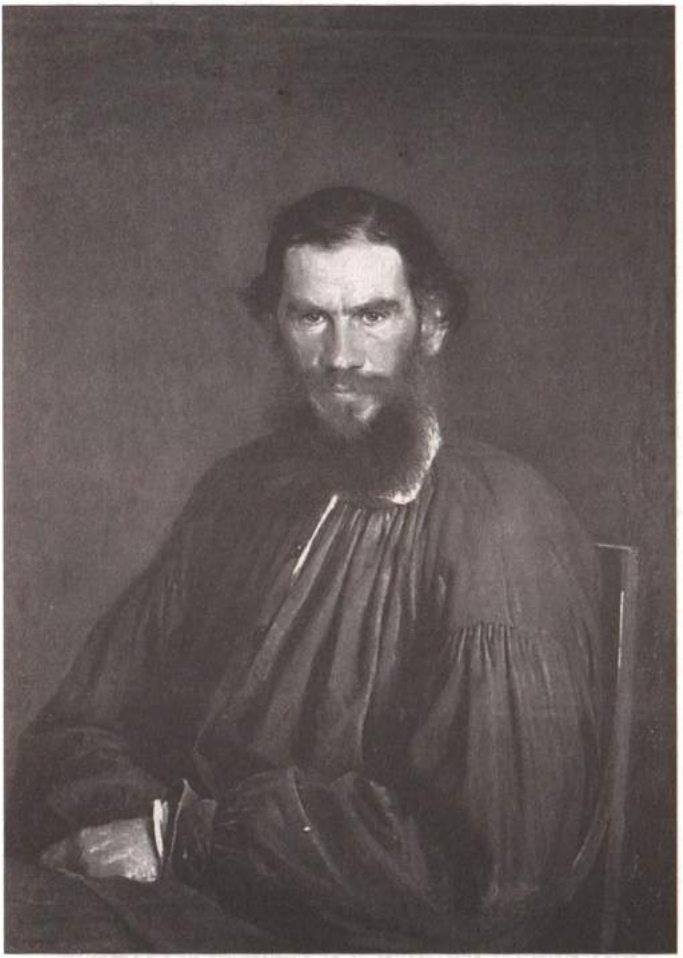
Sonya, Yasnaya Polyana'da misafir odasında, 1902. Hayli büyük misafir odasının bu köşesinde aile ve konukları geleneksel olarak akşam çayında buluşurlardı. Sonya'nın başının üzerinde Tolstoy'un müsrif dedesi İlya Andreyeviç'in portresi görülüyor.

Sergey Volkonski tarafından yaptırılan, 1828'de Tolstoy'un doğduğu, 1854'te büyük kumar borçlarına karşılık komşu toprak ağasına sattığı eski Yasnaya Polyana. Konak sökülüp tuğla tuğla, yeni sahibinin 32 km ötedeki arazisine, bu fotoğrafın 1892'de çekildiği yere taşındı.

1890'larda genişletme amaçlı ek yapılmadan önce Yasnaya Polyana'daki Tolstoy'un evi. Aslında bu bina, eski konağın iki yanından çıkan ikiz kanatlardan biri olarak düşünülmüştü. Tolstoy burayı, Kırım Savaşı'ndan sonra ordudan ayrılınca, ana ikametgâhı yaptı. 1860'lı, 1870'li ve 1890'lı yıllarda dal budak saran aile, artı özel öğretmenlerden ve dadılardan oluşan maiyeti barındırmak için ek binalar gerekli oldu.

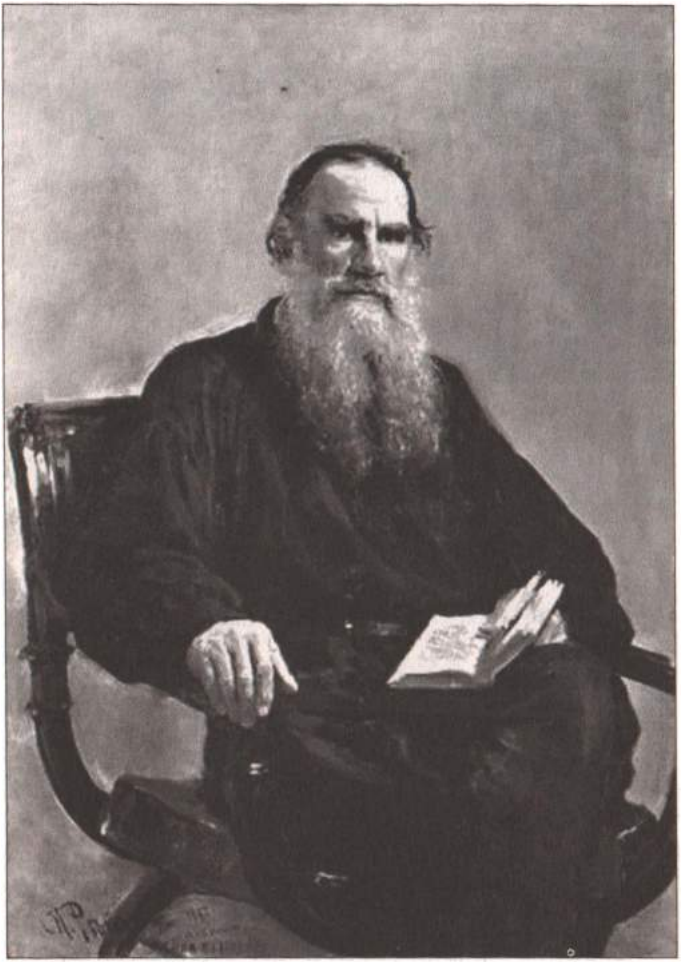
İvan Kramskoy'un çizdiği Tolstoy portresi, Yasnaya Polyana, 1873. Bu portreyi Rus sanatı koleksiyonunu büyüten tüccar Pavel Tretyakov satın aldı. En başta portre için oturup poz vermeyi reddeden Tolstoy, Yasnaya Polyana'ya yakın bir daçada kalmakta olan ünlü ressam İvan Kramskoy'tan etkilenerek fikrini değiştirdi.

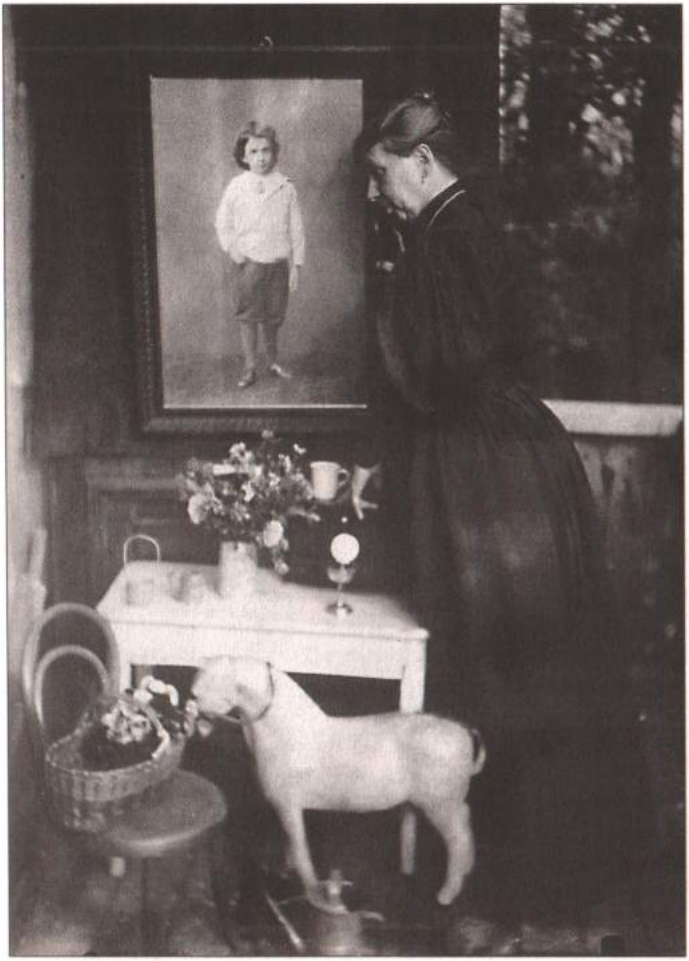
Repin, Tolstoy pulluk sürüyor, Yasnaya Polyana, 1887. Tolstoy 1840'ların sonunda daha genç bir adamken tarlalarda çalışmaya başladı, köylülerin sömürülmesine dair suçluluk duygusu büyüdükçe, onların yanında daha çok çalışmaya başladı. Üst sınıflar için roman yazmayı bıraktığında, herkesin toprağı işleyerek alnının teriyle çalışması gerektiğini öğütledi. Bu yağlı boya yapıldığında 60 yaşına girmek üzereydi.

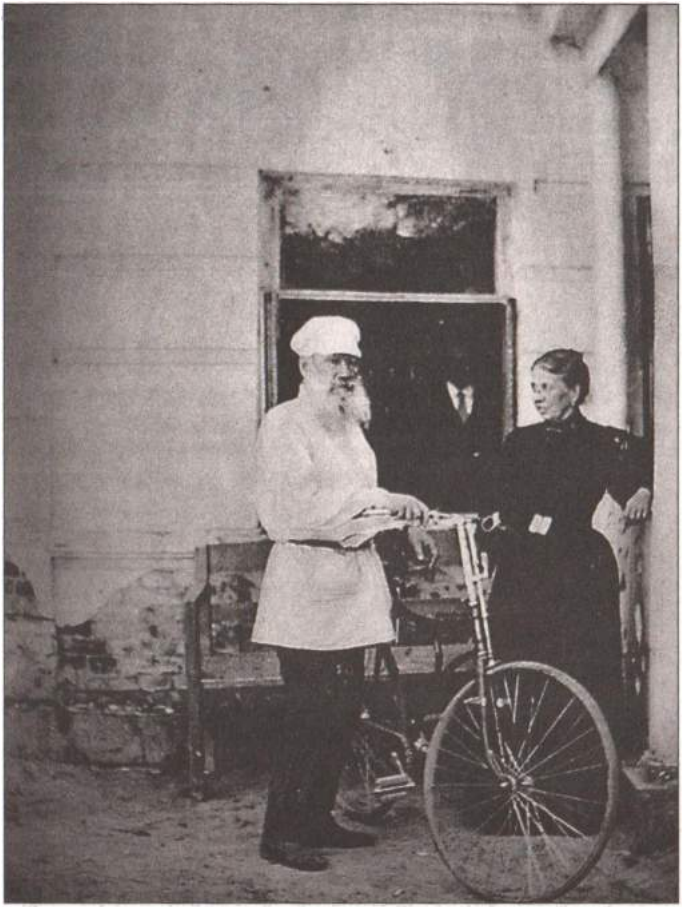
Repin'in resmi; Tolstoy Yasnaya Polyana'daki çalışma odasında, 1891. Tolstoy çalışma odasını birkaç kez taşıdı ama yaşlı Prens Volkonski'nin jambonlarını astığı zemin kattaki bu meşhur kemerli oda 1860'ların başlarında, ve 1887-1902 arasında çalıştığı yerdi. Burada Savaş ve Barış*'a başlamış, sonra da* Kreutzer Sonat *ve* Diriliş *üzerinde çalışmıştı.*

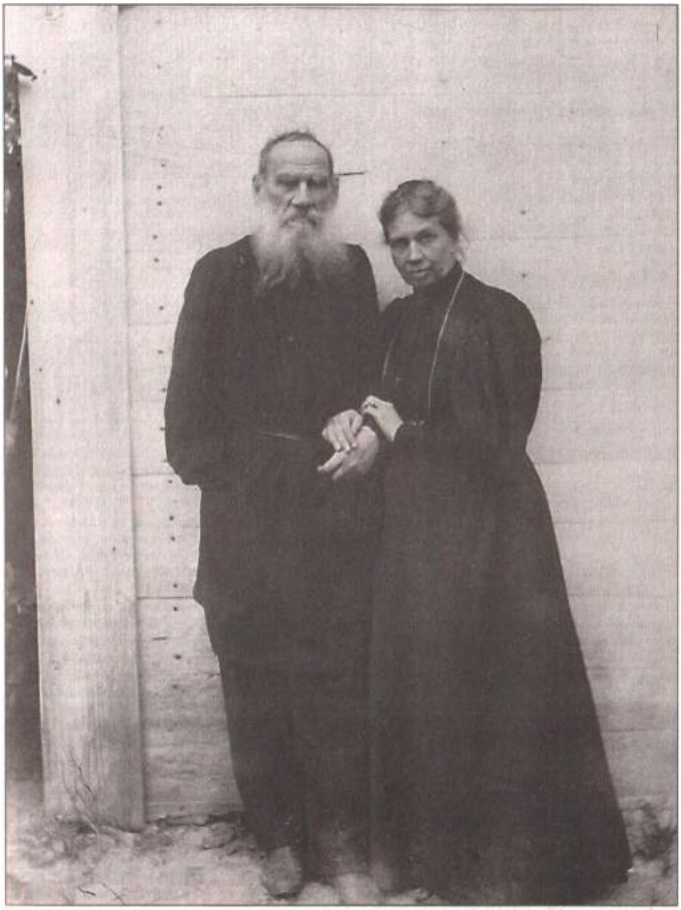
Repin'in yaptığı ilk Tolstoy portresi, 1887. Repin aslında Tolstoy ile daha 1880'de tanışmış ama ilk portresini yapmaya girişmeden evvel onu iyi tanımayı istemişti. Bu noktada, Tolstoy manevi bunalımlarını atlatmış, her ikisi de Rusya'da yasak olan İtiraflarım *ve* İnancım Neden İbarettir *gibi eserlerle ulusararası şöhreti yakalamıştı.*

Sonya kaybettiği oğlu İvan'ın (Vaneçka) resminin altında, Yasnaya Polyana, 1897. Sonya, anısına yapılmış türbemsi köşede portresi asılı en küçük oğlunun ölümüyle yıkıldı. Vaneçka'nın ölümünden sonra Sonya fotoğrafçılığa merak sardı. Yasnaya Polyana'da balkonda çekilmiş bu gibi pozlar vermekten hoşlanırdı..

Starley Rover marka bisikleti yle, 1895. Yeni heyecanlar deneme konusunda bastırılmaz bir tutkusu olmuştu. Vaneçka Tolstoy'un ölümünden hemen sonra, Tolstoy 65 yaşındayken bisiklete merak sardı. İngiliz yapımı bir bisikletle ders almaya başladı. Ehliyetli olarak Moskova'yı turlaması uzun sürmedi.

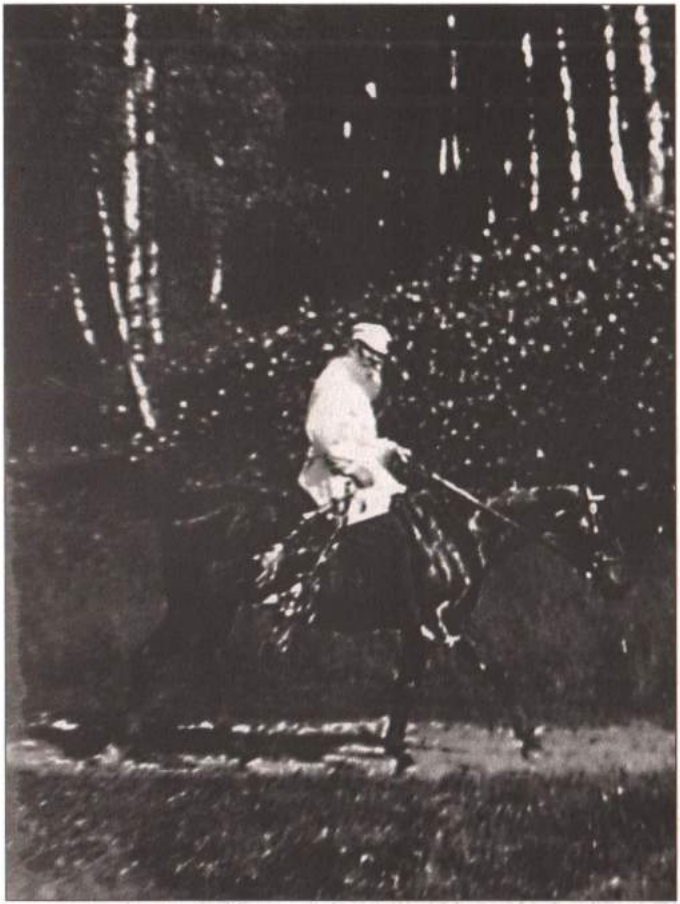
Tolstoy ve Sonya, 1895 Ağustos. Altı ay önce en küçük oğulları Vaneşka öldüğünden hâlâ yas tutuyorlar.

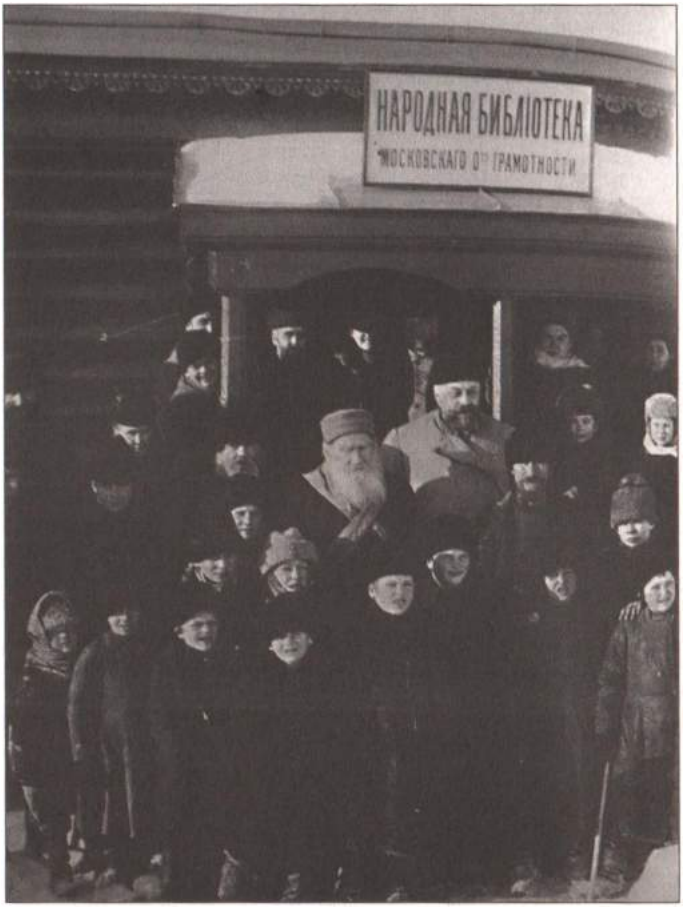
Kırım Gaspra'da Tolstoy'un çocukları anneleriyle, 1902. Soldan Sağa: İlya, Andrey, Tanya, Lev, Sonya, Mişa, Maşa, Sergey, Aleksandra. Tolstoy, aforoz edildikten sonra 1901'de başlayan ve uzunca bir süre devam eden ağır bir hastalıktan neredeyse ölüyordu. Lüksten nefret etmesine karşın, Kırım'ın çok daha ılıman ikliminde sarayvari bir villada kışı geçirme davetini kabul etti. Aile üyeleri son görev için gelmiş olabileceklerini düşünerek ziyarete geldiler. 1902'de Tolstoy'un en büyük oğlu neredeyse 40, en küçük kızı Aleksandra 18 yaşındaydı.

Tolstoy ve kızkardeşi Mariya (Maşa), 1908. İşe yaramaz bir kocayla yaptığı evlilik yüzünden ve gayrimeşru bir çocuğa sahip olmanın utancıyla mutsuz bir hayat sürmüş kızkardeşi rahibe olmasına rağmen Tolstoy ondan hiç kopmadı.

Yasnaya Polyana civarında atla gezerken, 1908. Çocukluğundan beri coşkulu bir binici olan Tolstoy, hayatının sonunda öyle bir noktaya geldi ki etrafında açlıktan kıvranan köylüler varken, ata binmenin rahatına düşkünlük olduğuna hükmedip bırakmayı düşündü. Atının yaşlı olduğuna dair mantık yürüterek binmeye devam etti.

Tolstoy Yasnaya Polyana köyündeki Halk Kütüphanesi'nin açılışında, 31 Ocak 1910. Köylülerin eğitimi için hiçbir imkan olmadığından, Tolstoy gençliğinde okul açmayı hep canı gönülden istemişti. Moskova Edebiyat Derneği tarafından kurulan bu köy kütüphanesi iki kitaplıklı küçük bir odadan ibaretti. Tolstoy'la resim çektirenlerin dördü ilk Yasnaya Polyana okulu öğrencileridir.

Repin, çıplak ayaklı Tolstoy, 1901. Yasnaya Polyana arazisinde "duadaki" Tolstoy'un bu meşhur portresi aforoz edilmesinden hemen sonra St. Petersburg'da sergilendi ve çok bilinen bir ikonmuş gibi onu çiçeklerle süsleyen yüzlerce hayranın akınına uğradı. Toplumsal karışıklıklardan korkan yetkililer sergi diğer şehirlere gittiğinde resmin kaldırılmasını emrettiler.

10. BÖLÜM

Hacı, Nihilist, Mujik

> Tek başıma olsaydım, bir keşiş olmazdım, bir deli derviş olurdum; yani, hayatta hiçbir şeyden zevk almaz, hiç kimseye de zarar vermezdim.
> Nikolay Strahov'a gönderdiği 6 Kasım 1877 tarihli mektup.[1]

Tolstoy hayatlarımızın yedi yıllık döngülerden oluştuğu fikrine sıkı sıkıya inanmış, batıl inançları son derece kuvvetli biri olarak, kırk dokuzuncu yaşının –özellikle de doğum günü o yüzyılın yedinci on yılının yedinci gününe denk düştüğünden– özel bir önemi olduğunu düşünecekti. Böyle de oldu, yedi yıl daha geçip 1884 Ekimi'ne gelindiğinde, geriye bakan Tolstoy hayatındaki en köklü değişimin, sahiden de karısına gönderdiği bir mektupta rakamlarla "7x7=49" diye belirttiği tarihte gerçekleşmiş olduğunu anladı.[2] Tolstoy, Yasnaya Polyana okulunu kurmuş olduğu zaman tereddütle yürümeye başladığı yolda –Hıristiyan ahlakına uygun yaşama yolu– çok daha sağlam adımlarla yürüdüğü yıl bu 1877 yılıydı. O zamana kadar, birinde evlendiği, diğerinde kendini *Anna Karenina*'yı yazmaya adadığı için iki kez yoldan sapmıştı. Bu kez yolunu kaybetmedi, bir romancı olarak sanatsal görevinden ve de karısından uzaklaştıran yolda ne kadar ileri gittiyse, attığı adım o kadar hafifledi. Roman-hikâye yazmayı tamamen bırakmadı, ancak bu kendini mecbur hissettiği, etrafında gördüğü ikiyüzlülük ve ahlaksızlığı teşhir etme işinden sonra gelmeye başladı.

Hiçbir şeyi yarım yamalak yapmayan bir adamın, tipik bir orta yaş bunalımının ötesine geçmesi kaçınılmazdı. Tolstoy'un kırk dokuz yaşına girdikten sonraki on yılı, o zamana değin hayatındaki en çalkantılı dönem olacaktı. Bu dönem zarfında, ailenin bütün üyeleri Moskova'ya taşınmayı çok önemsiyordu (çocukların hepsi, özellikle de Yasnaya Polyana'da dış dünyadan uzak bir şekilde uzun yıllar geçirmiş Sonya için, bu yeni bir hayat anlamına geliyordu). Bu yılları iç dünyasında kopan değişim fırtınaları olarak tarif eden Tolstoy içinse durum öyle değildi. Önce ateşli bir Ortodoks Kilisesi üyesi olmuş, sonra Kilise'yi acımasızca eleştiren birine dönüşmüştü. Dünyadaki büyük dinleri, en ufak detaylarına kadar indiği bir araştırmaya tabii tuttu, hayatın anlamını arama yolculuğuna dair manevi, insanın içine işleyen bir özyaşamöyküsü yazdı. İncilleri yeniden çevirdi, İsa'nın yolundan gitmeye başladı. Artık İsa'nın yolu adına, Ortodoks Kilisesi'ne karşı geliyor, yüksek sesle itiraz ediyordu. 1880'lerin sonunda III. Aleksandr Tolstoy'u durdurulması gereken tehlikeli bir figür, tanrısız bir nihilist olarak damgalayacaktı.[3]

Ancak yeni fikirlerini kesin çizgilerle belirleyip ifade edeceği noktaya gelene kadar Tolstoy'un girişmesi gereken bir yolculuk vardı. *Anna Karenina*'nın sonunda Levin'in hayatın anlamını sorguladığı bölümlerde yansıdığı gibi, bu yoğun bir dinsel araştırma süreciyle başladı. 1850'lerin başında Sibirya sürgünü yıllarında geçirmiş olduğu manevi bunalım Dostoyevski'yi tanrıtanımazlık ve sosyalizm yüklerinden kurtarmış, onun özellikle Rus Ortodoks Hıristiyanlığı olmak üzere, Hıristiyanlığı daha büyük bir ateşle kucaklamasına yol açmıştı. Tolstoy'sa bunun zıttını yaptı diyebiliriz. 1870'lerin sonlarında yaşadığı ruhi bunalım ona Rus Ortodoksluk yükünü, ama büyük ölçüde Hıristiyanlık yükünü üzerinden attırdı. Ama kendi manevi bunalımını önce –hayatında olmadığı kadar koyu– bir sofu haline gelerek başlattı.

Bu noktaya kadar Tolstoy, kendi sınıfının birçok üyesi gibi içinde vaftiz edilmiş olduğu Ortodoks inancının soyut bir üyesiydi. On altı yaşında dua etmeyi bırakmış, on sekizinde inancını yitirmişti. Şimdi ellisine merdiven dayamışken, güçlü dinî inançların temelinde yattığı bir kılavuzluğun özlemini çekiyordu. 1877 Şubat başı Aleksandrine'e yazarak, son iki yıldır tutunacak bir şey bulmaktan ümidini kesmiş, boğulmakta olan bir adama dönüştüğünü itiraf etti. Kurtuluşu dinde bulmaya umut bağladığını, dostu Strahov'la felsefenin soruları cevaplayamayacağında ve dinsiz yaşayamayacaklarında hemfikir olduklarını söyledi. Aynı zamanda, sadece Tanrı'ya da inanamayacaklarını yazıyordu.[4] Ne var ki bir ay sonra Tolstoy neredeyse sadece bir heves sonucu, "materyalist" doktoru Grigoriy Zaharin ve Paris'te 1856'da *Epokha*'nın yazarlarının grup fotoğrafını çekmiş, Rus fotoğrafının

ünlü "piri" Sergey Levistki ile yaptığı sohbetlerden sonra rotasını tamamen değiştirmişti.[5] Slavcı düşünür Aleksey Homyakov'un ilahiyat kitaplarını okumaya başladı, tıpkı *Anna Karenina*'nın sonunda karakteri Levin'in yaptığı gibi.[6] Levin gibi onları eksik buldu. Buna rağmen, tıpkı çocukluğundaki gibi her gün dua ediyordu şimdi, pazarları kiliseye gidiyor, çarşamba ve cumaları oruç tutuyordu.

Ne var ki Tolstoy'un bu yeni keşfettiği dinî aşk, onu arkadaşlarıyla birlikte ava gidip kurt ve geyik avlamaktan alıkoymuyor, yazdıklarını en kârlı şekilde bastırma arayışından –henüz– vazgeçiremiyordu. *Russkii Vestnik* felaketinden sonra, *Anna Karenina*'nın Sekizinci ve Son kısımlarının ayrı yayımlanması için bir düzenleme yapmak amacıyla, eski yayıncısı Theodor Ries'a geri dönmüştü. Bu haliyle 1877 Temmuzu'nda çıktıktan kısa bir süre sonra, bütün romanın ufak tefek değişiklikler yapılmış halini, ertesi yıl kitap halinde ilk kez basılmak üzere teslim etti. 1878 nüshasının asla tekrar baskısı yapılmadı. Sonradan toplu eserlerine bunu dâhil eden Tolstoy kurnazlıkla, sadece kendi nüshalarını almak isteyenleri bütün seti almaya zorlamış oldu. 1878 Mayısı'nda 4800 adetlik orijinal baskıdan 2700 adet kaldığını, dokuz ciltlik toplu eserlerinden ise 800'ünün satılmadığını Moskova'daki dağıtımcısından öğrendi. Toplu eserlerin 1880'de yayımlanması planlanmış bu yeni baskısı *Anna Karenina*'yı da içeren iki son cildin eklenmesiyle kalınlaşmış ve 16,5 rubleye düşmüştü. 5000 nüsha basılırsa toplam 82,500 ruble gelir getireceğini yazıyordu Tolstoy Strahov'a; bunun 20 bini baskı masraflarına gidecek ama Tolstoy dağıtım haklarını 30 bin rubleye satacaktı; bu pazarlıktan epey kârlı çıkacağa benziyordu.[7]

İş parasal meselelere gelince Tolstoy her zaman gözü açık bir iş adamı olmuştu. Ne var ki, artık bu yeni dindarlığının işaretleri de görülmeye başlamıştı. 1877 yazında yanına Strahov'u da alan Tolstoy, Yasnaya Polyana'nın 217 km batısında bulunan Kaluga ilindeki, Optina Pustın Manastırı'na yapacağı birkaç ziyaretin ilkini gerçekleştirdi. Kendisine İhtiyar Bilge Ambrosy ile bir görüşme izni verilir diye umuyordu. Ambrosy'yi küçük yaşlardan beri ona ve kardeşlerine Optina Pustın saygısı aşılamış halalarından duymuştu.[8] Koyu bir dindar olan Aline Halası, her yıl Yasnaya Polyana'dan orayı ziyaret etmiş, öldüğünde de oraya gömülmüştü. Tolstoy, Ambrosy'yi köylülerinden dolayı da biliyordu. *Tarantas*'larında tam gün süren bir yolculuktan sonra Strahov ile birlikte sabahın üçünde oraya ulaştılar. Özel bir muamele görmeyi istemiyordu Tolstoy, böylece manastırın gösterişsiz, kalabalık yurdunda misafir oldular. Ne var ki manastırın konukevinden sorumlu Peder Feoktist'in Tolstoy ailesinin eski toprak kölelerinden biri olduğu

açığa çıktı; Tolstoy'un kimliği anlaşılır anlaşılmaz onu daha lüks bir yere yerleştirmek için ısrar edildi. Tolstoy bunu reddetti.

Bir başka manastır yerine Optina Pustın'a gelmesinin bazı nedenleri vardı. Temelleri 16. yüzyıla kadar gitmesine karşın, Büyük Petro tarafından başlatılan, Büyük Yekaterina tarafından devam ettirilen ruhban karşıtı reformlar, bu manastırın 18. yüzyılın sonunda neredeyse kapanmasına yol açıyordu. Bu zaman zarfında, birisi kör olan yalnızca üç keşiş kalmıştı.[9] Optina Pustın bu can çekişen halden, 19. yüzyıldaki olağanüstü dinî canlanmanın merkezi haline gelecek kadar toparlandı. Bunu da karizmatik "ihtiyarları" sayesinde yapabildiler. Bir *starets* (İhtiyar Bilge) devamlı dua, yalnızlık ve uzun süre çekilen çileler aracılığıyla manastırının manevi yaşamının resmî olmayan lideri haline gelen bir keşişti.[10] Kimselerde rastlanmayan bilgeliklerine ek olarak, şifa ve geleceği görme güçlerine sahip olduklarına inanıldığından, binlerce halktan ziyaretçi, hayatlarındaki türlü sorunlar için, İhtiyarlar kendilerine yol göstersin diye her yıl Rusya'nın her yerinden akın akın manastıra gelirlerdi. Ricacıların çoğunluğu köylüler olmakla birlikte, Optina Pustın, içlerinde birçok ünlü yazarın da olduğu Rus aydın sınıfından da insanları çekerdi.[11]

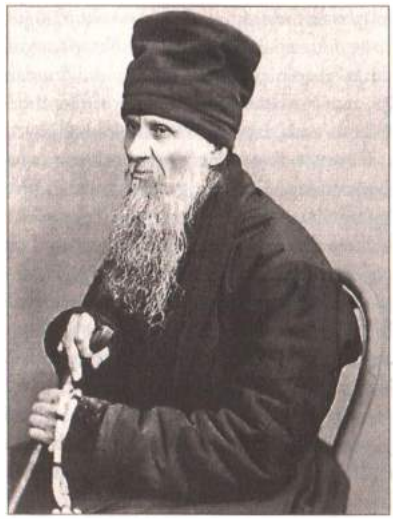
Bu eski İhtiyar Bilgelik geleneğini Rusya'ya getiren 18. yüzyılda yaşamış manevi lider Paisiy Veliçkovski'nin müritleriydi. Veliçkovski on yedi yaşında manastır hayatına uyma yemini ettikten sonra, memleketi Poltava'dan Athos Dağı'na gitti, bir inziva kulübesi yaptı, orada kendini Doğu Hıristiyanlığının İsihazm ("iç dinginliği") uygulamasına verdi. 1764 yılında ilk Kilise Babaları'nın gelenekleriyle bağı tekrar kurmak, sürekli dua haline erişmek için yirmi beş yıl uğraştıktan sonra, dinî hayatı canlandırmak üzere Moldovya'ya davet edildi. 1794'te öldüğü zaman, Neamt'ta kurmuş olduğu manastırda 700 civarında keşiş vardı. Paisiy Veliçkovski, Slav dünyasına ihtiyar bilgelik kurumunu tanıtmasının yanında, 19. yüzyılın başlarındaki karanlık günlerde Optina Pustın'ı canlandırmış keşişlerin üzerinde çok etkili olmuş, ibadet üzerine basılmış yazılardan oluşan önemli bir miras da bırakı. Özellikle Slav diliyle yazdığı *Philokalia* ("Güzel Şeyler Sevgisi") için derlediği mistik metinler, çölde yaşamış ilk Hıristiyanlar ve Athos Dağı'nın geleneklerini bir potada eriterek oluşturduğu hayati bağı pekiştirdi. Veliçkovski'yi kendine örnek alan 19. yüzyıl Rus ihtiyar bilgeleri –çölde inzivaya çekilmenin Rusya'daki dengi olarak– ıssızda bir kulübede inziva hayatı sürerek Kilise Babaları'nı taklit eden keşişlerdi. Bu bakımdan *pustın* (inziva kulübesi) kelimesinin hem çöl hem de ıssızlık anlamına gelen *pustınya* ile ilişkili olması tesadüfi değildir. Bildiğimiz keşişlerden daha katı ve yalnız bir hayat sürmek için ihtiyarlar *skit* denen, bir çeşit manastır içinde manas-

tırda yaşadılar. Tolstoy ziyaret ettiği zaman Optina Pustın'dan sorumlu olan ihtiyar bilge, Rusya'daki en meşhur adamlardan biri olan, altmış beş yaşındaki Ambrosy idi. Bu kişi, Dostoyevski'nin 1878'de Optina Pustın'a ziyareti sırasında onunla yaptığı üç görüşme sonrasında, *Karamazof Kardeşler*'deki Zosima karakterini yaratırken esinlendiği Ambrosy idi.

Tolstoy 1877 Mayısı'nda manastıra ulaştığında, kimliğinin ortaya çıkmasına bozulsa da, bu Ambrosy ile derhal görüşmesini sağladı. İhtiyarı görmeye o kadar çok insan gelmişti ki, büyük çoğunluk onunla görüşene kadar günlerce, haftalarca beklemek zorunda kalıyordu (kadınların doğrudan inziva kulübesine girmeleri yasaktı, Ambrosy'nin odasına özel olarak eklenmiş bir binanın etrafına doluşuyorlardı).[12] İnsanlar çok farklı manevi yardımlar talep ediyorlardı. Anneler çocuklarını nasıl yetiştirmeleri gerektiğine dair öğüt arıyor, tüccarlar bir malı alıp almama kararını ona danışıyor, amcalar kız yeğenlerinin kimlerle evlenmesi gerektiğini soruyor, kimileri ciddi bir hastalığa şifa olabilecek dualar istiyor, bazıları da yalnızca acılarını dindirmesini talep ediyorlardı.[13] Tolstoy, İhtiyar Ambrosy'ye özel bir gündemle gelmemişti, yalnızca ıstırap veren manevi sorunlara cevap bulabilme umudu taşıyordu. Ambrosy'nin komünyona katılma ve günah çıkarma tavsiyelerine uyan Tolstoy, dört saat süren akşam duaları bitene kadar hiç oturmadı. Ayrıca bu hac ziyareti sırasında manastırın başkeşişi (oraya girmeden önce muhafız subayı) ile konuşarak zaman geçiren Tolstoy'u asıl derinden etkileyen, eski bir ressam ve dekoratör olan Peder Pimen'in candan alçakgönüllülüğü oldu. Pimen'in zarif, ayakları yere basan tarzı özellikle şifa arayan kadınların nazarında çok popüler oldu. Tolstoy başkeşişle konuşurken bir aşamada Pimen sessizce oturduğu sandalyede uyuyakaldı,[14] ancak o kadar derin dalmamıştı herhalde. Çünkü daha sonra Tolstoy'un hoş ama boş konuşup durduğunu, ruhunu düşünmesi gerektiğini söyledi. Bu arada Ambrosy de Strahov'un bir arkadaşına, derin bir iç çekişten sonra, Tolstoy'u çetin ceviz bulduğunu söylemişti. 1907'de bu arkadaş, İhtiyar'ın Tolstoy hakkında söylediklerini kâğıda döktü:

> Kalbi Tanrı'yı arıyor ama düşüncelerinde inanç eksikliği, karmaşa var. Büyük bir kibirden, manevi kibirden muzdarip. Kendi fikrince ondan önce kimsenin anlamamış olduğu İncilleri böyle keyfî ve boş bir şekilde yorumlaması ona büyük zarar verecek, ama her şey Tanrı'nın izniyle olur.[15]

Bu aynı tanıdık, Strahov'a özel olarak Kutsal Pederlerin Tolstoy'un "harika bir ruhu" olduğunu söylediğini iletti. Özellikle 1850'de manastırı ziyaret etmiş Gogol'ün aksine, entelektüel kibirden muzdarip olmadığı için memnun

Peder Ambrosy, Optina Pustın Manastırı'ndaki İhtiyar Bilge, Tolstoy onu ilk kez 1877'de ziyaret etti.

olmuşlardı. Hangisi gerçek olursa olsun, Tolstoy'un Optina Pustın'a yaptığı bu ilk hac ile neşesi biraz yerine geldi; manastırın ihtiyarlarının bilgeliğinden, özellikle Peder Ambrosy'nin manevi gücünden gerçekten etkilenmişti.[16] Bu arada kendi inancı da kuvvetlenmişti. Temmuzun sonunda Yasnaya Polyana'ya döndüğünde, şafak vakti kalkıp uşağını uyandırmadan atını kendisi eyerleyerek kilisedeki sabah ibadetlerine gitti, mahalle papazıyla uzun sohbetler yapmaya başladı.[17]

Rusya, Tolstoy'un *Anna Karenina*'yı bitiriyor olduğu sırada, 1877 Nisanı'nda Osmanlı'ya savaş ilan etmişti. Ağustosun ortasında, yanına Sonya ve aile üyelerinden birkaçını alan Tolstoy, Tula yolu üzerindeki eski bir şeker fabrikasında tutulmakta olan Türk tutsakların ziyaretine gitti. O yaz yeni bir tarihî romana başlamayı umut etmişti ama cepheden gelen haberlerin, morali yüksek olsun olmasın, bu işe dikkatini vermesini engellediğini yazıyordu Strahov'a.[18]Tolstoy doğal olarak, Kırım Savaşı'nda felaketle sonuçlanan Sivastopol seferine intikal ettirilmeden önce Tuna'da konuşlandığı günleri anımsamadan edemiyordu; bir müddet, II. Aleksandr'a Osmanlı'yla yapı-

lan en son çarpışmalarda ordunun neden başarısız olduğuna dair nedenleri sıralayan, Rusya'nın durumu hakkında bir mektup yazmayı uzun uzadıya düşündü. Ama aklını en çok işgal eden şey din olduğundan, Türk tutsaklarla politikaya değil, inanca dair konuşmak istedi. Hepsinin yanlarında Kuran olup olmadığını sorarak, mollalarının kim olduğunu öğrenmek istedi.[19] Dinî araştırması Tolstoy'u Rusya'nın sınırları dışına taşıdı. Strahov'dan o yılın sonunda göndermesini istediği kitaplar arasında Protestan ilahiyatçı David Friedrich Strauss'un, 1872'de Almanya'da epey gürültü koparmış *Eski ve Yeni İnanç* isimli eseri de vardı. Aynı yazarın otuz yıl önce İsa'nın tanrısallığını reddetmiş olduğu "tarihî" kitabı *İsa'nın Hayatı* da fırtınalar koparmıştı. Ernest Renan'ın, Katolik dünyasında ateşli tartışmalar yaratmış, aynı isimli ve yine pek iyi anılmayan, 1863'te Fransa'da ilk kez basıldığı tarihten beri Rusya'da yasaklı kitabı *İsa'nın Hayatı*'nı da kendisine bulmasını istedi. Şimdilerde Tolstoy'un ilgisini çeken diğer yazarlar, 1844'de Hint Budizmi'nin tarihini yayımlamış oryantalist Eugène Burnouf ile onun öğrencisi, daha sonra *Religionswissenschaft*'ın* babası olarak kabul edilecek olan Max Müller'di. Müller 1868'de Oxford'un ilk Karşılaştırmalı Teoloji Profesörü oldu, daha çok Hint felsefesi ve Veda dini üzerine yazdı.[20]

Strahov, Tolstoy'un fikirlerinin aynası olmaya devam etti; ne var ki aynı şekilde inanç özlemi çekmiyordu, bu yüzden ruhsal yolculuğun sonraki ayağında ona eşlik etmedi. Optina Pustın'a yapmış oldukları ilk ziyarette İhtiyar Ambrosy'nin farkına varmış olduğu gibi, Strahov'un inanç eksikliği derinlerde kök salmıştı, 1881'de onu Athos Dağı'na gidecek kadar esinlemiş manastır yaşamının cazibesine kapılmış olsa bile inanç onda "yalnızca şiirsel"di.[21] Yasnaya Polyana'da Tolstoy'un bu yeni din hevesi biraz kafaları karıştırdı, özellikle de Ortodoks inancı yaşamının ayrılmaz bir parçası olsa da bunu alçakgönüllüce yaşamış Sonya için. Önceki yılların oradan oraya savrulan ruh hallerinden (özellikle derin bunalım dönemlerinden) sonra kocasının "sakinleşmesinden" memnundu. Karakterinin daha iyiye gidiyor olmasından da ancak sevinç duyabilirdi. Manevi yolculuğunun artık sonuna gelmiş olduğunu düşündüğünden, Tolstoy için iyimser şeyler yazdı günlüğüne:

> Öteden beri hep alçakgönüllü ve iddiasız olduğu halde, şimdi çok daha mütevazı, uysal ve sabırlı. Gençliğinden beri ahlaki açıdan mükemmelliği amaçladığı ebedi mücadele şimdi tam bir başarıyla taçlanıyor.[22]

* *Alm.* Din bilmleri. (ç.n.)

Daha sonra, bu toyluğundan acı çekmiş olmalı Sonya. Tolstoy'un dinî çabaları Yasnaya Polyana'ya elbette birazcık huzur ve uyum getirmişti, ama ailesindeki hiç kimse Hıristiyanlığı onun kadar ciddiye almaya meyilli olmadığından bu yolda yalnız yürümeye başlamıştı.

En büyük ilhamı hiç umulmadık bir kaynaktan aldı Tolstoy. Çenesinde bir tutam kızıl sakal olan, mavi gözleri sıcacık bakan zayıf, oldukça narin Vasiliy Alekseyev çocuklara eğitim vermek için tutulmuş en son öğretmendi. Birkaç yıl boyunca Tolstoy'un evrim geçirmekte olan dinî görüşleri üzerinde şaşırtıcı bir etkide bulunacaktı.[23] Aslında o birçok bakımdan bir *avant la lettre** Tolstoycuydu. Tolstoy'un ebesi Mariya Abramoviç'in tavsiyesi üzerine, (Sonya dokuzuncu çocuğu Andrey'e yedi aylık hamileydi bu noktada) 1877 Ekimi'nde Yasnaya Polyana'ya gelmişti, Tolstoylarla dört yıl birlikte yaşayacaktı.[24] Radikal politik geçmişi göz önüne alındığında, Sonya'nın ona ayrılmasını söylememesi, istediği kadar kalmasına izin vermesi ilginçtir.[25] Sosyalist ve ateist olduğunu hiç gizlemeyen Alekseyev, kişisel anlamda Hıristiyan ahlakının bir timsaliydi. Hayatının bu hassas döneminde, çok gereksindiği manevi desteği Tolstoy'a verdi ve Tolstoy da koyu dindar arkadaşı Sergey Urusov "şeytanın oğlu" ve "nihilist" diyerek ona saldırmaya çalıştığında onu savundu. Bir seferinde de, "Onun gibi sadece iyi değil, aynı zamanda içten bir şekilde dindar ve şefkatli olan çok az insan tanıyorum," diyerek alçakgönüllülüğünü ve diğer insanlara kendini adamış olduğunu vurgulamıştı Urusov'a.[26]

Vasiliy Alekseyev, toprak kölelerinden biriyle evlenen ve onu dövdüğü bilinen, önemsiz bir toprak sahibi, emekli bir askerin oğluydu. Moskova'dan yüzlerce kilometre ötedeki uzak batı ili Pskov'da büyümüştü.[27] Erkekli kızlı sekiz kardeşten biri olan Alekseyev, daha küçük yaşta akademik olarak üstünlük göstermiş, giderek sol siyasete bulaşacağı St. Petersburg Üniversitesi'nde matematik okumaya hak kazanmıştı. 1870'lerin başında Halkçı hareket zirvesine ulaşmışken, Alekseyev, fikirlerini köylülerin arasında propagandayla yayan bir grubun lideri olan devrimci Nikolay Çaykovski'yle tanıştı. Çaykovski Alekseyev'i devrimciden ziyade köy kökenli dindar bir idealist olan Aleksandr Malikov'la tanıştırdı. Malikov politik fikirlerinden dolayı hapse girip çıkmış, sürgüne gitmişti, şimdi sosyalist kuramı Hıristiyan ahlakıyla birleştirdiği, kendi kurmuş olduğu ve *Tanrısanlık* adını verdiği mistik bir öğretiye umutlarını bağlamıştı. Onun tutkulu konuşmasıyla ayartılan Alekseyev, Malikov'un taraftarlarından biri oldu, ama Rus hükümeti öğretisini yayma girişimlerini yine devrimci propaganda olarak

* *Fr.* Henüz terim icat edilmemişken. (ç.n.)

değerlendirip onu hemen tutukladı. Alekseyev, çok geçmeden delil yetersizliğinden serbest bırakıldıysa da babası onu evlatlıktan reddetti.

Malikov ve Alekseyev, yıkıcı görülen fikirlerini Rusya'da uygulamaya sokmanın mümkün olmadığını fark ettiler. Yaklaşık on, on iki kişiyle, Özgürlükler Ülkesi'nde ahlaki açıdan saf bir hayat sürme rüyalarını gerçekleştirme umuduyla, 1875'te Amerika'ya göçmeye karar verdiler. Tutuklanmaktan kurtulmak için Rusya'dan kaçmış Çaykovski zaten oradaydı, aynı şekilde, hayal kırıklığına uğramış bir başka devrimci olan, adını William Frey (İngilizce "Free" kelimesinin en yakın Kiril yazılışı) yapmış, pozitivist Vladimir Geins de oradaydı. Bu grup Ortabatı'ya yerleşmeye karar verdi. Kansas'ın güneyi Amerikalı Yerlilerden yalnızca beş yıl önce alınmıştı ve toprak son derece ucuzdu. Ekip, bütün kaynaklarını ortak havuzda topladıktan sonra, sadece yirmi beş dolar verip Wichita yakınlarındaki Cedar Vale'de 640 dönüm büyüklüğünde bir toprak almayı başardı. Arazilerindeki küçük çiftlik evinin iki odasına doluşan bu genç Rus öncüler ütopik bir tarım komünü kurmaya giriştiler.[28] Onlar satın almadan önce arazide olan iki at ve bir ineğe başka çiftlik hayvanları da eklediler, mısır ve arpa ektiler, ama çok geçmeden sorunlar başladı. Örneğin hiç kimse inek sağmayı bilmiyordu. Topluluk, yüce çileci ülkülerle işe başladı; alkolü, eti, kahveyi, çay ve şekeri bıraktılar. Ne var ki bağnaz, tartışma kabul etmez Frey yalnızca "doğal" haldeki yiyeceklerin kabul edilebileceğini savunarak ekmeği de yasakladı. İlaçlar da onun yasağından nasibini aldı, fakat komünün sonunu asıl getiren, haftalık yapılan ve zaten yükselmiş kişisel gerilimleri artırmaktan başka bir işe yaramayan "karşılıklı eleştiri" ve "topluluk önünde itiraf" toplantıları oldu. Deneme bir felaketti, komün ancak iki yıl ayakta kalabildi.

1877 Mayısı sonunda Alekseyev, Malikov'un köylü karısı Yelizaveta ve birisi kendisinden olan iki çocuğunu da yanına alıp Rusya'ya döndü. Amerika'daki ovalarda yaşarken memleketlerini korkunç derecede özlemişlerdi, Teslis Pazarı (Troitsa) günü sınırı geçtiler ve trenin penceresinden tarlalarda dans eden gençleri gördüler. Devrim öncesi zamanlarda, Ruslar geleneksel olarak Troitsa'yı Kutsal Ruh'un sadece havarilere değil, tüm doğaya inmiş olduğu gün olarak kutlarlardı. Bütün önemli Hıristiyan kutsal günlerine eşlik eden pagan geleneklere gönderme yapılarak adlandırıldığı gibi "Yeşil Yuletide", her şeyin tamamen çiçeklendiği, bereketli ve neşeli bir zamandı. Bu aynı zamanda takvimde gençlikle ilişkilendirilmiş bir tarih olduğundan, Alekseyev için Rusya'ya bu tarihte dönmek dokunaklı olmuştu; yirmi dokuz yaşındaydı, müstakbel işvereni Kontes Tolstoy'dan dört yaş daha gençti. Teslis Pazarı, başka yerlerde nasıl kutlanıyorsa, Yasnaya Polyana'da da öyle

kutlanırdı.[29] Tolstoy kardeşler en güzel giysilerini giyerek kiliseye gider, kucak dolusu çiçekler götürür, sonra dansa katılırlardı. Sonya çiçek eker, civarlı köylü kızlar, evlenmelerine kaç yıl kaldığını guguk kuşlarına sorar, kaç kez öterse o kadar yıl hesaplarlardı.[30] Evlerin ve köyün sokakları yeşilliklerle süslenir, ikonların arkasına karanfil demetleri konur, şakayık, belemir, pervane çiçekleri, menekşe ve zambaklar fışkırırdı pencere pervazlarından. 1877 Mayısı'nda Tolstoy sabah ibadet etmeye giderken, huş fidanlarının arasından geçmiş, yeni kesilmiş çimlerde yürümüş ve kilise zeminine serpilmiş kekiğin kokusunu duymuştu. Tolstoy diğer kilise üyeleriyle birlikte dua ederken, hayatı yenilemek için dünyaya inmiş Kutsal Ruh'un sembolleri olarak bir huş ağacı dalı veya çiçek tutardı elinde.[31] Teslis Pazarı'nda kiliseden sonra yapılan danslar ve söylenen ayin şarkılarının yanı sıra, Yasnaya Polyana'da köylü kızlar çelenk yapıp bunları göllere fırlatır, su yüzünde kalmalarını umut ederlerdi, çünkü o zaman uzun bir ömür süreceklerine inanırlardı.

Ahlaki fikirleri ve geçmiş deneyimleri göz önüne alındığında, Alekseyev'in başlangıçta Tolstoy'un çocuklarına öğretmen olmakta pek istekli olmaması anlaşılır bir durumdu. Son derece yoksul olduğu, acilen bir iş bulması gerektiği halde, yemeklerin beyaz elbiseli uşaklar tarafından sunulduğu bir kontun evinde yaşama fikri onu rahatsız etti.

Öte yandan, Tolstoy bunu duyar duymaz Alekseyev'de bir şeyler olduğunu anladı ve onu gelip bir ziyaret etmesi için ikna etti. Birlikte bir yürüyeşe çıkar çıkmaz Alekseyev'in kuşkuları dağıldı. Bu gezi boyunca hayata bakış açısı inceden inceye sorgulandı. Tolstoy iyi bir dinleyiciydi, Alekseyev de kendini tutmayıp ona açılıyordu. Kendini o kadar rahat hisseti ki, propaganda havasına kapılıp, eline kürek bile almamış üst sınıftan bir yazarla konuştuğunu sanarak Amerika'da yapmış olduğu ağır işlerden dolayı nasır tutmuş ellerini Tolstoy'a gösterdi. Tolstoy ise onu şaşırtarak, onların devlet memurlarının kazandığı yüksek maaşlardan çok daha kıymetli olduğunu söyledi. Yüksek düşüncelerini açarak, kendisine eziyet eden sorulara cevap bulamayacağına dair beslediği umutsuzluğu onunla paylaştı. Hatta içini kemiren acılardan kurtulmak için, bahçede kendini asmayı düşünmüş olduğu büyük dal parçasını gösterdi. Tolstoy çalışma odasında gün bitene kadar Alekseyev ile konuşmayı sürdürdü, akşam olunca Alekseyev hem işi, hem de Tolstoy'un Yasnaya Polyana kapılarının hemen dışındaki kulübeyi de ailesi için kiralama önerisini kabul etti. Artık her sabah saat sekizde Rusça derslere başlamadan önce çocuklarla kahve içmek için eve geliyor, sonra Sergey, Tanya ve İlya'ya matematik çalıştırıyordu. Bir yıl içinde Tolstoyların hane halkı arasında kendisini öylesine evinde hissetti ki Sonya'nın kardeşinin yaz

aylarında gelip kaldığı konuk kanadına ailesini taşıdı. Yelizaveta ile aslında evli olmadıkları gerçeği (ki Sonya bunu onaylamazdı) bir şekilde geçiştirildi.

Alekseyev yetenekli bir öğretmendi; özellikle ona çok bağlanan on dört yaşındaki Sergey tarafından çok sevildi. Tolstoy kardeşlerden müziğe en yatkın olanı Sergey'di. Alekseyev, günlüğüne öğrencisinin Chopin'in Re Bemol Majör Prelüd'ünü özellikle kendisi için çaldığını kaydetmiştir. On bir yaşındaki İlya ise tam aksine, sadece köpeklere ve avlanmaya düşkündü, kemanıyla dışarı çıkıp kederli ezgiler çalarak çevredeki köpekleri etrafına toplamaktan, köpeklerin koro halinde ulumaya başlamasından büyük zevk alırdı.[32] Alekseyev'in öğretmen olduğu dönemde İlya da bir kere Chopin çalma ustalığını sergiledi. Tolstoy Chopin'e bayılırdı, birden onun opuslarının hatalarla dolu çılgın bir tempoda çalındığını duyunca çalışma odasından dışarı çıkıp ne olduğuna bakmaya gitti. Tolstoy İlya'nın tek bir dinleyiciye çaldığını fark etti. İlya'nın pedala sert sert basarak yaptığı *fortissimo* hareketler, misafir odasının pencerelerine kış için ikinci camları takan, ailenin marangozu Prohor içindi. O günden sonra Tolstoy ailesinin bilgi dağarcığına "Prohor için" deyimi katıldı ve aileden her kim hava atmaya kalkarsa, şefkatle bu sözle anılır oldu.[33]

Tolstoy, Vasiliy Alekseyev'i tıpkı kendisi gibi, köylülerin yaşamını iyileştirmeyi hedefleyen insansever bir kalbe sahip olduğu için seviyordu. Tam olarak Ruslara özgü bu öncelik hakkını, İngiliz pozitivist Edward Spencer Beesly, Alekseyev'in eski yoldaşı William Frey'i 1888'de ölümünün ardından tarif ederken çok iyi özetliyordu:

> Birçok soylu ve varlıklı sınıftan Rus'u sahip oldukları tüm ön kazançlardan mahrum edip, en yoksul, en alçakgönüllü ve en sefillerin kaderini paylaşmaya iten o olağanüstü heyecan onda da vardı. Böyle bir şeyi, Ortaçağ'daki mevki sahiplerini dünyadan kopmaya, manastır yaşamının sıkıntılarını, tevazusunu kucaklamaya götüren o ruhtan başka nerede bulabiliriz, bilmiyorum. Öte yandan onlara bunu yaptıran duygu, toplumsal değildi; kendi ruhlarını kurtarmayı hedefleyen bencil bir arzuydu. Bu Ruslardaysa toplumsal gelişme için tutuşan bir arzu var. Birçoğuna göre eşitsizliğin kendisi zaten akıl almaz bir şey; toplumsal kötülüklerin kökeni ve toplamı. Bu lekeden kurtulabilmek için zenginler bile kendilerini sade bir hayata gömüyorlar. Kendilerini bundan özgürleştirene kadar mutlu olamazlar. Yoksul bir yaşamı kucaklamayı, alınteri dökmeyi başka nedenler için isteyenler de var. Kendi vatandaşları olan daha yoksul kitleler arasında toplumsal ve politik amaçlarını yaymayı istiyorlar. Bunu yapmalarının önündeki engel

> mevki ve servet. İlkelerine olan inançları, o ilkeleri yayan taraftarların ateşi öyle ki, servet, konfor ve her türden maddi üstünlük onlara ucuz geliyor, bunlardan vazgeçerlerse, halka yaklaşabilme, bir şeyleri kabul ettirebilme olanağını kazanabileceklerini düşünüyorlar. Onları bu işe götüren mantık yürütme ve ilkeler hakkında ne düşünürsek düşünelim, bunu uygulayan insanların coşkusunu ve içtenliğini takdir etmemek imkânsızdır. Bu zaferden en iyi şekilde yararlansın veya yararlanmasınlar, bu insanlar en bencil, en güçlü insani güdüleri bastırdılar.[34]

Frey Amerika macerasından sonra İngiltere'ye yerleşmiş, birdenbire gerçekleşen ölümünden önce Rusya'ya yaptığı kısa gezi sırasında Yasnaya Polyana'ya uğramış, Tolstoy'un üzerinde derin bir etki bırakmıştı.

Alekseyev kendisinin sosyalist olduğunu anlar anlamaz Tolstoy'un ona yol vereceğinden emindi, ama patronu soğukkanlıydı.[35] Uzun ve samimi konuşmalarında en çekişmeli konu Hıristiyanlık oldu. Tolstoy 1878'de hâlâ Ortodoks Kilisesi'nin daimi üyesiydi, Alekseyev de bunu anlayamıyordu. Hatıratındaki sık alıntılanmış bir bölümde, Tolstoy'un bir kış günü güneşin parlattığı camdaki buz desenlerini gösterdiğini, bunları yaygınlaşmış dinî inaçla kıyasladığını hatırlar. İnsanların kalıpları gördüğünü ama kendisinin kalıpların ötesindeki ışığa bakmayı istediğini açıklar. Ne var ki Tolstoy'un inancı da yaygınlaşmış inançlarla sıkı sıkıya bağlıydı. Alekseyev'in gözlemine göre o kiliseye yalnızca köylülerle birlikte ayin yapmak üzere gitmiyor, köylülerin tam olarak neye inandığını incelemek için de gidiyordu, çünkü inançları çok güçlüydü. Dinî inançlarını izah ederken kendini nasıl daha anlaşılır kılabileceğini de araştırıyordu; tumturaklı, anlaşılması zor Kilise Slavcası ile yapılan komünyon dualarına katlanamıyordu. Kendisinin bile zar zor anlayabildiği bir şeyden köylülerin anlam çıkarmasını umut etmek olur muydu? Duaların en ciddi anlarında, sanki bu duaların onlarla hiçbir alakası yokmuş gibi, kilisede erkeklerin çiftçilik meselelerinden bahsettiğini, kadınların fısır fısır dedikodu yaptıklarını anlatmıştı Alekseyev'e. Orada öylece durur, komünyonun mağrur duası yankılanırken köylülerin aldırmadan istavroz çıkarmalarını, parmakların koyun derisi mantolarına değmesinden çıkan sesi duyardı. Zamanla, köylülerin manevi ihtiyaçlarını karşılamak için Kilise'nin pek çaba harcamadığı düşüncesi canını sıkmaya başlamıştı. En azından İsa'nın öğretisini sade bir Rusçayla açıklamaya çalışan mezheplerin neden bu kadar çok insanı kendine çektiğini şimdi anlamaya başlıyordu.

Tolstoy neredeyse her gün sabah sekiz gibi kalkar, giyinmek için aşağı inerken ona merhaba demek isteyen çocuklar peşinden koşarlardı. Salonda-

ki paralel barda birkaç dönüş yaptıktan sonra yukarı çıkar, yemek salonunun yanındaki küçük konuk odasında kahve içerdi. Alekseyev ile Tolstoy'un konuşmaya giriştiği zaman genellikle bu zamandı. Sonya giyinirken kocasının konuştuklarına kulak misafiri olunca korkuya kapılıyordu. Elyazmalarını temize çekmek için gece üçe dörde kadar uyumama gibi bir alışkanlık edindiğinden geç kalkmaya başlamıştı. Yatak odaları da konuk odasının yanında olduğundan, din ve ahlak hakkında yapılan uzun sohbetlere kulak vermeden edemiyordu. Tolstoy'un yeniden edebiyattan bahsetmesini duymaya can atıyordu. Dine dair yazmak, Tolstoy kadar ünlü bir yazar için bile asla çok kazandıran bir iş olmayacaktı. Özyaşamöyküsünde Sonya, bir öğretmen olarak onu bol bol övüyor, Tanya'nın başka hiç kimseden bu kadar çok şey öğrenmediğini mutlu bir dille yazıyordu. Alekseyev'in çalışmayı çok sevdiğini, candanlığını, gösterişten uzak duruşunu hatırlıyordu,[36] ne var ki zamanla onu ailesinin duygusal ve parasal istikrarı için bir tehdit olarak görecekti.

Tolstoy, her sabah saat on bire doğru, o anda aklına gelmiş olanı mümkün olduğu kadar çabuk yazma arzusuyla eline geçen kâğıdı alıp (eski bir zarf olsa bile) bir fincan çayla çalışma odasına yollanırdı. Saat dört olana kadar ortalarda görünmez, sonra ata biner, bazen de kokusunu çok sevdiğinden, evin yakınından bir ıtırşahi çiçeği koparır, onu koklayarak uzun adımlarla yürürdü. Bir zaman geldi ki, sağlık yürüyüşlerini ona ayak uydurmakta güçlük çeken Alekseyev ile birlikte yapmaya başladı. Alekseyev'in yanında olmasına ihtiyacı vardı, çünkü bir gün genç arkadaşına uşakların mutfağında çalışan Domna adındaki uzun boylu, genç bir kadını çok beğendiği sırrını açtı. Kocası orduya yazılmıştı, Tolstoy onun etrafında dolaşıyor, dikkatini çekmek için usulca ıslık çalıyordu. Sonunda onunla sohbet etmeyi başarmış, bahçenin uzak bir köşesinde, kestane ağaçlarının altındaki gölgeli yolda bir buluşma ayarlamıştı. Alekseyev'e evden çıkmış olduğunu, İlya Yunanca dersinin başlayacağını haber vermek için onu pencereden çağırmasaydı da dönmeyeceğini itiraf etti. Gerçeklerle böyle yüzleştiği o günden sonra, Tolstoy yürüyüşlerde hep yanına Alekseyev'i aldı, Domna'yı görmemeye dikkat etti.[37] Sıra şehvet duygularıyla savaşmaya geldiği zaman, duanın pek işe yaramadığını fark etti, ama kesinlikle tövbe etti. Bu hadise 1889 yılında, kendisinin köylü "karısı" Aksinya ile yaşadıklarından da yararlanarak yazdığı "Şeytan" isimli öyküye yansıyacaktı. Açık nedenlerden dolayı Tolstoy, elyazmasını Sonya'dan gizlemek için koltuğun arkasına tıkıştırmıştı ve ölümünden bir yıl sonrasına kadar yayımlanmadı.

1878 Ocak ayında, Alekseyev'den sonra yeni bir Fransız öğretmen geldi. "Monsieur Nief" sahte kimliği arkasına kendini gizlemiş olan bu genç

anarşist, 1871 Paris Komünü'nde 12. Federe Lejyon'da albay olarak görev almış Vikont Jules Montels adında bir militandı. İki aylık iktidar sona erince, Montels Cenevre'ye kaçmış, Uluslararası İşçi Derneği'nin (Birinci Enternasyonal) Fransız sürgünleri grubunun, kesin konuşmak gerekirse derneğin "propaganda ve sosyalist devrimci eylem bölümü"nün faal bir üyesi haline gelmişti. 1877'de, hakkında idam kararı verilmiş olarak altı yıl yaşadıktan sonra, "Monsieur Nief" olarak kılık değiştirmiş, kendini Moskova'da, Tula'ya giden bir trene binmek üzereyken bulmuştu. Tolstoylara onu tavsiye eden Cenevre'deki Rus papazın karısı olmuştu. Sonya daha sonra kocasına, "İki nihilist buldun bana!" diye bağırırken haksız sayılmazdı. Yasnaya Polyana radikal solcuların yatağı haline geliyordu.

Tolstoylar gizemli Fransız öğretmenlerine ilişkin öykünün tamamını, 1879 yılı sonunda onlardan ayrıldığında öğrendiler. 1880'de Komünarlar affedildi, düzgün giyimli, pos bıyıklı Vikont Montels, Tolstoy'un Fransız-İsviçreli mürebbiyesi Lucie Gachet'yi de yanına alarak Fransa'ya döndü. Daha sonra evlenip Montels'in *Tunis Journal*'ın editörü olacağı Tunus'a taşındılar. Matmazel Gachet, Tanya ve Maşa'ya Fransızca öğretmek için 1876 Eylülü'nde, en son İngiliz mürebbiye olan Annie Phillips ile aynı zamanlarda gelmiş,[38] ailenin Rusça öğretmeni Vladimir Rojdestvenski tarafından yakın takibe alınmıştı. Tolstoylar, 1870'lerde Moskova'da temin edilebildiğinde, kroket sporu takımına sahip ilk Ruslar arasındaydılar; havanın daha serin olduğu ılık yaz akşamlarının hırslı oyuncuları oldular. Rojdestvenski, Lucie Gachet'nin topuna gölcük yönüne doğru vurmaktan büyük zevk alıyor, onu kurbağalara yolladığını söylüyordu. Jules Rey gibi onun da alkol problemi vardı ve çok geçmeden işten atıldı; hiç kuşku yok ki, Matmazel Gachet pek rahatlamıştı. Sergey Tolstoy, sonraları kendi anılarını kaleme aldığında, ailenin genç erkek öğretmenlerinden bahsederken sevgisini esirgemedi. Onun deyimiyle hep göz önündeydiler, uşaklarla patronları arasında zor bir konumda kalıyor, genellikle de çok sıkılıyorlardı. Bunun bir sonucu olarak, birbirleriyle sürtüşmedikleri zaman ailenin genç güzel mürebbiyelerine tutulmaya meylediyorlardı.

1878 başında ailenin öğretmenleri meselesini hallettikten sonra, Tolstoy yazmaya dönmeye can atıyordu ve dinî görüşleri henüz bu planları sekteye uğratmamıştı. *Savaş ve Barış*'ı yazdıktan yirmi yıl kadar sonra, bir başka tarihî roman yazmayı çok istiyordu. Kafasında hâlâ Aralıkçı Ayaklanması vardı. Daha 1860'larda Tolstoy kendini zamanda 1825 ayaklanmasından 1812'deki Napolyon Savaşı'na kadar geri giderken bulmuş, sonunda 1805 olaylarına kadar gitmiş ve başlanacak doğru yerin burası olduğunu hisset-

mişti. Ne var ki *Savaş ve Barış*'ta 1812'nin akabinde meydana gelen olaylardan öteye gitmediğinden Piyer Bezuhov'un Aralıkçı oluşunu işlememiş, isyan hakkında da yazmamıştı. Şimdi 1870'lerin sonunda I. Nikolay'ın tahta çıkışı etrafında cereyan eden olaylar ve 1829 Türk-Rus Savaşı ilgisini cezbetmeye başlamıştı. Aynı zamanda, kendisinin çok iyi bildiği Samara ve Orenburg yakınında, Volga'nın doğusundaki bölgeler gibi yeni toprakları kolonileştiren Rus köylü yerleşimcilere dair bir roman yazmayı arzuluyordu. Bu iki konuyu bir şekilde birleştirebilme olasılığından heyecan duydu ve 1878, bu dönemi öncelikle kendi gözünde canlandırmak için tarihî kaynaklar, sözlü ifadeler topladığı coşkulu bir faaliyet yılı oldu. 1878 Şubatı'nda, bir arama tarama seferi için Moskova'ya gidip, Aralıkçılar ve torunlarıyla yaptığı birçok toplantının birincisini düzenledi. Kütüphane ve arşivlerden ona kaynak gönderebilecek arkadaşlarını sıraya koymaya başladı ki bu, *Russkiy Arkhiv*'in editörü Pyotr Bartenev ile yeniden bağlantı kurması, her zaman olduğu gibi Strahov'a da bağımlı olması anlamına geliyordu. Yüksek mevkilerde (Aleksandrine ve Sonya'nın amcası Aleksandr Bers gibi) bağlantıları olan akrabaları istek yağmuruna tutarak onları yararlanabileceği başlıca kaynaklara ulaşmasında yardımcı olmaları için sıkıştırdı. Tolstoy araştırmasına devam etmek ve Samara'daki mülkünü 40 000 dönümü aşacak kadar genişletmesine imkân verecek bir arazi anlaşmasını sonuçlandırmak üzere St. Petersburg'a gitmeden önce, mart ayında Moskova'da Aralıkçılarla başka buluşmalar gerçekleştirdi.

On yedi yıldan beri başkentte değildi; 1878'de, 1861'dekinden daha çok sevmedi şehri. Aleksandrine Mokhovaya Caddesi'nde oturan kardeşiyle birlikte kalmasını önermişti ama Tolstoy tam şehrin merkezinde yer alan Ertelev Sokağı'nda, eski dostu ve kaynanası Lyuboy Bers'in evinde kalmaya karar verdi. 6 Mart'ta oraya vardı, onu görmeyi isteyen (ressam Kramskoy gibi) birçok tanıdığı hayal kırıklığına uğratarak haftası çıkmadan eve geri döndü ama St. Petersburg'daki bu dört güne epey şey sıkıştırdı. Petro-Pavel Kalesi'ne yaptığı ziyaret onu dehşete düşürdü. Hapishane müdürü, Aralıkçıların zincirlerle bağlanmış olduğu demirleri gösterdi ama 1825 yılında içinde tutuldukları hücreler Çar ve polis müdürü dışındaki diğer tüm ziyaretçilere kapalıydı. Daha sonra, Aziz İshak Meydanı'na dikilmiş I. Nikolay'ın ata binmiş heykelinin yanından arabayla geçtiğinde, ona göre Rus aristokrasisinin en değerli kesimini mahvetmiş bu adam için duyduğu tiksintinin arttığını fark etmişti.[39] Çok daha zevkli bir başka ziyaret daha yaptı, İmparatorluk Halk Kütüphanesi'nde Nikolay Strahov ve Petraşevski Grubu'na katıldığı için kendisi de 1849'da Petro-Pavel Kalesi'nde

hapsedilmiş, boyun eğmez eleştirmen Vladimir Stasov ile buluştu. Tolstoy, Rus ulusal sanatının yılmaz ve bazen de bıktırıcı propagandacısı Stasov'la değil, ilk önce özellikle I. Nikolay'ın hükümranlık dönemini araştırmakla görevlendirilmiş kütüphaneci Stasov'la daha çok ilgilendi. Çünkü o değerli tarihî kaynaklara ulaşmak isteyen Tolstoy'a yardım edebilecek bir diğer yararlı bağlantıydı.

Tolstoy'un St. Petersburg ziyareti sırasında kaydadeğer bir başka önemli olay Vladimir Solovyov (meşhur tarihçi Sergey Mihayiloviç'in oğlu) adında, uzun dalgalı saçları olan, genç, dindar bir düşünürün "kutsal insanlık" konusu üzerine verdiği konferanslardan birine katılmasıydı. Bu olay Tolstoy konferansı ilginç bulduğu için değil ("çocuksu saçmalıklar"[40] diyerek küçümsemişti), Dostoyevski ile birbirlerine bir adım mesafede bulundukları tek zaman olduğu için önemliydi. Strahov bu iki büyük yazarın da arkadaşıydı, ama Tolstoy'un kimseyle tanıştırılmama isteğine saygı gösterdi, daha sonra her ikisi de bundan dolayı pişman olsa da, geceleyin birbirini görmeyen iki gemi gibi geçip gittiler. Tolstoy çok sonra, sosyetedeki kadınların bile gece kıyafetleriyle pencere pervazlarına oturacağı kadar sıkış tıkış, boğucu bir salonda oturmanın ne kadar dehşet bir şey olduğunu mektuplarında tasvir etti. Kalabalıkların bir parçası olmaktan kurtulmak için epey mücadele etmiş, kibar sosyete ve modayla ilişkili her şeyi küçümsemiş biri olarak, kat kat ipekten beyaz kravatıyla azametli, teatral bir giriş yapmaya karar veren yirmi dört yaşındaki narin filozof figürünü beklerken kan beynine sıçramış olmalıydı. Tolstoy'un "saç ve gözlerden oluşan koca kafalı", sahte hikmetler saçan bir çocuğu dinlemeye tahammülü yoktu. Serafim ve Kerubim'e ilişkin Almanca alıntı ve sözlerden hemen sonra kalktı, Strahov'u "bir çılgının sayıklamalarıyla"[41] başbaşa bırakıp gitti. Tolstoy St. Petersburg'dayken kalan zamanını, arazi anlaşmasını sonuçlandırmakla, içlerinde, geniş arşivinden ona basılmamış Aralıkçı anılarını vermeye söz vermiş önemli bir dergi olan *Russkaia starina*'nın editörü Mihail Semevski gibi kişilerin de olduğu tarihçilerle buluşarak geçirdi.[42] Bunların dışında ailesiyle birlikteydi. Sonya'nın erkek kardeşleri Pyotr, Stepan ve Vyaçeslav'dan başka Tolstoy'un St. Petersburg ziyaretinde görmeyi istediği tek kişi, 1860'dan beri görmemiş olduğu Aleksandrine'di. Din hakkında uzun ve (Aleksandrine için) iç rahatlatıcı konuşmalar yaptılar. Onu yıllar sonra görmekten ne kadar mutlu olduğunu yazdı Aleksandrine günlüğüne. Aslında başlangıçta, Tolstoy ile paylaşmak istediği şeylerin ağırlığı altında ezileceğinden korkmuştu. Tolstoy öncekine göre daha kibardı, Petersburg'u terk ettiği gün, dine ilişkin yaptıkları tartışmayı Aleksandrine günlüğüne şöyle kaydetti:

> Yıllar süren hakikat arama çabasının ardından nihayet iskeleye ulaştı. Kuşkusuz ki bu iskeleyi kendine göre kurmuş, ama onu yönlendiren Varlık yine de aynı Biricik Avutucu. Lev şimdi yeni bir esere başlıyor, eminim inancının, daha doğrusu bu yeni inancının itirafı eserine yansıyacaktır.[43]

Tolstoy'un yeni Hıristiyanlık görüşünün tek ölumlu ürünü, kendi deyimiyle ruhunu kurtarma arzusuydu, bu da dünyayla barışık olması anlamına geliyordu. Tabii ki barışmayı istediği belli biri vardı, bu kişi Turgenyev'di.

Tolstoy St. Petersburg'a geleneksel tövbe zamanı Büyük Perhiz sırasında gitmişti, kırk günlük orucun sondan bir önceki günü Turgenyev'e yazdı. Buyurgan, soylu el yazısıyla iki sayfa yazarak eski dostundan özür diledi, görüş farklarına boşvermeyi önerdi. Tolstoy'un St. Petersburg'a yaptığı son gezinin bu barış teklifini ateşlediğini düşünüyor insan. Başkentte en son 1861'de bulunmuştu, şehre tekrar gelişiyle aklında Turgenyev'le 1855 yılında oradaki ilk buluşması ve arkadaş olması, 1859 yılındaki Petersburg ziyareti sırasında,[44] kız kardeşine davranış biçimi yüzünden onunla yaptığı tartışmalar gibi bir sürü anı canlanmış olmalıydı. Maşa, Maşa'nın çocukları Varya, Liza ve Nikolay'la ertesi yıl tekrar şehre dönüp, Aziz İshak Katedrali'ni ve Bronz Atlı'yı ziyaret etmek için şehri baştan başa gezdiklerinde ona hâlâ kızgın olduğunu da anımsıyordu. İhtimal, on yedi yıl sonra Marinski Sarayı'ndaki dairesinde Aleksandrine'i ziyaret etmek için Aziz İshak Meydanı'nında yürürken de aklına Turgenyev gelmişti. Şimdi neredeyse elli yaşındaydı, görüşleri ve tutkuları çok değişmiş, belki de Turgenyev'e olan düşmanlığının saçmalığını aniden kavrayıvermişti. Turgenyev Fransa'daki evinde Tolstoy'dan mektup alınca hem çok şaşırdı hem de mutlu oldu. Düzgün ama çekingen el yazısıyla hemen bir buçuk sayfalık bir mektup yazarak, arkadaşlıklarını tazelemeleri gerektiğini coşkuyla kabul etti, o yaz yapacağı Rusya gezisinde onu ziyaret edeceğine söz verdi.[45]

1878 yılının Paskalya'dan önceki haftasında, Turgenyev'e mektubunu yazdıktan hemen sonra Tolstoy komünyona katılmaya hazırlandı. İncilleri ve Renan'ın *İsa'nın Hayatı*'nı okumaktaydı, on üç yıldan beri ilk kez yeniden düzenli günlük tutmaya karar verdi. Paskalya'dan sonra, Aralıkçılarla başka toplantılar yapmak, yazdıklarının sonraki baskılarına dair yayıncılarla konuşmak için Moskova'ya bir ziyaret daha gerçekleştirdi. Bir başka niyeti de 17. yüzyıldan beri Kremlin Katedrallerinin önündeki meydanda yapılan, Ortodoks inançlılarla Eski İnananlar arasındaki tartışmalara katılmaktı. Tolstoy'un daha önceden mezhepçilere karşı fark edilir bir ilgisi olmamış-

tı, ama şimdi giderek onların çekim alanına giriyordu. Martta Strahov'dan kendisine Başpapaz Avvakum'un özyaşamöyküsünü ve diğer Eski İnananlara ait "materyal"[46] göndermesini istemiş, Rus toplumunun bu güçlü yeraltı akımına dair kendini eğitmeye başlamıştı. Sonra aynı yaz Samara'daki altı haftalık kımız tedavisi sırasında, Tolstoy bu yeni merakını daha da ileri götürdü: "Malakanlar"la –Başkırt ve Rus köylü yerleşimcilerin arasında yaşamış tarikatçılar– görüşmeye gitti. Haklı bir nedenden dolayı, toplumun ve imparatorluğun kıyısında yaşıyorlardı.

Rusya'da dinî uyuşmazlıkların uzun ve olaylarla dolu bir tarihi vardı. Hükümet bunu bastırmak için elinden geleni yapmıştı. Ortodoksluk resmî dindi. Her an pusuda bekleyen politik uyuşmazlık tehdidine karşı, sivil itaati teşvik etmek ve sürdürmekte yararlı bir araç olarak Kilise'yi gören devlet, halkın resmî dine uyması için büyük çaba sarfetti. Aslında emir altındaki kimseler olduklarından, Kilise yetkililerinin devlet politikasına boyun eğmek dışında pek seçenekleri yoktu. 1721'de Büyük Petro bir zamanların kudretli Moskova Patrikliği'ni fesh etmiş, yerine ruhban sınıfı dışından, mutlakiyetin gücünü pekiştirebilecek birinin başkanlık ettiği laik bir kurum olan Kutsal Sinod'u getirmişti. Ne var ki, Kilise'nin manevi yetkisine ölümcül darbe vurma girişimi, Alman yerleşimcilerin arkasında olduğu Protestanlık akınıyla birleşince, mezhepçi tarikatların daha çok yaygınlaşmasına yol açmaktan başka bir işe yaramadı. Hükümet sistematik olarak sayıları olduğundan az gösterdi ama 19. yüzyıl geldiğinde, Ortodoksluktan yüz çevirmiş ve bu yüzden en iyi ihtimalle ayrımcılığa uğramış ya da baskı görmüş milyonlarca Rus vardı. 1917 Devrimi geldiğinde Rus İmparatorluğu'nda yaşayan halkın dörtte biri tarikat mensubuydu.[47]

Rusya'daki en büyük dinî muhalif grubu, ayinlerde Patrik Nikon'un 1660'daki ayin reformlarına uymayı reddetmiş, böylece Kilise'de uzak erimli yansımaları olacak bir hizbe neden olmuş Eski İnananlar oluşturuyordu. Kısmen İstanbul'un (ve onunla bütün Bizans İmparatorluğu'nun) 15. yüzyılda Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra İslam'ın "sapkınlığına" kapılmış olması nedeniyle, Eski Rusya'daki binlerce ateşli Ortodoks, aslında yüzyıllardır Yunan tarzı ibadetten sapmış olmaları gerçeğine aldırmaksızın, alışkın oldukları ayinlere ve ifadelere sıkı sıkıya yapıştılar. Rus Ortodoks Kilisesi'nde Reformasyon yapılması bir yana, tam tersi oldu çünkü kalabalık kitleler –belki toplam nüfusun neredeyse yarısı– değişime direniyordu.[48] Giderek *staroobryadtsi* ("eski ayin taraftarları") ya da *raskolniki* (bölücü) diye tanınan Eski İnananlar, Rus Ortodoks Kilisesi'ni zayıflatan ilk ciddi hareket

oldu; üzerlerine çok zalim bir şekilde gidildi, birçoğu Sibirya'ya sürgün edilmek, inançlarından vazgeçmek yerine kitleler halinde kendilerini kurban ettiler. Önderlerinden biri de, Tolstoy'un 1878'de Strahov'dan göndermesini istediği o çarpıcı özyaşamöyküsünün yazarı olan ve 1682'de yakılarak öldürülen Başpapaz Avvakum'du. Bu belgenin dolaşımının (Rus edebiyatının konuşma diliyle yazılmış ilk şaheseri) 1861'e kadar resmî olarak engellenmiş olması, yetkililerin dinsel ihtilafı halk isyanıyla özdeş tuttuklarına dair çok şey söyler. Özellikle I. Nikolay'ın hükümranlık döneminde çok sert baskılar uygulandı, ancak onun ölümünden sonra, II. Aleksandr'ın getirmiş olduğu özgürlük ortamından yararlanılarak ilk defa hizipçiliğe dair bir şeyler yazmak mümkün oldu (Musorgski'nin Eski İnananların intihar etmesiyle sonlanan ikinci operası *Hovanşina*'yı bestelerken sonuna kadar yararlandığı bir politika değişikliğiydi bu).

Din ve politika üzerine kafa yormuş düşünür Nikolay Berdyaev'in 1916 yılında belirttiği gibi, tarikatçılık "Rus halkının manevi yaşamının ayrılmaz bir parçası"ydı.[49] Kalabalık sayıdaki Eski İnananların yanı sıra, ayrışma kökenleri bazı durumlarda bu büyük hizipleşmeden önceye giden tarikatlar vardı. Bunların çoğu, köylü kurucusunun bizzat Orduların Efendisi'nin kendisi olduğuna inanılan, mistik *Hristover*'ler ("İsa'ya İnananlar") ya da daha sonra bilindikleri ismiyle *Hlıstlar*dan doğmuştu.[50] İçlerinde 18. yüzyılda ortaya çıkan *Skopet*'ler ("kendini iğdiş edenler") ve 19. yüzyılda ortaya çıkan *Sakakun*'lar ("Hoplayanlar") da vardı. Toplumla tüm bağlarını koparma arayışına girmiş *Stranniki*'ler ("Gezginler"), *Pustınnik*'ler (münzeviler) ve *Begun*'lar (koşucular) gibi radikal tarikatları da sayabiliriz. Ayrıca Tolstoy'a özel bir ilgi duyan, "akılcı"ve Protestanvari tarikatları da es geçmeyelim. Tolstoy'un daha sonra epey içine karışacağı bir grup da, küçültücü "ruhla güreşenler" lakabını, kendilerine *Duhoboret*'ler (Kutsal Ruh'un Güreşçileri) diyerek avantaja dönüştüren *Duhoborlar*'dı. Tolstoy büyük bölümü Samara'nın ötesindeki bozkırlarda yaşayan *Molokanin*'ler (süt içenler)* ya da kendilerini adlandırdıkları isimle "manevi Hıristiyanlar" için de büyük saygı besliyordu.

1863'te çıkarılan bir hükümle Eski İnananlar ve tarikatçılara büyük ayrıcalıklar bağışlandı ama baskı korkusu olmaksızın bütün dinî muhaliflerin ibadetlerini yapmasına izin verildiği 1905 tarihi gelene kadar bunlar yurttaşlık haklarına dönüşmedi. Rus tarikatlarının müritleri genellikle köy kökenli insanlardan oluşuyor, gerek Ortodoks nüfusu zehirlemesin diye hü-

* Türkçede Malakanlar. (ç.n.)

kümet tarafından sürülmüş, gerekse baskıdan dolayı kendilerinin kaçmış olduğu imparatorluğun uçlarında, az nüfuslu yerlerde yaşıyorlardı. Bunun tek önemli istisnası, Tolstoy'un *Anna Karenina*'nın sonuna doğru yerdiği St. Petersburg ve Moskova'daki üst sınıftan gelen Protestan Evanjelistlerdi. Kilise'nin yaymak istediği öğretileri anlaşılabilir bir dilde anlatmasını talep eden tek Rus Tolstoy değildi. Ortodoks Kilisesi'nin yüz elli yıldır Rus memuriyetinin parçası olması, eğitimli sınıf arasında bir isteksizliğe ve hayal kırıklığına yol açmıştı. Granville Waldegrave, III. Baron Radstock, Londra'dan St. Petersburg'a ilk kez 1874 yılında dinî bir görevle gittiğinde, onun kişisel kurtuluşa bağımsız *Kitabı Mukaddes* çalışmalarıyla ulaşılacağı mesajını benimsemiş Rus soyluları tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştı. Yeni Ahit Kilise Slavcasından çağdaş Rusçaya ilk kez 1823'te çevrilmiş, sonra siyasi nedenlerden dolayı Ortodoks Kilisesi bunu hasıraltı etmişti. İlk defa 1876'da her yerde bulunmaya başladı, ardından binlerce nüshası, Lord Radstock gibi önemli adamlar ve Vaftizcilerin misyonerlik faaliyetlerinin sonucu olarak her yere yayılmaya başladı. Rusya'daki eksiksiz ilk *Kitabı Mukaddes* 1882'de geldi.

Radstock kaçınılmaz olarak 1878'de Rusya'da yasaklandığında Radstockçılık Paşkovculuğa dönüştü, Albay Vasiliy Paşkov kendisi de 1884 yılında yurtdışına sürgüne gönderilene kadar Radstock'ın dinî görevlerini ondan devraldı. Onun kurmuş olduğu Manevi ve Ahlaki Okumayı Teşvik Derneği, köylülere milyonlarca kitapçık dağıtmış, kitlelerin Ortodoks Kilisesi'nden kaçmasına neden olmuştu bile.[51] Kıvılcımını tutucu yüksek sınıftan "Paşkovculuğun" çaktığı dinî uyanış kısmen, sosyalizm dinini vaaz eden genç Rus nihilist kuşağının yükselttiği tanrıtanımazlık dalgasına karşı durdu. Bunun somut sonuçlarından biri konferanslara katılım kapasitesiydi; Tolstoy'un da gitmiş olduğu, Vladimir Solovyov tarafından verilen konferans gibi.[52] Tolstoy, Radstock hakkında daha çok şey bilmeyi istiyordu. Onun taraftarlarından biriyle tanışmış, anlattıklarını hayli ikna edici bulmuş ama baronun kendisiyle bizzat tanışmamıştı. Halbuki Aleksandrine de onu çok iyi tanıyordu, Tolstoy'un isteği üzerine 1876 Mart tarihli mektubunda Radstock'ın faaliyetlerini en ince ayrıntılarıyla ona bildirdi. Bunların hepsi *Anna Karenina*'ya aktı. Tolstoy'a 1877 Mayısı'nda Tsarskoye Selo'dan yazdığı mektupta, Aleksandrine önceki akşamı Çariçe'yle geçirmiş olduğunu, *Anna Karenina*'nın Yedinci Kısım kapanış bölümlerinin yüksek sesle orada toplanan kalabalığa okunduğunu, herkesin Tolstoy'un Radstock müritlerini acımasızca karikatürize etmesine içtenlikle güldüğünü bildirdi.[53]

Tolstoy'un ayrıcalıklı (ona göre yoz) yaşam tarzlarını değiştirmeksizin Hıristiyan Evanjelist olmuş soylu dindar muhaliflere ayıracak zamanı pek yoktu ama köy kökenli tarikatçılar çok başka bir şeydi. Bozkıra ilk açıldığı zamandan beri Malakanların farkında olmalıydı, ama şimdi gidip onlarla dinî inançları hakkında konuşmak istiyordu. 1878'de Samara'da geçirdiği yaza damgasını vuran Malakanlarla yaptığı dinî sohbetler oldu. Onlara Malakan denmesinin nedeni Ortodoks takvimine göre tutulması gereken iki yüz günlük oruçta süt ürünleri tüketmekten vazgeçmemeleri gibi görünmekle birlikte, bu ismi Rusya'nın güneyindeki bir yerden aldıklarını iddia edenler de vardı. Rusya'daki "akılcı" birçok tarikat gibi, Malakanlar da kendilerini genel köylü nüfustan alkol tüketmeyerek, alçakgönülü ve çalışkan bir yaşam sürerek ayırıyorlardı.[54] Yalnızca tüm ayinlerden (dua etmekten haç çıkarmaya kadar) vazgeçmemişler, aynı zamanda ruhban sınıfına, kutsal yapılara, insan elinden çıkmış ikonlara sırtlarını dönmüş, kendilerini sadece bağımsız *Kitabı Mukaddes* okumasına vermişlerdi.

1870'lerin başında Tolstoy mülkünün de olduğu Samara'nın dışındaki bu bozkır alanını ziyaret etmiş *The Times* muhabiri Donald Mackenzie Wallace da Malakanları çok ilginç bulmuş, doğrudan onlara sorduğu halde inançlarının tam olarak ne olduğunu öğrenmenin fazlasıyla zor olduğunu görmüştü. Önce İskoçya ve Rusya'daki hava durumunu, tarım ürünlerini içeren zararsız, epey uzun bir konuşmanın ardından, yavaş yavaş konuyu dine getirmiş, sonunda bir Malakan köylüsüyle bu konuda ilerleme kaydetmişti. Mackenzie Wallace onlarla Presbiteryan Kilisesi arasında güçlü benzerlikler olduğu sonucuna varmıştı:

> Köylü insanların Kutsal Kitapları kendi kendine yorumladıkları, piskoposların olmadığı, ikonlara saygı göstermenin putperestlik olduğu bir ülkenin var olduğunu duyunca büyük bir ilgiyle dinlemeye başladı, bu harika ülkede her dinî cemaatin, Kilise'ye ilişkin tüm meselelerin açıkça ve özgürce tartışıldığı bir kurula her yıl temsilciler gönderdiğini de duyunca, ne kadar şaşırdığını gizlemedi ve beni soru yağmuruna tuttu: "Nerede bu ülke? Batıda mı doğuda mı?" "Çok mu uzakta?" "Keşke bizim Presbiter bunları duyabilseydi!"[55]

Bozkırda yaşadığı sırada Mackenzie Wallace Başkırtların onu kibitkada ağırlamalarından hoşnut oldu, onun akşam yemeğinin hazırlanış ve yeniliş tarzı hakkında anlattıkları, 1878'de oraya yaptıkları gezide Tolstoy'un oğulları İlya ve Lev'e eşlik etmiş, zor beğenen Fransız Jules Montels'in neden

bozkırda geçirdiği zamandan o kadar da hoşlanmadığını açıklayabilir. Paris'in lokantalarından epey farklıydı:

> Çadırın ağzına bir koyun getirildi, orada kesildi, derisi yüzüldü, parçalandı, altında ateş yanan büyük bir kazana koyuldu. Yemeğin yenişi de hazırlanışından daha az ilkel değildi... Tabak, bıçak, çatal, kaşık veya yemek çubuğu yoktu. Bütün misafirlerin aynı ağaç kâseden, Doğa'nın onlara bahşetmiş olduğu araçları kullanarak yemeleri bekleniyordu... Yemek bol ama çeşitten yoksundu; ekmek filan yoktu, *entrée* olarak ilave edilmiş bir parça tuzlu at etini saymazsak, sadece haşlanmış koyun etinden oluşuyordu.[56]

Sonya o yaz, onlara eşlik etmemeyi planlamıştı, çünkü Sergey (üniversiteye girmeyi hedeflemişti) yıl sonu sınavlarına girecekti; ne var ki telgrafçı en hayati hece olan "me"yi atlayınca Tolstoy'un göndermiş olduğu telgraf şöyle çekildi: "Ev, su, atlar, at arabaları iyi; ama tezek, sinekler, kuraklık var; gel[me]meni tavsiye ediyorum." Böylece ailenin diğer üyeleriyle birlikte o da gitti. Strahov da o yaz ilk kez bozkıra çıkmıştı, "arpa okyanusundan, sayısız at ve koyun sürülerinden" çok hoşlandı, öte yandan Tolstoy'un huzursuz ve neşesiz olduğu gözünden kaçmadı.[57]

8 Ağustos'ta, herkes Yasnaya Polyana'ya geri döndükten iki gün sonra, neredeyse yirmi yıldır ortalarda olmayan Turgenyev'in ziyareti gerçekleşti. En büyüğü on beş yaşında, en küçüğü dokuz aylık olan altı çocuk şöyle dursun, Sonya ile de hiç tanışmamıştı, mutluluk dolu bir buluşmaydı bu. Kederli, yumuşak bakan, uzun boylu, ak saçlı yazarla tanışmak bütün çocuklar için heyecan vericiydi, Sonya ona Sergey'le satranç oynattı, böylece oğlunun akşam yemeklerinde uzun yıllar anlatacak bir öyküsü olacaktı (Sergey temiz bir mağlubiyet almıştı).[58] Turgenyev'in, Oryol ilindeki malikânesinden Paris'e geri dönerken yaptığı ikinci ziyareti o kadar coşku yaratmadı. Üzerine çökmüş bu yeni Hıristiyan esinli alçakgönüllülüğüne karşın, Tolstoy Turgenyev'e kısa süreli katlanabiliyordu. Turgenyev'in hâlâ "rol yapması" sinirini bozduğundan, asla tam olarak barışamayacaklarını fark etti. O yaz ormanın içinde sessiz sakin çalışabilmek için bir kulübe yapmıştı, bir gün Sonya ikisini ateşli bir şekilde tartışırken gördü. Genellikle uysal, kibar olan Turgenyev, yüzü kıpkırmızı olmuş vaziyette elini kolunu sallıyordu. Onca zaman ayrılıktan sonra, Turgenyev dostunun manevi hayatında gerçekten değişen bir şey olduğunu gösteren bir işaret bulamadı. Onu en çok şaşırtan ise Tolstoy'un kendi eserlerine karşı saygısız tavrıydı. Her şeyden önce, Tolstoy'un

kendi kuşağının tüm yazarlarını kolayca geride bırakmış eşsiz bir yazar olduğunu biliyordu ve bu yeni, kararından dönmez tavır onu çok şaşırtmıştı.[59]

Tolstoy'un çalışma odasını evin başka bir yerine taşıma kararı belki de bu zaman zarfında değişen görüşünün bir göstergesiydi. Aralıkçılar hakkındaki romana bir türlü başlayamamış, daha çok zevk aldığı bir şeyi yaparak Dickens'ın *Martin Chuzzlewit* ve *Dombey ve Oğlu* kitaplarını okuyordu. 1879 Şubatı geldiğinde nihayet Aralıkçılardan, tıpkı Büyük Petro romanından olduğu gibi vazgeçti. Kitaba on ikisi köy ortamında geçen, on yedi farklı giriş yazmış ama hiçbiri bir türlü içine sinmemişti. Onu rahatsız eden, Aralıkçı hareketin köklerinin Napolyon'un yenilmesinin ardından Paris'i işgal ettikleri sırada Fransız fikirleriyle tanışmış Rus subaylarında olmaması, aslında Aralıkçıların çoğunun 1789 Fransız Devrimi'nin ardından Rusya'ya kaçmış Fransız Katolikler olmasıydı.[60]

Aralıkçı romanının yayımlandığını bir türlü göremediği için hayal kırıklığına uğrayan birisi varsa o da, kendisi de Fransa'dan kaçmak zorunda kalmış bir devrimci olan Monsieur Nief, daha doğrusu Jules Montels'di. Tolstoy'u "örnek bir koca, mükemmel bir baba, oldukça zengin" diye tarif ederken, Yasnaya Polyana'da yaşadığı iki yılda onun asıl dikkatini çeken, Tolstoy'un Aralıkçıları araştırmasıydı. Bu Tolstoy'un ölümünden hemen sonra Paris'teki bir anarşist dergide yayımladığı kısa bir hatıratın konusudur. Aralıkçılarla ilgili konuşurken, kimliğini gizlemenin zor olduğunu hissetmiş olmalıdır Montels. Tolstoy ona, Aralıkçı lider Sergey Muravyov-Apostol'un 1826'da idam edilmesinin arifesinde ana-babasına yazmış olduğu mektubun aslını gösterdiğinde heyecanını gizleyememişti. "Dedelerimizin o muntazam ve yayvan el yazısıyla" (*'de cette bonne et grosse écriture de nos grands pères'*) Fransızca yazılmış mektubu Tolstoy'a, 1878 Şubatı'nda Moskova'da buluştuklarında Muravyov-Apostol'un ağabeyi Matvey emanet etmişti. Matvey Muravyov-Apostol otuz yılını Sibirya'da sürgünde geçirmiş, 1856 affından sonra Moskova'ya yerleşmişti.[61] 1910'da Montels'e göre, genç Ruslardan oluşan bir kuşağın "*Liberté et Justice*" (Özgürlük ve Adalet) fikirlerine nasıl ulaştığını gösterecek sarsıcı bir romanın çıkmamasının sansasyonel bir nedeni olmalıydı. Elyazmasını yok edenin *comtesse* (yani Sonya) mi, yoksa 1879-1880 arasında II. Aleksandr'a üç suikast girişiminden serseme dönen gergin hükümet mi olabileceğini tarttı.[62] Oysa bunun çok daha yavan bir nedeni vardı.

Tolstoy'un Aralıkçılara duyduğu ilgi azalmıştı, ama uzun zaman sessizce oturup bekleyemezdi de. Rus hanedan armaları üzerine Prens Pyotr Dolgorukov'un yazmış olduğu kalın kitaplara dalınca, içinde kendi atalarına dair

yaratıcı bir ilgi uyandı. 18. yüzyıla dönerek atalarından birinin kaderine dair bir roman yazmayı aklında evirip çevirmeye başladı. Büyük dayılarından birinin, bazı gizli kapaklı işlerden dolayı Sibirya'ya sürgün edilmiş olduğu, aile içinde konuşulan bir hikâyeydi. Arkadaşları ve akrabalarına ardı ardına mektuplar göndererek bu olayın ayrıntılarını öğrenmek istedi.[63] Uzak bir akraba, ailede anlatılanlara göre büyük dayısı Vasiliy Gorçakov'un Rusya'ya içi' banknotlarla dolu kuyruklu bir piyano getirdiği için Sibirya'ya sürülmüş olduğunu yazdı. Tolstoy'un hayal gücünü tutuşturmak için bu yeterliydi. Yeni bir romana dört giriş taslağı yazdı ki bunlardan biri *Alfabe* kitabı için öyküler yazmaya başladığı zaman söz vermiş olduğu gibi basit, "eğitimsiz" bir dille yazıldı. Bu sözü, ileride yazacağı kitapların her kelimesini bir çocuğun anlayabileceği kadar basit bir dille yazacağını söyleyerek 1878'de Sonya'ya bir kez daha tekrarladı.[64] Tolstoy'un ilişkide bulunduğu başka hiç kimsenin Gorçakov vakasına dair başka bilgi sağlayamayacağı anlaşılınca, proje ilerlemedi.

Tolstoy bu kez Eski İnananları da dâhil etmek istediği, o dönemin "resmî olmayan" tarihini araştıran bir roman tasarlayarak bir kez daha yönünü Büyük Petro ve onun ardılı Anna İvanovna (1730 ile 1740 arasında ülkeyi yönetmişti) zamanına çevirdi.[65] Aleksandrine Tolstoy'un yeni romanına dair planlarına ayak uydurmakta zorlandı. Bir an geliyor Aralıkçılarla ilgili kaynak bulması için ricacı oluyor, sonra atası Vasiliy Gorçakov'la ilgileniyordu. Şimdi 1879 Martı'nda ise 18. yüzyıl başı Rus tarihine ilişkin gizli arşive ulaşmak için yardım istiyordu. Aynı zamanda Suzdal'da yirmi yıldır "dinî suçlular" olarak hapiste tutulan üç Eski İnanan'ın serbest bırakılmasına yardımcı olmasını istiyordu. Bunlardan biri doksan yaşındaydı. Tolstoy onların durumundan Tula'da bir araya geldiği bir başka Eski İnanan vasıtasıyla haberdar olmuştu.[66] Aslına bakılırsa o ayın tamamını Moskova ve Kiev'i birbirine bağlayan, hemen Yasnaya Polyana'nın yakınından geçen karayolunda geçirmiş, yaya olarak "kutsal yerlere" giden hacı kafileleriyle konuşmuştu.

Hayatları inançlarıyla çelişir görünen, kendi sınıfından insanlardan dinî bir irfan kazanma düşüncesini çoktan terk etmişti Tolstoy. Keşiş olsun, köylü veya tarikatçı olsun, yoksul ve cahil olanlar içinse din hayatın ayrılmaz bir parçasıydı, aramış olduğu inanç ve kurtuluşa dair hakikati sonunda onlarda keşfetti. Bazıları *Stranniki*'ydiler; yani, hayatları boyunca bu dünyada sahip oldukları her şeyi sırtlarındaki bohçada taşıyarak manastır manastır gezen gezginler. Tolstoy, tanıştığı hacılardan bazılarına yolun yarısına kadar eşlik etti. Bunlardan biri de Kiev'e dördüncü kez giden doksan dört yaşındaki bir ihtiyardı. Çıplak ayakla ya da günahlarına kefaret olsun diye ayaklarına ağır

zincirler takmış olarak yürüyen başkaları da vardı, Moskova'nın dışındaki Aziz Sergius Teslis Manastırı'ndan başlayarak 160 kilometreden fazla yürümüşlerdi, önlerinde 640 kilometre daha vardı.

Tolstoy yeni bir hac yolculuğu yapma zamanının geldiğini hissetmeye başlamıştı. En son projesini araştırırken, her ikisi de 1720'li yıllarda, uzaktaki Solovetski adalarındaki manastır hapishanesinde sürgünde ölen Pyotr Andreyeviç Tolstoy ve oğlu İvan Petroviç'le çok ilgilenmişti. Doğaldır ki Aleksandrine, Büyük Petro'nun en çok güvendiği devlet adamlarından biri olan birinci Kont Tolstoy hakkında ona malumat gönderip gönderemeyeceğini soran bir mektup daha aldı Tolstoy'dan.[67] Bu arada, Pyotr Andreyeviç'in torununun aklına o yaz bizzat Beyaz Deniz'in Kuzey Kutbu'ndaki sularına kadar seyahat etmek geldi, mayıs ayında Strahov'a gönderdiği mektupta kendisine eşlik edip edemeyeceğini sordu.[68] Binlerce hacı Rusya'daki en kutsal yerlerden biri olan, 15. yüzyılda yapılmış manastıra gitmek için kısa yaz aylarında, kuzeye doğru bu uzun yolculuğa giriştiler ama anlaşıldı ki Strahov onlardan biri olmak istemiyordu.

Sonunda Tolstoy, Rus uygarlığının beşiği olan Kiev'e giderek, tarihi 11. yüzyıla kadar giden ünlü Mağaralar Manastırı'nı ziyaret etti. Kiev'deki keşişlerin ilk Kilise Babaları kadar çilekeş yaşadıklarını söyleyen tüm o gezginlerle yapmış olduğu konuşmalar onu çok heyecanlandırdığından beklentisi çok yüksekti.[69] Büyük hayal kırıklığına uğrayacaktı: Görebildiği kadarıyla sergilenen kutsal kalıntıların sahte olması yetmezmiş gibi, iman hakkında konuşmak istediği keşiş de çok meşgul olduğunu söyleyerek onu geri çevirdi. Tolstoy sıradan bir hacı gibi giyindiği için kendisine böyle davranıldığını varsayınca gerçek kimliğini gizlemedi, böylece daha çok saygı göreceğini düşündü.[70] Ne var ki hesaba katmadığı şey, her yıl Kiev'e gelen yüz binlerce hacıdan birisi olduğu, manastırın bununla başa çıkmakta zorlandığıydı. Yaya gelenler olduğu gibi, Tolstoy'un da içinde olduğu çok sayıda insan daha rahat bir yolculuk için demiryollarını kullanıp trenle gelebiliyordu. Bu ziyaretçi ordusu, geleneksel olarak sessizleşmek ve iç dünyaya dönmek için kullanılan kutsal kurumların manevi bütünlüğüne gerçek bir tehdit oluşturuyordu.[71] Öyle de olsa, Tolstoy'un Kiev'deki Mağaralar Manastırı'na yaptığı hac ziyareti onun dinsel yolculuğunda bir dönüm noktası oldu.

1879 sonbaharında, Tolstoy bir kez daha tarihî roman yazma fikri etrafında dönmeye başladı. Arşivlerde etraflıca bir araştırma yapmak için eylülde Moskova'ya gitti. Adalet Bakanlığı'nın arşivcisi, 18. yüzyılın başında Rusya'da işlenmiş suçlara ilişkin belge ve kaynakları ona yıl boyu göndermekteydi. Ekimde, Büyük Petro'nun reformlarına dair insanların neler söylemiş

olduklarına ışık tutan başka kaynaklar da gönderecekti ama artık Tolstoy'un merakı tükenmişti. Moskova ziyareti sırasında aklını en çok kurcalayan şey dinî sorulardı; bunların yanıtlarını acilen bulmak istiyordu. Örneğin neden Kilise'nin, insan öldürmek Hıristiyan inancının en temel ilkelerinden birine aykırıyken, son Rus-Osmanlı Savaşı'nda çarlık ordusunun galip gelmesi için dua ettiğini bilmek istiyor, şunları soruyordu: Ortodoks Kilisesi neden, Katolik, Protestan, Eski İnanan veya tarikatçı olsun olmasın, ibadetleri farklı diğer insanlara karşı hoşgörüsüzdü, giderek artan sayıda devrimcinin idam edildiği bir zamanda Rusya'daki Kilise neden ölüm cezasını destekliyordu?[72] Tolstoy onu rahatsız eden bu soruların yanıtlarını bulmak için Kilise hiyerarşisinin en tepesine gitti. Moskova'nın ulu Metropoliti Makariy ve Mojaysk Piskoposu'yla görüştü, sonra Rusya'nın en önemli manastırını ziyaret etmek için Sergiyev Posad'a gitti. İsmini 14. yüzyılda onu kuran Radonejli Aziz Sergius'tan alan, Aziz Sergius Teslis Manastırı, Tolstoy'un gittiği zaman 400 keşişi olan, yılda kabaca 500 bin hacının ziyaret ettiği devasa, zengin bir kurumdu. O yıl, hacılardan biri de Tolstoy'du.[73]

Tolstoy'a manastırı ve eskiden çilekeş keşişlerin taktıkları zincirlerin sergilendiği kutsal eşyalar odasını gezdirme görevi Peder Nikon'a verildi. Bu geleneğin manastırın keşişleri tarafından sürdürülmediğini öğrenmek Tolstoy'un pek hoşuna gitmedi. Orada yerleşmiş bulunan Moskova Maneviyat Akademisi'nin bir toplantısına katıldıktan sonra, saygın öğretim üyelerinden biri masum masum yeni romanının ne zaman çıkacağını sordu. Petrus'un ikinci kitabından bir dizeyi alıntılayan Tolstoy, kendi kusmuğuna dönen bir köpek gibi olmak istemediğini sert bir dille söyledi. Orada bulunanlar İncilleri bu kadar iyi bilmesinden etkilenemeyecek kadar şoke olmuşlardı muhtemelen ama onun sanatsal çalışmalarına olan yeni tutumundan kuşkuları kalmamıştı. Tolstoy Moskova'daki Kilise'nin temsilcilerine yaptığı gibi, manastırın başkeşişini de soru yağmuruna tuttu. Aldığı yanıtlardan tatmin olmadı. Böyle bir kibirle karşılaşınca epey şaşıran başkeşiş şu hükmü verdi: "Bu işin sonu kötüye varacak diye korkuyorum."[74]

Ekim başında Yasnaya Polyana'ya döndükten sonra günlüğüne şu notu düştü: "Kilise, günümüzden ta 3. yüzyıla kadar, yalanlar, zalimlikler ve aldatmalar zincirinden başka bir şey değildir." Doğası gereği, dinî inancın politik güce boyun eğemeyeceğini söyleyerek devam etti.[75] Olayların gidişatı değişmişti. Aralıkta Tolstoy sıradan insanların inancı, hac ve çilecilik konusunda Tula Piskoposu'yla konuşmaya gitti. Muhtemelen "içini yakan sorularla" onu köşeye sıkıştırıp hiçbir uzlaşmaya izin vermeyerek ödünü koparmıştı.[76]

Piskopos, Tula'daki bir başka papazla, Peder Aleksandr ile konuşmasını salık verdi, Tolstoy hep yaptığı gibi hemen onun öğüdüne uydu. Metropolit Makariy'in *Dogmatik Teoloji* eserini okumasını tavsiye eden işte bu Peder Aleksandr oldu. Metropolit Makariy kilisede önemli biri olmasının yanı sıra otuz ciltlik *Rus Kilise Tarihi* kitabıyla ünlü, çok ürün veren bir araştırmacıydı. Otorite kabul edilen kitabı *Ortodoks Dogmatik Teolojisi* birçok baskı yapmış, beş ciltlik, ödüllü bir eserdi. Hiç vakit geçirmeyen Tolstoy hemen kitabı buldu, oturup dikkatlice okumaya başladı.[77] Şimdi bir projesi vardı, Ortodoks teolojisini sınava tâbi tutacaktı. Kendi manevi yolculuğunun öyküsünü yazmaya başladı, İncilleri de kendisi çevirmeye girişti.

Tolstoy'un ruhu acı çekerken, Yasnaya Polyana'daki aile hayatı onun etrafında devam ediyordu. Dersler, doğum günü partileri, düğünler, müzikli akşamlar, yemekli kır gezileri, ev işleri, aile ve dostların yaptıkları ziyaretlerin hepsi her zamanki gibi sürüyordu. Sonya daima meşguldü: Çocuklara ders vermiyorsa evi çekip çeviriyor, kendine çok az vakit ayırabiliyordu. 1879'un çoğunu hamile olarak geçirmişti, 18 Aralık'ta, Tolstoy Ortodoks dogmayla uğraşmaya başladıktan hemen sonra, yedinci evlatları Mihail (Mişa) doğdu. Yeni doğan her bebek kendisi için hayatı ertelemesi anlamına geliyordu. O bahar (yaz pikniklerinde omlet ve fincanlar dolusu sıcak çikolota yapmakta pek usta olan) Jules Montels'in yardımıyla biraz bahçe işlerine girişmiş, çok hoşlanmıştı. Şebboy, yıldızçiçeği, mine, alevçiçeği ekmiş olduğu saksılar ve pencere tarhları rengârenk görünüyor, nefis kokular saçıyordu. O bahar yine büyük zamanını alan giysi dikme işi, tohum ekmek kadar hoşuna gitmedi. Altı çocuk için yaz kıyafetleri dikmek zorunda kaldı, bu çok zahmetli bir hale geldi. "Durmadan dikiş dikmekteyim, artık gına geldi, çok mutsuzum," diye yazıyordu kız kardeşi Tanya'ya, 1879 Martı'nda. "Boğazım sıkışıyor, başım ağrıyor... ama yine de dikişe devam etmek zorundayım. Bazen bu duvarları kırıp özgürlüğe koşmak istiyorum."[78] Tolstoy o yaz iki kez Moskova'da bulunmuş, ama Sonya Yasnaya Polyana'nın kapısından dışarı adımını atamamıştı. 1880 Ocak'ında kız kardeşi Tanya'ya özellikle dokunaklı bir mektup gönderdi:

> Tutsak yaşamım bazen çok zor! Düşün Tanya, eylülden beri evden dışarı çıkmadım. Maddi ve manevi anlamda epey parlak da olsa, hep aynı hapishane. Bazen birisi beni buraya kitlemiş, beni burada zorla tutuyormuş gibi bir duyguya kapılıyorum, her şeyi itip, etrafımda ne varsa kırıp, nereye olursa kaçıp gitmek istiyorum; hem de bir an önce![79]

Şimdi, daha önce hiç olmadığı kadar yaz ayları için yaşıyordu Sonya, çünkü yazları Tanya çocuklarını da yanına alıp kalmak için geliyordu. Sonya kendini çoğunlukla yalnız hissediyor, büyük şehrin parlak ışıkları arasına karışıp eğlenmeyi çok istiyordu. İlk başta kocasının Rus Ortodoksluğu'nu kucaklamasını iyi karşılamıştı ama şimdi Tolstoy o gürül gürül akan *joie de vivre*'ini yitiriyor gibiydi. Sanki ailesiyle ve mülkün idaresiyle gittikçe daha az ilgileniyordu. Yanılmıyordu. Tolstoy 1880 Ekimi'nde Strahov'a yazdığı mektupta, yetişkinlik hayatının, önce iyiliği Aziz Yorgi Haçı'yla ödüllendirilme hevesiyle bir tutarak, sonra roman yazıp toprak satın alarak, son olarak da bir aile kurarak tamamıyla yanlış yönlendirilmiş olduğunu söylüyordu. Şimdi anlamıştı ki gerçek iyilik ancak İncillerde bulunabilirdi.[80]

1880'de Tolstoy geride kalpleri kırık, şaşırmış insanlar bırakarak eski dostlarıyla ve akrabalarıyla ilişkilerini koparmaya başladı. Ocakta St. Petersburg'a gidip, almış olduğu arazinin en son taksidini ödedi, şehre vardığının ertesi günü de Aleksandrine'i görmeye gitti. İsa'nın tanrısallığını reddettiğini söyledikten sonra, tüm güne yayılan şiddetli bir tartışmaya girişti onunla, akşam da tartışmayı sürdürmek için geri geldi. Gittiğinde kadının kalbi yerinden çıkacak gibi atıyordu. Tolstoy o gece uyuyamadığı için, sabah olur olmaz ona bir hoşça kal bile demeyerek hemen Petersburg'dan ayrıldı, bu tavır Aleksandrine'in gururunu çok incitti.[81] Tolstoy'un kız kardeşi Maşa da bu sıralar çok dindar olmuştu, ama onun manevi yolculuğu tam ters istikamette ilerledi; Ortodoks Kilisesi'nin kucağına doğru. Tek oğlu Nikolay, Tolstoy'un sağdıçlığında 1878 Ekimi'nde evlenmişti ama ertesi yaz, tam gayrimeşru kızı Yelena İsviçre'deki eğitimini tamamlamış, Maşa da onu Rusya'ya yerleştirmeye hazırlanırken, tifodan öldü.[82] Bu Maşa için bir daha asla kendini toplayamayacağı kadar büyük bir darbeydi. Optina Pustın'daki İhtiyar Ambrosy'nin manevi önderliğinde gittikçe daha koyu bir dindar olarak, nihayet 1888'de rahibe olmaya karar verdi. Tula'daki manastırdaki kısa süreli görevin ardından, hayatının geri kalanını geçireceği, Optina Pustın yakınındaki bir manastıra yerleşti. Maşa ağabeyine hep yakın oldu ama iş dine gelince ortak noktaları yoktu.

Arkadaşlarının Tolstoy'un bu yeni ruh haline alışmaları biraz zaman aldı. Strahov'u endişelenmiş bir hali yoktu ama epey dindar olan Sergey Urusov, Tolstoy'un kutsala küfür saydığı bu yeni görüşlerini kabul edemedi, dostlukları bozuldu. Afanasiy Fet'le de araları açıldı. Tolstoy'un tam da yeni dinî düşüncelerinin etkisi altında edebiyatı bırakmaya karar verdiği anda, yazdığı roman ve hikâyelerin Fransızca ve İngilizce konuşan okurlara ulaşması ka-

derin bir cilvesiydi. *Çocukluk* ve *Gençlik*, ikisi birleşik olarak 1862'de İngilizce çıktı[83] ancak Eugene Schuyler 1878'de *Kazaklar*'ı İngilizceye çevirip yayımlayana kadar Tolstoy'dan başka bir eser çıkmadı. Turgenyev'in arkadaşı, Rusça uzmanı ve çevirmen William Ralston bir mektup yazarak 1878 Ekimi'nde hakkında yazdığı bir makale için Tolstoy'dan yaşamına ilişkin bilgi vermesini istemiş ama reddedilmişti.[84] Düzgün ama Ruslara özgü bir İngilizceyle yazıldığı açık olan ve Mr. Ralston'ın Londra Bedford Meydanı'ndaki adresine gönderdiği mektubunda, Tolstoy "Eserlerimin Rus edebiyatında yer edineceğinden eminmiş gibi konuşan bazı arkadaşlarımın bu geçici hayallerine katılmam mümkün değil," diyerek şöyle devam etmişti: "Eserlerim yüz yıl sonra da okunacak mı yoksa yüz günde unutulacak mı, bunu samimi olarak bilmediğimden, hata yaptıkları muhtemel arkadaşlarıma katılarak kendimi gülünç duruma düşürmeyi arzu etmiyorum."[85] Ralston boşlukları Turgenyev'in yardımıyla doldurdu ve 1879'da "Kont Lev Tolstoy'un Romanları" başlıklı öncü makalesi yayımlandı. *Anna Karenina* hakkındaki bölümde, Tolstoy'un, "Toplumu, yüksek tabakanın sürdüğü hayata dair yaptığı canlı tasvirleri, vefasız bir kadının kalbi konusunda ince tespitlerle birleştirerek Rusya'nın soylu çevrelerini şu anda olduğu haliyle resmetmeyi seçtiğini," yazdı.

Ralston *Anna Karenina*'nın, yazarına Rus edebiyatında daha önce hiçbir yazarın ulaşamadığı kadar çok para kazandırdığı iddiasında isabetliydi, ama *Anna Karenina* ile *Savaş ve Barış*'ın muhtemelen İngilizceye çevrilemeyeceğini tahmin ederken yanılmıştı.[86] Aslında, *Savaş ve Barış*'ın ilk Fransızca çevirisi onun makalesiyle aynı yıl çıkmıştı. Hatta Turgenyev'i, 1880 Ocak ayında Edmond About'ya yazarak, Tolstoy'u büyük bir yazar olarak tanıtması için ateşleyen bu önemli olaydı. 1880 Mayısı'nda Turgenyev, birkaç günlüğüne Yasnaya Polyana'ya geldi. Tolstoy *Anna Karenina*'yı bitireli üç yıl olmuştu, o zamandan beri yeni bir şey yayımlamamıştı. Turgenyev'in arkadaşının yeniden edebiyata döneceğine dair umutları vardı, ayrıca ertesi ay Moskova'da gerçekleşecek Puşkin kutlamalarına onun da katılacağını umut ediyordu. İki hesabı da tutmadığından hayal kırıklığına uğradı. İhtimal ki üzerinde anlaşabildikleri tek şey, hâlâ ikisinin de tutkuyla bağlı olduğu avlanmaktı.

Onu Dostoyevski'nin ve Turgenyev'in yanında dikilirken, Rusya'nın hakiki, ilk büyük yazarını mesleğinin bu aşamasında onurlandırırken hayal etmek zor olsa da, Tolstoy'un bu olaya katılmayı reddetmesi, geçmişe bakıldığında yine de biraz kaba görünmekte. Kutlamanın sebebi, Rusya'daki ilk Puşkin heykelinin açılışıydı. Bunun aslında daha önce yapılmamış olması bir skandaldı (Puşkin 1837'de ölmüştü). 19. yüzyılda yaşayan çarlardan

hiçbiri, düelloda yaralanarak ölen, isyankâr ve yıkıcı bir şaire resmen saygı göstermek anlamına gelen bu onaylamaya hazır değildi. Heykele dair asıl önemli mesele, tamamen halkın parasıyla yapılmış olmasıydı; hükümetle hiçbir ilgisinin olmaması açılışı başlı başına bir kutlama nedeni yapıyordu. Turgenyev'in sırf bu olay için Paris'ten kalkıp gelmesi, ağır hasta Dostoyevski'nin Novgorod'un güneyindeki kır evinde yazmakta olduğu *Karamazov Kardeşler*'i yarıda kesip kutlamaya katılması, Rus aydın sınıfı ve genel olarak Rus kültürü için herkesin zafer olarak gördüğü, dört gün süren bu olayın halkın nezdinde ne kadar önemli olduğunu ikna edici biçimde ortaya koyar. Turgenyev'in konuşmasında söylediği gibi, Rusya'nın eğitimli kesiminin tümü bir biçimde bu heykelin dikilmesine katkı sunmuştu, bu aynı zamanda en büyük yurttaşlarından birine duydukları büyük sevginin de bir işaretiydi. Turgenyev, "Yabancı dilbilimciler tarafından bile zenginliği, gücü, mantığı ve biçimsel güzelliğiyle eski Yunancadan sonra en iyisi kabul edilmiş olan dilimizi" bu noktaya getirenin Puşkin olduğunu ilan etmişti. "Puşkin, Rus hayatını tüm boyutlarıyla kucaklayan imgeler ve ölümsüz sözlerle konuştu," diye eklemişti. "Eğitimli Rusya"Tolstoy'un pek umrunda değildi, şimdi de entelijansiyayı küçümsüyordu, Puşkin'e epey borçlu bir yazar olarak, bir anlamda besle kargayı oysun gözünü sözünü haklı çıkarıyordu.

Turgenyev'in belagatli konuşması, Dostoyevski'nin otuz dakika süren coşkulu bir alkışla ödüllendirilen, Puşkin'i bir mesihmişçesine, Rusya ve İsa'yla özdeşleştirdiği konuşmasıyla kıyaslanınca solda sıfır kaldı. Karısına yazdığı mektubunda Dostoyevski, "dinleyiciler arasındaki birbirini tanımayan insanların ağladığını, hıçkırdığını, birbirlerine sarıldıklarını ve *"daha iyi olacaklarına, gelecekte birbirlerinden nefret etmeyeceklerine, birbirlerini çok seveceklerine dair yemin ettiklerini"* bildiriyordu. Hatta Turgenyev de öylesine içlendi ki eski rakibine sarıldı.[87] Hayatının tam bu anında aslında Tolstoy da İsa'nın kardeşlik öğretisi içine gömülmüş, İncillerin birbirine uyumlu bir şekilde düzenlenmesi ve çevirisi işine başlamıştı, ancak bu sıra dışı, eşi benzeri olmayan olaydaki toplu sevince katılmasına asla müsaade etmeyecek şey egosuydu. Uzun yıllar sonra açıklamış olduğu gibi, Puşkin'in dehasına ne kadar değer verse de Moskova'ya gitmemişti. Çünkü bu tür kutlamaların doğal olmadığına, yanlış değilse bile "duygusal ihtiyaçlarını" karşılamadığına dair bir şey hissediyordu. [88]

Tolstoy gibi yeri doldurulamaz bir yazarın kutlamada olmaması üzerine Moskova'da epey yorum yapıldı. Onun hasta olduğuna, deliriyor olduğuna, hatta çoktan delirmiş olduğuna dair rivayetler dolaştı. Dostoyevski neredeyse Yasnaya Polyana'ya gidip Tolstoy'la tanışacaktı ama vazgeçti. Dostoyevski

altı ay kadar sonra ölecekti ve o soğuk şubat akşamı, eve geç saatte dönmüşken sonra yemek masasında yalnız başına oturmuş, başı önünde ağlayan Tolstoy, Dostoyevski'yi ne kadar çok sevdiğini ancak o zaman anlayabilecekti.[89] Tolstoy önceki eylül ayında hastayken, Sibirya'daki bir hapishanede, kürek cezasına çarptırıldığı yıllarda manevi olarak yeniden doğuşunu alegorik olarak anlatan *Ölüler Evinden Notlar*'ı yeniden okumuş, "samimiyetine, doğallığına ve Hıristiyan bakış açısına" hayran olmuştu. Strahov'dan sevgi dolu tebriklerini Dostoyevski'ye iletmesini rica etmişti.[90] Bundan müthiş şekilde memnun olan Dostoyevski, Tolstoy'un Puşkin'e saygı göstermemesinden de o derece mutsuz olmuştu. Strahov Tolstoy'un öncekine göre şimdi daha "özgür düşünceli" biri olduğunu söyleyerek Dostoyevski'yi yumuşatmaya çalıştı.[91] Tolstoy'un Dostoyevski'ye yönelik gecikmiş takdiri onun aşırı duygusallığını ortaya koyar, çünkü hakikat şuydu ki o, Dostoyevski'nin sonraki hayat görüşünde ortaya çıkan sofuluk ve milliyetçilik karışımından tiksinmişti. Bu duygu karşılıklıydı. Dostoyevski ölmeden kısa bir süre önce onunla yakınlaşmış olan Aleksandrine, Tolstoy'un din hakkında yazdığı bazı mektupları ona gösterince, yazarın tüyleri diken diken olmuştu.[92]

Sonya, 1880 Martı'nda Strahov'a kocasının ölesiye çalıştığını, şiddetli baş ağrıları çektiğini ama çalışma masasından bir türlü koparılamadığını bildirdi.[93]

Tolstoy, Ortodoks Kilisesi'ne karşı çarpışmaktan öylesine büyük bir heyecan duydu ki alışıldık çalışma rutinini bozarak bahar ve yazın tamamında çalışmayı sürdürdü.[94] 1880'de, Samara'daki dinlenme tedavisine bu kez gitmedi, sonbahar biterken, çocuklara yeni öğretmenler bulmak amacıyla Moskova'ya üç kısa ziyaret yaptı. Yazdıklarının en son baskısının on bir cildi tek tek satışa çıktı ama bir yıl daha yeni bir eseri basılmadan geçti. Şimdi üzerinde çalıştığı projelerin üçünü de yayımlatırken bazı zorluklarla karşılaşacağının farkındaydı, ama onları tamamlamak hayati bir meseleydi. Yurtdışında er geç yayımlanmaları, Ortodoks Kilisesi'ne karşı takınmış olduğu düşmanca konumu pekiştirecek, o andan itibaren de geri dönüş olmayacaktı.

Tolstoy Makariy'in bin sayfayı aşan *Ortodoks Dogmatik Teolojisi* ile Şamlı Aziz Yuhanna'dan Moskovalı yakın zaman metropolitlerine uzanan bir yelpazedeki diğer yazarların Doğu Hıristiyan öğretisine dair yazdığı önemli yorumları ayrıntılı olarak inceledikten sonra, gördüğü büyük kusurları kılı kırk yaran bir üslupla tespit ederek kendi eleştirel şerhlerini düşmeye başladı. Tolstoy'a Makariy okumasını salık vermiş Tulalı papaz, kont bir yıl sonra kendisini bir kez daha ziyaret edince çok şaşırdı. Tolstoy *Ortodoks Dogmatik Teolojisi*'ni baştan sona okumuş olduğunu açıkladı, üstelik bir yıl süren ça-

lışmasının, onu yalnızca Ortodoks dogmanın gerçek olduğuna değil ikna etmeyi, bunun tam aksine inandırdığını kendinden emin bir şekilde Peder Aleksandr'a söyledi. Havarilerin İsa'nın öğretisini aslında çarpıtmış olduklarını şimdi anlamıştı. Sahiden de Ortodoks öğretisinin çoğu kez birbiriyle çelişen, muğlak inançların yapay, imal edilmiş bir ifadesi olduğunu anlamaya başlayınca, Rus papaz okullarının neden bu kadar çok ateist yetiştirdiğinin de kafasına dank etmeye başladığını söylüyordu. Burada Tolstoy, daha sonra devrimci olmuş papaz okulu mezunlarını ima ediyordu. Halen Sibirya'da sürgünde çürümekte olan Çernişevski bunlardan biriydi, 1890'larda İosif Çugaşvili (Stalin) de bir başkası olacaktı.[95]

Tolstoy'un kendi yazdığı hatırı sayılır kitap *Dogmatik Teolojinin Sorgulanması* 1882'de sonunda bitmişti.[96] Sözünü hiç sakınmadığı bu kitapta, Teslis öğretisini "kepaze, suçlu, dinî değerlere hakaret eden bir yalan" olarak niteleyerek bir kenara atar, İncil'deki gizemleri kendi sözleriyle aktararak Teslis'i gülünç hale getirir ("Tanrı, oğlu ve Kustal Ruh'la üçlü sohbet ediyordu" gibi), Makariy'e düpedüz yalancı der.[97] Tolstoy eserin devamında daha saldırgan bir hale geliyordu. Daha sonra da insanlar "önceki gibi" kaldıklarından, İsa'nın çarmıhta can vererek tüm insanlığı kurtarmış olduğu fikrini reddediyor, 3. yüzyılda Kilise'nin, İsa'nın tanrı olduğu fikrini ve dinî ayinleri icat ettiğini söyleyerek suçlamayı sürdürüyordu. Sınava girecek papaz adayları dışında Makariy'i baştan sona okuyan belki de tek kişi olduğuna işaret ederek, yergisini artık Ortodoks Kilisesi'nin Rusya'da ne aydınlar ne de halk yığınları arasında ahlaki bir yetke olamadığı iddiasıyla bitiriyordu. Tolstoy 1891'de basılması için eleştirisini yumuşattı ama yalnızca bir parça.[98]

Romanlarının okurlarının Ortodoks öğretisinin ayrıntılarının akılcı bir çözümlemeye tabi tutulduğu taraflı dinbilimsel bir yazıyla karşılaştıklarında afallayacaklarının farkında olan Tolstoy, kitabın başına Kilise'yi eleştirme işine nasıl giriştiğini anlatan bir önsöz koyması gerektiğini düşündü.[99] Daha kısa ve içtenlikle söylemek gerekirse, daha okunabilir olan *İtiraflarım* böylece "Basılmamış Bir Esere Giriş" adını aldı ve 1880'de tamamlandı. Augustinos ve Rousseau'nun *İtiraflar*'ıyla açık benzerlikler taşıyan bu eserde, Tolstoy, çocukluğundan başlayarak hayatın anlamını sorgulayışını ve ruhsal evrimini Sonya'nın 1881'de günlüğünde özetlediği gibi acı veren, taviz vermez bir dürüstlükle göz önüne serer. Sonya günlüğünde insanların arasındaki "iyiliğin, hoşgörünün ve aşkın" kaynağının Kilise değil İnciller olduğunu anladığı anda kocasının kendi deyimiyle "ışığı" gördüğü notunu düşer. Bu mesajı kararlı, kurtuluşun ancak vaftiz, komünyon, oruç ve bunun gibi ayinler aracılığıyla mümkün olabileceğinde ısrar eden Kilise'nin kendisiydi. Tolstoy'un

"bakış açısının bu ışıkla aydınlandığını" yazıyordu Sonya. Milyonlarca insanı kardeşi gibi görmesini sağlamış, etrafında gördüğü yoksulluk ve adaletsizliklerden ötürü vicdanı sızlamıştı.[100]

Tolstoy'un Ortodoks öğretisini yadsımasının temelinde, 1880'nin ikinci yarısında yoğun olarak üzerinde çalıştığı "birleştirilmiş" İncil çevirileri vardı ve bu işi 1881 Temmuzu'nda "bitirdi." Üzerinde daha çok çalışması gerektiğinin farkındaydı ama o noktada başka şeylere kaymak istedi. Tolstoy şimdi *Dört İncil'in Çevirisi ve Bağdaştırılması*'nın hayatında yapmış olduğu en önemli şey olduğunu düşünüyordu.[101] 1880 Eylülü'nde gelmiş olan yeni öğretmen İvan İvakin'in yardımıyla ve ona hep destek olan Strahov'un göndermiş olduğu akademik baskıları kullanarak, orijinal Yunanca Yeni Ahit'te düzenli olarak ilerliyordu. Bunların arasında, dilbilim açısından verdiği çabalar İncil araştırmasında yeni bir çağı başlatmış, Jena Üniversitesi'nde İlahiyatbilimi Profesörü Johann Griesbach'ın 1770'lerde yayımladığı saygı uyandıran İncil, yine Strasbourg Üniversitesi çıkışlı bir başka Protestan ilahiyatçı Profesör Edouard Reuss tarafından çevirilmiş, fazlasıyla açıklamalı Fransızca İncil de vardı.[102] Tolstoy'un amacı Kutsal Kitaplarda bulmuş olduğu karanlık noktalar ve çelişkilerden oluşan keşmekeşe bir son vermek, asıl mesajı berraklaştırmak ve ondan günlük hayata uygulanabilir ahlaki bir kılavuz çıkarmaktı.

Metinlerin aslına gidiş Tolstoy için bir kurtuluştu. Tek bir birleşik metin üretmek için, dört İncil'in her birinden yararlanarak ("çünkü birbiriyle çelişen şekillerde olsa da aynı olayları, aynı öğretiyi anlatıyorlar"), kendi yorumunu da iliştirerek İsa'nın doğumundan ölümüne kadar hayatını izleyen ve ayrı başlıkları olan on iki bölüm yazdı. Yazdığı çeşitlemede İncil'den yapılmış alıntı önce orijinal Yunanca veriliyor, sonra da Kilise Slavcasıyla yazılmış İncil metninin modern Rusçaya çevrilmiş hali geliyor (nasıl ki Wycliffe İncil'i 19. yüzyılda yaşayan bir İngiliz'in kulağına çok eski gelirse, 19. yy.'da yaşayan bir Rus'un da bu Slavcayı anlaması mümkün değildi) ve kendi kolay anlaşılabilir yorumu noktayı koyuyordu. Yorumunu yazarken, aklında hep köylü okuru tutarak mümkün olan her yerde günlük dile ait kelimeler kullanıyordu.

Bu *Yeni Ahit*'in sıradan bir özeti değildir, çünkü İncil'de anlatılan İsa Mesih, tam da Tolstoy'un gönlüne göre bir Hıristiyan'dır: Vermek istediği ahlaki mesajı engellemeye çalışanlara karşı fikirlerini dile getirmekten korkınamış, örgütlü dini eleştirmiş sıradan bir adam. Tolstoy'un kafasında canlandırdığı İsa o dönemki kamuoyuna karşı akıntıya kürek çeken yalnız bir Haçlı, kendini onunla özdeşleştirebileceği ve ahlaki olarak saygı duyabileceği "alçakgönüllü bir tarikatçı" idi.[103] Bu en önemli şeydi ve insana onun

özünde bir romancı olduğunu anımsatır. Örneğin, onun hakkında bir roman yazmayı istediğinde Büyük Petro'da en çok takdir ettiği şeyin, muazzam enerjisi ve verimliliği olması –kendisinde de fazlasıyla bulunan nitelikler– çok çarpıcıdır. Tolstoy temelde, İncillerden ahlaki iletiler dışındaki her şeyi çıkarıp attı. İsa'nın vaftizini, çocukluğunu, bütün mucizeleri, Yeniden Dirilme öyküsünü, İsa'dan kutsal ya da tarihî bir figür olarak söz eden her şeyi, kutsal yağla vaftiz edilmiş havarilerin özel görevlerini vurgulayan bölümlerin tümünü çıkararak *Yeni Ahit*'i yaklaşık yarı kalınlığına indirmiş oldu. Öte yandan İsa'nın konuşmalarının olduğu alıntıların hepsini korudu. Böylece İsa'nın konuşmalarını daha fazla içeren Aziz Yuhanna İncili, bir sürü mucizenin anlatıldığı Aziz Markos İncili'nden daha çok yer aldı. Tolstoy için Matta İncili'nin kilit özelliği Dağdaki Vaaz'dan geliyordu ki bu vaaz onun öğretisinin köşetaşı olacaktı.[104]

Yasnaya Polyana'daki yeni öğretmen İvan İvakin Moskova Üniversitesi'nden mezundu, önce Tolstoy'un neden *Yeni Ahit*'in yazılış biçimindeki ince ayrıntılardan bahsetmek istediğini anlayamadı, çünkü Rus gazetelerinin dedikoduya ayrılmış sütunlarında, onun hâlâ Aralıkçılara ilişkin bir roman yazdığından söz ediliyordu. İvakin'e çok geçmeden Tolstoy'un sürmekte olan işinden bahsedildi, Yunanca bilgisinin işvereninkinden kat be kat üstün olduğu anlaşılınca da yardım etmesi için çabucak aklı çelindi. Görülmedik ölçüde narin parmakları olan, solgun yüzlü bu genç adam, Yasnaya Polyana'da yaşadığı zamana ait canlı anılar bıraktı. Tolstoy'un Yunancasından pek etkilenmediğini, somut ayrıntıları atan, bilimsel olmayan seçici yaklaşımını da küçümsediğini söylemek gerekir. "İsa'nın çıkıp avluya gittiğini ne demeye bilelim?" diyordu. "Dirildiğini bilmem neden gereksin? Olduysa bu ona faydalı! Benim için önemli olan ne yapacağımı, nasıl yaşamam gerektiğini öğrenmektir."[105]

İvakin'e göre Tolstoy'la çalışmak kimi zaman çok zahmetliydi. Çünkü bu "emsalsiz" yazar, iş *Yeni Ahit*'in onun insafsız kesip biçmesinden arta kalan, ahlakı konu alan bölümlerini tercüme etmeye gelince, daha bir *parti pris** oluyordu. *Savaş ve Barış*'ta Tolstoy kendi önerdiği tarih görüşüne uysun diye olayları ve insanları eğip bükmüştü. Şimdi de İsa'nın havarilerinin kendisinin zaten oluşturmuş olduğu görüşlerini onaylamalarını istiyordu:

> Bazen çalışma odasından elinde Yunanca İncil'le fırlar, benden şu ya da bu alıntıyı tercüme etmemi isterdi. Çeviriyi yapınca, genellikle kabul edilmiş Kilise çevirisiyle aynı çıkardı. "Ama bu bize şöyle veya

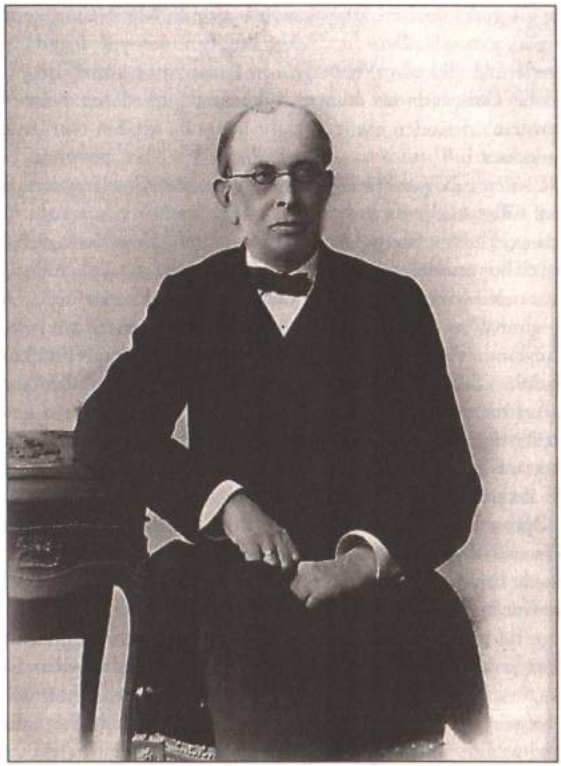
* *Fr.* Önyargılı veya taraflı. (ç.n.)

böyle bir anlam veremez mi?" diye sorar, istediği anlamın çıkmasını ne kadar çok umut ettiğini söylerdi.[106]

Tolstoy Yuhanna İncili'ndeki giriş paragrafı üzerinde epey kafa yordu. ("Başlangıçta Söz vardı, ve Söz Tanrı'ylaydı...") Yunanca *logos*'u söz yerine "muhakeme" olarak çevirirken bir an tereddüt etmedi (Rusça *razumeniye* kelimesi hem akıl yürütme hem de bakış açısı anlamına gelir). Sonra, Kilise Slavcasıyla yazılmış ilk İncil'in "Tanrı'dan" diye çevirmiş olduğu *pros ton theon* (Tanrı'yla) ibaresini çevirme sorununa sıra geldi. Düzanlamında "Tanrı'ya doğru" ibaresinin anlamsız, *Vulgata*'daki* "*apud Deum*" ve Luther'in "*bei Gott*" ifadelerini ise anlamsız ve yanlış olarak mahkûm eden Tolstoy'un, *pros* edatının epeyce tartışılması sonucunda ortaya çıkan çok daha radikal kendi versiyonu, "akıl yürütme Tanrı'nın yerine geçti" şeklindeydi.[107]

1 Mart 1881'de II. Aleksandr devrimciler tarafından suikastle öldürüldüğünde, Tolstoy Protestan değilse de, Ortodoks Kilisesi'ne karşı bir protestocu olmaya hazırdı. Birkaç olayda cesareti Luther, Jan Hus ve Calvin'le kıyaslanabilirdi.[108] Suikastçilerin idam edileceği düşüncesinden dehşete kapılarak hemen yeni çar III. Aleksandr'a bir mektup yazıp bağışlayıcı Hıristiyanlık adına ondan merhamet diledi. Sonra yazdığı mektubu Çar'a iletmesi için, Kutsal Sinod'un Baştemsilcisi Konstantin Pobedonostsev'e bir mektup yazdı. Daha sonra da arkadaşı Strahov'a yazarak bu iki mektubu da Pobedonostsev'e vermesini rica etti. Sonya, metanetli davranıp tepeden tırnağa siyaha bürünerek ulusal yasa katıldı[109] ama kocasının bu son hareketinden çok korktu. Sofuluğa dönmüş olduğundan beri her şey yeterince kötüydü, üstelik çarşamba ve cumaları da oruç tutma konusunda ısrarcı olmuştu Tolstoy. Sonya misilleme yapmak için, ikisi de Ortodoks olmayan ve ne sunulursa yemeye hazır Vasiliy Alekseyev ve Jules Montels'e, Perhiz dışı yiyecek verme konusunda inat etmişti. Tolstoy'un inancının zayıfladığını fark edince de bütün aileyi daha sıkı bir Büyük Perhiz diyetine zorlamıştı. Orucun en katı olduğu Hayırlı Cuma'da Tolstoy nefsine yenilerek, iki öğretmen için hazırlanmış olan etin birazını iştahla midesine indirdikten sonra, artık Perhiz yemekleri yemekten vazgeçti. Sonya ayrıca kocasının yeni elyazmalarını temize çekme işini de durdurmuştu. Eğitime yönelik yazı-çizileri şişirilmiş bulmuştu ama bu teoloji yazıları daha da kötüydü, kız kardeşi Tanya'ya yazdığı mektupta, o bahar Tolstoy'u terk etmeyi düşünmüş olduğu sırrını açıyordu. Yasnaya Polyana'da Hıristiyanlık olmadan hayatın çok daha iyi olduğuna hükmetti.[110] Bir kez daha gebeydi.

* İncil'in 4. yüzyıl sonunda yapılan Latince tercümesi. (ç.n.)

Konstantin Pobedonostsev, Kutsal Sinod'un 1880-1905 yılları arasındaki baştemsilcisi.

Tolstoylar arasındaki sürtüşme kendini giderek daha çok belli ediyor, daha sık yaşanıyordu. Sonya, Vasiliy Alekseyev'in kocasının Çar'ın katilleri için merhamet ricasını desteklediğini bir sabah kahve içerlerken tesadüfen duyunca patladı. Tolstoy'un mektubunun başlarına ne belalar açabileceğini düşünüp dehşete kapılmıştı. Alekseyev artık Yasnaya Polyana'yı terk etme zamanının geldiğini düşündü, Rusya'da asla yayımlanmayacağını bildiğinden, Tolstoy'un İncil çevirilerini alıp götürmek için nüshasını çıkarma izni istedi. Ama fazla zamanı olmadığından Tolstoy'un İncil alıntılarını, her

bölüme ait genel özetleri kopyalamakla yetindi. Metin daha sonra Tolstoy'un giriş yazısıyla, *Özlü İncil* adını aldı. Bu onun yurtdışında basılacak dinî eserlerinin ilki olacaktı. I. Dünya Savaşı sırasında Tolstoy'un *Özlü İncil*'i, onu Galiçya'da bir kitapçı dükkânında tesadüfen bulan Ludwig Wittgenstein'ı derinden etkiledi. Daha sonra bu kitabın onu hayatta tuttuğunu iddia etti.[111]

1881 baharında Yasnaya Polyana'yı ziyaret eden dostlar, akrabalar, ölüm cezası ve Kilise hakkında savrulan küfürlerin havalarda uçuştuğu tartışmaların içine çekildiler; Sonya kocasının hayırseverliğinin, Yasnaya Polyana'ya gelen ve eli boş çevrilmeyeceklerini bilen giderek artan sayıda yoksul köylüye neleri var neleri yoksa vermesiyle sonuçlanacağından korkuyordu. Öncelikle Tolstoy günlüğüne örneğin yaşlı bir kadının toprağa düşen gözyaşlarını, bir başka köylünün dişsiz gülüşünü not ederek her bir rica sahibini kısaca tasvir ediyordu (Tolstoy'un da dişleri artık dökülmüştü).[112] Pobedonostsev'in Tolstoy'un mektubunu Çar'a iletmeyi reddettiğini söylemeye gerek yok, suikastçiler de nisan başında asılmışlardı. Pobedonostsev nihayet haziranda göndermiş olduğu mektupta, "Bizim İsa'mız senin İsa'nla aynı değil,"[113] diyordu keskin bir dille. Tolstoy İnciller üzerine çalışmayı o ay durdurdu çünkü Optina Pustın'a bir hac ziyareti daha yapmak istedi. Strahov yerine, yoldaşlık etsin diye bu kez uşağı Sergey Arbuzov'u yanına aldı, trenle seyahat etmedi: Bir köylüye özellikle yaptırmış olduğu ağaç lifinden ayakkabılarıyla tam bir mujik gibi giyinip yaya olarak gitti.

İlk geceyi bir köylü kadına ait kulübede, samanların üzerinde uyuyarak geçirdiler. Şafakta, çatıya yuva yapmış serçelerin sesiyle uyandılar. Dört gün sonra manastıra vardılar, karşılama merasimi olmadan, tahtakurusu kaynayan bir yurtta diğer hacılarla birlikte ağırlandılar. Pejmürde kılıklı yaşlı köylünün aslında kılık değiştirmiş Kont Tolstoy olduğu haberi yayılınca, daha sıhhi bir yere taşınmak zorunda kaldılar, bu ona yine İhtiyar Ambrosy ile hemen bir görüşme ayarlandığı anlamına geliyordu, bir hafta beklemek zorunda kalmadılar. Tolstoy bu kez Optina Pustın'a dinî bir teselli bulmak için değil, Ambrosy ve diğer keşişlere Ortodoks Kilisesi'nin İsa'nın öğretisini çarpıtmasına dair meydan okumaya gelmişti. İncilleri onlardan daha iyi bildiğini gösterdikten sonra, oradan tatminsiz ayrıldı.[114] Eve dönerlerken Tolstoy ve uşağı, içlerinde Malakanlar ve o mezhepten türemiş *Subbotniki** ile inananları istavroz çıkarmak yerine gökyüzüne bakarak iç çeken küçük, yeni bir tarikat olan *Vozdıhantsı*'nın (İç Çekenler) da bulunduğu, tarikatçı

* Cumartesi günü çalışmayan Hıristiyanlar. (ç.n.)

nüfusun yoğun olduğu Kaluga'ya kadar yürüdüler. Tolstoy bunu öğrenir öğrenmez onları bulmak ve inançlarına dair konuşmak için yola çıktı. Optina Pustın keşişlerinin kılıksız hacıları hor görmelerinden, varlıklı ziyaretçilere saygı göstermelerinden bıkmış usanmıştı, ama bunun dışında yolculuk ona güç vermişti.

1881 Temmuzu'nda, eve döndükten bir ay sonra, üniversiteye girmek için vermesi gereken yıl sonu bitirme sınavlarından yeni geçmiş oğlu Sergey'i de yanına alıp Samara'daki mülküne doğru yola çıktı. Bu kez orada eski neşesini bulamadı. Toprağını kârlı hale getirmek için çalışmayı artık midesi kaldırmıyordu, bölgede yoksulluk önceki yıllardan çok daha çıplak biçimde görülüyordu. Bu gezi süresince, Malakanlarla başka temaslarda bulundu, dua meclislerinden birine katıldı. Bu meclisten sonra onların liderlerinden ikisi Tolstoy'u ziyaret etti, böylece konuşmalarını sürdürebildiler. Tolstoy kendi yazdığı *Özlü İncil*'den alıntılar okuduğunda, aslında tereciye tere satıyordu, çünkü onlar da Ortodoks Kilisesi'nin İsa'nın öğretisini sakatlamış olduğuna inanıyorlardı. Tolstoy 19 Temmuz'da, ilginç bir adamla tanıştı: Rusya'nın kutba yakın bir bölgesinde sürgündeyken birçoğuyla tanıştıktan sonra Rus tarikatçılarla ilgilenmeye başlamış Aleksandr Prugavin adında genç bir etnograf. Prugavin 1879'dan beri Tolstoy'un yardım etmeye çalışmış olduğu üç Eski İnanan'dan Paşkovculara uzanan bir menzilde, Rus ayrılıkçıları ve tarikatçıları hakkında ilerici dergilerde makaleler yazmaktaydı. Prugavin, Vasiliy Syutayev adında, özel mülkiyetin kaldırılmasını ve kardeşlik sevgisini vaaz etmeye başlamış Tverli bir köylüden bahsedince bu Tolstoy'un özellikle ilgisini çekti. Syutayev'in oğullarından birisinin askerliği reddetmiş olduğunu öğrenir öğrenmez Tolstoy hemen onunla tanışmak istediğini bildirdi. Bu fırsat çok geçmeden kendiliğinden gelecekti.

Bozkırda kaldığı o ay, Tolstoy'un Sonya'ya gönderdiği mektuplar şefkatle yazılmıştı. Kendini suçlu hissediyordu. Yıllar önce, Sergey'in üniversiteye gitme zamanı geldiğinde Moskova'ya taşınmaya karar vermişlerdi ve şimdi o günün şafağındaydılar. II. Aleksandr'ın katledilmesinden sonra öğrenciler arasında bir sürü siyasi olay meydana geldiğinden, Sonya Moskova'ya gidip yaşamayı, oğlunu devrimci hareketlerden korumak için çok daha önemli görüyordu. Öte yandan bu Sonya için uzun zamandır özlemini çektiği bir kurtuluştu, özellikle de kocası başarılı bir romancı olarak mesleğine sırtını dönüp hayat tarzlarını ahlaksız olduğu gerekçesiyle kınayarak her türlü toplu eğlenceden kaçtığından beri. Tolstoy için Moskova'ya taşınmak kâbusvari bir ihtimaldi, şimdiye kadar da, yaşamak için bir yer bulmakta Sonya'ya yardım etmeyi hep reddetmişti. Tolstoy Samara'ya gitmeden evvel, Sonya

Moskova'da daire avına çıktığında altı aylık hamileydi. Aile gelmeden önce her şeyi hazırlamak için ertesi ay yeniden sıcak ve tozlu şehre katlanmak zorunda kaldı. Tolstoy her şeyi onun sırtına yıkıp ihmal ettiği için birden vicdan azabı duydu. Dönünce ona yardım edeceğine söz verdi, ama eve dönünce yaz konuklarının ortalarda dolaştığını gördü. İnançları ve çevresi arasındaki acı veren zıtlığı bir kez daha hissetti:[115]

Dokuz Tolstoy 15 Eylül'de Yasnaya Polyana'dan ayrıldı, Moskova'nın en güzel semtinde, kiralık bir apartman dairesine yerleşti. Sergey Moskova Üniversitesi'nde doğa bilimleri bölümüne girdi; İlya ve Lev, önceki yıl yapılan Puşkin kutlamalarının fikir babası Lev Polivanov'un 1868'de kurmuş olduğu özel erkek okuluna kayıt yaptırdılar. O güz sonu Tanya Moskova'daki sanat okulunda talebe oldu. Moskova'da Sonya'ya yardım etme sözüne karşın Tolstoy bunu hemen unuttu. Şehre taşınmak onun için katıksız bir ıstıraptı; Sonya kız kardeşine yazdığı mektupta Tolstoy'un ne uyuduğundan ne de bir şeyler yediğinden bahsediyor, kendisi ilk iki haftayı durmadan ağlayarak geçirirken, onun duyarsızlaştığından dem vuruyordu. Moskova'ya vardıktan sonra Tolstoy şehrin varoşlarını ziyaret etmiş, sonra dönüp halı döşeli merdivenlerden çıkarak yeni evine gitmiş, yemeğe oturmuştu, beyaz takım elbiseli iki uşağı ona hizmet etmişti.[116] İhtişam ve yoksulluğun bu kadar iç içe olması canını sıktı.

Prugavin'in anlatmış olduğu tarikatçı köylü Vasiliy Syutayev ile tanışmak için o ayın sonunda kuzeye, Tver iline gittiğinde Moskova'dan kurtulup rahatladı. Farklı toplumsal kesimlerden gelmiş olmalarına karşın, Syutayev dinî inançları bakımından neredeyse Tolstoy'un aynadaki yansımasıydı, bu da onu çok şaşırttı. Syutayev'in kardeşçe sevgi öğretisi, özellikle ezbere bildiği *Yeni Ahit*'in modern Rusça çevirisinden geliyordu, o da Tolstoy gibi, hayatını kendini mükemmelleştirme ülküsüne adamıştı. Daha sonra Moskova'ya gelip Tolstoy'u ziyaret eden Syutayev, onun çok ilham aldığı bir kaynağa dönüşecekti.[117] Bu zamanda Tolstoy için bir başka manevi destek de ailenin eski öğretmeni Vasiliy Alekseyev ile yaptığı yazışmalardan ve çileci ilkeleri Tolstoy'un basit zevklerini bile zevk düşkünlüğü gibi gösteren Rumyantsev Halk Kütüphanesi kütüphanecisi Nikolay Fyodorov'la kurduğu dostluktan geldi.

Ekimin başında Tolstoy yine Moskova'ya dönmüş, çalışmayı deniyordu. Dairenin duvarlarının kâğıt gibi ince olduğu ortaya çıktı, sürekli gürültü vardı, dikkatini toplayamıyordu, bunun için de doğrudan Sonya'yı suçladı. Onun parayı gereksiz yere harcamasından da hoşnut değildi. Bir köylüye at veya inek alınabilecek yirmi iki rubleyi nasıl olur da bir koltuğa harcardı? Ayda altı rubleye evin bir başka kanadında yer alan iki küçük odayı kira-

layınca işler biraz rayına girdi. Nihayet birazcık huzur bulmuştu, vicdanını rahatlatmak için de, her gün öğleden sonra, Moskova Nehri'ni geçip köylülerle Serçe Tepeleri'ne giderek ağaç kesti. Ancak Sonya ile ilişkileri düzelmedi. İki hafta önce doğum yapmıştı, kocasının onu tamamen umutsuzluğa düşürmüş olduğunu yazıyordu Tanya'ya. Tolstoy ise günlüğüne, bunun geçirmiş olduğu en acı ay olduğu notunu düşüyordu.[118] Aleksey 31 Ekim'de doğdu. Birkaç hafta sonra, Sonya'nın erkek kardeşi Petya'nın editörlüğünü yaptığı yeni çocuk dergisinde, Tolstoy'un bir meleği konu ettiği öyküsü yayımlandı. Dört yıldan beri bastırdığı ilk şeydi bu.

1881 yılı boyunca, "İnsan Neyle Yaşar" başlıklı kısa öyküsü üzerinde aklına estikçe çalışmaktaydı. Bu yeni eser son bastırmış olduğu, eğitimli kitleyi hedefleyen karmaşık romanı *Anna Karenina*'dan tamamıyla farklı olarak, sevgiye dair yeni Hıristiyan görüşlerini ileri sürdüğü bir mesel, köylülerin hayatını anlatan bir hikâyeydi. "İnsanların neyle yaşadığını" öğrenmek için Tanrı tarafından dünyaya gönderilen meleğe dair meşhur efsanenin yeniden uyarlanmış haliydi. Bu hikâyeyi Tolstoy'a, Rusya'nın kuzeyine ait sözlü halk destanlarının hayattaki son "hikaye anlatıcılar"ından Vasiliy Şegolyenok anlatmıştı. 1879'da artık ihtiyar (ve hâlâ okuma yazma bilmeyen) bir adamken Yasnaya Polyana'ya kalmaya gelmişti, Tolstoy onu büyük bir ilgiyle dinlemişti. "İnsan Neyle Yaşar"ı özellikle basit ve sade bir dille yazmaya büyük çaba harcamış, Şegolyenok ile konuşmaları sırasında duyduğu, Yasnaya Polyana'dan geçen Kiev yolundaki hacı ve gezginlerden öğrendiği halk söyleyişlerini hikâyeye katmıştı. Basit bir dille yazılmış olduğu halde, öykü üzerinde yine o bildik titizliğiyle çalıştı. Basılması için sunduğu taslaktan memnun olana kadar dokuz farklı girişle bu hikâyeyi otuz iki kez yazdı. Öyküye önsöz olan, sevgiye dair sekiz yazı Yuhanna İncili'nin kendi versiyonundan alınmıştır. Anlaşılır, duru bir üslupla, ahlaktan taviz vermeden yazmak Hıristiyanlığa dair ülkülerini yaymanın bir yöntemiydi. Ayrıca artık, çevresinde görmüş olduğu kötülüklere alenen karşı çıkma ihtiyacı duyuyordu, geriye kalan otuz yıllık ömründe giderek yüksek sesle dile getireceği şey de buydu işte.

11. BÖLÜM

Tarikatçı, Anarşist, Deli Derviş

> Neşe içinde yaşamanın bir yolu var ki o da havari olmak. Etrafta dolaşıp konuşmak anlamında değil sadece, kollarının, bacaklarının, midenin ve her yanının, tıpkı dilin gibi hep birlikte hakikate hizmet etmesi anlamında...
>
> Vasiliy Alekseyev'e gönderdiği 1884 Aralık tarihli mektup.[1]

Tolstoy'un Hıristiyanlığın ilkelerini eğitim görmüş Rusların hayatlarına sokmak için başlatmış olduğu Haçlı seferi, 20 Ocak 1882'de yayımlanmış bir gazete makalesiyle başladı. Birkaç hafta önce, Moskova'nın en kötü durumdaki yoksul mahallelerinden birinde ucuz bir pansiyonu ziyaret ettiğinde, karşısına çıkan yoksulluk ve rezillik onu afallatmıştı. Şehirde bir nüfus sayımı yapılacağını duyunca, bunu fikirlerini açıkça dile getirmek için fırsat olarak gördü. Vatandaşlarının vicdanlarına ilk seslenişi bu değildi, çünkü 1873'te Samara kıtlığı sırasında açlıktan ölen köylülerin durumunu halka duyurmuş, milyonlarca ruble toplama başarısını göstermişti. Ne var ki şimdi görevi yalnızca insani çerçevede değil, dinîydi de; peşin para yerine Hıristiyanca bir kardeşlik sevgisi istiyordu. Nüfus sayımını yönetmek için atanmış seksen kişiden biri olmak için başvurarak örnek olmaya da kararlıydı. Özellikle en yoksul bölgelerden birinde, üstelik de bizzat yaşadığı şehrin batı yakasına yakın bir yerde çalışmayı istedi. "Moskova'daki Nüfus Sayımına

Dair"başlıklı makalesi, Moskova'nın en meşhur günlük gazetelerinin birine manşet olmadan bir gün önce, Tolstoy Duma şehrine gitti, makaleyi organizasyon komitesine okudu. Ardından, üç gün sonra nüfus sayımında görev alacak herkese yüzlerce kopyasını dağıttı.

Tolstoy'u burada rahatsız eden, çoğu öğrenci olan 2000 nüfus memurunun pislik içindeki bu kalabalık evlere girip, açlıktan ölen insanlara o bildiğimiz istatistik sorularını sorma olasılığıydı, o da yazdığı makalede hemen bu meseleye değindi:

> Bu nüfus sayımına girişen ve akademisyen olmayan biz Moskovalılar için bu sayım ne anlama gelir? İki şey: Birincisi, on binlerce ruble kazanan on binlercemiz arasında, yiyeceksiz, giyeceksiz, barınaksız on binlerce insanımızın da olduğunu keşfedeceğiz; ikincisi de kardeşlerimiz ve oğullarımız tüm bunlara bakacak, kaç tanesinin açlıktan ve soğuktan öldüğünü sakin sakin formlara işaretleyecekler.
>
> Bunların ikisi de çok kötü.[2]

Sonraki on yıl boyunca, düşüncesinde giderek daha berrak hale gelecek anarşist ruha uygun olarak, Tolstoy hükümet düzeyinde ya da hayırseverlik düzeyinde bütün kurumsal müdahaleleri reddetti. Para toplamak için yapılan balolar, pazarlar ve tiyatro gösterimleri gibi geleneksel hayırseverlik girişimleri de bu tavırdan payını aldı. Tolstoy paranın kendisinin başlı başına kötü olduğunda ısrarcıydı, bu yüzden varlıklı bireylerin bağışlamış olduğu meblağların aleni olarak halka duyurulmaması gerekiyordu. Bir sorunu parayla çözmek işe yarar yardımın yerini alamazdı, ona göre bu yalnızca paçayı kurtarmaya yarardı. Tolstoy ilhamını doğrudan *Yeni Ahit*'ten, kendi kelimeleriyle uyarladığı Matta İncili'ndeki "Koyunlar ve Keçiler" meselinden almıştı: "Zira açtım bana yiyecek verdiniz, susamıştım bana içecek verdiniz, yabancıydım beni içeri aldınız, çıplaktım beni giydirdiniz, hastaydım bana baktınız, zindandaydım yanıma geldiniz."[3] Tolstoy Moskovalıları yoksulların içinde yaşamaya zorlandığı pis şartlarda görülen tahtakuruları, pire, tifo, dizanteri, difteri ve çiçek gibi şeylerle temas etme korkularını yenmeye, genç sayım memurlarını ihtiyaç içinde olanlarla oturmaya, hayatları hakkında konuşarak onlara sevgi ve saygı göstermeye çağırdı.

Tolstoy'un şansına bazı sayım memurlarının kendileri de o kadar yoksuldu ki, Hıristiyanlık hayırseverliğine dair yapılmış bu uyarıyı hiç kuşku yok ki şaşkınlıkla karşıladılar. Bunlardan birisi de, o zaman Moskova'nın fahişeler mahallesinde, şehrin kuzeyinde yaşayan Anton Çehov adında, yirmi iki yaşında bir tıp öğrencisiydi. Babası, iflas ettikten sonra taşradaki

memleketinden kaçmış bir küçük esnaftı. Çehov, ailesini geçindirmek için, düzeyi düşük mizah dergilerine yazılar yazmaya başlamıştı. Sayım memuru olarak çalışması ona birkaç kapik kazandırıyor, ileride bilimsel yayınlar yazmayı düşlediğinden, her zamanki gibi takma isimle yazacağı bir sonraki öyküye malzeme sağlıyordu. Resmî sayım soruları isim, cinsiyet, yaş, medeni durum, doğum yeri, inanç, meslek vb. konularda standart on beş sorudan oluşuyordu. "İstatistiki Nüfus Sayımı Formlarına Antoşa Çehonte Tarafından Önerilen Ek Sorular"da, fazladan eklenen on soru içinde şunlar da vardı:

16. *Akıllı* bir kişi misiniz, *aptal* mı?
17. Dürüst bir kişi misiniz? Yoksa bir dolandırıcı, soyguncu, alçak mı, yoksa avukat mı? Ya da ne?
20. Karınız sarışın mı, esmer mi, kestane rengi saçlı mı, kızıl mı?
21. Karınız sizi *döver* mi *dövmez* mi? Siz onu *döver* misiniz *dövmez* misiniz?
22. On yaşındayken kaç kiloydunuz?
23. Sıcak içecekler tüketir misiniz? *Evet* mi, *Hayır* mı?[4]

Tolstoy'un, bu saygısız skecin yayımlandığı *Çalar Saati* okumuş olması ihtimali düşüktür, ama Çehov'un mesleğinde ilerlerken edebiyat dergileri için yazmış olduğu kısa öykülere hayranlık duyacaktı. Çehov "Moskova'daki Nüfus Sayımına Dair" yazısına pek ilgi göstermediyse bile, Tolstoy'u Rusya'nın yaşayan en büyük sanatçısı olarak niteledi, hatta bir süre Tolstoy'un akıl yürütme biçiminin hipnotik gücünün etkisi altına girdi.

Tolstoy Moskovalılarda yoksullara karşı kardeşlik sevgisini tetikleme görevinde başarısızlığa uğradı, yaptığı çağrı yalnızca kendisinden para istenmesine yol açtığı gibi, basın da onu yanlış anladı. Tüm bunlara karşın makale ona bir taraftar kazandırdı. Sahiden de bu makalenin ressam Nikolay Ge üzerindeki etkisi öylesine güçlü olmuştu ki onu yazan "ulu adamı" kucaklamak için Ukrayna'daki gözlerden ırak çiftlik evinden hemen ayrılmış, Moskova'ya giden bir trene atlamıştı. Ge de (Gay isimli Fransız bir göçmenin soyundan geliyordu) Tolstoy gibi 1870'li yıllarda dinî ve ahlaki sorunları düşünüp durmuş, onunla aynı sonuçlara ulaşmıştı: Sanat para kazanmak için yapılmamalıydı ve bedensel çalışma insanın ruhunu kurtarmaya giden yoldu. 1882 Mart başında Ge, Tolstoy'un Moskova'daki evinin kapısında bitiverdi, ortak inançları olduğunu keşfetmeleriyle aralarında yakın bir dostluk filizlendi.[5]

Ge, Tolstoy'u evde bulduğu için şanslıydı. Tolstoy "tiksinç bir lağım"[6] dediği Moskova'daki yaşantının travmasını atlatmak için Yasnaya Polyana'ya çekildiğinde, Sonya'nın o bahar birkaç kez kendi başının çaresine bakması gerekmişti. Ne var ki ilk kez Sonya, Tolstoy'un Yasnaya Polyana'da kalmasını arzu ediyor gibiydi.[7] Ailenin tüm yükü omuzlarındaydı (sekiz çocuğun ikisi 1882'de daha beş yaşına bile gelmemişti) ama Moskova sosyetesine ilk adımlarını atmaya başlıyordu. Kontes Tolstoy olarak, en güzel kabul salonlarına girme hakkı vardı, ünlü bir romancının karısı olduğundan kendisi de tanınan biriydi, ilk kez ilgi merkezi olmanın mest eden bir şey olduğunu fark etti. Gençliğinde akşam partileri ve balolara gitme fırsatını kaçırmıştı, ama şimdi on sekiz yaşına girmek üzere olan ve tıpkı annesi gibi süslenip dışarı çıkmaya can atan kızı Tanya vasıtasıyla dolaylı olarak bunu yaşamaya hazırdı. 1882'de Sonya daha otuz sekiz yaşındaydı ve hâlâ çok çekiciydi. Tolstoy ise tam tersine şimdi hayatını basitleştirmeyi arzuluyor, kibar tabakanın geleneklerine dair hiçbir şeye bulaşmak istemiyordu. Vasiliy Syutayev gibi tarikatçı köylülerin, mülkiyetten acı çeken (hatta aylık almayı da reddetmiş), eprimiş paltosunu serdiği kuru tahtaların üzerinde uyuyan, Rumyantsev Kütüphanesi'nin filozof kütüphanecesi "Moskovalı Sokrates" Nikolay Fyodorov gibi çilekeşlerin yörüngesinde dönmeye devam ediyordu.

Vasiliy Syutayev nüfus sayımından sonra Tolstoy'u ziyarete geldi, onun gelişi Moskova'da büyük bir heyecan yarattı. Tver'de kurmuş olduğu küçük mezhep, yeni dergi *Russkaya Nysi*'de [Rus Düşüncesi] henüz basılmış bir makalenin konusuydu; Syutayev öylesine meşhur olmuştu ki Moskova'da resim malzemeleri bulunan bir dükkânda fotoğrafları satılıyordu.[8] Tolstoy ayrıca yeni dostu İlya Repin'i gelip çalışma odasında Syutayev'in portresini yapması için de yüreklendirdi. Sonya'yı ziyarete gelen aile dostları, bu köylü peygamberi öylesine merak ettiler ki konuk odasından çıkıp onu dinlemek üzere doğruca Tolstoy'un çalışma odasına gittiler. Tolstoy'un kız kardeşi Maşa Syutayev'le konuşması yarıda kaldığı için gücenmişti, bir akşam ona gelip çay içebileceğini umuyordu, böylece tartışmalarına devam edebileceklerdi.[9] Ne var ki Syutayev'in Moskova ziyareti kısa kesildi, şehirde bulunduğunun haberi genel vali Prens Dolgorukov'a ulaşınca, hiç vakit yitirmeyen vali onu tutuklatıp (mahalle papazının, oğlunu vaftiz ettirmeyi reddettiği için onu zaten mahkemeye verdiği yer olan) Tver'e geri göndermek için bir jandarma yolladı. Tolstoy yeniyetme jandarmayla konuşmayarak kapıyı suratına çarpınca, bu, Dolgorukov'un subaylarından birini, bir aile dostu olan Vladimir İstomin'i oraya göndermesine sebep oldu. İstomin'in gelip durumu Prens Dolgorukov'a açıklaması davetine, Tolstoy eğer kendisiyle konuşmayı

istiyorsa genel valinin gelebileceğini söyleyerek ters bir şekilde yanıt verdi. Bundan böyle Syutayev ile Tolstoy'un birbirini görmesi yasaklandı.[10]

Repin'in *Tarikatçı* adındaki Syutayev portresi Tolstoy'un tavsiyesi üzerine Tretyakov Galerisi'nce satın alındı. Repin zamanla, artık otuz birinci dostluk yılına girmiş olduğu Tolstoy'un meşhur portrelerini yapacaktı. Hayatlarını Volga üzerinde çalışan mavnaları çekerek kazanan, alçaltıcı bir yaşama mecbur edilmiş sefil köylüleri tasvir eden destansı resimle ilk kez 1873'te ün kazanmış, o tarihten sona "resmin Tolstoy'u" olarak görülmeye başlamıştı. İşte bu yüzden edebiyatın Tolstoy'u ile tanışması kaçınılmazdı, tıpkı *Dogmatik Teolojinin Sorgulanması*'nın yazarının *Dindarların Yürüyüşü* tablosunun konusu üzerine Repin'e meydan okumasının kaçınılmaz olması gibi. Repin 1880 sonbaharında bir akşam Moskova'daki atölyesinde bu resim üzerinde çalışırken beklenmedik bir ziyaretçi çıkıp gelmişti. Repin'in resmi için seçtiği tema –Kursk'taki Znamenski Katedrali'nden Rusya'nın en kıymetli ikonlarından birinin ilk görüldüğü yer olan Korenneya Keşiş Kulübesi'ne otuz iki kilometrelik bir yolculukla taşınmasını anlatan yıllık yürüyüş– Tolstoy için Rus Ortodoks ayinleri ve hurafelerinin timsaliydi, bunu bir resmin konusu yapmayı anlamsız buluyordu.

İlk kez 17. yüzyılda düzenlendiğinden beri, Kursk yürüyüşü toplumun her kesiminden giderek artan sayıda insanı çekmekteydi. Syutayev'in tarikatından elli altmış kişi de vardı ama 1880'lerdeki beş kilometrelik Kursk yürüyüşüne, içlerinde atlı polislerin, mucizeler ikonunu taşıyan hacıların, alem taşıyan diyakozların, korocuların, rahiplerin, üniformalı vali ve adamlarının, tören giysisi giymiş Kursk Piskoposu'nun, subaylar ve ailelerinin, tüccar ve köylülerin olduğu, tamamı toplumdaki hiyerarşi sırasına göre yer almış 60 binin üzerinde insan katıldı.[11] Tolstoy'un serzenişiyle ilgisi olsun olmasın, *Kursk İlindeki Dindarların Yürüyüşü* üç yıl sonra bittiğinde, Repin'in Rusya'nın kökleşmiş kast sisteminin vahşet ve şiddet araçlarıyla sürdürüldüğüne dair kuvvetli imalar barındıran resmi, gizli bir saldırıya dönüşmüştü. Tablo 1883'te ilk kez sergilendiğinde kışkırtıcı içeriğinden dolayı bir haftada 4000 ziyaretçi çekti, Repin'in keskin toplumsal eleştirisini yumuşatmayı reddetmesine karşın, 10 bin ruble gibi rekor bir fiyatla Tretyakov Galerisi tarafından satın alındı.[12]

Syutayev'in 1882'de Tolstoyları ziyareti sırasında iki farklı dünya birleşmişti, ama bu bir istisnaydı. Tolstoy ve karısı izledikleri yolların giderek birbirinden ayrıldığının farkındaydılar. Sonya daha sonra bu konuda şöyle yazmıştı: "Kocamla aramızda ortaya çıkan farklılık *ben* ondan uzaklaştığım için olmadı. Ne ben değiştim ne de hayatım. Uzaklaşan *oydu*."[13] Belki hami-

leliğin ağır yüküne on iki kez katlanmamış, üç kez düşük yapmamış, üst üste ciddi hastalıklar geçirmemiş, bütün bir evi çekip çevirmenin sorumluluğunu omuzlarında taşımamış olsaydı, kocasının manevi yolculuğunda ona katılır, zamanını kitap okuyarak geçirebilirdi. Onun koruması altında erişkin biri olmuştu Sonya, şimdi de kendisine aşılanan ne varsa hepsini reddetmesi, uysalca kocasını izlemesi bekleniyordu. Oysa o giydirilip beslenmesi gereken sekiz çocukla, hemen hemen hiç gelir olmadan nasıl geçinilebileceğini merak ediyordu.

Moskova nüfus sayımındaki aksamayla yılmayan Tolstoy, görev ateşini yazıya döktü. Nüfus sayımı hakkındaki makale ve "İnsan Neyle Yaşar" öyküsünden başka, 1877'de *Anna Karenina*'nın son tefrikasından bu yana hiçbir şey yayımlatmamıştı. Beş yıldan beri, yeni dinî fikirlerini daha geniş bir kamuoyuna yaymaya hazırdı, böylece bu süreci *İtiraflarım*'ın elyazmasını *Russkaya Nysi*'nin editörlerinden Sergey Yuriyev'e okuyarak başlatmış oldu. Bu yalnızca Tolstoy'un Katkov ve *Russkii Vestnik*'le Sırp-Osmanlı Savaşı'na dair görüşleri yüzünden köprüleri yaktığı için olmamıştı, *Russkaya Nysi* açıkça başvurulması gereken en uygun dergiydi. Moskova temelli olan bu dergi 1880'de kurulduğunda, liberal görüşleri sayesinde ayrı bir ün kazanmıştı. Örneğin Tolstoy'un arkadaşı Prugavin, çoktan bölünmeler ve köylü tarikatları hakkında birkaç makale yazmıştı.[14] Yuriyev *İtiraflarım*'ı duyar duymaz basmayı kabul etti, birkaç hafta içinde Tolstoy elinde provaları tutuyordu. *Russkaya Nysi*'nin mayıs sayısı, çıkarılmayı düşünüldüğü biçimiyle dinî sansür komitesi yazıhanesine uygunca yollandı, Tolstoy yeniden gözden geçirme talebini kabul ettikten sonra, Yuriyev'le Tolstoy derginin basım için onay alacağına dair umutlandılar.

Bu noktada *İtiraflarım* hâlâ "Basılmamış Bir Esere Giriş" başlığını taşıyordu. Söz konusu eser, Metropolit Makariy'in *Dogmatik Teoloji*'sine cevap olarak yazmış olduğu *Dogmatik Teolojinin Sorgulanması*'ydı. İnanç sorunlarını ele alan ya da bir şekilde Kilise'yle ilgili olan dindışı yazıların hepsi onaylanmak üzere dinî sansür komitesine sunulmak zorundaydı.

Komite üyeleri Moskova dışındaki Aziz Sergius Teslis Manastırı'nda yerleşmişti ama merkez karargâhları St. Petersburg'da olan, Rus Ortodoks Kilisesi'nin laik yönetim birimi Kutsal Sinod tarafından denetleniyordu. Nihayet komite hükmünü 21 Haziran'da verdi. Moskova İlahiyat Fakültesi Rektörü Başpapaz Filaret, metni ayrıntılı olarak inceledikten sonra Tolstoy'un Ortodoksluğa karşı olan tutumunun saygısızca olduğu sonucuna vardı, bu yüzden makalesi kabul edilemezdi. Komite basılmış ne kadar dergi varsa, makalenin olduğu sayfalarının yırtılıp polis tarafından imha edilmesini istedi. Bütün ga-

zetelere manşet olan bu emre rağmen, *İtiraflarım* çok geçmeden geniş bir kitle tarafından okundu. Tolstoy'un yarattığı her yeni eser gibi bu da öylesine çok ilgi uyandırdı ki hükümette yer alan kıdemli kimseler, imha edilmeden önce suretlerinin çıkarılmasını istediler, bunlar da hemen dolaşıma girdi. *Russkaya Nysi* yazıhanesinde kalmış son provaların ayrı basımlarından kopyalar alındı. Sonra bunlar taşbaskı veya teksir yöntemiyle çoğaltılıp Petersburg'daki, bu tür *samizdat* işlerinde uzmanlaşmış bir öğrenci derneğinin yardımıyla tüm Rusya'ya dağıtıldı (işin komik tarafı, derneğin ana deposunun bulunduğu apartmanın sahibinin İçişleri Bakanı'yla, yani Rus polisinin başıyla dolaylı bir bağlantısının olmasıydı). *İtiraflarım* üç rubleden alıcı bulunca, *Russkaya Nysi*'nin 3000 adetlik meşru baskısıyla ulaşılacak okurdan daha fazlasına hitap etmiş oldu.[15] Paris'teki Turgenyev bile duymuştu, Tolstoy'a yazıp kendisine bir kopya göndermesini istedi. Kitabın insanı çöküntüye sürükleyeceğini kabul etmekle birlikte (Turgenyev'e göre, eser insan hayatının tüm şekillerini olumsuzlayan bir çeşit nihilizme giden yanlış ilkeler üzerine kurulmuştu) Tolstoy'u Rusya'daki en olağanüstü kişi olarak değerlendiriyordu.[16]

Tolstoy *İtiraflarım*'ı, bir dörtlemenin birinci parçası olarak değerlendiriyordu. İkinci ve üçüncü bölümleri *Dogmatik Teolojinin Sorgulanması* ile *Dört İncil'in Çevirisi ve Bağdaştırılması* olan bu dörtleme yayımlanmadan kaldı. Dördüncü parça olan *İnancım Neden İbarettir*'in birinci taslağını tamamlamak Tolstoy'un 1882 yazındaki işi haline geldi. Bu yeni büyük projenin ilk üç parçası Kilise'nin öğretisinin sahteliğini teşhir etmek için yazıldıysa, *İnancım Neden İbarettir*'in amacı Hıristiyanlığın gerçek, İncillerde belirtilmiş anlamını ortaya koymaktı. Tolstoy için bu anlam aslında İsa'nın Dağdaki Vaazı'nın içinde gizliydi (Matta 5-7), onun fikrince yalnızca bu metin dünyada cennet yaratma olasılığı sunuyordu. Dağdaki Vaaz'da belirtilen buyruklara harfi harfine uyulmasını Kilise'nin öğretisinin imkânsızlaştırdığından da emindi.[17]

İnancım Neden İbarettir'in birinci taslağını bitirmek Tolstoy'un içinde manevi bir sevinç yarattı, kendisi için büyük zahmetlerle şekillendirmeye çalıştığı, dinî ve ahlaki ilkelerle uyumlu bir hayat arayışı süresince uykuda olan bir arzuyu yeniden uyandırdı. Ailesini terk etmek, eski yaşamıyla bütün bağını koparmak istiyordu ama bu arzusunu yüksek sesle dillendirince, karısıyla aralarındaki ilk ciddi kopuş meydana geldi. Sıcak bir ağustos gecesinde gerçekleşen, ayrı yataklarda uyumalarıyla sonuçlanan şiddetli münakaşa kolayca unutulmadı. Sonya bütün hayatını kocasına, eserlerine ve çocuklarına adamıştı. Moskova'ya taşındıklarından beri onları ihmal ettiği için Tolstoy'a zaten kızgındı, şimdi tamamen ayrılıp gideceğini düşünmek onu kahrediyordu. Tolstoy aslında büyük çelişkiler içindeydi. Ailenin soy-

lu yaşam tarzından tiksinmişti ama Sonya'yı hâlâ çok seviyordu –sonraki birkaç çetin yılda iki çocukları daha olacaktı–, sorumluluk duygusunu da hiç kaybetmemişti. 1882 baharında, o istese de istemese de ailesinin Moskova'da yaşamaya gideceği gerçeğini kabul ettikten sonra ev aramaya gitti. *Russkaya Nysi* yazı işlerine *İtiraflarım*'ın provalarını teslim ettikten günler sonra, şehrin dış mahallelerinde, sessiz bir arka sokakta onlara ahşap bir ev almaya karar verdi. Evi birkaç kez ziyaret etmiş, pazarlık yaptıktan sonra 36 bin rubleye anlaşmıştı. Aile sohbahar gelince eve yerleşebilsin diye, yazın bir bölümünü tamiratlar ve yenileme faaliyetlerine ayırdı.

Tarihi 1808'e giden ev, bir sürü köpek yetiştirmiş tüccar bir çifte aitti ve pek de tercih edilen bir yerleşim bölgesinde değildi.[18] Sonya, Dolgo-Hamovniçeski Sokağı'na ilk kez gelip de ne idüğü belirsiz, döküntü eve bakınca neşesi uçup gitti. Bir kumaş fabrikasının karşısında bulunan binanın diğer komşuları bir tımarhane ve ufak bir bira fabrikasıydı. Öte yandan, onu yoksul bir mahalle evinden ziyade bir konak gibi gösteren, yemyeşil, insana huzur veren bir bahçesi vardı, zaten Tolstoy'a evi alma kararını verdiren, bir sürü gül, bektaşiüzümleri ve meyve ağaçlarıyla dolu bu bahçeydi.[19] Tolstoy o yazı özenle çalışarak geçirdi: Badana, duvar kâğıtlarını yenileme, alçı çekip sıvama gibi işlerin yanında, sobaların tamir edilmesi, parkelerin döşenmesi, mobilya alınması gerekiyordu. Sonunda aile 8 Ekim'de bu eve taşındı; kış aylarını burada geçirecekleri için mutluydular. Sonya çocuklara bakıp ihtiyaçlarını karşılamak üzere deli gibi koştururken, Tolstoy da yazın Moskovalı bir hahamla İbranice çalışmaya başlayarak kendini avuttu. Sadece birkaç ders sonra *Eski Ahit*'in bazı bölümlerinin anlamını onunla tartışan öğrencisi hahamı çok şaşırttı.[20]

Zaman geçtikçe Tolstoy hayatının bütün yönlerini dinî fikirlerine uydurma arayışına giriyordu, bu anlamda 1883 hayati bir yıl oldu. Taşradaki evde nasıl köylü kıyafetleriyle geziyorsa artık şehirde de öyle geziyor, mümkün olduğu kadar unvanını kullanmıyor, kendine hizmet ettirmemeye çalışıyordu, ama daha çok şey yapabileceğinin farkındaydı. Mayıs ayında Yasnaya Polyana'yı ziyaret ederken, yirmi iki köylünün evini yutan bir yangını söndürmek için elinden geleni yaptıktan sonra, edebi eserlerini vekaletle Sonya'ya devretmek de dâhil olmak üzere, bütün servetinden kurtulmak için ilk adımı attı. Akabinde, Samara'ya son kez gidip atlarını ve sığırlarını sattı. Oradaki toprağını köylülere dağıtılmak üzere beş parsele böldü.[21]

Bozkırda geçirdiği bu ay, Tolstoy'un polis gözetimindeki bir devrimci köylüyle giriştiği ateşli tartışmalara sahne oldu, ona ve yoldaşlarına şiddete başvurmanın hem ahlaksızca hem de beyhude olduğunu göstermeye çalış-

tı.[22] Civarda yaşayan Malakanlarla yeniden görüştüğünü, Hıristiyanlık hakkında uzun sohbetlere daldığını yazdı Sonya'ya. Bu temasın polisin ilgisini çekeceğini çok iyi biliyordu, Sonya'nın endişelerine cevabı "bırak rapor etsinler" oldu.[23]

Tolstoy korkusuz olsa da, muhtemelen polis operasyonunun onun her hareketini izleyecek denli ileri gittiğinin de farkında değildi. Aynı zamanda, polis de ileriki yıllarda Tolstoy'un onların başına ne kadar büyük bela açacağını bilmiyordu. Bozkırda Prugavin ve Malakanlarla yaptığı buluşmalar, daha 1881 yazında oradaki bir mahalle papazı tarafından anında Samara Piskoposu'na bildirilmişti. O zamandan beri de bu mesele onun "zararlı faaliyetler"ini izlemeye başlamış olan, St. Petersburg'daki İçişleri Bakanlığı'na aktarılmıştı. Eylül ayında (köylü okulu faaliyetlerinin Yasnaya Polyana'nın kışkırtıcı malzemeler bulmak için aranmasıyla sonuçlandığı) 1862'den beri ilk kez, Tolstoy'un peşine gizli polis takıldı.[24] O yıl aralıkta, onun izlendiğinden hâlâ haberi olmayan Tula yerel yönetimi tarafından beklenmedik şekilde bölgesinin Soylular Temsilcisi olmaya aday gösterildi. Bu atamayı Tolstoy'un anında reddetmiş olduğundan habersiz Kutsal Sinod'un Baştemsilcisi Konstantin Pobedonostsev, yeni İçişleri Bakanı Kont Dmitriy Tolstoy'a (1870'lerde Eğitim Bakanı olmuş uzaktan akrabası) bir uyarı mektubu gönderdi:

> Son yıllarda Kont Tolstoy'un fantezileri bir kez daha aniden değişmiş, kendisi dinî bir cinnete kapılmıştır. Bu onun –inanç anlamında– Hıristiyanlığa yabancılaşmasına yol açmıştır. Kendi cümleleriyle yazdığı İncilleri, alaylı yorumlarla birleştirip yeniden anlatıyor. Akılcılık temelinde bir Hıristiyan ahlakçılığı vaaz ediyor, tek bir tanrı öğretisini, kurtarıcı İsa'nın tanrısallığını reddediyor. Bu eserini yurtdışında bastırmaya niyetlenmişti ama karısı kararlı bir şekilde karşı çıkınca bundan vazgeçti (karısının ricalarına rağmen son çocuğunu vaftiz ettirmedi), şimdi bu İnciller elyazmaları olarak dolaşıyor. Bütün akılcı tarikatlarla temas halinde, Malakanlarla, Syutayevcilerle vs...[25]

1883 yazındaki Samara gezisi sırasında Tolstoy'un hareketleri sahiden de yakından izlendi. Bir polis ajanı Tolstoy'un bir köylü grubuna eşitlik vaaz ettiğini, onları özel mülkiyeti tanımamaya çağırdığını bildirdi. Birkaç gün sonra da, kiliseleri süsleyip orada dua etmeye giderek zamanlarını boşa harcadıklarına dair köylülerin akıllarını çeldiği bildirildi.[26] Bundan sonra polis, Tolstoy'u aralıksız takibe aldı ve düzenli bültenlerine Moskova'ya geliş ve oradan ayrılış zamanlarını yazmaya başladı.[27]

Tolstoy, temmuzda Yasnaya Polyana'ya dönünce, şefkatli yazışmalar yapmakta olduğu Turgenyev'den gelmiş kısa bir mektup buldu. Turgenyev ölüm döşeğindeydi, ama ona yazmasının asıl sebebi bu değildi:

> Seninle aynı çağda yaşadığım için ne kadar mutlu olduğumu sana söylemek için, en son samimi dileğimi dile getirmek için yazıyorum. Dostum, edebiyata geri dön! Bu yetenek de sana diğer şeylerin geldiği yerden geldi. Ah bir bilsen, bu dileğimin sende bir etki yapabileceğine inansam ne kadar mutlu olurdum! Benim işim bitti – doktorlar başımdaki bu illete isim bile koyamadılar; *névralgie stomacale goutteuse*. Yürüyemiyorum, yemek yiyemiyorum, uyuyamıyorum, olsun ne çıkar! Bunları durmadan tekrarlamaktan bıktım! Dostum, Rus ülkesinin büyük yazarı, dileğime kulak ver! Bu notu aldığını bana bildir, seni ve aileni en sıcak duygularımla bir kez daha kucaklıyorum, artık yazamayacağım, çok yorgunum.[28]

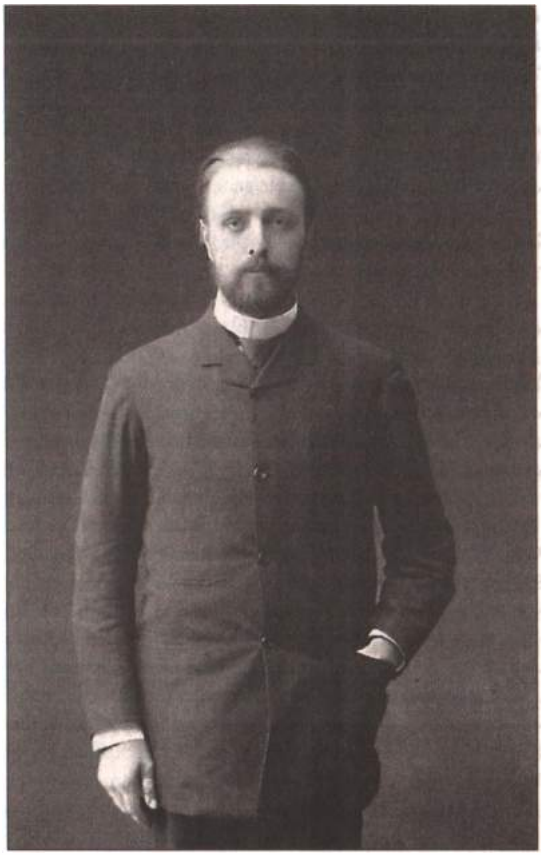
Tolstoy bu mektuptan çok etkilendi (sonraları Turgenyev'in "Rus ülkesinin büyük yazarı" sözü onun ismine yapışan bir klişeye dönüşünce rahatsız olsa da). Bir ay sonra Turgenyev arkadaşının kısmen edebiyata dönmüş olduğunu bilmeden öldü. 1881'de zamanla *İvan İlyiç'in Ölümü* adını alacak yeni bir kısa romana başlamış, 1883'te bir kenara atmıştı. Ertesi yıl onun yaratıcılığının bir parçası olmak için, kocasının edebiyata geri dönmesini dört gözle bekleyen Sonya'yı da memnun ederek yeniden üzerinde çalışmaya başladı.

Turgenyev'in hoşuna gidebilecek tarzda edebiyata geri dönmediyse de (edebiyatı geçmişte algıladığı biçimiyle asla algılamayacaktı), arkadaşını onurlandırmayı çok istiyordu. Moskova'daki saygıdeğer Rus Edebiyat Derneği'nin 1883 Ekim sonu gibi düzenlemiş olduğu anma toplantısında konuşmayı, belki de 1880'deki Puşkin kutlamalarına katılmayı epey kibirli davranarak reddetmiş olduğundan, vicdanına uyarak hemen kabul etti. Tolstoy'un bir konferans vereceği duyulunca, haber şehirde hızla yayıldı, basında yer alacak kadar da önemli sayıldı. Basın sansürü başkanı hiç vakit yitirmeden İçişleri Bakanı'na raporunu verdi: "Tolstoy bir deli, ondan her şeyi bekleyebiliriz; inanılmaz şeyler söyleyebilir, bu da büyük bir skandala yol açar." Dmitriy Tolstoy Moskova valisi Prens Dolgorukov'a bunu bildirince, o da hemen harekete geçerek anma toplantısını yasakladı. Moskovalı aydınlar büyük bir hayal kırıklığına uğradılar.[29]

Kont Dmitriy Tolstoy o güz, bir başka mesele yüzünden anarşist akrabasıyla uğraşmak zorunda kaldı. Tolstoy Tula bölge mahkemesine jüri olarak atanmıştı, dinî nedenlerle burada hizmet etmeyi reddedişi Rusya'nın önem-

li gazetelerinde yine haber oldu. Diğerleri de böyle yaparsa mahkemelerin otoritesinin sarsılacağından korkan Dmitriy Tolstoy bu konudaki endişelerini Çar'a iletti.[30] Ne var ki Tolstoy durdurulamıyordu. 1883'te *İtiraflarım*, Cenevre'ye yerleşmiş devrimcilerin göçmen dergisi *Obşçe Delo*'da [Ortak Dava] tefrikalar halinde görülmeye başladı.[31] Artık şimdi adlandırıldığı ismiyle *İtiraflarım*'ın ilk ayrı baskısını derginin yayımcısı Mihail Elpidin ertesi yıl gerçekleştirdi. Elpidin de hapishaneden firar edip yurtdışına kaçmış eski bir ilahiyat öğrencisiydi. Çernişevski'nin *Nasıl Yapmalı* kitabını da 1867'de yurtdışında basmıştı. *İtiraflarım*'ın göçmen baskısı birkaç kez neşredildi. 1883 Haziranı'nda Tolstoy'un *Özlü İncil*'inin Fransızca baskısı Paris'te çıkan bir dergide yapıldı. Tula vali yardımcısı ve Tolstoy'un görüşlerine sıcak bakan bir dost olan çevirmeni Leonid Urusov, *İnancım Neden İbarettir*'in Fransızca çevirisi üzerinde çalışmaya başlamıştı.[32] Tolstoy'un planı, teksir makinasıyla çoğaltılmış provaların sansürün getirdiği yasağın ardından, tıpkı *İtiraflarım*'da olduğu gibi dolaşıma gireceğini sezdiğinden, *İnancım Neden İbarettir*'i *Russkaya Nysi* dergisinde yayımlatmaktı. Bununla birlikte makale olarak sunulmayacak kadar hacimliydi, Tolstoy da kitap olarak basmaya karar verdi.[33] *İnancım Neden İbarettir* üzerinde çok yoğun çalışmıştı, ekim ayının başında, tükenmiş vaziyette ama çok sevinçli olarak, dizgisi yapılmak üzere elyazmasını teslim etmeye hazırdı. Moskova'ya giderken Tula'da durunca, ilginç biriyle tanıştı. St. Petersburg Üniversitesi Karşılaştırmalı Filoloji Profesörü, Sanskritçe araştırmacısı İvan Minayev, Budizm üzerine Rusya'daki en büyük uzmandı, Hindistan'ı baştan başa gezmişti. Hayatının son on yılında Tolstoy'un Doğu dinlerine olan ilgisi katlanarak artacaktı, Minayev'i Budizm'e dair aydınlanmak istediği belirli bazı konular hakkında beş saat sorguya çekti.[34]

Tolstoy anlayışsız aile bireylerinin arasında büyük yalnızlık çekmesine karşın, şahsen veya mektupla anlamlı konuşmalara girişebileceği eğitimli insanlar bulmaya başlamıştı. Bunlardan ilki, 1881'de Samara'daki konağa çalışmak üzere taşınmış olan, çocuklarının öğretmeni Vasiliy Alekseyev'di, onunla bağlantıyı hiç koparmamıştı. İnsanlar da onun yolundan gitmeye başlıyordu. 1882'nin sonunda Tolstoy, Smolensk ilindeki babasının konağında sürgünde olan eski bir üniversite öğrencisiyle yoğun ama kısa süren yazışmalar yapmıştı.[35] Fakat Tolstoy aradığı en sadık havariyi ve kafa dengi kişiyi, 1863 Ekimi'nde kendisini Moskova'da ziyaret gelmiş Vladimir Çertkov'da buldu. Çertkov, tanışmalarından Tolstoy'un ölümüne kadar, hem en yakın arkadaşı hem de gerçek Hıristiyanlık olarak gördükleri fikirleri yayma görevlerinde ortağı olarak, hayatındaki önemli kişilerden biri olacaktı.

Vladimir Çertkov, 1880'li yıllarda gençken.

Tanıştıklarında Çertkov yirmi dokuz, Tolstoy elli beş yaşındaydı. Unvanı yoktu ama hayatı Tolstoy'unkinden daha dikkat çekici bir zeminde yükseliyordu. Anne babası hem köklü soylu ailelerden geliyorlardı (baba tarafından bir akrabası Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ı yazarken çalışmış olduğu Çertkov Kütüphanesi'ni kurmuştu), hem de saraya çok yakınlardı. Müstakbel çar III. Aleksandr Çertkov'un çocukken oyun arkadaşıydı, II. Aleksandr

durmadan onların St. Petersburg'daki gösterişli konaklarına gelir, küçük yaşlarından beri onu hep kayırırdı. Çar Kırım, Livadya'daki Romanov sarayında tatili geçirsinler diye onu ve ailesini davet etmekten başka, süvarilerin geçit töreninde de onu tanıdığını belli etmişti. On dokuz yaşındaki Çertkov, iyi bir eğitimin ardından babasının izinden giderek kendisini parlak bir kariyerin beklediği orduya katıldı.[36] Bilindiği lakapla "*Le beau* Dima" son derece varlıklı, uzun boylu, yakışıklı bir genç olarak en güzide gece toplantılarının ve baloların konuk listesindeydi. Eksantriklikleriyle de meşhurdu: Protokolün çok ciddiye alındığı bir dünyada, Çariçe Mariya Fyodorovna ile dans etmeyi reddedişi sansasyona yol açmıştı. 1879'da on bir ay izin alıp bu süreyi İngiltere'de geçirmiş, döndüğü zaman da ordudan istifa etmeye karar verdiğini söyleyerek anne babasını çok şaşırtmıştı. 1881'den beri Lizinovka'da, ebeveyninin Voronej ilindeki devasa konağında yaşıyordu; burada okullar, kütüphaneler, eğitim tesisleri kurarak köylülerin yararına hayırseverlik işlerine atılmıştı.[37]

Çertkov'un, Tolstoy'la yakınlaşmasının tek nedeni hayatını köylülere adama arzusu değildi. O aynı zamanda, en büyük ve en küçük oğullarını aniden kaybettikten sonra Protestan Evanjelist olmuş annesinden devraldığı, Hıristiyanlığa ilişkin alışılmışın dışındaki fikirlerden esinlenmişti. Lord Radstock'ın 1874'te Rusya'ya getirilmesinde önemli bir rol oynayan kişi de o, güçlü annesi Yelizaveta İvanovna'ydı. Yine annesi, onun St. Petersburg'daki en iyi salonlara girmesini sağlayacak, oğlunu, 1878'de Radstock Rusya'dan kovulduktan sonra işini devralan eniştesi Albay Vasiliy Paşkov ile tanıştıracaktı. Rusya'daki en zengin adamlardan biri olan Paşkov da soylu bir aileden geliyordu ama evanjelik bir Hıristiyan haline geldikten sonra, kendi evinde düzenlenen, bazen bini aşkın insanın katıldığı dualı toplantılardan dolayı sosyete gecelerine katılmayı bırakmıştı. Buna ek olarak, Rusçaya çevrilmiş İncilleri ve ahlak telkin eden diğer eserleri halka dağıtan Manevi ve Ahlaki Okumayı Teşvik Derneği'ni kurmuştu. Çertkov İngiltere'ye gittiğinde doğal olarak Lord Radstock'la tanışmış,[38] Lord da onu, müstakbel VII. Edward'ın da dâhil olduğu İngiliz soyluları ve siyasi seçkinler tabakasıyla tanıştırmıştı.[39]

Çertkov İngiltere'den döndükten sonra Hıristiyan yaşam tarzı sürmüş olsa da annesinin tarzında bir Evanjelist değildi. Onun dinî görüşleri daha çok Tolstoy'un inançlarına uyuyordu, tanıştıklarında sanki eski dostlarmış gibi hissetmelerinin nedeni de buydu zaten. Çertkov'un Hıristiyanlığın askerlikle bağdaşmayacağına dair görüşlerini paylaşan ilk kişi Tolstoy'du.[40] Tolstoy'a gelirsek, bu genç ziyaretçisi gözlerini kamaştırmıştı. Aralarında hemen kurulan bağ, yalnızca dinî konularda aynı kanıları taşımalarından

dolayı değil, ikisi de soylu kökenli olduklarından kuvvetlendi.[41] Çertkov mesihini bulmuş, Tolstoy da uzun zamandır özlemini çektiği sırdaşına kavuşmuştu. Arkadaşlıkları süresince daha çok mektupla iletişim kurdular. Bu yazışmalar, Çertkov'un 1920'lerde piyasaya sürdüğü baskıda, Tolstoy'un toplu eserlerinin beş cildini kapsar. Çertkov onun için bir sığınak ve koruyucu olmuştu, çünkü dostunun sarayla kurduğu muazzam ilişkileri, planladıkları faaliyetleri ceza görmeden gerçekleştirebilecekleri anlamına geliyordu.[42] Yayın girişimi teklifine ek olarak, Çertkov Tolstoy'a yazılarını yurtdışına yayması için de yardım etmek istiyordu, ilk buluşmalarının ardından *İnancım Neden İbarettir*'i, mükemmel derecede bildiği İngilizceye çevirmeye başladı.[43]

Tolstoy'un kendisini "yazı makinası" gibi hissetmeye başladığı, *İnancım Neden İbarettir*'i bitirme aşamasında, hayati bir anda ona manevi destek veren bir başka dost, 1884'te onun yağlı boya resmini yapmak için Moskova'ya gelen Nikolay Ge idi. Kramskoy'un yazarın gözlerinin bakan kişiye sabitlenmiş olduğu portresinin aksine, Ge karşımıza, çalışma masasında elinde kalemiyle oturmuş, yazdığına derin bir şekilde dalmış bir Tolstoy çıkardı.[44] Ge bilinçli olarak Tolstoy'un gözlerini göstermeyerek portre ressamlığının geleneksel kurallarını yıkmıştı, tablosu ilk kez sergilendiğinde birçokları şoke oldu. Ge de Tolstoy gibi bedensel işe sonuna dek inananlardan biriydi (onun uzmanlık alanı soba yapımıydı), ilk "Tolstoycu"lardandı. Tolstoy'un ilkelerine harfi harfine uymaya çalıştı, bağnaz bir vejetaryen oldu, bazen hiçbir şey yemiyordu. Bazen de cesurca, sevmediği şeyleri yemeye zorluyordu kendini. Tövbekâr bir tavırla karabuğday yemedi, tereyağı yerine kenevir yağı katılan ya da tamamen yağsız buğdaydan yapılmış yemekler yiyordu. 1886'da bütün malını mülkünü ailesine vermişti. Tıpkı Tolstoy gibi, onun da görüşlerini paylaşmayan bir karısı vardı.[45]

Tolstoy'un *İnancım Neden İbarettir*'i sansürden geçirme stratejisi, tamamıyla öznel bir görüşle yazmak, sadece elli nüsha basmak, yirmi beş ruble gibi çok yüksek bir fiyat biçmekti. Ama eğer hem laik gücü hem de Kilise gücünü içtenlikle reddetmesinin hoşgörüleceğini düşündüyse, bu kendini kandırmaktan başka bir şey değildi.[46] 1884 Şubatı'nda matbaacıda kalan otuz dokuz nüshaya el koyuldu ama bunlar imha edilmedi, Tolstoy da buna çok sevindi. Tolstoy'un denetlenmesi için vermesi zorunlu dokuz nüshayla birlikte Petersburg'a gönderilip, yazarın en son eserlerini okumaya hevesli, hükümette ve sarayda görevli yüksek rütbeli kimselere teslim edildiler. Onlar da kitapları başkalarına verdiler. Pek kısa zamanda *İnancım Neden İbarettir* de taş baskı yapılarak dört rubleden satılmaya başladı.[47] Yasa dışı

bu samizdat işinde Tolstoy'un kendisi de gönüllü bir suç ortağıydı, kâtiplere elyazmasının dağıtılmak üzere nüshalarını çıkarsınlar diye 15 ruble ödedi.[48] Fransızca, Almanca ve İngilizce çevirilerin de eli kulağındaydı.

İnancım Neden İbarettir Tolstoy için çok önemli olan, önceki dinî yazılarından hareket ederek geliştirdiği bir eserdi. Dinî ve ahlaki görüşlerinin, yani "itikat"ının ilk sistematik açıklaması olduğundan nasıl sunacağına büyük özen gösterdi. Akılcı çözümleme karşısında ayakta kalabilecek bir din talep ediyordu. Kendi günlük yaşamında izleyebileceği kesin, dolambaçsız bir dizi kural istiyordu, bunları da, aşağıda kısaca özetlenmiş olan, İsa'nın Dağdaki Vaazı'ndaki beş emrinde buldu:

1. Tüm insanlarla barış içinde yaşa ("kardeşine kızan hesap verecektir").
2. Şehvet duyma ("bir kadına şehvetlice bakan kalbinde onunla zina etmiş demektir"), boşanma ("karısını, evlilikte sadakatsizlik hariç boşayan kimse, onun zaniye olmasına yol açar ve boşanmış bir kadınla evlenen kişi zina suçu işler").
3. Yemin etme ("Hiç yemin etme: Ne gökleri anarak, çünkü o Tanrı'nın tahtıdır, ne yerleri çünkü onun taburesidir, ne de Kudüs'ü çünkü o Büyük Kral'ın şehridir").
4. Kötülüğe karşı direnme ("Eğer biri sağ yanağına tokat atarsa, diğer yanağını çevir").
5. Nefret etme ("Düşmanlarını sev ve sana zulmedenlere dua et").

Herkes bu emirlere uymuş olsaydı, ne savaşlar olurdu, ne de ordulara ihtiyaç. Tolstoycu Hıristiyan yaşam mahkemelere, polislere, özel mülkiyete, her türden hükümete olan gereksinimi sahiden ortadan kaldırabilirdi. Ahlaklı olmak Tolstoy için Hıristiyanlığın köşetaşıydı, hayatı şimdi *İnancım Neden İbarettir*'de yazdığı gibi siyah beyaz uçlarda görüyordu:

> Bana eskiden iyi ve soylu gelen her şey –tutku, şöhret, eğitim, servet, karmaşık ve inceltilmiş bir hayat tarzı, çevre, yiyecekler, giysiler, kibar görgü kuralları– kötü ve iğrenç hale geldi. Kötü ve iğrenç gelen her şey –köylü yaşam tarzı, tanınmazlık, yoksulluk, yavanlık, basit bir çevre, yiyecek, elbiseler, tavırlar– iyi ve soylu hale geldi.[49]

Nikolay Berdyaev'in Tolstoy'un en büyük çelişkilerinden biri olarak, sapına kadar Rus olan birinin "Anglo-Sakson tarzı bir sofuluk"[50] vaaz etmeye başlaması gerçeğini görmesi şaşırtıcı değildir, çünkü Viktorya İngilteresi'nde

1870'lerde Matthew Arnold'ın savunageldiği reformcu görüşlerle çarpıcı benzerlikleri vardı.

Tolstoy gibi Arnold da kariyerinin sonlarına doğru kendini giderek daha fazla dinî meselelere vermişti. İngiltere Kilisesi'nin tutucu ilahiyatçılarının bilimsel akılcı düşüncenin (Darwin'in *Türlerin Kökeni* kitabı 1859'da yayımlanmıştı) saldırısına direnmeleriyle başlayan krizi yönetmek arzusuyla harekete geçmişti. Kuşku yok ki Tolstoy 1861'de Londra'da Arnold'la kısa bir süre görüşmüş, 1885 yılında Arnold'ın 1873 yılında bastırmış olduğu, tartışmalar yaratan kitabı *Literature and Dogma: An Essay towards a Better Apprehension of the Bible*'ı [Edebiyat ve Dogma: Kitabı Mukaddesi Daha İyi Anlamak İçin Bir Deneme] okuduktan sonra, bir arkadaşına yazdığı mektupta fikirlerinin yarısını bu kitapta bulmuş olduğunu heyecanla ifade etmişti.[51] *İnancım Neden İbarettir*'in çevirisi biter bitmez Arnold'a gönderilmesini sağladı. Tesadüf eseri, 1880'lerin ortalarına kadar öyle fazla bilinmediği İngiltere'de, Tolstoy'a dikkat çeken ilk kişi de Matthew Arnold olmuştu. 1887'de ölmeden birkaç ay önce yayımladığı bir makalede, İngiliz okuyucuları Tolstoy'un metinleriyle tanıştırmıştı. *Anna Karenina*'nın *Madam Bovary*'den neden daha üstün olduğu iddiasını güçlü bir şekilde savunmakla kalmamış, Tolstoy'un o ana kadarki dinî felsefesinin özetini de sunmuştu. Tolstoy'un genel saldırısına sıcak bakıyor olsa da, bazı haklı itirazları da vardı Arnold'ın. Daha sonraki dinî yazılarını okuma fırsatı bulmaksızın, yalnızca *İnancım Neden İbarettir*'i okuyarak Tolstoy'un düşüncesindeki temel kusuru ortaya koyma biçimi, berraklığı ve özlü olması itibarıyla emsalsizdi:

> Hıristiyanlık emirler kümesine sıkıştırılamaz. Bir başka yerde söylemiş olduğum gibi, "Hıristiyanlık bir kaynaktır, ondan alınmış bir bardak su veya serinleten bir şey Hıristiyanlığın özeti olarak adlandırılamaz. Bu bir hatadır, Dağdaki Vaaz'dakiler bile olsa bazı vecizeleri, Hıristiyanlığın nihai özeti ve formülü olarak teşhir etmek daha da büyük bir hataya götürür."[52]

Ne var ki Tolstoy taviz verecek bir adam değildi. 1884 baharında *İnancım Neden İbarettir*'in ilk yazımını bitirirken, sonra da birkaç aşamada hatalarını düzeltmekten kaynaklı yorgunluğunu atarken (birinci aşamadaki değişiklikler için ödediği para dizginin asıl maliyetine eşit oldu) ayakkabı yapmayı öğrendi, Konfüçyüs ve Lao Zi okudu.[53]

Tolstoy ailesinin Moskova'daki ev yaşamı 1884'ün başlarında oldukça gerçeküstüydü. Genel vali tarafından yakından izlenen Tolstoy, yeryüzünde mümkün olan en az şekilde ayak izi bırakarak evin bir bölümünde, balolarda

dans etme, süslenip püslenme gibi çürümüş faaliyetleri yerin dibine batırıyordu.[54] Evin bir başka bölümünde ise, Sonya ve Tanya, onların gözüne girmek için elinden geleni yapan genel valiyle arkadaşlık kurmak için sosyete balolarına gidiyor, tüllere ve kadifelere bürünüyorlardı.[55] Sonya hâlâ iki yaşındaki oğulları Alyoşa'yı emziriyordu, üstelik yine hamileydi ama kendini eğlendirmeye de kararlıydı. Tolstoy Tanya'nın o mevsim partilere katılmak için harcadığı paraya hayıflanıyordu. Yalnızca bir elbisesinin maliyeti 250 rubleye kadar çıkıyordu, Tolstoy bu parayla yirmi beş at satın alınabileceğinin farkındaydı. İşverenleri partide eğlenirken o muhteşem konakların önünde soğukta titreyen yaşlı arabacıları düşünmek de ona acı veriyordu, böylece bir süre sinirlerini yatıştırmak için Yasnaya Polyana'ya kaçtı. Sonya da acı içinde kocasını düşünüyor, onun kirli yün çoraplarıyla evde oturup yaşlı uşakları Agafya Mihaylovna'ya biçimsiz çizmeler dikiyor olmasına, ergenlik çağına gelmiş oğulları İlya ve Lev'in derslerini ihmal etmesine üzülüyordu. Tolstoy'un deli derviş olması artık canına tak etmişti, Sonya kız kardeşine Tolstoy'un artık babalık görevlerini yapmadığını, aile yaşamına hiç ilgi duymadığını söyleyerek sızlanıyordu.[56] O Tanya'ya şikâyet mektupları yazarken Tolstoy da günlüğüne ve Çertkov'a gönderdiği mektuplarda karısıyla uyumsuzluğunun onu inançlarını aile yaşamına uydurmaktan alıkoyduğunu yazıyordu. Kendisini çıldırmış insanlar tarafından idare edilen bir tımarhanede aklı başındaki tek insan gibi hissediyordu. Ne var ki onun çektiği acılara Sonya kadar az duygudaş olan ağabeyi Sergey'e kalırsa, çıldırmış olan Tolstoy'du.[57]

Aile yazın Yasnaya Polyana'ya taşındığında ilişkiler yine gergin devam etti. Tanya her yaz olduğu gibi diğer eve çocuklarıyla birlikte yerleşti (kocası Aleksandr Kuzminski genellikle onlara katılmazdı). Sonya'nın kız kardeşi Tanya ile geçirdiği yaz günleri onun için hâlâ yılın en mutlu zamanıydı ama kocasından ayrı yaşadığı süre giderek artıyordu. Tolstoy artık daha da erken kalkmaya başlamıştı. Böylece daha fazla çalışabiliyor, köylülerle birlikte ot biçerek uzun günler geçirebiliyordu. Et yemeyi ve şarap içmeyi bırakmış, sigarayı da bırakmaya çalışıyordu.[58] Ne var ki kişisel disiplini Sonya'yla yaptıkları kavgalarda soğukkanlı olmasına yetmiyordu, haziranın başında Yasnaya Polyana'yı terk edip ailesinden uzaklaşmaya can atıyordu. 17 Haziran'da, Sonya'nın doğum yapmasından kısa bir süre önce, para yüzünden aralarında şiddetli bir tartışma geçti. O gün akşama doğru Tolstoy evden ayrılmaya karar verdi, Tula yolunu yarılamıştı ki suçluluk duygusu onu geri döndürdü. Evde kâğıt oynayan iki sakallı genç adam (iki oğlu), ailenin geri kalanının kroket oynadığını söyleyince, çalışma odasına çekildi, derken gece saat üçte doğum sancıları başlayan Sonya onu uyandırdı.

Aleksandra'nın (Saşa) doğumu mutlu bir olay değildi; Sonya başka çocuk istememiş, doğum yapmaktan bıkmıştı, hoşnutsuzluk içinde, bir süt anne tuttu. Bu süreçte Tolstoy'un daimi olarak ona soğuk, kaba davrandığını otobiyografisinde açıklamıştı. Kocası evde hiçbir işe yardımcı olmadığından, Sonya bu konuda ona karşı geldiği için hiç vicdan azabı duymadı.[59] O temmuz ayında öylesine mutsuzdu ki kocasının eski sırdaşı Aleksandrine'e bir mektup yazıp içini dökmekten kendini alamadı. "Lyovoçka daha önce *böylesine* uç bir ruh haline hiç kapılmamıştı," diyor, karşılıklı ödün verebilecekleri ortak bir nokta bulmanın çok zor olduğunu belirtiyordu. Tolstoy'un da kendi yazdığı mektuplarda ondan şikâyet ettiğini, yazıştığı insanlara ne kadar yalnız olduğundan bahsettiğini keşfedince bunu sindirmekte güçlük çekti.[60] Aleksandrine kuşkusuz anlayışlıydı. Hıristiyanlığa dair çatışan görüşlerinden dolayı kavga ettiklerinden beri, birden parlayan akrabasıyla hemen hiç temas kurmamış olmamasına karşın o bahar aniden art arda gönderilmiş dört mektupla şaşkına döndü. Tolstoy, Moskova Üniversitesi profesörünün dul karısı Anna Armfeldt adına ondan araya girmesini istiyordu. Kadının kızı Natalya, (mahkûmların altın madenlerinde çalıştığı) Çin sınırının hemen kuzeyinde, doğu Sibirya'da sert koşullarıyla ünlü Kara Hapishanesi'nde on dört yıllık kürek cezasına çarptırılmış bir devrimciydi. Natalya verem olmuştu, annesi de ona yakın bir yere yerleşmeyi istiyordu.[61]

Tolstoy'un Sonya'yla ilişkisi, doğum sonrası komplikasyonlar onu hasta ettiği zaman bir derece düzeldi.[62] Tanya ortalarda görünmeyen kocasına temmuz ayında kız kardeşinin hâlâ güçsüz olduğunu, eniştesinin de hâlâ her şeyi satmaktan, uşakları azletmekten söz ettiğini bildirdi, ama kocası kadın peşinde koşmaya devam etti.[63] Bu gergin yıllarda nadir bulunan eğlence kaynaklarından biri Yasnaya Polyana posta kutusuydu. Hane halkının her bir üyesi, semaverin etrafına toplanıp pazar akşamı okumaları için, ayaklı duvar saatinin yanındaki sahanlığa yerleştirilmiş kilitli bir kutuya imzasız öyküler, şiirler, yeni haberler, anlatılar koymaya davet edildi. Tolstoy, 22 Ağustos 1884'te, Sonya'nın doğum gününde, hepsinde kendine özgü bir delilik olan, Yasnaya Polyana hastanesindeki akıl hastaları için yirmi üç hastalık öyküsü topladı. *Weltverbesserungswahn* (dünyayı düzeltme arzusu) diye tarif ettiği kendi cinnet halini tasvir ederek başladı. Bu hastalığın, statükodan hoşnutsuzluk, kendi hariç herkesi kınama, dinleyicilerine hiç aldırmadan gevezelik yapma, öfke ve asabiyetten doğal olmayan sulugözlü bir duyarlılığa geçiş gibi semptomları olduğunu belirtti. Çevresindeki herkes, o ne söylerse söylesin hiç aldırmazsa, iyileşebilirdi.

Tolstoy karısına *petulantia toropigis maxima*'dan (zaptedilmez telaş) muzdarip teşhisi koydu, hastayı her şeyin kendisine bağlı olduğuna inandıran ve akabinde hiçbir şeyi başaramayacağı korkusuna gark eden bir durumdu bu.[64] Özyaşamöyküsünde Sonya, posta kutusuna atılan, Yasnaya Polyana Ülküleri' nden bazılarını kaydeder:

- Lev Nikolayeviç: Yoksulluk, barış ve uyum. Eskiden saygı duymuş olduğu her şeyi yakmak, yakmış olduğu her şeye saygı duymak.
- Sofya Andreyevna: Seneca. Asla büyümeyecek 150 çocuğa sahip olmak.
- Tatyana Andreyevna: Sonsuz gençlik, kadının özgürleşmesi.
- İlya Lvoviç: Bir kalbi olduğunu herkesten büyük bir özenle gizlemek, 100 kurt öldürmüş olduğu izlenimi vermek.[65]

Sonya'nın okumaya fazla zamanı yoktu ama dostları Leonid Urusov'un Marcus Aurelius, Platon ve Epiktetos'la birlikte onlara ödünç bıraktığı Romalı Stoacı felsefecinin toplu eserlerinin Fransızca baskısına göz atmaktan hoşlanıyordu.[66] Tolstoy bu zaman zarfında, Ralph Waldo Emerson'ın aşkıncı felsefesi üzerinde duruyordu.

1884 sonbaharında, kısmen ailedeki herkes Moskova'ya gittiği için Tolstoy'un birkaç hafta yalnız kalıp kendi amaçlarına göre yaşayabilmesinin de etkisiyle, aile ilişkileri biraz daha düzeldi. Aşçıya ve temizlik görevlisine yol verdi, semaverini kendi yaktı, turp haşlama gibi basit yemekler yaptı, ata binmedi, her gün tren istasyonuna kadar yürüyüp, Sonya'ya yazdığı mektupları postaya verdi, gelen mektupları aldı.[67] Karayoluna kadar yürüyüşler yapıyor, hacılarla yaptığı sohbetlere devam ediyordu. Sonya'ya yazdığı mektupta, sürekli hac yaptıkları bir hayata kendilerini alıştırmış, Kudüs ve Athos Dağı'ndan dönen, ceplerinde bir kapik bile olmadan böyle bir yolculuğa girişmiş Sibiryalı iki yaşlı *Stranniki*'yle karşılaşmasından bahsetti. Bir başka gün, Rusya'nın kutba yakın bölgesinden iki yaşlı beyefendiyi Yasnaya Polyana'da çaya davet etmiş, berikiler de semaverin dibine darı ekmişlerdi. Tolstoy sonunda o güz avı bıraktı, utanç duygusu bir yana, artık at sırtında köpekleriyle birlikte ava gittiğinde içinden avın kaçıp kurtulmasını istediğini fark etmişti. Günlük rutininde büyük bir değişiklik anlamına geliyordu bu (kızı Tanya, birkaç yıl önce bir sonbaharda, Tolstoy'un elli beş tavşan ile on tilki avladığını not ediyordu günlüğüne).[68] Ayrıca Yasnaya Polyana'daki bütün çiftçilik işlerinin yönetimini, kâhyadan kendi üzerine almaya karar verdi,[69] Sonya da kızları Tanya'yı ikinci

bir sezon için sosyete partilerine götürmeme, kendisi de yüksek tabakanın hiçbir eğlencesine katılmama kararı alınca, Tolstoy iyice neşelendi. Ailenin içindeki dinamikler de değişmeye başlamıştı, bu da Tolstoy'un moralini yükseltti. Oğullarıyla ilişkisi genellikle soğuk olsa da, en başta Maşa olmak üzere büyük kızları yavaş yavaş babalarının görüşlerini kabul ediyorlardı.

1884 Kasımı'nda Tolstoy, yazmaya başlayıp bıraktığı, Aralıkçılar hakkındaki romanın iki taslak girişini yayımladı. Bu *Anna Karenina*'dan beri eğitimli okur için yayımlamış olduğu ilk nesirdi, ama kalbi Vladimir Çertkov'un aklına düşürmüş olduğu yeni bir projedeydi. Çertkov'la heyecanlı bir yazışma içindeydi (evvelsi yılki tanışmalarından beri ona şimdiden otuz altı mektup göndermişti), tartıştıkları konular arasında kitleler için kaliteli edebiyat üretmek de vardı. Çertkov, hükümet tarafından daimi sürgüne gönderilmiş Vasiliy Paşkov'un bir zamanlar (şimdi yasaklanmış) Manevi ve Ahlaki Okumayı Teşvik Derneği'nin kanatları altında dağıtmış olduğu kitapçıklara özeniyordu. O yaz İngiltere'de Paşkov'la buluşmuş, kitlelerin okuyabileceği ucuz yayınların Tolstoy'un yeni itikadını yaymakta mükemmel bir işlev göreceğini anlamıştı.[70] Tolstoy iş birliğine dünden hazırdı, Çertkov kasımda Moskova'ya gelince, planlarını daha ayrıntılı tartıştılar. Bir kitapçı dükkânında çıraklık yaparak alt basamaklardan başlamış ve yükünü tutmuş, gravürler ile resimli popüler kitaplar basan genç girişimci İvan Sıtin'le yapılan verimli bir toplantının ardından, Çertkov anlaşma imzalamaya hazırdı. Kurdukları yeni yayınevine "Posrednik" (Aracı) adını verdiler, üstün kalitede ama herkesin erişebilmesi için sadece birkaç kapik fiyatla, Rus edebiyatı ve çeviri kitaplar basmaya karar verdiler. Bunu yapabilmelerini sağlayan, oğluna yılda 20 bin ruble –Tolstoy ailesinin bir yıllık masraflarının toplamından fazla– harçlık veren Çertkov'un annesiydi.[71] Çertkov'un serveti, Tolstoy ile arasında nadiren ortaya çıkan ama uzun süreli bir çatışma nedeni haline gelecekti.[72]

Çertkov 1885 Nisanı'nda Moskova'da bir kitapçı dükkânı açtı, St. Petersburg'da bir depo kurdu, daha sonra evleneceği genç bir kadın yardımcıyla, o da Tolstoy'un sadık dostlarından ve şakirtlerinden biri haline gelecek bir diğer editör Pavel Biryukov'u işe aldı (bir süre sonra hacimli, saygı uyandıran bir biyografi kaleme alacaktı). Deniz Harp Okulu'ndan mezun olan Biryukov St. Petersburg'daki gözlemevinde fizikçi olarak çalışmaktaydı. O da soylu bir aileden gelmekle birlikte, hiyerarşik olarak Çertkov ve Tolstoy'dan daha aşağılardaydı ve bu, birkaç yıl sonra Tolstoy'un kızı Maşa'yla evlenmeye kalktığında yolu tıkayan bir engel olacaktı.[73]

Aracı, büyük bir başarıya imza attı. Çıkardığı 12 milyon küçük boy kitap kuruluşunun ilk dört yılında satıldı. Girişim edebiyat seviyesi düşük, çalakalem yazılmış öyküler ve hagiografilerinden başka bir şey okumayan, sayısı giderek artan cahil köylülerin ve şehirdeki işçilerin yararlanabileceği çok az eserin olduğu bu piyasada gerçek bir boşluğu doldurdu. Çertkov'a hangi yabancı yazarların yayımlanması gerektiğine dair tavsiyeler veren Tolstoy –içlerinde Dickens ve Eliot da vardı–, çok değerli bir katkıyı da kendisi yaptı. Aracı, *Alfabe* kitabını bıraktığı yerden alıp başlama fırsatını verdi ona. Aracı'nın yayımladığı kitaplardan biri, Tolstoy'un *Alfabe* kitabı için daha 1870'lerde yazmış olduğu "Kafkas Tutsağı" oldu.[74] Sonraki beş yıl boyunca Aracı ve birkaç dergi için çok özenilmiş yirmi yeni öykü kaleme aldı.[75] Yaptığı çizmelere göre çok daha hünerlice üretmiş olduğu bu kısa masalları, Sonya'ya gururla "*un bijou*" (mücevher) diyerek tasvir etmişti. Tolstoy fabl ları ve masalları biraz mizah katarak, içlerine insanı hayran bırakan yumuşak bir dokunuşla ahlak serpiştirerek canlı ve basit bir üslupla yeniden yazma konusunda ustaydı.

O kitleler için öykü yazmakla meşgulken karısı da yayıncılık sektörünün farklı bir alanını öğreniyordu. Sonya ailenin gelirlerini kaybedeceğine dair korkuya kapılınca, Tolstoy ona toplu eserlerin ve *Alfabe* kitaplarının sonraki baskılarını yapmasını önermişti. Daha önceden toplu eserlerin satışını Tolstoy'un kız yeğeni Varya'nın (Maşa'nın kızı) kocası idare etmekteydi. Sonya kocasının eserlerinin yayın hakkını yeniden almaya, Moskova'daki evlerinin dışındaki ek binayı da depoya dönüştürmeye karar verdi. 1885 Ocak ayında Sonya işin başına geçti, ertesi ay yeni beşinci baskının provaları gelmeye başladı. Tolstoy'un 1881'den beri bitirmiş olduğu ve bu baskının yeni çıkacak on ikinci cildi için bir kenara ayrılmış yeni eserlerinin arasında kısa roman *İvan İlyiç'in Ölümü*, öykü "Holstomer" ve içinde "Aptal İvan'ın Öyküsü"nün de olduğu, Aracı için yeni yazdığı birkaç öykü de vardı.[76] Sonya şubatta, bu cildin yayın iznini almak ve yeni başladığı yayıncılık işinde tutulması gereken en kârlı yolun hangisi olduğunu öğrenmek amacıyla Dostoyevski'nin dul eşine danışmak için St. Petersburg'a gitti. Anna Grigoryevna'nın vermiş olduğu en değerli öğütlerden biri, kitapçılara yüzde beşten fazla indirim yapmamasıydı.[77] Ciltlerin tarihî sıraya göre yayımlanmasında ısrar etmemesi gerektiğini de tavsiye etti. Sonya'nın başarılı bir iş kadını olduğu ortaya çıktı. On ikinci cilt yasaklandı (1886'da yayımlandı), ama 1885 Kasımı'nda, yasağın kaldırılması için lobi yapmak ve Tolstoy'un eserlerinin altıncı baskısını gerçekleştirme sürecini başlatmak

üzere ikinci kez St. Petersburg'u ziyaret ediyordu.[78] 1889 geldiğinde sekizinci baskı çoktan piyasaya sürülmüştü.[79]

Manevi bunalımdan önce yazmış olduğu her şeyi (buna ek olarak arada bir yazdığı yeni eserleri) Sonya'nın bastırmasına izin vermesi Tolstoy'un verdiği bir tavizdi, provalara yardım ettiyse de, onun asıl ilgilendiği "kendi dini"ni yaymaktı. 1882'den beri, nüfus sayımı için Moskova banliyölerinde çalıştığı zamanki tecrübelerine dayanan önemli bilimsel eseri *O Halde Ne Yapmalıyız* üzerinde aralıklarla çalışmaktaydı. Konusu yoksulluk, sömürü, para ve özel mülkiyetin kötülükleriydi; bu hep devam eden sorunlara önerdiği çözüm teknoloji veya modernleşme değil, bedensel emek, tevazu ve kişisel gayretti:

> O halde ne yapmalı soruma benim bulduğum cevaplar işte şunlardır:
>
> Birincisi: Kendime yalan söylememek; hayatımın izlediği yol, mantığımın ortaya koyduğu gerçek yoldan ne kadar ayrı düşerse düşsün, hakikatten korkmamak.
>
> İkincisi: Kendi haklılığıma, beni diğerlerinden ayıran ayrıcalığımın ve özelliklerimin olduğuna inanmamak.
>
> Üçüncüsü: İnsanın kuşkulanılamayan sonsuz yasasını yerine getirmek, bütün benliğimin gücüyle kendimin ve diğer insanların hayatlarını sürdürmek için doğayla mücadele etmek.[80]

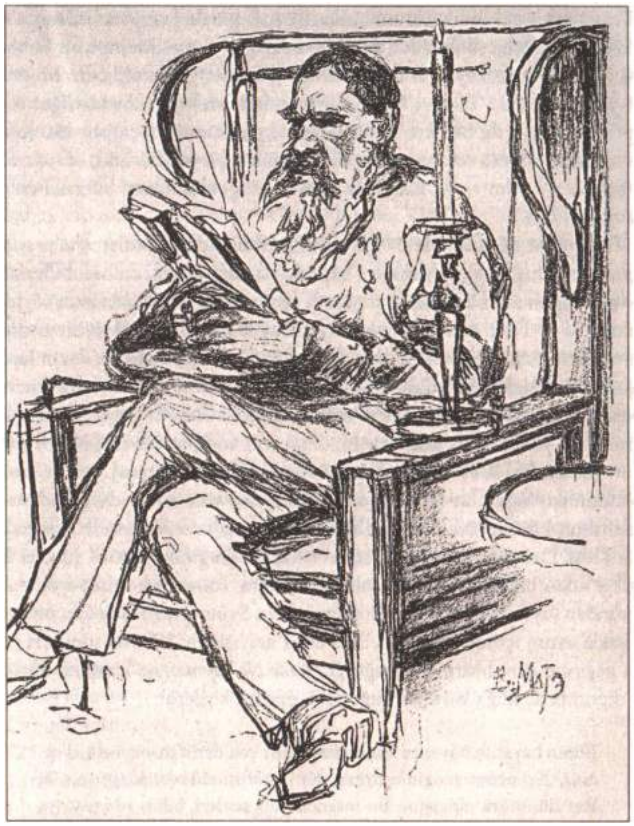
1884'ün sonunda Tolstoy, *Russkaya Nysl*'nde yayımlanması için ilk bölümleri teslim etti. Editörlerinin sonsuz iyimserliğine karşın, sansürcüler yayımlama izni vermedi ama kitap doğal olarak, resmî olmayan dağıtım için ayrılmış provalardan çoğaltıldı.

Tolstoy'un dinî eserleri yavaş yavaş yurtdışında da geniş bir okuyucu kitlesine ulaşıyordu: 1884'de Mihail Elpidin, Cenevre'de *İtiraflarım*'ı ilk kez ayrı kitap olarak basmıştı, 1885'te *İnancım Neden İbarettir*'in Fransızca, Almanca ve İngilizce çevirileri basıldı. Londra'da basılan *İsa'nın Hıristiyanlığı* cildine Çertkov, *İnancım Neden İbarettir*'in yanında, kendisinin çevirmiş olduğu *İtiraflarım* ve *Özlü İncil*'i de dâhil etti. Rusya dışındaki okurlar böylece Tolstoy'un dinî yazıları yanında, en büyük edebi eserleriyle de tanışmış oldular, sanki Tolstoy'un o zamana kadarki bütün kariyeri kısa bir zaman dilimine sıkıştırılmış oldu: *Savaş ve Barış*'ın ilk Fransızca çevirisi 1879'da yapılmışken, *Anna Karenina*'nın Fransızca çevirisi 1885 gelene kadar gerçekleşemedi. Her iki romanın (Amerikalı Nathan Haskell Dole tarafından tamamlanan) İngilizce ilk çevirileri 1886'da piyasaya çıktı.[81]

Tolstoy fikirlerini yurtdışında da yaymaya can atıyor olsa da, ciddi etkisi olduğuna ve başarısına dair ilk somut işaretlerin 1885 baharında geldiği yer, bir gencin Tolstoy'dan esinlendiği dinî kanaatlere dayanarak askerlik yapmayı reddettiği Rusya oldu.[80] Birçok yazar ve düşünür, Tolstoy'un şimdi gelişip değişen düşüncesi üzerinde etkili olmaya başlıyordu. Yeni dünya görüşünün ana ilkelerini şimdiye dek duyurmuş olsa da, kendi düşüncelerini yansıtan veya güçlendiren yeni akımlara karşı algısı hep açıktı. 1885'te onun düşüncesini şekillendiren üç önemli kişi vardı: New York'ta yaşayan Amerikalı bir siyasal iktisatçı, kendini eğitmiş Sibiryalı bir köylü ve Londra'ya yerleşmiş, dindar pozitivist bir göçmen.

Philadelphia'da mütevazı koşullarda büyümüş ve 1886'da New York Belediye Başkanlığı için Theodore Roosevelt'e karşı yarışmış Henry George, 1879'da toplumsal eşitsizlik hakkında *Progress and Poverty* (İlerleme ve Fakirlik) adında çok satan bir kitap yazmış bir evanjelik Protestan'dı.[83] Rus basınında bu kitaba ilişkin makaleler 1883'te boy göstermeye başladı, 1885 Şubatı'nda da Tolstoy kitabın kendisini okumaya girişti. George'un, kitabın ana omurgası olan, bütün toprağın ortak mülkiyet olması gerektiği fikrinden kendini kurtaramadı. Bunu bir dönüm noktası olarak gören Tolstoy, özel mülkiyetten kurtulmanın, kölelerin kurtuluşu kadar önemli olabileceğini öngördü.[84] George bu felsefesini oluştururken, hayli geniş ölçekli yurtdışı gezileri sırasında yapmış olduğu gözlemlerden esinlenmişti. Yoksulluğun, daha az gelişmiş bölgelerden ziyade kalabalık yerlerde daha fazla olduğunu fark etmişti. Kitabında tek vergiyi savunuyor, böylece özel mülkiyetin ve nihayetinde yoksulluğun ortadan kaldırılabileceğine inanıyordu. Tolstoy özel mülkiyetin kaldırılmasını yürekten destekliyordu ama bu noktada, hükümetin koyacağı bir vergi fikrine, böyle bir hareketin doğasında varolan zorlama unsurundan dolayı tamamen karşıydı. Ne var ki on yıl sonra fikrini değiştirecek, George'un fikirlerine bütün kalbiyle katılacaktı.

1885 Temmuzu'nda, Sibirya'daki bir siyasi sürgün ona Timofey Bondarev'in gönderdiği elyazmasını okuyunca, bu düşünürü de kendine yakın bulup heyecanlandı. *Çiftçinin Zaferi ya da Emek ve Asalaklık* hakkında birkaç ay önce bir makale okumuştu, şimdi de kitabın kendisini okumak istiyordu. Tekvin 3. bap 19. ayetten ("alnının teriyle ekmeğini yiyeceksin...") esinlenen Bondarev, toplumsal konumu ne olursa olsun her insanın ekmeğini alın teriyle kazanmasının ahlaki ve dinî bir görev olduğunu ileri sürüyordu. Bu elyazmasında dile getirilmiş düşünceler, yazarın varlıklı yönetici sınıflara karşı yaptığı ateşli eleştiriler Tolstoy'u heyecanlandırdı. Tezin halk deyimleri, mukaddes kitaba ait gönderme ve söyleyişlerle

Yasnaya Polyana'da dedesinin koltuğunda gazete okuyan Tolstoy, Repin'in 1887'de yaptığı karakalem

zenginleşmiş dili de onu çok etkiledi. Aldığı gün Yasnaya Polyana'daki herkese yüksek sesle okudu.

Daha sonra onun hakkında daha çok bilgi edinmek için yazara mektup yazmaya girişti. Timofey Bondarev'in Rusya'nın güneyinde yaşayan eski bir toprak kölesi olduğu ortaya çıktı. 1850'lerde otuz yedi yaşındayken, sahibi onu orduya yazdırınca, karısından ve dört çocuğundan ayrılmaya mecbur

edilmiş, yirmi beş yıllık zorunlu askerlik hizmetiyle yüz yüze kalmıştı. On yıl hizmet ettikten sonra 1867'de, Ortodoks inançları reddettiği, bir Subbotniki (Molokanların ayrı bir kolu) olduğu gerekçesiyle tutuklandı. Moğolistan yakınlarındaki Yenisey Irmağı kıyısındaki uzak bir köyde, diğer mezhepçi "mürtet"lerle birlikte ömür boyu sürgün cezasına çarptırıldı. Köyde okuma yazma bilen tek kişi olduğunu görünce, bir okul kurdu, burada otuz yıl boyunca eğitim verdi. Kalan ömrünü toprağı ekmeye ve bilimsel eserini yazmaya adadı.

Tolstoy, bu tezin içindeki "her şeye" katıldığından Bondarev'le arasında coşkulu mektuplar gidip gelmeye başladı. Tanıdığı insanlara onun elyazmasını okuduğunu, dinleyenlerin çoğunun sıkılıp gittiğini patavatsızca söyleyemekten de geri durmadı. Yasnaya Polyana'ya ne zaman can sıkıcı bir ziyaretçi gelirse onun bilimsel eserini okuyacağı sırrını da açtı Bondarev'e; onlardan başarılı bir şekilde kurtulma hilesiydi bu.[85] Tolstoy, Bondarev'in kitabını bastırmak için elini taşın altına soktu. 1886'da *Russkoe bogatstvo*'ya [Rus Sermayesi] dâhil edildikten sonra, dergi son anda sansüre uğradı, Tolstoy direttiyse de, bu, 1888'de *Russkaia starina*'da [Rus Antikitesi] fiziken kesilip atılmasından başka bir işe yaramadı. Nihayet o yılın sonunda, Bondarev'in düzeltilmiş bilimsel incelemesi Tolstoy'un bir makalesi eşliğinde *Russkoe delo*'da [Rus Davası] yayımlandı, sonucunda da derginin editörü İçişleri Bakanlığı'ndan bir uyarı aldı.[86] Çok daha sonra Tolstoy'un önsözüyle, Aracı tarafından yayımlandı.[87] Hem Bondarev hem Syutayev, Tolstoy için insanları toprakla uyum içinde yaşamaya ikna etme arayışında, 1886'da sonunda gözden geçirme işini bitirmiş olduğu *O Halde Ne Yapmalıyız* kitabına düştüğü bir dipnotta açıklığa kavuşturduğu gibi, önemli kişilerdi:

> Bütün hayatım boyunca benim üzerimde çok derin manevi etkisi olmuş, düşüncemi zenginleştirmiş, dünya görüşümü berraklaştırmış iki Rus düşünürü olmuştur. Bu insanlar Rus şairleri, bilim adamları ya da vaizleri değil, bütün hayatlarını toprakta çalışarak geçirmiş, bugün de yaşamlarını sürdüren, Syutayev ve Bondarev adında iki saygıdeğer köylüdür.[88]

İnsanları şiddeti dışlayan, toprakla uyum içinde bir hayat yaşamaya ikna etme işinde Tolstoy'u etkileyen bir başka önemli kişi, Baltık kökenli soylu bir ailedcn gelen, gerçeği arama sevdasına kapılıp 1860'larda birdenbire, kendisini bekleyen parlak günlere sırtını dönerek St. Petersburg'daki askerlik hizmetinden ayrılan, bir generalin yetenekli oğlu William Frey idi. 1868'de yirmi dokuz yaşındayken, radikal sol fikirlerle bir müddet ilgilen-

dikten sonra karısıyla birlikte Amerika'ya göç etti ve Vladimir Geins olan ismini İngilizcedeki *free* kelimesine yakınlaştırarak Frey yaptı. 1870'lerin ortalarında Vasiliy Alekseyev ve Aleksandr Malikov'la birlikte felaketle sonuçlanan Kansas komününe katılmıştı ama 1884'de bu kez Comte ve Spencer hayranı ateşli bir pozitivist olarak ailesiyle Londra'ya göç etti. Ertesi yaz "insanlık dini"ni Rusya'da vaaz etmek için yola çıktı. Rusya'da, üzerinde çok büyük tesir bırakan *İtiraflarım* ve *İnancım Neden İbarettir*'in samizdat nüshaları karşısına çıktı. Tolstoy'a "insanlık dini"nin üstünlüğünü tarif eden altmış dokuz sayfalık bir mektup gönderdikten sonra Yasnaya Polyana'ya davet edildi, 1885 Ocağı'nda oraya vardı.[89] Tolstoy'un yüreği temiz, ciddi, akıllı ve içten biri olarak tasvir ettiği Frey onu büyüledi. Frey'in dine ilişkin fikirlerine ikna olmadı ancak et yemeyi, alkolü ve tütünü bırakma konusunda onu örnek alarak sabrından cesaret aldı. Vahşi Batı'daki hayat mücadelesinden söz ettiği öyküleri, özel mülkiyetin olmadığı, herkesin zihinden çok kol gücüyle çalıştığı komünlerde başına gelenleri nefes almadan dinledi.

Tolstoy baldızı Tanya'ya Frey'in ilginç biri olduğunu yazıyordu hafif takılarak, zira Frey, burjuvaların kendini tatminlerinin ve hak edilmemiş ayrıcalıklarının başlıca sembolü olarak gördüğü "Anke Pastası"nı, kesin bir şekilde reddetmişti. Çünkü Anke Pastası, Yasnaya Polyana'da özel günlerde pişirilirdi ve ismini Sonya'nın kendisi de Alman kanı taşıyan babasının doktor bir arkadaşından almıştı. Yemek kitabında Sonya, nasıl yapılacağını değil, sadece içine konanları belirtir:

Anke Pastası
Yarım kilo un
250 gram tereyağı
125 gr pudra şekeri
3 yumurta sarısı
1 bardak su
Tereyağı doğrudan kilerden gelmeli, soğuk olarak kullanılmalıdır.

Dolgu
Tereyağının dörtte birini erit, sonra iki yumurta, 125 gram pudra şekeri, rendelenmiş iki limon kabuğu, üç limonun suyunu ekle. Bal kıvamına gelene kadar pişir.[90]

Bunun bir de, on yumurtanın yirmi tatlı kaşığı ekşi krema, bir fincan şeker ve iki tatlı kaşığı unla karıştırılıp, kek tenceresinin reçelle kaplandığı, karışı-

mın da onun üzerine dökülüp fırında pişirildiği ekşi kremalı çeşidi vardı.[91] Tutucu Frey böylesine zengin ve aşırı zevk veren bir şeye katılmayı ahlaksızlık olarak değerlendirmişti, Tolstoy da aynı fikirdeydi. Frey o aralık ayında Tolstoy'la Moskova'da bir kez daha buluştu, ne var ki ne Tolstoy'u ne de bir başkasını "insanlık dini"ne kazandıramadan 1886 Martı'nda Rusya'dan ayrılmak zorunda kaldı. İki yıl sonra kırk dokuz yaşında, son derece yoksul bir halde veremden öleceği Londra'ya döndü. Tolstoy onu tanımış olduğu "en iyi" insanlardan biri olarak hatırladı.[92]

1880'lerin ilk yarısında Tolstoy bütün gücünü bu yeni dünya görüşünü dillendirip dünyaya duyurmak için kullandı. 1886'da, *O Halde Ne Yapmalıyız*'a almış olduğu pratik önerilerini belirledikten sonra, soyut fikirler alemine döndü. Yeni projesi, fikirlerini oluşturan felsefeyi ortaya koymasını sağlayacak "yaşam ve ölüme dair" bir inceleme olarak düşünülmüştü. Artık intihara eğilimli değildi belki, ama 1880'lerde yazmış olduğu üç büyük sanat eserinden de (*İvan İlyiç'in Ölümü, Karanlığın Gücü* ve *Kreutzer Sonat*) görülebileceği gibi ölüm düşüncesi Tolstoy'un peşini asla bırakmamıştı. Bu eserlerden son ikisi, vahşice işlenmiş cinayetlerden söz eder. Ölüm kendi hayatından da uzaklaşmamıştı ama şimdi Tolstoy ona başka bir gözle bakıyordu. 1885 yazı biterken, ona hep destek olmuş, o bahar Kırım yolculuğunda eşlik etmiş (savaştan beri Sivastopol'a ilk kez o zaman gitmişti)[93] vefakâr dostu Leonid Urusov'un ölüm haberini alınca üzüldü. Ne yazık ki bundan daha sınayıcı olan aile içinde meydana gelen bir başka ölümdü: 1886 Ocak ayında dört yaşındaki Alyoşa öldü. Tolstoy en küçük oğlunun ölümünü itidalle karşılayabildiğini keşfetti. Daha önce küçük bir çocuğun ölümünü vahşi, kavranılamaz bir şey olarak gördüğünü, ama şimdi içinde iyimser bir ışığın parladığını yazdı Çertkov'a.[94]

Sonya'nın Alyoşa'nın ölümüne verdiği tek tepki ise ıstıraptı; aklı başından gitmiş olduğu halde, çocuğun evlerine yakın Novodeviçiy Manastırı'na bitişik itibarlı mezarlığa gömülmesi için gereken 250 rubleyi vermekten kaçındı. Ailenin dadısıyla birlikte, bir zamanlar Alyoşa'yı hayvanat bahçesine götürdükleri kızağa küçük bir tabut koydular, Sonya'nın genç kızlığında Bers ailesinin kiraladığı daçanın olduğu Pokrovskoye'ye gidip onu gömdüler.[95] 1886 Kasımı'nda Sonya bir başka ölümün de acısını yaşadı. Altmış yaşındaki annesi ölümcül bir hastalığa yakalanmıştı, o da Kırım'a gitti. Yalta'da son günlerini geçiren annesinin başından ayrılmadı.[96] Tolstoy, eski çocukluk arkadaşı Lyubov Aleksandrovna'nın ölümünden hiç bahsetmiyormuş gibi görünüyorsa[97] bunun nedeni belki de o sonbahar kendisinin de hiç iyi olmamasıydı. Konuşmalarında ve yazışmalarında ölüm hiç eskimeyen bir konuydu.[98]

Tolstoy'un, daha sonra *Hayat Üzerine* adını alacak, yaşama dair yazdığı otuz beş bölümlük incelemesi yeni dünya görüşünü oluşturan felsefenin temellerini ortaya koyar. Fikirlerini ortaya dökerken epey kafa patlatmıştı, elyazması 1887 Ağustosu'nda tamamlanıp son halini alana kadar 2000 sayfanın üzerine çıktı.[99] Sonya temize çekmeyi kabul etmiş, bu hareket eserin yazımı sırasında aralarında barışçıl bir havanın doğmasını sağlamıştı. Günlüğünde de yazdığı gibi,[100] insanın "evrensel sevgi ve manevi hayatın lehine maddi ve bireysel hayatı reddetmesi" gerektiği temel önerisini hâlâ kabul etmiyor olsa da, kocasının daha önceki dinî eserlerinde olduğu gibi taraflı olmaması, Sonya'nın hoşuna gitmişti. Hal böyleyken, dinî öğretinin yerine mantık ve kişisel vicdanı koyan bir eserin sansürcüler tarafından onaylanma şansı hiç yoktu. 1888'de basılmış 600 nüshanın Tolstoy'un toplu eserlerinin yeni çıkacak on üçüncü cildinde yer alması planlanmışken, Kutsal Sinod hepsine el konulmasını emretti. Üç nüsha hariç diğerlerinin tümü yakıldığı için, *Hayat Üzerine*'nin ilk baskısı 1889 yılında piyasaya çıkan Fransızca çevirisi oldu. Tolstoy'un tezini inceleyen Herson Başpiskoposu Tolstoy'un tanıdıklarından birine yazdığı mektupta, Kutsal Sinod'un ciddi ciddi onu aforoz etmeyi düşündüğünün sırrını verdi.[101]

Birçok eleştirmenden övgüler alan *İvan İlyiç'in Ölümü*'nden sonra, 1880'lerin sonlarında Tolstoy sadece iki büyük sanatsal eser yazdı: Oyun şeklinde kaleme aldığı *Karanlığın Gücü* ve kısa roman *Kreutzer Sonat*. Tolstoy daha 1860'larda drama türüne el atmış, ama o zaman bile uğraşısını ciddiye almamıştı. Şimdi halk için oyun yazmak ona cazip geliyordu. Aracı tarafından basılmış kitaplar, köylülerin erişebileceği edebiyatın çapını tahmin edilemez ölçüde geliştirmişti zaten, Tolstoy şimdi de kitlelere sunulmuş drama dağarcığını dönüştürmek istiyordu. 1886 baharında alkolün kötülükleri üzerine yazılmış komedi *İlk Damıtıcı* ile başladı bu işe. Oyun Aracı tarafından yayımlandı, sonra da St. Petersburg'un dışındaki porselen fabrikasına bitişik bir açık hava tiyatrosunda sahnelendi. Yağmura rağmen, 3000 işçiden oluşan coşkulu bir kalabalık vardı. İki yıl sonra, iblislerden ve şeytanlardan söz ediyor, bir sahnesi cehennemde geçiyor diye tiyatro sansür kurulu tarafından yasaklandı.[102]

Yine köy yaşamından esinlenilmiş *Karanlığın Gücü* çok daha ciddi bir eserdi. Tula mahkemesinde görülmüş, içinde cinayet ve zina geçen bir ceza davasına dayanan bu oyun, 1886 sonbaharında tamamlandı. Tiyatro sansür kurulu hemen oyunu yasakladı. Oyun metninin dizgisi üç farklı matbaacı tarafından çoktan yapıldığından ve Tolstoy da oyunun Mariya Savina'nın yardım toplama gecesi için sahnelenmesini kabul etmiş olduğundan,

bu kötü bir darbe oldu. Kendisi de oyunun sahnelenmesini çok istiyordu. Sonya, hükümetin sansürcü başı Yevgeniy Feoktistkov'a bir mektup uçurdu. Oyunun sahnelenmesini açık bir dille yasaklamıştı ama yayımlanmasına izin verdi. Oyunun metni 1887'nin ilk aylarında yüz bini aşkın sayıda basıldı, buna Aracı'nın üç kapikten satmış olduğu baskı da dâhildi.[103] Bu arada Çertkov ince düşünülmüş bir halkla ilişkiler seferi başlattı. Beklenildiği gibi sosyetedeki müthiş bağlantılarını kullanarak Kontes Şuvalova'nın evinde örgütlediği okuma faaliyeti, insanları konuşturmakta gecikmedi. Sadece basında olumlu bahsedilmekle kalmadı, oyun Çar'ın merakını da uyandırdı. 27 Ocak'ta İmparatoriçe, grandükler, düşesler ve sarayın diğer üyelerinin de davetli olduğu Kış Sarayı'ndaki bir toplantıda ona özel bir okuma düzenlendi. III. Aleksandr oyunu çok sevdiğini bildirdi, İmparatorluk Tiyatroları tarafından sahnelenmesini emretti. Ancak çok geçmeden Pobedonostsev'den azar işitince, sözünden dönmek zorunda kaldı. Baştemsilci, Çar'ın bu ürkütücü oyundaki "nezaketsiz gerçekçiliğe" ve "ahlaki duyguların karalanmasına" karşı takındığı sorumsuz tavırdan dehşete düşmüştü, Çar'a daha önce böyle bir şey görmemiş olduğunu söyledi.[104]

Daha kötü olayların eli kulağındaydı. Bedensel aşkı aşırı şiddetle ilişkilendirmesi bakımından *Anna Karenina*'nın başarılı bir halefi olan *Kreutzer Sonat* o zamana kadarki en büyük fırtınaları koparacaktı. Değişik kaynaklardan esinlenilmişti: Öncelikle, 1866 Şubatı'nda Tolstoy'a, kadınların çağdaş toplumdaki acı veren konumundan, erkeklerin onları aşağılamasından bahseden bir mektup göndermiş, kimliği belirsiz bir kadın gazeteci vardı.[105] Ardından, bir seferinde karısını aldattığını itiraf etmiş bir adamla aynı vagonda yolculuk ettiğini Tolstoy'a anlatan bir akraba geliyordu. Müzikal bir uyaran da işin içindeydi: 1887'de, hem Moskova'da hem de Yasnaya Polyana'daki birkaç özel olayda, Tolstoy'un iyi piyano çalan oğlu Sergey, Beethoven'ın 9 Numaralı Keman Sonatı, yani Kreutzer Sonatı'nın icrasında Lev ve Mişa'nın keman öğretmeni Yuliy Lyasotta'ya eşlik etmişti. Tolstoy, Beethoven'ın Kreutzer Sonatı'nı tabii ki çok iyi biliyordu, bu eser daha sonra Sergey'in derlediği, onun en sevdiği müzik eserleri listesindeki birkaç yapıttan biriydi.[106] Sonatın üç bölümünün özellikle ilki öyküyle büyük paralellik göstermektedir. Pozdnişev'in karısı ve ona eşlik eden erkek kemancının icra ettiği ana *presto*'da keman ile piyano arasındaki çılgın atışma, Pozdnişev'e başka türlü bir diyalog gibi gelir, bu da onu kendini denetleyemeyeceği bir kıskançlık krizine sokar.

Sözü geçen sonatın Tolstoyların evinde icra edildiği bir seferde, ressam Repin de oradaydı. Tolstoy, dostunun öyküye bir resimle eşlik etme fikrini

düşünüp taşındı.[107] Tolstoy öykü hakkındaki fikirlerini Repin'le kesinlikle tartışmış olmalıdır, çünkü ressamın 1887 yazında Yasnaya Polyana'da kalışı sırasında, Tolstoy kendini bir başka portre için yine ona poz verirken buldu. Artık yedi yıldır tanışmaktaydılar ama Repin tuvalin önüne sabitlemeden önce Tolstoy'u daha iyi tanımayı istediğinden epey sabretmişti. Onu siyahlar içinde, elinde kitapla bir koltukta sakince oturmuş olarak tasvir eden portre, birçok insana Tolstoy'u *Eski Ahit* peygamberi gibi göstermişti.

Kreutzer Sonat'a esin vermesi olası bir başka kaynak da Tolstoy'un kendi ailesi içinde canını sıkan bazı olaylardı. 1887 güzünde ikinci büyük oğlu İlya, sevgilisi Sofya Filosofava'ya evlenme teklif etti. Tolstoy kaygılı bir babaydı, çünkü çift iyi bir gelecek vaat etmiyordu ve çok gençtiler. İlya yirmi bir, Sofya yirmi yaşındaydı. İlya liseden mezun olamamış, bu yüzden üniversiteye de girememişti, orduda iki yıl geçirdikten sonra, hayatını nasıl kazanacağına dair hiçbir planı olmadan geri dönmüştü. Tolstoylar nişanlısının ailesiyle dosttular, kızın varlıklı olmadığını çok iyi biliyorlardı. Babası, Tanya'nın eğitim aldığı Moskova sanat okulunda çalışıyordu. Tolstoy bu önemli adımı atmadan iyice düşünmesini rica ettiği birkaç mektup yazdı İlya'ya ama oğlu çok istekliydi. Bu zaman zarfında Tolstoy'un durmadan evlilik ilişkilerini düşünmesinin başka nedenleri de vardı. 1887 Eylülü'nde Sonya'yla yirmi beşinci evlilik yıl dönümlerini kutladılar, karısı yine hamileydi. İlya'nın evlenmesinden bir ay sonra, 31 Mart 1888'de oğulları İvan (Vaneçka) doğdu. O yılın Noel Arifesi'nde ilk torunları Anna dünyaya geldi.

En büyük oğul Sergey'den (Moskova Üniversitesi'nden ayrılmış, şimdi Tula köylü bankasında çalışıyordu) başka, yalnızca İlya evden uzakta yaşıyordu.[108] 1889 baharında Tolstoy onu ve ailesini ziyarete gitti; faytonculari, at arabalarını, atları ve reddetmeleri gerektiğini düşündüğü konforlu yaşam tarzının diğer tuzaklarını görünce nutku tutuldu. Bu yıllarda arasının ciddi biçimde açıldığı tek oğlu İlya değildi.[109] Üçüncü büyük oğlu, okuldaki son yılına gelmiş Lev de babasıyla durmadan tartışıyordu. Bu yetmezmiş gibi, yandaşı Pavel Biryukov'un 1888'in sonunda evlenme teklif ettiği kızı Maşa'yla da neredeyse bozuşuyordu. Soylu bir aileden gelse bile, Sonya kızının bir "Tolstoycu"yla evlenmesine hazır değildi, bunu engelledi. Biryukov yaralarını sarmak için evden uzaklaştı ama dokuz aylık "büyük tur"una katılıp müstakbel Çar II. Nikolay ile Japonya'ya yelken açtıktan sonra, Tolstoy'un hayatına 1891'de yeniden girdi.[110] Maşa kaderine uysalca boyun eğdi. Tolstoy en çok sevdiği, yardımına ve manevi desteğine bel bağladığı kızı olduğundan, bu işe içten içe sevinmişti. Ona yakın olmasını istediği için bencilce davra-

nıp birkaç kez daha kızının romantik hülyalarının önüne geçecekti. Sırasıyla on bir, dokuz ve dört yaşlarında olan en küçük çocuklar Andrey, Mişa ve Aleksandra'yla fazla işi olmuyordu. Babalarını pek az görebiliyorlardı. Bebek Vaneçka'dan bahsetmeye bile gerek yok. Bizzat eğitiği büyük çocukların aksine, en küçük çocuk, özel öğretmenlerin ve dadıların bakımına verilmişti ve tabii ki aslında Sonya tarafından büyütülüyordu.

İlya'nın evliliği, kendi oğlu ve kız torununun art arda doğumları, Vaneçka'nın özellikle de Sonya için çok zor olmuş doğumu Tolstoy'u derinden etkilemişti. Sonya kırk üç, kendisi de elli dokuz yaşındaydı, şarap içme, et yeme isteğine karşı başarıyla savaşabilmişken, özellikle artık bir daha hamile kalmayı hiç istemediğini bile bile karısına karşı şehvet duygusunu yenemediği için utanıyordu. Zaafından dolayı kendini hor görüyordu, kendine duyduğu tiksintiyi kalemiyle boşaltma yolunu seçti, gelgelelim Sonya fırlatılmış bu okları doğrudan üzerine alındı. Birkaç yıl önce *İnancım Neden İbarettir*'de kutsallığını övdükten sonra, Tolstoy şimdi evliliği düpedüz kınanması gereken bir kurum olarak görüyordu. Çocuksuz evlilik fikrine her zaman şiddetle karşı çıkmıştı, ama şimdi döllenmenin bile evliliğin günahkârlığını bağışlatamayacağını savunuyordu. Değişken mizaçlı bu yazarın görüşleri hayatında ilk kez değişmiyordu. Yine de Sonya kocasının birden, evlilikte bile iffetlilik taraftarı olmasını ikiyüzlüce, kabul edilmesi zor bulabilirdi. Sonya'nın biyografisini yazan ilk Rus yazara göre 1890'da bir kez daha hamile kaldı, düşük yapınca rahatladı.[111]

Tolstoy *Kreutzer Sonat*'a 1887 yılında başlamış olsa da üzerinde en çok 1889 baharı ve yazında çalıştı. Bu zaman zarfında onu etkilemiş kitaplardan biri, 1883'te Chicago'da Sanitary Yayıncılık Şirketi tarafından basılmış *Tokology: A Book for Every Woman* [Tokoloji: Her Kadının Okuması Gereken Kitap] (Tokoloji doğum bilimin Yunancasından gelir) başlıklı, jinekoloji ve ebelik hakkında yararlı bilgiler veren bir kılavuzdu. Bu kitap bir Quaker olarak yetiştirilmiş, ABD'nin ilk kadın doktorlarından biri olma şerefine erişen yazarı Dr. Alice Bunker Stockham tarafından gönderilmişti. Jinekolojide uzmanlaştıktan sonra, kadınların sürekli hamile kalmaması, erkeklerin cinsel arzularını zaptedebilmesi gerektiğine inanır olmuştu.[112] Alkolden ve tütünden uzak durmayı savunmuş, fahişeliğe karşı çıkmıştı. Daha sonra kızı Tanya'ya söylediği gibi, kitap sağlıktan çok dinî nedenlerden Tolstoy'un ilgisini çekmiş, 1888 Kasımı'nda Alice Stockham'a biraz bozuk ama hoş bir İngilizceyle "gerçek bir kitap, yalnızca kadınlar için değil tüm insanlık için" diyerek şunları yazmıştı:

> Bu yönde emek vermeden insanlık ilerleyemez; özellikle kitabınızın 11. bölümünde [Evlilikte İffet, Stockham hamilelik süresince cinsel ilişkiye karşı çıkar] işlediğiniz meselede bana öyle geliyor ki biz çok geri kalmışız. İlginçtir ki ben de aynı konuda dostlarımdan birine [Çertkov] geçen hafta uzun bir mektup yazmıştım. Çocuk yapma isteği ve imkânı olmadan girilen cinsel ilişki fahişelikten ve dışarıya boşalmadan daha kötüdür, hatta her ikisidir. Daha kötü diyorum, çünkü bu suçları işleyen evli olmayan kişi yanlış bir şey yaptığının hep bilincindedir ama aynı suçu işleyen karı koca kesinlikle doğru yaptıklarını düşünürler.[113]

Tolstoy sahiden de Çertkov'a "bir hayvan gibi" yaşamış olduğundan bunun kefaretini ödemek için artık çok geç olduğunu söylediği, kendisini kıyasıya eleştirdiği bir mektubu daha yeni göndermişti.[114] 1889 Ekimi'nde, kız kardeşi Maşa'nın rahibe olmaya karar verdiği ay (Optina Pustın yakınındaki manastıra taşınmadan önce Tula'daki bir manastırda 400 rahibeyle bir yıl yaşamıştı), Alice Stockham Yasnaya Polyana'ya gelip Tolstoy'u ziyaret etti.[115] Her konuda tamamen uyuşmadıklarını keşfetti, üreme amaçlı olmayan bütün seks faaliyetlerini kınama örneğinde olduğu gibi, Tolstoy kadar ödünsüz biri değildi o.[116] Ancak yine de cinsel ilişkiyi yasaklayan Amerika tarikatları hakkında faydalı konuşmalar yaptılar. 1892'de Tolstoy'un önsözünü yazdığı bir kitabının çevirisi Rusya'da basıldı. Stockham doğumu öylesine kutsal terimlerle anlatmıştı ki şehvani duyguları dizginlemeyi teşvik ediyordu. Ne var ki insanlar arasındaki yakınlaşmayı manevileştiren bu tuhaf fikirleri çok iyi karşılanmadı. "Evliliğin ahlakı"na dair yazdığı sonraki kitabında, "evlilikte mutluluğun cinsel ilişki boşalma olmadan tamamlanırsa mümkün olacağını" söylediği metodu, aylık bir dergiye yazan bir eleştirmenden küçümseyici bir karşılık aldı.[117]

Kreutzer Sonat'ın dokuzuncu ve son taslağının tamamlanması nerede basılacağı sorusunu ateşledi. Çertkov öyküyü Aracı için, Sonya toplu eserlerin yeni baskısı için isterken, Tolstoy'un derdi telif hakkından feragat etmek ve tartışmalardan uzak durmaktı. Bu kez Tolstoy'un öyküsü daha sansür kuruluna bile sunulmadan samizdat olarak dolaşmaya başladı. Elyazması Tolstoy'un yeğeni Maşa Kuzminskaya tarafından St. Petersburg'a getirilmiş, Maşa içlerinde Aleksandrine ve Nikolay Strahov'un da olduğu otuz kadar arkadaşın katıldığı bir okuma toplantısı düzenlemişti. Aracı'nın yazıhanesinde gece geç vakit düzenlenmiş bir başka okuma celsesinden sonra, editörler kurulu elyazmasını kendi aralarında bölüştü, sabah Kuzminskilere geri vermeden önce tüm gece oturup nüshasını çıkardı. Birkaç gün içinde

Tolstoy bir yandan üzülürken (o ancak sayısız düzeltme yaptığı denetleme aşamasından sonra eserinin gönül rahatlığıyla dağıtılmasını isterdi) taşbaskıyla çoğaltılan üç yüz adet kitap ortaya çıktı; onlardan da başka nüshalar alındı ve dağıtıldı. Öykü St. Petersburg'da en çok aranılan şey haline geldi, on hatta bazen on beş ruble gibi fahiş bir fiyattan satıldı (Sonya Tolstoy'un bütün toplu eserlerini sekiz rubleden satmıştı).[118]

Kreutzer Sonat'ın önce, üzerinde yoğun sansür baskısı olmayan kısa ömürlü haftalık bir gazetede basılmasına, sonra da Sonya'ya devredilmesine karar verildi,[119] ancak bu halde bile, 1889 Aralığı başında yasaklanacağına dair rivayetler dolaşmaya başladı. O ayın sonunda da bu rivayetler doğrulandı.[120] 1860 Şubatı'nda meslektaşı Yevgeniy Feoktistov'a göndermiş olduğu ayrıntılı değerlendirmede Pobedonostsev, hakkını teslim ederek bunun "güçlü" bir eser olduğunu söylüyor, ahlaklı olmak adına iffeti teşvik eden bir kitabı gönül rahatlığıyla yasaklayamayacağını belirtiyor, ama insan ırkının geleceğine ilişkin yaydığı o kasvetli mesaj yüzünden yayımlanmasının kabul edilemez olduğunu söylüyordu. III. Aleksandr Kış Sarayı'nda ona okunduğunda bu hikâyeyi *Karanlığın Gücü* kadar sevmişti, ama karısı –tıpkı aynı yıl çeviriler ABD'ye ulaştığında Theodore Roosevelt'in yaşadığı gibi– büyük bir şok yaşadı. Roosevelt ABD Başsavcısı olarak, eserin basılmış olduğu gazetelerin dağıtımını yasakladı. 1890 Şubatı'nda *Kreutzer Sonat*'ın yasa dışı yollardan çoğaltılmış nüshalarının Moskova'nın her yerinde okunduğunu, tıp mesleğini büyük ölçüde terk etmiş, şimdi ünlü bir yazar olmuş Anton Çehov'un ifadelerinden anlıyoruz. Çehov on iki yıldan beri, Rusya'nın en saygın edebi dergilerinde, kendi ismiyle yazılar yazmaktaydı ve Tolstoy'un radarına yeni yeni girmekteydi. Dostu Aleksey Pleşeyev'e *Kreutzer Sonat* hakkında yazmış olduğu bir mektupta sıraladığı, her zamanki dokunaklı, güçlü gözlemleri bu hararetli tartışmaya yeni bir soluk getirir.

> *Kreutzer Sonat*'ı sahiden mi sevmedin? Ölümsüz bir dahinin eseridir demiyorum ben –bu yargıda bulunamam– fakat hem burada hem de yurtdışında yazılmış olan birçok şeyle kıyaslandığında, teması ve icra edilişindeki güzellikle boy ölçüşecek bir şey bulmak çok zor. Yer yer harikulade olan sanatsal hünerleri bir yana, her şeyden önce zihinlerimizi sonuna kadar harekete geçiren gücünden dolayı bu hikâyeye minnettar olmalıyız. Okurken, "Öyle doğru ki!" ya da "Aptallık bu!" diye bağırmamak için kendinizi güç tutuyorsunuz. Bazı rahatsız eden kusurları olduğu tartışılmaz. Senin saydıklarından başka, yazarın affedemeyeceğimiz bir kusuru daha var ki bu da hiçbir şey anlamadığı konularda fikir ileri sürerken takındığı kibir. Bir şey anlamayı iste-

> miyor bile, çünkü inat engelliyor bunu. Bu minvalde, frengi, çocuk yetiştirme yurtları, cinsel ilişkide kadının tiksintisi ve buna benzer konularda ileri sürdüğü görüşler sadece tartışmalı değil, onun bazı açılardan ne kadar cahil, o uzun yaşamında anılan konularda uzmanların yazmış olduğu kitaplardan bir iki tanesini okuma zahmetine bile katlanmamış bir adam olduğunu bize gösteriyor. Aynı zamanda, hikâyenin meziyetleri bu hataları o kadar önemsizleştiriyor ki rüzgâra savrulmuş tüyler gibi uçuşup gidiyorlar. Şayet farkına varırsak da, bu hatalar, istisnasız bütün insanların eksik, asla lekesiz olamayacak bir kaderi olacağını bize hatırlatıyor sadece.[121]

Çehov adı kötüye çıkmış Sahalin Adası'ndaki sürgün yerleşimini inceleyeceği o önemli yolculuğuna 1890 yazında çıktı, sonbaharda geri döndüğünde Tolstoy'un yazmış olduğu sonsözü –yine samizdatla– okuma fırsatı buldu. Öykünün yaratmış olduğu hiddete cevap olarak, Tolstoy iffetin ancak ülküsel bir şey olduğunu, insan ırkının sonunun gelmesini ise savunmadığını açıklığa kavuşturdu. Çehov'un Sibirya'da geçirmiş olduğu zaman, büyük dostu Aleksey Suvorin'e (*Novoe Vremya*'nın editörü) yazdığı 1890 Aralık tarihli mektupta görüldüğü üzere, hem kendisini hem de Tolstoy'un hikâyesine ilişkin görüşünü değiştirmişti; değerlendirmesi artık çok farklıydı:

> Bu yolculuktan önce *Kreutzer Sonat* benim için büyük bir olaydı ama şimdi onu gülünç buluyorum, bana çok saçma geliyor... Bu dünyanın büyük adamlarının felsefesinin cehenneme kadar yolu var! Tüm büyük bilge adamlar generaller kadar zorba, generaller kadar kaba ve duyarsızlar çünkü yaptıklarının yanlarına kâr kalacağından eminler. Diyojen insanların sakallarına tükürdü çünkü başına bir şey gelmeyeceğini biliyordu; Tolstoy, alçak oldukları gerekçesiyle doktorlara verip veriştiriyor, önemli konulardaki cehaletini teşhir ediyor, hiç kimsenin onu tutuklayamayacağı, gazetelerde eleştiremeyeceği bir başka Diyojen de o çünkü...[122]

1891 baharı gelmiş, *Kreutzer Sonat* hâlâ yayımlanmamıştı, böylece Sonya bu meseleye el atmaya karar verdi. *Kreutzer Sonat*'ın içeriğine kişisel olarak gücendiğini hissetmekle birlikte, kitabı basılı olarak –kendi baskısıyla– görmeye can atıyordu. Buna uygun davranarak öyküyü Moskova'da dizgiye verecek kadar ilerlemişti, ama 25 Şubat'ta ne öykünün, ne de Tolstoy'un yazmış olduğu sonsözün toplu eserlerin on üçüncü cildine dâhil edilemeyeceğine dair bir karar alındı. 1 Mart'ta, II. Aleksandr'ın suikastle öldürülmesinin onuncu yıldönümünün bir gün sonrasında, Tolstoy, Harkov'da okunan

ve daha sonra basılan bir vaazda ilk kez resmî olarak kınandı. *Kreutzer Sonat* "tutarsız, tiksinç ve ahlaksız bir öykü" olarak lanetlendi. Sonya on gün sonra yasaklama haberini aldı, 28 Mart'ta Çar'la görüşmek için başvuruda bulunmak üzere St. Petersburg'a doğru yola çıktı. *Kreutzer Sonat*'ı yayımlamak için ondan bizzat izin isteyebilecekti. Bu izin öykünün ancak, hassas genç okurların erişmesinin zor olacağı çok ciltli toplu eserlerin bir parçası olarak basılması kaydıyla verildi. İşin aslı III. Aleksandr çok güler yüzlüydü; Sonya günlüğüne, Vladimir Çertkov'un II. Aleksandr'ın gayrimeşru oğlu olduğuna dair rivayeti onaylarcasına, bu ikisinin ses tonlarının ve konuşma tarzlarının benzediği notunu düştü.[123] Sonya'yla görüşmeyi kabul eden Çarriçe Mariya Fyodorovna da kocası gibi istekliydi.[124] Tolstoy'un toplu eserlerinin on üçüncü cildi 1891 Haziranı'nda çıktı.[125] Pobedonostsev Çar'ın bu yumuşak tavrını duyunca tabii ki köpürdü.[126] III. Aleksandr'ın Tolstoy'un yıkıcı faaliyetlerine durmadan hoşgörülü yaklaşması, Tolstoy'un nüfuzlu dostu Çertkov sayesinde korunduğu ihtimalini düşündürür. III. Aleksandr ile Çertkov'un fotoğrafları arasında kesinlikle esrarengiz bir benzerlik vardır, belki de gerçekten üvey kardeştiler.

Sonya'nın St. Petersburg gezisi Tolstoyların evliliğinin tabutuna bir başka çivi çaktı. Tolstoy Çar'a başvurma fikrini küçültücü buldu, yazdıklarından kâr edilmesini de istemiyordu. Diğer yandan, Sonya dokuz çocuğun masraflarını karşılamak için bile para kazanmaya zorunlu olduğunu hissediyordu. Bir türlü dinmeyen tartışmalar Tolstoy'u şimdi bütün mülklerinden vazgeçme kararına götürdü. 1891 Nisanı'nda bütün aile mal bölüşümünü eşit bir şekilde halletmek için Yasnaya Polyana'da toplandı. Örneğin Sergey, bir zamanlar Tolstoy'un ağabeyi Nikolay'a ait olan Nikolskoye'yi aldı ama kız kardeşi Tanya ve annesine sonraki on beş yıl boyunca belli bir miktar para ödemek zorundaydı. Lev Samara mülklerine kondu, en küçükleri olan üç yaşındaki Vaneçka, geleneğe göre Yasnaya Polyana'nın büyük kısmına annesi Sonya ile birlikte sahip oldu. Babasına en bağlı kızı Maşa kendi payından feragat etti (ama nihayet 1897'de evlendiğinde fikrini değiştirecekti).[127] Sonya'yla olan tartışmalar, Tolstoy eserlerinin telif haklarından vazgeçtiğini bildiren bir mektubu basına göndermesinde ısrar edince devam etti. Sonunda mektup Rusya'nın bütün büyük gazetelerinde 19 Eylül 1891'de yayımlandı.[128]

Mülkünü bölüştürme deneyimi Tolstoy'a meşhur bir edebi örneği hatırlattı, çocuklarına *Kral Lear*'ı okumalarını söyledi.[129] İhtimal ki bu, hayatında Shakespeare'i sahiden tavsiye ettiği tek zamandı, ama bir süredir *Kral Lear* üzerinde uzun uzadıya kafa yormaktaydı. 1888'de III. Aleksandr'la daha yeni bir görüşmeden dönmüş ve o mayıs ayında Yasnaya Polyana'da ziyare-

tine gelmiş araştırmacı gazeteci William Stead'e (bilindiği kadarıyla bir Rus çarıyla röportaj yapmış yegâne kişidir) bu oyundan bahsetmişti. Stead, Tolstoy'u İngiliz yazarlara dair sorgulamayı çok istiyordu. "Birinci sırada tabii ki Shakespeare geliyordu," diye hatırlamıştı sonradan. "Tolstoy Shakespeare'in oyunlarının çoğunun Rusçaya çevrildiğini, bazı oyunların epey yaygınlaşıp tanındığını söyledi. Ben hangileri diye sorunca hemen, '*Kral Lear*,' diyerek şöyle devam etti: 'Her Rus *izba*'sında yaşananları ete kemiğe büründürüyor.'"[130] Viktorya toplumunun ikiyüzlülüğünü teşhir etme, bütün dikkatini yoksulluk ve ahlaksızlığa verirkenki ateşli ruh hali bakımından Tolstoy'un İngiltere'deki en yakın karşılığı olan Stead, tartışmalı bir kişilik, aynı zamanda kararlı bir barışseverdi (*Titanic*'le birlikte batarak boğulduğunda, New York'taki bir barış kongresine katılmaya gidiyordu).[131] Bu arada, Shakespeare'in oyununun sonundaki Kral Lear karakteri İngiliz edebiyatının deli dervişin (*yurodivıy*) –başka hiçbir dinî kültürde görülmeyen ve Tolstoy'un çok arzuladığı Ruslara özgü azizlik– en yakın örneğidir.

Hakikati yöneticiler dâhil bütün sınıflara açıklamaktan çekinmeyen Rusya'nın deli dervişleri, fani dünyanın sahteliğiyle alay etmek için toplumsal geleneklerin bilerek üzerine gittiler. Rahatlık veren tüm maddiyattan vazgeçerek çula çaputa büründüler. Kibirlerini yenmek, böylelikle daha büyük bir alçakgönüllük ve uysallık kazanmak için kendilerine yapılan hakaretleri hoş görerek, küçük düşürücü hareketlere boyun eğerek, avare dolaşan *Strannik*'lerinkine benzer, çilekeş bir yaşam sürdüler. Manastırdaki münzevilerin aksine toplumun içinde yaşadıkları ve halkın gözü önünde olduklarından, dindarlıklarına gösterilen saygıya teslim olmamak için ellerinden geleni yaptılar, eleştiriyi hoş karşıladılar. Onları Yasnaya Polyana'ya davet eden dindar halası sayesinde Tolstoy, bu deli dervişleri çocukluk günlerinden beri bilir, onlara saygı duyardı. İlk kurmaca eseri *Çocukluk*'ta bir deli derviş önemli yer kaplar, tıpkı diğer üç kahramanı Piyer, Nataşa ve Kutuzov'un "stilize edilmiş" deli dervişler olduğunun ileri sürüldüğü *Savaş ve Barış*'ta olduğu gibi.[132] Tolstoy'un 1890-1898 yılları arasında üzerine çalıştığı "Peder Sergius" öyküsünün kadın kahramanı Paşenka da bu deli dervişlerin bir başka çeşididir. Daha 1877'de arkadaşı Strahov'a keşiş değil, en çok bir deli derviş olmak istediğini söylemiş, din yüzünden çektiği bunalımlardan sonra, iyiliğe giden en iyi yolun gönüllü bir deli derviş olmaktan geçtiğini açıklamıştı. Kendini gerçekte olduğundan daha kötü yansıtmak, bir deli dervişin kasten yaptığı bir şeydi ve Tolstoy, 1881'de III. Alcksandr'a o tarihî mektubu yazdığından beri bu stratejiyi benimsemişti. Acımasızca özeleştiri yapması kendisini Çar'a çok daha özgür biçimde ifade etmesini sağlıyordu. Tols-

toy'un kendisini böylesine kırbaçlaması son günlerine kadar sürdü. 1910 Ağustosu'nda, ölümünden birkaç ay önce günlüğüne, şehvet, çıkarcılık, kin, kendini beğenmişlik ve hepsinden önemlisi kendine sevdalı oluş gibi tam tekmil bütün günahları işlemiş bir başka kişiye rastlamadığını yazıyordu.[133]

Daha önce de belirtildiği gibi, Sonya kocasının deli derviş maskesi takmasını doğru bulmuyordu. Tolstoy açısından bu, mesajını ileten temel aracıydı. Bu konuda, hikâyeleri mükemmel yazmanın fikirlerini daha inandırıcı hale getirmeye yetmeyeceğini anlayan Tolstoy'un, 1889 Ağustosu'nda *Kreutzer Sonat*'ı yazarken yapmış olduğu bir yorum açıklayıcıdır: "Yazılarımda da deli derviş olmam gerekiyor."[134] 1890 Aralık ayında Suvorin'e göndermiş olduğu mektuptaki aşağılayıcı yorumlarına bakılırsa, ne yazık ki Çehov pek de etkilenmemişti. Tolstoy'un *Kreutzer Sonat*'ın sonuna iliştirdiği sonsözü bir deli dervişin eseri olarak küçümseyen Çehov, Tolstoy'un felsefesinin "Holstomer"deki (Tolstoy'un yıllar önce sanatçı olma isteğinin hâlâ varolduğu bir zaman başlamış olduğu, nihayet 1886'da basılan ve bir atı konu alan o eşsiz öyküsü[135]) "o küçük kısraklar kadar bile değeri olmadığını" ileri sürdü.

Deli dervişin Rus Kilisesi'nin önemli bir parçası olması gibi, "Aptal İvan" karakteri de Rus folklörünün önemli bir parçasıydı.[136] Tolstoy, 1885'te bir gecede Aracı için çalakalem yazdığı "Aptal İvan Masalı" isimli popüler öyküyü özellikle seviyordu.[137] Öykü Sonya'nın çıkarmış olduğu toplu eserlerin birinci cildinde ertesi yıl yayımlandı, Aracı da yayımladı, ancak öykü kitlelerin okumasına uygun olmayan bir eser olarak dinî sansür kurulu tarafından yasaklandı. Yetkililer hikâyede, ordu, para ve aydınlara gerek olmayan bir krallığın teşvik edilmesine, çarın "bir mujikten farksız" gösterilmesine karşı çıktılar.[138] Hatta Tolstoy'un bazı yakın arkadaşları da öyküde bedensel çalışmanın üstün tutularak zihni çabaların karalanmasına, kabak tadı veren ahlakçılığına itiraz ettiler.

1891 yazı gelip, *Kreutzer Sonat*'ı çevreleyen tartışmalar dindiğinde, önceki yaz başlamış olduğu, pasif direnişe dair yeni incelemeye odaklanmaya çalıştı. Geliştirmeyi istediği kurmaca eserler için fikirleri vardı (müstakbel romanı *Diriliş* ve "Peder Sergius" öyküsü). Oburluk üzerine de bir makale yazmak istedi. Howard Williams'ın *The Ethics of Diet: A Catena of Authorities Deprecatory of the Practice of Flesh-Eating* [Gıda Tüketimi Etiği: Et Yeme Konusunda Yetkililerin Özür Dileme Mahiyetindeki Yazıları] ismindeki, vejetaryenizmin tarihini anlatan kitabından bayağı etkilenmişti. Bu kitap *The Dietetic Reformer and Vegetarian Messenger*'da (Vejetaryen Derneği'nin aylık dergisi) dizi halinde yayımlanmasının ardından Londra'da basılmıştı. Tolstoy kitabın Rusça çevirisine bir önsöz yazmak istedi. "İlk Adım" adını verdiği ma-

kalesi temmuzda Tula'da iç sıkıcı bir mezbaha ziyaretinin ardından tamamlandı ve ertesi yıl, Moskova Üniversitesi'nden profesör dostu, aynı zamanda derginin de editörü Nikolay Grot'un *Voprosy filosofii i psikhologii* [Felsefe ve Psikolojideki Sorunlar] dergisinde yayımlandı.[139] Eğer bu makale *Kreutzer Sonat*'ın hemen ardından geldiyse, bu bedensel tüketimin şehveti artırdığını savunan Tolstoy'un yemekle cinsel haz arasında doğrudan bir bağ kurması yüzündendi. Tıpkı iffet gibi, etyemezlik de onun can attığı Hıristiyan çileci yaşamının bir önkoşuluydu.[140] Hayvan hakları hareketinin kahramanı olmak kaderiydi Tolstoy'un, çünkü hayvanlar kesilirken yapılan zalimlikleri tarif ederken sözünü esirgemiyordu:

> Karşısında durduğum kapıdan kızıl, iri, semiz bir öküz soktular. İki adam onu sürüklüyordu, içeri girmesiyle bir kasabın bıçağını kaldırıp boynuna saplaması bir oldu. Öküz dört bacağı aniden kesilmiş gibi işkembesinin üzerine küt diye çöktü, hemen yana dönüp ön ve arka bacaklarını, butlarını titreştirerek sağa sola savurmaya başladı. Bir başka kasap boynuna bıçağı çalarken, diğeri seyiren bacakların üzerinden aşıp öküzün üzerine atladı, boynuzlarından yakalayıp kafasını yere büktü. Başının altından sel gibi akan koyu kırmızı kanı pasaklı bir çocuk teneke leğene alıyordu. Bütün bunlar olup biterken öküz sanki ayağa kalkmak istermiş gibi başını kıpırdatıyor, bacaklarını savurup duruyordu. Leğen çabucak doluyor ama öküz hâlâ yaşıyordu, karnı şişip şişip iniyordu. Ön ve arka bacaklarını öylesine şiddetli savuruyordu ki kasaplar uzaklaşıyorlardı. Bir leğen dolduğunda, çocuk onu başında taşıyarak et fabrikasına götürüyor, bir diğer çocuk başka leğen getiriyor, kısa zamanda o da doluyordu. Ne var ki öküzün vücudu şişip inmeye devam ediyor, hâlâ bacaklarını savuruyordu...
>
> ... Bunu bilmiyor gibi yapamayız. Devekuşu değiliz biz, görmeyi istemediğimiz şeye bakmazsak onun var olmayacağına inanamayız. Görmeyi istemediğimiz şeyin yemek istediğimiz şey olduğu durum tam da budur. Bari kaçınılmaz olsaydı, ya da kaçınılmaz değilse de bir şekilde yararlı! Tersine tamamen gereksiz bir şey, hayvani duyguların gelişmesine, arzuyu ateşlemeye, zina ve sarhoşluğu teşvik etmeye yarıyor. Bu –özellikle kadınlar ve kızlar olmak üzere– yoldan çıkmamış nazik, genç insanların, nasıl mantık yürütüldüğünü bilmeksizin, erdem ile bifteğin uyuşmadığını hissetmeleri gerçeğiyle de sürekli doğrulanmakta.[141]

Çağdaş yazarlar Tolstoy'un manevi yolundan gelmemiş olabilirler ama 21. yüzyılda hayvanlara yapılan eziyetin anlatılması hâlâ insanı böylesine afal-

latabiliyorsa, bizim de devekuşu gibi davrandığımız açıktır. Tolstoy'un "İlk Adım"ı yayımlandıktan yüzyıl sonra bile mezbahaların çoğu, ancak birazcık daha insani olmuştur.[142]

Tolstoy'un aşırı tüketime karşı yaptığı saldırının büyük bir kıtlık haberi aldığı anda yazılmış olması acı bir tesadüf oldu. Volga ve içteki "kara toprak" bölgeleri zaten peş peşe iki kötü hasat yılı geçirmişti, 1891'de ise Tolstoy'un kendi Tula bölgesinden batıdaki Samara'ya ve yüzlerce kilometre doğuya kadar uzanan bir alan içinde, Rusya'nın Avrupa bölümündeki on üç bölgede yaşayan 14 milyon insanı etkileyen bir kuraklık meydana geldi. Elverişsiz hava koşulları, köhnemiş çiftçilik araçları, ulaşımın yetersizliği ve hükümetin zamanında hareket edemeyerek son derece yoksul, yetersiz beslenen köylülere gerekli yardımı sağlamayı beceremmemesiyle katmerlenen ölümcül bir durum ortaya çıktı. Yalnızca kolera nedeniyle beş yüz bin kişi öldü. Bu krizin aşılmasında, şişirilmiş, verimsiz bürokrasisiyle merkezî Rus hükümetinin bir katkısı tabii ki olmadı, çünkü yetkililer taşrada ne olup bittiğini bilmiyorlardı bile, özerk davranabilme güçleri de sınırlıydı.

1880'lerin sonlarına gelindiğinde Tolstoy'un fikirleri giderek kendisine daha fazla taraftar kazandırmaya başlamıştı, eleştirilerden de payını alıyordu. Beri yandan Tolstoy 1891'de Rusya'yı kasıp kavurmaya başlayan kıtlığın kurbanlarına yardım işinde ipleri eline alınca, kimsenin dil uzatamayacağı ulusal ahlaki önder mertebesine erişti, o derece ki o katı dini görüşleri bile hiç değilse halk tarafından acayiplikler olarak hoş görülmeye başladı. Tolstoy'un gerici fikirlerine dayanamadığı halde Çehov, ona 1890 Aralık ayında Rusya'daki en önemli kişi payesi verirken ciddiydi (kendisini 877. kişi yapmıştı).[143] Aç insanlara yardım etme işinde Tolstoy'a hayranlık besledi. Tam bir yıl sonra yazmış olduğu bir mektupta, "Yasaklara, genel düşünüş tarzına meydan okumak, akıntıya karşı yüzmek için Tolstoy'un cesareti ve hâkimiyeti gerekli sana, görev aşkın senden neyi yapmanı istiyorsa onu yap,"[144] diyordu Çehov. Kıtlık sırasında Çehov da çok değerli işler yaptı ama oraya ilk varan Tolstoy'du, Rusya hükümetini rezil eden de oydu.

Çok geçmeden, varlıklı Rus sınıflarının 1891 yazında yaklaşmakta olan bunalımda harekete geçmelerinden Tolstoy çok rahatsız oldu. Köylülerin çoğu bu korkunç yoksulluğu gündelik yaşamlarının bir parçası olarak yaşıyorlardı zaten, peki zenginler neden sadece kıtlık meydana geldiğinde yardım etmeyi istiyorlardı?[145] Eylülde, o kışı Moskova'da geçirmeme kararı almış olduğundan, atına atlayıp, neler olup bittiğini bizzat kendi gözleriyle görmek için Tula çevresinde bir gezintiye çıktı. Ayın sonunda eve döndü ve "Kıtlığa Dair" adında bir makale kaleme alarak, normal şartlarda bile ancak zar zor

hayatta kalabilen milyonlarca köylünün durumuna kayıtsız kalan eğitimli sınıfları şiddetle eleştirdi. 15 Ekim'de sarsıcı raporunu *Voprosy filosofii i psikhologii*'ye gönderdi. On gün sonra, Nikolay Grot, Tolstoy'a yazarak raporun da çıkmasının kararlaştırıldığı sayıya sansürcüler tarafından el konulduğu gibi şaşırtıcı olmayan bir haber verdi. Tolstoy ertesi gün yardım için elinden geleni yapmak üzere, en büyük kızları Tanya ve Maşa'yı da yanına alıp Ryazan iline doğru yola çıktı: Planı dostu İvan Rayevski'nin konağında kalıp aşevleri kurmak, bölgedeki köylülere yardım etmekti. Rayevski olan biteni bildirmek üzere o yaz Tolstoy'u ziyaret etmişti, bu meseleye diğerkâm biçimde kendini adaması Tolstoy'a ilham vermiş, o da harekete geçmişti (ne yazık ki Tolstoy'un varışından bir ay sonra gripten hayatını kaybedecekti).[146]

Tolstoy'un yirmi iki yaşındaki oğlu Lev oradaki kıtlığa yardımcı olmak için üniversitedeki çalışmalarından bir müddet izinli ayrılıp Samara'da kendisine yeni miras kalmış konağa gitti. Ancak öylesine sarsıcı bir deneyimdi ki bu, onun narin bedenine çok zarar verdi. Samara'daki koşullar öylesine kötüydü ki aşevleri kurmak şöyle dursun, herhangi bir gıda maddesi üretmek bile çok zordu.[147] Sonya'ya gelirsek, bakması gereken üç ile on dört yaşları arasında dört çocuğuyla eve hapsolmuştu ama yine de yardım etmeye can atıyordu. 3 Kasım 1891'de *Russkaya Gazeta*'da bir yardım çağrısı yayımlattı (bu çağrı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki birçok gazetede de basıldı). Daha birinci haftada 9 bin ruble toplamıştı.[148] Sonya'ya para gönderen yalnızca Çin sınırındaki Kyahtalı varlıklı çay tüccarlarının karıları değildi. Bağışlar kazançlarının çoğundan vazgeçen Eski İnananlar tarikatından Besarabyalı balıkçılardan, maaşını bağışlayan Nijniy Novgorodlu emekli bir yarbaydan, postacılardan, köy öğretmenlerinden, hatta köylülerden geldi.[149] Özyaşamöyküsünde anımsadığı gibi, Sonya katkı yapabildiği için mutluydu:

> Kamyon kamyon mısır, fasulye, soğan, lahana; köylerdeki kıtlığın pençesine düşmüş insanların beslendiği yiyecek merkezleri için başka ne gerekiyorsa aldım. Bunları ödemek için de büyük miktarlarda gönderilen bağışları kabul ettim. Kumaş üreticilerinin bana göndermiş olduğu malzemeden fakir kadınlara küçük ücretler karşılığında [yatak çarşafı] diktirttim, tifoya yakalanmış olanlar başta olmak üzere, en çok ihtiyacı olan yerlere gönderdim.[150]

Sonya Moskova'daki üssünden bağışları ayarladı, birkaç ay boyunca aldığı katkıların ayrıntılarını bir bildiri yayımlayarak kamuoyuna duyurdu. Meşhur kumaş üreticisi Savva Morozov'dan tedarik etmiş olduğu kumaştan,

kâhya kadın Dunyaşa Popova, dadı ve İngiliz mürebbiye ile birlikte birkaç gün boyunca gömlek diktiler.[151]

Tolstoy'un aklı doğal olarak Rusya'daki kıtlığın ilk etkilerini görmüş olduğu zamana, Samara'daki 1873 yılı olaylarına geri gitti. 1882 yılında Moskova'daki nüfus sayımına ilişkin makalesini yazdığından beri, Tolstoy böyle köklü bir problemi sadece para harcayarak çözmenin çare olmadığı konusunda ısrarcıydı. Her şeyden önce yapılması gereken şey işe yarar bir eylemdi. Begiçevka köyündeki Rayevski konağına yerleştikten sonra, Tolstoy kıtlık üzerine bir başka makale yazdı: "Feci Bir Sorun" (Rusya'nın kendini besleyip besleyememe sorunu) uygun biçimde *Russkaya Gazeta*'da 6 Kasım'da yayımlandı. Böylece her gün erken kalkılan, bedava aşevleri kurulan ve işletilen, gönüllülere nezaret edilen, alınan bağışlarla erzak alınan aylar başladı (Tolstoy da kendi cebinden 600 rubleyi bu işe ayırmıştı). Kasımın sonunda otuz, aralık sonunda ise yetmiş adet aşevi sorunsuz işliyordu. Hayati önem arzediyordu bunlar. Dokuz haneye yalnızca bir ineğin düştüğü bir köyden, bütün sakinlerinin mahrumiyet içinde olduğu bir başka köyden bahsediyordu Sonya'ya yazdığı mektupta. Ocak geldiğinde 4000 köylü her gün bedava yiyecek alır hale gelmişti.[152]

Hükümet başlangıçta kıtlık yardımı konusunda Rus halkının cesaretini kırdı fakat kendi çaresizliği yüzünden politikasını değiştirmek zorunda kaldı. Bu olanlara rağmen, hükümet yetkilileri Tolstoy'un faaliyetlerinden dolayı tetikteydiler, bütün Rus gazetelerine ondan gelecek makaleleri basmalarını yasaklayan bir genelge gönderdiler. *Russkaya Gazeta*'nın editörü "Feci Bir Sorun"u bastığı için paylanmıştı ama yolundan dönmeyerek 10 Aralık'ta onun devamı olan "Kurak Hasattan Muzdarip Halka Yardım Etme Yolları" isimli makalesini bastı. Çehov ertesi gün Suvorin'e yazdığı bir mektupta Tolstoy'un artık insan değil "bir deve, Jüpiter'e" dönüştüğünü haykırıyordu ve hemen gazetenin derlemesine kendisi de bir makale yazarak katkı sundu. Bu arada dostu Nikolay Grot Tolstoy'u bu zor zamanda Rusya'nın bütün umutlarının bağlandığı "manevi çar" ilan etmişti.[153] Beri yandan büyük bir rezaletin eli kulağındaydı. "Kıtlığa Dair" köklü düzeltmelerin ardından yayımlanmak için onaylanmıştı ve 1892 Ocak başında *Nadelya*'da [Hafta]basıldı. Tolstoy ayrıca sansürlenmemiş metninin de yurtdışında bilinmesini istiyordu, birçok yabancı tanıdıkla temas halinde olduğundan onlardan bu makaleyi çevirmelerini istedi. Isabel Hapgood Amerika'da yayımlanması için çevirilerden birini yaptı, sonra New York *Evening Post*'ta bir bildiri yayımlayarak Rusya'da açlık çekenlere yardım etmek için para toplama seferberliği başlattığını duyurdu (İngiltere, Fransa ve Almanya'dan bağışlar gelmeye başlamıştı bile).[154] İngiliz gaze-

teci, Harkov Üniversitesi eski profesörü Emile Dillon çevirmiş olduğu Tolstoy makalesini *Daily Telegraph*'ın 14 (26) Ocak sayısına koydu. "Rus Köylüler Neden Açlıktan Ölüyorlar?" şeklinde ateşli bir başlık atılmıştı. Tolstoy'un umduğu gibi alıntılar memleket basını için Rusçaya çevrilmiş, ama sözleri hemen sağcı yayınlar tarafından çarpıtılmış, daha gerici gazeteciler tarafından da en tehlikeli devrimci propaganda olarak mahkûm edilmişti. Tolstoy kendini İsa karşıtı, köylüleri isyana teşvik eden biri olarak damgalanmış buldu.[155]

Liberal fikirli Nikolay Grot'un kendi dergisinde şimdi Tolstoy'u yayımlayabilmesinin yolu yoktu. Saraydaki konuşmalar Tolstoy'un Suzdal Manastırı hapishanesinde (Rusya'da tanrıtanımazların kapatıldığı geleneksel yer) hapsedilmesi, yurtdışına sürülmesi ya da tımarhaneye kapatılması gerektiği etrafında dönüyordu (Rusya'da herkes deli dervişlerle çılgınlık arasındaki bağı iyi bilirdi).[156] Uzaktaki Smolensk'te, Tolstoy'un çoktan Solovetski Manastırı hapishanesine (atalarından Pyotr Andreyeviç'in kapatıldığı yer) sürülmüş olduğuna dair rivayet vardı. Gazeteci yazar Jonas Stadling gönüllü olmak için memleketi İsveç'ten ayrılmadan önce Tolstoy'un "kendi malikânesinde bir tutsak" olduğu, "ülkeden sürüleceği" söylentilerini duymuştu.[157] Ama bir kez daha III. Aleksandr'a merhamet göstermesi için başvuruldu. Aleksandrine bu başına buyruk akrabası yüzünden ilk kez sorguya çekilmiyordu, ama onun Çar'a çok yakın olması Tolstoy'un güvende olmasının teminatıydı.[158] Tolstoy şehitliği çok arzuluyordu, önüne bir engel konmadığı için de aynı ölçüde çok hiddetliydi. Suvorin'in o zaman zarfında yazmış olduğu bir mektupta işaret ettiği gibi, bir şeyler yapmayı başaran tek kişi Tolstoy'du. Ondan başka herkes, kendilerine karşı harekete geçilir diye fikirlerini yumuşatmak zorunda kalmışlardı: "Ona zulmediyorlar ama boşuna; ona dokunulamaz, dokunsalar bile o buna pek memnun olur, çünkü bana kaç kez, 'Neden beni tutuklamıyorlar, neden beni hapse atmıyorlar,' dedi. Bu onun canına minnetti."[159]

Sonya bütün ailenin mahvolmanın eşiğine gelmiş olmasından kaygı duyuyor, Tolstoy'un sevgi ve barışseverlik öğretisine ne olduğunu merak ediyordu.[160] Diğer yandan davaya kendini adaması onları yeniden bir araya getirmiş, bu Tolstoy'u çok mutlu etmiş, hatta Sonya 1892 Ocak sonunda on günlük bir ziyaret için Begiçevka'ya kadar gelmişti.[161] Bağış toplayan, rapor yayımlayan Sonya, paçavralar içinde tir tir titreyen, bir deri bir kemik kalmış köylüleri kendi gözleriyle görmüş, hayır kabul ettikleri için hissettikleri o mahcubiyeti yüzlerinden okumuştu.[162] Ayrıca kocası ve kızları için bunun ne kadar zor ve yorucu bir iş olduğunu gördü (Tolstoy bazen sabahın üçüne kadar oturup yazılarını yazmaya çalışıyordu). İnsanların kendilerini besleyecek, evlerini ısıtacak araçlardan yoksun olduğu köylerde, buz gibi kış ayların-

da çalışmanın fiziksel zorlukları bir yana, felaketin çapı kimi zaman moral bozucu oluyordu; herkese yardım etmek imkânsızdı. Sonya şubatta Moskova'ya döndüğünde, yine ağır hasta olan üç yaşındaki Vaneçka'ya bakmaktan başka, olumsuz duyguları bastırmak zorunda kaldı. Tolstoy'un Dillon çevirisiyle *Daily Telegraph*'ta çıkan makalesi, temsilciler ve saray görevlilerinden öylesine tepkiler aldı ki Sonya rahatlatan mektuplar göndermeye, Genel Vali Büyük Dük Sergey Aleksandroviç ve karısı Yelizaveta Fyodorovna'yı birkaç kez ziyaret etmeye kendini mecbur hissetti.[163]

Tolstoy'un açlık çekenlere yardım eylemi salgın gibi yayıldı. Çok geçmeden çorbada tuzum olsun diyen arkadaşlar, akrabalar, sonra da 1892 Şubatı'nda Rusya'ya gelen Jonas Stadling gibi yabancı gönüllüler de katıldı. Daha sonra yazdığı ve oradaki deneyimlerini anlattığı kitabında, Stadling geldiği gün Tolstoy'un kızı Maşa'nın ziyaretlerinde ona nasıl eşlik ettiğini anlatır. Bu ziyaretlerden biri de bir okuladır:

> Kont'un içinde bir okul ve yemek odası yapmış olduğu *izba*lardan birinde durduk. Girince önce hiçbir şeyi seçemedik, sonra ayaklarımızı bastığımız toprağın zemin olarak kullanıldığını anladık. Gözlerimiz karanlığa alışınca, birkaç sıra, sıraların arasında sessizce durmuş bize bakan otuz kadar çocuk gördük... Bir köşede yaşlı bir çift vardı. [Sobanın] olduğu taraftan hırıltılı soluklar geliyordu, sobanın üzerinde çiçek hastalığına yakalanmış üç çocuk gördük. Onları derhal buradan çıkarmayı önerdim, Kontes bunun en kısa sürede yapılacağını ama hiç hastane olmadığını söyledi, hastalık neredeyse bütün evlere bulaşmıştı, hastaları tecrit etmek kolay değildi. Bu zavallı çocuklar okula getirilmişti "çünkü orası sıcak"tı.[164]

Öğretmenlerin maaşlarını ödeyecek para kalmayınca mahalle okulları kapanmak durumunda kalmıştı, ama Tolstoy bu okullardan bazılarını yeniden açmak için elinden geleni yapmıştı. Stadling bütün Tolstoylara, Moskova'yla sonu gelmez yazışmaları tek başına yürüten yorulmak bilmez Sonya'ya, Samara'daki (Stadling'in de gönüllü olduğu yer) yardım çabalarını yöneten Lev Lvoviç'e, babalarına yalnızca aşevlerinin işletilmesi, çocukların beslenmesi için ayrı müştemilatların kurulmasında yardım etmekle kalmayan, atların yemlerinin temin edilmesinde, köylülere iş vermek için onlara yakıt, tohum, keten ve sak kabuğu dağıtılmasında da başrol oynayan sadık kızlar Tanya ve Maşa'ya hayran kalmıştı.

Tolstoy'un Yasnaya Polyana'ya döndüğü 1892 sonbaharında, yüz bin rubleyi aşan bağış, artı Amerika'dan gelen un, tahıl ve patates yüklü iki gemi, dört

bölgede temmuza kadar faaliyette kalan iki yüz on iki acil aşevi kurulmasını sağladı. Tolstoy daha sonra, Yasnaya Polyana okulunda eğitim verdiği ve *Alfabe* kitaplarını yazdığı dönemlerden başka, hayatında en mutlu olduğu zamanlardan birinin bu olduğunu açıklamıştır. Eylülde Begiçevka'ya bir ziyaret daha yaptı, nisan ve temmuz arasında kabul edilen bağışların nasıl kullanılmış olduğuna dair dokunaklı bir yazı kaleme alırken yumuşak bir dil kullanmaya özen gösterdi. Yazı 31 Ekim'de *Russkaya Gazeta*'da yayımlandı, talebi karşılamak için fazladan en az 5000 nüsha basmak zorunda kalındı.[165] 1893 kışında Tolstoy Begiçevka'ya başka ziyaretler de yapacaktı ve şimdi, iki yıl önce başlamış olduğu pasif direniş tezine çalışmak için daha çok zamanı vardı. Ocakta Moskova'ya dinlenmek için döndüğünde, üç hafta boyunca bu inceleme üzerinde çalışmış, nisanda Çertkov, son elyazmasının yanında, kâtip olarak çalışmayı çok isteyen ve muntazam yazısı olan genç bir köylüyü ona yollamıştı. Tolstoy böylece yazmaya devam edebilmişti, şimdi Yasnaya Polyana'nın sessizliğine ve huzuruna kavuştuğu için de bütün dikkatini incelemeye verebildi.

Tolstoy'un dinî yazıları yurtdışında basılmaya başlamıştı, tüm dünyadan onun davasına duygudaş olan, heyecanı taşmış insanlardan mektuplar, kitaplar, kitapçıklar almaya başlamıştı. Alice Stockham Yasnaya Polyana'yı ziyaret ettiğinde; Amerika'daki Hıristiyanlığın çeşitli dallarının "günlük hayatta işe yarar bir Hıristiyanlığa, evrensel bir kardeşliğe doğru gittiğini, bunun bir işaretinin de pasif direniş olduğunu"[166] söylediğinde Tolstoy bununla çok ilgilenmişti. Universalistler (Evrenselciler), Üniteryenler, Quakerlar, Swedenborgcular, Shakerlar ve Spiritüalistler ilk kez öğrenmeye başladı. 30 Mart 1889'da bir Shaker olan Asenath Stickney cemaat liderlerinin fotoğraflarını ve *The Shaker Answer* [Shaker Çözümü] ile George Lomas'ın *Plain Talks upon Practical Religion: Being Candid Answers to Earnest Inquirers* [Günlük Yaşama Dayalı Din Anlayışı Hakkında Sohbetler] kitaplarını göndermişti. 1889 sonbaharında Tolstoy bir başka Shaker olan Alonzo Hollister ile yazışmalara başlamış, inançlarına nerede katılıp nerede katılmadığını mektuplarında belirtmişti.[167] Tolstoy şimdi iki yüzyıldan beri direnmemeyi vaaz etmiş, meşru müdafaa durumunda bile silahlanmayı reddetmiş Quakerlarla temas kurmuştu. *Non-resistance* isimli bir derginin editörlüğünü yapmış Wendell Garrison, Tolstoy'a toplumsal bir reformcu ve meşhur bir köle karşıtı olan babası William Lloyd Garrison'ın (1879'da ölmüştü) eserlerini göndermişti. 1889'da Tolstoy'a Adin Ballou'nun *Catechism of Non-violence* [Şiddet Karşıtlığı Kateşizmi] kitabı da gönderildi, Tolstoy kitaptan çok etkilendi. Ballou, kölelik karşıtı Protestan bir papazdı: Şiddeti reddeden çileci bir Hıristiyanlık yaşamak için daha 1841 yılında Massachusetts'te ütopik bir topluluk kur-

muştu. Tolstoy, bu seksen yedi yaşındaki yaşlı papazla hayatının son demlerinde dostça mektuplaştı.[168]

Tolstoy'un fikirleri kısmen bu yeni temas kurduğu kafa dengi insanların da etkisiyle olgunlaştıkça, *İnancım Neden İbarettir*'den sonra bir başka önemli kitap yazma ihtiyacı hissetmeye başladı. Şiddet karşısında direnmeme fikri onun dinî ve ahlaki sisteminin omurgasıydı, ama yorumlarının şimdiye kadar yayımladığı eserlerinde kapsayıcı olmadığını hissediyordu. Jonas Stadling'in Begiçevka'da Tolstoy ile yaptığı bir konuşmadan sonra tarif ettiği gibi, yeni kitap "zamanın gittikçe artan ve genç Alman İmparator'da kişileşmiş görünen savaşçı ruhuna denge getirecek bir karşılık" olacaktı.[169] Başlangıçta çabucak yazabileceğini düşünmüştü, Yasnaya Polyana'ya döndükten iki gün sonra kitabın taslağını çıkarmıştı ama daha bir yıl üzerinde uğraşmadan tatmin olmayacaktı. *Tanrının Egemenliği İçinizdedir* dinî yazılarının şaheseri haline geldi, önemi Tolstoy'un metni nihayet 1893 Mayısı'nda bitirdiğinde 13 bin sayfadan fazla yazmış olması gerçeğiyle de ölçülebilir; *Savaş ve Barış*, *Anna Karenina* ve son romanı *Diriliş* için yazdığı sayfaların toplamı neredeyse bu kadardı.[170] Bu aynı zamanda onun en sivri eserlerinden biriydi.

Tolstoy *İnancım Neden İbarettir*'i okuduktan sonra ona mektuplar, broşürler ve kitaplar göndererek desteklerini heyecanlı bir dille ifade eden okurları ele alarak başlar. Kendisini eleştirenlere cevap verir, sonra da ne inananların ne de inanmayanların Hıristiyanlığı anladıklarını, geleneksel toplumda gerçek bir Hıristiyan olarak yaşamanın imkânsız olduğunu ileri sürer. Savaşa yönelik çağdaş tutumları, zorunlu askerliğin ne anlama geldiğini masaya yatırır, Hıristiyanlığın ne çeşit olursa olsun hiçbir hükümetle temelde uyuşamaz olduğu konusunda taviz vermez. Kitabın sonunda, incelemesine başlamış olduğu o yumuşak dili artık sürdüremez Tolstoy. On ikinci ve akkorlaşmış son bölümde Begiçevka'ya son kez giderken yolda gördüğü dört yüz askerden oluşan taburla karşılaşmasını anlatır. Tüfeklerini kuşanmış bu askerler özel bir trene binmiş, onun yardım etmeye çalışmış olduğu, açlıktan ölen köylülerin arasında baş gösteren rahatsızlıkları bastırmaya gidiyorlardı. Fikirlerinin ne kadar doğru olduğunu bu örnek göstermeye yetiyordu Tolstoy'a göre.[171] 1892 Temmuzu'nda, Rusya'ya yerleşmiş, onun bazı eserlerini Rusçaya çevirmiş İngilizce öğretmeni Charles Turner'a gönderdiği mektupta, incelemesinde ileri sürdüğü fikirlerin bir özetini ortaya koydu Tolstoy:

> Bu kitapta başlıca üç ana fikir vardır: 1) Hıristiyanlık sadece Tanrı'ya tapış ya da sahte Hıristiyanların çoğunluğu tarafından anlaşıldığı gibi kurtuluş öğretisi değildir, her şeyden önce toplumun tüm yapısını değiş-

tirecek kadar farklı bir hayat anlayışıdır. 2) Hıristiyanlığın indiği zamandan bu yana hep iki farklı eğilim olagelmiştir: Birisi insanlara vermiş olduğu yeni ve hakiki hayat anlayışını zamanla berraklaştırmakta, diğeri Hıristiyanlığı çarpıtmakta, onu bir pagan öğretisine dönüştürmektedir. Bu çelişki özellikle zamanımızda çok keskin hale geldiğinden, kendini evrensel olarak silahlanma ve zorunlu askerlikle ifade ediyor. 3) Günümüzde saçma sapan bir ikiyüzlülükle gizlenmiş bu hayati çelişkinin çözümüne, her bir bireyin aile, toplum ve hükümetin taleplerini dikkate almadan, kendi hayatını ve eylemlerini doğru kabul ettiği ahlaki ilkelere uydurmak için göstereceği samimi çabayla ulaşılabilir.[172]

1893 Martı'nda *Tanrının Egemenliği İçinizdedir*'i bitirir bitirmez, elyazmasını çevrilmesi ve yayımlanması için dağıtmaya başladı Tolstoy. 1893 sonunda Fransızca ve İtalyanca çeviriler çıktı, Nikolay Strahov, St. Petersburg'dan 29 Ekim'de Tolstoy'a yazdığı bir mektupta, dinî sansür kurulunun *Tanrının Egemenliği İçinizdedir*'in Fransızca çevirisini Rusya'da dağıtımı yasaklanan en tehlikeli yabancı kitap olarak değerlendirdiğini bildirdi. 1894'ün başında Fransızca ve İtalyanca çevirileri Almanca ve üç İngilizce çeviri izledi. İngilizce çevirilerden ikisi Londra'da, biri Amerika'da basıldı. Bu basımlardan biri, Mohandas Gandhi adında, Güney Afrika'da çalışan Hintli bir avukatın eline geçti. Zaten pasif direnişi uygulayan biriydi, kapılmış olduğu kuşkular Tolstoy'un metnini okuduğunda bütünüyle dağıldı. Gandhi özellikle Tolstoy'un vaaz ettiği şeyi yaşamasından, hakikati araştırırken taviz vermek istememesinden etkilenmişti.[173]

Tanrının Egemenliği İçinizdedir'in Rusça baskısı 1894 başında çıktı, ne var ki bu göçmen baskısı kısaltılmıştı. Kayzer Wilhelm hakkındaki iki sayfa, Alman kökenli II. Yekaterina'ya ilişkin küçük düşürücü sözler kitaptan çıkarılmıştı. Tolstoy'un metni Rusya'nın her tarafında samizdatla dolaştırılıyordu, üstelik Almanya'da basılan Rusça kitabın nüshaları da yurda gizlice sokuldu. 1894 Mayıs tarihli gizli bir hükümet muhtırası Rusya'ya yasa dışı sokulmuş kitap sayısından duyulan korkuyu ifade ediyor, taşbaskıcıların, teksircilerin, hatta daktilosu olan kim varsa, hepsinin gizlice takip edilmesini öğütlüyordu. Daktilo edilmiş nüshaların "güney illerinde" çoğaltılmış olması büyük ihtimaldi. *Tanrının Egemenliği İçinizdedir*'in eksiksiz halinin ilk baskısı 1896 yılında, Cenevre'de Mihail Elpidin tarafından yapıldı.[174] III. Aleksandr, onu sürgün ederek Tolstoy'un ününe bir de şehitlik tacı eklemek istemediğini evvelce bildirmişti ama 1894 sonbaharındaki ani ölümü gerçekleşmeden birkaç ay önce okuduğu bu yeni kitap onu dehşete düşürmüştü. Şimdi o bile asi yurttaşından hesap sormak için sabırsızlanıyordu.[175]

12. BÖLÜM

İhtiyar Bilge, Mürtet, Çar

> Herkesin kendine özgü bir kokusu vardır demişti biri. Tuhaf gelse de bence Tolstoy'un sofu, kiliseyi andıran bir kokusu var: servi, cübbeler, ayin ekmeği...
>
> Valentin Bulgakov, 12 Şubat 1910, günlüğünden.[1]

Tanrının Egemenliği İçinizdedir'in 1893'te basılmasıyla birlikte Tolstoy'un "İncil'i" tamamlanmış oldu. Rusya'da dağıtılmak üzere bir sürü nüsha üreten korsan matbaanın devrimci propaganda yapması bir tesadüf değildi. Tolstoy, pasif direnişe mutlak, uç noktada bir bağlılık göstermekten başka, Rus hükümetini düşürmeyi istiyordu. Polonyalı Marksist kuramcı Rosa Luxemburg daha sonra bunu şöyle yorumladı:

> Tolstoy'un varolan düzene getirmiş olduğu eleştiri köktendir, sınır tanımaz, geçmişi dikkate almaz, taviz vermez... Devletin ve özel mülkiyetin yok edilmesi, çalışmanın evrensel zorunluluğu, ekonomik ve toplumsal tam eşitlik, askerliğin tamamıyla kaldırılması, ulusların kardeşliği, evrensel barış ve insan suretinde olan her şeyin eşitliği... Hiddetli ve büyük bir peygamber inadıyla Tolstoy'un yorulmadan vaaz etmekte olduğu ideal işte budur.[2]

İleriki yıllarda dinî ve ahlaki görüşlerini ortaya koyduğu onlarca makale daha yazacaktı Tolstoy. "Öldürmeyeceksin" (Kral I. Umberto'nun 1900'de suikastle öldürülmesine cevap olarak yazılmış) ve "Sessiz Kalamam" (soyguna teşebbüs ettikleri için 1908'de asılan yirmi kadar köylünün haberiyle ateşlenmiş) gibi bazıları belli olaylara dayanıyordu. "Din ve Ahlak", "Şiddetin Yasası, Sevginin Yasası" ve "Hıristiyan Öğretisinin Özü" gibi diğerleri, hayatının son on beş yılında evrimleşen düşüncesini ifade ediyordu. Bunların tümü bir tema üzerindeki zorunlu çeşitlemelerdi, çoğu epey kısa ama aynı zamanda epey rahatsız ediciydi.

Tolstoy çarpıcı derecede etkili bir havari olduğunu çoktan kanıtlamıştı. Yazar olarak elde etmiş olduğu ünden faydalanarak 1880'lerde yeni akidelerini yaymaya başladıktan hemen sonra, onun yorumladığı Hıristiyanlığa dönen insanlar kazanmaya başladı. Bu "Haçlı seferi"ne ilk çıktığında yalnızlıktan şikâyet etmiş, kafa dengi kimselerin peşine düşmüştü. On yıl sonra bu kez kafa dengi insanlar –yolculuklarını çoğu kez "hac" gibi gören bir yığın insan– gelip onu bulmuştu. 1880'lerin başında Tolstoy'un haftada en çok iki üç ziyaretçisi olurken, hayatının sonlarına doğru, onu görmeye gelenlerin sayısı haftada otuz beş kişiye çıkmıştı.[3] Ona büyük bir saygıyla, ihtiyar bilge (*starets*) olarak yaklaşan, kendisinden manevi önderlik etmesini, çeşitli sorularına cevap vermesini isteyenlerin yanında, böylesine meşhur bir kişiyi sadece canlı olarak görmeyi istediği için gelenler de vardı.

Tolstoy'un ne kadar meşhur olduğu, İngiliz gazeteci William Stead'in 1888'de Yasnaya Polyana'da geçirmiş olduğu haftayı kitabının önsözüne alış şeklinden de doğrulanabilir:

> Rusya'da veya dışında, insanların yaşayan herhangi bir Rus'tan çok yazar Kont Lev Tolstoy'un kişiliğiyle ilgilendiğini keşfettim. O çağdaş Rusya'daki ilk edebiyatçı, fakat yalnızca bu neden herkesin onun kişiliğini merak ettiğini açıklayamaz. O bağımsız büyük bir düşünür, dindar bir öğretmen, aynı zamanda kilise, okul ve sosyo-politik bir örgüt arasında gidip gelen bir şeyin kurucusu. Sadece acayip şeyler düşünmekle kalmıyor, bunları güçlü ve canlı bir sesle dile getiriyor. Acayip şeyler yapıyor, üstelik diğer insanları da aynısını yapmaya teşvik ediyor. Zamanını patates ekerek, ayakkabı tamir ederek geçiren bir dahi, Hıristiyan anarşizmini savunan büyük bir edebiyat sanatçısı, hayatını köylü olarak yaşayan bir soylu... Böyle bir adam her ülkede ilgi çekerdi. O Rusya'da bunu tekelleştiriyor, yaptığı özgün işlerin ünü şimdiye dek yurtdışına öylesine yayıldı ki Boston ve San Francisco'da,

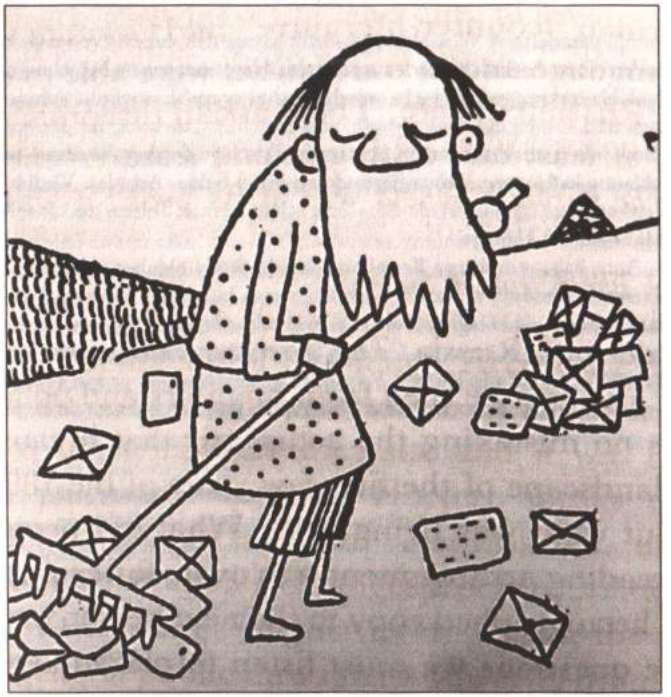
> Petersburg ve Moskova'ya göre daha çok insan "Tolstoy hakkında bir şeyler duymaya" can atıyor.[4]

En önemli sanatsal ve dinî yazıları daha birkaç yıl önce çeviri olarak piyasaya çıkmış olmasına karşın, Tolstoy bütün dünyada ünlü olmuştu. İsveçli oyun yazarı August Strindberg, 1885'te ilk kez Paris'te tanıştığı Tolstoy'un fikirlerinden derinden etkilenmişti:

> Fransızcaya çevrilen *Savaş ve Barış* adlı romanı Parislilerin hayranlığını kazanmış olan Tolstoy. Bir kont, zengin bir adam, Sivastopol savaşlarının madalyalı askeri, parlak bir yazar olan Tolstoy toplumla bağını kopardı, edebiyata sırtını döndü, polemik yaratan *İtiraflarım* ve *İnancım Neden İbarettir*'de Rousseau'nun tarafını tuttu, kültüre savaş açtı, kendisini de bir köylüye dönüştürerek öğretisini bizzat uygulamaya soktu.[5]

Strindberg *Fransız Köylüleri Arasında* (1889'da basıldı) isimli kitabını Tolstoy'un doğrudan etkisi altında yazdı. Vikont Eugène-Melchior de Vogüé (1870'lerin sonları 1880'lerin başlarında St. Petersburg'daki Fransız Elçiliği'nde çalışmış, soylu bir Rus kadınla evlenmişti) tarafından 1886'da Rus romanı üzerine yayımlanmış öncü bir çalışma, Avrupalı okurların Avrupa kıtasında Tolstoy'a olan ilgisini alevlendirirken, Matthew Arnold da İngiliz okurların hayal gücünü ateşlemişti.[6] 1887'de Amerikalı bir eleştirmen Rus edebiyatının birdenbire İngilizce konuşan dünyaya girişine karşı kopan gürültüye dair *Harper's Bazaar*'da bir eleştiri kaleme aldı ve Tolstoy'u "yaşayanlar ve ölüler" arasındaki en büyük romancı olarak tarif etti.[7] 1880'lerin sonunda bir Alman yazar araştırma yapmak üzere Yasnaya Polyana'ya doğru yola çıktı. Tolstoy'un ilk biyografisi, daha Rusya'da bile çıkmadan iki yıl önce Berlin'de, 1892 yılında yayımlandı.[8] Tolstoy altmış dört yaşındaydı.

1880'lerde şiddete karşı direnmeme ve herkesi kardeşinmiş gibi sevme öğretilerini biçimlendirirken Tolstoy'un hayatı köklü biçimde değişmişti. Tam bir içki karşıtı ve etyemez olmuş, sigarayı ve avlanmayı bırakmış, parayla ilgisini mümkün mertebe kesmişti. 1890'larda hayatına yön veren itkiler bir kez daha değişecek, altmış beş yaşında bisiklete merak salmakla kalmayacak, dünyanın dört bir yanındaki okurlarından gelen devasa mektup yığınlarında kendisine yardımcı olsun diye de bir sekretere ihtiyaç duyacaktı. Rusya'nın dört bir tarafında zulüm gören tarikatçılarla ilgilenmeye başlayarak hükümetle boy ölçüşünce, hükümet yetkilileri en yakın taraftarlarını sürgüne göndererek, kendisini de Ortodoks Kilisesi'nden aforoz ettirerek –bu onun ününü artırmaya yaradı– cevap verdiler. 1890'lara gelindiğinde

1908'de yayımlanmış, Tolstoy'u "çalışırken" gösteren bir karikatür.

Rus yaşamına yön veren güçler de değişti. 1894'te giderek artan toplumsal ve siyasi huzursuzlukların, günlük hayatta devrime yol açan hızlı teknolojik değişimlerin arasında, son Romanov olan II. Nikolay tahta geçti. Tolstoy 1910 yılında ölmeden önce, kamerayı, otomobili, gramofonu, daktiloyu görecek kadar yaşadı, hatta Çehov'la telefonla konuştu.

Hayatının bu son ateşli döneminde, kurmaca yazacak kadar zaman bulmuş olması da dikkate değerdir, üstelik de bazen sağlığı son derece kötü olduğu halde. 1899'da tamamladığı *Diriliş*'ten başka, birkaç öyküyü mükemmel hale getirdi, sanatın anlamına dair sağlam bir inceleme kaleme aldı. Bu eserler, III. Aleksandr'ın yönetimi altındaki gibi gerici kalmış çarlık rejiminin ahlaksız uygulamalarına karşı yazdığı dinî makaleler ve sert eleştirilerle eş zamanlı yazılmışlardı. Hayatının sonunda Tolstoy'un asıl projesi, en çok

sevdiği yazarların ve filozofların gündelik hayata dair özdeyiş ve atasözlerinden oluşan hacimli bir derleme yapmaktı. Hayatının son on beş yılını çoğunlukla mutsuz geçirdiği için onlarla kendini avutmak istiyordu. Ailesine karşı hâlâ sorumluluk hissediyordu, ama meteliksiz, tövbekâr bir *Strannik* olarak yola çıkmayı arzularken, bir zamanlar sürdüğü derebeyi hayatının tuzaklarına katlanmayı sonsuz derecede acı verici buldu. Arkadaşı Vladimir Çertkov onun işleri üzerinde daha fazla etkili oldukça, Tolstoy'un karısıyla ilişkisi giderek kötüleşti.

Anne babasının dairesi Kremlin'de olsa da, Sonya oldukça mütevazı bir çevrede büyümüştü, Tolstoy'la evlendiği zaman bu yüzden Yasnaya Polyana'ya çabucak uyum sağladı. Ne var ki evin çok sade döşenmiş olması gelen ziyaretçileri hep şaşırtıyordu. Örneğin Sibirya'yı baştan başa geçtikten sonra 1886 Haziranı'nda Yasnaya Polyana'ya gelmiş gözüpek gezgin George Kennan, Tolstoy'un çalışma odasını biraz daha ihtişamlı bulmayı umduğunu gizlemiyordu:

> Zemin çıplaktı; mobilyalar eski tarzdı: İki üç tane basit iskemle, yeşil marokenle kaplı geniş bir divan veya kanepe, üzerinde örtü olmayan ucuz küçük bir masa. Hemen kanepenin arkasındaki girintide [Tolstoy'un ağabeyi Nikolay'ın] mermer bir büst[ü] vardı, odada bulunan tek resimler Dickens'la Schopenhauer'in küçük oyma portreleriydi. Bu odadan ve içindekilerden daha basit ve süssüz bir şey hayal etmek imkânsız olurdu. Lüks ve servetin kanıtlarına Doğu Sibirya'daki birçok köylü kulübesinde bile daha çok rastlanabilirdi.[9]

Anna Armfeldt Kennan'dan, Kara'daki hükümlüler madenindeki kızı Natalya için *İtiraflarım*'ın bir nüshasını yurtdışına çıkarmasını istemişti. Kennan da Rusya'nın Sibirya'da uyguladığı ceza sistemini gördüğünde öylesine şaşırmıştı ki bu onu çarlık rejimine karşı sesini yükseltmekten çekinmeyen bir muhalif haline getirmişti. Bu yüzden de Tolstoy, onun söylediklerine yakından ilgiliydi. Kennan'ın *Siberia and the Exile System* [Sibirya ve Sürgün Sistemi] isimli kitabı 1891'de yayımlanır yayımlanmaz yazarıyla birlikte Rusya'da yasaklandı.

Sonya'nın lüks bir yaşam sürmesi gerekmiyordu, hatta yemek zamanı Yasnaya Polyana'daki sayıları artmış etyemezler ve kocası için özel yemek hazırlama gibi ek bir yükle uğraşmak zorunda oluşuna da aldırmadı. Tanya ve Maşa da babaları gibi vejetaryen olmuşlardı, başta Çertkov olmak üzere tüm Tolstoycular et yemeyi reddediyorlardı. Hayat dolu partneri Natalya Nordman'ın bir seferinde çimen ve ottan oluşan bir diyeti teşvik ettiği ressam

Repin gibi, Tolstoy'un sadık dostları da etyemezlerdi.[10] Bunların tümünü iyi kötü hoş görebilen geleneksel Sonya, kocasının taraftarlarına bir türlü ısınamadı. 1890 Ağustosu'nda günlüğüne şu notu düşüyordu: "Lev Nikolayeviç'e bağlanmış olan şu insanlar ne kadar da iticiler! Aralarında bir tane normal insan yok!"[11] Genel olarak Tolstoycuları, kendi çevresinden olan *svetskiye*'leri̇n (kibar toplum) tam tersi olarak değerlendiriyordu ve "ışık", "toplum" ve "dünya" anlamına gelen *svet* kelimesi üzerinde oyun yaparak onlara *tyomnye* (karanlık) ismini taktı. Sonya, *Özlü İncil* ve *İtiraflarım*'ın korsan nüshaları dolaşıma girmeye başladıkça *tyomnye* Tolstoycuların saklandıkları yerden çıktıklarını fark etti. Başlangıçta, usul erkan bilen soylu Çertkov'u, tüm ailenin dostu olan sanatçı Nikolay Ge'yi (1894'te öldü) ayrı tuttu. Uysal ve zeki olan Pavel Biryukov'u da (Paşa) hoş gördü. Ne var ki tarikatçıları ve köylüleri uğraşılmaz buluyor, kocasının mıknatıs gibi çektiği, geleneksel şekilde meslek sahibi olmayı başaramadıklarından bağnaz müritler haline gelmiş, toplum dışı, uyumsuz insanlardan kesinlikle kaçıyordu. Örneğin, Sonya'nın günlüğüne kaydettiğine göre, ocak ayında buz gibi bir günde kapı sabahın dördünde çaldı, bütün ev halkı uyandı. Gelen ziyaretçinin, kızları Tanya'yla evlenmeye can atan üstü başı dökük, pireli bir *tyomnıy*' olduğu ortaya çıktı.[12]

Onlardan hiç hoşlanmamasına karşın Sonya, *tyomnye* Tolstoycuların arasında yaşamayı öğrenmek zorunda kaldı. Kocasının ilk sadık taraftarlarından biri de, aşırı disiplinli Moskova kızlar okulunda evlenmemiş bir öğretmen olarak çalışan, kendisiyle aynı yaştaki Mariya Aleksandrovna Schmidt'ti. 1884 Martı'nda bir gün Mariya Aleksandrovna arkadaşı Olga Barşeva'yla birlikte Tolstoy'un kapısında bitmiş, kendi *İncil*'inden bir nüsha vermesini rica etmişti. Tolstoy İncil'in daha elyazması halinde olduğunu söyleyince, onu temize çekmekten büyük zevk duyacaklarını söylemişti. Böylece iki arkadaş elyazmasını bölüşerek Tolstoy'un çalışma odasında birkaç gece geçirip onun fikirlerine aşina oldular. Çok geçmeden Mariya Aleksandrovna, Tolstoy'un o zamanki asıl nüshacısı Aleksandr İvanov'a yardımcı olarak işe alındı. Aleksandr İvanov sık sık içki alemlerine kaçan eski bir subay olduğundan, çok geçmeden Mariya Aleksandrovna'ya gerek duyuldu. Ayık olduğu zamanlarda eski subay iyi iş çıkarıyordu, ama Tolstoy onu sürekli kenar mahallelerden toplamak zorunda kalıyordu.[13] Tolstoy'un *İncil*'ine inanmaya başlayınca Mariya Aleksandrovna'nın hayatı köklü biçimde değişti. Öteden beri ateşli bir Ortodoks Hıristiyan'dı, ama şimdi ikonları kaldırıp yerine Tolstoy'un portresini astı.[14] Öğretmenlikten de istifa etti, Olga'yla birlikte Kafkasya'daki ilk Tolstoycu komünlerden birine katılmaya gitti. 1893'te Olga ölünce yeniden kuzeye döndü. Bu zaman zarfında, samimi arkadaşı olduğu Tolstoy'un ya-

kınında olmak istedi. Tatyana Lvovna'ya yeni miras kalmış arazi üzerinde, Yasnaya Polyana'dan beş kilometre uzaktaki, çatısı sazlarla örülü küçük bir *izba*'ya yerleşerek ömrünün sonuna kadar Tolstoycu bir yaşam sürdü. Bazen, Tolstoy'un kız kardeşi manastırından çıkıp yıllık ziyaretini yaptığında o da Yasnaya Polyana'ya gelirdi, yemeklere düşkünlüğüyle meşhur Mariya Nikolayevna'nın toparlaklığıyla onun iskelet gibi vücudu derin bir tezat oluştururdu. Lahana çorbası ve hububattan başka bir şey yemeyen kanaatkâr perhiziyle, aslında rahibeye daha çok benzeyen Mariya Aleksandrovna'ydı.[15]

Mariya Aleksandrovna ineği Maneçka ve sebze bahçesinden ekip biçtikleri sayesinde alnının teriyle münzevi gibi yaşamaktan zevk alıyordu, ama başka Tolstoycular bir örgütün parçası olmanın yaratacağı güven duygusunu istiyorlardı. Çoğaltılıp dağıtılması şöyle dursun, 1893'te *Tanrının Egemenliği İçinizdedir* daha tamamlanmadan önce, bir Tolstoycu kongrenin elinin kulağında olduğuna dair asılsız dedikodular dolaşmaya başladı. Bu fikir Tolstoy'u hem dehşete düşürdü hem eğlendirdi. "Bu harika!" diye haykırdı. "Biz de bitiverelim bu kongrede, bir çeşit Kurtuluş Ordusu kurarız. Bir de üniforma alırız; armalı şapkalar. Belki beni de general yaparlar. Maşa mavi pantolonlar dikebilir bana."[16] Tolstoy doğruluğuna inandığı şeyi belirleyip bunu açığa vurmaktan, böylece yolu göstermekten memnundu, ama herhangi bir şeyin önderliğini yapmak istemiyordu; bütün mesele örgütlerden kaçmaktı. Ülküsel dünyasında aslında hiçbir kurum olmayacaktı, ama onun fikirlerine kapılmışların arasında bir hareketin doğmasını engelleyemedi, taraftarlarının birçoğu da bağnaz kimselerdi. Sonya'ya göre Tolstoyculuğun hoşa gitmeyen bir başka tarafı da, kocasının ayak izinden gidenlerin pasif direniş fikrine sıkıca sarılmalarına neden olan "militanlık"tı. Böyle yaparak kendilerini Rus hükümetinin tam karşısında bir konuma koyuyorlardı. Bu hareketlerin kaçınılmaz olarak hiç hoş olmayan yansımaları oluyor, ne var ki bunlar Tolstoy'u toplum yelpazesinin her iki ucundaki insan hakları için daha gayretli bir mücadele başlatması konusunda galeyana getirmekten başka bir işe yaramıyordu.

Tolstoy'un doğrudan desteğini almış olanlardan biri (karşı tarafa geçip devrimci olmadan önce) Tolstoycular arasında önemli bir figür haline gelmiş Prens Dmitriy Hilkov'du.[17] St. Petersburg'daki itibarlı Corps des Pages'dan (Pajeskiy Korpus) mezun Hilkov, Rus ordusunda albay olarak atanmış en genç subaydı.[18] Kendisinden dört yaş büyük olan Çertkov gibi Hilkov da parlak bir askerî kariyere sırtını döndü. 1884'te ordudan istifa ettiğinde, Kazak alaylarında görevliyken Türk-Rus Savaşı'nda bir Türk askerini öldürmesi, Kafkasya'ya yerleşmiş tarikatçılarla temas kurması onu taviz vermez bir savaş karşıtına, tam Tolstoy'un istediği gibi bir Hıristiyana dönüştürmüş-

tü. *İnancım Neden İbarettir*'den ilham alarak Harkov ilindeki mülküne gitti. Toprağını gerçek değerinin çok altında bir fiyata köylülere sattı. İçinde yaşayabileceği küçük bir çiftlik evi yaptı kendine, sonra da Batı tarzı giysilerini çıkarıp attı, toprağı ekip biçtiği basit bir hayat sürmeye başladı. Hilkov 1887'de, yirmi dokuz yaşındayken Tolstoy ile buluşmak için Moskova'ya gitti ve onunla hemen dost oldu.[19] Hilkov'un tarikatçılara, azınlıkta kalmış ırklara, ordudaki (Kırım Savaşı'ndan beri şartları neredeyse değişmemiş) erbaş sınıfına göstermiş olduğu alaka, gizli polisin ilgisini çoktan çekmişti, Tolstoy'la arkadaş olduktan sonra da daha sıkı gözetlenir olmuştu.

Çatısı sazlarla örülü küçük çiftlik evini Tolstoycu Hıristiyanlığın mahalli merkezine dönüştürdü. Köylüler Tolstoycu kutsal kitapların önemli metinlerini okuyabilsinler diye bir kütüphane açtı. Tüm bu faaliyetler toprak sahipleri ve din adamlarında düşmanlık duyguları doğurdu. Olaylar 1891 yılında çığırından çıktı. Hilkov'un bölgedeki başarılı misyonerlik faaliyetlerinden sonra, martta Harkov Katedrali'nde Tolstoy afaroz edildi, ağustosta Hilkov, Tolstoy'a gönderdiği mektupta vaftizi tartıştığı Kronstadtlı Peder İoann (John) ile soğuk buluşmasından söz etti.[20] Harkov'a ziyarete geldiğinde, halk tabakasından epeyce bir insanı kendine çektiğinden, bu karizmatik papazı gözüne kestirmiş, annesinin isteği üzerine de gidip onunla buluşmaya razı olmuştu. Ama görüşme hiç de iyi gitmemişti. Hilkov'un annesi, oğlunun yapmış olduğu evliliği kilisede takdis ettirmemesinden dolayı çok kızgındı. Çünkü bir yaşındaki oğlunu da vaftiz ettirmemiş, böylece bebeği yasa gereği alması gereken unvandan mahrum etmişti. Baştemsilcisi Konstantin Pobedonostsev kasımda III. Aleksandr'a yazarak, çoktan karışıklıkların başlamış olduğu bir bölgede, Tolstoyculuğun köylüler üzerindeki tehlikeli etkisine dikkati çekerek onu uyardı. Hilkov'un mıntıkasındaki 6000 kilise üyesinden sadece beş yaşlı kadının kiliseye gittiğini, çok sayıda insanın orduya yazılmayı reddettiğini yazdı.[21] Yetkililer bu kez hızlı hareket ettiler. 1892 Ocak ayında Hilkov Tolstoy'u kıskandırarak Kafkasya'ya sürüldü, ne var ki bu duygular sonraki yılın ekiminde yatıştı. Hilkov'un annesi, Kronstadtlı Peder İoann'ın lütfuyla, polis memurlarının eşliğinde Kafkasya'ya vardı. Prenses Hilkova, üç buçuk yaşındaki erkek torunuyla iki yaşındaki kız torununu dehşete düşmüş ana-babalarından alıp St. Petersburg'a geri getirdi ve onların rızası olmaksızın vaftiz ettirdi.[22] Tolstoy bunu protesto etmek için III. Aleksandr'a bir mektup yazdı, Hilkov'un karısı da St. Petersburg'a gidip Çar'a bizzat başvurdu ama protestolara karşın bir sonuç çıkmadı.

Gelgelelim, Hilkov'un Tolstoyculuk görevi netice verdi. Köylü öğretmen Yevdokim Drojjin, 1889'da Kilkov'la tanışmasının hemen ardından Tolstoy-

culuğa döndü, iki yıl sonra da orduya çağrıldığında askere yazılmayı reddettiği için hapse atıldı. Dinî gerekçelerle askerliği reddeden başka vicdani retçiler de vardı ama Tolstoy Drojjin'e özellikle ilgi gösterdi; on iki ay tek başına hücreye kapatıldığında, sonra da Voronej cezalandırma taburunda hizmet etmek için gönderildiğinde onun adına çok endişelendi. Drojjin'i ziyaret ettiğinde Çertkov'un da fark ettiği gibi, şartlar sahiden çok kötüydü, normal bir hapishaneye nakledilmesi için başarılı bir kampanya yürüttü ama çok geçti. 1894 Ocak ayında, yirmi sekiz yaşındaki Drojjin dokuz yıllık cezası başlarken veremden öldü. Tolstoyculuk ilk şehidini ilan etmiş oldu, tarihçiler ve hagiyograficileri eyleme geçmeye hazırdılar, tıpkı gözlerini şahin gibi onlara dikmiş gizli polisler gibi. Haziranda Tolstoy'un taraftarı Yevgeniy Popov'un Moskova'daki evi Drojjin hakkında yazdığı kitabı tamamladıktan sonra polis tarafından arandı ve elyazmasına el kondu. Birkaç ay sonra Rus basınına Drojjin hakkında yazılmış hiçbir şeyi basmama emri verildi.[23] Popov yine de, başka bir yere dikkatlice saklanmış müsveddelerden yararlanıp kitabını diriltmeyi başardı, Tolstoy da bir önsöz yazarak onu tamamladı. Rusya'da sansürü aşma şansı olmadığından kitap 1895'te Berlin'de basıldı.[24]

Permli yoksullaşmış bir soylunun oğlu olan Popov, sayıları giderek artan Tolstoy'un taraftarları arasına 1886'da yirmi iki yaşındayken katıldı. Hayatın anlamını ona Tolstoy'un söyleyebileceğinden emin olarak bir gün Yasnaya Polyana'ya giden bir trene atladı, onu bulup konuştu. Çok geçmeden etyemez olmuş, toprağını sürmeye başlamıştı. Popov, kocasının inançlarını paylaşmayan zengin karısından ayrıldıktan sonra bir Tolstoycu koloniden ötekisine giderek bir gezgin hayatı sürdü. Sonra Aracı'da çalışmak için Moskova'ya gitti. Popov, 1889 yazının başında Moskova'dan Yasnaya Polyana'ya her yıl yaptığı üç gün süren yürüyüşte Tolstoy'a eşlik ettiğinde, onu daha iyi tanıdı. Böylece Tolstoy, eve kadar tam 193 kilometreyi yürümeye üçüncü kez girişmiş oluyordu. En gerekli eşyaları küçük bir bohçaya koyuyor, yanına defter ve kurşunkalem alıyordu. Böylece yol boyunca duyacağı hikâyeleri, ilginç fikirleri not edebiliyordu. Konuksever köylülerin de tek gecelik misafiri oluyordu. Tolstoy böylelikle köylülerin kitleler halinde şehirlere göçmesine neden olan ve Rusya'nın kırsal bölgelerine izinsizce sokulan demiryollarını protesto etmiş oluyordu.

Popov, Aracı için çalışmak dışında, Çertkov'un Voronej ilindeki malikânesinde, Tolstoycu hareketin anakarargâhında da bir süre çalıştı. 1892'de bir süreliğine Yasnaya Polyana'da Tolstoy'un müstensihi olarak görevlendirildi, Begiçevka'da açlığa yardım işine o da katıldı. Drojjin hakkındaki kitabı yazdıktan sonra, Aracı için Lao Zi'nin *Tao Te Ching*'inin Rusça çevirisi üzerinde Tolstoy ile birlikte çalıştı. Tolstoy'un çok özen gösterdiği bir projeydi

bu. Victor von Strauss 1870'te *Tao Te Ching*'in ilk Almanca çevirisini yapmıştı, Popov'un Rusçaya çevirdiği metin buydu.[25] Tolstoy, Popov'un çevirisini kontrol etti, *Tao Te Ching*'deki temel öğretinin yüce dinlerin hepsinde aynı olduğunu açıkladığı bir giriş yazısı yazdı. Daha 1870'lerde Aisopos'un kıssadan hisseli masallarını çevirirken özlerini damıtabilmek için kılı kırk yardığından, Lao Zi'nin sezgilerinin ona neden cazip geldiğini anlamak zor değildir. Çünkü meşakkatle edinmiş olduğu inançlarıyla uyum içindeydi:

> Takılar takınmış, cafcaflı giysiler giymiş,
> silah taşıyan
> çok içen ve çok yiyen
> bir sürü şeyleri, paraları olan
> insanlar:
> utanmaz hırsızlar.
> Tabii ki yolları yol değil.[26]

Tolstoy'un Doğu dinlerine ilgisi sadece hayatının sonlarına doğru arttı. Bazıları, onun arındırılmış inanç sisteminin Hıristiyanlıktan çok Budizmle ortak noktası olduğunu iddia eder.[27]

Popov, Lao Zi'yi çevirdikten sonra, ceza taburundaki ceza döneminin ardından Sibirya'ya sürülmek üzere olan Tolstoycu bir başka vicdani retçinin davasını ele aldı. 1894 Aralık ayında Moskova'daki merkez aktarma hapishanesinde onu ziyaret ederken, yarı köylü yarı Kazak gibi giyinmiş üç adam ilgisini çekti.[28] Bunlar Duhoborlardı (Kutsal Ruh adına güreşenler) ve liderleri Pyotr Verigin'le buluşmak için Kafkasya'daki evlerinden kalkıp gelmişlerdi. Verigin kimin Duhoborların lideri olacağı üzerine çıkan anlaşmazlıklardan dolayı Arhangelsk'in kuzey ilinde yedi yıl sürgün cezası çekmiş, şimdi de kendisini bekleyen diğer yedi yıllık sürgün cezası için Sibirya'nın Tobolsk ilindeki Berezov'a gönderilmek üzereydi. Popov kendini üç Duhobor'a tanıttı, başından geçenleri duyunca hemen Tolstoy'un da gelebileceği bir toplantı ayarladı. Kaderlerin değişeceği bir karşılaşma olacaktı bu.

Tarihî kayıtların noksanlığı kökenlerini izlemeyi güçleştiriyor ama Duhoborlar, 18. yüzyılda bir zaman Rusya'nın güney sınırları boyunca yerleşmeye zorlanmış, Ukrayna'daki dinî açıdan muhalif, birbirine benzemez gruplardan türemiş gibidir. Kendilerini ayrı bir topluluk olarak ancak I. Nikolay zamanında ifade ettiler ama 1830'larda imparatorluk emriyle, Rusya İmparatorluğu'nun uzaklardaki, Osmanlı İmparatorluğu'yla sınır olan yeni Kafkasya topraklarına yerleşmeye zorlandılar yeniden. Köylü birçok tarikat

gibi, Duhoborlar da meşakkat gerektiren, alçakgönüllü, kanaatkâr yaşamlarından dolayı itibar kazandılar. Tıpkı Tolstoy gibi, "Tanrının Egemenliği İçinizdedir"e inandıklarından, insan hayatının kutsallığına saygı duydular. Böylece yalnızca silahlanmaya karşı çıkmakla kalmayıp, savaş sırasında devlete destek oldukları için Rus Ortodoks Kilisesi'ne neredeyse tüm yönleriyle karşı geldiler. Bu, bireysel vicdanların sesini dinleyerek doğru yolu bulmak için bütün ayinleri, kutsal törenleri, ruhban sınıfını, kutsal binaları, hatta kutsal kitapları reddetmek anlamına geliyordu. Duhoborlar, Rusya hükümetiyle ilk ciddi çatışmayı, zorunlu askerliğin Kafkasya'ya girdiği 1887'de yaşadılar, bütün Rus vatandaşlarının Çar'a bağlılık yemini etmelerinin istendiği 1894'te durum daha da kötüleşti.[29]

Duhoborlarla ilk buluşma öncesinde, Tolstoy onlar hakkında çok az şey biliyordu, çünkü varlıkları resmî olarak hoş görülmemiş ve belgelenmemişti. Sibirya'ya hareket etmeyi beklerken hüküm giymiş bir suçlu gibi hapsedilmiş Verigin'in kendisiyle buluşamadı, ama 9 Aralık 1894'te Popov ve Biryukov, Verigin'i yolcu etmek için gelmiş üç Duhobor'la yapılan toplantıda ona eşlik ettiler. Tolstoy Duhoborların özel mülkiyet, kurumsallaşmış din, dünyevi yetki, pasif direniş gibi konularda kendi fikirlerine çok yakın düşündüğünü keşfedince keyfi yerine geldi. Verigin aynı keşfi zaten yapmıştı. Tolstoy'un yasaklı dinî yazılarını (kutup bölgesindeki siyasi sürgünlerle temas yoluyla temin edilmişti) okumadan önce bile, Verigin Duhoborları tütün, alkol ve et yemeyi bırakmaları konusunda teşvik etmeye başlamıştı. Şimdi Tolstoy'un yazılarında derli toplu olarak ifade edilmiş ilkelerin hayata uyarlanmasının, Duhoborların hükümete karşı direnmeleri için etkili bir silah olacağını anlamıştı. Toplu direniş için çeşitli yollar düşünmeye başladı.[30]

Çertkov o aralık ayında Moskova'dan geçti. Dmitriy Hilkov'un çocuklarının ana-babalarına döndürülmesi için kampanya başlatmayı planladığı St. Petersburg'a gidiyordu. Tolstoy'u kendisi ve Aracı'yla bağlantılı diğer Tolstoycularla fotoğraf çektirmeye razı etti. Popov ve Biryukov'dan başka, ilahiyat okulundan ateist olarak mezun olmuş bir başka papaz çocuğu İvan Tregubov ile babası mühendis olan İvan Gorbunov-Posadov adında iki acemi genç de vardı.[31] Tolstoy'un sadık kızları Tanya ve Maşa, bu grup fotoğrafını Çertkov'un gizli kapaklı ayarlamasına içerlediler; sanki "öğretmenleri" yanındaki bu beş erkek Tolstoycu, babalarının sırlarını paylaşıyor, onun faaliyetlerine tamamen katılıyor gibi görünüyordu. Sonya'ya gelirsek, bu kadarı da fazlaydı, öğrenir öğrenmez doğruca fotoğraf stüdyosuna gitti, negatifleri aldı ve onları tahrif etti. Sabahın üçüne kadar oturup elmas küpelerinin tekiyle resimden Tolstoy'un yüzünü kazımaya çalıştı. Bir okuldaki öğrencile-

rin grup olarak fotoğraf çektirmelerinde sorun yoktu ama Tolstoyculuğun kurumsallaşması fikri iğrenç geliyordu. Kocasının, şüpheli tipler onunla fotoğraf çektirsin diye büyük bir yazar olmadığını düşünüyor, binlerce insanın bu fotoğrafın nüshalarını satın almak isteyeceğinden korkuyordu.[32] Tolstoy boyun eğdi buna ama Çertkov, bu ilk grup portresinin kaybını fazlasıyla telafi etti, Thomas Tapsell adında profesyonel bir fotoğrafçıyı Rusya'ya getirip bu ulu adamın sonraki kuşaklar için yüzlerce fotoğrafını çektirdi. Tolstoy kendini beğenmiş bir adamdı, buna da boyun eğdi.[33]

Tolstoy Duhoborlarla buluştuğu ay yeni bir öykünün son rötuşlarını yapmaktaydı. "Efendi İle Uşak" (Kitabın Rusça adı "Hozyayin i rabotnik" kelimesi kelimesine "Efendi ve İşçi" demektir) tipiye yakalanmış varsıl bir toprak ağasının, bencil, tamahkâr hareketlerinin kefaretini ezilmiş köylüsü için hayatını feda ederek ödemesini konu alır. Tolstoy'un bu öyküsünü pahalı Petersburg dergisi *Severny Vestnik*'te [Kuzey Postası] (yıllık abone ücreti on üç rubleydi) parasız yayımlayacağını duyan Sonya patladı. Editörü genç bir kadın olduğundan, kendini ihanete uğramış hissedip kıskançlık duydu. Kocasının yazacağı yeni romanın haklarını o istiyordu. Birçok dramatik "intihar teşebbüsü"nün ilkinde, ocak ayında gecenin derinliklerinde, üzerinde sadece geceliği, ayağında da terlikleriyle karlı yolda koşmaya başladı.[34] Tolstoy onu eve geri getirdikten sonra geçici olarak barış sağlandı, karısının isteklerini kabul etti. *Severny Vestnik*'te görünmesinin yanında bu yeni öykü, hem Sonya'nın yayımladığı toplu eserlerin on üçüncü cildinin sonunda ek olarak (tanesi elli kapikten on bin kitap birkaç günde satıldı) hem de Aracı tarafından basıldı (dört beş gün içinde, o fiyatın yarısı bile olmayan bir fiyattan 15 bin kitap daha satıldı). Üç kapike kadar ucuzlamış bir "halk" baskısı birkaç baskı yaptı.[35]

Sonya'nın intihar teşebbüsleri ilgi çekmek için yapılmış umutsuz tertiplerdi; durmadan hasta olan altı yaşındaki Vaneçka'ya bakmanın yarattığı gerginlik, evliliğini sürdürme ve dört küçük çocuğu tek başına büyütme mücadelesi onun bitirmişti. Öykü basılmadan hemen önce, para ve kişisel sadakat gibi önemsiz konular olduysa bile, Tolstoy ailesi feci bir kayıp yaşadığı için bunlar bir kenara itildi. Yedinci doğum gününe birkaç gün kala en küçük oğulları Vaneçka kızıl hastalığından öldü. Bu kez anne ve babanın ikisi de yıkıldı, narin Vaneçka melek gibi, olağanüstü iyi bir çocuk olduğundan ve babasına benzediğinden ailede herkes ona tapardı. Tolstoy, kendisi öldükten sonra onun işini Vaneçka'nın sürdüreceğine dair hayallere kapılmıştı sahiden de. Tolstoy'un manastırdan çıkıp Moskova'ya onları ziyarete gelmiş kız kardeşi Maşa, son saatlerinde Vaneçka'nın başından ay-

rılmadı, dualar okudu, uzun sarı saçlarını taradı, öldükten sonra ona beyaz bir gömlek giydirdi. Acıdan uyuşmuş Sonya, Tanya'ya yazdığı mektupta Vaneçka'nın göğsüne küçük bir ikon yerleştirdiğini, başında geleneksel olarak mum yaktığını anlattı. Üç gün boyunca çocuk odası çiçeklerle doldu, sonra da yine kızak yolculuğuyla kuzeye, Vaneçka'yı kardeşi Alyoşa'nın yanına gömmek için Pokrovskoye'deki Aziz Nikolay Kilisesi'nin mezarlığına gittiler.[36] Maşa bir dostuna, "Annemin acısı büyük," diye yazarak şöyle devam etti. "Vaneçka onun hayatıydı, tüm sevgisini ona vermişti. Anneme yardım edebilen tek kişi babam. Bunu yapabilecek yalnızca o. Ama o da çok acı çekiyor, durmadan ağlıyor." Gerçekten de Tolstoy için bu ölümün acısı ağabeyi Nikolay'ınkine denk olmuştu.[37]

Vaneçka'nın ölümü, anne ve babası için büyük bir dönüm noktası oldu. Vaneçka için çektikleri acı ikisini bir araya getirdi, Tolstoy o yaz Sonya'yı dinlenmesi için Almanya'ya götürmeyi düşündü (Sonya hiç yurtdışına çıkmamıştı ve Bayreuth'ta Wagner'in *Nibelung'un Yüzüğü*'nü dinlemeyi çok istiyordu, ama muhtemelen Rusya'ya tekrar dönmelerine izin verilmeyeceği açıktan belli olunca planı rafa kaldırmak zorunda kaldılar.[38] Sonya bir yılı aşkın bir süre günlük yazmadı, bir daha da asla kendini toparlayamadı. Tolstoy ölümle nasıl başa çıkılabileceğine dair günlüğüne notlar düşmeye başladı. Çiçeksiz, tercihen papazsız, kesinlikle ölüm ilansız, gösterişsiz bir mezara gömülmeyi arzuluyordu.[39] Acısıyla başa çıkmak için klasik bir unutma tekniğine başvurdu: Bisiklete binmeyi öğrendi.

Tek tekerin yerini alacak, ticari açıdan da büyük başarı kazanacak İngiliz yapımı "güvenli" bisiklet, Rusya'da rağbet görmeye başlayan yeni bir taşımacılık biçimiydi. Tolstoy kendine bir Rover edinip (1885 yılında Coventry'de modern bisikletin mucidi John Starley tarafından geliştirilmiş ilk yaygın örnek) ders almaya başladı.

Bu dersler, Tolstoy'un bir zamanlar eskrim öğrenmiş olduğu, resmî geçitler için kullanılan Kremlin'in önündeki uzun klasik yapıda, Moscow Manej'deydi. Tolstoy, yüzünde gayet dikkatli bir ifadeyle, diğer kursiyer bisikletçilerden ayrı, yalnız başına binerek ün kazandı. Polise yeterli bir sürücü olduğunu kanıtlayıp ehliyetini alır almaz şehirde pedal çevirme özgürlüğüne kavuşmuş oldu. Alicenap Yevgeniy Popov akıl hocasının böyle önemsiz bir faaliyete girişmesini onaylamadı, ama Tolstoy bisiklete binmeyi bir çeşit "masum deli dervişlik" olarak değerlendiriyor, diğer insanların altmış dört yaşında bir adamı tekerlerin üzerinde görünce ne düşündüklerine hiç aldırmıyordu.[40] O yaz Tolstoy bisikletini Yasnaya Polyana'ya götürdü, Tula'ya gidip geri gelerek epeyce yordu kendini.[41] Coşku duyduğu her şeyde olduğu gibi bisiklet bir

Sonya Tolstoya tarafından çekilmiş fotoğrafta Tolstoy 1898'de Moskova'daki evinin arka bahçesinde paten kayarken görülüyor.

müddet takıntılı sevdasına dönüştü, hatta piyanist besteci Sergey Taneyev'i bile bisikletle ilgilendirmeyi başardı. Otuz dokuz yaşında olan Taneyev, kimi zaman Tolstoy'la buz pateni yapmaya giden bir aile dostuydu.[42] Oldukça irikıyım olmaktan başka, uzağı hiç göremiyordu, birazcık da şaşıydı, o yüzden bir şeye takılıp düşer diye geceleyin refakatsiz sokağa çıkmaktan hoşlanmıyordu ama çok hevesliydi. Taneyev Sonya'ya piyano çalmak için de çok hevesliydi. Sonya acıdan kurtulmanın yollarını sporda değil müzikte arıyordu.

1895 yazında kız kardeşi Yasnaya Polyana'ya gelmediğinden, Sonya, Taneyev'e çok ucuz bir kira karşılığında ek binada yaşamayı önerdi. Taneyev

haziranda yanına yüzü kırış kırış olmuş yaşlı dadısı Pelageya Vasiliyevna ile on yedi yaşındaki kompozisyon öğrencisi Yuri Pomerantsev'i de alıp bir ayı orada geçirdi.[43] Kaldığı süre boyunca ev Taneyev'in enfes piyano müziğiyle çınladı. Bilmeden, Vaneçka'nın yasını tutan Sonya'nın duygusal koltuk değneği olmuştu. O bahar Tolstoy şefkatli ve özenliydi ama çok geçmeden yeniden kendi dinini yayma işine gömüldü. Zaman geçirmeyi istediği kişi Çertkov'du. Birbirlerine sık sık, bazen çok uzun mektuplar yazmaktaydılar. Dostluklarının ilk on yılında çok az buluşabilmişler, bu da sadece Çertkov malikânesinden St. Petersburg'a gidip gelirken Moskova'dan geçtiğinde olmuştu. 1894'te Tolstoy, Çertkov, narin karısı ve beş yaşındaki oğlu Vladimir (o da babası gibi Dima ismiyle çağrılıyordu) için Yasnaya Polyana yakınında bir daça bulunca her şey değişti. Sonunda Tolstoy ve Çertkov uzun yaz günlerinde kimsenin araya girip kesmediği sohbetlere girişebildiler. 1895 ve 1896'da Çertkovlar yaz aylarını bu evde geçirmek için geri döndüğünden, Sonya'nın Tolstoy'un duygusal yokluğunu katlanılmaz bulması şaşırtıcı değildir. Taneyev uysal, kimsenin işine burnunu sokmayan, kendini tamamen müziğine vermiş biriydi, çok yalnız olduğu aşikâr olan Sonya'nın dertlerini dinliyordu.

İlk başta Tolstoy buna pek aldırış etmedi; Taneyev'le birlikte epey satranç oynadılar, onun çok sevdiği klasik repertuarı eşsiz biçimde icra etmesinden çok hoşlandı. Taneyev Çaykovski ve Nikolay Rubinşteyn'ın öğrencisi olmuştu, 1875'te daha on dokuz yaşındayken, beste ve icrada Altın Madalya ile mezun olan ilk Moskova Konservatuvarı öğrencisiydi. O yıl Çaykovski'nin 1 Numaralı Piyano Konçertosu prömiyerinde solo çalmış, 1878'de Moskova Konservatuvarı'nda onun yerine öğretmen olmuştu (Skriabin ve Rahmaninov gibi birçok öğrenci yetiştirmişti). Rusya'da o dili nadir konuşanlardan olan, üstelik bu dilde şarkı sözleri, samimi ama sıkıcı günlük sayfaları da yazan Taneyev'in Esperanto aşkını da paylaştı Tolstoy. Tolstoy'un Esperanto'nun mucidi Lazar Zamenhof'u ve 1887'de bastırdığı *Lingvo internacia. Antaŭparolo kaj plena lernolibro* (Uluslararası Dil. Önsöz ve Eksiksiz Okuma Kitabı) isimli eserini çok övmüştü.

Yahudi Yerleşim Sınırı'ndaki Bialystok'ta, anadili Rusça olan Zamenhof, Esperanto'nun bütün dünyadaki insanlar arasında barış ve anlayış sağlayacağı hayaliyle Doktoro Esperanto (Doktor Umutlu) takma ismiyle yazıyordu. Tolstoy 1894'ün başında, bazı Esperanto âşıklarına yazmış olduğu mektupta, bu dile destek verdiğini ifade etmişti. Basıldıktan hemen sonra Zamenhof'un kitabını aldığını, iki saat içinde dili akıcı şekilde öğrenmiş olduğunu iddia etmişti. İşbilir Tolstoycular hemen, *Esperantisto* gazetesi-

ni de ideolojik bir platform olarak kullanmayı akıl ettiler. 1895 Mayısı'nda *Esperantisto* hem Tolstoy'un 1894 tarihli mektubunu hem de "Dinde Mantık Üzerine" isimli makalesini bastı. Rus hükümeti buna, gazetenin Nürnberg'deki merkezinden başka sayı gelmesini yasaklayarak karşılık verdi. Derginin altı yüz abonesinin dörtte üçü Rusya'da yaşadığından –aralarında Taneyev de olmalıydı–[44] ağustos geldiğinde *Esperantisto* kapanmak zorunda kaldı.

Esperanto'ya karşı duydukları ortak sevgi, bestecinin müzmin bir bekar olması gerçeğine karşın, Tolstoy'un talihsiz Taneyev'e yönelik saçma kıskançlık duyguları beslemesini engellemeye yetmedi. Taneyev'i yıllardır onunla birlikte armoni ve konturpuan çalışan, çoğu kez de yanından ayrılmayan genç talebesi "Yuşa" Pomerantsev'in çok sevdiği açıktı, ama bestecinin ömür boyu yanında olan kişi yaşlı dadısıydı. Eski bir öğrencisinin yorumuna bakarsak Taneyev "hanımlara" karşı içinde hem korku ve saygı hem de küçümseme duyguları taşıyordu. Evde kadın olduğunda dengesi bozuluyor, doğal davranamıyor, "içindekileri söyleyemiyordu".[45] Üstelik Taneyev'in bisiklete binmeye ilişkin yaptığı sevinçli yorumun da ("Bence, bisikletçinin aldığı hazzı yeni evlenmiş bir çiftin gerdek gecesinde yaşadıklarıyla bile kıyaslayamaz insan") Tolstoy'un yüreğine su serpmiş olması gerekir.[46] Hatta bazıları 1895 Ekimi'nde Mariinski Tiyatrosu'nda Taneyev'in sonu gelmez uzun operası *Oresteia*'yı (kısaltmayı reddettiği için repertuvardan çıkarılması uzun sürmemişti) prömiyerinde sonuna kadar oturup izlediği için Tolstoy'un karısına karşı fazla hoşgörülü olduğunu iddia edebilir.

Taneyev Sonya için bir vekil koca değil, olsa olsa Tolstoy'un yıllar önce elini eteğini çektiği, Yasnaya Polyana'daki günlük hayata dair konuları konuşabileceği biri olabilirdi. Karısının kendisinden çok genç bir adama yaltaklanarak rezil duruma düştüğünü hissetmiş olsaydı bile, Tolstoy yüce gönüllü davranabilirdi. Üstelik şimdi kendisi de aynısını yapıyordu, karısı yerine Çertkov'u sırlarının ve şefkatinin öznesi yapmıştı. Daha sonra Sonya kocasını, Çertkov'la eşcinsel bir ilişki yaşamakla suçlayacaktı.[47] Tolstoy'un, İngiltere'ye sınırdışı edildikten hemen sonra bu genç arkadaşına yazmış olduğu mektupların havası, karasevdaya düşmüş bir delikanlının mektuplarına benziyor olsa da ve bu sevgi Çertkov'un tarafında hiç değilse saplantılı bir bağlılıkla karşılık bulmuş olsa da bu asılsız bir suçlamadır.[48]

Vaneçka'nın ölümünden sonra Sonya'nın müziğe bağlanması Tolstoy'u birkaç yıl sonra *Sanat Nedir?* isimli incelemesinde tam olarak dillendireceği estetik üzerinde etraflıca düşünmeye itti. Ancak 1890'larda asıl görevi, şiddete başvurmayan bir Hıristiyan askeri olarak adalet ve hakikat için savaşmaktı.

Fikirlerinin yurtdışında da meyve vermeye başlıyor olması onu son derece memnun ediyordu. 1890'da John Kenworthy adında İngiliz bir işadamı, Tolstoy'un yazılarına Amerika'da rastlamıştı örneğin ve hayatını tamamen değiştirmişti. Amerika'ya yerleşip para kazanmak arzusundan vazgeçmiş, yurduna, İngiltere'ye dönmüş, Londra'nın East End bölgesinde yoksulların arasında çalışıp yaşamaya başlamıştı. 1893'te *Anatomy of Misery: Plain Lectures on Economics* [Sefaletin Anatomisi: İktisat Üzerine Anlaşılır Dersler] isminde bir kitap yayımladı. Amerikalı bir Tolstoycu olan, etyemez, barışsever avukat Ernest Crosby'ye göre, Kenworthy'nin hayatındaki en mutlu gün Tolstoy'dan ilk kez mektup aldığı gündü.[49] Tolstoy da Kenworthy'ye onunla iletişimde olmanın "bir keyif" olduğunu söyledi, kitabını yalnızca okumakla kalmamış, Rusçaya çevrilmesi için birini görevlendirmişti.[50]

1894 Mayısı'nda Kenworthy, yeni kurulmuş "Croydon Kardeşlik Kilisesi"nin fahri papazı oldu. Yönetim komitesinde yer alan bir üyeye göre "ateistler, spiritüalistler, bireyciler, komünistler, anarşistler, sıradan politikacılar, etyemezler, hayvanların canlı canlı kesilmesine karşı olanlar, aşı karşıtları gibi ne kadar tuhaf kişi ve topluluk varsa bu cemaatin içinde"ydi.[51] O yıl ekimde Tolstoy, otuzlu yaşlarının başında Inniskilling Fusiliers'ta* eski bir subay olan Arthur St John'dan bir mektup alınca, bir İngiliz taraftar daha kazandı. Burma'dan hastalık izniyle dönerken, *Tanrının Egemenliği İçinizdedir*'i okumuş, sonra da Tolstoy'a yazarak ordudan ayrıldığını, tarımsal bir topluluğa katıldığını bildirmişti. Tolstoy'un ona nasıl güçlü bir şekilde ilham verdiğini şöyle yazıyordu:

> Benim üzerimdeki etkisi öylesine büyük olmuştu ki iki üç ay içinde görevimden ayrılmış, kendimi birdenbire işsiz güçsüz ve askerlikten başka bir iş yapacak kapasitesi olmayan bir halde bulmuştum. Tolstoy'un eğer barış için çalışmayı istiyorsan, savaşa hazırlanmanın bir yararı yoktur sözü dışında hiçbir şeyden emin değildim.[52]

Tolstoy'un fikirleri tüm Avrupa'da kök salıyordu. 1895 Şubatı'nda onun dinî yazılarından derinden etkilendiği için vicdani retçi olmuş Albert Škarvan ismindeki yirmi altı yaşında bir Slovak doktorun haberini aldı. Škarvan askerlik yapmayı reddettiğinde, Habsburglu yetkililer önce onu Viyana'daki bir psikiyatri koğuşunda muayane ettirdiler, sonra askerî hapishaneye attılar.[53] Kenworthy, St John ve Škarvan pek yakında Tolstoy'un gayretli destekçilerine dönüşeceklerdi.

* Britanya ordusunun İrlandalı piyade birliği. (ç.n.)

Milliyetçi hareketin son zamanlarda güdülen Ruslaştırma siyaseti karşısında ivme kazanmaya başladığı, Rus işgali altındaki Finlandiya'da da Tolstoy'un ateşli bir destekçisi vardı. Bestekâr eniştesi Jean Sibelius gibi, Arvid Järnefelt de kendini Fin bağımsızlığına adamıştı ama Tolstoy'a sadakati daha büyüktü. 1880'lerin sonunda Moskova'da iki yıl Rusça çalışmış bir avukat olan Järnefelt, Tolstoy'un yazılarıyla ilk defa Helsinki'de devlet memuru olarak çalışırken tanıştı. Ailesinin isteklerine karşı çıkarak mesleğini bırakıp tam zamanlı bir çiftçi, yazar ve ayakkabı tamircisi oldu, hatta karısıyla sevişmeyi de bıraktı. Järnefelt Tolstoy'un bazı eserlerini Finceye çevirdi, kendi yazıları aracılığıyla da onun toprak reformuna dair fikirlerini vaaz etti.[54] 1895 Şubatı'nda hayatını konu alan *Heräämiseni* (Uyanışım) isimli, yeni bitirdiği kısa romanınını gönderdiği için, özellikle de neden yargıç olamayacağını tartıştığı ve onun da okuyabilmesi için Rusçaya çevirmiş olduğu bölüm için, Tolstoy kendisine bir mektup yazarak teşekkür etti.[55]

Yurtdışındaki kafa dengi Hıristiyanlarla ilişki kurmak Tolstoy'u mutlu etmişti, ama onun asıl kaygısı inançlarından dolayı zulme uğrayan Rusya'daki dost tarikat mensuplarıydı. 1895 Mayısı'nda, Tolstoy'un Duhoborlarla Moskova'da ilk kez buluşmasından birkaç ay sonra, Çertkov Kafkasya'da sürgün Dmitriy Hilkov'dan bir mektup aldı. On bir Duhobor asker-Paskalya yürüyüşüne gitmeyi reddetmişti, artık askerliğe devam etmek istemiyorlardı.[56] Haziranda, Verigin'in taraftarları zorunlu askerliği protesto etmek için toplu olarak silahlarını yaktılar. Ardından gemi azıya almış bir şiddet dalgası başladı. İki yüz Duhobor hapse atıldı, aileleri Tataristan, Ermenistan, Gürcistan toplulukları arasına dağıtıldı, köylerine saldırgan Kazaklar yerleştirildi. Tolstoy eyleme geçmeye karar verdi. John Kenworthy'ye gönderdiği, Duhoborlardan bahsettiği 23 Ekim tarihli mektup, neler olup bittiğini soruşturmak için Kafkasya'ya kadar gitmiş Biryukov tarafından yazılmış yazının düzeltilmiş versiyonuyla birlikte, Londra *The Times*'da yayımlandı.[57] O sonbahar Tolstoy Pyotr Verigin'e ilk mektubunu yazdı, Çertkov da Duhoborların hükümet tarafından zulme uğradığını gösteren belgeleri toplamaya başladı.

1893'te Aracı'nın yönetimini başkasına bırakmaya karar verdikten sonra Çertkov tüm gücüyle, Rusya'da baskı gören tarikatlara dair malzeme toplamaya başladı. 1902'de dört bin belgeyi içeren bir dosyası vardı.[58] Ayrıca kendini Tolstoy'un edebi mirasının korunması ve yayılmasına adamak istiyordu, ki hayatının geri kalanını bu işe adayacaktı. 1889'dan beri Tolstoy'un yazmış olduğu her şeyin nüshasını çıkartmakta, Yasnaya Polyana'dan görev bilir şekilde kendisine gönderilen her yeni elyazmasını da arşivine katmaktaydı. Şimdi

Tolstoy'un yasaklanmış bütün eserlerini İngiltere'de basmayı istiyordu. Ailesiyle birlikte oraya taşınmayı ölçüp biçmekteydi, ama John Kenworthy'nin, Kardeşlik Yayınevi'ni (Brotherhood Publishing Company) kurmak için Kardeşlik Kilisesi'nin papazlığını bırakmaya karar verdiğini duyunca, Tolstoy'u da rahatlatarak bu planı rafa kaldırdı. Aralık ayındaki buluşmada Kenworthy'ye Tolstoy'un yeni eserini İngilizce basma hakkı verildi, 1896 Şubatı'nda onun cemaatinden olan kimseler, Kafkasya'daki Duhoborlara ithafen yazdıkları destek mektubunu iletmesi için Tolstoy'a gönderdiler. Tolstoy'un da muhteşem kısa romanı *Hacı Murat*'ı yazmaya başladığı yıl 1896'ydı, 1904'e kadar bu romanın üzerinde çalışacak, ama roman öldüğünde bile hâlâ basılmamış olacaktı. Romanın geçtiği yer, Rusya'nın Çeçen ve Dağıstanlı dağlılarla savaşının sürdüğü Kafkasya'dır. Hikâye, tarihî bir vakayı –eskiden Şeyh Şamil'in en yakın adamlarından Hacı Murat'ın 1851'de Ruslar tarafından yakalanmasını– işlese ve Tolstoy'un Kafkaslarda geçirdiği kendi savaş deneyimlerine dayanmış olsa bile, yeni Hıristiyan inançlarıyla felsefi anlamda renklenmiş, Duhoborların kahramanca direnişinden de ilham almıştır.

Duhoborlar, II. Nikolay'ın Moskova'da taç giydiği, bunu izleyen kutlamalarda binlerce insanın ezilerek öldüğü veya yaralandığı 1896 yılı boyunca Tolstoy'un içini kemirmeye devam ettiler. İhtişamlı bir devlet töreniyle insanı dehşete düşüren bu manzaranın yan yana gelmesi, Rus dikta rejiminin her iki uca nasıl savrulabileceğini en ikna edici şekilde özetliyor gibiydi. O yıl aralık ayında, Biryukov ve Tregubov'un el vermesiyle Çertkov, Duhoborlara yardım çağrısını tamamlayabildi. Bu yardım çağrısını Tolstoy'un sonsözüyle birlikte 1897'nin başında İngiltere'de bastılar. Bir seferberlik başlatmak üzere Çertkov daha sonra Petersburg'a gitti, ama Rus hükümeti işe karıştı. II. Nikolay'ın taç giymesinden önce, Pobedonostsev gönderdiği bir mektupta Tolstoy'dan umudunu kesmişti:

> Leo Tolstoy'u bütün Rusya'ya ateizm ve anarşi mikrobunu yayarken düşünmek çok sinir bozucu! Sanki ruhunu şeytan ele geçirmiş gibi; iyi ama ona ne yapılması lazım? Kilisesinin, hükümetin ve devlet düzeninin düşmanı olduğu açık. Sinod'da, bütün aydınların Tolstoy'a taptığını gören ve duyan halkın aklındaki karmaşa ve kuşkuları önlemek için aforoz edilmesini önerenler var. Taç giyme töreninden sonra muhtemelen şu soru sorulacak: Tolstoy'a ne yapmalıyız?[59]

Soruya cevap verilmesi gereken an gelmişti. Bu noktadan on üç yıl sonra Tolstoy'un öleceği zamana kadar, Rus hükümeti izinden gidenleri cezalan-

dırarak onu yalnız bırakma siyasetini etkili bir şekilde uyguladı. 5 Şubat'ta Çertkov'un Petersburg'daki dairesi arandı, tarikatçıların işlerine yasa dışı karışmış olmak ve yıkıcı propaganda yaymak sebebiyle sürgüne gönderileceği kendisine bildirildi. Güçlü bağlantıları cezadan tamamen sıyırmasına yetmese de Sibirya'ya gönderilmemesini sağladı. Avukat olan ama devrimciliği seçen Simbirskli Vladimir Ulyanov o kadar şanslı değildi. III. Aleksandr'a karşı komplo düzenlemekten St. Petersburg'da bir hapishanede çürümekteydi ve aynı ay Yenisey Nehri kıyısında bir köye sürüldü (daha sonra kendisine bir başka azametli Sibirya nehri olan Lena'dan hareketle Lenin ismini verdi). Çertkov çok sevdiği bir ülke olan İngiltere'ye gitmek gibi nazik bir seçenekle karşı karşıyaydı. Biryukov ve Tregubov'a da yumuşak davranıldı: İmparatorluğun Baltık bölgelerindeki köylere sürüldüler.

Tolstoy yanına Sonya'yı da alarak, dostlarını yolcu etmek için St. Petersburg'a geldi; 1880'den beri bu şehre adım atmamıştı ve bu onun başkenti son ziyareti olacaktı. Gizli polis, sakallarını tarattığı Panteleimon Caddesi'ndeki berbere gidişi de dâhil, onun her hareketini rapor ederek epey eğlendi. Hatta Tolstoy'un giyim tarzına dair çok hoş ayrıntılarla raporlarını süslediler (bir gün kurşuni bir kemerle bağlanmış kısa bir palto, siyah pantolon, koyu gri örgü bir şapka; bir diğer gün, yakası kuzu kürkünden uzun bir palto, koyu gri pantolon, gri fötr şapka).[60] Gittiği her yerde başına kalabalıklar toplanıyordu, Moskova'ya geri dönmek için ayrıldığında tren istasyonunda alkış yağmuruna tutuldu. Görmekten hoşlanmadığı yalnızca iki kişi vardı. Biri, oğlunu ayarttığı için ondan nefret eden, Çertkov'un dediğim dedik annesi Yelizaveta Ivanovna'ydı (ayrıca İsa'nın dirilişini kabul etmeyişi yüzünden içine şeytan girdiğini de düşünüyordu).[61] Diğeri de artık sevgili arkadaşı ve sırdaşı Aleksandrine olmaktan çıkmış, yaşlı, bağnaz akrabası Aleksandra Andreyevna'ydı.[62]

1897'de Tolstoy'u sadık izleyicilerinden biri daha terk etti: Çertkov'un gidişinden altı ay sonra kızı Maşa aniden evleneceğini bildirdi. Yirmi altı yaşındaydı, birkaç nişanlanma ihtimali babası tarafından engellendikten sonra, nihayet bağımsızlık konusunda ısrarcı olmaya karar vermişti.[63] Tolstoy hiçbir amacı ve geliri olmayan bir genç olan, yeğeni Liza'nın oğlu Nikolay Obolenski'yle kızı Maşa'nın evlenmesinden hoşnut olmadı. Tolstoy günlüğüne Maşa'nın Obolenski gibi biriyle evlenmesini izlemenin, su taşıttırılarak mahvedilen safkan bir atı izlemeye benzediği notunu düştü. Önceki ilkelerinden şimdi vazgeçip aile mülkünden payını istemesi de onu hiç memnun etmedi. Daha önemlisi, sessiz, uysal, yardım etmeye hep hazır, sadık Maşa Tolstoy'un can yoldaşı olmuştu. Çok uzaklaşmasa da onun

Yasnaya Polyana'dan ayrılması babasının hayatında büyük bir boşluğa neden oldu. Çocukları arasında en çok Maşa'yı severdi.

Çertkov'un gidişinden hemen sonra, Maşa'nın ablası Tanya da kendisinden on dört yaş büyük, altı çocuklu bir adamla ilişkiye girerek babasıyla bağlarını gevşetmeye başladı. Kendisini kirletmiş olduğunu hissediyordu, suçluluk duygusuyla eziliyordu. Mihail Suhotin ölümcül hasta bir kadınla evli, mutsuz bir adamdı. Kadın o yılı çıkaramadı ama bu, işleri kolaylaştırmadı. Tanya'nın önceki romantik yaşamı da oldukça mutsuz geçmişti. Bütün ilginin babasında toplanmış olduğu bir evde yaşamak zordu. Her şey onun çevresinde dönüyordu, onu görmek için orada biten herkese zaman ayıran, ama kendi kızı için bunu yapmayan babasına çok içerliyordu.[64] Çertkov 1886 Ekimi'nde, otuz iki yaşındayken, St. Petersburglu bir generalin kızı olan Anna Diterihs ile evlendiğinde Tanya yıkılmıştı. Anna Konstantinovna ya da herkesin bildiği ismiyle Galya yirmi yedi yaşındaydı (Tanya o zaman yirmi ikisindeydi). 1878 yılında nihayet kadınlara da açılan üniversite kurslarının ilk mezunlarından olması sebebiyle eğitimli, aynı zamanda da çok güzeldi; Yaroşenko 1883'te *Öğrenci* isimli meşhur yağlı boya çalışmasında onun resmini yapmıştı. Galya sahici duyguları olan, ilkeli biriydi, Tolstoycu ülkülere tamamıyla sadıktı. Tanya aslında Çertkov'a âşık değil, hayrandı, ilgi odağı olacak kadar güzel, akıllı veya soylu olmadığını, hep kenarda kaldığını hissettiğinden içi kan ağlıyordu.[65] Tanya, 1894'te yakışıklı Yevgeniy Popov Yasnaya Polyana'da yaşarken de onun çekim alanına girmişti. Popov tam onun yaşındaydı ama teknik olarak hâlâ evliydi, üstelik, ana-babasının gözünde, Maşa'ya kur yapmış Tolstoycu Pavel Biryukov'dan bile daha uygunsuz bir adaydı.[66] Hâlâ deli gibi birbirlerinin günlüklerini okumaya devam eden ana-babasının izinden giden Tanya, Popov'a kendi günlüklerini göstermiş, onunkileri de okumuştu. Tolstoy da kızının günlüklerini okuma fırsatını buldu ve ilişkiye son noktayı koydu.[67] Sonya'yla Tolstoy, Tanya'nın Mişa Suhotin ile ilişkisinden hiç hoşnut olmamışlardı ama bu mutlu bir evlilikle sonuçlandı.

Tanya ana-babasının arabulucusu olduğundan, gidince çok özlendi. 1897 yazında Maşa, Galya Çertkova'ya gönderdiği bir mektupta herkesin kendi işine baktığından, büyük yalnızlık çektiğinden dem vuruyor, Yasnaya Polyana'ya mutsuzluğun egemen olduğundan yakınıyordu.[68] O yıl, Tolstoy ailesinin her iki kuşağında birçok sorun ortaya çıktı. 1895'te evlendikten hemen sonra Sergey'in evliliği kötü gitti, 1897'de karısı oğulları doğduktan sonra ondan boşandı.[69] İlya'nın şimdi üç çocuğu vardı (dördüncüsü iki yaşına girmeden ölmüştü), karısı Sonya hamileydi, İlya hep parasızlık

çekiyordu. Küçük Lev, Samara'daki kıtlık yardımı faaliyetlerinden sonra girdiği sinir krizlerinden kurtulmuş, onu Stockholm'de tedavi eden İsveçli doktorun kızıyla evlenmişti, ama çoğu kardeşi gibi o da babasının görüşlerine tahammül bile edemiyordu. Karısıyla birlikte Yasnaya Polyana'daki ek binaya taşındıktan sonra baba Lev ile çok şiddetli tartışmaları oldu. En küçük üç çocuğun durumu da bundan iyi değildi. 1897'de yirmi yaşına giren Andrey, II. Nikolay'ın resmini yırttığı için okuldan kovulmuştu, har vurup harman savurduğu bir hayat yaşıyordu. Daha şimdiden zamparaya çıkmıştı adı. Önce on beş yaşında ilişki yaşadığı, Yasnaya Polyana'dan bir köylü kızıyla evlenmeyi isteyerek, sonra sıvışıp bir Gürcü prensese (ki zamanı gelince o da nezaketsizce bırakıldı) âşık olduğu Kafkasya'ya kaçarak babasını hiddetlendirdi.[70] Andrey durmadan büyük borçların altına giriyor, annesinin onu kurtarmasını bekliyordu. Moskova'da hâlâ öğrenci olan on sekiz yaşındaki Mişa ergenlik sıkıntılarıyla boğuşuyordu, 1897'de on üçüne giren Aleksandra (Saşa) annesine karşı dinmek bilmeyen bir düşmanlık besleyen bir erkek Fatma olmuştu. Bu pek şaşırtıcı sayılmazdı, çünkü Sonya doğduğu andan beri en küçük kızını ihmal etmişti.

Pirogovo'da da sorunlar vardı. Geleneksel olmayan evliliğine karşın *ancien régime* hayat tarzını sürdüren, Tolstoy'un ağabeyi Sergey'i dehşete düşürmek pahasına, kızlarının ikisi de ateşli Tolstoycular haline gelmişti. 1897'de Varya Sergey'in toprak kölelerinden Vladimir Vasilyev'in resmî nikahsız karısı olarak evi terk etti. Ablası Vera da özgürlüğüne düşkündü, bir iki yıl sonra, Pirogovo'ya onlara kımız yapmak için gelmiş Başkırt Abduraşit Sarafov'dan gayrimeşru bir çocuk dünyaya getirip babasını afallattı.[71] Tolstoy kendini çok suçlu hissetti. 1897'de Sonya'nın Taneyev'e ve müziğine yönelik o garip saplantısı dinme belirtisi göstermeyince Tolstoy evden ayrılmayı yine şiddetle arzuladı. Sonya'ya bir veda mektubu yazacak kadar ileri gitti bir noktada, fakat barışmalarının ardından mektubu koltuğun arkasına tıkıştırdı.[72] Sonya Taneyev'i Yasnaya Polyana'ya bir daha davet etmemeyi kabul etti, Tolstoy müzik ve müziğin tehlikeli gücü dediği şeylere dair duygularını yazıya döktü. Ortaya çıkan ürün, kızı Tanya Resim, Heykel ve Mimari Akademisi'nde öğrenci olduğundan beri yazmayı düşündüğü, put kıran incelemesi *Sanat Nedir* oldu.

Sanat Nedir bizzat kendisinin ulaşmayı çok arzuladığı bir çeşit Hıristiyan sanatını teşvik ettiğinden, Tolstoy'un dinî yazılarına benzer. Tolstoy için sanat, kardeşlik sevgisinden kaynaklanan evrensel duyguları, mümkün olan en geniş kitleye iletme yeteneğiydi. Diğer her şey "yapmacık sanat" olarak kınama konusu yapılmıştır; şöyle ki:

> Söz sanatları içine giren ve kiliseyle ilgili duyguları aktaran, ayrıca varlıklı ve tembel sınıflara özgü, yalnızca bunlara özgü (örneğin aristokrat onuru, doygunluk, bıkkınlık, hüzün, kötümserlik, cinsellikten kaynaklanan incelikli ama sefih duygular gibi) çok özel ve ayrıksı duyguları aktaran ve halkın büyük çoğunluğunca hiç anlaşılmayan bütün oyunlar, romanlar, şiirler vb. dışlanması gereken kötü sanatı oluştururlar.
>
> Resim sanatında ise bütün bunlar, sahte dinci, sahte yurtsever resimler kötü sanat örneğidir; tıpkı varlıklıların o ayrıksı eğlenceli, bomboş yaşamlarının güzelliklerini betimleyen resimler gibi... Tıpkı sembolik denilen resimler gibi –sembolün anlamı yalnızca belli bir çevrenin malumudur– ve en önemlisi de, tıpkı bütün galerileri, sergi salonlarını dolduran ve kösnüllüğü, kadın çıplaklığını işleyen iğrenç resimler gibi. Çağımız müziğinin de –oda müziğinden operaya, Beethoven'den Schumann, Berlioz, Liszt ve Wagner'e dek– kötü sanat içine sokulması gerekir; çünkü bu müzik içerik olarak, kendilerini bu yapmacık, ayrıksız ve karmaşık müziğin uyandırdığı hastalıklı hassasiyete göre eğitmiş olan insanların –yalnızca bunların– algılayabilecekleri duyguları aktaran bir müziktir...*

"Yapmacık sanat" kümelendirmesine Tolstoy'un yoz ve seçkinci diye nitelediği Batı kültürünün büyük bir bölümü dâhildi, aleni bir Hıristiyan olmadan önce kendisinin yazmış olduğu (*Savaş ve Barış* ve *Anna Karenina* gibi romanları da dâhil) metinlerden söz etmeye bile gerek yok.

Geriye dönüp Tolstoy'un mesleki açıdan izlemiş olduğu rotaya bakarsak, 1870'lerin sonundaki dinî "dönüşüm"ünden epey önce, kendini başka türden bir sanatçıya çevirmek için çok ter döktüğünü görürüz. *Alfabe* kitaplarına gösterdiği özen, onlara karşı duyduğu aşk, sanatsal ifadesini basitleştirme arzusunun bir kanıtıdır, tıpkı *Anna Karenina*'yı yazarken hissetmiş olduğu huzursuzluk ve rahatsızlık duygusunun eğitimli okurlara hitap ettiği için duyduğu vicdan azabına kanıt olması gibi. Öte yandan, her halükârda mükemmel bir sanatçıydı Tolstoy. Dıştan bakıldığında basit bir mesajı olan son dönem şaheseri *İvan İlyiç'in Ölümü* aslında anlatılış tarzı ve içeriği bakımından sofistike araçların üzerinde yükselir. Büyük bir çabayla kazanmış olduğu berraklığının, yapmacık olmayan, lafı dolandırmadan söyleyen Çehov gibi genç yazarların üzerinde çok büyük bir etkisi oldu. Tolstoy Çehov'un kesinlikle büyük bir sanatçı olduğunu onayladı. 1895 yazında, Çehov (Son-

* Tolstoy, *Sanat Nedir*, çev. Mazlum Beyhan, s. 189, İş Kül. Yay. (ç.n.)

ya romantik duyguların filizlerini daha en baştan ezmeden önce Tanya'nın kalbini çalarak) Yasnaya Polyana'da onu ilk kez ziyaret ettiğinde hemen birbirlerine ısınmışlardı.[73] Buna rağmen Tolstoy'un geçilmesi pek zor dar ölçütüne göre, Çehov'un en büyük hikâyeleri (ve bütün oyunları) sahici sanat olmayı başaramadılar.

Sanatların içinde müzik en güçlü ve en tehlikeli olandı Tolstoy'a göre. Çok içli bir adamdı, çok sevdiği parçaları dinleyince gözyaşlarına boğulurdu, büyük ihtimalle müziğe karşı duygusal tepkilerini ahlaki değerlerini kontrol ettiği gibi kontrol edemediği için onu kınıyordu. Bunun hiç kuşkusuz, *Kreutzer Sonat* gibi eserlerinde ahlaki nedenlerle sansürlediği, üzerinde hipnotik bir etki yapan kadına özgü şehvet duygusuna karşı cezalandırıcı bir tavrı olmasıyla da bağlantısı olmalı. Özellikle yazar D. H. Lawrence, hayat dolu, sıcakkanlı Anna Karenina'nın Tolstoy'un didaktik tavrına kurban gitmesine, cinselliği yüzünden ille de cezalandırılmış olmasına çok öfkelendi. 1912'de üç çocuklu evli bir kadınla kaçmış biri olarak D. H. Lawrence, Tolstoy'un hayranlık uyandıracak kadar cesur ve tutkulu kadın kahramanının zina yaptığı için intihar ederek bunun bedelini ödemek zorunda kalışına şiddetle karşı çıktı.[74] Benzer şekilde Tolstoy, müziğin "korkunç gücü"yle başa çıkmanın kolay yolunu onu reddetmekte bulmuşa benziyor.[75]

Yasnaya Polyana'da müzik her zaman oldu, asıl misafir odasındaki Becker kuyruklu piyanonun yanına, zamanla Rusya'nın en iyisi olarak tanınan aynı şirket tarafından yapılma, daha küçük bir model geldi (Alman bir göçmen olan Jakop Becker 1841'de, St. Petersburg'da piyano üretimhanesi kurmuştu). Sonya piyano çalmayı biliyordu. Kardeşi Tanya da iyi bir sopranoyken, hem Tolstoy hem kız kardeşi Maşa, kimi zaman saatlerce ara vermeden çalabilen tutkulu piyanistlerdi (Sergey Tolstoy kendisinin büyüdüğü 1870'li yıllarda babasının gecenin birine kadar piyano çaldığını hatırlıyordu). Çocuk Tolstoyların içinde müziğe en çok yeteneği olanlar Sergey ve Mişa'ydı. Sergey, Hint Sufi müzisyen ve felsefeci İnayat Han ile ortak eserler üreten saygıdeğer bir besteci ve etnomüzikolog oldu, 1930'ların sonunda Moskova Konservatuvarı'nda ders de verdi. Mişa yetenekli bir kemancı ve piyanistti.

Ailenin amatör olarak müzik yapması bir yana (ki birçok düet yapılırdı), Yasnaya Polyana'yı ve Moskova'daki evi ziyarete gelen profesyonel müzisyenlerin verdiği doğaçlama konserleri de anmak gerekir. Tolstoy'un ünü arttıkça bunlar da çoğaldı. Rameau'nun eserlerini icra eden Polonyalı efsanevi klavsenci Wanda Landowska'dan, repertuvarında daha çok Rus halk türküleri olan büyük balalayka virtüözü Boris Troyanovski'ye kadar birçok ziyaretçi geldi gitti. Tolstoy bu "Rus Paganini"yi, Windsor Castle'da Krali-

çe Aleksandra'ya çalmadan hemen önce, 1909 yazında Yasnaya Polyana'ya davet etti. Opera şarkıcıları Nikolay ve Medea Figner bazı eğlencelerde yakındaki daçalarından çıkıp geldiler, güçlü sesleriyle köylüleri büyülediler, bir kış akşamı da Şalyapin ile Rahmaninov Moskova'daki eve gelip hünerlerini gösterdiler. Tolstoy'un en samimi olduğu müzisyen, aralarında elli yaş olmasına karşın, piyanist Aleksandr Goldenweiser idi, onu 1897'de tanıma fırsatı bulmuştu. Goldenweiser çoğunlukla Tolstoy'un en sevdiği Chopin eserlerini çalardı, daha sonra Çertkov'un da güvendiği bir dostu haline geldi; 1922 yılında bastırmaya başladığı hatıratı Sonya'ya karşı önyargılarla doluydu.

Goldenweiser, iş müziğe gelince Tolstoy'un amatör bir sanat meraklısı olduğunu kabul etmek zorunda kaldı.[76] Tolstoy halk türkülerini, çingene müziğini ve Haydn'ın eserlerinin çoğunu severdi ama diğer Batı Avrupalı bestecilerin eserlerine onay vermekte cimriydi. Oğlu Sergey'e göre Tolstoy, Mozart'ın senfonilerini, bazı sonatlarını ve aryalarından birkaçını severdi. Beethoven'ın ilk dönem sonatlarından (son eserlerinin hiçbirini kesinlikle sevmedi), Schumann'ın bazı piyano eserlerinden, Schubert'in doğaçlama eserlerinden biri olan *Dichterliebe*'den ve birkaç *Lied*'inden hoşlandı. Seçkin Batı kültürüne karşı beslediği düşmanlığa rağmen, en çok sevdiği besteciler arasında Chopin açık ara öndeydi ki onun tam bir salon müzisyeni olduğu göz önüne alınırsa bu bir parça ironikti.[77] Taneyev'in kendi müziğini kesinlikle sevmedi, ama o zamanlarda Rus olsun başka milletten olsun, çağdaş müziğe ayıracak zamanı yoktu. Çaykovski'nin 1893 Ekimi'nde zamansız ölüm haberiyle hıçkırıklara boğulduğunu söylediyse de müziğine her zaman övgüler düzmemişti.

Tolstoy'un ısrarı üzerine ikisi Moskova Konservatuvarı'nda 1876'da buluştular. Tolstoy onunla tanışmak isteyince Çaykovski çok sevindi (çünkü görece olarak hâlâ mesleğinin başlarındaydı) ama o çok çekingen biriydi, yaptıkları ciddi konuşmayı da çok eziyetli bulmuştu. Yalnızca romancının içe işleyen gözlerinin ruhunun "en ücra köşesine" sızmasından dehşete düşmekle kalmamış, müzik hakkında ders almaktan da hoşlanmamıştı. Yaşadığı korkunç deneyimi bir mektupta daha sonra şöyle anlatıyordu:

> Tanışır tanışmaz müzik üzerine görüşlerini sıralamaya başladı. Ona göre Beethoven yetenek fakiriydi. Konuşmaya böyle başladı. Bu büyük yazar, insan doğasının bu parlak öğrencisi, kendinden son derece emin bir tonla, hem ahmakça hem de bütün müzisyenlere saldıran bir üslupla anlatmaya başladı. Bu gibi durumlarda bir insan ne yapmalıdır? Tartışmalı mıdır?.. Tanıştıktan sonra, onun az çok çelişkili

> ama açık sözlü, kendi tarzına göre müziğe duyarlı, iyi bir adam olduğuna ikna olduysam da, diğerleriyle olduğu gibi onunla tanışmamın da bana bitkinlik ve eziyetten başka bir getirisi olmadı.

Bu buluşmanın ardından, Tolstoy onuruna verilen, içinde Çaykovski'nin 1871'de yazılmış Birinci Kuartet, opus 2'sinin de çalındığı bir oda müziği gecesi geldi. İkinci bölümün efsanevi *andante cantabile* kısmı, Çaykovski'nin Ukrayna'da kız kardeşinin evinde besteyi yaparken, bir marangozdan duymuş olduğu bir Rus halk türküsüne dayanır. Bu bölüm Tolstoy'u ağlatmıştı. Çaykovski en azından bunu dokunaklı bulmuştu.[78]

Tolstoy çok az konsere gitmişti, o yüzden, mesela Mozart'ın senfonilerine ilişkin bilgisi çoğunlukla piyano düeti düzenlemelerinden geliyordu. Operanın yapay geleneklerine duyduğu antipati henüz küçük yaşlardayken gelişmişti (ve *Savaş ve Barış*'ta, Nataşa'nın opera gecesine dair sözde saf anlatımında ifade edilmiştir; kadın kahramanının gözünden anlatılır). Tolstoy, opera yazmayı bırakması için Çaykovski'yi teşvik bile etti,[79] 1896'da Bolşoy Tiyatrosu'nda gitmiş olduğu Wagner'in *Siegfried* operasına karşı gösterdiği tepki tahmin edilebilir. Tolstoy, *Sanat Nedir*'de diğer sanatçılardan çok daha fazla, Wagner'e dair yazmıştır. *Siegfried* ve Wagnerci operanın eleştirisi bir bölümün tamamını kaplar. Taneyev, 18 Nisan 1896'da gittikleri performansı Tolstoy ile aynı locada izledi, Wagner'i Tolstoy'un sevdiğinden daha çok sevmediği halde, onu nota sayfasından takip ederek ciddiyetle dinlediği için alay konusu oldu.[80] Tolstoy geç geldi ve performans bitmeden çekip gitti.

Daha 1880'de Metropolit Makariy'in eseri *Ortodoks Dogmatik Teolojisi*'ni çözümlerken olduğu gibi Tolstoy, Wagner'in *Siegfried*'ini analiz etmeye gelince yine *parti pris* oluyordu. Her iki vakada da bağlamı dışında tecrit edilmiş iki eseri bütünü temsil eden bir örnek olarak aldı, onları yok etmek böyle daha kolaydı. *Siegfried* bir dörtlemenin üçüncü bölümüydü ve herkesin kabul ettiği gibi, *Nibelung'un Yüzüğü*'nün en az ilgi çeken bölümüydü. Bu yüzden uyuşuk Bolşoy Tiyatrosu'nun daha 1894'te, İmparatorluk Rusyası'nın asıl opera tiyatrosu Mariinski'nin, hem orkestra hem de şarkıcıların özel yetenekleri olmasını gerektiren Wagner'in müzikli dramalarından birini sahneye koymasından birkaç yıl önce, böyle bir repertuvar seçmesi şaşırtıcıydı. Mariinski nihayet 1907'de *Nibelung'un Yüzüğü*'nü dört başı mamur şekilde sahneleyecek, ama Rusça sahnelenen bu Bolşoy *Siegfried*'üstün gayrete rağmen çok yetersiz kalacaktı. 1896 Nisanı'nda bütünden koparılarak sahneye konan bu iki gösteriden birine gitmek, Wagnerci sanatın ne olduğuna dair genel bir değerlendirme yapmak için yeterli olamazdı.[81]

Tolstoy, tüm bir sanatsal ve dinî mabedi az çok Hıristiyanlığın boyutlarından tek birinin (Dağdaki Vaaz) temeli üzerinde kurmuştur. Wagner'in estetik üzerine yazdığı sıkıcı yazıları okumadığı için belki affedilebilir, ama burada, yolunda ilerlerken karşısına çıkmış, kendi talimnamesine uymayan bir yapıyı hemen yerle bir etmek için, onun tüm boyutlarını düşünmeyi bilerek reddeden tipik bir Tolstoy tavrı söz konusudur. Belki de Wagner ile Tolstoy bazı önemli açılardan zıt kutuptular (bestecinin gösterişi, lüks düşkünlüğü hemen akla gelir), ama aynı zamanda aralarında çarpıcı benzerlikler vardır. Schopenhauer'in etkisi altındaydı her ikisi de, geleneksel Hıristiyanlıkla çok az ortak noktası olan, kurtarıcı sevginin epey kişisel bir teolojisine dayanan bir dinî görüş geliştirmişlerdi.[82] Kurtuluş, yanlızca *eros*'u reddetmek ve şefkat ya da *Yeni Ahit*'teki deyimiyle *agape* göstererek gelebilir: Bunlar Wagner'in son eseri *Parsifal*'de ve Tolstoy'un *İvan İlyiç'in Ölümü*'nden itibaren yazmış olduğu eserlerde verdiği derslerdir. Yalnızca sevgi insanlığı kurtarabilir, insanoğlunu hem kendisiyle hem diğerleriyle barışık olabileceği bir hale getirebilir. 1933'te Thomas Mann, Tolstoy'un sanatsal gelişim örüntüsünün Wagner'inkinin tıpkısı olduğunu yazdığında çok haklıydı. Çünkü bu iki vakada da, sanatçıların sonraki külliyatındaki her şey, daha önceki eserlerinde belirlenmişti.[83] Örneğin, büyüleyici anlatısına rağmen *Savaş ve Barış*, Nataşa Rostova'nın manevi yolculuğunu izleyerek de anlayabileceğimiz gibi, sonuç itibarıyla günaha (Tanrı'dan kopuş ve insani yakınlığın yokluğu) ve kurtuluşa (yeniden kazanılan sevgiye) dair bir romandır.

Mann'ın Wagner'in sanatsal evriminin Tolstoy'unkiyle koşut oluşunu kıyaslaması öğreticidir, çünkü hem Tolstoy hem de Wagner, İsa Mesih'in yoksullar ve baskı görenler için kurmuş olduğu sevgi ve merhamet dinini, Hıristiyan Kilisesi'nin bozucu mabedinden ayırır hale geldiler (her ikisinin de 1878'de Renan'ın *İsa'nın Hayatı* isimli eserini ciddi bir incelemeye tabi tutması çarpıcıdır). Daha saf ve günlük hayatla daha iç içe bir din yaratmak için, hurafeleri, *Eski Ahit*'teki intikamcı Tanrı fikrini ortadan kaldırmak suretiyle, Hıristiyanlığın manevi özünü yeniden canlandırmayı istediler. Hayatlarının son zamanlarında benimsemiş oldukları barışseverlik ve etyemezlik, estetik tarzlarını basitleştirme arzusu ve toplumu yeniden düzenleme görüşleriyle aynı saftaydı. 1883'te ölmeden önce Wagner, etyemezleri ve hayvanların canlı canlı kesilmesi karşıtlarını kültürel canlanmanın müjdecileri olarak görmeye başladı. Hep romantik bir idealist olarak, dinî sanat aracılığıyla (özellikle müzik, kendi müzik tarzı), şefkat kültürünün güç ve saldırganlıktan oluşan çağdaş "uygarlığın" yerini alacağını umut etti. Tolstoy da aynı sonuçlara vardı ancak onun aklındaki dinî sanat doğaldır ki ağırlıklı olarak sözlü cinsten-

di. Hem Wagner hem de Tolstoy, İsa'nın şiddete şiddetle cevap vermenin doğanın kutsallığına daha fazla saygısızlık olacağı yönündeki radikal fikrini, bütün dünyanın içselleştirip anlamasını canı gönülden diliyorlardı.

Sanat Nedir'de ileri sürdüğü fikirler, uzun süreli kafa yormaların, hep olduğu gibi yoğun çalışmaların meyvesi olsa da tamamıyla nesnel değildi, yaşadığı çağa da uymuyordu. Modernizm çağı doğarken Tolstoy'un kendisi sanatçı olarak şimdi aykırı duruma düşmüştü. Her şeyden önce, yıl 1896'ydı, Çehov'un *Martı* isimli oyunu ilk kez sahnelenmişti; Tolstoy bu oyunu zırva diye nitelemişti. Çehov söz konusu oyunda "eski" ve "yeni" sanatı iğneli bir dille karşılaştırarak ve hep yaptığı gibi tarafsız kalarak "Sanat Nedir" sorusu üzerine incelikli yorumlarda bulunur. Öyküleri gibi, yeni bir estetik duyarlılığın eşiğinde duran olağanüstü oyunları da, Tolstoy'un kuşağına bir şeyler borçlu olması yanında, yenilikleri de muştular. Rus sanatçıları Avrupa avangart sanatının öncüleri haline gelmeye başladıklarında Tolstoy sağdı, Fütüristler "Halkın Edebi Zevkine Bir Şamar" isimli manifestolarında "Puşkin, Dostoyevski, Tolstoy ve benzerlerini" çağcıllık gemisinden attıklarını açıkça bildirmeden sadece üç yıl önce ölmüştü.

Tolstoy'un bir kitabını yayımlarken karmaşık tavırlar sergileme huyu, mesleği boyunca gelişmemiş, son yıllarında Rusya ve İngiltere'de eserlerinin değişik versiyonları çıktığında, daha karmaşık hale bürünmüştü. Sansürcülerle pazarlık yapma sorunlarından başka, Tolstoy elyazmalarını sürekli gözden geçiriyor, provaları inceliyor, eserlerinin nerede nasıl basılacağına dair durmadan karar değiştiriyordu. Tabii ki bu ne editörlerinin ne de çevirmenlerinin işini kolaylaştırıyordu. *Sanat Nedir* vakasında olan da buydu. Bu kitabı ilk kez basıma hazırlayan kişi, İngilizce konuşan dünyadaki Tolstoy çalışmalarında önemli rol oynamış Aylmer Maude idi. Maude'un babası Ipswichli bir papazdı, annesi Quaker mezhebindendi. On altı yaşındayken, yani 1870'lerin başında Moskova'ya taşınmıştı. Rus Halı Şirketi'nde müdür olarak çalışıyorken, o da aslen bir İngiliz olan ama Rusya'da doğmuş Louise Shanks ile evlendi. Azımsanmayacak dilbilimsel kaynaklarını birleştiren bu iki kişi, Tolstoy metinlerinin seçkin çevirmenleri haline geldiler. Maude daha 1888 yılındaki ilk buluşmalarında Tolstoy'un büyüsüne kapılmıştı. 1890'larda karşılıklı konuşmalarının ardından hayatını halı satarak harcayamayacağı hükmüne vardı. 1897'de Maude'lar Londra'ya geri döndüklerinde, önce Çertkov ailesinin o yılın başında yapmış olduğu gibi, Croydon'daki Kardeşlik Kilisesi'nde kaldılar, ardından onları izleyerek, bir yıl önce ilk İngiliz Tolstoycu kolonisinin kurulmuş olduğu Essex'te, Maldon yakınında yer alan Purleigh'ye geçtiler.

1896'da koloni, Kardeşlik Kilisesi'nin daha varsıl üyeleri tarafından alınmış arazilerden geçinme hülyasına kapılmış üç adamdan ibaretti yalnızca, bu sayı 1897 bittiğinde on beşe yükselmişti bile. Civarda yaşayan ve onlarla aynı fikirde olan otuz otuz beş kişi daha vardı. Maude'lar cömert davranarak iki inek bağışladılar, çiftlik evlerinde yemekler hazırlayıp konserler düzenlediler. Aylmer Maude, 1908'te yayımlamaya başladığı Tolstoy biyografisinde kendisinin de tasvir etmiş olduğu gibi, hiç de kolay lokma olmayan *Sanat Nedir*'in çevirisini Essex'te tamamlamıştı:

> Müsveddeler ardı ardına gelirken, çoğu kez okunaksız olan yeni yapılmış değişiklikler, eklemeler ve çıkarmalar göze çarpıyordu. Bilerek yapılmış değişikliklerle, Sansür'den geçmek için yapılmış, benim [İngilizce baskı için] dikkate almayacaklarımı ayırt etmek, doğru metne sadık kalmak büyük bir özen istiyordu.[84]

Çeviri üzerinde titiz bir şekilde çalışırken Tolstoy'a ayrıntılı sorularla dolu yirmi üç uzun mektup gönderdi. Nihayet metin tam haliyle 1898 yılında yayımlandı. Tolstoy gibi didaktik bir yazar olan, son yıllarında onunla mektuplaşmaya da başlamış sosyalist oyun yazarı Bernard Shaw, İngiltere'de kitap hakkında coşkulu bir eleştiri yazan tek eleştirmendi. Bu ikisi bir dereceye kadar karşılıklı hayranlık besliyorlarken, daha sonraları Tolstoy ciddiyetsiz olduğu gerekçesiyle Shaw'u payladı.[85] Rusya'da birçok kişi, *Sanat Nedir* konusunda, Nice'teki arkadaşı Çehov'a yazmış olduğu bir mektupta kitabı hem zekice yazılmış hem gülünç olarak tasvir eden ressam Isaak Levitan'ın görüşüne katıldı. Birinci haftada beş bin adet satıldı.[86]

1898'de asıl üzerinde durduğu şey baskı gören mezheplere yardım etmek olduğundan estetik sorununu hallettiğine memnundu Tolstoy. 1897'de Samara'dan Malakanlar gelmiş, ondan yardım ve nasihat talep etmişlerdi: Gecenin köründe köylerine baskın yapan polis, bir yetimhanede Ortodoks inancına göre yetiştirmek üzere çocuklarını alıp gitmişti. Tolstoy II. Nikolay'a uzun bir mektup yazdı, hiçbir cevap alamayınca birkaç ay sonra bir mektup daha gönderdi. Bu ikinci mektubu da *St. Petersburg Gazetesi*'nde o ekimde yayımlamış olduğu mektup gibi sessizlikle karşılandı. Malakanların çocukları ancak Tolstoy kızı Tanya'nın, Pobedonostsev ile 1898 Ocak ayında bir görüşme yapmayı başarmasından sonra anne babalarının yanına dönebildiler.[87] Böylece Tolstoy artık bütün enerjisini, sonunda yurtdışına yerleşmelerine izin verileceğini o ay öğrenmiş olan Duhoborlara yardım işine verebildi. Tolstoy 1889'dan beri yeni romanı üzerine düşünmekteydi, bu haber ona romanı bitirme itkisini verdi. Bir istisna yapmaya, kitabın hak-

larını satmaya karar verdi, böylece Duhoborların yurtdışına göçmeleri için gereken paraya katkı sunabilirdi. Daha sonra ortaya çıkmış olduğu gibi, bu kitabın gelirleri onları kabul etmeye dünden razı ülkeye, Kanada'ya gitmek için gereken yol parasına harcanacaktı.

Bilindiği ismiyle *Diriliş*, konusunu Tolstoy'un avukat bir arkadaşından duymuş olduğu öyküden alıyordu. Jüri üyesi olarak atanmış bir soylu, sanık sandalyesinde hırsızlıktan yargılanan yoksul kadının bir zamanlar ayarttığı, sonradan da bu yüzden vicdan azabı çektiği kadın olduğunu fark eder. Sibirya'ya sürülen kadına evlenme teklif etmiş ama daha kendini affettiremeden kadın ölmüştür. Bu öyküyü dinlemek, henüz genç bir adamken kız kardeşinin hizmetçisi Gaşa Trubetskaya'dan istifade ettiğini hatırlamaktan kendini alamayan Tolstoy'da suçluluk duygularını alevlendirdi. Kendi manevi yolculuğu ile avukat arkadaşından dinlediğini birleştirdi. Kitaba göre temel karakter Prens Nehlüdov mahkemede tesadüfen gördüğü kadının bir zamanlar duyarsızca iğfal ettiği, halasının eski köylü hizmetçisi Katyuşa Maslova olduğunu anlayınca eski yaşamını terk eder. Maslova, adli bir hata yüzünden Sibirya'da kürek cezasına mahkûm olduktan sonra, Nehlüdov da toprağını köylülere verir, günahlarının kefaretini ödemek umuduyla onun peşinden Sibirya'ya gider. Sonya, bir türlü dinmek bilmez cinsel iştahını doyurmak zorunda kaldığı kocasının, daha 1889'da *Kreutzer Sonat*'ta iffetli olmayı sahte bir sofulukla savunmasına zor katlanabilmişti. On yıl sonra, bu iştah azalmaya başladığında (Maşa 1897'de evlendiğinde, Sonya onun yatak odasına taşınmıştı)[88] kocasının büyüleyici Katyuşa Maslova'yı şehvetle tasvir edişini okumaktan hiç hoşlanmadı. Ne var ki *Diriliş* bir aşk öyküsü ve bir *Bildungsroman* olmanın ötesindeydi. Tolstoy, sanatsal vicdanının ondan istediği şeyleri bastırarak, en sevdiği hedeflere, hükümet, Kilise, yargı sistemi, özel mülkiyet ve üst sınıfın aşırılıklarına sert bir dille saldırma fırsatı olarak bundan faydalandı. Zaman zaman Tolstoy'un yazdığı bütün metinler gibi parlayan bu eser, önüne geçilmez bir şekilde kendisini okutuyor olsa da, yoğun lirizm, keskin hiciv ve ahlakçılık taslayan bir demogoji karışımı olması nedeniyle tüm okurlarına hitap etmeyecekti.

Tolstoy *Diriliş* üzerinde 1898'in tamamında çalıştı, hatta yetmişinci doğum günü olan 28 Ağustos'ta bile. Hükümet onu öven hiçbir makalenin basılmasına izin vermemişti, ama Tolstoy yüzü aşkın kutlama telgrafı almakla kalmadı, resmi bütün Rusya'daki kent ve kasabalarda dükkânların camlarına asıldı.[89] Güz geldiğinde *Diriliş*'in basılması için bir anlaşma yapmaya hazırdı, ekimde de St. Petersburg merkezli büyük yayıncı Adolf Marx ile rekor bir anlaşmaya imza attı. Marx, hayli popüler olan *Niva* [Mısır Tarlası] isimli

haftalık resimli aile dergisinin imtiyaz sahibiydi. Tolstoy'a son romanı *Anna Karenina*'nın her bir forması için 500 ruble ödenmişti ve bu roman birkaç bin okuru olan seçkin bir edebiyat dergisinde çıkmıştı. 200 bin abonesi olan *Niva*'da tefrikalar halinde çıkan *Diriliş* için Tolstoy bunun iki katını aldı, 12 bin rublesi avans olarak ödendi. Leonid Pasternak'ın resimlediği roman 1899'a damgasını vurdu, Rusya'nın en meşhur yazarının yirmi yıldan sonraki ilk romanı olarak kolay bir başarı yakaladı. Tolstoy için çok yorucu bir yıl olmuştu, çünkü bir yandan sansürün acımasız makasıyla uğraşmayı, her hafta matbaa prova sayfalarını kontrol etmeyi ve İngiltere'deki Çertkov'la devamlı temas halinde olmayı gerektirmişti.

1897 baharında İngiltere'ye vardığından bu yana, Çertkov'un asıl uğraşı, bütün dünyada Tolstoy'un eserlerini tanıtmak olmuştu. Önce işe Kenworthy'nin Kardeşlik Yayınevi ile iş birliği yaparak başlamış, çok geçmeden kitapları Rusça basma eylemine girişmişti ki bu iş zamanının çoğunu alıyordu. Purleigh yakınlarında ailesi için kiralamış olduğu elma bahçeli evin yakınında kurulmuş Free Word Press'in amacı, Tolstoy'un Rusya'da basılması yasak olan eserlerinin yanı sıra, kendisinin ve diğer Tolstoycuların kaleme aldığı makaleleri basmaktı. Bu metinlerin ağırlıklı okur kitlesi Rusya'daydı.[90] Sadece 1897'de dokuz yayın vardı, bunlardan biri de daha önce yazılmış "İmdat! Kafkasyalı Duhoborlara İlişkin Halk Duyurusu" başlıklı Tolstoycu broşüre Tolstoy'un yazdığı bir sonsözdü.[91] Çertkov faaliyetlerini şimdi *Diriliş*'in yurtdışındaki hem Rusça hem çeviri basımlarını da yöneterek Tolstoy'un edebiyat acentası gibi hareket edecek kadar genişletmişti. Romanın, Free Word Press için hazırladığı ve herkes tarafından kabul görmüş neşriyatı, tek kelimesi değişmemiş biricik Rusça baskıydı, 1899'un sonunda kitap olarak basılırken aynı zamanda St. Petersburg'da, Adolf Marx tarafından ayrı bir baskısı da piyasaya sürüldü. Roman 1900'de beş baskı yaptı,[92] Rusya'ya büyük miktarlarda kaçak olarak sokuldu. Çertkov 1900'de aynı zamanda Louise Maude'un çevirisiyle Kardeşlik Yayınevi tarafından piyasaya sürülen romanın İngiltere ve Amerika baskılarında da üzerine düşeni yaptı. *Diriliş* bir olay haline gelip eşi görülmemiş bir başarıya ulaştı. Kitap *Niva*'da çıkar çıkmaz telif haklarının hepsinden feragat edilmişti, çok geçmeden Rusya'da kırk baskı yaparken, 1900'de Fransa'da on beş farklı baskısı yapıldı.[93] Roman, yayımlandığı ilk birkaç yıl içinde kelimenin tam anlamıyla yüz binlerce kişi tarafından okundu. Slovakça çevirisini, Çertkov'un 1896'da Tolstoy'la tanışmak üzere Yasnaya Polyana'ya davet etmiş olduğu Albert Škarvan yaptı.[94]

Tolstoy'un telif gelirleri ağırlıklı olmak üzere, Moskovalı varsıl tüccarlardan gelen yüklü bağışlar, Purleigh'deki Kenworthy kolonisi üyelerinden

gelen (neredeyse onları iflasın eşiğine getiren)[95] cömert meblağlar ve İngiliz Quakerlardan gelen paralar, 7500'den fazla Duhobor'u, 1898 Aralık ayı ile 1899 Mayısı arasında özel olarak kiralanmış gemilerin yaptığı seferlerle Kanada'ya ulaştırmaya yetti. Bu, içinde Kafkasya'ya gidip orada tutuklanarak 1898 Şubatı'nda Tiflis'ten sınır dışı edilen Arthur St John ve sürgün cezasını bitirdikten sonra bir grup Duhobor'u koşulların pek elverişli olmadığı Kıbrıs'a götüren Dmitriy Hilkov'un da içinde olduğu çok büyük bir girişimdi. 1898 Martı'nda Çertkov tesadüfen, sürgün anarşist Pyotr Kropotkin tarafından yazılmış bir makale okudu. Kropotkin Londra'da yaşıyordu, ama coğrafyacı sıfatıyla Finlandiya'daki buzullar üzerine bir konferans verdiği Kanada'dan daha yeni dönmüştü. Kropotkin makalesinde zorla askere alınmaktan kurtulmak için 1870'lerde Rusya'yı terk etmiş olan Mennoculardan söz ediyordu. Kanada'ya yerleşmişler, şimdi otlaklarda büyük bir başarıyla tarım yapıyorlardı. Çertkov, hem kendisiyle hem de durumlarını tartışmak için gelmiş iki Duhobor temsilcisiyle tanışmak üzere Kropotkin'i Purleigh'ye davet etti. Kropotkin, Duhoborların yaşayacağı en iyi yerin gerçekten de Kanada olduğuna onları ikna ettikten sonra, Aylmer Maude ve Hilkov hazırlıklar için Kanada'ya gittiler (kendisini deniz tutan Maude bir Tolstoycu olarak birinci mevkide yolculuk ettiği için utanmıştı).[96]

1898 Ekimi'nde Kanadalı yetkililerle bir anlaşmaya varılmıştı. Kropotkin'in arkadaşı, Toronto Üniversitesi'nde Siyasal İktisat Profesörü, İskoçya doğumlu James Mavor ve Rusya ile Kanada arasındaki görüşmelerde aracı olan Cenevre'deki Pavel Biryukov'un yardımıyla *Lake Huron*, Karadeniz'deki Batum limanı ile Nova Scotia'daki Halifax limanları arasında, yaklaşık bir ay sürecek gemi seferlerinin ilkini başlatmak üzere kiralandı. Müstakbel Bolşevik Vladimir Bonç Bruyeviç bu seferlerden birine eşlik etti. Duhoborların ilahi ve dualarına büyük bir ilgisi vardı, kültürlerini araştırmak için bir yıl Kanada'da kaldı. Daha sonra Lenin'in sekreteri olarak, Tolstoycular Bolşevik Devrimi'nın ardından zulme uğrayan kurbanlar haline geldiklerinde, kısa bir süre için onları korumakta hayati bir rol oynayacaktı. Bu sefere katılmış diğer gönüllüler arasında, Çertkov ve diğer Quakerlar ile durumu tartışmak için 1898 Ağustosu'nda ilk önce İngiltere'ye giden Tolstoy'un oğlu Sergey de vardı. Londra'da kaldığı sırada Sergey'e ve Çertkov'un ziyaretine gitmiş iki Duhobor temsilcisine British Museum'u Kropotkin gezdirdi. Nereye giderlerse silindir şapkalı bir Rus casus onları izliyor, Duhoborların giydiği tuhaf geleneksel mavi *beşmet* giysiler (Kafkasyalı Kazakların giydiği, dizlere kadar inen, belden kuşaklı paltolar), bol pantolonlar ve yün başlıklar yüzünden meraklı bakışlar üzerlerine dikili-

yordu.[97] Sergey *Diriliş*'in Fransızca haklarına dair anlaşmalara yardımcı olmak amacıyla Londra'dan Paris'e geçti, aralıkta da Kanada'ya ilk seferi yapan 2140 Duhobor'a katıldı.[98] Tolstoy en büyük oğlunun kendisiyle barışmasına çok mutlu oldu.[99]

Diriliş'in yazılması ve tefrika şeklinde basılması gayreti Tolstoy'un sağlığını aşırı derecede bozdu, hasta düştüğü haberleri tüm Rusya'da hızla yayıldı. Bundan epey endişe duyan insanlardan biri de, bir yıl önce veremin hızlı ilerleyişini önleyebilme umutsuz çabasıyla Kırım'a gönüllü sürgüne gitmiş Anton Çehov'du. İlk ciddi kanamayı 1897 Martı'nda Moskova'da geçirmiş, Tolstoy'un evinin yanındaki bir kliniğe götürülmüştü. Tolstoy onun ziyaretine gidip ölümsüzlük hakkında saatlerce konuştuktan sonra bir başka kanama daha geçirmişti.[100] Uzaklarda, Yalta'da olmasına karşın Çehov, tamamı roman olarak basılır basılmaz *Diriliş*'i temin etmekle kalmamış, Mihail Menşikov'a yazdığı bir mektupta bildirdiği gibi, 1900 Ocak ayı bitmeden kitabı bitirmişti: "Bir solukta okudum, öyle ara vererek bölümler halinde değil. Bu bir şaheser."[101] Bu mektupta Çehov, aynı zamanda Tolstoy'un hastalığı nedeniyle endişe duyduğunu, "sürekli gergin bir halde" olduğunu da itiraf ediyordu. Nedenini açıkladığında hiç kuşku yok ki milyonlarca Rus'un adına konuşuyordu. Uzunca alıntılamaya değecek kadar önemli bir mektuptur bu:

> Tolstoy'un ölmesinden korkuyorum. Eğer ölürse hayatımda büyük bir boşluk olacak. Her şeyden önce, onun kadar çok sevdiğim bir başka kişi yok; ben dindar biri değilim ama bütün inançlar içinde en çok onunkini kendime yakın ve samimi buluyorum. İkinci olarak, edebiyatın bir Tolstoy'u varsa, yazar olmak kolay ve hoş bir şeydir, şu ana kadar bir şey başarmadığınızı, halen de başarmıyor olduğunuzu bilseniz bile, Tolstoy herkesin yerine bir şey başardığından, bu çok da kötü bir şey sayılmaz. Onun yaptığı şey, edebiyata yüklenmiş tüm heves ve umutları haklı çıkarır. Üçüncü olarak, Tolstoy mağrurdur, otoritesi muazzamdır, bu yüzden de o yaşadığı sürece, edebiyattaki zevksizlik, kabalık, küstahlık, ağlayıp sızlama, tüm hamlıklar, hırçınlıklar ve boş gurur, dışarıdaki karanlığa sürülmeye devam edecektir. Ahlaki otoritesi edebi modalar veya hareketler denen şeyleri kabul edilebilir bir düzeyde tutmaya yetecek kadar büyük olan tek kişi odur. Şayet o olmasaydı, edebiyat dünyası çobansız bir sürüye benzerdi, içinden çıkamayacağımız bir karmaşada asla yolumuzu bulamazdık.[102]

Gelgelelim daha önce ölecek olan genç Çehov'du.

Dmitriy Hilkov (solda) ve Sergey Lvoviç Tolstoy (sağda) 1899'da Kanada'ya giden Duhoborlara eşlik eden grubun arasında görülüyorlar.

1899 Kasımı'nda tam da Tolstoy'un hastalandığı zamanlarda, Ortodoks başpapazları aralarındaki bu sapkınla ne yapacaklarını ciddi ciddi tartışmaya başladılar. *Diriliş*'in en iğneleyici kimi bölümleri Ortodoks Kilisesi'ne yönelikti, bu da itibarını ve ahlaki yetkesini Rus hükümetinin itibarı ve ahlaki otoritesine çok yakından bağlı hisseden bir kurum için ciddi bir sorundu. Zira hükümet, 19. yüzyılın başında kendini birkaç cephede birden tehdit altında hissediyordu. *Diriliş*'in son bölümü henüz çıkmamıştı, ama Tolstoy Kutsal Sinod'un gözünde dine küfrettiğini çoktan kanıtlamıştı. Bunda, Baştemsilci Toporov'a yapılan sözümona gizlenmiş hırçın yerginin, hükümlüler için düzenlenmiş Ortodoks ayinini alaya alan dua törenini anlatan, dillere düşmüş iki bölümün de etkisi az değildi. Örneğin Birinci Kısım, 39. Bölüm'deki Kutsal Komünyon ayinine bakalım.

> Bu ayinde papazın şarap içine doğradığı ekmek parçaları, okuduğu belirli dualar ve yaptığı birtakım hareketler yardımıyla Tanrı'nın vücudu ve kanı haline geliyordu. Bu hareketler şöyleydi: papaz, üzerindeki dibadan torba onu epey rahatsız ettiği halde, düzgün hareketlerle ellerini yukarı kaldırarak öylece tutuyordu. Sonra diz çöküyor, masayı, üstünde bulunan şeyleri öpüyordu. En önemli kısım, papazın peşkiri alarak ağır, ölçülü hareketlerle gümüş tabak ve altın kâsenin üzerinde sallamasıydı. Hesapça, o anda ekmekle şarap Tanrı'nın etiyle kanı halini alıyordu. Bu sebeple ayinde asıl bu kısma önem veriliyordu.[103]

Diriliş'in yayımlanması, Tolstoy'un aforoz edilmesi sorununu tekrar Kutsal Sinod'un gündeminde ilk sıraya taşıdı.

Tolstoy'un Ortodoks Kilisesi'ne karşı isyanı, Kilise'yi Rus otokrasisinin ana direği olarak görmesinden kaynaklanıyordu. Tolstoy 1886'da yazdığı "Kilise ve Devlet" başlıklı makalesinde, "Hıristiyanlığın politik iktidarı kutsaması küfürdür, Hıristiyanlığı inkârdır," diye kükremişti. Savaşa girdiği zaman devleti desteklemek, şiddetin doğrudan onaylanmasından farksızdı. Tolstoy'a göre bu tahammül edilemez bir şeydi, On Emir şöyle dursun, İsa'nın öğretisiyle bile düpedüz çelişiyordu. Ortodoks Kilisesi Tolstoy'un suçlamalarına karşı *savunmasızdı*. 19. yüzyılın başında neden böyle can çekiştiğini anlamak için, Büyük Petro'nun Kilise'nin özerk yapısına işlediği köklü değişikliklere bakmamız gerekir. Petro 1682'de çar olduğunda Rus Ortodoks Kilisesi hâlâ güçlü bir kurumdu, ancak kendine ait dikta gücüne meydan okuyan ne varsa yok etme kararlılığı, onu 1700'de ölen Patrik Adrian'ın yerine birini atamama gibi çok önemli bir karara götürdü. Bunun

yerine Kilise'yi, "Kutsal Ana Moskova"daki Patrikliğin yerine geçmesi için 1721 yılında seküler başkent St. Petersburg'da kurulan "En Kutsal Sinod"un hükmüne tabi kıldı. Şimdi, Rusça unvanıyla *–Ober-prokuror–* Petro'nun reformist fikirlerindeki Alman Protestan kökleri ele veren laik bir baş temsilci tarafından yönetilen Rus Ortodoks Kilisesi, artık hükümetin kullandığı basit bir araç haline gelmişti. Petro standartları yükseltmek için Rusya'ya resmî ruhban eğitimi uygulamasını getirdi ama aynı zamanda da rahiplerin sayısını azalttı, aslında bunlardan sadece üçte biri görevlendirildi ve bir çeşit eğitim aldı. Petro'nun devleti etkili bir şekilde hizmet kademelerine göre örgütlemesi, aynı zamanda, Rusya'da ruhban sınıfını diğer tüm sınıflardan ayıran, az ya da çok soydan soya geçen bir kast sistemi yarattı. Çünkü yalnızca papazların oğulları ilahiyat okullarına girebildi ve papazlık eğitimi alabildiler.[104]

Din adamlarının çoğu fakirdi. Hiç maaş almıyorlardı, kendilerini (ve çoğu kez kalabalık olan ailelerini) kilise görevlerini ifa etmeleri karşılığında mahallelerindeki Hıristiyan cemaatin verdiği ufak paralarla geçindiriyorlardı. Yetkili oldukları mahalleye bağlı küçük arazi parçasını ekip biçtiklerinde gelirleri azıcık artabildi, ama bu durumda da yaşam standartları ortalama bir köylününkini bile geçmiyordu. Çehov'un 1886'da yazdığı "Bir Kâbus", ziyaretçisine bir çay ikram edemeyecek kadar fakir olan dürüst bir genç papazın nasıl utandığını anlatır. Yamalı cübbesi ve evi kadar döküntü olan kilisesini şöyle tasvir etmiştir: "Köylü izbalarından farksızdı, yalnızca çatıdaki saman bir parça fazlaydı, bir de pencerede kısa beyaz perdeler vardı."[105] İngiliz romanında toplumsal katmanda sadece toprak sahibi beyden aşağıda, toplumun eğitimli ve saygıdeğer bir üyesi olarak konforlu evinde yaşarken resmedilen mahalle papazından ne kadar da farklı... En temel gelirleri için köylülere bağımlı olan kırsaldaki Rus papazların maddi durumu hep kötü oldu.

Ruhban sınıfının ahlaki otoritesi anlaşılabilir nedenlerden dolayı 19. yüzyıl boyunca durmadan aşınmıştı. Topraklarını ekerken civar köylülerin yardımına muhtaç olan mahalle papazları ikon taşıma yürüyüşleri sırasında ikramlarını reddederek onları gücendiremez veya yaptıkları ahlaksız tavırlardan dolayı paylayamazlardı. Soylu kişilerle olan ilişkilerde de farklı nedenlerden taviz verirlerdi. Papazlar, kuşkulu şartlarda ölen toprak kölelerinin cenaze törenlerini yaparak, zorla yapılan evlilikleri idare ederek zorba, kanun tanımaz toprak beylerinin kaprislerini çekmek zorunda kalırlardı. Büyük Petro'nun "reform"unun son tahlilde getirdiği sonuç epey tutucu, öğreti geliştirmeye hiç ilgi duymayan bir Kilise'yle, ahlaki açıdan çökmüş

ve çürümüş, hiç saygı duyulmayan bir ruhban sınıfı oldu.[106] Değişim umudu taşıyan bir papazın yazdığı, Rusya'daki papazların hayatının gerçeklerini samimi bir dille teşhir eden ve 1858'de yurtdışında basılan bir yayın, Büyük Reformların arifesinde Rusya'da gizlice okunduğunda çok büyük dalgalanmalara neden oldu.[107] Kilise eğitim sistemini geliştirmek için 1860'ların sonunda bazı girişimler yapıldı (1863 papaz okulu mezunlarına ilk kez üniversiteye gitme hakkı tanındı, 1864'te din adamlarının çocuklarına devlet lisesine gitme ayrıcalığı sağlandı), ama papaz okulları devrimci hareketin yatağı haline gelince başka reform yapılmadı.[108] Böyle bir geçmişe rağmen Optina Pustın Manastırı'nın manevi itibarında yükselme giderek belirginleşti: Kilise Babaları'nın İsihazm ("iç dinginliği") geleneğini canlandıran ihtiyar bilgeler, kilise memurlarının lekeli dünyasından kendilerini uzak tutabildiler.

19. yüzyılın sonunda Rus Ortodoks Kilisesi kendini sıkışmış hissediyordu. Köylü sınıfının dillere destan sofuluğu, kiliseye gitmektense kendisini daha çok oruç tutarak, yürüyüş ayinlerine katılarak ifade ediyordu. İncil ve duaların diline dönüşmüş, artık kullanılmayan Kilise Slavcasıyla yazılmış kutsal kitapları doğru dürüst anlayamıyorlardı.[109] Ortodoks takviminde farklı zorluk dereceleriyle oruç tutulması gereken yüz seksen gün vardı, bunların dışında fazladan oruç köylülerde çok yaygındı. Bir yaşlı kadın, oruç günü yediği yasak yiyeceği papaza itiraf ediyordu: Ekilmeden önce süte yatırılmış turp tohumu. Birçok köylü oruç günlerinde şekerli çay içmeyi günah sayardı, çayı "yarı-günah" saymakla yetinmez, şekerin hayvan kemiklerinden (köpek kemiği) yapıldığını sanırdı. Anne sütünü bile günah sayacak kadar çileci köylüler de vardı. Aydınlarsa çok uzun bir zaman önce Kilise'yi manevi bir yetke olarak görmeyi bırakmıştı, içlerinden bazı radikaller, ahlaki açıdan kendilerini ruhban sınıftan üstte görüyorlardı. Soylularsa kayıtsızdılar, dindarlıkları soyut bir şey olmaktan öteye gitmiyordu. İşte bu yüzden İncil'i kendi başına ilk yorumlayan Lord Radstock gibi Protestan Evanjelistler sosyete çevrelerinde gedik açıyor, Çertkov'un annesi Yelizaveta İvanovna gibi insanları etkiliyorlardı. Uzun bir süre İncil'in modern Rusça çevirilerinin yapılmasına direnen Kilise, Rus halkının içinde yaşadığı o zengin hurafeler dünyasının dönmesinde üzerine düşen rolü oynuyordu. Sıradan inananların hatalı yorumlar yapıp kendi otoritesine meydan okuyacaklarından korktuğu için Sinod, daha önce bahsedildiği gibi, Kilise Slavcasından modern anadile yapılmış bir çeviriyi ancak 1876'da onayladı. Erişimini denetim altına almayı denediyse de 19. yüzyılın sonunda Rus ve diğer yabancı gruplar neredeyse bir milyon nüsha dağıtmışlardı.[110]

Rus Ortodoks Kilisesi'ne karşı bir muhalefet de farklı düşünen dindarlardan geliyordu. Köylülerin, 1660'lı yıllardaki hizipleşmeden beri otoriteler tarafından halk devrimiyle bir tutulan Eski İnananlara katılmasına engel olmak için, 1880'lerde din adamlarına ibadetleri mümkün olduğu kadar görkemli yapmaları tembih edildi.[111] Kilise ve hükümeti en çok tehdit eden, 19. yüzyılda hızla yaygınlık kazanan yeni kurulmuş mezheplerdi; Eski İnananları, yüzde yüz hemfikir olmasalar da aynı inanca bağlı (yalnızca ibadet etme biçimleri farklıydı) Hlıstı ve Skoptsı gibi mezhepleri sayabiliriz. "Akılcı" tarikatlar diye anılan bu mezhepler papazlar, kiliseler, ikonlar ve diğer tüm donatılarla birlikte, kökten bir şekilde dinî ayinlerden vazgeçtiler. Hükümet otoritesini tanımayan, sevgi, eşitlik ve özgürlüğü kuşatan bir Hıristiyan öğretisi vaaz ediyordu taraftarları. Bir yanda ekonomik girişimleriyle, içkiye karşı olmalarıyla ve anadilde *Kitabı Mukaddes* okumaktan vazgeçmemeleriyle 19. yüzyılda çok fazla sayıda Rus köylüsünü cezbetmeye başlayan ve Alman sömürgecilerin soyundan gelen "Stundistler", diğer yanda da yerli Duhoborlar ve Malakanlar vardı.

Tolstoy'un manevi isyanı boşlukta şekillenmedi. Bu isyanın bu önemli toplumsal ve dinî bağlam içinde görülmesi gerekir. Kesintisiz genişleme Rusya'yı çok ırklı, koskocaman bir imparatorluk haline getirdi. 1897 Misyoner Kongresi olduğunda nüfusunun yüzde otuzu Müslüman, Yahudi ve diğer inançlardan oluşuyordu. Ne var ki imparatorluk sınırları içerisinde yalnızca Ortodoks Kilisesi'nin misyonerlik faaliyetlerine girişmesine izin verildi. Moskova'da 1887 ve 1891'de düzenlenen ilk iki Misyoner Kongresi, Eski İnananları, Ortodoks sürüsüne yeniden katmanın yolları üzerine yoğunlaşmıştı, ama Kazan'da düzenlenen üçüncüsü, Rusya'daki mezheplerin ve İncil temelli Protestan ve Evanjelist zümrelerin etkisini kırmayı hedefledi. Hükümetin girişimlerine, misyonerlik çabalarına karşın bunların sayısının arttığı açığa çıktı. Ryazan Metropoliti Meletiy'in, tarikatçıların Sibirya bozkırlarında özel kamplara sürülmesi önerisi destek kazandı. Mülklerine el konulmasını, çocuklarının da ellerinden alınmasını da teklif etti.[112] II. Nikolay'ı bunu resmî politika olarak uygulamaktan alıkoyan, yurtdışındaki Vaftizcilerin protestosunun gittikçe yayılacağından korkması oldu. Köylülerin siyasi devrimcileri izlemeyeceğinden emindi, ama Evanjelist Hıristiyanlardan ve Tolstoy gibi figürlerden endişe ediyordu. Liberal yayın organı *Russkaya Gazeta*, 1897'deki Misyoner Kongresi'nde iki yüz piskopos, papaz ve kilise adamının Tolstoyculuğu da diğerleri gibi bir mezhep olarak sınıflandırmış olduğunu bildirdi:

> Kongre, taraftarlarının "oluşumunu tamamlamış bir tarikata" karşılık geldiğini iddia ederek, Kont Lev Tolstoy'un dinî ve ahlaki görüşle-

> rini yeni tarikatçı inaçların arasına aldı. Kongre bu tarikatın ayrıca, "özellikle Kilise ve devlete zararlı" mezhepler tanımına tamamen uyduğunu ileri sürerek, Kutsal Sinod'dan "özellikle tehlikeli" tarikatlara ilişkin çıkarılan yasanın mensuplara uygulanması için hükümete öneride bulunmasını istedi.[113]

Tolstoyculuk aynı anda hem seçkinlerin hem de köylülerin ilgisini çekme potansiyelinden dolayı muzır görüldü, Tolstoy'un Pyotr Verigin ve Duhoborlar üzerindeki etkisi bu tehdidin gerçekliğini kanıtlar.

1880'de Kutsal Sinod'un baştemsilcisi olmuş ve yirmi beş yıl bu görevde bulunmuş Konstantin Pobedonostsev, Tolstoy'u baş düşmanı saydı. Tolstoy onun düşmanlığını ilk kez, 1881'de yazmış olduğu ve babasının katillerine merhamet dilediği mektubu III. Aleksandr'a iletmesini istediğinde üzerine çekmişti. Mektubu okuduğu andan itibaren (Çar'a iletmeyi reddetmişti) Pobedonostsev Tolstoy'un hükümeti devirmek istediğinden emin olmuş, rakibini susturmak için gayretli bir seferberliğe girişmişti. Sonuç olarak Tolstoy'un dinî öğretileri hiç sekmeden Kilise'nin önde gelenleri tarafından geçersiz sayılmış, özel yaşamı mütecaviz bir şekilde takibe alınmıştı (Yasnaya Polyana papazı bile Tula Piskoposu'na rapor göndermek zorundaydı).[114] Dedesi Moskovalı bir papaz olan ve baştemsilci olarak atanmadan önce hukuk profesörü olmuş hırslı Pobedonostsev kendini görevine adamış biriydi. Mükemmel isimli Hermann von Samson-Himmelstierna 1893'te yayımladığı III. Aleksandr dönemi tarihinde, ona dair kısa, canlı bir porte sunar:

> İki tür bağnaz vardır, soğuk ve sıcak; yani düşünerek böyle olanlar ile yaradılıştan olanlar. Pobedonostsev'in nereye ait olduğunu bilmek kolaydır. Bakışları onu ele verir. Yaşlı ve sıska biridir, sivri burunludur, gözleri keskin ve delicidir, gözlük takar, tek tük ak saçları alnına dökülmüştür, sinekkaydı tıraşlıdır, ifadesi keskindir.[115]

Birbirinin çağdaşı olan Pobedonostsev ve Tolstoy, Rus toplumunun tedavi edilmesi gerektiğini hissettiler ama hastalığın teşhisinde tamamıyla farklı düşündüler.

Tolstoy *Diriliş*'i bitirmeye çalışırken 1899'da hastalandığında, daha fazla yaşamayacağını tahmin eden Kutsal Sinod, ölümünün ardından yapılacak dinî törenleri yasaklamaya karar verdi. Sağlığını tekrar kazanınca, kurum hiç iyi düşünülmemiş aforoz etme planına geri döndü. Kendini büyük bir ateşle Ortodoks Kilisesi'nin temellerini destekleme işine vermiş Pobedonostsev, çok uzun zaman önce Tolstoy'un aforoz edilmesi yaygarasını koparmıştı,

ama burada ipleri eline alan, ruhban sınıfının bile Tolstoyculuğa kapılacağından korkan St. Petersburg Metropoliti Antony oldu. Bunda da haksız sayılmazdı. 1898'de St. Petersburg'da karizmatik genç bir papaz, Grigoriy Petrov *Hayatın Temeli Olarak İncil* diye bir kitap yayımlamıştı. Yirmi bölümlük kitap, Tolstoy'un Hıristiyanlığın günlük yaşama uygulanması fikrini temel alıyordu. 1901 Şubatı başında Petrov, Din Felsefesi Derneği'nin bir toplantısında Tolstoy'u olumlu gösterdiği için azarlandı: Petrov'a göre Vergilius'un Dante'ye yaptığı neyse Tolstoy'un Rus toplumuna yaptığı da oydu, manevi açıdan yolunu kaybetmiş insanları araftan kurtarıyordu.[116] Tolstoy'un aforoz süreci ertesi gün başlatıldı, on gün sonra duyuruldu. Daha önceden onayı alınmadığından II. Nikolay çok kızdı ve Pobedonostsev özür dilemek zorunda kaldı.[117]

Metropolit Antony, Sinod'un verdiği aforoz kararı 18 Şubat'ta, Büyük Perhiz'in ilk pazarında açıklanabilsin diye erkenden harekete geçmeyi çok istedi. 1869'a kadar, devlet düşmanlarına karşı her yıl bir aforozu Perhiz'in ilk pazarında, Ortodoksluk Zaferi haftasından hemen önce açıklamak gelenek olagelmişti. Kilise, hiç değilse geleneksel bildiri anısına, heretikler defterine Tolstoy'un ismini de dâhil etmek isterdi:

> Ortodoks kralların Tanrı'nın özel lütfuna mazhar olarak tahta geçirildiğine ve o anda kutsal yağın onları meshettiğine, yüce görevlerini başarmaları için Kutsal Ruh'un mucize kabiliyetlerinin onlara nüfuz ettiğine inanmayanlara, onlara karşı çıkıp isyan etme cüreti gösterenlere, Grişa Otrepev, İvan Mazeppa ve benzerlerine üç kez: Aforoz! Aforoz! Aforoz![118]

Alman seyyah yazar J. G. Kohl, 1837'de St. Petersburg'daki Kazan Katedrali'nde birinci elden "heretiklerin lanetlenmesine" tanık olma şansı bulmuştu, olayı görmek isteyen inançlı kimselerin sayısı o kadar çoktu ki, iddiasına göre düzeni sağlamak için polis çağırmak zorunda kalınmıştı. Bunu, "Doğu Kilisesi'nin en sıra dışı, anlaşılmaz, berbat hizmeti" diye niteledi; halkın neredeyse her şeyi kutsamaya meyilli olduğu bir ülkede lanetlenme bir tek burada duyulabilirdi:

> Aforoz, ilahilerle, dualarla, açılıp kapanan kapılarla, yanan mumlarla, geliş gidişlere karışan tütsü kokularıyla vb. şeylerle uzun süren bir törenle başladı... [Saygıdeğer Metropolit] ilerledi ve birkaç kişi için aforoz istedi; Sahte Dmitriy, Boris Godunov, Mazeppa, Stenka Rakin ve Pugatşef; bu siyasi heretiklerden sonra dinî olanlar geldi,

> ama isimleri tek tek sayılmadı. Her bir kişi veya sınıf birkaç tanıtıcı kelimeyle takdim edildi, isimleri okundu sonra şimşekten sonra duyulan gök gürültüsü gibi iki üç kez *aforoz aforoz aforoz* sözcükleri duyuldu.[119]

Tolstoy mağrurlar cephesindeydi. 1901'de Rus kiliseleri kendisini değil ama *Diriliş* romanını aforoz etmekle yetindiler. Toplumsal ve siyasi bakımdan yine de çok önemli bir olay oldu.

Kilise yalnızca tövbe etmeleri için defalarca çabaladığı insanları aforoz etmişti tarihsel olarak. Tolstoy'un hakkındaki emir, onun bütün gücüyle Ortodoks dogmaya karşı konuştuğunun altını çiziyordu, bu yüzden pişman olmadığı sürece Kilise'nin bir üyesi sayılamayacağını söylüyordu ancak her şey iyi ölçülüp biçilmişti. "Aforoz" veya "lanet" kelimeleri haftalık *Kilise Haberleri*'nin (Kutsal Sinod'un 1888'den beri resmî yayın organı) ön sayfasında açıklayıcı bir mektupla birlikte çıkan hükümde açıkça ifade edilmemişti.[120] 577 numaralı, 20-22 Şubat tarihli hüküm üç metropolit, bir başpiskopos, üç piskopos tarafından imzalanmıştı, bu adamlardan hiçbiri aslında bunların Tolstoy'u korkutacağı, onu dize getireceği yanılsaması içinde değildi. Sinod, bu hükmü 25 Şubat'ta Rusya'nın en büyük gazetelerinin ilk sayfasında yayımlatıp bunun basında tartışılmasını yasaklayan bir de emir çıkartarak Rus toplumunun her kesiminde giderek artan Tolstoy desteğini zayıflatmayı umuyordu. Burada maksat, ona karşı bir düşmanlığı kışkırtmak, toplumsal ve siyasi huzursuzlukların yükseldiği bu hassas zamanda onun otoritesini zayıflatmak, aynı zamanda Ortodoks Kilisesi'ni halkın gözünde büyütmekti. Tam tersine bu girişim, can sıkıcı bir başarısızlıkla sonuçlandı. Kilise yetkili şahısları dışında hiç kimse bu aforozu ciddiye almadı, üstelik etkileri sonraki dönemlere taşacak bir olay olduğu açığa çıktı.

1901'in başında Tolstoy Moskova'daydı. Her zamanki gibi, zihinsel faaliyetlere dalmıştı. Max Müller'in *The Six Systems of Indian Philosophy* [Hint Felsefesinin Altı Sistemi] isimli kitabını okuyarak o yılı başlatmış, Hindu ve Nietzscheci felsefeye olan ilgisinin yanında, Hollandaca çalışmaya devam etmişti. Sonya'nın tasalarıysa, her zamanki gibi, dünyeviydi. Düşük yapan kızı Tanya'ya bakmak için Yasnaya Polyana'ya gitti, sonra da oğulları Mişa'nın 31 Ocak'ta Aleksandra Glebova'yla evleneceği düğünün hazırlıklarına yardım için Moskova'ya geri döndü. İçine şeker konulup konuklara verilmek üzere nikah şekerlikleri dikti. Düğün Büyük Düklerin (birisi ta St. Petersburg'dan kalkıp gelmişti), kodamanların katıldığı bir olay oldu, ama kocası katılmadı tabii ki. 12 Şubat'ta Sonya, Maşa'nın düşük yaptığını du-

yunca Yasnaya Polyana'ya döndü, ardından durmadan ölümden bahseden kasvetli bir kocaya ve ev halkına bakmak için Moskova'ya gitti. Yedi hafta süren Büyük Perhiz ve oruç başlamıştı, o yüzden 16 Şubat'ta aşçı Semyon Nikolayeviç'le mantar dükkânına, sonra da kiliseye gitti. Ertesi gün tek başına, hamiliğini üstlenmiş olduğu Moskova yetimhanesindeki çocuklara oyuncak almaya gitti.

Aforozun halka açıklandığı gün, Tolstoy kızı Maşa'ya yazdığı bir mektupta, şimdi en çok insanlardaki din eksikliğini yazmayı istediğini, dünyadaki tüm dehşetin bundan kaynaklandığını bildirdi.[121] Hıristiyan ilkelerine uyarak yaşama konusunda, kendi sınıfındaki birçok kişiden daha ciddiydi, birçoğundan daha çok inanıyordu Tanrı'ya, bu yüzden Ortodoks olmasa bile Hıristiyan görüşlere böyle derinden bağlanmış birini aforoz etmeleri ironikti. İlkin dalaverelere aldırmamıştı bu yüzden, yozlaşan Kilise'ye ve askerî politikaları Kilise tarafından desteklenen hükümete saldıran mektuplar, tartışma yaratan samimi makaleler yazmaya devam etti. Sonya'nın günlüğünden, Tolstoy'un aforoz edildiği gün havanın mükemmel olduğunu –bulutsuz günler, ay ışığıyla aydınlanan geceler– öğreniyoruz. Hüküm halka açıklandığında, kocasının nasıl şefkatli ve tutkulu olduğunu, sağlığının ve ruhsal durumunun özellikle o zaman hüküm süren mutlu atmosferde nasıl düzeldiğini hatırlar. Pobedonostsev ve Metropolit Antony'ye, bu hükme karşı çıkan, coşkulu bir mektup kaleme aldı hemen Sonya, sonra yetimhane için yün şapkalar örme işine döndü. Alışılmadık şekilde hem Sonya'nın mektubu hem de Metropolit Antony'nin cevabı *Kilise Haberleri*'nde yayımlandı.

Aforoz ilan edildiğinde Kutsal Sinod yardakçılarını Tolstoy'a imzasız iftira mektupları ve ölüm tehditleri göndermek üzere görevlendirdi, ama onun onuruna yapılan gösteriler, dualar ve alkışlar daha çoktu. Tolstoy'un Moskova'daki evi eyleme geçilmesini isteyen ziyaretçiler tarafından kuşatıldı, aforoz günü Tolstoy şehir meydanında gezerken onu tanıyan ve taciz eden ateşli öğrencileri durdurmak için süvari polis müdahale etmek zorunda kaldı. Hükümetin Tolstoy'a gönderilen destek ifadeleri ve telgraflarını yayımlama yasağı göz önünde tutulursa, Kutsal Sinod'un bu hükmü Tolstoy'u küçültmek şöyle dursun daha da büyüttü. Aforoz Tolstoy yazılarına olan ilgiyi de artırdı. Daha önce onu hiç okumamış olanlar, kütüphanelere gidip kitaplarını sormaya başladılar. Yurtdışındaki Ruslar da milliyetleri öğrenildiğinde hemen Tolstoy hakkında sorguya çekiliyorlardı.[122] Moskova'nın dışındaki Maltsev Cam Fabrikası'ndaki işçiler mesajlarını altın yaldızla üzerine yazmış oldukları, yeşil cam kitlesi gönderdiler:

> Saygıdeğer Lev Nikolayeviç, siz, zamanının önünde giden birçok yüce insanın kaderini paylaştınız. Onlar ki diri diri yakıldı, hapislerde çürüdüler, sürgün edildiler. Bırakın ikiyüzlü papazlar istedikleri gibi aforoz etsinler sizi. Sizi canı gibi seven Rus halkı her zaman sizinle gurur duyacaktır.

Tolstoy halkın vicdanıydı, aforoz da Kilise'yi eğitimli Rus toplumundan ayıran uçurumun en güzel ifadesiydi. Başka yerlerde olduğu gibi Moskova'daki aydın sınıfı da aforoz etmeyi siyasi bir intikam hareketi olarak gördü. *Novoe Vremya*'nın editörü Aleksey Suvorin, Rusya'nın şimdi iki çarı olduğunu iğneleyici bir dille söyledi. II. Nikolay Tolstoy'un tahtını sallayamazken, Tolstoy'un bütün Romanov hanedanını silkelediğini gözlemledi.[123] Tolstoy sonunda, Kutsal Sinod'un 24 Mart'ta çıkarmış olduğu, yeni ithamlarda bulunan hükmüne cevap olarak bir makale üzerinde çalışmaya başladı. Mektup yayımlanmak üzere İngiltere'deki Çertkov'a gönderildi. Hâlâ bir gün tutuklanacağını umut ediyordu.[124]

Repin, aforozun ilan edilmesinden bir hafta önce St. Petersburg'da açılmış 29. Gezginler Sergisi'nde Tolstoy'un yeni bir portresini sergiledi. Kaderin cilvesine bakın ki portre, yazarı Yasnaya Polyana'da ağaçların arasında çıplak ayakla dua ederken resmediyordu. Sergi açıldığında portrenin etrafı anında çiçeklerle doldu, aforozdan sonra doğal olarak ilgi daha da artmıştı. 25 Mart'ta sergi kapanmadan önce bir öğrenci sandalyenin üzerine çıktı, kutsal bir ikonmuş gibi, tüm portre çerçevesini çiçek buketleriyle süsledi, sonra doğaçlama bir konuşma yaptı. Orada bulunan dört yüz kişinin imza attığı bir destek telgrafı Tolstoy'a gönderildi, bundan daha fazla insan da Repin'in portresine çiçek iliştirdi.[125] Bu, portrenin kaldırılmasına yol açtı, sergi Moskova ve taşra illerine gittiğinde de resim gösterilmedi.

Aforoz Rusya'nın eğitimli insanları arasında büyük gürültü kopardı ama kırsal bölgelerdeki birçok papazın Tolstoy hakkında toplumsal romanlar yazan bir soylu olduğu dışında bilgisinin olmadığını belirtmek gerekir. Bu arada, köylülerin ekseriyeti yalnızca onun bir kont olduğunu, dolayısıyla nefret edilen ve güvenilmez aristokrasinin bir temsilcisi olduğunu biliyordu.[126] Kronstadtlı Peder İoann'ın yolundan giden ve Tolstoy'un Deccal olduğuna inanan önemli sayıda bir insan topluluğu da vardı. Grigoriy Petrov'dan (Kilise'yi terk etmeye kadar giden bir macerası oldu) çok daha karizmatik bir kişi olan Peder İoann, bir piskopos ya da ilahiyatçı değil, olağanüstü tanınırlığı bakımından birçok insanın Rusya'nın üçüncü "çar"ı olarak gördüğü bir mahalle papazıydı.[127] Arhangelsk ilin-

Tolstoy'u muktedir bir dev olarak, cüce Çar II. Nikolay'ın yanında gösteren bir karikatür, 1901

de 1829'da, Tolstoy'dan bir yıl sonra, yoksul bir zangoç ailesinde dünyaya geldi. 1855'te evlendikten sonra aynı yıl, kayınpederinin kıdemli papaz olduğu Kronstad'taki Aziz Andrey Katedrali'ne papaz olarak atandı. Peder Ioann imparatorluk donanmasının Baltık Filosu'nun merkezi, St. Petersburg'un dışındaki Kronstad limanında elli yıl süren hizmeti sırasında popülist, resmî olmayan tarzıyla, kilisesinde düzenlediği alışılmadık kitlesel

günah çıkarma törenleriyle ün kazandı. Peder İoann yoksullara yardımı, daha dindar olmayı teşvik etti, 1894'te ölüm döşeğindeğindeki III. Aleksandr'a dua ettiğinde bütün Rusya'da bilinen bir kişi olmuştu. II. Nikolay ve karısı da Peder İoann'a büyük saygı beslediler, Kırım'da Livadya Sarayı'ndaki yatak odalarında onun resmi vardı.

1890'larda Peder İoann, İsa'nın tanrı olmadığını, Meryem'in evlenmemiş basit bir anne olduğunu, Ortodoks Kilisesi'nin pagan kültürden beslendiğini, putperest olduğunu öğrettiği için Tolstoy'u eleştirmeye başladı. "Boynunuza bir taş bağlayıp kendinizi denize atın, bu dünyada size yer yok." Peder İoann bu gibi sözlerle Tolstoy'u kınıyordu. Tolstoy'a yaptığı sert eleştirileri 1902'de yayımlandı.[128] Peder İoann belki Tolstoy'un aleni rakibi, onun karşı kutbuydu. Yazar Nikolay Leskov'a göre Tolstoy ve Peder İoann sahiden de Rusya'nın geleceği için çarpışan iki karşıt gücü temsil ediyordu.[129] Peder İoann halkın papazı olarak görüldü, halbuki Tolstoy'a hayran olan daha çok aydınlardı; ne var ki bu ikisinin arasında çarpıcı benzerlikler de vardı. Tolstoy gibi Peder İoann da çilecilik ülküsü taşıyordu. Bakir bir evlilik sürdürmek adına (karısı Yelizaveta çocuk sahibi olmayı isterdi) libidosuna gem vurmakta Tolstoy'a nazaran daha başarılı oldu. Peder İoann gıda tüketimi konusunda, tıpkı Tolstoy gibi cinsel istekle arasında bağ kurduğundan çok katıydı: "Kaşa iyi, kaymak kötü", "Sirkeli karaturp yok!", "ASLA AKŞAM YEMEĞİ YEME!" Peder İoann, karısının yemek pişirmesini maneviyatına bir tehdit olarak gördü.[130] Hem Peder İoann hem de Tolstoy, toplumsal eşitsizliğe, aşırı mal düşkünlüğüne, ahlak yoksunluğuna saldıran epey tutucu kimselerdi. Her ikisi de tapınılacak kişiliklerdi; Rusya Postanesi, Peder İoann'a tapan hayranlarından gelen mektuplarla uğraşabilmek için önlem almak zorunda kalmıştı.[131] Peder İoann da, Tolstoy'un aforoz edildiği 1901 yılında Pobedonostsev'in telaşla bildirdiği gibi, bir çeşit dinî mezhebin doğmasını esinledi. İoannıcılar denilen taraftarları onu Tanrı, İsa veya Vaftizci Yahya olarak gördüler, fotoğrafına ikonmuş gibi davrandılar (özellikle kadınların ilgisini çekiyordu).[132] Kutsal Sinod için en büyük önceliklerden biri ruhban sınıfı üzerinde denetim sağlamaktı, Peder İoann'ın tehlikeli derecede bağımsızlaştığı görülünce büyük bir telaş oldu. Tolstoy gibi, ünü devlet dairelerinden daha çok sarayda yayılmıştı, ama yine de cemaati bazı zamanlarda onun tonunu rahatsız edici buldu. Birisi "Kont Lev Tolstoy'a yönelik kınayıcı sözlerini" okuduktan sonra, ona artık "iç huzuru" bulamadığını, "Hıristiyan kibarlık, hoşgörü ve ayrımsız affetme ruhuna tamamen yabancı, sert eleştirileri" daha önce maneviyat üzerine yazdıklarıyla nasıl bağdaştıracağını bilmediğini yazdı.[133]

Tolstoy ve Peder İoann, Repin'in meşhur Kursk yürüyüşü resminde ölümsüzleşen dinî yürüyüşlere katılan, manastır ziyaretlerine giden yüzlerce hacının ortaya çıkmasıyla birlikte, 20. yüzyılın başında Rus toplumunun tüm sınıflarını etkilemiş sıra dışı dinî uyanışın parçasıydılar. Aynı zamanda Dostoyevski'nin, Optina Pustın ihtiyar bilgeleriyle buluşmalarından esinlenerek yazdığı, 1880'de çıkan son romanı *Karamazof Kardeşler*'in yayımlandığı sıralarda aydınlar arasında başlayan dinî bir uyanış da vardı. Tolstoy'un ölüme yaklaştığı sırada Yasnaya Polyana'yı terk edip, onu hem iten hem de kendine çeken o manastıra yapmış olduğu birçok ziyaretin sonuncusunu yapmaya giderken okuduğu kitabın bu olduğunu belirtmek gerekir. Hatta Tolstoy aforoz edilmeden önce "Yasnaya Polyana'nın ihtiyar bilgesi" olarak görüldü. Hayatının son on yılında ondan kendilerine kılavuzluk etmesini isteyen sürüyle ziyaretçi kabul etmesinden başka, yardım isteyen binlerce mektup aldı. Bu mektuplara, ihtiyarlara geleneksel olarak yardım eden gönüllü rahip görevi gören sekreterlerin de yardımıyla, büyük bir gayretle yanıt vermeye çalıştı.[134] Dinî uyanışın bir başka işareti, St. Petersburg'daki İmparatorluk Coğrafya Derneği'nin salonunda düzenlenen bir dizi tarihî toplantının başlamasıyla 1901 Kasımı'nda geldi. Bu toplantılar, Rusya'daki aydınlarla din adamları arasındaki ilk yapıcı teması sağladı. Eğitimli sınıfı Kilise'den ayıran uçuruma bir köprü olmayı arzulayan Dmitriy Merejkovski gibi yenilikçi yazarlar tarafından başlatılan hareketin amacı ortak bir nokta, Rusya'daki toplumsal siyasi bunalıma muhtemel bir dinî çözüm bulmaktı. Tolstoy ismi çok büyük önem arz ettiğinden, 1902'nin başında düzenlenen Din Felsefesi Derneği toplantılarının üçüncüsünün konusunu Kilise'yle kavgasının oluşturması şaşırtıcı değildir.[135] Ateşlice tartışılan konular arasında Tolstoy'un aforozunun ardındaki ittirici gücün devlet mi yoksa Kilise mi olduğu da vardı.

Aforoz edildikten sonra bile Tolstoy Kilise hiyerarşisi için sorun olmaya devam edince, 1901 Haziranı'nda ağır bir sıtmaya tutulduğunda yeni bir strateji geliştirmek yoluna gittiler: Valilere ve komiserlere, o öldüğü takdirde konuşmalara ve gösterilere izin vermemeleri emredildi.[136] Kardeşinin durumunun kritik olduğunu, yazarlarının Tolstoy'un sağlığını halkı yakından ilgilendiren bir mesele olarak gördüğü dergilerden öğrenen Sergey, yerin dibine geçti. Sergey candan bir mektup gönderip onun için ne kadar değerli olduğunu, bu dünyada aynı şekilde konuşabileceği başka hiç kimsesi olmadığını söyledi. İmzasının altına da üzgün bir tonla şunu ekledi: "Çocukluğumuzdan beri ne kadar yakın olduğumuz bir yana, benim sana ihtiyacım var ama senin bana yok. Bir alay insan var çevrende."[137] Tolstoy'un güçlü bünye-

si bir kez daha sahneye çıktı. Aleksandrine'in dostu Kontes Panina, nekahat dönemi için Yalta'nın dışındaki daçasını ona verme lütfunda bulundu. 1901 Eylülü'nde aile Kırım'a gitmek için ayrıldı. Sergey'in ifadesiyle, Tolstoy'un hamamböcekleri ve pirelerle dolu 4. mevkide seyahat etme alışkanlığına karşı olarak, bu kez aileye demiryollarında çalışan bir Tolstoycunun yardımıyla ayarlanmış, özel bir kompartıman tahsis edildi. Yaptıklarının basında yer almaması yasağına karşın, Harkov İstasyonu'nda onu karşılamayı bekleyen 3000 kişilik büyük bir kalabalık vardı. Tolstoylar, yılın en güzel on aylık dilimini Kırım'da geçirecek, Sonya da her zamanki fedakârlığıyla kocasına bakacaktı.

Kontes Panina'nın daçası aslında gotik bir saray, iki kuleli bir masal şatosuydu. Tolstoy hayatında hiçbir zaman böyle lüks içinde yaşamamıştı, Sergey'e yazdığında, egzotik çiçeklerin bolluğundan, balıkların yüzdüğü yapay göletteki mermer çeşmeden, düzenli biçilmiş çimlerden, servi ağaçlarının arkasında görülen muhteşem manzaradan ve hatta alışık olmadığı kolaylıkta yapılmış tuvaletlerden bahsetti. Daha 1887'de Tolstoy ileride bir barışsever yazar olacak Romain Rolland'a uzun bir mektup yazmış, Hıristiyan ilkelerine göre yaşayacağını beyan etmiş olanların ilk önce, yoksulların emeği üzerinden asalakça yaşamaya son vermeyi, lazımlıklarını kendileri boşaltmak dâhil olmak üzere kendi ihtiyaçlarını kendileri görmeyi denemeleri gerektiğini belirtmişti.[138] Tolstoy ağabeyine civarda yaşayan büyük düklerin ve milyonerlerin daha büyük bir lüks içinde yüzdüklerini söylüyordu.[139]

Alışıldığı üzere Tolstoy'un ziyaretçileri kalabalıktı, ama Yalta'da, sadece şehiriçi arama mesafesindeki Çehov ve genç yazar Gorki'yle güzel buluşmalar da gerçekleşti. Ayrıca Çertkov'un eski dostu, onu arayıp bulmuş kibar ve bilgili Büyük Dük Nikolay Mihayloviç'le de arkadaşlık kurdu. Dük, Tolstoy'un resmî çevrelerde aşağı bir konumda görülmesine bozulmakla kalmıyordu, onun hükümeti zehir zemberek eleştiren yazılarının da iştahlı bir okuruydu. Romanov hanedanının üyesi olduğundan, Çertkov'un baskısını İngiltere'de gerçekleştirmiş olduğu tüm kitaplara sansürsüz olarak ulaşabilmişti.[140] Bunun son şansı olabileceğinden korkan Tolstoy, bu tesadüfi tanışma fırsatını kullanıp II. Nikolay'a ayrıntılı bir mektup yazdı, Büyük Dük de cesaretle mektubu ona vermeyi önerdi. Tolstoy Çar'a "Sevgili Kardeşim" diye hitap ederek protokolün inceliklerine boşverdi. Polis gözetimini, sansürü ve dinî baskıları kabul edilemez düzeylere çıkardığı için II. Nikolay'ı payladıktan sonra, Ortodoksluk ve mutlakiyetin doğuştan Ruslara özgü olduğu düşüncesini sorguladı. Önce, pusuda bekleyen zulüm tehlikesine karşın diğer inançlara "iltica" eden ve sayıları giderek artan ka-

labalıklara işaret etti. Ardından mutlakiyetin çağ dışı kaldığını, yönetim biçimi olarak iflas ettiğini açıkça ilan etti. Çarlık iktidarının I. Nikolay'ın döneminde birazcık itibarı olduğunu kabul ediyordu ama onun ölümünden beri geçen elli yılda bu itibar, toplumun bütün kesimlerinin Çar'ın kendisini (yani mektubu yazdığı II. Nikolay'ı) eleştirip alay edeceği kadar yerle bir olmuştu:

> Moskova'da ve diğer şehirlerde ardınızdan "yaşasın" diye haykırarak koşan insan kalabalıklarına bakıp da halkın mutlakiyeti ve onun temsilcisi çarı çok sevdiğini sanmayın. Bunun size olan sadakatın bir ifadesi olduğuna inanmayın; onlar sadece görkemli bir olayı izlemeye gelmiş meraklı insanlar.[141]

Devletin hükümdarıyla bu tür ifadelerle konuşmaya ancak çar yetkesindeki biri cüret edebilirdi. II. Nikolay'ın bu mektubu hiç kimseye göstermemeye söz vermiş olduğu gerçeği (Büyük Dük Nikolay Mihailoviç'in metresi, Çertkov'un da kuzeni Prenses Yelena Baryatinskaya tarafından onaylandığı gibi) Tolstoy ve Çertkov'un sarayda hâlâ koruma ve iltimastan yararlanabildikleri görüşünün doğruluğunu gösteriyor.[142]

Tolstoy Ocak 1902'de yeniden hastalanınca, Kutsal Sinod, İçişleri Bakanlığı ve Sansür Komitesi'nden yeni bir rapor sağanağı geldi, yetkililerin hepsi sivil itaatsizliklerin patlayacağından veya daha kötü şeylerin olacağından korkuyordu. Pobedonostsev, son dakikalarında cayması umuduyla Tolstoy'un evine bir papaz gönderilmesini sağladı. Sansür Başkanı, Tolstoy'un resimlerinin ancak öldükten sonra gazetelerde çıkabileceği şartını getirdi. Metropolit Antony, Tolstoy'a Kilise'ye dönmesi için yalvardığı bir mektup gönderdi.[143] Tolstoy tabii ki bunu dikkate almadı. Bir sürü doktorun uyguladığı tedaviler, Sonya ve kızların bakımı, diğer aile üyeleri ve dostlarının yaptığı ziyaretler sonucunda Tolstoy yavaş yavaş toparlandı. Haziran'da eve döndüğünde, Harkov İstasyonu'nda daha büyük bir kalabalık toplanmıştı. Sonya'yla birlikte Yasnaya Polyana'daki daimi evlerine yerleştiler. Doktorların Tolstoy'un da epey rahatlamasına yol açan tavsiyesi üzerine artık kışı Moskova'da geçiremezlerdi. Yine doktor tavsiyesi üzerine, çalışma masasını yukarıya, yatak odasının yanındaki ferah, güneş alan balkonlu odaya taşıdı.

Tolstoy yaşlanınca pek de yumuşamadı. 1902 sonbaharında ağabeyine yazmış olduğu bir mektupta dillendirdiği gibi, onlara vermiş oldukları zararı göstermek umuduyla, tüm mezheplerden Hıristiyan din adamlarına saldı-

ran bir makale kaleme aldı. Çertkov'a gönderilen *Ruhban Sınıfına* isimli, 1903'te Free Word Press tarafından basılan kitapçık, Tolstoy'un rahiplerle rütbelerine aldırmaksızın "açık açık" konuştuğu bir diğer örnektir. Klasik bir Tolstoy nutkuydu:

> Dünyanın yaratılışı hakkında, *Kitabı Mukaddes*'in Tanrı tarafından vahiyle indirilmesi ve diğer birçok başka konuda öğrettiğiniz şeylerin doğru olmadığını biliyorsunuz. Hakikatin ışığı için yüzünü size dönmüş küçük çocuklara ve cahil yetişkinlere bunları nasıl öğretebilirsiniz?.. Kim olursanız olun –papa, kardinal, başpiskopos, piskopos, papaz veya rahip– bunu düşünün. Şayet bu Kilise öğretisinin ne kadar işe yaramaz, mantıksız ve ahlaksız olduğunu açıkça gören, anlattıklarına hiç inanmasa bile kişisel saiklerden dolayı (papaz veya piskopos maaşları için) bunu vaaz etmeyi sürdüren (ne yazık ki sayıları çok fazla olan ve günümüzde hâlâ çoğalıp duran) din adamlarından biriyseniz, yaptığınız işin, sizin anladığınızı henüz anlamamış halk yığınlarına faydası olduğu için haklı görülebileceği varsayımıyla avunmayın.[144]

Kronstadtlı Peder İoann zekice yazılmış bir yazıyla hemen buna cevap verdi. Gazeteciler Tolstoy'u çoğu kez, Rusların Ortaçağ'da Herkülvari kahramanlıklar göstermesiyle ünlü, efsanevi savaşçılarının (bogatır) en büyüğü olan İlya Muromets'e benzetirlerdi. Ne var ki Peder İoann'a göre Lev Tolstoy, şeytanla akraba yırtıcı bir aslandı. (I. Petrus, 5:8) inançlı Ortodokslardan ancak birkaçı bu yasak makaleyi okumuş olacağından, onlar için kısa bir özetini de sunmaktan geri durmadı:

> Tolstoy için Hıristiyan meziyetleriyle –basitlik, alçakgönüllük, kalbin temizliği, iffet, pişmanlık, inanç, umut, Hıristiyan sevgisi– ulaşılabilecek manevi bir mükemmellik yok. Hıristiyan amaçlarını kabul etmiyor, kutsallıkla ve kutsal şeylerle alay ediyor... Sadece kendisine tapıyor, bir üst insan veya putmuş gibi kendi önünde eğiliyor; ben, başkası değil yalnızca ben, diye düşünüyor Tolstoy. Hepiniz yanlışsınız. Hakikati ben açıkladım, ben herkese doğruyu öğretiyorum! Tolstoy'a göre *Kitabı Mukaddes* bir uydurma, peri masalı. Peki ey Ortodoks halkımız, Lev Tolstoy kim? Kükreyen bir aslan o [*Lev Rıkayuşiy*], yutmak için birini arıyor. Pohpohlayan o sayfalarla kaç kişiyi yuttu! Ona dikkat edin.[145]

Tolstoy, Peder İoann'ın varlığından kesinlikle haberdardı ama ona aldırış etmedi.

Tolstoy'un *Ruhban Sınıfına*'yı bastırdığı yılın, Rusya'nın en ulu ve ilk ihtiyar bilgelerinden Sarovlu Serafim'in (1759-1833) azizlik mertebesine yükseltildiği yıl olması bir şeyin göstergesiydi belki de. Kutlamalara II. Nikolay, Çariçe Aleksandra ve beş yüz bin hacı katıldı.[146] II. Nikolay'ın saltanatı döneminde birçok kişinin azizlik mertebesine yükseltilmesi, asıl meselenin milliyetçilik ve kraliyete karşı sadakat duyguları uyandırma olduğu görüşünü destekler. Din Felsefesi Derneği toplantılarının aynı nedenle yasaklandığı yıl da bu yıldı. Kilise ve hükümet, tüm ülkede giderek yayılan hoşnutsuzluğun ortasında, halkı birleştirmenin zor olacağını görüyordu. Felsefeciler, şairler, edebiyat eleştirmenleri ve Din Felsefesi Derneği'nin toplantılarına katılmış halkın önde gelen kişileri, yetkililerin bu gibi gergin zamanlar için fazla ateşli olduğunu hissettiği tartışmalara girişmekteydiler.

Rusya'daki politik durum 1904'te kestirilemez hale gelmişti. 1890'lı yıllarda kendini devrime adamış radikal Marksist gruplar, yeni yeni filizlenmeye başlayan ezilen fabrika işçilerine propaganda yapma taktiklerini kitlesel ajitasyona çevirmiş, grev dalgalarına sebep olmuş, birleşerek Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni kurmuşlardı. Polis partiyi dağıtmaya gayret etmiş ama başaramamıştı. 1900 yılında Sibirya'daki sürgün cezasını tamamlamış olan Vladimir Ulyanov yurtdışına çıkmıştı. Lenin adını alıp bir gazete kurmaktan başka, yazdığı *Ne yapmalı?* (Tolstoy ve Çernişevski'nin yazdığıyla karıştırılmasın) risalesinde profesyonel, emirlere uyan devrimcilerden oluşan disiplinli bir partinin kurulmasını önermişti. Bu risalenin yayımlanması Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Bolşevikler ve Menşevikler olarak ikiye bölünmesine katkı yaptı. Liberal partilerin reform için gürültü patırtı yapmaları bir yana, 1904'te Rus hükümeti kendini bir anda çeşitli devrimci grupların terörizm tehditlerinin, köylülerin giderek artan huzursuzluklarının, şehirde sayıları giderek yükselen fabrika grevlerinin ortasında buldu. Hükümetin Yahudilere karşı yaptığı katliamlar (Tolstoy bunlara da açıkça karşı çıktı), dinî azınlıklar üzerinde sürekli baskı yapması, işçilerin değil açıkça işverenlerin tarafını tutması, huzursuzluğun katlanmasından başka bir işe yaramadı. Yurttaki durum böylesine endişe vericiyken 1904 Ocak ayında Japonya'yla aniden savaş patlak verince herkes gafil avlandı.

Sömürgecilere ait gurur zehirlenmesini sona erdiren şey bu korkunç Rus-Japon savaşı oldu. Dışişleri Bakanlığı ve silahlı kuvvetler II. Nikolay'ın yönetimi altında yerinde saymış, gelişmemişti. İngiltere'nin Rusya'daki büyükelçisi eylülden aralık ayına kadar rahatça izne çıkabileceğini biliyordu, bakanlık memurları alışkanlıkları olduğu üzere gün ortasında işe gelip dörtte ayrılıyorlardı. Bu yerinde sayış içi boş bir gönül rahatlığından doğ-

muştu. Rusya kendisini Japonya'dan öylesine üstün sanmaktaydı ki, 1898'de Çin'den kuzeydoğu illerine doğru genişlemek için toprak kiraladığında, Dışişleri Bakanı Nikolay Muravyov Arthur Limanı'nı korumaya bir bayrak ve bir nöbetçi askerin yeterli olduğunu açıklamıştı, Rusya'nın itibarı kalanını hallederdi. Rusya'nın böylesine kudretli bir gücü olduğuna dair yanlış algıya birileri meydan okumak üzereydi. Amiral Makarov'un Arthur Limanı'na varışından sadece haftalar sonra, Rus amiral gemisi *Petropavlovsk* Japon mayınına çarpınca bütün mürettebatıyla birlikte yok oldu. Savaş çıktığında, Tolstoy'un bastıramadığı milliyetçi duygular canını sıktı, haftada birkaç kez Tula'ya atla veya bisikletle gidip en son telgrafları okudu.[147] Doğal olarak da kaleme kâğıda sarıldı.[148] Tolstoy "Kendinizi Anımsayın" isimli makalede yurttaşı Rusları İncil'deki Luka 13:5 ("Tövbe etmezseniz hepiniz böylece helak olacaksınız") gibi metinleri anımsamaya çağırdı.[149] Hem İsa'nın hem Budha'nın öğretilerini çiğnediğinde ısrar ederek savaşın nedensiz şiddetinden acı duydu:

> Bugünün savaşlarının dünküler gibi olmadığını söylüyoruz, ulus mücadelelerindeki o eski yamyamlıklardan şimdi çok uzağız, ama bu diğer biçimlerde halen sürüyor. Donanmanın imhası ve Arthur Limanı kuşatması hakkında başka ne söylenebilir? İnsanlık böyle dehşet gördü mü daha önce? Bu korkunç katliamın yol açtığı ölümleri neyle karşılaştırabiliriz? Şimdiden iki yüz binden fazla insan bu anlamsız savaşta hayatını kaybetti...[150]

Çertkov bu makaleyi İngilizceye çevirdi, bütün Avrupa gazetelerinde yayımlanmasını sağladı. Bazıları milliyetçilik duygusu eksik olduğu gerekçesiyle Tolstoy'a karşı çıkan mektuplar gönderirken, duygudaşlık ifade edenler daha çoktu.[151]

Her şey hesaba katılırsa, 1904 Tolstoy için iç karartıcı bir yıl oldu. Ortodoks inancı besleyenlere karşı hoşgörüsü pek olmasa da, yaşlı akrabası Aleksandra Andreyevna Tolstaya'nın 1904 Martı'nda öldüğü haberini alması onu çok üzdü. 1897'deki o buz gibi buluşmanın ardından aralarında pek az temas olmuştu, ama seksen yedi yaşındaki ölümünden bir önceki yıl barışmışlardı. Tolstoy, "Sevgili, kibar, eski dostum Aleksandrine," diye hitap ettiği son mektupta elli yıllık arkadaşlığı için ona teşekkür etmişti.[152] Temmuzda Çehov vereme karşı mücadelesini kırk dört yaşında kaybetti, birkaç hafta sonra Tolstoy'un başına buyruk yaşayan oğlu Andrey cepheye gönderildi (orduda hizmet veriyor olması zaten yeterince kötüydü), ağabeyi Sergey kanserden öldü. Sergey yaşayan dört çocuğundan ve yetişme tarzı son derece

Tolstoy ağabeyi Sergey'in dul karısı eski çingene şarkıcı Mariya Mihaylovna'yla, 1906.

farklı biriyle evlilik yapmış olmaktan dolayı hayal kırıklığına uğradığı için çok mutsuz, içe dönük bir hayat sürmüştü. Son günlerini de büyük ıstıraplar içinde geçirdi. 1904 yazında Tolstoy üç kez Pirogovo'ya onun ziyaretine gitti, kız kardeşi ve baldızının Sergey'in ölmeden önce komünyonu kabul etmesi isteğini ona iletti. Dinî konulara hiç önem vermediği bilinmesine karşın, Sergey hepsini şaşırtarak kabul etti.[153]

Aralık 1904'te Arthur Limanı sonunda Japonların eline geçtiğinde, Tolstoy ümitsizliğe kapıldı. Bu arada Amiral Rojdestvenskiy komutasındaki imparatorluk donanmasına ait Baltık Filosu'nun, dünyanın ta öteki ucundan yaptığı 29 bin kilometrelik yolculuğa üst üste gelen başarısızlıklar damga vurdu. Ekimde St. Petersburg'dan ayrılır ayrılmaz, sarhoş bir deniz albayı, Kuzey Denizi'nde trolle avlanan balıkçı teknelerini Japon hücum botları sanarak ateş açtı. "Rus kuduz köpek filosu" adıyla tanınmış olan filodaki bir başka firkateynin, seyrüsefer hatası yüzünden Thames'e doğru gittiği anlaşıldı. Filonun nihayet 1905 Mayısı'nda Pasifik Okyanusu'na varmasından bir gün sonra, Tsuşima Savaşı'nda Japon kuvvetleri onu hemen yok ettiler. Savaşı sona erdiren de küçük düşürücü bu son bozgun oldu.[154] Tolstoy tüm bu olayları Yasnaya Polyana'dan dehşetle izledi, yurdunda daha fazla şiddet olunca iyice korktu. Rusya'nın iç sorunlarının boyutu, İçişleri Bakanı'nın 1904 Temmuzu'nda suikasta uğramasının gösterdiği gibi, Japonya ile olan savaşa halkın destek vermediği anlamına geliyordu. II. Nikolay'ın reform çağrılarına yarım ağızla evet demesi 9 Ocak 1905'te o uğursuz "Kanlı Pazar"ın patlamasına yol açtı. Çar'a bağlı birlikler Kışlık Saray'a dilekçe götüren, yürüyüş kolundaki silahsız işçilere ateş açtı. Halkın feryadını tüm Rusya'ya yayılan kitlesel grevler, 1892 kıtlığı sırasında Sonya'yı kabul etmiş Moskova genel valisi Büyük Dük Sergey Aleksandroviç'in suikasta kurban gitmesi izledi. Tolstoy afallamıştı, bu haberlerin ona bedensel acı verdiğini itiraf etti.[155] Ardından gelen rahatsızlıklar ve isyanlar arasında Odessa'daki *Potemkin* zırhlısında, 1905 Haziranı'nda bir ayaklanma oldu. Belki de 1902 yılında Tolstoy'un küstah başvurusunu dikkate almadığına pişman olmuş II. Nikolay, şimdi despotik yönetimden geri adım atmak zorunda kalmıştı. Ekimde, yurttaşlık hakları, ulusal bir yasama meclisi (Duma), sansürün kaldırılması, dinî hoşgörü ve siyasi partilerin kurulma iznini vaat eden tarihî bir manifesto yayımladı. Genel af da vardı.

Reformlarının yürürlüğe girmesi birazcık zaman aldıysa da, 1905 Devrimi, yasaklanmış yazılarının aniden yayımlanabilmesi anlamına geldiğinden Tolstoy'u doğrudan etkiledi. "Rus Halkına Çağrı" isminde, tahmin edilebileceği gibi hem devrimcileri hem de hükümeti mahkûm ettiği yeni makalesine, 1906 Martı'nda dağıtılmadan önce polis el koydu, ama yılın sonunda Çertkov'un St. Petersburg'a daha yeni taşımış olduğu Free Word Press tarafından basıldı ve St. Petersburg'da özgürce satıldı.[156] "Rus Devrimi'nin Anlamı" isimli bir başka makaleye başlarken, daha önce yasaklanmış yazıları da okurla buluştu. 1906 Martı'nda Çertkov, Rusya'ya dönebileceğini söyleyen resmî bir duyuru aldı ama yurduna zaten bir ziyaret yapmıştı. 1905 yı-

lının kargaşa ortamında Çertkov'un nüfuzlu annesi, sadece St. Petersburg'u değil, Yasnaya Polyana'yı da ziyaret edebileceği üç haftalık bir ziyaret izni kopartmıştı Çar'dan. Bu mutlu bir kavuşmaydı, hatta Sonya bile Çertkov'u gördüğüne memnun olmuştu.[157] Rusya'ya kesin dönüş, Çertkov'un hasta karısı, İngiltere'deki rahat çevresi ve yayın faaliyetlerinin ulaştığı çap yüzünden gecikti, beş yıl devam eden aşamalı bir işe dönüştü.

Tolstoy'un 1902'deki hastalığından beri Yasnaya Polyana az çok huzurluydu. Tolstoy baba yurdunda, lüks bir çevrede yaşamaktan hâlâ nefret ediyordu. Beyaz eldivenli uşaklar tarafından kendisine hizmet edilmesinden hâlâ nefret ediyor, oradan ayrılmak istiyordu, ama nedense yerinden kımıldamadı. Münzevi bir yaşam arzusunu açıkça dillendirmesine karşın, bu pek mümkün değildi. Biryukov 1904 Aralığı'nda sürgünden dönmüştü. Tolstoy'un onaylanmış ilk biyografisini yazmayı düşünmekteydi ve konunun öznesinin, onun elyazmasını okuyup baskı hazırlığı arifesinde sorularına cevap vermesi iyi olurdu.[158] Sessiz Slovak doktor Dušan Makovicý de 1904 Aralığı'nda geldi ve Tolstoy'un özel doktoru olarak Yasnaya Polyana'ya yerleşti. Makovicý'nin maaşı, bu sayede dostunun sağlık durumuna dair yararlı bir iletişim kanalına ve daha birçok şeye kavuşmuş Çertkov tarafından ödendi.[159] 1894'te ilk kez Yasnaya Polyana'yı ziyaret etmiş ateşli bir Tolstoycu olan Makovicý, Tolstoy'un yürüdüğü her yeri kutsal sayıyordu, pantolonunun cebinde bir not defteri ve kurşunkalemle dolaşıyor, ağzından çıkan her şeyi gizlice defterine karalıyordu. Tolstoy'un sözlerinin toplanması Çertkov'un deli gibi istediği bir başka projeydi. 1889'da projeyi başlatmış, bu işe atanmış derlemecisi 1923'te ölene kadar da devam etmişti. O zamana kadar, bazısı eften püften olan, 25 bin çeşitli söz kocaman bir dosyayı doldurmuştu.[160]

Bu arada Sonya da gelecek kuşakları düşünüp, geçimsiz bir dâhinin eşi olarak kendi hayatının, epey uzun olacağı sonradan anlaşılacak anlatısını yazmaya başlamıştı. Yasnaya Polyana'daki devasa kütüphanenin envanterini çıkardı, kocasının arşivini düzenlemeye başladı. Sonya 1904'te (Tolstoy'un elyazmalarını başlangıçta koyduğu) Rumyantsev Kütüphanesi'ndeki her şeyi Kızıl Meydan yakınlarındaki Tarih Müzesi'ne taşımak zorunda kaldı, yayın işlerini görmek için Moskova'ya gitmeyi sürdürüyor, ihtiyaç duyduğu metinlerin nüshalarını çıkarma işini sabahları hallediyordu.[161] Sonya uzağı görememesiyle (onu fotoğrafçılık dersinde gösteren bir fotoğrafta neredeyse konuşmacının dibinde otururken görülür), mizah duygusunun olmayışıyla (Çehov'un ilk dönem yazdığı mizah öyküleri onu hiç etkilememiştir) ve hep meşgul olmasıyla ünlüydü. O da kocası gibi asla "emekli" olmadı; mahir

bir fotoğrafçı haline gelmekten başka, resimde de ustalık kazandı.[162] Büyükanne olmanın da tadına vardı. 1905'te, birçok düşükten sonra Tanya bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Ona da Tatyana ismi verildi, Tanya'nın anne olmaktaki kahramanca başarısını dikkate alarak şefkatle baba tarafının değil anne tarafının ismi verildi. "Tatyana Tatyanovna" Tolstoy'un on beşinci torunu oldu, özellikle çok sevildi.

Tolstoylar Kırım'dan döndükten sonra evde ulaşılan eğreti uyum havası 1906'nın sonunda dağılıp gitti. Her şeyin parçalanmasından hemen önce, Yasnaya Polyana'daki hayatın fotoğrafını, haziranda Yasnaya Polyana'da beş gün geçirmiş, bu ziyaretini de layıkıyla anlatmış Japon yazar Tokutomi Roka mükemmel çekmiştir. Oğul Sergey'in (o zaman kırk üç yaşındaydı) ikinci kez evlenmesinden hemen önce gelmişti. Tokutomi yirmi üç yaşından beri, Meiji Japonyası'nın en ateşli Tolstoy hayranı idi, Protestan olarak yetiştikten sonra Tolstoy'un edebiyatına olduğu kadar dinî felsefesine de kapılmıştı. İngilizce konuştuğu Tolstoy kadar o da hayatı ciddiye alıyordu. "Yetmiş sekiz yaşında olduğunu göstermesi" hariç tam umduğu gibi çıkmış kahramanından sonra ailenin diğer üyeleriyle de tanıştı: Sonya ("bakışlarındaki ifade albeniden yoksundu"), Maşa ("hastalıklı ve zayıf"), kocası Nikolay ("konuşması ve tavırları kibar, kadınsı Slav erkeğinin tipik bir örneği"), "eğlence düşkünü öğrenci" Saşa ("seksen kilo civarındaydı"), Lev ve İsveçli karısı Dora ile birinci karısından ayrılmış Andrey ve Mişa. Tolstoy'un çocukları arasında Tokutomi'nin en iyi tanıdığı, açıkça biraz fazla iri bulduğu Saşa'ydı. Bir seferinde "bisikletinin üzerinde kasırga gibi eserken" ona rastladı ("bu vücuduyla makineyi kıracağından emindim"). Dışarıda, akçaağaç altındaki yemek masasının dibinde hazır bekleyen dört köpeği de özenle anlatmadan geçmedi yazar Tokutomi: beyaz Sibirya kurdu, puanter, seter ve spanyel.

Tokutomi yürüyüşlerde ve yüzmeye giderken Tolstoy'a eşlik etti, onun kemerine gümüş köstekli saatinin zincirini bağlamayı, yanına bir not defteri ve kalem almayı hiç unutmadığını fark etti. Ormanda bir gün yürürlerken, Tolstoy Rus yazarlara dair düşündüklerini onunla paylaştı. Bunların arasında eserleri "çarpıcı derecede güzel olan ama derin olmayan" Turgenyev, "dâhi olan ama eğitimli olmayan" Gorki, "eğitimli olan ama dâhi olmayan" Merejkovski de vardı. Çehov ise "büyük bir dâhi"ydi. Arada, Yasnaya Polyana'ya yapmış olduğu bu ziyaretten huşu içinde bahseden anlatının sonuna doğru Tokutomi, Tolstoy'un çalışma odasına götürülüşünü tasvir eder. Kaz tüyü kalemiyle, gür kaşları çatık vaziyette, hırıltıyla soluyarak onun için tasviye mektubu yazışını izler: "Son devreye gelmiş bir peygamber o, vücudu günden güne çöküyor, ama içindeki öfke ateşi daha da büyüyor. Onu

sadece görmek bile insanda huşu duygusu uyandırıyor, hıçkırarak ağlamak istiyorsunuz." Tokutomi burada Tolstoy'un dinî mesajlarına bağışık olanları bile etkilemiş, olağanüstü karizmasından dem vurur. Çoğu kuşkucu Anglosakson, Yasnaya Polyana'ya gittikten sonra Tolstoy'un yanında kendisini huşu içinde bulmuş, onun içtenliğine çok şaşırmıştır. Tüy kalemi rafa yeniden koyduktan sonra bir lamba alıp Tokutomi'ye Henry George'un, ağabeyi Sergey'in, William Lloyd Garrison'ın, Syutayev'in resimleri ile kız kardeşi Mariya'nın kendisine vermiş olduğu, Rafaello'nun beş tuvale bölünmüş *Sistina Meryemi* eserinin reprodüksiyonunu gösterdi.[163] Ayrılmadan önce Tolstoy çok sevdiği *Okuma Döngüsü*'nü, kendi eserleri de dâhil olmak üzere, yılın her bir günü için bilge insanların düşünce ve sözlerinden derlediği, bir o kadar zengin kaynaklardan alınmış zengin bir külliyat gösterdi ona.

Tokutomi'nin ayrılışından kısa bir süre sonra Yasnaya Polyana'da sorunlar başladı. Önce Andrey ve Lev hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde idam cezasını onayladıklarını babalarına söylediler ve kapıların çarpılıp çıkıldığı korkunç bir kavga koptu evde. Tolstoy'un iki gün içinden hiçbir şey yapmak gelmedi, nihayet birkaç hafta sonra, Sonya ormandaki meşe ağaçlarını kesen köylülere dava açma konusunda ısrarcı olunca yeniden canlandı. Bir kez daha evden ayrılmakla tehdit etti onu.[164] Ağustosta altmış iki yaşına yeni girmiş Sonya ağır bir hastalığa yakalandı, neredeyse ölüyordu. 2 Eylül'de dört farklı doktorun muayene etmesinden sonra, peritonitis olmasına yol açan tümör alındı. Bünyesi dikkat çekecek şekilde, kocası kadar güçlüydü ve iyileşti, ama otuz beş yaşındaki Maşa o kadar talihli değildi. O kasım üşüttükten sonra, babasının kollarında öldü.[165] Çocukları arasında ona en yakın Maşa'ydı, ölümü korkunç bir kayıptı.

Çertkov, 1906 yazında birkaç haftasını Yasnaya Polyana'da geçirdi, 1907 yazı için de ailesiyle birlikte geldi. Bu kez kocası gibi Sonya da gelecekten umutlu değildi, bunu da gösterdi. Bazı köylüler sebze bahçesine dalıp lahana çalınca, bekçi alma konusunda ısrar ederek sürtüşme yarattı.[166] Güvenlik sağlamak üzere işe alınan silahlı Çerkezleri köylüler hiç sevmediler, Tolstoy çok üzüldü. 1907 sonbaharı, 1906'nınkinden daha mutlu olmadı. İşbilir Çertkov, Nikolay Gusev adında, yirmi beş yaşındaki yardımsever bir genci Tolstoy'un sekreteri yapınca, Sonya kocasından daha da soğudu. Çertkov Tolstoy'un devasa yazışmalarına yardımcı olmak üzere Gusev'e ayda elli ruble ödedi, ama Sonya için bu, Yasnaya Polyana'da aile dışından birinin kocasının düşüncelerine girmesi demekti. Gusev 1907 Eylülü'nde geldi, yukarıdaki, oraya daha önce konulmuş bir Remington daktilodan adını alan "Remingtonnaya" odasına yerleşti. Bir ay sonra devrimci fikirler yaymak

suçundan tutuklandı, Tula Hapishanesi'nde iki ay yattı. Rus hükümeti, çar karşıtı risaleleri kaleme alanın bizzat Tolstoy olması gerçeğine karşın, daha önceki, Tolstoycu mürîtleri hedefleme taktiğine geri dönmüştü.[167]

O güz Tolstoy için bir başka üzüntü kaynağı oğlu Andrey'in ikinci evliliğiydi. Andrey'in Çertkov'un karısının kız kardeşi Olga Diterihs ile olan ilk evliliği iki çocukları olduktan hemen sonra bozulmuştu, babasını dehşete düşürerek bu sefer de Tula valisinin karısıyla düşüp kalkmaya başlamıştı. Yekaterina Artsimoviç, Andrey'e olan aşkı için altı çocuğunu ve kocasını terk etmişti, kasımda evlendiklerinde altı aydır onun çocuğuna gebeydi. Andrey'in nihayet boşanması gerçekleştiğinde, Yekaterina Artsimoviç ile onu evlendirecek bir papaz bulmaları kolay olmadı, bu yüzden, geceleyin alelacele gözlerden ırak, kırsal bir yere gittiler. Tören kırk günlük Noel orucu başlamadan önce, şafak sökerken yapılabildi.[168] Büyüme çağında babasını çok fazla görmemiş olan Andrey iflah olmaz bir çapkındı, ikinci karısını da çok geçmeden aldattı.

Tolstoy'un son yıllarındaki en büyük mutluluk nedeni –Çertkov'un dönüşü– karısı için de en büyük mutsuzluk nedeni oldu. Çertkov İngiltere'de bıkıp usanmadan çalışmıştı. 1900'de Essex'ten, Hampshire'daki (şimdiki Dorset) Christchurch'e, Stour Nehri kıyısındaki güzel bir kasabaya taşınmıştı. Annesinin Southbourne'da (1922'de, doksan yaşında meteliksiz öleceği yer) lüks bir evi vardı.[169] Şimdi de oğluna, Iford Lane'de matbaa için kullanacağı bir binayla, büyük bir bahçesi olan üç katlı, geniş, müstakil bir ev satın almıştı. Purleigh kolonisi kısmen Çertkov'un despot yönetim tarzı yüzünden dağılmıştı (Kenworthy, Maude ve Hilkov ile araları açılmıştı). Birkaç Tolstoycu, Whiteway'de yeni bir koloni kurmak için Cotswolds'a taşındı (bugüne kadar yaşayan tek topluluk).[170] Ama İngiltere'de Tolstoyculuğun ana merkezi, şimdi Çertkov'un Christchurch'teki ikametgâhı Tuckton Malikânesi olmuştu. Rus dilinde yayın faaliyeti *Izdatel'stvo Svobodnago Slova* [Özgür Düşünce Yayınları] adıyla devam etti, Çertkov ayrıca Tolstoy'un eserlerinin İngilizce çevirilerini basmak için de *Özgür Çağ Yayınları*'nı kurdu. İlk üç yıl, (Kardeşlik Kilisesi'nde sekreterlik yapmış) müdürü Arthur Fifield'la arası açılmadan önce, Free Age Press baskı sayıları 200 bini bulan kırk üç kitap yayımladı.[171] Rusçadaki üretim de baş döndürücüydü: Çertkov *Özgür Düşünce Yayınları* adıyla, *Tolstoy'un Rusya'da Yasaklı Toplu Eserleri*'nin ilk Rusça baskısına 1902'de başladı.

Bunlardan başka Çertkov, Tolstoy'un ona göndermekte olduğu, içinde kıymetli günlüklerinin de olduğu tüm elyazmalarını saklayacağı, son teknolojiyle yapılmış, ısı ayarlı bir depo inşa ettirdi. Sorumlu müdürlerden biri,

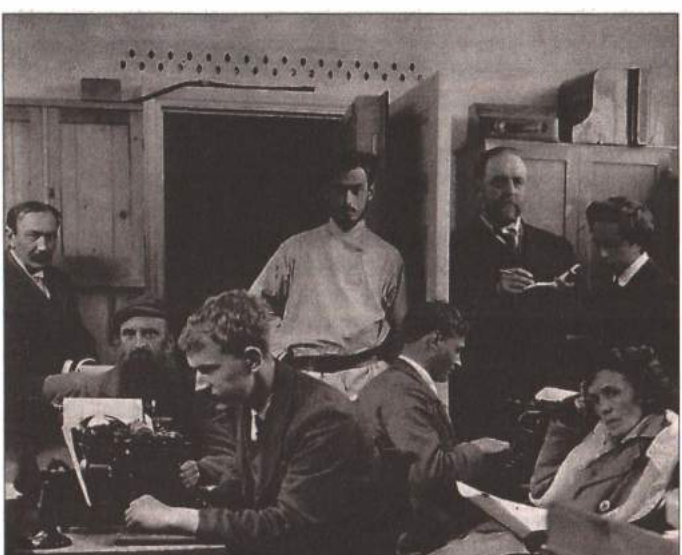

Tolstoy, Yasnaya Polyanada Çertkov ile çalışma odasında, 1907.

Boscombe yakınlarında yaşamış Estonyalı sürgün devrimci Ludwig Perno'ydu. Ondan bekçi bırakmaksızın asla binadan ayrılmayacağına dair söz vermesi istenmişti.[172] Peşine bir sürü casus takılmış diğer politik sürgünlerin aksine, Çertkov, hükümetinin araya girmemesi sonucu olarak hatırı sayılır ölçüde rahat bir hayat sürüyordu. Sürgün olduğu yıllarda da Tolstoy'la yazışmaya hep devam etti, Tolstoy üzerine konferanslar vererek İngiltere'de elini kolunu sallayarak gezebildi, Bournemouth'ta haftalık düzenlenen "Hayatın Sorunlarını Değerlendirmek İçin Gelişim Toplantıları"na katılabildi. Hatta Christchurch'teki mahalli takımlarda futbol oynadı.[173]

1908'de Rusya'ya geri dönmeden önce Tolstoy'un en önemli ve etkili makalelerinden birini, hem Rusya'da hem de yurtdışında yayımlatma işini ayarladı. "Sessiz Kalamam" başlıklı, Tolstoy'un yirmi köylünün soygun girişiminden dolayı asıldığını öğrendikten hemen sonra yazdığı bu metin, devrimci terörden daha kötü olarak tanımladığı örgütlü, sistematik şiddetine son vermesi için hükümete seslenen, en güzel şekilde ifade edilmiş, samimi taleplerinden biridir. Makale temmuzda yayımlandığında, Tolstoy'a anında altmış destek mektubu geldi; onun bildirilerini okuyabilmek Rus halkı için hâlâ çok yeni bir şeydi. Yine de makaleyi bastığı için birçok

gazeteye para cezası kesildi. Liberal *Russkaya Gazeta* 3000 ruble para cezası ödemek zorunda kaldı, bir Sivastopol gazetesinin editörü bu bildiriyi çoğaltarak şehrin duvarlarını yapıştırdığı için tutuklandı.[174] Ölüm cezası şimdi Tolstoy'u Er Şabunin'in idamını önleyemediği 1866 olaylarına götürmüştü. 1880'lerin sonunda, sözü edilen olaylara şahit olmuş o alayda eskiden askerî okul öğrencisi olan biri Tolstoy'u görmeye gelmişti. Yazdığı ve bastırmayı umduğu bir metni tartışmak istiyordu.[175] Tolstoy bunu reddetmiş, ama bu hissettiği suçluluk duygusunu alevlendirmekten başka bir işe yaramamıştı. 1908'de Biryukov ona biyografisine dair sorular sorduğunda, Tolstoy bunu açıkça dillendirdi. Dinlediklerini yazan sekreteri Gusev'e 1866'da olup biteni anlatırken üç kez gözyaşlarına boğulmuş olan Tolstoy, Şabunin'in idamının hayatında yakınların kaybı, yoksulluk, meslekte geri düşmek gibi geleneksel olarak önemli sayılan bütün olaylardan çok daha fazla etkisi olduğunu söyledi.

Çertkov'un Christchurch'teki evindeki depoda Free Word Press çalışanları, 1906. Yevgeni Popov soldan ikinci oturan, Tolstoy arşivi sorumlusu Ludwig Perno sağdaki daktilonun önünde, Çertkov'un karısı ön planda, Çertkov kapının yanında ayakta.

Şabunin'in savunmasından utandığını itiraf etti, geriye dönüp baktığında bu savunmanın ahlaki sorumlulukları bir tarafa bırakıp daha çok yasal ayrıntılara vurgu yaptığını, üstünkörü olduğunu hissetti. Bu, kısmen Şabunin olayı yüzünden çektiği suçluluk duygusunu hafifletmek için yazılmış olması muhtemel *Diriliş*'teki alter egosu Nehlüdov'un mahkemedeki coşkulu tavrına taban tabana zıttır.[176]

Tanışmalarından beri geçen yirmi beş yıllık zaman diliminde Çertkov'un hayatını belirleyen şey, hâlâ Tolstoy'a olan sapmaz sadakatiydi. 1908'de Çertkov ailesini de yanına alıp, Yasnaya Polyana'dan beş kilometre uzakta, Tolstoy'un en küçük kızı Saşa'ya miras kalmış Telyatinki'deki araziye yeni bir ev yapıp yerleşti. Çertkov döndükten kısa süre sonra Tolstoy seksen yaşına girdi. Ona duyulan destek tüm ülke çapında öylesine büyük duygu patlamasına yol açtı ki Kilise, gerçek inananlara, kutlamadan uzak durmaları için bir rica duyurusu yapmak zorunda kaldı. Onu İsa Mesih'in kutsal kişiliğine sövmekten mahkemeye vermeyi de denedi, onu cehennemde yanarken resmeden boyalı ikonlar hazırladı. Tolstoy'un amansız düşmanı Peder İoann, çok yakında ölmesini dileyen bir dua yazdı, ne var ki 1908'de ölen Tolstoy değil, kendisi oldu.[177] Birkaç çatlak ses, iyi dilekte bulunan ve sayıları onları kat be kat aşan insanların arasında duyulmadı. Tolstoy'a nice yıllar dileyen iki bin telgraf, 28 Ağustos'ta Yasnaya Polyana'ya ulaştı. British Museum kütüphanecisi Charles Wright Bernard Shaw, H. G. Wells, Edmund Gosse gibi yazarların, ressamların ve sayısı sekiz yüze ulaşan önemli kişinin imzalamış olduğu doğum günü kutlamalarıyla Yasnaya Polyana'ya geldi.[178]

Tolstoy ilk doğum günü hediyesini, Thomas Edison'ın göndermiş olduğu gramofonu kabul ederken, 1908 Ocak ayında kurulmuş özel bir kutlama komitesinin faaliyetlerini durdurmuştu. Böylelikle hiçbir resmî girişim olmadı, ama bu basında ondan coşkuyla bahseden makale selini durduramadı. Gazeteciler ballandıra ballandıra Rusya'da daha önce böyle bir kültürel kutlama olmadığını yazıyorlardı, Puşkin Heykeli kutlamaları 1880'de ulusal hayal gücüne seslenmişti, ama bu uluslararası ölçekte bir olaydı. Merejkovski, Tolstoy kutlamasını "bir Rus devrimi kutlaması" olarak ilan etti ve onun kendi isteği dışında "Rus özgürlüğünün parlayan merkezi" haline geldiğini açıkça ifade etti.[179]

Lev Nikolayeviç, uzun zamandan beri Rusya'da herkesin tanıdığı bir isim olagelmişti, trende ondan sanki çok yakın bir tanıdıklarıymış gibi bahseden yolculara rastlamak sıradandı. *Russkoe Slovo* isimli gazetenin Tolstoy'un sekseninci doğum günü için yayımladığı özel ekteki fotoğraflı kronolojinin altındaki etiketler aslında her şeyi anlatıyordu: Daha tanınmamış bir ya-

zarken "Kont L. N. Tolstoy" şeklinde etiketlenmiş ilk fotoğraflardan "Lev Tolstoy"a, sonra da herkesin aşina olduğu "Lev Nikolayeviç"e. Yayımlanmış doğum günü kutlamaları arasında birkaç eleştiri de göze çarpmıyor değildi, bunlardan birisi Lenin tarafından yazılmıştı. Lenin'in "Rus Devrimi'nin Bir Aynası Olarak Lev Tolstoy" başlıklı ilk ve en meşhur makalesi, *Proleter*'de çıktı. Çarlık rejimine saldırılarını överken, 1905 Devrimi'nin başarısızlığından sorumlu tuttuğu Tolstoy'un pasif direniş felsefesini mahkûm etmesi şaşırtıcı değildi.

Tüm bu kutlama kartlarına ve telgraflarına ek olarak, Tolstoy bazı hediyeler de aldı; bunlardan bazıları, üzerinde onun fotoğrafı olan kutulara tıkıştırılmış binlerce puro gibi, pek iyi düşünülmemiş şeylerdi.[180] Tolstoy'a kalırsa, en iyi doğum günü hediyesi Çertkov'un yakında bir yerde yaşamasıydı. Çertkovlar Mariya Aleksandrovna Schmidt ve İvan Gorbunov-Posadov gibi civardaki Tolstoycuların hepsi, aile üyeleri, dostlar ve akrabalarla birlikte Yasnaya Polyana'daki şölene davet edildiler. Sonya 1909'da giderek daha paranoyak ve Çertkov'a daha çok düşman olmaya başladığından, bu ilk ve son eğlence olarak kaldı. Onunla verdiği savaş, Tolstoy'un vasiyeti ve son günlükleri etrafında dönüyordu. Kocasının bırakacağı mirasa Çertkov kadar takıntılı ama onun kadar muktedir değildi. 1909'da Gandhi gibi kişiliklerle yazışabilmek ne kadar ödüllendirici, Edison'ın bazı meslektaşları tarafından filme çekilmek ne kadar heyecan verici olsa da, Tolstoy'un evsiz bir göçebe haline gelme isteği giderek yoğunlaşıyordu.

1909 Martı'nda Çertkov'un Tula ilinden ayrılması emredildi. St. Petersburg'daki siyaset ve çalışanlar değişmiş, birdenbire sarayda eskisi gibi çok arkadaşı kalmamıştı. Tolstoy hissizleşti, hatta Sonya da itiraz yazıları kaleme aldı ama Çertkovlar yeni evlerinden taşınmak zorundaydılar. Vasiliy Paşkov'un Moskova'nın otuz km dışındaki eski malikânesi Krekşino'da oturma izni aldılar. Yıl içinde Tolstoy ile Sonya'nın arası epeyce bozuldu. Sonya önce, Tolstoy'un soylu bir gencin bir köylü kızına duyduğu aşkı anlatan ve ne yazık ki eski yaraları kanatan "Şeytan" isimli basılmamış öyküsünü buldu. Ardından temmuzda, 1883 yılında mülklerini yönetmesi için ona vermiş olduğu vekaletin, bu mülklere ilişkin hiçbir yasal hak tanımadığını keşfetti.[181] Öfkeden mosmor oldu. Tolstoy Kırım'da hastayken, Maşa tüm eserlerinin telif hakkından feragat eden bir vasiyetnameyi babasına imzalattırmayı başarmıştı. Sonya da o zaman, kocasının ölümünden sonra telif gelirlerinden yayıncıları değil çocuklarını yararlandırabilmeyi istediğinden, ismini vasiyetnameye hak sahibi olarak yazdırmayı başarmıştı. Tabii ki Tolstoy'un başka fikirleri vardı; Çertkov Tolstoy'un eserleri üzerindeki tüm

haklardan vazgeçme arzusunu tamamen destekledi. Sonya bu kez aileden bir Tolstoycuyla da karşı karşıyaydı: uzun zamandır annesine içerleyen kızı Saşa. Şimdi yirmi beş yaşına girmiş, kendini babasına adamıştı ve Çertkov ile birlikte hareket ediyordu. Annesine engel olmaya kararlıydı, onu babasının eserlerine dair bütün haklardan mahrum bırakan bir vasiyetin hazırlanmasını istiyordu.

Yakın zamanda verilmeye başlanan Nobel Ödülleri için birkaç kez Tolstoy'un adı geçmişti, Tolstoy da 1897'de *Stockholm Tageblatt*'ta para ödülünü Duhoborların daha çok hak ettiğini belirten bir mektup yayımlamıştı, İsveç Akademisi her defasında onun "anarşizm"inden korkmuştu.[182] 1909'da Çertkov acentası aracılığıyla Stockholm Barış Kongresi'ne davet edildi. Sonya, kocasının onun haberi olmadan gizlice Çertkov ile buluşmaya gideceğini sanarak onu kendini zehirlemekle tehdit etti.[183] Sonunda Tolstoy gitmemeye razı oldu, sonuçta kongre de ağustosta iptal edildi. Tam bu zamana denk gelen Gusev'in tutuklanması da bir başka darbe oldu.[184] Bu kez Urallar'da iki yıl sürgün cezasına çarptırıldı. Çertkov yeni bir sekreter aramaya başladı.

Tolstoy eylülde, sekiz yılın ardından Moskova'ya giderken, Çertkov'a uğradı. Ayın sonuna doğru Krekşino'dan ayrılmadan önce, 1881'den itibaren yazmış olduğu bütün eserlerini kamu malına dönüştüren, elyazmalarını da Çertkov'a bırakan bir vasiyet hazırladı. Evine, Yasnaya Polyana'ya doğru yola çıktığında, Kursk İstasyonu'nda büyük bir kalabalık onu alkışlarla uğurladı. Bir daha Moskova'yı göremeyecekti. Ocakta aslen Sibiryalı olan genç felsefe öğrencisi Valentin Bulgakov yeni sekreter sıfatıyla Yasnaya Polyana'ya geldi. Çertkov Gusev'e yaptığı gibi ona da Tolstoy'un gündelik yaşamına dair bol bol not alması talimatını verdi. Bulgakov Tolstoyların evlilik hayatındaki en kötü ayların tanığıydı artık, Sonya'nın, kocasının ölümünden sonra bütün sorunların kökeninde yatan nedeni söyleyeceği insan da Bulgakov oldu. 1911 Haziranı'nda gönderdiği mektupta, kocasının kendisinden çok Çertkov'a şefkat göstermesine tahammül edememiş olduğunu söylüyordu. Yaşamındaki en önemli insan olarak kırk sekiz yıl evli kaldığı kocasının, hayatında ona en yakın insanın Çertkov olduğunu söylemesi katlanılamaz olmuştu.[185] Sonya, hayatının tükendiği son aylarda Tolstoy'a iyi davranmadı, birçok doktor paranoya ve histeri teşhisi koymakta haklı olsalar da o deli değildi. Sadece öfkeden kudurmuş ve umutsuzdu, hakları gasp edilmişti. Yoksulluğa düşmekten, isminin lekelenmesinden korkuyordu.

1910 Haziranı'nda Tolstoy bir kez daha Çertkov'u ziyaret etti, ay sonunda Çertkov'un Telyatinki'ye dönmesine izin verildi. Sonya kocasının onu görmesini engellemeye çalıştı. Tolstoy'un son on yıldır tuttuğu günlüklerin

Çertkov'da olduğunu keşfedince, bunların kendisine verilmesini talep etti, çünkü günlüklerin onu olumsuz göstereceğinden korkuyordu. Kocasının meşru vasisi olarak günlükler onun olmalıydı, ama Tolstoy onun isteklerine boyun eğmeyi reddetti. Çok şiddetli bir kavganın ardından, Tolstoy nihayet, son günlükleri Çertkov'dan geri almaya ve onları Tula bankasında saklayacak kızları Tanya'ya vermeye razı oldu. Sonya ve kocası daima birbirlerinin günlüklerini okumuşlardı, ama Tolstoy bir süredir gizli bir anı defteri tutmaya başlamıştı. Haziranda, eserlerinin telif haklarını Saşa'ya, o ölürse Tanya'ya miras bırakan gizli bir vasiyet hazırladı. Sonya'ya vasiyetin içeriği söylenmedi ama Tolstoy her şeyi açık açık söylemediği için zamanla pişman oldu.

Sonya'yla aralarında daha fazla düşmanlık olmasın diye Çertkov'la olan arkadaşlığını yine mektupla yürütmek zorunda kaldı. Eylülde Çertkov'un kötü ruhunu kovmak için cin çıkarma duası yapmak üzere Yasnaya Polyana'ya bir papaz davet etti Sonya. Ekim sonunda çalışma odasının Sonya tarafından altının üstüne getirildiğini anlayan Tolstoy, sonunda oradan ayrılmaya karar verdi. Epeydir sadece üzerindeki giysilerle evi terk edip gezgin olarak yollara düşmeyi istiyordu. Sonunda bunu yaptı, batıl bir inanca kapılıp 28 Ekim'de seksen iki yaşındayken, Sonya peşinden gelmesin diye gecenin bir yarısında Dr. Makovický'yi yanına alıp evi terk etti. Ortodoks Kilisesi'yle hep düşmanca olan ilişkilerine karşı, ilk hedefinin Optina Pustın Manastırı olması Tolstoy'un çelişkili karakteriyle tamamıyla uyuşuyordu. Optina Pustın ihtiyarlarından manevi bir ışık alamayacağını anlayınca, manastırdaki kız kardeşini ziyaret etti, sonra da Kafkasya'ya giden bir trene bindi. Kocasının ayrıldığını anlar anlamaz, Sonya kendini göle atıp boğmaya çalıştı.

Tolstoy oraya ulaşamadı. 31 Ekim'de, Dr. Makovický ve (bu arada onlara katılmış) Saşa'ya birlikte, güneye, Rostovna Donu'ya giden bir trene bindiler ama hastalanınca Astapovo'da inmek zorunda kaldılar. Tolstoy istasyon şefinin evine yatırıldı. Saşa'nın haber göndermiş olduğu Çertkov, 2 Kasım'da yanında sekreteriyle çıkıp geldi, onu Sergey izledi, ardından da yanına Tanya, Andrey ve Mişa'yı alıp özel bir kompartıman kiralayarak Sonya geldi. Bir gün sonra İlya'nın yanı sıra Gorbunov-Posadov ve Goldenweiser oraya ulaştı. 5 Kasım'da zaten orada yerleşmiş gizli polis saflarına altmış subay daha katıldı. Haber basına ulaşır ulaşmaz, olan biten hemen manşetlere çıktı. Çok geçmeden bütün dünya Ryazan ilinde, ıssız bir tren istasyonunda neler olduğunu öğrendi. Tolstoy, *The Times*'ta ardı ardına çıkan manşetlerden, Pathé marka kameraların vızıltısından, ölümünün yarattığı uluslararası cinnetten habersiz, 7 Kasım 1910'da bu dünyadan göçüp gitti. Sonya'ya yalnızca, bilincini yitirdikten sonra kocasını görme izni verildi. Kilise'yle bir uzlaşma

olmadı. Kilise aforoz yüzünden halkla ilişkilerde bir felaket yaratmış olduğunun farkındaydı, ama ölüm döşeğindeki Tolstoy'a sözünü geri aldırma çabaları alçaltıcı bir hataydı. Optina Pustın'dan Peder Varsonofiy geldi ama Saşa onun babasının yanına gitmesine izin vermedi, ne var ki kendisi daha sonra Kilise'ye döndüğünde bu yaptığından büyük bir vicdan azabı duydu. Tolstoy'a yağ sürme töreni yapılmadı, 9 Kasım'da çabucak gömüldü.

Tolstoy'un gömülebileceği sadece tek bir yer vardı; seksen yılının yetmişini geçirdiği, ailesinin yurdu Yasnaya Polyana toprakları. Tam istemiş olduğu yerde, evin az ötesindeki ormanda, ağabeyi Nikolay'ın üzerinde insan mutluluğunun sırrının yazılı olduğunu söylediği o küçük yeşil dalın gömüldüğü yerde toprağa verildi Tolstoy. Rusya'nın dört bir yanından gelecek yaslı kimselerin cenazeye katılmak isteyeceğinin, defin ne kadar çabuk olursa, katılan sayısının o kadar az olacağının farkında olan Rus hükümeti, düzenlemeleri alelacele yaptı. Tolstoy'un ölümünden bir gün sonra, Moskova Üniversitesi'nde düzenlenen, öğrencilerin koridorları bile doldurduğu toplantılar oldu, öğrenci temsilcilerinin Kursk İstasyonu'nun yönetimiyle pazarlık yaparak ayırtmayı başardığı sekiz yüz koltuğun çok daha fazlası dolabilirdi. İstasyonu binlerce kişi kuşattı ama hükümet ek tren seferi konmasını yasakladı. Buna karşın, binlerce insan onları Zaseka İstasyonu'na (ismi daha sonra Yasenki olarak değiştirildi) götürecek buz gibi bir trende bir gece geçirdikten sonra sabahın ilk ışıklarında Tolstoy için son görevlerini yapmayı başardı. Bulutsuz bir kasım gecesiydi, meydan ateşleri yanıyordu. Öğrenciler Tolstoy'un tabutunu taşıyan özel trenin varışını bekleyen büyük kalabalığı zaptetmekte zorlanıyordu. Ama o soğuk sabah, sislerin arasından trenin sarı ışıkları görününce, kalabalığın sesi aniden kesildi.

Vagondan dışarı çıkarılınca, herkes hemen şapkasını çıkardı. Tolstoy'un naaşının içinde olduğu ağaç tabut sanki küçük ve kısa göründü. Yazarın oğulları, tabutu Yasnaya Polyana'dan gelmiş ve onu son yolculuğuna taşıyacak köylülere ilettiler. Görevli polisler haricinde bütün kalabalık alçak bir sesle, her Ortodoks cenazenin sonunda söylenen hüzünlü "Ebedi Hatıra" ilahisini söylemeye başladı. Sofya Andreyevna ve oğullarının ardına düşen ve ilahiyi söylemeye devam eden kalabalık Tolstoy'un baba yurduna erişmek için tam üç saat yürüdü; önce yokuş aşağı inerek çayın üzerindeki küçük ağaç köprüyü aştılar, sonra huş ağaçları ve gürgenlerin donmuş dallarının altından geçtiler ve nihayet, tıpkı gök gibi fildişi renge bürünmüş, azıcık karla kaplı, donmuş, çorak tarlalara geldiler.

Tabutun önünde giden kağnılar, öğrencilerin ve yaşlı kadınların yol boyunca saçtığı çelenkleri ve köknar dallarını taşıyordu. Birçok insanın şaş-

kınlıkla fark ettiği gibi, Rus toplumunun tamamı o gün saygılarını sunmak için bir araya toplanmıştı –köylüler, aristokratlar, aydınlar ve fabrika işçileri, gençler, yaşlılar, erkek ve kadınlar–, eşi benzeri olmayan bir olaydı bu. Civardan iki köylü, üzerine "Lev Nikolayeviç! Yasnaya Polyana'nın Yetim Köylüleri Yaptığınız İyilikleri Asla Unutmayacak" yazıp boyadıkları pankartı taşıyordu. Tolstoy'un evinin çevresindeki köyde hiç kimse yatağına gitmemişti, evlerin ışıkları tüm gece açık kaldı. Köylünün biri bunun tıpkı uzun süreli oruçlarını sabah erken açmak için eve gitmeden ve kutlamalara başlamadan önce, gece yarısı duasına katılmak için kimsenin uyumadığı Paskalya'ya benzediğini söylüyordu.

Kafile Yasnaya Polyana'ya varınca, Tolstoy'un tabutu eve kondu, yas tutan beş bin kişi sırayla tabutun başına gelip saygılarını sundular. Cesedin pörsümüş, mum gibi yüzü portrelerinden ve fotoğraflarından gördükleri Tolstoy'a hiç benzemediğinden bayılanlar, histeri krizine tutulanlar oldu. Üç buçuk saat sonra tabut yeniden alındı, evin hemen yakınındaki ormana doğru son yolculuğuna çıkarıldı. Öğleden sonra üçe on kala, önceden hazırlanmış, işareti olmayan basit bir mezarın içine sessizce indirildi. Konuşma yapılması yasaklanmıştı ama herkes (olanı biteni izlemek için gönderilmiş polisler bile) diz çöktü. "Ebedi Hatıra" alçak sesle yeniden söylendi, bu cenaze töreninde Ortodoksluğa dair başka bir şey yapılmadı, Rusya'da gerçekleşen ilk laik defindi bu. Ne papaz vardı ne ikon, ne dua okundu ne de mezarın başına bir haç dikildi. Cenazesinden günler, haftalar sonra bile yas tutan insanlar Tolstoy'un çıplak mezarına akın akın gelmeyi sürdürdüler. Bahar gelince, mezarın üzerinde çimenler bitmeye başladı. Tolstoy'un hayatının son haftasında bini aşkın telgrafın gönderilip alındığı Astapovo'ya gösterilen ilgi nihayet azalmaya başlayınca, Yasnaya Polyana yeniden bir hac yerine dönüştü.

Cenazeden sonra tüm Rusya'da düzenlenen anma törenlerinde, görünüşte Tolstoy ile ilgisi olmayan gösterilerde de "Ebedi Hatıra" söylendi. Aslında Tolstoy'un ölümü politik eylemler açısından hızlandırıcı bir unsur oldu: Cenaze günü Moskova'da yaygın grevler, öğrenci gösterileri, yürüyüşler, törenler vardı, ölüm cezasının kaldırılması çağrıları yüksek sesle yapılıyordu. Rus hükümeti bir ikilemle yüz yüzeydi. Uzun zamandır Tolstoy'u şeytanlaştırdığı için, medyadaki övgü seline katılamıyor, aynı şekilde, tüm dünyada yazar ve düşünür olarak onun ne kadar önemli biri olduğu kabul edildiğinden, aleyhinde de konuşamıyordu. Sessiz kalamayacağından, hükümet kendini köşeye sıkışmış hissediyordu. Yetkililer hükümetleri, kralları, devlet otoritesini kınamış bir yazarın anısını nasıl onurlandıracaklarını tartışıyorlardı. Ne var ki konuyla ilgisiz, güçsüz kimseler haline gelmişlerdi,

halka yönelik manifesto yazma çabaları bile etkisizdi. İnsiyatifi artık büyük oranda Rus halkı ele almış, senaryoyu yazmaya başlamıştı: Bir dönüm noktasıydı bu. Yıllardan beri organları kesilmiş, dili bağlanmış bir ulusun adına cesurca meydan okumuş, fikirlerini korkmadan ifade etmiş büyük bir yazar, kudretli bir kahraman için tüm toplumsal sınıflardan Ruslar aleni bir yasta birleşince, okullar, üniversiteler, fabrikalar, yazıhaneler kapılarını kapattılar, tiyatrolar perdelerini açmadılar. Bu benzersiz olayların ne anlama geldiğini, kendisi de İsviçre'de sürgün olan, Tolstoy hakkında 1910 Kasımı'nda üç yeni makale yazan birisi çok iyi anlayacaktı: Vladimir Lenin. Onun görüşüne göre Tolstoy hâlâ Rusya'daki farklı ve çelişen itkilerin bir aynasıydı ama ulus 1905'ten beri ileri gitmişti. Tolstoy hayatı boyunca hep devasa adımlar atmıştı, ölümü Devrim'e giden yoldaki son dev adımıydı.[186]

SONSÖZ

Bolşeviklerin Patriki

> İnanıyorum ki önceki kitaplarımda kendime ve okuyucularıma sorduğum şu sorunun cevabı onların hayatlarında ve yaptıklarında saklı: Zorba bir rejimde yaşayan bir insanın direnmesi, dürüstlüğünü bozulmadan korunması mümkün müdür? Tolstoycular bu soruya hayatlarıyla cevap verdiler; kahramanca ve trajik bir biçimde.
>
> Mark Popovski, 1983[1]

Tolstoy defnedilirken bütün ulusun dikkati Yasnaya Polyana'daydı, başlangıçta dul eşi hep meşguldü. Sonya, kocasının ölümünden kırk gün sonra, 17 Aralık'ta Ortodoks âdetine göre onu anmak için mezarına gitti, bütün köy halkı da –erkekler, kadınlar ve çocuklar– ona katıldı. Mezar düzenlendi, üzerine yeşil gürgen dalları konuldu, orada bulunanlar şapkalarını çıkardılar, diz çöküp üç kez "Ebedi Hatıra"yı söylediler.[2] Tolstoy'un ölümünden sonraki birkaç haftada çok sayıda ziyaretçi geldi. Sonya artık kısa tuttuğu günlüğünde, çeşitli gazetecilerin, St. Petersburglu elli iki kız öğrenciden oluşan bir grubun, çelenk getiren Kafkasyalı bir Müslüman ziyaretçinin, bir ay onunla kalan kız kardeşi Tanya'nın geldiğinden bahseder. Aile ve dostlar ayrıldıkça Sonya matemiyle baş başa kaldı. Yasnaya Polyana bir anda bomboş kalmıştı.

Sonya artık altmış altı yaşında bir dul olduğu fikrine alışmak zorundaydı, keder ve suçluluk duygusundan dolayı çok acı çekiyordu: Son yılları yalnızlık ve kendini suçlama yıllarıydı. Onun hakkında insanların yazacağı

–sahiden de yazmaya başlamışlardı bile– şeylerden korkuyor, aynı zamanda, başrol oyuncusu olduğu dramanın perdesi şimdi kapandığı için kendini son derece gereksiz hissediyordu. Bazılarına göre, sonunda sanki kocasının arzulamış olduğu manevi dönüşümden geçmiş gibi uysal, yumuşak başlı biri olmuştu, diğerlerine bakılırsa, bu travmadan daha iyi biri olarak çıkmış tek kişiydi.[3] Kocasının cenazesinden sonraki günlerde Sonya'nın avuntu bulduğu şeylerden biri de nihayet o kasvetli kasım günlerinin ardından sıfırın altında dereceler, berrak mavi bir gökyüzü ve bol kar getiren nefis, buz gibi kış havasıydı. 1910 Noeli'nden hemen önce makinesini alıp Tolstoy'un mezarına gitti, mezarın fotoğraflarını çekip Roma'da olan kızı Tanya'ya gönderdi. Masmavi gökyüzünün ve buz gibi havanın onu daha da hüzünlendirdiğini itiraf etti günlüğünde. Bir diğer teselli, ona sonuna kadar sadık kalan oğullarından gelen manevi destekti. Kızı Saşa'yla hâlâ arası açıktı, en büyük kızı Tanya'yla da ilişkileri uzun süre gergin kaldı.

1911 Ocağı'nda iyi kalpli Dr. Makovický daimi olarak ayrılınca, onu kocasına bağlayan kıymetli bir bağın daha koptuğunu hissetti. Sonya'nın savaş halinde olmadığını hissetmesi çok zordu. Saşa halen "nefret uyandıran" Çertkov'un safındaydı, hem de aralarında giderek büyüyen uyuşmazlığa karşın. Üstelik har vurup harman savuran oğulları, babalarının mirası ve Yasnaya Polyana'nın geleceğinin ne olacağı gibi insanı rahatsız eden bir sorunu gereksiz bir telaşla gündeme getiriyorlardı. Vaneçka Tolstoy'un ölümünden beri mülk, Sonya, İlya, Mişa, Andrey ve Lev'e (Sergey, kendi payından feragat etmişti) ait olagelmişti. Yasnaya Polyana'yı hepsi kültürel bir anıt olarak koruyabilmeyi istiyorlardı ama yeterli fonları yoktu; aslında hep parasız, annelerinin verdiği desteğe bağımlı gibiydiler. Sonya rahatsız olmasına karşın, İlya, Mişa ve Andrey (Lev o sırada İsveç'teydi) toprağın bir bölümünü zengin bir Amerikalıya satmayı planladılar. Bu o kadar da yeni bir fikir değildi, çünkü Çertkov daha 1908'de Yasnaya Polyana'yı satın alacak Amerikalı bir hayırsever aramaktaydı. Çertkov bunun Lev Nikolayeviç'in sekseninci doğum günü için muhtemelen en iyi hediye olacağını düşündüğünden, arazinin yerli köylülere verilmesi planlanmıştı ama bu gerçekleşmedi. Sonya'nın yeğeni Aleksandr Kuzminski şimdi bu projeyi yürütmekle görevlendirilmişti, sanat ve edebiyata ilgi gösteren Amerikalı milyonerlerin listesini cebine koyup 1 Ocak 1911'de New York'a gitti. Ne yazık ki çok geçmeden Yahudilerin Rusya'da Yerleşim Alanı dışında toprak satın almasının hâlâ yasak olduğunu öğrendi, böylece listesindeki isimlerin çoğu elendi. Tolstoy yaşamı boyunca gazeteleri iyi sattırmıştı, Amerikan gazeteleri bu kötü düşünülmüş teklife dair tartışmaların üzerine atladı. Sonya oğullarını,

bir Rus dergisine röportaj vererek yalnızca araziyi satmak istediklerini, evi satmak istemediklerini açıklamaları için ikna etti.[4]

Tek skandal bu değildi. Gazeteciler, bir yanda Çertkov ve Saşa, diğer yanda Sonya olmak üzere, Tolstoy'un elyazmaları üzerinde kopan savaşla dalga geçmişlerdi.[5] Tolstoy'un vasiyetinin maddeleri uygulanmaya başlanınca bir avukat, Sonya'nın Tolstoy'un elyazmalarını sakladığı Tarih Müzesi'ne geldi ve arşivin mühürlenmesini emretti. Elyazmalarının hâlâ kendisine ait olduğuna inandığından Sonya dehşete kapıldı, Çertkov'la Saşa'nın girmesine izin vermemeleri için müzedeki bağlantılarını kullandı. Tolstoy'un toplu eserlerinin bir başka baskısı yoldaydı, bu yirmi cildin her birini dizdirmek için epey bir parayı zaten yatırmıştı: Haklarından kolayca vazgeçmeyecekti. Artık kılıçlar çekilmişti. Çertkov, 1911 Ocağı'nda Tolstoy'un son günlerini çok tarafgir şekilde kaleme alan bir anlatı bastı, Saşa'ya birlikte, telif meselesine ilişkin üzüntülerini ifade ettikten hemen sonra ortak bir mektup yayımladılar. Böylece Tolstoy ismi Rus basınında sık sık görünmeye devam etti, Tanya annesine vazgeçmesi için yalvarmakla kalmadı, Saşa'yı da annesiyle böylesine onursuz ve rezil, herkesin gözleri önünde devam eden bir savaşa girişmekten alıkoymaya çalıştı. Meselenin çözülmesi için üç yıl daha geçmesi gerekecekti.[6]

1911 Mayısı'nda Sonya, yayımlamış olduğu Tolstoy toplu eserlerinin son baskısına nelerin dâhil edilebileceğini açıklığa kavuşturmak için Moskova'ya gitti, çünkü son dönemlerde Tolstoy'un yazdığı şeylerin çoğu hâlâ sansürlüydü. Ailenin boş duran evini parayı oğullarına yardım etmekte kullanmayı planlayarak 125 bin rubleye Moskova Belediyesi'ne satmak için pazarlıklara da başladı. Sarayda da bazı kişilerle buluşmak, Çar'ı Yasnaya Polyana'yı Rus halkı için satın almaya ikna etmek umuduyla Başbakan Stolıpin'le görüşmek üzere St. Petersburg'a gitti. İlk başta durum umut vaat ediyor gibiydi, gazeteteler 28 Mayıs'ta hükümetin Yasnaya Polyana'yı 500 bin rubleye satın alacağını yazdılar.[7] Eve dönünce, Sonya hükümet yetkilileri ve bilirkişileri kabul ederken, lazım olacağını düşünerek bütün odalarda ne var ne yoksa hepsinin ayrıntılı bir envanterini çıkardı, ama daha yaraları tazeydi. Manastırdan onu görmeye gelmiş görümcesiyle o yazki buluşma özellikle çok dokunaklı oldu çünkü Tolstoy, Yasnaya Polyana'yı son kez terk ettiğinde ilk uğradığı kişiydi Maşa. Mariya Nikolayevna, nisan ayında, kardeşiyle aynı yaşta, seksen iki yaşında zatürreden ölecekti.

Neyse ki Sonya Yasnaya Polyana'ya hac ziyareti yapan çok sayıda ziyaretçiyle ilk yazı meşgul geçirdi. Örneğin 6 Haziran'da sadece Biryukov Tolstoy'un anısını yaşatan odaları görsünler diye iki yüz köy öğretmeni getirdi,

Sonya günlüğüne, temmuzda bir gün yüz kırk ziyaretçinin geldiğini not etti. Tolstoy'un 28 Ağustos'taki doğum gününde, mezarında üç yüz kadar insan toplandı.[8] Bütün bunlara rağmen 1911 yazında iki yıllık sürgün cezasının ardından dönen, Tolstoy'un eski sekreteri Nikolay Gusev'e göre, Yasnaya Polyana adeta terk edilmiş, bomboş gibiydi.[9] Ekimde Stolıpin'in suikastla öldürülmesinden hemen sonra, Sonya hükümetin Yasnaya Polyana'yı satın alma fikrine karşı olduğunu öğrendi. Duma'daki tartışmalarda, aforoz edilmiş bir mürtedin anısını devletin onurlandırmasına şiddetle itiraz eden bazı Kilise adamları da olmuştu.[10] Tolstoy'un ölümünün birinci yıl dönümünden hemen sonra, 18 Kasım'da Sonya II. Nikolay'ı oğullarının Yasnaya Polyana'yı çok yakında satmak zorunda kalabileceğini söyleyerek uyarmış, "Rus halkının kalbi"nin özel kişilerin eline geçmesini istemeyeceğini umut ettiğini ifade etmişti. Ancak 20 Aralık'ta Nikolay, temsilcilerine gönderdiği bildiride, Yasnaya Polyana'nın hükümet tarafından satın alınmasını "kabul edilemez" gördüğünü bildirdi.[11]

Malikâne 1912'de yavaş yavaş yeniden hayata dönmeye başladı. O yaz geri dönen Valentin Bulgakov Yasnaya Polyana'da özgürlüğün kokusunu duydu. Yine kroket ve tenis oynayanlar vardı, artık ölüm ve ölümsüzlük, halka hizmet, kendini ahlaki olarak geliştirme gibi sorunlara kafa yorma ihtiyacı yoktu. Bulgakov gramafonu kurdu, özellikle Tolstoy'un çok sevdiği Strauss valslerinden birini çaldı.[12] O ağustos Tolstoy'un doğum günü, masada oturan on dokuz kişiyle birlikte neredeyse bir kutlama törenine dönüştü, ama 23 Eylül'de, Sonya ellinci evlilik yıl dönümünü tamamen beyaz giyerek vurguladığında karışık duygular ortaya çıktı. O gün ziyarete gelen Bulgakov'a bunun neşeli bir olay olduğunu söyleyen Sonya'nın gözyaşları kurumuştu. Bulgakov şimdi Telyatinki'de Çertkovlarla kalıyordu, onların Sonya'ya karşı bitmek bilmez düşmanlıklarına çok şaşırdı. İşin aslı, Tolstoy hayattayken onun büyük, insanı kendine mıknatıs gibi çeken kişiliği ister istemez bütün dikkatini cezbetmiş olduğundan, Bulgakov başka kimseyi fark etmemişti. Şimdiyse, bilimsel araştırma kaynağı olarak kullanılmak üzere Yasnaya Polyana kütüphanesinin ayrıntılı envanterini çıkarmak gibi koskoca bir işe giriştiğinde, Sonya'yı daha iyi tanıma fırsatı buldu. Sonya'nın evliliklerinin mutlu günlerine dair anlattıklarını dinlemek hoşuna gitti, ama son yıllardan bahsederkenki dinmek bilmez öfkesine ve hoşnutsuzluğuna katlanmak zordu. Kocasını sert bir dille eleştirmek ile sonuçta onu hiç anlamamış olmak seçenekleriyle karşı karşıya kalan Sonya, ikinciyi tercih ettiğini söyledi Bulgakov'a.[13] 1912 Kasımı'nda Tolstoy'un ölümünün ikinci yıl dönümünden hemen sonra ziyarete gelen ve Tolstoy'un mezarında dua

etme, odasında da ilahi okuma izni isteyen genç bir papaz Sonya'ya birazcık huzur getirdi.[14] Ertesi ay, Tolstoy Derneği'nin himayesinde Moskova'da ilk Tolstoy Müzesi açıldı. Sonya ve çocukların desteğiyle Biryukov ve Bulgakov, Povarskaya Caddesi'nde kiralanmış bir dairede, bilet satışlarından ve üye aidatlarından sağlanan gelirle daimi bir sergi oluşturmuşlardı.

1913 Aralığı'nda Tolstoy'un 1881 öncesi elyazmaları üzerindeki haklara dair olan tartışma, sonunda Sonya'nın lehine bitti, şimdi artık toplu eserlerin son baskısını istediği gibi gerçekleştirip satabilirdi. Aynı zamanda Moskovalı yayıncı İvan Sıtin'e önceki baskılardan kalan nüshaların hepsini 100 bin rubleye sattı ki böylece hem oğullarına harçlık verebilecek hem de çok sevdiği kızı Tanya'ya biraz para ayırabilecekti. Sonya, sonunda Çertkov'la yaşadığı bir başka olumsuz durumun ardından Telyatinki'deki evini satmış ve Yasnaya Polyana yakınında (Yeni Polyana adını verdiği) küçük bir çiftlik almış diğer kızı Saşa'yla çok daha iyi geçiniyordu.[15] Saşa editörlüğünü Çertkov'un yaptığı üç ciltlik Tolstoy eserlerinin gelirlerini, arazinin Yasnaya Polyana köyüne en yakın olan, en batı ucunu satın almak için kullanmayı önerdi, bunu hemen köylülere verecekti. Sonya ve oğulları bunu kabul etmekte duraksamadılar ve 400 bin ruble aldılar. Köylüler de Tolstoy'un ricasını kabul ettiler, yani topraklarını ne satacak ne de kiraya vereceklerdi. Toplam 9000 dönümlük arazinin 6550 dönümü şimdi köylülerindi. Sonya toprağın geri kalanını da Saşa'ya sattı –böylece o da köylülere geçebilirdi–, ardından da oğullarının Yasnaya Polyana evindeki paylarını satın aldı.[16] Sonya artık yayın işindeki denetimini Saşa'ya vermeye başlıyordu, 1914 Haziranı'nda kızının otuzuncu yaş gününü büyük bir zevkle kutladı. Birlikte huzur içinde yaşanan bu günler fazla uzun sürmedi ne yazık ki, Rusya 1 Ağustos günü I. Dünya Savaşı'na girdi. Mişa askere alındı, Lev Kızıl Haç'ta çalışmaya gitti, Saşa da hemşire olarak cepheye. Bulgakov ve diğer yirmi altı vicdani retçi tutuklanıp Tula Hapishanesi'nde on üç ay yattılar (sonunda 1916 yılında Moskova askerî mahkemesinde görülen davalarının ardından beraat ettiler).[17]

Sonya son yıllarını, önceden nasıl yaptıysa aynısını tekrar ederek, soyundan gelen insanların geçimi için çalışıp çabalayarak geçirdi. Yayına hazırlamak için Tolstoy'un eski günlüklerini, ona yazmış olduğu mektupları ve bazı sanatsal eserlerini temize çekti. Kendi hayat öyküsünü yazmaya da devam etti, gelen ziyaretçilere de evi gezdirdi (bir yaz günü St. Petersburg'dan on bir bisikletçi çıkıp gelmişti) ama neşe pek azdı. Oğulları yeniden paraya sıkışınca Yasnaya Polyana'yı satmak amaçlı yeni bir mektup yazdı Çar'a ama Rus hükümetinin üyeleri arasında, dinsizliği dillere düşmüş Tolstoy'un evinin ulusal mirasın bir parçası olmasına ayak direyenler hâlâ vardı. Sonunda

II. Nikolay Sonya'yı yıllık 10 bin rublelik bir emeklilik maaşıyla ödüllendirdi ama Yasnaya Polyana'yı satın almama konusundaki kararından geri adım atmadı.[18] Sonya son yıllarında yakınlarını kaybetmenin acısına da katlandı: Görümcesi Mariya Nikolayevna'nın, damadı Mihail Suhotin'in ve hepsinden acısı, 1916 Şubatı'nda zatülcenpten ölen oğlu Andrey'in. Lev tıklım tıklım bir trende Petrograd'a (Petersburg, savaş başlayınca bu adı almıştı) giden annesine eşlik etti, Andrey ölmeden hemen önce onu görebildiler. Eve döndükten sonra, hayata ilgisini kalıcı olarak yitirdi, doğduğundan beri ailede olması hasebiyle Tolstoy'un özellikle sevdiği Voltaire koltuğunda saatlerce oturuyordu.

Sonya'nın yaşamı bomboş ve durgunken Çertkov'unki faaliyetlerle doluydu. Misyonu olan bir adamdı, Tolstoy'un ölümünden sonra daha da meşgul hale gelmişti. Dostunun son günlerinde durumu kontrol eden kişi Çertkov olagelmişti, daha sonra insanların başvuracağı kişi de o oldu. Mülakatlar yapacak, konferanslar verecek, elyazması yığınlarını düzene koyup yayına hazırlayacaktı. Çertkov, Tolstoy'un son günlerini anlattığı ilk kitabını 1911 yılında yayımladı, ardından 1912 yılında Tolstoy günlüklerini kapsayan cilt geldi. Yazarın ölümünden sonra üç cilt olarak yayımlanan eserlerin editörlük çalışmasını gerçekleştirdi. Saşa bundan sağlanan gelirlerle ailesinden çiftliği alıp köylülere verebildi.[19] Çertkov'un şimdi asıl işi, Tolstoy'un toplu eserlerinin eksiksiz meşru bir baskısını yapmaktı ki bunun çok büyük bir proje olduğunun farkındaydı. Tolstoy'un son elyazmalarının hepsi ona emanet edilmişti, 1913'te bunları İngiltere'deki depodan getirdi, geçici koruma amaçlı, St. Petersburg'daki Bilimler Akademisi'ne götürdü.[20]

Rusya I. Dünya Savaşı'na girince Tolstoycular zor bir duruma düştüler. Tolstoy'un büyük ölçekli kan dökme ve şiddete dair yaptığı uğursuz tahminlere, milliyetçiliğin sahte cazibesine ilişkin tüm uyarılarına rağmen, Çertkov savaşı destekledi. Barışseverliğe dair 1909'da yazdığı makaleyi 1914 ve 1917'de yeniden basma hazırlıkları yaptı ama bu son derece hassas durumda, sonuç itibariyle barışseverliği milliyetçiliğine karşı duramadı (her şeyden önce, bir zamanlar İmparatorluk Muhafız alayında subaydı). Ayrıca "ikinci vatanım" dediği İngiltere'ye derin bir sadakat duygusuyla bağlıydı, haksız da sayılmazdı, hayatının on bir yılını orada geçirmişti.[21] Biryukov şimdi İsviçre'de olduğundan Tolstoycuların baş sözcüsü olmak Bulgakov'a düşüyordu. Bulgakov, hapishaneden salıverildikten sonra, 1914 Eylülü'nde yazdığı bir makaleyi daktiloyla çoğalttı ve dağıttı. Ertesi ay da "Kardeşler Aklınızı Başınıza Toplayın!" başlıklı, ortak yazılmış savaş karşıtı bir dilekçe için imza toplamaya başladı. Cephedeki Rus askerleri hangi milletten olursa

olsun üniformalı asker kardeşlerini sevmeleri yönünde cesaretlendiriliyordu. Çarlık hükümeti, dilekçeyi imzalayanları vakit geçirmeksizin tutukladı, bunlardan üçü 1915 Ocak ayında, sabah ayazında saat altıda, Çertkov'un Moskova'daki evinde yakalandı. Saşa ve Tanya, araya girip Bulgakov ve Makovický'nin kefaletini postayla gönderdi, Çertkov da Rus hükümeti onları diğer vicdani retçilerle birlikte kürek cezasına göndermekten veya hapse atmaktan vazgeçsin diye nüfuzlu İngiliz tanıdıklarına başvurdu. Tolstoyculların çoğu daha sonra beraat etti.[22]

I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı gaddarlıklar, Tolstoy'un düşüncelerinin daha güncel ve geçerli olmasına yaradı, 1917'de aniden, Rusya'da yasaklı olan bütün yazılarının yayımlanması mümkün hale geldi. Romanov hanenadının çöküşü ve Şubat Devrimi sansürün sonunu getirdi, Tolstoy taraftarları da hiç zaman yitirmediler. Moskova'daki Tolstoy Derneği yönetim kurulu, sonunda toplu eserlerin sahiden eksiksiz bir baskısını yayımlamayı ciddi ciddi tartışabilirdi, 1917 Nisanı'nda, Tolstoy ailesinin temsilcileri olarak Sergey ve Saşa, editoryal işlerden sorumlu, yayımlanma maliyetleri için gerekli fonları bulmak için kurulan yeni komitenin üyeleri oldular.[23] Onlara Valentin Bulgakov ile Nikolay Gusev de katıldı. 1917-1918 yılları arasında, eski Aracı yayınevi Tolstoy'un yazdıklarından altmış üç baskı üretti, Tolstoy'un daha önce yasaklı olan bütün makalelerini basmak için de Zadruga isminde yeni bir yayınevi kuruldu. 1917 Haziranı'nın heyecan dolu günlerinde, yeni bir Tolstoycu örgüt daha kuruldu. Gerçek Özgürlük Derneği çabucak *Gerçeğin ve Birliğin Sesi* adında bir dergi çıkardı, on bin tirajla çıkan dergi Rusya'nın bütün şehirlerine yayılmış dallarıyla bir ağ kurmuştu.[24] Rusya'da bu zamanda beş ile altı bin arasında Tolstoycunun faal olduğu tahmin ediliyordu.[25]

1917'de Yasnaya Polyana'daki durum daha az iyimserlik gerektiriyordu. Şubat Devrimi geniş çaplı bir yağmalama hareketini, özellikle de üst tabakaya ait eski konakların ayrımsız yıkımını serbest bırakmıştı. Çertkov bu durumu daha sonra barajın patlamasına benzetti. Rus halkının "zorba bir yönetimin boyunduruğunda" geçirdiği yüzyıllardan sonra, bir yere hapsedilmiş su, şimdi gürül gürül akan bir sel gibi "karşısına çıkan her şeyi acımadan sürüklüyor, ezip geçiyordu".[26] Bolşeviklerin mübah gördüğü sınıf nefreti propagandasıyla gözleri körleşmiş köylüler ve ortalığı kasıp kavuran terhis olmuş askerler, neden Kont Tolstoy'un konağının bundan muaf olması gerektiğini anlayamıyorlardı. Saldırganların hepsi erkek de değildi. 1917 Eylülü'ndc Saşa kız kardeşi Tanya'dan, civarda yaşayan yüzlerce kadın ve çocuğun Yasnaya Polyana'nın devasa meyve bahçesine zorla girdiklerini – onun hesabına göre 16 500 kg tutan– bütün elmaları çaldıklarını bildiren bir

kartpostal aldı.[27] Bulgakov çapulculuk yapmak için Yasnaya Polyana'ya zorla giren, yalnızca meyve bahçesine değil, ürün tarlalarına ve arılara da zarar veren köylülerden söz eden haberleri o güz okuyunca, hemen Moskova'dan çıkıp geldi ve bir çeşit güvenlik tedbiri almak üzere köylülerle buluştu. Bu arada Sonya da İçişleri Bakanlığı'na yardım için başvurdu. Böylece Tolstoy'u tanımış, yakın köylerdeki köylüler tarafından da tanınan yazar Pyotr Sergeyenko, Yasnaya Polyana'yı daha fazla yağmalanmaktan korumak üzere görevlendirildi. 1917'nin sonunda bir grup genç köylü ve terhis olmuş askerin yerel halkı Yasnaya Polyana'yı yağmalama konusunda ayarttığı açığa çıkınca, Kızıl Ordu'ya ait bir birliğe konağın emniyetini sağlama görevi verildi. Bulgakov ilk kez Yasnaya Polyana'ya telefon hattı çekildiğini, böylece bu arazili konağın diğerleri gibi olmadığının ve özel koruma gerektirdiğinin farkında olan Tula'daki yerel siyasi örgütlerle düzenli iletişimin sağlanabildiğini bildirebildi.[28]

Tolstoycular Şubat Devrimi'ni hoş karşılamışlardı, Bolşeviklerle bir dereceye kadar yoldaşlık sürdürdüler. Bu yalnızca, Bolşeviklerin er ve erbaşları gerçek düşmanlarının askerî hiyerarşi olduğuna ikna ederek savaşı sabote etmeye girişmiş olmaları yüzünden değildi, her iki grup da Kilise ve toprak sahiplerinin arazilerinin ellerinden alındığını görmekten (tamamıyla farklı nedenlerden olsa da) hoşnuttular.[29] 1917 Ekim olayları ile takip eden haftalar ve aylar boyunca ortaya çıkan şiddet, Tolstoycularda büyük dehşet yarattı. Bolşevikler iktidarı ele geçirdikten üç gün sonra Moskova sokaklarında Tolstoycuların dağıttığı kitapçığın kapağında "Kardeş Katlini Durdurun" yazıyordu. Mesajlarını iletebilme arzuları bunu yaparken kendilerini ölümcül bir tehlikeye atma korkularına galip geldi.[30] 1918'de Almanya ile sonuca vardırılan barış anlaşmasından sonra daha da çok kan döküldü. Çertkov, imparatorluğun ordusunu ilk başta desteklemesine karşın "artık top ateşinde ilk sırada harcanmayı istemeyen, uluslararası katliamdan tüm varlığıyla usanmış ve tiksinmiş" Rus askerlerinin nihayetinde 1917'de toplu olarak safları terk edip eve dönmüş olmalarından dolayı gururluydu. Benzer bir fikir, durumu daha az olumlu görmüş Paris'teki göçmen aydınlar tarafından da dillendirilmişti. Nikolay Berdyaev 1918'de yazmış olduğu bir makalede, Rus Devrimi'nin kendi içinde Tolstoyculuk için bir zafer olduğunu ileri sürerken, Dmitriy Merejkovski, Bolşevikliğin Avrupa'nın "intiharı" olduğunu, "bu işi Tolstoy'un başlattığını, Lenin'in de bitirdiğini" açıkça ilan etti.[31] Berdyaev manevi canlanmanın sonuçta Tolstoyculuğa galip geleceğini ileri sürdü.[32]

Devrimin hemen ardından Tolstoy'u bu Bolşevik Devrimi'ne doğrudan bağlayanlar yalnızca Ruslar değillerdi. Tolstoy'un İngilizce çevirmeni ve bi-

yografi yazarı Aylmer Maude'un da Tolstoy'un "cesareti ve entelektüel gücünün", halka karşı duyduğu derin sevginin ve sözünü sakınmazlığının Romanovların sonunun gelmesinde başat rol oynadığından kuşkusu yoktu. Amerika'da 1919'da basılmış bir makale, Maude'dan geniş biçimde alıntı yapar:

> Tolstoy'un hükümetlere ve uygar hayatın temellerine yönelik suçlamalarıyla samimice yüzleşmeliyiz, yoksa insan ilişkilerini kesin bir temele oturtma ya da yerleşik bir hukuk kurma yönündeki bütün çabalara meydan okuyan, küçümseyen, suçlayan, giderek gelişen bir anarşi ruhu toplumsal çabalarımızın altını oyacak, er ya da geç tüm yapı tıpkı Rusya'da olduğu gibi paramparça olacaktır.

Makale Tolstoy'u "Bolşevik Ailesinin Büyük Patriki" şeklinde tanımlıyordu.[33]

Saşa I. Dünya Savaşı'ndan albay rütbesiyle döndü, cesareti için iki Aziz Yorgi madalyasıyla ödüllendirildi (babasının kaçırmış olduğu nişan). Batı Cephesi'nde hizmet vermiş, aynı zamanda yetimhaneler kurduğu, bir sahra hastanesi işlettiği Kafkasya'ya da gitmişti. Ne var ki Şubat Devrimi'nden sonra durum daha tehlikeli hale bürününce o da evine döndü.[34] 1917'nin sonunda, hasta olan annesinden Yasnaya Polyana'nın idaresini devralan Saşa, artık kız çocuk rolünden de çıktığından, seslenmemiz gereken isimle Aleksandra oldu. Teyzesi Tanya, kız kardeşi Tanya (ikisi de duldu) ve yeğeni Tanya ile birlikte yeniden eski baba ocağındaki eve yerleşti ve şimdi yeniden babasının vasiyetine odaklandı. Sonya aralarındaki son çatışmalı meseleyi de ortadan kaldırarak, içinde Tolstoy'un elyazmalarının bulunduğu, kendi tasarrufundaki on iki sandığın anahtarını sonunda kızı Aleksandra'ya verdi. Sonya'nın en yaşlı ve en geç (Sergey elli beş, Aleksandra otuz dört) çocukları böylelikle planlanmış eksiksiz bilimsel baskı için babalarının elyazmalarını hazırlama işine ciddi olarak başlayabildiler.

Lenin'in kişisel girişimi sayesinde, Tolstoy'un toplu eserleri devasa projesi kültürel alanda gündemin en üst basamağına taşındı, devlet meselesi olarak görüldü. Bu anlamda altmış ciltten bahsedildiğinde, 1918 Ocağı'nın sonunda Bolşeviklerin gazetesi *Sovetskaya pravda*'da bir makale yayımlandı.[35] (Sonya'nın 1917'de azaltılan emekli maaşı yine Lenin'in bizzat verdiği emirle eski durumuna getirildi.)[36] Bir zamanlar Tolstoy'un ilk elyazmalarının deposu olmuş Rumyantsev Müzesi'ndeki arşiv odası, 1918 kışında harıl harıl çalışılan bir arı kovanına döndü. Rumyantsev Müzesi'ni içinde barındıran, Kremlin'den kısa bir yürüyüş mesafesinde zarif bir konak olarak kurulmuş Paşkov Evi hâlâ Moskova'nın en önemli kütüphanesiydi, akabinde de Lenin Kütüphanesi'nin nüvesi haline gelecekti. 1918'in devrim sonrasındaki

kötü koşullarında, özellikle hiçbir ısıtmanın olmadığı kış aylarında, odanın donanımlı olup olmadığına kimsenin aldırdığı yoktu. Aleksandra, Sergey ve çalışma arkadaşları paltoları ve şapkaları başlarında, soğuktan donmamak için düzenli jimnastik hareketleri yaparak çalışmak zorunda kaldılar. Aleksandra'nın başkan olduğu, L. N. Tolstoy'un Eserlerini Yayma ve İnceleme Derneği'ni kurmuşlardı, fakat çok geçmeden, Çertkov ve Tolstoy'un izinden giden diğer önde gelen taraftarların, güvenilir bir baskının hazırlanmasında önemli roller oynayacaklarını anladılar. Başka bir baskı hazırladığından, Çertkov onların derneğinin üyesi değildi. Kendisini *Eksiksiz Toplu Eserler*'in baş editörü olarak atadıktan sonra, Lenin ve daha yeni Halkı Aydınlatma Komiseri olmuş Anatoliy Lunaçerski ile, doksan ciltten oluşacağını tahmin ettiği yeni bir baskının yayımlanmasına dair görüşmelere başladı. 1918 Aralık ayında tüm bu girişimin parasal kaynağı için Bolşevik hükümeti tarafından 10 milyon ruble tahsis edileceğine dair teminat almıştı. Ne var ki bu para hayali gerçekleşene kadar, toplamış olduğu, otuz kişiden oluşan güçlü editör takımının parasını kendi cebinden ödedi.[37]

Bulgakov Moskova'daki Tolstoy Müzesi'ni kurup işletmekte epey etkili olmuştu, ama ailenin hâlâ sahibi olduğu ve resmî olmayan bir müze gibi idare ettiği Yasnaya Polyana'da durum iç karartmaya devam ediyordu. Yeni Sovyet hükümetinin idari kolu Sovnarkom 1918 Mayısı'nda konağı resmî olarak devraldı, Tolstoy'un dul eşinin hayatını orada geçirmesini taahhüt etti ama bu noktada geçim masrafları için para vermedi. Tolstoyları Bolşeviklerden para istemekten alıkoyan şey gururlarıydı, ancak konak öylesine çökmüştü ki 1919 Şubatı'nda Tanya güvenlik için kurulmuş yerel bir derneğe devretmeyi önerdi. O nisan Moskova'daki ağabeyi Sergey'e yazdığı bir mektupta Tanya, ailenin on üç üyesiyle birlikte Yasnaya Polyana'da katlanmak zorunda olduğu umutsuz koşulları anlatıyordu. Yiyecekleri o kadar azdı ki, hayvanlar şöyle dursun çalışanları bile doyuramıyorlardı. Çalışanların durumu daha da kötüydü: Bazılarının kaldığı yere bitişikteki domuz ahırından atık su sızmış, döşemeyi çürütmüştü. Çatılar akıyordu, harman makinasının kayışı çalınmıştı. Tolstoy'un kütüphanesinden kitaplar yok oluyor, evdeki mobilyalar, döşemeler giderek yıpranıyordu. Tanya işi şal örüp Yasnaya Polyana balıyla birlikte Tula'da satmaya kadar götürdü. Tanya'nın ağabeyine yazmış olduğu mektubu koruduğu için KGB'ye teşekkür etmeliyiz çünkü kız kardeşi Aleksandra ertesi yıl tutuklandığında mektuba el konmuştu; KGB'nin 1980'lerde asla ulaşılamaz arşivine eriştiğimiz için de Moskovalı yazar Vitaliy Şentalinski'nin yılmaz çabalarına çok şey borçluyuz.[38]

1919 Mayısı'nda Sovyet hükümeti, Yasnaya Polyana Derneği'nin malikâneyi aile gelen ziyaretçilerin rehberi olarak kalacak şekilde idare etme teklifine onay verdi. Yasnaya Polyana Soyvet hükümetinin himayesine alınana ve devletleştirilene kadar dernek tarafından yönetildi. Moskova'daki Tolstoy Müzesi de aynı zamanlarda kamulaştırıldı, yeni adı Kropotkinskaya olan eski Preçistenka Sokağı üzerindeki güzel bir konağa taşındı. Müze iki buçuk milyon sayfalık Tolstoy arşivinin ana deposuna dönüşmüştü şimdi. Resmî açılış Tolstoy'un onuncu ölüm yıldönümünde, takvim yaprakları 20 Kasım 1920'yi gösterirken gerçekleşti (Rusya Ekim Devrimi'nden sonra miladi takvimi kabul etmişti).[39] Tolstoy'un Moskova'daki eski evi de kamulaştırılıp 20 Kasım 1921'de "müze konak" olarak açıldı. Dolgo Hamovniçeski Sokağı'nın adı da Tolstoy Caddesi olarak değişti.

Bu arada Tolstoy ailesi, Yasnaya Polyana Derneği Başkanı olarak atanmış olan Pyotr Sergeyenko'ya dair bir şeyler yapmaya karar verdi. Patronluk taslayan hali ve kabalığı yüzünden ondan çok soğumuşlardı, hepsi de ondan nefret ediyordu; böyle saygısızca davranılmak özellikle Sonya için çok moral bozucu oldu. Aleksandra bu meseleyi üzerine alarak Lunaçerski'yi görmek üzere Moskova'ya gitti. Lunaçerski Yasnaya Polyana Komiseri olarak hemen onu atadı. Sergeyenko artık gönderilebilirdi.[40] Zor bir yıldı, Sergeyenko'nun kaba, buyurgan tavırlarından incinmiş, eski halinden eser kalmamış Sonya 1919'un sonunda öldü. Ölümünden önce kız kardeşi Tanya ve çocuklarına yazdığı dokunaklı bir mektupta onlara veda etti, neden olduğu acılardan dolayı kızlarından kendisi affetmelerini istedi. Yine de mektubunu, ona büyük bir neşe ve sevgi getirdiği için torunu Tanyuşka'ya olan sevgisini ve minnetini ifade ederek bitiriyordu.[41]

Lunaçerski tarafından Yasnaya Polyana Komiseri olarak atanmaktan başka Aleksandra, Moskova'daki dairesinde o yılın temmuz ayında ilk kez tutuklandı. Lubyanka'daki bu kalışı kısa süreli oldu. Bu noktada Çertkov devreye girip nüfuzunu kullandı ve hemen, Çeka'nın yani daha sonra KGB haline gelecek oluşumun başkanı ve kurucusu olan Feliks Dzerjinski'ye yazdı. Gözaltına alınmasının kesinlikle bir yanlış anlaşılmadan kaynaklandığını varsayan Çertkov'un Aleksandra'nın serbest bırakılması için yapmış olduğu son derece kibar talep karşılık buldu.[42] 1920 Şubatı'nda Aleksandra Halkı Aydınlatma Bakanlığı tarafından Komiser olarak atanmasıyla resmi olarak durumunu sağlamlaştırdı, ayrıca Tarım Bakanlığı onu Yasnaya Polyana'daki çiftliğin sorumluluğuna getirdi.[43] Ne var ki birkaç gün sonra Çeka tarafından yeniden tutuklandı. Bu kez karşı devrimci faaliyetler yapmakla suçlanıyordu. Babası daha 1905'te Rus Devrimi'ni kestirmiş, uygulanmasından

büyük acı duyduğu şiddetin bu kaçınılmaz altüst oluşu meydana getireceğinden en ufak bir kuşku duymamıştı.[44] Ancak o bile ölümünden on yıl sonra, babasının sadık taraftarı, çok sevdiği biricik kızı Aleksandra'nın adı çıkmış Lubyanka'da farelerin kaynadığı bir hücrede, gizli polis tarafından sorguya çekilmek için bekleyeceğini tahmin edemezdi.[45]

Aleksandra, Lubyanka'da iki ay geçirdi. Sonra diğer Tolstoycu dostları, onun 1920 Ağustosu'nda görülecek davasına kadar kefaletle serbest bırakılması için dilekçe verdiler. Babası onun mahkemedeki son ifadesini duymuş olsaydı hiç kuşkusuz kızıyla gurur duyardı:

> Son ifademi kendimi savunmak için kullanmıyorum çünkü suçlu olduğumu düşünmüyorum. Beni yargılayan yurttaşlara şunu söylemeyi isterim ki insan yargılamasını tanımıyorum ve diyorum ki bir insanın diğer bir insanı yargılama hakkı olduğunu düşünmek bir yanlış anlamadır. Hepimizi özgür insanlar olarak değerlendiriyorum, bu özgürlük benim içimde; kimse beni ondan mahrum edemez, ne o Özel bölümün duvarları ne de toplama kampı. Bu özgür ruh özgür Rusya'da süngülerin sivri uçlarına bakan bir özgürlük değildir, benim ruhumun özgürlüğüdür ve bunu kimse benden alamaz...[46]

Yasnaya Polyana Komiseri, dairesinde bilmeden buluştuğu, sözde karşı devrimci bir örgütün üyelerine semaverle çay demlediği için, yakın zamanlarda Bolşevikler tarafından bir toplama kampına dönüştürülmüş olan, Moskova'daki Novospasski Manastırı'nda üç yıl hapis cezası aldı. Aleksandra hücresinden Lenin'e bir mektup yazdı:

> Vladimir İlyiç! Rusya'ya zararlıysam beni yurtdışına gönderin. Orada da zararlıysam o zaman, bir başkasının canını alan bir kişinin hak ettiği üzere, Sovyet Cumhuriyeti'nin zararlı bir üyesi olarak öldürün. Ama fahişelerle, hırsız ve haydutlarla dört duvar arasına kapatıp bir asalağın sefil yaşamını çekmeye zorlamayın...[47]

Aleksandra iki ay sonra kitlesel olaylara katılmama şartıyla serbest bırakıldı ama babasının ölümünün onuncu yıl dönümü münasebetiyle Bulgakov'un verdiği konferansa katıldığı tespit edilince çok geçmeden tekrar tutuklandı.[48] Yine arkadaşlarının araya girmesiyle, fakat aslında, Yasnaya Polyana ve civarındaki köylülerin imzaladığı bir dilekçe sayesinde birkaç ay sonra, 1921 Şubatı'nda serbest bırakıldı.[49] 1921 Ağustosu'nda bir tutuklanmaya daha göğüs germesi gerekti, hapis hayatı bu kez kısa sürdü.[50]

Tüm Tolstoycular 1919'da Sovyet hükümetinin çıkardığı sorunlarla boğuşmaya başladı. 1917'de Geçici Hükümet Tolstoycuları zorunlu askerlikten affetmişti ama Ekim Devrimi'nden sonra Bolşevikler, onlara karşı yeni bir seferberlik başlattı. Tolstoycuları bazıları cezalarını çekip daha yeni evlerine dönmeye başlamış diğer vicdani retçilerle birlikte Kızıl Ordu'ya almaya kararlıydılar. Çertkov doğal olarak bu fikre büyük bir öfkeyle karşı çıktı, Bolşeviklerin liderleriyle uzlaşmayarak, Tolstoycuları sağlık ekiplerinde çalışarak değerlendirme önerisini de reddetti. Bu savaşı kazanmış olması, bu noktada, Çertkov'un otoritesine ve bu kamuoyunca iyi bilinen konuma onu mancınıkla fırlatmış uluslararası devasa bir örgütün önderi olduğunu Bolşeviklere sezdirecek kadar büyük bir yeteneğe sahip olduğuna kanıttır. 1918'de Rusya'daki barışsever dinî toplulukları korumayı amaçlayan birleşik konseyin başkanı oldu. Tolstoycular Vaftizciler ve Mennocular gibi dinî azınlık gruplar ve tarikatlarla ilk defa bir araya gelmiş oldu. Çertkov, Bolşeviklere karşı muhalefetini sürdürdü, yalnızca 1919'da resmî bir karar alınması için Lenin'le yaptığı bir buluşmada başka bir taviz vermek zorunda kaldığında kısmen geri adım atmıştı.[51]

Çertkov bu zamanda kendini Tolstoycular için yüzlerce tanıklık yazarken buldu. Ayrıca İç Savaş'ın sona ermesini çok arzuluyordu. 1919 Ekimi'nde kendi kendine toplumsal yeniden yapılanma yolunda ilerlemesini durdurmak için Rusya'ya açıktan veya gizliden yabancı müdahalesi için yalvardığı, ateşli "İngiliz Dostlara Mektup"u kaleme aldı. Tolstoy bunda büyük bir rol oynamıştı ona göre, çünkü onda "halk kendi en kutsal inançlarının, en yüce tutkularının berrak ve güçlü bir ifadesini bulmuştu". Tolstoy'un kitleler için ilk kez ulaşılabilir hale gelen dinî yazılarının çok talep gördüğünü yazdı. Tolstoy'un tahminlerinin hepsini doğrulamış I. Dünya Savaşı'nın ardından, Çertkov her yerdeki emekçi halkların onun yazılarından ilham alacağından emindi, ama aslen, İsa'nın öğretisini "Tolstoy'un yorumlamış olduğu saf ve lekesiz boyutuyla" anlayıp takdir etmekte öncelikli konumda olanın "Avrupa uygarlığının henüz kirletemediği" Rus halkı olduğunu ileri sürüyordu.[52]

İç Savaş süreci birçok bakımdan "Tolstoyculuğun altın çağı"ydı. Tolstoycu fikirler filizlenmeye başlayan yeni Tolstoycu komünlerde uygulanıyor, hayati derecede önemli bir mesele olarak hararetle tartışılıyordu. Tolstoycular Moskova'daki Politeknik Müzesi'nde büyük kalabalıklar önünde Lunaçerski ve diğer aydınlarla ateşli tartışmalara giriştiler. Örneğin 5 Mart 1920'de Bulgakov, simgeci bilge şair Vyaçeslav İvanov, bir haham ve bir Ortodoks papazın yanında görüldü.[53] 1920 Kasımı'nda iki bin kişilik bir dinleyici topluluğu, Tolstoy'un onuncu ölüm yıl dönümünü anmak üzere yapılan bir

törende yer almak üzere Moskova Konservatuvarı Büyük Salonu'nu doldurdu. Bolşeviklere karşı epey eleştirel bir tutum sergileyen Bulgakov, ıslık ve alkışlarla bölünen konuşmasını tamamlayamadı.[54] Devrim'den hemen sonra Paris'te oluşan büyük göçmen topluluğundaki herkesin dilinde hâlâ Tolstoy ismi vardı, Bolşevik zaferinin faturasını doğrudan Tolstoy'un etkisine kesmek isteyen epey insan da vardı. Eski devlet adamı Vasiliy Maklakov, Tolstoy'un ölümünün onuncu yıl dönümünde Paris'te yaptığı anma konuşmasında, onun Bolşeviklikle hiçbir ortak noktası olmadığını boş yere anlatıp durdu; Tolstoy'un pasif direniş fikrinin muzır bir etki yaratmış olduğunu, buna büyük bir güçle karşı çıkılması gerektiğini iddia etmeye dünden hazır epey insan vardı.[55]

Bu yıllarda öne çıkan bir isim de, Devrim'den önce Duhoborların göçünde Tolstoy ve Çertkov ile birlikte çalışmış Vladimir Bonç Bruyeviç'ti. Şimdi Bolşevik hükümetinde iyi bir yer edinmişti, Çertkov'a önceki yıllarda Lenin'le toplantı ayarlayan da oydu.[56] İç Savaş sırasında her yerde görülen kıtlık Bolşeviklere Duhoborların ve diğer tarikatçıların iyi çiftçiler olduklarını hatırlattı, böylece 1921'de Lenin, Rusya'ya dönüp ulusal ekonominin canlanmasına katkı sunmak isteyen, Kanada'daki bazı Duhoborların talebine gönülden evet dedi. Bu gelişmelerden cesaret alan, Çertkov'a gösterilen saygıdan da güvence duyan Tolstoycular, Bolşeviklerin resmî politikasının ardında yatan kinizmi göremeyecek kadar saftı ve Moskova'daki Vejetaryen Derneği'nin kafetaryasında buluşup komünler örgütlemeye başladılar. Tolstoycular çoğunlukla kırsal bölgeden olan köylülerdi ama içlerinde Tolstoycu modele göre yaşamak için işlerinden bilinçlice ayrılıp köylü olmuş öğretmenler, doktorlar, şehirde çalışan memurlar da vardı. Örneğin Moskova'nın güney banliyölerinde (kabaca Belyayevo metro istasyonunun olduğu yer) 1921 Aralığı'nda faaliyetlerine başlayan "Hayat ve Emek" komününü kuran kişi, etrafında gördüğü sonsuz şiddetten bıktıktan sonra Tolstoyculuğa dönmüş, Boris Mazurin adında bir yerbilimciydi. 1925'e gelindiğinde komün tamamıyla kendine yetiyordu. Komün kurmuş Tolstoycuların arasında bazı anlaşmazlıklar olmuyor değildi. Komünarların hepsi yazarın devletin araya girmesiyle kirlenmemiş manevi bir yaşam arzusunu paylaşmıyor olsa da, bağımsızlıklarının ve özerkliklerinin ön koşulu olduğundan tarlalarda çalışmanın önemi ve soyluluğunda hemfikirdiler.

Bir yandan, Tolstoycular, sahiden de hesaba katılması gereken bir güç gibi göründüler. Çertkov 1920 Haziranı'nda düzenlenen Dinî Tarikatlar Kongresi'nin koordinatörü değildi sadece, aynı zamanda en büyük heyetin başkanıydı: Kongreye yirmi Tolstoycu katıldı. Diğer yandan, Bolşevikler gi-

derek daha katı olmaya başladılar. Vicdani rede ilişkin kararın sürekli ihlal edildiği yönündeki şikâyetler soruşturulduğunda, Kızıl ve Beyaz olmak üzere her iki ordunun da bunu deldiği ortaya çıktı. Bolşevikler sahiden de yüzden fazla Tolstoycu vicdani retçiyi kurşuna dizerek öldürmekten sorumluydular, bunların ilk sekizi 1919 Aralık ayında gerçekleşti.[57] 1920'nin sonunda Bolşevikler 1919 kararını değiştirdiler, Çertkov'un başkanı olduğu konseyi öylece dağıttılar. Kırk bin vicdani retçinin başvurusunu değerlendirmişlerdi. Sonunda 1923 Kasımı'nda Adalet İçin Halk Komiserliği, Tolstoycuları herhangi bir dinî tarikata ait olmadıklarına ve askerlik hizmetine ahlaki nedenlerle karşı olduklarına karar vererek iyi niyetli vicdani retçiler listesinden tamamıyla çıkarma karar aldı.[58] Talih eseri, askerliğe karşı olanlara yapılan baskılar zaten hafiflemeye başlamıştı, çünkü bu zaman zarfında İç Savaş nihayet sona ermişti.

Çertkov'un uğraşmak zorunda olduğu tek sorun askerliğe karşı çıkmak değildi, Tolstoy'un tamamlanması uzun zaman alan *Eksiksiz Toplu Eserleri*'nin baskısına dair de Bolşeviklerle çatışmaya başladı. Temmuz 1919'da Aleksandra'nın dairesi ayaklanma kanıtı bulmak için arandığında, Bolşevikler Rus yazarlarının devlet kütüphanelerinde tutulan bütün elyazmalarını kamulaştırmaya karar vermişlerdi. Tolstoy bütün eserleri üzerindeki telif haklarından vazgeçmesiyle ünlü olduğundan, bu Bolşeviklerin yayın üzerinde tekel kurmaları anlamına geliyordu ki Çertkov'un buna itiraz etmesinden doğal bir şey olamazdı.[59] Çertkov, şayet yaşasaydı Tolstoy'un, yazılarının bir kişi veya özellikle devlet olmak üzere bir kurumun malı haline gelmesine asla razı olmayacağını, devlet tekelini de bir sansür çeşidi olarak göreceğini ileri sürdü.[60] 1920 Eylülü'nde bu meseleyi tartışmak üzere Lenin'le bir görüşme bahşedildi. Tolstoycuların Kızıl Ordu'da hizmet etmeyi reddetmeleri sorunu da ele alındı ama tartışmalar açmaza girdi.

Lenin 1921'de Yeni Ekonomik Politika'yı (YEP) yürürlüğe soktuğunda, Çertkov *Toplu Eserler*'e ilişkin telif sorununa bir çözüm yolu buldu. Söz konusu politika İç Savaş'ın enkazının ardından ekonomiyi yeniden canlandırmak için özel teşebbüse geçici olarak izin veriyordu ve kurnaz Çertkov bu durumu kendi yararına çevirmesini bildi. Aleksandra hapisten yeni çıkmıştı, *Toplu Eserler* projesini yürütebilme çabasının bir parçası olarak Çertkov'la ilişkisini tazeledi, ne var ki hâlâ farklı grupların başkanıydılar. Yasal olarak mümkün olur olmaz, Lev Nikolayeviç Tolstoy'un Eserleri'ni Yayma ve İnceleme Kooperatifi'ni kurdular, 8 Nisan'da dcrnck Çertkov'dan gelip baş editör olmasını istedi.[61] Çertkov o sırada Tolstoy'un Yasnaya Polyana'dan son ayrılışının öyküsüne dair kendi başyapıtını yazmakla meşguldü. Sofya And-

reyevna'nın ölümü onun için bir özgürlük olmuştu, artık fikirlerini istediği gibi söyleyebilecekti. Doğal olarak da kendini temize çıkararak, Tolstoy'un son yıllarında yaşadığı trajik olayların suçunu büyük ölçüde "evlilik sorunları"na yükledi. Kitap 1922'de yayımlandı, Tolstoy kardeşleri, hatta Aleksandra'yı bile çok rahatsız etti.[62] Çertkov'dan özellikle tiksinen Lev Lvoviç, ertesi yıl şimdi yerleşmiş olduğu Prag'da kendi yazdığı kitabı yayımlayarak annesine yapılmış hakarete karşılık verdi. *Babama Dair Gerçekler* adındaki kitapta Sonya övgü dolu sözlerle resmedilmişti.[63] Çertkov gözüpek biriydi, Tolstoy'un ölümünden hemen sonraki yıllarda ondaki nezaket eksikliği insanı ne kadar rahatsız ederse etsin, 1930'lu yıllarda yükselişe geçen Stalinciliğin giderek koyulaşan düşmanlığında, inançlarından taviz vermeye hiç ama hiç yanaşmaması saygıyı hak etmelidir.

Aleksandra 1921'de hapishaneden çıkınca bir kez daha, halen komiseri olduğu Yasnaya Polyana'ya yerleşti. Haziranda Merkez Komite'nin başkanı Mihail Kalinin'le görüşeceği bir toplantıya çağırıldı. Moskova'da trenden indikten sonra da Kremlin'e doğru bisikletle yola devam etti. Bu önemli toplantıda Yasnaya Polyana'nın Rusya Federasyonu'nun bir mülkü haline gelmesine, Halkı Aydınlatma Komiserliği'nin yetki alanında bir komün olarak işletilmesine karar verildi. Komünün içinde okul, kütüphane ve sonra da bir hastane olacaktı. Konağı bir müze gibi yönetmek, konferanslar, geceler düzenlemek, yeni okulun müdürlüğünü yapmak gibi görevler kendisine verilerek Aleksandra'nın unvanı Komiser'den "Müdür"e çevrildi. Tarım işlerini Tolstoycuların üstlenmesi gerekiyordu.[64] Komünün ömrü bir yıldan az oldu. 1921 Martı'nda Yasnaya Polyana'ya yerleşmiş sözde on yedi Tolstoycunun aslında, "yaşayan hiçbir şeyi" öldüremeyecekleri için lahanadan kurtları ayıklayamayacaklarını iddia eden ya da çalışmaktan aciz umutsuz vaka kişiler olduğu ortaya çıktı. Şükürler olsun ki bu "sahte Tolstoycular" erkenden ayrıldılar, bazıları mucizevi bir şekilde kendilerini Komünist Parti'nin aparatçiklerine dönüştürdüler.[65] Aleksandra da bütün enerjisini Yasnaya Polyana'daki köy okulunu açmaya, konağı devrim öncesi durumuna geri getirmeye harcadı.

1920'lerin ilk yıllarında gizli polisin ilgisi çeken tek Tolstoycu Aleksandra değildi. Politik nüfuzuna rağmen, Çertkov'un kendisi de 1920 ile 1922 yılları arasında birkaç ihbarın hedefi olmuştu. Bolşeviklere karşı sesini daha çok yükseltmeye başlayınca, yaptıklarını rapor etmek, vejetaryen kafeteryası ile kütüphanesi Tolstoycuların ve onlar gibi düşünenlerin ortak mekânı haline gelmiş Gerçek Özgürlük Derneği'nde olup biteni de gammazlamak üzere Çeka muhbirleri görevlendirildi. Aleksandra'yı tutuklama-

ya gelmiş kadife ceketli, saçları lüleli, yarı zamanlı Fütürist ve Çekacı'nın aksine Bolşevik casusların hepsi bilgili kimseler değillerdi. "Sokrates" diye birinin tartışıldığından bahseden bir raporda, çaresiz ajan ayraç içinde onu tanımadığını not etmişti, belli ki Sokrates öleli epey zaman geçtiğini bilmiyordu.[66]

1920 yılının sonunda altmış Tolstoycu Vitebsk'te "Soyvet karşıtı" faaliyet yapmaktan tutuklandı, evleri Çeka tarafından 1922 Aralığı'nda basılan Çertkov ve Bulgakov'un da yakalanması an meselesiydi. Her ikisi de sorgulanmak üzere Lubyanka'ya götürüldü. Çertkov böyle bir faaliyete katıldığını meydan okurcasına reddetti, sakin, soğukkanlı bir şekilde, el konulmuş kâğıtlarının kendisine iade edilmesini talep etti. Bolşevikler, hem Çertkov hem de Bulgakov'u üç yıl sürgüne göndermeye karar verdiler. Daha önce Bulgakov Aleksandra Lvovna'nın adına ricacı olmuştu, bu sefer merhamet dilenme sırası ondaydı. Aleksandra 1923 Şubatı'nda, şimdi her şeyden önemli yeni Politbüro'nun başkanı (diğer üyeleri Lenin, Stalin, Troçki ve Krestinski idi) Lev Kamenev'e bir mektup yazıp Bulgakov'un Moskova'da kalmasına izin verilmesini, böylece müdürü olduğu Tolstoy Müzesi'ndeki önemli görevine devam edebilmesini rica etti. Çertkov da bu arada, seçkin bir Bolşevik, Merkez Komite üyesi Stalin'in de yakın arkadaşı olan Avel Enukidze'ye bilgiçlik taslayan, vakur bir mektup yolladı. Artık yetmişine merdiven dayadığını, fazla zamanının kalmadığını yorgun bir dille ifade ediyordu; yurtdışına sürülürse Tolstoy'un toplu eserlerini basma işine devam edemezdi. Çertkov'un kalmasına izin verildi ama Bulgakov'un vakasında yumuşamayı reddeden Dzerjinski'ye boşuna "Demir Feliks" dememişlerdi. Bir ay geçmişti ki Bulgakov ailesiyle birlikte Çekoslavakya'ya gitti ve ülkesine geri dönmesine 1949'da, tam yirmi altı yıl sonra izin verildi. Yurduna döner dönmez de Moskova'da Tolstoy Müzesi'ndeki görevine kaldığı yerden devam etti.

Çertkov, YEP'in Tolstoycu fikirlerin yayılması için daha büyük özgürlükler getireceğini düşündüyse, yanılmıştı. 1923'te Bolşevikler, bütün basım yayını devletin denetimi altına sokma gayretlerinin bir parçası olarak yeni bağımsız yayınevi Zadruga'yı kapattılar. Lenin'in karısı Nadejda Krupskaya da Tolstoy'un dinî yazılarının tümünün belediye kütüphanelerinden kaldırılmasını istedi.[67] Tolstoy'un fikirleri çarlık hükümeti tarafından dine küfür olarak görülmüştü, beş yıl sonra onun yerine gelen rejim de bunları kabul edilemez buluyordu. Bolşevikler düzen karşıtlarına üstün gelmişlerdi ama Tolstoyculuğu hâlâ tehdit olarak görmekteydiler. Şiddet karşısında pasif direniş vaaz etmiş, anarşizme dönmüş dünyaca ünlü bir yazar olarak Tolstoy, yaşarken çarlık hükümetini çileden çıkarmıştı, şimdi de Bolşevikler

onun mirasıyla başa çıkamıyorlardı. Bir yandan Çarlık Rusyası'nın devletine saldırdığı, tüm kurumlarının ahlaki zaaflarını ortaya serdiği için ona saygı duyuyorlar, diğer yandan ne biçimde olursa olsun devleti tavizsiz reddedişini hoş göremiyorlardı. Belçikalı politika yazarı Charles Sarolea'nın, 1923'te Sovyetler Birliği'ne yaptığı iç karartıcı ziyaretin ardından yorumladığı gibi, tek sorun Tolstoy'un "bütün çağların ve ülkelerin en büyük romancısı" olması değildi, aynı zamanda "içinde yaşadığımız çağların en büyük öğretmenlerinden ve hatiplerinden biriydi" o.[68] Sarolea Tolstoy ile Bolşeviklik arasında doğrudan bağ olduğu gibi çelişkili görünen bir sonuca varan tek kişi değildi kuşkusuz. 1920'lerin başında Rusya ve yurtdışında birçok insanın dilinden aynı şeyler dökülüyordu.[69] Bolşeviklerin Tolstoyculuğu yeni yeni filizlenmeye başlayan Komünist devletine karşı ne denli büyük bir tehdit olarak gördüğü, Lunaçerski'nin 1924 yılında bu konu üzerine verdiği, daha sonra kitap haline getirilip dağıtılacak ayrıntılı konferanstan bellidir. Rusya'yı o noktada bölen en temel ideolojileri Marksizm ve Tolstoyculuk olarak sınıflandırmıştı.[70]

Rusya'nın öncü devrimcileri ta baştan beri Tolstoy'un çığır açmış biri olduğunu kabul etseler de üzerinde anlaşamamışladı. 1908 ile 1911 arasında onun hakında yedi makale yazarak bu tartışmada en büyük rolü oynayan Lenin olmuştu. 1908'de 1905 Devrimi'nin başarısızlığını, Tolstoy'un şiddet karşıtı görüşlerinin etkisine bağlamıştı. "Rus Devrimi'nin Aynası Lev Tolstoy" başlıklı makalesi Tolstoy öldükten sonra her yerde yeniden basılmış, Sovyetler'in Tolstoy'a dair resmî görüşünün şablonu haline gelmişti. 1908 ve 1910'da Tolstoy üzerine yazan Troçki 1905 olayları üzerine Tolstoy'un etkisine dair daha olumlu açıklamalarda bulunmuşken, Plehanov Tolstoy'u ataerkil, devrimci harekete hiçbir şey katmamış gerici bir toprak sahibi olarak bir kenara attı. Bolşevikler mirasını sömürmenin bir yolunu ararken,1917 Devrimleri'nde ismi kamusal söyleme yine girdi, insanlar bir kez daha kaçınılmaz olarak Tolstoy demeye başladılar.

Tolstoy'un yüzüncü doğum yılı gelene kadar net bir politika oluşturulamadı, yirmi yıllık tartışma ancak o zaman sona erdi. Bolşevikler sonunda Tolstoy ile Tolstoyculuğu ayırmaya karar verdi. Öğretilerindeki "tutarsızlıklara" rağmen, Bolşevikler Tolstoy'un yüzüncü yaş gününün gösterişli bir biçimde kutlanması gerektiğine karar verdiler; yıl dönümünden iki yıl önce, 1926'da Lunaçerski'nin başkanlığında bir hükümet komitesi kuruldu.[71] Aleksandra Tolstoy Jübilesi'ne, bunun en yüksek düzeyde onaylanmış olmasına büyük umutlar bağlıyordu. Çünkü bu, onun bir hatasını bulup ihbar etmeyi umarak, onun deyimiyle, Yasnaya Polyana'nın etrafında sinek gibi

uçan yerel komünistlere karşı kendini savunmak anlamına geliyordu.[72] O da Çertkov gibi, sakin bir şekilde, siyaset dışı Tolstoycu görüşlere bağlıydı, çevresinde kopan din karşıtı savaşa boyun eğmeyi reddetti. 1924'te Yasnaya Polyana okulu, kısmen Tolstoy'un eğitim hakkındaki fikirlerini dayanak alan devrimci "deneysel istasyon" okulları ağının bir parçası olmuştu.[73] Ancak Aleksandra ve meslektaşlarını "iğrenç burjuvazi"nin temsilcileri olarak gören, onların başarılarına içerleyen yerel güçlerle araları giderek kötüleşmeye başladı. Düşmanlık yerel yetkililerin iğneli sözleriyle sınırlı kalmadı: Aleksandra'ya *Pravda*'da, öğrencilere dinî propaganda aşılarken işçileri sömürmeye devam eden, ahlaksızca, lüks içinde yaşayan "eski bir kontes" olarak aleni şekilde saldırıldı. Aleksandra kendilerini eleştirenlere Lenin'in, "Sovyet İktidarı SSCB'deki bir Tolstoycu köşesinin lüksünü karşılayabilecek güçtedir," sözüyle karşı çıktı. Ayrıca kendisine yapılan eleştirilere, 2 Temmuz 1924'te *Pravda*'da bir çürütme yazısıyla cevap verdiyse de artık kendisini kuşatılmış hissediyordu.[74]

1926'da yıl dönümü kutlamaları için komite kurulduğunda, Aleksandra, okul ve orada kurulacak hastane için yeni binaların yapılması da dâhil olmak üzere, Yasnaya Polyana'da devasa bir yenileme çalışması teklifi sundu. Kız kardeşi Tanya Moskova Müzesi'ni 1923'te sürgüne gönderilen Bulgakov'dan devralmıştı, ama kendisi de 1925'te göç etmişti. İlya, Lev ve Mihail de zaten yurtdışında olduklarından, Sergey de Moskova Konservatuvarı'nda öğretmenlik yaptığından, yorulmak bilmez Aleksandra şimdi bir de Tolstoy Müzesi'nin müdürü olmuştu. Lunaçerski, Çertkov, Gusev ve komitenin diğer üyeleri, Aleksandra'nın önerilerine sıcak baktılar ama hiç paraları olmadığından bir şey yapacak güçleri yoktu: Halkı Aydınlatma Komiserliği Sovyet bakanlıkları içinde her zaman en yoksuluydu. Aleksandra bu noktada gerçek mizacına döndü, en tepeye kadar gitmeye karar verdi, Yasnaya Polyana ile Moskova arasında birkaç kez gidip geldikten sonra, Lenin'in 1924 Ocağı'nda ölmesinin ardından, yetkiyi devralan Stalin'le görüşmeye muvaffak olabildi. Bu kısa görüşme aklını başına getirmeye yetti. Stalin, inşaat ve yenileme programı için Jübile Komitesi'nin talep ettiği bir milyon rubleyi vermeyi anında reddetti, Aleksandra onun ne Tolstoy'a ne de Tolstoy Jübilesi'ne önem verdiğini hemen anladı. Tek düşündüğü bu olayı uluslararası propaganda için isabetli bir fırsat olarak sömürmek, mümkün olduğunca da ucuza kapatmaktı.[75]

Toplu Eserler'in durumu da hiç iç açıcı değildi. 1926'da, yalnızca iki yıl kalmışken, Jübile Baskısı olarak yüzüncü yılda basılacağı halde daha anlaşma imzalanmamıştı. Çertkov da Sovyet liderleriyle üst düzey toplantılar ya-

pıp duruyordu. Tolstoy'un elyazmaları üzerinde, hiç değilse yayımlanmayla kaldırılacak "geçici" devlet tekeli fikrini kabul etmeye zorlanmıştı, ama kendini durmadan editör ekibinin maaşını ödemek için fon bulmaya çalışırken, lobi yaparken buluyordu. Stalin'le 1924 güzünde gerçekleşen ilk buluşması sonuç verdi. Nihayet 1925 Kasımı'nda Sovyet hükümeti projenin maliyetini karşılamak üzere 1 milyon ruble vermeyi onayladı. Ne var ki paranın verilme süreci çok yavaş ilerliyordu, 1926 Haziranı'nda Çertkov, proje üzerinde çalışan editör ekibinin kırk üç üyesinin ücretini (çoğunu hâlâ kendi cebinden ödüyordu) artık karşılayamadığını ona bildirmek için Stalin'e bir mektup yazmak zorunda kaldı. Aleksandra projeyle hâlâ çok ilgiliydi ama o ve Çertkov meseleye aynı gözle bakmıyorlardı. Sonunda 1925'te bir anlaşmaya vardılar. Aleksandra'nın ekibi Tolstoy'un 1880'den önce yazmış olduğu elyazmalarını, Çertkov'unkiyse daha sonraki yazılarını yayına hazırlayacaktı. 1925 Aralık ayında iki ekip Çertkov'un önderliğinde birleşti.[76]

Merkez Komite, Jübile Baskısı'nı soruşturup izlemekle görevli özel bir komisyon kurulması gerektiğine karar verdi. 1926 Eylülü'nde Stalin'in vekili Vyaçeslav Molotov'un başkanlığında bir "troyka" görevlendirildi. 1927 Martı'nda oldukça cimri davranan devlet bankası 15 bin rublelik bir ödeme yapabildi, ancak bu arada devletin yayınevi Gosizdat'taki personelin sürekli değişmesi ve bürokrasi çarkının dönmemesi yüzünden sözleşme kaybolmuştu. 1928 Martı'nda Çertkov, Stalin'e tekrar yazarak, özel komisyonun onaylamış olmasına karşın, Gosizdat'ın anlaşmayı imzalamayı reddettiğini bildirdi. 2 Nisan 1928'de anlaşma imzalandı ama artık Tolstoy'un yüzüncü yılında birinci cildin yayımlanması için bile çok geç kalınmıştı.[77] Bu noktada Aleksandra sınırlı ve pahalı olacağı açık bir baskı için uğraşmak istemedi. Editörlük işinin ücretinin ödenmesiyle ilgili Çertkov'la yeni anlaşmazlıklar da söz konusuydu, Çertkov yazı işleri müdürü olarak yönetimi ele aldı.

Tolstoy'un *Eksiksiz Toplu Eserleri*'nin Jübile Baskısı Sovyet bilimsel yayınları için standardı belirleyecekti. Sanat eserleri, en büyük eserlerin farklı çeşitlemeleri için farklı ciltlerle (örneğin *Savaş ve Barış* dört cilt tutuyordu) otuz beş cilt olarak çıkacaktı. Editörler, Tolstoy'un çoğunlukla okunamaz el yazısıyla dolu binlerce sayfa üzerinde kılı kırk yararak çalıştılar. Sonra da hazırladıkları cildi tartışılmak üzere baskının yayına hazırlanması sürecinde düzenlenen 156 komite toplantısından birine sundular. *Anna Karenina*'nın kesin bir baskısını üretebilmek için 900'den fazla düzeltme yapıldı (ki bunun yerini de 1970'te yapılan Bilimler Akademisi baskısı aldı). Tolstoy'un sanat eserlerini on üç ciltlik günlükleri ve defterleri izleyecekti. Mektuplar

otuz bir cilt tutacaktı. Tolstoy hayatı boyunca en az 8500 mektup yazmıştı, en sık yazıştığı mektup arkadaşı açık ara Çertkov'du.[78]

1928'de Tolstoy'un doğumunun yüzüncü yılını kutlamak için düzenlenen yüzlerce etkinlikle, Sovyet hükümeti ilk kez devrim öncesi bir yazarın şerefine ulus çapında bir kutlama yapıyordu. Jübileyi çevrelemiş ikircikli ruh halinden dolayı Bolşevikler, bu hadiseyi Sovyet vatandaşlarını Tolstoy'a nasıl yaklaşmaları gerektiği konusunda eğitmek için kullanmaya bakıyorlardı. Çıkardıkları anma pulları yanında, Tolstoy'un yüzüncü doğum yılının nasıl kutlanması gerektiğine dair talimatlar içeren kılavuzlar vardı. Tolstoy üzerine yazılanlar içinde en üst sıra, Sovyet rejiminin sonuna kadar, Lenin'in 1908 tarihli makalesine ait oldu.[79] Yüzüncü yıl kutlamaları Tolstoy'un doğum günü olan 9 Eylül'de (28 Ağustos yeni takvime göre o güne geldiğinden) başlayıp bir hafta sürdü. Lunaçerski yaptığı konuşmada, yeni Sovyet devletinde Tolstoy'a "devasa bir ilgi" olduğunu, yazarın asla ölmediğini belirtti.[80] Tolstoy Bolşevik dergisi *Krasniy Bibliotokarin*'in [Kızıl Kütüphaneci] topladığı verilere bakılarsa bu noktada Rusya'da en çok okunan, devrim öncesi tanınırlığını korumuş tek yazardı. Taşrada bile okurlar semt kütüphanesinden *Savaş ve Barış*'ı alıp okumak için aylarca sıra beklemek zorundaydılar.[81]

Tolstoy'un ateşli bir hayranı olan Avusturyalı yazar Stefan Zweig, 1928'deki yüzüncü yıl kutlamalarına davet edilmiş seçkin yabancılardan biriydi. Kutlamalar, 9 Eylül gecesi Moskova'daki Bolşoy Tiyatrosu'nda bir anmayla başladı. O zamanki her şey gibi bu da protokol ve izinlere aşırı titizlenen Sovyet bürokratları tarafından düzenlenmişti. "Altıda başlayacağı bildirilmiş gece, saat dokuz buçukta başladı," diye hatırlayacaktı olayı Zweig. "Sabahın üçünde yorgunluktan bitmiş vaziyette opera binasından ayrıldığımda, konuşmacılar hâlâ arı gibi çalışıyorlardı."[82] Kutlamalar daha sonra Yasnaya Polyana'ya kaydı. 12 Eylül'de, sabahın yedisinde bardaktan boşanan bir yağmurun altında Aleksandra, yanına gazetecileri, fotoğrafçıları ve civardaki meraklıları alıp Yasnaya Polyana tren istasyonunun (şimdiki adıyla Zaseka) yolunu tuttu. Onları orada Moskova'dan gelmiş, kılık kıyafetleri sefil olmadığı için kalabalıkta hemen seçilen, aralarında saygıdeğer profesörlerin, yabancı konukların ve (Çehov'un dul eşi) aktris Olga Knipper'in de olduğu seksen konuk karşıladı.[83] Trende giderlerken Zweig Lunaçerski'yle Tolstoy'un gerici mi yoksa devrimci mi olduğu, hatta bu büyük yazarın kendisinin bunu bilip bilmediği konusunda sohbet etmişti. Lunaçerski, tıpkı bir gecede ülkeyi çağdaşlaştırmayı istemiş olan Bolşevikler gibi, "parmağını

şıklatarak" bütün dünyayı değiştirme arzusu içinde olduğundan Tolstoy'un müzmin bir Rus olduğunu ileri sürmüştü.[84]

1920'lerde Sovyet kültüründen sorumlu bakan olarak Lunaçerski, Stalinci ilk yıllarda Tolstoy'u Bolşevik ideolojisi içinde eritmekte başrolü üstlendi ve 1928'de Tolstoy üzerine yazdıklarını kitap haline getirip yayımladı. Kültürlü ve eğitimli bir adam olduğundan işi kendisine bazen zor geldi ve Sovyet rejiminde Lunaçerski'nin görece ılımlı görüşlerine bile yer olmadığından, bir yıl sonra işini kaybetti. Kişiliğinin iki yanı da 12 Eylül'de Yasnaya Polyana'da gözler önündeydi. Önce Komünist Parti militanlarının neden olduğu can sıkıntısını açıkça dile getirmek isteyen bir Slovak konukla Aleksandra'ya engel olarak o bilinen sıkıcı resmî söylevi çekti, sonra ateşli, içten bir konuşmayla Tolstoy'un kendisi için ne kadar önemli olduğundan dem vurdu. Konuşmalara ayrılmış bir günden sonra, Yasnaya Polyana okulundaki çocuklardan oluşan 250 kişilik koro Beethoven'ın 9. senfonisinden "Neşeye Övgü"yü seslendirdi (daha sonra bir *Pravda* muhabiri söyledikleri şeyi ilahi sandığı için onları kınadı), köylü kadınlar sandıklarından eski, nakışlı gömleklerini, rengarenk sarafanlarını çıkarıp türküler söylediler.[85]

Tolstoy Jübilesi basında geniş yer buldu. 9 Eylül'de *Pravda*'da imzasız çıkan bir başyazı bizzat Stalin tarafından yazılmış olabilirdi. "Devrimci şiddeti seçmiş", dini "halkın afyonu" olarak görmüş Bolşeviklerin, proletarya hareketini "anlamamış" bir yazarı şereflendirip şereflendirmemesi gerektiğini sorguladıktan sonra, sonuçta şereflendirmesi gerektiğini savunuyordu.[86] Buna karşın, Tolstoy'un kabul edilebilir yirmi eserinin listesi hazırlandı, Lenin'in Tolstoy'u eleştiren makaleleri sürekli alıntılandı, yazarın felsefi görüşleri adamakıllı kınandı. 1920'li yıllarda Tolstoy üzerine akademik çalışmalarda, edebiyat araştırmacıları tarafından (Boris Eikhenbaum ve Viktor Şklovski gibi Formalistler) önemli gelişmeler kaydedilmişti, ama Rus Proleter Yazarları Derneği Tolstoy'a ilişkin yorumlarını, onun yöntemini daha sonra gelecek Sovyet yazarlara aşılamakta iyi bir model olarak önerilmiş "maskelerin yırtılması" şeklinde karakterize eden Lenin'in 1908'deki edebi eleştirisine dayandırarak kendisini sağlama aldı. Yüzüncü yıl kutlamaları zamanında Tolstoy üzerine yazılanlarda asıl söz sahibi olanlar, Lenin ve Rosa Luxemburg gibi siyasi kişiliklerdi. 1929'da yayımlanmış bir kitap, o yıl Sovyetler Birliği'nden kovulmuş olan Troçki'nin de yazmış olduğu en son Rusça yazıyı içeriyor olabilir.[87] 1928'de basılmış, Tolstoy'un yüzüncü yılı için yazılmış ciltlerden birinin bölüm başlıkları, Sovyet hükümetinin büyük yazarı rejimin kabul edeceği biri haline getirebilmek için verdiği çabaları yansıtır:

1. Bölüm: Jübile ve Bizim Görevlerimiz
2. Bölüm: Bir Düşünür olarak Tolstoy
   Tolstoy ve Çağı
   Sentez Eksikliği; Bunun Toplumsal Nedenleri
   Diyalektik Materyalizm ve Dinî İdealizm
   Sınıf Savaşı/Çatışması ve Kötülüğe Karşı Şiddeti Reddediş
   Tolstoy'un Kapitalizm Eleştirisi
   Tolstoy'un Vatanseverlik ve Militarizm Eleştirisi
3. Bölüm: Sanatçı olarak Tolstoy
4. Bölüm: Tolstoy ve Sovyet Cumhuriyeti[88]

İdeolojik hücum karşısında, Aleksandra'nın Yasnaya Polyana'daki işi giderek zorlaştı. Jübile biter bitmez onların taleplerine uymayı reddedince, Parti yetkililerinin taciz ve sıkıştırmalarına yeniden maruz kaldı. Sonunda Tolstoy'un öğretilerini din karşıtı bir kampanyada silah olarak kullanmayı öneren, adı bilinmeyen bir Sovyet yazarını müze-konakta vekili olarak kabul etmek zorunda kaldı. "Tanrısızlar Birliği" tarafından ileri sürülen, Yasnaya Polyana'daki öğrencilerin Stalin'in takvim "reformlarıyla" uyuşacak şekilde Paskalya Pazarı'nda ders görmeleri talebi bardağı taşıran son damla oldu. 1929 güzünde, Aleksandra bir konferansa davetli olduğu Japonya'ya gitmek üzere, Viladivostok'a giden bir trene atladı. Bir daha da asla Rusya'ya dönmedi.[89]

1930'a gelindiğinde Jübile Baskısı'nın yalnızca iki cildi piyasaya çıkmıştı, projenin ilerlemesi için gereken kaynak bulma sorunları aşılamamıştı. Çertkov yetmiş altı yaşında ve çok hastaydı ama bu onun hayatının işiydi, girişimin maliyetini karşılamak için bütün birikimini tüketmiş olsa da kararlıca, ağır ağır ilerliyordu. 1934 Şubatı'nda, 1930'dan beri Sovnarkom'un (Bakanlar Meclisi) başkanlığını yürütmekte olan Molotov'a, fonların yetersizliğinden bahseden bir mektup gönderdi ama hiçbir yanıt alamadı. 27 Mayıs'ta Stalin'e yazdı:

> İşimizi tamamlamak için gereken fonların bulunamaması nedeniyle, editör ekibimizin durumu tamamen umutsuz. Kitabı piyasaya çıkarmak için gereken 75 bin rubleyi Sovnarkom'dan talep ettim. Bu arada, Sovnarkom'dan bana bildirildiğine göre yayını hızlandırma, editörlük işine sonuna kadar fon bulma taleplerime ilkesel olarak itiraz edilmedi ve şimdiden dört ayı bulmuş tüm gecikme kırtasiye işinden kaynaklanıyor. Yoldaş Molotov'a bir daha yazmayacağım çünkü iki kere yazdım zaten. Hiçbir cevap alamadım. Devletin onca işi arasın-

> da, yaptığım bu başvuruya ayıracak zamanı olduğundan emin değilim. Saygıdeğer İosif Vissarionoviç, müteveffa V. İ. Lenin'in ardından bu projedeki inisiyatifi zorunlu olarak başlamış yoldaş olarak, size başvuracak cesareti kendimde buluyorum. Sizin tek bir kelimeniz, Yoldaş Molotov'a gönderdiğim 23 Şubat 1934 tarihli mektupta belirtmiş olduğum, sürüncemede bırakılmış taleplerimi resmî açıdan sonuçlandırmaya yetecektir...[90]

Yine ne bir cevap verildi, ne bir mektup gönderildi, diye yazdı Çertkov 1934 Temmuzu'nda. Akli melekelerini tam olarak denetleyemeyecek kadar hastaydı şimdi, ama o yılın ağustosunda para nihayet akmaya başladı.

Lenin'in kesinlikle, söz konusu neşriyatın Tolstoy tarafından yazılmış her şeyi, hiçbir değişiklik olmaksızın, çarlık rejiminin sansürlediği kısımları da içermesini şart koştuğu söylenmekteydi. Onun sözü kanundu, ama Stalin hükümeti, bazı eserlerin ne kadar yıkıcı olduğunu çok geçmeden anladı. Son yazılarında Tolstoy devrimci hareketi epey eleştirmişti, şimdi baş editör olan Çertkov Tolstoy'un metinlerine Marksist bakış açısıyla yapılmış yorumları eklemediği için Bolşeviklerden gelen eleştirilere maruz kaldı.[91] Kuşkusuz ki Tolstoy gibi aristokrat olan Çertkov aşağılık Bolşevik ideolojisine saygı göstermeye asla tenezzül etmemişti, o zamanların askerî söylemi ve zora dayanan politikaları göz önüne alındığında onun ısrarla sürdürdüğü bu apolitik tavır kaydadeğer ve cesurcadır. Sovyet hükümeti Çertkov'a bu kadar özerklik verdiği için zamanla pişman oldu.

Tolstoy Jübile Baskısı'nın ironik yanı, ne yazık ki Tolstoy'un eserlerini yaşadığı zamandan daha kolay erişilebilir hale getirememesiydi. Aleksandra'nın korktuğu gibi ciltlerin her biri çok pahalı olmakla kalmadı, baskı sayısı da çok düşüktü: 5000, en fazla 10.000. Çertkov 1936'da seksen iki yaşında (Tolstoy ile aynı yaşta) ölüp de Nikolay Rodionov baş editör olarak işi devraldığında, yetmiş iki bölüm basılmaya hazırdı ama ancak yirmi dokuzu basılmıştı. Tuhaf bir sıra içinde piyasaya çıkıyordu kitaplar. Örneğin elli dokuzuncu cilt 1935'te çıktı ama otuz dördüncü cilt 1952'ye kadar basılmayacaktı.[92] Çertkov'un ölümünden bir yıl sonra 1937'de sekiz cilt çıktı, bu tasfiyelerin zirve yaptığı yıldı, şimdi Goslitizdat kısaltmasıyla yeniden düzenlenmiş devlet yayınevinin başkanı olmuş olan Solomon Lozovski kelimenin tam anlamıyla hayatından endişe ediyordu. Bir zamanlar Stalin'in emriyle tutuklanmaya maruz kaldıktan sonra, 1936'da göreve atanmıştı. Kaderin garip bir cilvesiyle, ofisi Lubyanka'nın yakınında olan yayınevinin editör ekibi şimdi bağımsızlığını kaybetmişti ve Goslitizdat'tan emir almak zorundaydı. Böyle ürkünç zamanlarda Lozovski'nin Tolstoy'un en başta ge-

len dinî metinlerinin içinde olduğu Jübile Baskısı ciltlerini (örneğin 23, 28, 48 ve 49. ciltler) onaylamayı tasavvur etmesi bile imkânsızdı.

Rodionov cesaretle, maaşsız çalışan bir ekiple, aparatçikleri kendi oyunlarıyla alt etmeye, girişime Lenin'in verdiği onayı vurgulayarak yeni yöntemlerle işi sürdürmeye çalıştıysa da 1939 ile 1949 arasında yayın tamamen durdu. 1930'ların sonlarında devamlı tutuklanma tehdidi altındaki ekip, karısıyla mektuplaşmalarını da içeren daha zararsız ciltlerin (83, 84) basımı için azimle çalıştı, kendi yorumlarını baltalasa da Lenin'den alıntıları ön plana çıkardılar. Tolstoy araştırmacısı İnessa Mejibovskaya, tasfiye yıllarında Rodionov'un Sovyet bürokrasisiyle uğraşmasını absürt tiyatroya benzetirken haklıdır. Lev Osterman'ın 2002'de yayımlanmış bir kitabına yazdığı değerlendirmede, ki Tolstoy'un 1917'den sonraki kutsal konumu mitini boşa çıkaran çok önemli Sovyet sonrası kaynaklardan biridir, İnessa, Rodionov'un Merkez Komite Propaganda ve Ajitasyon Bölümü başkanı Pyotr Pospelov'la 1939'daki bir görüşmesini harfiyen yazan Osterman'ın gülümseten anlatısını kısaltarak şöyle anlatır:

> Rodionov: L. N. Tolstoy'un vasiyetine ters düşmeden, aynı zamanda Parti Merkez Komitesi'nin geçerli yönergeleriyle uyum içinde olmayı akılda tutarak bu acı veren durumdan kurtulabilme konusunda sizin rehberliğinizi kabul etmek, öğütlerinizi almak amacıyla ne zamandır sizi görmek için yanıp tutuşmaktaydım.
>
> Pospelov: Ciddi hatalar yapmışsınız. Birincisi upuzun yorumlar. Tolstoy'un *Eksiksiz Eserleri* birden yorumcuların eksiksiz eserleri olmuş. İkinci hata, yorumlar konusundaki yönteminiz. Sözleşmeye riayet etmiyorsunuz, sözleşme nesnel olma ihtiyacına vurgu yapıyor. Peki kim Lenin'den daha nesnel olabilir? Kaynakların bu en nesnelinden neden faydalanmıyorsunuz? Bu kadar önemsiz, son kertede karşı devrimci olan bu insanlar hakkında neden böyle uzun biyografiler yazıyorsunuz?[93]

Jübile Baskısı ancak 1953'te Stalin'in ölümünden sonra hak ettiği biçimde dirildi. Son ciltler de nihayet 1958'de basıldı. Bu zamana kadar, asıl editör ekibinin kahraman araştırmacıları Goslitizdat tarafından yardımcılığa düşürülmüş, Çertkov ve Aleksandra Tolstoya isimleri künyeden çıkarılmıştı. Otuz yıl almıştı. Daha sonra yayımlanan ciltlerdeki akademik çalışmalar kaçınılmaz olarak darbe yedi, yeni "düzeltme" seferleri öylesine şiddetli oldu ki bazı ciltler diğerleriyle birleştirilmek zorunda kalındı. Öylesine övülüp du-

rulan toplam doksan cilt aslında yalnızca yetmiş sekiz ayrı kitaptan oluşur.[94] Jübile Baskısı'nda Tolstoy'un dinî eserleri görünür görünmez, yeni baskılarının yapılması yasaklandı. Ancak Rodionov yine de, 1961'de yayımlamış olduğu, Jübile Baskısı'nın yayımlanma sürecini anlatan "resmi" tarihinde, rejimle gerektiği gibi uzlaşmasına rağmen, ortaya çıkan işin Goethe'nin eserlerinin 143 ciltlik Weimar baskısıyla karşılaştırılabileceğine işaret etti.[95] Kırk yıl sonra, çok farklı bir politik iklimde Osterman'ın *Srajeniye za Tolstog* (*Tolstoy İçin Savaş*) isimli kitabı bu olağanüstü baskının yayımlanmasının ardında yatan gerçek öyküyü açıklayacaktı.

Sovyet iktidarının ilk otuz kırk yılında, Aleksandr Fodor'un yazmış olduğu, Rusya'nın Tolstoy'la ilişkisinin tarihine dalan o değerli kitapta da belirtildiği gibi, Bolşevikler Tolstoy'u "toplum dışı" bir yazardan, ismi "Rusya'yla anlamdaş" birine başarıyla dönüştürmüştür.[96] Bu dönüşüm sürecinde başrolü üstlenen ise II. Dünya Savaşı'ydı. 1941'de, kuşatılmış Leningrad'daki Ekim Devrimi'ni anma kutlamaları sırasında, Tolstoy'un Sivastopol savunmasına ilişkin yazdığı öyküler Saray Meydanı'nda hoparlörlerden yayımlandı. Benzer şekilde, Alman istilasından ülkelerini kurtarmak için savaşan Ruslar için *Savaş ve Barış* da hayati önemde bir eser haline geldi. O zamana kadar, Moskova'daki Tolstoy Müzesi'nden yirmi beş sandıklık arşiv Sibirya'daki Tomsk'a tahliye edildi, diğer kıymetli nesneler de Taşkent'e gönderildi. Tomsk aynı zamanda, son turist kafilesine boş odaların gezdirilmesinden iki gün sonra, 30 Ekim 1941'de Nazilerin istila ettiği Yasnaya Polyana'da sergilenen birçok değerli eşyanın da varış noktasıydı.[97]

Savaş bitince, Tolstoy'un savaş karşıtı yazılarından oluşan bütün külliyat tamamıyla unutulmuştu. 1950'lerde Tolstoy'un ismi Sovyet imgelemine Rusya'nın simgesi, en ateşli yurtseveri olarak kazındı. Rus öğrenciler şimdi kuşaklar boyunca Tolstoy'un dinî ve siyasi yazılarından oluşan koskoca mirastan hiç habersiz, ulusal müfredatın demirbaşı haline gelmiş, resmî olarak onaylanmış romanları ve öyküleri okuyarak büyüyorlardı. Tolstoy'un resmî statüsü, Penza'dan Vladivostok'a kadar ülkenin dört bir yanındaki şehirlerde onun adı verilen bir sürü caddeyle betonlaştırıldı. Mirası da zamanla, rüşvet ve kinizm üreten devlet denetimli ekonominin aciliyetleriyle lekelendi. Bütün büyük Sovyet edebi müzeleri gibi, Moskova'daki Tolstoy Müzesi de turistlerin ziyaret yeri olduğu kadar, en modern araştırmaların merkezi olarak da kuruldu. İlk başta Tolstoy konak-müzesiyle birlikte Bilimler Akademisi'nin yetkisine verilmişti. Ne var ki 1953 yılına gelindiğinde bu yetki Sovyet Kültür Bakanlığı'na geçirildi. Üç yıl sonra bir "indirme" daha yapılarak, ziyaretçi sayılarındaki hedefleri tutturmayı daha fazla önemseyen Rusya

Fedarasyonu Kültür Bakanlığı yetkili kılındı. Sovyet sansürü tarafından zaten kösteklenen bilim adamları kahramanca savaştılar, ama bazı bölgelerde standartlar kaçınılmaz olarak tutturulamadı.[98]

1960'ta Tolstoy'un ellinci ölüm yıl dönümü, Bolşoy Tiyatrosu'nda öncekine göre daha ciddi bir anma gecesi düzenleyen Sovyet kurumu tarafından resmî bir ihtişamla kutlandı. 9 Eylül 1978'de Tolstoy'un 150. doğum günü anmasında "Yasnaya Polyana konak-müzesi, işçilerin estetik eğitiminde, büyük Rus yazarı L. N. Tolstoy'un bıraktığı eserlerin incelemesinde ve yayılmasında gösterilen üstün başarıdan" dolayı SSCB Yüksek Sovyet Başkanlık Heyeti'nin emriyle Lenin Madalyası'yla ödüllendirildi (Moskova'daki Tolstoy Müzesi de Kızıl Bayrak nişanı aldı). 1929'da Rusya'yı terk edip Sovyet rejimine karşı sesini yükselten bir muhalif olduktan sonra Aleksandra'nın ismi "vatan haini" olarak tarihten silinmişti. Nikolay Rodionov Jübile Baskısı'na dair 1961'de yazmış olduğu makalede bunu belirtmeye zorlanmış, ama en azından onun ismini anmıştı. Devrim'in ilk yıllarında Yasnaya Polyana'dan bahseden, 1962'de basılmış bir makalede ise esamesi okunmaz.[99] Aleksandra'nın itibarı 1977'de kısmen iade edildi, gelecek kutlamalara katılması amacıyla Rusya'ya davet edildi. Ancak artık yataktan çıkamıyordu ve ağır hastaydı; bir yıl sonra 1930'dan beri ikamet ettiği Amerika Birleşik Devletleri'nde öldü. İtibar yalnızca kısmen iade edilmişti çünkü Yasnaya Polyana'nın müzelik tarihine dair 1986'da basılmış bir kitap bile Aleksandra'dan hiç söz etmez. Kitabın yazarının Aleksandra'nın kardeşi İlya'nın torunu İlya Tolstoy olması gerçeği insanı daha da dehşete düşürür.[100]

Sovyet vatandaşlarının Tolstoy'un fikirlerinin Rusya'nın her yerine 21. yüzyıla kadar ulaşan güçlü yankılar göndermeye devam ettiğini hemen hiç bilmeyişleri, Komünist Parti'nin Tolstoyculuğu bir hareket olarak saf dışı bıraktığının en büyük kanıtıdır. Sovyet rejimi, yüz binlerle ifade edilen sayılarla yeniden basarak romancı Tolstoy'u model sanatçılar panteonuna tartışmasız yerleştirirken, onun öğretilerine ve öğretileri takip eden taraftarlarına karşı sistemli bir seferberlik başlatmıştı. Batı'da 1983'te, Moskovalı insan hakları savunucusu aykırı ve saygıdeğer bir yazar olan Mark Popovski tarafından Tolstoy'un Soyvet taraftarları hakkında yazılmış çarpıcı bir kitabın basılması, inanılmaz sıkıntı ve zorluklar karşısında bile Tolstoy tarafından esinlenmeye devam edenlerin yenilmez ruhlarına gösterilen bir saygı duruşu olarak okunabilir. Sovyet bilim adamları hakkında bazıları basılmış bazıları basılmamış birçok kitabın yazarı Popovski'nin eline Dmitriy Morgaçev isimli bir köylünün yazdığı mektubun nüshası geçtiğinde 1970'lerin sonuna gelinmişti. 24 Temmuz 1976'da seksen dört yaşındayken, çok uzaklardan,

Sovyet Kırgızistanı'ndaki Prejvalsk kasabasından SSCB Başsavcısı'na yazan Morgaçev, iade-i itibar isteyerek kendisi ve yoldaşlarının hiç suç işlememiş olduğunu Sovyet hükümetinin onaylamasını talep etti.

Popovski Morgaçev'in 1936'da Sibirya'da, kendi komünündeki diğer Tolstoycularla birlikte tutuklanmış bir Tolstoy taraftarı olduğunu hayretle keşfetti. Başsavcıya yazmış olduğu mektupta Morgaçev, ertesi yıl Sovyet hükümetinin üç yıllık cezanın çok düşük olduğuna karar vererek 1940'ta bunu yedi yıla çıkarmış olduğunu açıklıyordu. Cezanın son üç yılı kürek cezası şeklinde çekilecekti. Morgaçev başsavcıya sağ kalmış birkaç kişiden biri olduğunu ve kendini şanslı saydığını söylüyordu. Hiçbir suç işlemediğine kesinlikle inandığından, 1963'te iade-i itibar istemişti, o zaman yetmiş bir yaşındaydı, maluldü, ama bu isteği soğuk bir dille reddedilmişti. Morgaçev mektubuna, bağlı olduğu Tolstoycu komünün Tüm Rusya Merkezi İdare Komitesi'nin kararı gereğince, 1930'da merkezî Rusya'dan Sibirya'ya nakledildiğini açıklayarak devam ediyordu. Ortak mülkiyet temeline dayanan komünist bir çiftlik modeline göre işletildiğinden, komünün yasayla korunmuş olması gerektiğini ileri sürüyordu ama barış içinde ortak yaşanılan birkaç yılı üyelerinin çoğu canıyla ödemişti. Morgaçev Tolstoy'un hayata dair görüşlerini hâlâ paylaştığını söylüyor, ölmeden önce itibarının geri verilmesini istiyordu. Mektubuna iliştirdiği bir pusulada el yazısıyla "Artık benim itibar iadesine ihtiyacım yok ama genç savcıların Lev Tolstoy'un arkadaşlarına ve peşinden gidenlere ne yapıldığını öğrenmeleri gerekir," diye yazmıştı. Morgaçev'in itibarı 1976 Aralık ayında resmen geri verildi. Popovski'nin soğuk bir şekilde belirttiği gibi, Sovyet Yargıtayı onları daha önceki Tolstoycu oldukları suçlamasından beraat ettirmişti.[101]

Popovski Rusya'da Tolstoycular'ın hâlâ var olmakla kalmadığını, her güçlüğe katlanarak inançlarına sadık kalmış olduklarını da keşfedince daha da şaşırdı. Bütün Sovyet yurttaşları gibi, ülkesinde Tolstoy "kült"ü her gün ona bir şekilde hatırlatılmıştı. Adının verildiği sokaklar, meydanlar vardı, okul ve üniversite müfredatlarına daima öyküleri, romanları alınıyordu, ülkenin farklı bölgelerinde ona adanmış müzeler vardı. Fakat yine her Sovyet yurttaşı gibi Popovski de, sadece ve sadece Tolstoy'un edebi eserlerine erişebilmişti. Tolstoy'un felsefi görüşlerine dair fikir oluşturmak için, Lenin'in *Anna Karenina*'dan bile önce okunması gereken "Rus Devriminin Bir Aynası Olarak Lev Tolstoy" isimli makalesi ona yol göstermişti. Popovski de böylece Tolstoy'un düşünür olarak yeteneği olmayan, peygamberlikten uzak biri olduğu, felsefi fikirlerinin aslında zararlı, onu izleyen insanların hasta olduğu, kendini mükemmelleştirme ve etyemezliğin gülünç saçmalıklar

olduğu bilgisiyle büyümüştü. Bu fikirlerin hepsi makalelerde, yorumlarda ve ansiklopedilerde pekiştirildi. Morgaçev'in girişimi olan iade-i itibardan günler sonra, Yasnaya Polyana'daki önemli kişilere ayrılmış konuk defterine, Sovyet Devleti Başkanı Leonid Brejnev ipe sapa gelmez uzun bir yazı yazdı, daha sonra *Pravda*'da alıntılanan bu yazıda Tolstoy sadece *Savaş ve Barış*'ın yazarı olarak değerlendiriliyordu.[102]

Popovski Moskovalı arkadaşlarından (hepsi de tipik Rus aydınlarıydı) bazılarını yokladığında gördü ki hiçbiri Tolstoycular hakkında bir şey bilmiyordu. Merakı arttı, olayı araştırmaya koyuldu. Tabii ki bu, telefon dinlemelerin, odalara böcek yerleştirmelerin, didik didik edilen kişisel yazışmaların olduğu Soğuk Savaş ikliminde açıkça yapılamadı. O zaman Tolstoyculuktan aleni şekilde bahsetmek veya üzerine bir şeyler yazmak kesinlikle mümkün değildi. Olaya sıcak bakan ve yardım etme zahmetine giren insanlar sayesinde, Popovski Sovyetler Birliği'ne dağılmış otuz iki Tolstoycunun adresini elde edebildi, yol boyunca Tolstoycular tarafından ve onlar hakkında yazılmış el yazmalarından oluşan büyük bir arşiv edindi: Bazıları Tolstoycuların kendilerinin kaleme aldığı anılar, bazıları komünlere dair anlatılardı. Tolstoycuların Tolstoy'un felsefi ve dinî yazılarını Sovyetler Birliği'nde basma heveslerine dair, Komünist Partisi Merkez Komitesi'yle olanlar da dâhil, yaptıkları yazışmalar da bu arşivin içerisindeydi. Yetkililerden özenle gizlenmişlerdi, zulüm tehdidi şakaya gelmiyordu: Başsavcının Dmitriy Morgaçev'i resmen beraat ettirmesinden birkaç ay sonra dairesi, seksen beş yaşındaki sakat bir adamı tehdit edip ona sorun çıkarmamasını söyleyen KGB tarafından arandı. 1918 ile 1977 dönemini kapsayan 3000 sayfalık malzemeyi Batı'ya getirmeyi başardıktan sonra Popovski Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etti, inanç ve sağ kalış üzerine olağanüstü bir hikâye oluşturmak için hemen işe koyuldu. Washington DC'deki Kennan Enstitüsü'nün desteğiyle, Sovyet köylü Tolstoycular hakkındaki kitabı 1983'te Londra'da yayımlandı.

1978'de, Tolstoy'un 150. doğum gününde Popovski, Rusya'da yaşları yetmiş beş ile doksan arasında, sağ kalmış elli Tolstoycu olduğu sonucuna vardı. Yüzlercesi hapishanelere, toplama kamplarına, tımarhanelere atılmıştı, yüzü aşkın sayıda Tolstoycu sırf inaçlarından dolayı kurşuna dizilmişti. Sovyet bilim adamlarından söz ettiği kitaplarında sürekli sorduğu, totaliter bir toplumda yaşayarak insanın vicdanının temiz kalması mümkün olur mu sorusuna olumlu yanıtı her şeyden daha çok Tolstoycuların hayatları veriyordu.[103] Tolstoycular için gerçek anlamda sorunlar, 1928'deki Birinci Beş Yıllık Plan ve kolektifleştirmenin başlamasıyla baş göstermişti. Komünler birbiri ardına kapatılmaya başlandı, giderek artan sayıda Tolstoycu tutuklandı. 1923 yılında

Moskova'nın batısında, taşrada Tolstoycu bir komün kurmuş olan entelijansiyanın genç üyelerine (içlerinde ressamlar, yazarlar ve doktorlar da vardı) komünlerinin bir başka çiftlikle birleştirilip "Kızıl Ekim" kolektif çiftliği oluşturulacağı bilgisi verildi, ardından çıkan kundaklamanın suçu onların üzerine atıldı. 15 bin kadar Duhobor ve diğer tarikat mensubu 1929 geldiğinde, ülkeye dönüş kararlarından çok pişman olmuş vaziyette, yeniden göç etmek için başvuruda bulunmuşlardı, ama bütün başvuruları geri çevrildi. Tolstoy'un yaşlı köylü dostu Mihail Novikov, hasatı artıracak işe yarar tedbirler önermiş olduğu, son derece iyi niyetle yazdığı açık mektubu 1929 Şubatı'nda Sovyet hükümetine gönderdi. Altmış dokuz yaşında olmasına karşın, bu çabalarının adeta kurbanı olup tutuklandı, hayatı kamplarda sona erdi. 1929'da Moskova'da beş Tolstoycu tutuklandı ve Solovetski adalarındaki kötü şöhretli toplama kampında beş yıl kürek cezasına çarptırıldı. Burası 18. yüzyılda Tolstoy'un dedesinin dedesine sürgün yeri olarak hizmet vermiş, Beyaz Deniz'deki eski manastır hapisanesiydi. 1930 Şubatı'nda Çertkov, onların adına bir şeyler yapmak isteyerek Stalin'e bir mektup gönderdi: Tolstoycular etyemez olduklarından kötü beslenmeden muzdariplerdi. Kışlık giysileri diğer mahkûmlar tarafından çalındığından vücut ısıları da çok düşmüştü.[104] 1929 Şubatı'nda yetkililer derneğin kiralamış olduğu mülklerin kontrat süresini uzatmayı reddedince L. Tolstoy Moskova Vejetaryen Derneği kapısına kilit vurmak zorunda kaldı. Bu zamanda artık başka bir Tolstoycu örgüt kalmamıştı.[105]

Tolstoycular kollektifleştirilmeyi reddettiler, kendi ilkelerine göre huzur içinde yaşayabilecekleri, daha fazla baskı görmeyecekleri, ülkenin uç bölgelerine göç etmeyi düşünmeye başladılar. Burada tarihî bir emsal vardı, çok sayıda Kazak, tarikatçı ve Eski İnanan mezhebi üyesinin çarlık yönetiminde yüzyıllardan beri taktikleri bu olmuştu. Sovyetler Birliği farklıydı: Bölgenin uçsuz bucaksız genişliğine karşı, Tolstoycuların çekilebileceği sessiz bir köşe yoktu, Tolstoycular bu gerçeği olup bittikten sonra keşfettiler. Çertkov bunun iyi bir çözüm olacağını düşündüğünden, Hayat ve Emek komünü üyelerini hükümetten Sibirya'da arazi istemeleri için cesaretlendirdi, onların adına bizzat dilekçeyle başvuruda bulundu. Sovyet hükümeti şaşırtıcı bir şekilde 1930 Şubatı'nda resmî olarak onay verdi, 1931 Martı'nda üç komünden bin kadar Tolstoycu doğuya yönelerek (çok geçmeden ismi Stalinsk yapılan) Novokuznetsk kasabasına doğru 3800 kilometrelik bir yolculuğa çıktı. Yeni komün iyi işledi, 1931'de Anna Malorod Sovyetler Birliği tarihindeki ilk ve tek Tolstoycu okulu açmayı başardı. Tolstoycular, devlet kurumlarıyla iş birliği yapmak için tavize hazır oldukları halde, yerel parti örgütleri okulun kısa ömürlü olmasını garantiye aldılar: 1934 yılında kapatıldı. Hayat ve Emek

komünü 1936'da beşinci yıl dönümünü kutladı, ama tutuklamalar çoktan beri yapılıyordu, bölgedeki yetkililer ona herhangi kollektif bir çiftlik gibi davranmaya başlamıştı. 1939 Ocak ayında en son genel kurulunu düzenlediğinde, neredeyse hiç adam kalmamıştı.[106] Kalan komün üyeleri devlet çiftliklerine nakledildiler. Büyük bir yoksulluğa mahkûm oldular ama maddi refah hiçbir zaman öncelikleri olmadığından bu çok önemli değildi.

Mark Popovski araştırması sırasında Tolstoycuların benzeşmez bir grup olduğunu fark etti: Hepsi vejetaryen değildi, bazıları sigara kullanıyordu, hatta 1941'de cepheye gitmiş ve bir daha geri dönmemiş olanları vardı. Görüşleri ve yaşam tarzları farklı olduysa bile, hepsinin paylaştığı bir şey yazarın dikkatini çekmişti: Derin bir ahlak anlayışı, adaletsizliğe karşı yükselmiş bir duyarlılık, içselleşmiş bir kötülük yapmaktan sakınma arzusu. Onun fikirlerini yaşama geçiremedilerse bile hepsi Tolstoy'a sadık kalmayı başarmışlardı. 20 Kasım 1960'da eski okul öğretmeni Anna Malorod günlüğüne şunu yazmıştı:

> Benim sevgili babam ve hayat öğretmenim Lev Nikolayeviç Tolstoy öleli bugün tam elli yıl oldu. İsa'nın öğretisini yüzyıllardır birikmiş hurafelerden ayırmama, değerli arkadaşlar bulmama ve birbirine kanla bağlı olmayan –ki bu yüzden daha iyi, güçlü ve hakiki– manevi bir aile bulmama o yardımcı oldu. Tolstoy'un sayesinde, toprağı işleyenlerin arasında olayım diye şehirden taşraya taşındım, sebze bahçesinde, tarlalarda kendi emeğimle çalışmaya başladım, toprağı sevebilmeyi öğrendim. Hayattaki gerçek iyiliği bulmayı bana Tolstoy öğretti. Tüm dünyanın birbirini sevmesi ve birleşmesi için doğru yolu o bana gösterdi. Halkları ayıran, hatta insan hayatını bazen tamamen yok eden kusurları o gösterdi. Büyük ama yine de değeri bilinmeyen Tolstoy![107]

Sovyet Tolstoycuları yazılı söze büyük önem atfetmişlerdi; yazı olmasaydı hikâyeleri asla gün yüzüne çıkamayacaktı. 1950'lerden itibaren anılarını ve yazışmalarını Moskova'daki Tolstoy Müzesi'ne bağışlamaya çalıştılar ama arşivciler siyasi misilleme korkusuyla bunları kabul etmeyi reddettiler ki bu da anlaşılabilir.[108] Tolstoycular Ortodoks Sovyet edebiyat eleştirmenlerinin yergilerine karşı canla başla Tolstoy'u savundular. Boris Mazurin Tolstoy üzerine yapılan yayınları, Sibirya'nın uzak bir köyünde yaşadığı halde yakından takip etti, düzeltilmesi gerekli bir şey olduğunu düşündüğünde dikkatlice yazılmış, güçlü bir şekilde savunulmuş mektuplar göndermeyi asla ihmal etmedi. Örneğin, Tolstoy'un ayrılışı ve ölümü hakkında 1961'de basılmış kitabına dair Parti üyesi Boris Meylah'a sataştı. "Kitabınızda durma-

dan Tolstoy'un dünya görüşündeki 'zayıf' yerlerden söz ediyorsunuz, onlara zayıf demenizin sebebi Marksist görüşlerle uyuşmazlıkları, özellikle de şiddet kullanarak daha iyi bir hayat elde edilebileceği olasılığıyla..." diye yazdı Meylah'a mektubunda. Meylah'ın yanıt vermekten kaçınmaması övgüye değerdi ama Mazurin tatmin olmamıştı. Bu kez, Tolstoy'un insanlar üzerinde güç elde etmek için politik mücadelelere karışmış olduğu fikrine karşı çıkmak için ona yazdı: "Tolstoy'u devlet gücü aygıtlarını kullanarak insanları örgütleyen, onlara önderlik eden bir hükümet figürü olarak düşünmek mümkün değildir. Aynı şekilde 1937 ve 1938 gibi berbat yıllarda Tolstoy'un sessiz kalacağını düşünmek de olası değildir."[109] Tolstoy'un sessiz kalmasını hayal etmek zor ama tasfiyelerden sağ çıktığını hayal etmek daha da zor. İlk fırsatta muhtemelen kurşuna dizilmiş olurdu.

Tolstoycular şimdi hem Meylah'ın kitabında, hem de 1964 yılında basılan Valentin Bulgakov'un Tolstoy hatıratının yeni basımında Çertkov'a kara çalınması karşısında hayal kırıklığına uğradılar. Ama onlara en acı gelen şey, 19 Kasım 1960'ta Bolşoy Tiyatrosu'nda, Tolstoy'un ellinci ölüm yıl dönümü münasebetiyle, ünlü yazar Leonid Leonov'un yaptığı konuşma oldu. Büyük Sovyet gazetelerinin hepsinde yer aldı ve ertesi yıl kitapçık olarak dağıtıldı. Stalin ve Lenin ödülleri sahibi, Sosyalist Emek Kahramanı ve Yüksek Sovyet Vekili Leonid Leonov, yeryüzüne dağılmış birkaç tarikatçı dışında, artık neden onun fikirlerini sürdürecek ateşli mürit veya yardımcısı kalmadığını Tolstoy'un dinî ve felsefi fikirlerindeki eksikliklerin açıkladığına yönelik o bildik görüşü, papağan gibi tekrarlıyordu. Kızgın olmaları gayet anlaşılır olan Tolstoycu arkadaşlarıyla epey tartıştıktan sonra Mazurin Leonov'a ayrıntılı bir cevap yazdı, mektubunu yanına alıp Moskova'ya kadar gitti ama onun adresini ararken yetkililer tarafından şiddetle terslendi. Sonunda, Leonov'a mektubunu ulaştırabildi, 1962 Eylülü'nde bir cevap da aldı. Tahmin edilebileceği gibi Leonov, Mazurin'in eleştirilerine cevap vermiyordu.[110] Diğer birçok Tolstoycu, var olduklarını güçlü bir şekilde ilan ettiler, yalanlara meydan okudular. 1975'te Dmitriy Morgaçev, dinî tarikatlara dair bir kitap yazarak Tolstoycuların aslında *kulak** oldukları için kolektif çiftliklere katılmayı reddetmiş olduklarını iddia eden Aleksandr Klibanov'a, nüshalarını önde gelen gazetelere de yolladığı açık bir mektup gönderdi.[111]

Kongre Kütüphanecisi James Billington 1980'lerin başında Mark Popovski'ye neden etkileri görmezden gelinebilecek küçük bir grubun tarihini araştırmayı seçtiğini sorduğunda, Tolstoycuların statükoya karşı çıkmak

* Irgat çalıştıran zengin köylü. (ç.n.)

için buldukları zekice yoldan etkilenmiş olduğunu söylerek cevap verdi: Sadece, ahlaki ilkelerine sadık hayatlar sürerek yapmışlardı bunu.[112] Sabırları ve tanıklık etmekteki kararlılıkları birkaç yıl sonra meyvesini verdi. Vladimir Lakşin'in "Düşünür Tolstoy'un Dönüşü" adlı makalesinin 1988 Mayısı'nda yayımlanmasıyla birlikte, Rusların Tolstoy algısı yeni bir aşamaya geçti. Makalede onun artık sadece 1905 Devrimi'nin çelişkilerini yansıtan bir ayna olarak görülemeyeceği yazıyordu. Çünkü Tolstoy bir lazerdi – insanlığın lazer ışınıydı.[113] Perestroyka ve glasnost hamleleriyle, Tolstoycuların Sovyetler Birliği'nin Komünist Cenneti'nde komün kurma ve toprağı ekme mücadelesinin inatçı öyküsü nihayet Batı'da olduğu gibi Rusya'da da anlatılabilirdi. Gorbaçov'un reformları ve sansürün kaldırılmasıyla birlikte, 1980'lerin sonunda Rusya'da her şey değişti. Seksen yedi yaşına gelmiş Mazurin, 1988'de bir milyondan fazla abonesi olan, çok prestijli *Novıy Mir* dergisinde yayımlanan anılarının yaratmış olduğu sarsıntılara tanık olacak kadar yaşadı.[114] Bunu başka makale ve kitaplar izledi.

Tolstoy Hıristiyan dininin öngördüğü anlamda ölümden sonra yaşam fikrine inanmadı, üzerinde hiçbir denetiminin olmadığı bir zamanda, varoluş süresini aniden kısaltacak ölüm ihtimali boğuştuğu en büyük sorun olmuştu. Öldükten sonra eserlerinin uzun süre hatırlanacağına inanmadı, o kadar çok taraftarı olacağına da. 1991'de Sovyetler Birliği çöktükten, edebiyat ve kültür konularında araştırma yapan tarihçiler ideolojinin prangasından kurtulduktan sonra, Rusya'da Tolstoy'a dair yeni çıkan yayınlardaki en önemli yeri onun ölümünden sonra fikirlerini hayata geçirmek için uğraşanların hayatlarını aydınlatacak malzemeler işgal ediyordu. Bu materyaller, Tolstoy'un "sonraki yaşamının" karmaşık ve insanı büyüleyen öyküsünü bir araya getirmeyi mümkün kılmakla kalmamış, aynı zamanda onun fikirlerinin yankılarının 20. yüzyıla ulaştığını kanıtlamıştı.

1990'da bir grup araştırmacı, Tolstoy'un pedagojik fikirlerini çağdaş Rus eğitiminde öğretim ve öğrenime yeniden sokmayı amaçlayarak Tula'da eğitimden sorumlu yetkililere, L. N. Tolstoy Okulu araştırma enstitüsü kurmak için başvuruda bulundu.[115] 1998'de anaokulundan üniversiteye girişe kadar, üç aşamalı eğitim programı geliştirmekteki başarısı, Rusya hükümeti tarafından tanındı ve "Federal Deneysel Platform" statüsüyle ödüllendirildi, 2010 yılına gelindiğinde Rusya ve yurtdışında Tolstoy'un yöntemlerini kullanan yüzlercesi vardı.[116] Tolstoy okullarını yeniden canlandırmak, 2001'de Tolstoy Müzesi müdürü olan Vitaliy Remizov'un eseriydi. 2005'te yapılan bir görüşmede, okulların amacının Tolstoy'un 1870'lerde geliştirmiş olduğu

metinleri temel düzeyde kullanarak öğrencilerindeki bağımsızlık duygusunu özgür bir ortamda geliştirmek olduğunu açıklamıştı.[117]

1991 Kasımı'nda Sovyetler Birliği'nin çökmesinin hemen ardından dinî "Manevi Birlik (Lev Tolstoy Kilisesi)" derneği Moskova'da Rusya Adalet Bakanlığı'na kaydını yaptırdı. Sovyet döneminde düşünülmesi bile mümkün olmayan bir adımdı bu. Tüzüklerinde, amaçlarının Tolstoycu din ve ruhsal yaşam anlayışını yaymak olduğunu ilan etmişlerdi.[118] Derneğin şemsiye örgütü, Birlik Kilisesi diye adlandırıldı, ki bu kilise, aslında 1889'da Kansas City'de Tolstoy öğretilerinden ilham alınarak Myrtle Fillmore tarafından kurulmuştu. Birlik Kilisesi kendisini Hıristiyanlığın yararlı, olumlu ve ilerici bir yaklaşımı olarak tarif eder. "İsa'nın öğretilerine dayanan, tüm dinlerdeki evrensel hakikati şereflendiren, her bireyin manevi bir yol seçme hakkına saygı duyan" bir ibadeti savunur.[119] 1996 yılında L. N. Tolstoy Tula Devlet Pedagoji Enstitüsü'nde, Tolstoy'un Manevi Mirası Bölümü sekiz öğretim üyesiyle eğitime başladı.

Saygıdeğer Tolstoy araştırmacısı Lidiya Gromova-Opulskaya, yetmiş sekiz yaşında ölmeden üç yıl önce, 2000'de, yeni Bilimler Akademisi baskısıyla Tolstoy'un *Eksiksiz Toplu Eserleri* ilk cildini yayımladı. Jübile Baskısı'nın yayımlanmasından beri gün yüzüne çıkmış yeni malzemelerden de faydalanan bu baskı 100 cilde kadar çıkacak, editörlerin mutlaka belirtmeye özen gösterdikleri gibi *sahiden* eksiksiz ilk baskı olacak, Jübile Baskısı gibi "ihmaller ve kısıtlamalarla" mahvedilmiş olmayacaktı. 1980'lerde ilk kez tasavvur edildiğinde Gromova-Opulskaya projenin amaçlarını şöyle yorumladı:

> Tolstoy ülkemizde milyonlara varan baskılara ulaşarak yeniden ve yeniden basılmıştır. 1928-1958 arasında basılmış 90 ciltlik *Eksiksiz Toplu Eserler* o kadar önemli ve anıtsal ki hâlâ onunla gurur duyuyoruz. Ne var ki Rus metin araştırmaları görevini tam olarak yerine getirememiştir. Bu dünyaca ünlü büyük yazarın eserlerine ait metinlerin çoğu onaylanmamış, elyazmaları gelişi güzel bir şekilde eksiklerle basılmıştır. Üzerinde şimdi çalışılmaya başlanan, muhtemelen yüz ciltlik, gerçek akademik baskının asıl işi bu olacaktır.[120]

Tolstoy araştırmaları artık siyasi vekaletin rehinesi olmayabilirdi, ama çağdaş Rusya'daki piyasa ekonomisinin acımasız koşulları, yeni baskı sürecinin de ağır yürüyebileceğini söylüyor.

Bugün Rusya'da Tolstoy söz konusu olduğunda kapılarını açmayı hâlâ reddeder görünen tek kurum Ortodoks Kilisesi'dir. 1994'te Tolstoy'un torunun torunu Vladimir İlyiç Tolstoy, Rusya'nın hâlâ en meşhur müzelerinden

biri olan Yasnaya Polyana'ya yeni müdür olarak atandı. 2001 Ocak başında, Moskova Patriki'ne bir mektup yazarak, yüz yıl önce gerçekleşmiş aforozun anlamı üzerine bir kez daha düşünmelerini önerdi. Patrik Aleksiy'in meseleyi tartışmayı reddetmesi ortalığı karıştırdı. Vladimir Tolstoy aforozun önemli olduğuna dair hiçbir kuşku beslemiyordu. O zaman yapılmış bir röportajda, "Rus devletinin tarihindeki en önemli olaylardan biri olduğuna adım gibi eminim. Bu olay, sonraki gelişmeleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkiledi, Rus toplumunu hem düşey hem yatay eksenlere böldü," diye belirtiyordu.

Tolstoy'un aforoz edilmesinin Rus ulusal yaşamına getirdiği büyük yankıları en güzel şekilde ifade eden, belki de Ortodoks Kilisesi ile Tolstoy malikânesi arasındaki ilk resmî buluşmanın 2006'da, yani olaydan yüz beş yıl sonra gerçekleşmiş olması gerçeğidir. Olay, Yasnaya Polyana'da 2006 Martı'nda düzenlenen özel bir konferans şeklinde gerçekleşti. Bilim adamları Ortodoks Kilisesi temsilcileriyle bir araya gelip aforozun önemini tartıştılar. Çatışmanın asıl nedenini, Kutsal Sinod'un emrinin yasal yönlerini yeniden incelemenin dışında, temsilciler aforozun ahlaki, manevi, toplumsal boyutlarını ve sonuçlarını, bu olayın halkta hâlâ devam eden yansımasını da tartıştılar. Konferans Rus basınında çok geniş yer buldu, Kilise ile edebiyat toplumu arasında geçen bu emsalsiz tartışma "en hafif deyimle hararetli"ydi onlara göre. Yazar Aleksey Varlamov'un bir raporunda belirttiği gibi, Tolstoy ve Kilise arasındaki çatışma 20. yüzyılın en acı verici konularından biriydi ve Rus Devrimi'nin sebepleri açısından da çok önemli olmuştu. Tolstoy'un ölümünün manevi boyutu üzerine konuşan bir diğer temsilci Peder Georgiy Orehanov Kilise'nin 1901'de yaptığı hareketleri savundu, ama bir yandan da Rus tarihindeki bu "önemli anda" neden bu kadar çok insanın hemen yazarı desteklemiş olduğunu anlamanın da önemli olduğunu kabul etti. Komünizmin çökmesinin, ardından Hıristiyanlığın yeniden canlanmasının ışığında, Rus halkıyla Ortodoks Kilisesi arasındaki ilişki sorununun şimdiki gibi hep gündemde olduğunu sözlerine ekledi.[121] Peder Orehanov, 2009 Ocak ayında yapılan ve Ortodoks Kilisesi tarihindeki[122] tartışmalı konulara adanmış bir başka panelde Tolstoy'un üzerine bir makale sundu, ama bu tartışmanın akademik alanın dışına taşması muhtemel değildir. Bugün bir kez daha yakın bağlar oluşturmuş olan Kilise ve devlet açısından bakıldığında, Tolstoy'un öğretileri günümüzün otoriter Rusya'sı için de, her zamanki kadar sorunlu ve tehlikeli görünüyor olmalı.

NOTLAR

Notlarda Kullanılan Kısaltmalar

V.G. Cherktov'un "Tolstoy Eksiksiz Toplu Eserler Jübile Baskısı" (Edition) "JE" ile gösteriliyor, ardından cilt numarası ve sayfa numarası geliyor (örneğin JE 68, 49), *L. N. Tolstoi: materialy k biografii*'nin altı cildi yazarı ve cildiyle ayırt edildi (yani: Gusev 1, Opul'skaya 2). *Letopis' zhizni i tvorchestva*'nın iki cildi de *Letopis 1* ve *Letopis 2* şeklinde.

Giriş

1 R. M. Meiendorf, 'Stranichka vospominanii o L've Nikolaeviche Tolstom', in *Letopisi Gosudarstvennogo literaturnogo muzeya*, c. 12: *L. N. Tolstoi: K 120-letiyu so dnya rozhdeniya (1828-1848)*, ed. N. N. Gusev, Moskova, 1948, 369. s.

2 Henry Norman, *All the Russias*, Londra, 1902, 47. s. Alexander Fodor, *Tolstoy and the Russians: Reflections on a Relationship*, Ann Arbor, 1984, 15. s.'da alıntılanmıştır.

3 Stefan Zweig, *Adepts in Self-Portraiture: Casanova, Stendhal, Tolstoy*, New York, 1928 (*Drei Dichter ihres Lebens: Casanova, Stendhal, Tolstoi*, eserinin çevirisi, Leipzig, 1928), 218-219.s., Fodor, *Tolstoy and the Russians*, 15. s.'da alıntılanmıştır.

4 N. Berdyaev, *The Origin of Russian Communism*, çev. R. M. French (ilk basım 1937), Ann Arbor, 1960, 8. s.

5 E. D. Meleshko, *Khristianskaya etika L. N. Tolstogo*, Moskova, 2006, 272. s.
6 Sjeng Scheijen, *Diaghilev: A Life*, Londra, 2009, 47-48. s.
7 T. A. Sukhotina-Tolstaya, *Dnevnik*, ed. T. Volkova, Moskova, 1984, 526-527. s.
8 S. A. Tolstaya, Pis'ma K L. N. Tolstomu, Moskova, 1936, 496. s.
9 Sophia Kishkovsky, 'Chechnya's Favorite Russian', *International Herald Tribune*, 29 Aralık 2009, 10. s.
10 T. V. Komarova, ed. *Druz'ya i gosti Yasnoi Polyane: materialy nauchnoi konferentsee posvyashchennoi 160-letiyu S. A. Tolstoi*, Tula, 2006; N. Nikitina, *Sof'ya Tolstaya*, Moskova, 2010.
11 Alexander Boot, *God and Man According to Tolstoy*, New York, 2009, 1-12. s.'lar.
12 Irina Paperno, 'Tolstoy's Diaries: The Inacessible Self', *Self and Story in Russian History*, ed. Laura Engelstein and Stephanie Sandler, Ithaca, 2000, 242-265. s.'lar.
13 Bkz., N. I. Burnasheva, ed., *'Tolstoi – eto tselyi mir': stat'i i issledovaniya*, Moskova, 2004, Lidiya Gromova-Opul'skaya'nın anısına ithaf edilmiştir.
14 V. Bulgakov, *O Tolstom*, Tula, 1964, 237-8 s.'lar.

1. Atalar: Tolstoylar ve Volkonskiler

1 L. N. Tolstoi, *Polnoe sobranie sochinenii*, ed. V. G. Chertkov, 90 c., Moskova, 1928-1958, c. 84, 281. s.
2 Il'ya L. Tolstoi, *Moi vospominaniya*, Moskova, 1969, 57-58. s.,lar.
3 James Mavor, *My Windows on the Street of the World*, 2 c., Londra 1923, c. 1, 68. s.
4 Isabel Hapgood, *Russian Rambles*, Londra, 1895, 149. s.
5 Nina Nikitina, *Povsednevnaya zhizn' L'va Tolstogo v Yasnoi polyane*, Moskova, 2007, 9-10. s.
6 Count Leon L. Tolstoi, *The Truth about my Father*, Londra, 1924, I. Ayrıca bkz.: L. L. Tolstoi, *V Yasnoi polyane. Pravda ob otse i ego zhizni*, Prag, 1923.
7 L. N. Tolstoi, *Polnoe sobranie sochinenii v sta tomakh*, ed. L. D. Gromova-Opul'skaya ve diğ.; *Khudozhestvennye proizvedeniya v vosemnadtsati tomakh*, c. 3, Moskova 2000, 400. s.

8 P. V. Dolgorukov, *Russkaya rodoslovnaya kniga*, 4 c., St. Petersburg, 1855-1857.
9 Bkz.: N. N. Gusev, *Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1828 po 1855 god* [Gusev 1], Moskova, 1954, 616. s.
10 Bkz. L. M. Kulaeva, 'Gost' yasnoi polyany R. Levenfel'd, in *Druz'ya i gosti Yasnoi Polyany: materialy nauchnoi konferentsii posvyashchennoi 160-letiyu S. A. Tolstoi*, ed. T. V. Komarova, Tula, 2006, 166. s.
11 Evgenii Solov'ev, *L. N. Tolstoi: ego zhizn' i literaturnaya deyatel'nost'*, St. Petersburg, 1894, 9. s.
12 M. N. Nazimova, 'Iz semeinoi khroniki Tolstykh', *Istoricheskii vestnik*, 10 (1902), 104. s.
13 Gusev 1, 615. s.
14 S. M. Tolstoi, *Tolstoi i Tolstye. Ocherki iz istorii roda*, Moskova, 1990, 15. s.
15 Gusev 1, 614. s.
16 Pyotr Tolstoy'un hayatına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz.: N. I. Pavlenko, *Ptentsy gnezda Petrova*, Moskova, 1984 ve Max J. Okenfuss'un çevirip editörlüğünü yaptığı *The Travel Diary of Peter Tolstoi: a Muscovite in Early Modern Europe*, DeKalb, Ill., 1987.
17 Gusev 1, 12. s.
18 Roy Robson, 'Transforming Solovki: Pilgrim Narratives, Modernization and Late Imperial Monastic Life', *Sacred Stories: Religion and Spirituality in Modern Russia*, ed. Mark Steinberg ve Heather Coleman, Bloomington, 2008, 49. s.
19 A. Izmailov, 'U L'va Tolstogo', *Birzhevye vedomosti*, 3-5 Temmuz, 1907, alıntılandığı yer: Editörlüğünü V. Lakshin'in yaptığı *Interv'yu i besedy s L'vom Tolstym*, Moskova, 1986.
20 S. A. Papkov, 'Zalozhniki sovesti (Tolstovtsy na Solovkakh)', *Voz-vrashchenie pamyati. Istoriko-arkhivnyi al'manakh*, c. 3, ed. I. V. Pavlova, Novosibirsk, 1997, 176-180. s.'lar.
21 Tolstoi, *Tolstoi i Tolstye*, 25. s.
22 JE 34, 394.
23 Tolstoi, *Tolstoi i Tolstye*, 31. s.
24 T. V. Komarova, 'Gerb roda grafov Tolstykh', *Yasnopolyanskii sbornik*, Tula, 1992, 188-190. s.
25 JE 34, 359.
26 Gusev 1, 21. s.
27 JE 34, 359.
28 Gusev 1, 39. s.

29 Gusev 1, 27-28. s.'lar.
30 Gusev 1, 29. s.
31 Nikitina, *Povsednevnaya zhizn' L'va Tolstogo*, 30. s.
32 JE 34, 352.
33 N. A. Nikitina ve V. P. Nikitin, 'Yasnaya Polyana vremen detstva i yunosti Tolstogo', *Yasnopolyanskii sbornik*, Tula, 1982, 135-150. s.'lar.
34 Bkz.: Richard Stites, *Serfdom, Society and the Arts in Imperial Russia: The Pleasure and the Power*, New Haven, 2005.
35 Gusev 1, 631. s.
36 JE 34, 351.
37 Gusev 1, 634-635. s.'lar.
38 Nikitina, *Povsednevnaya zhizn' L'va Tolstogo*, 33. s.
39 Tolstoi, *Tolstoi i Tolstye*, 57-58. s.'lar.
40 Gusev 1, 634, 638-640. s.'lar.

2. Soylu Çocukluk

1 Anna Karenina, 27. bölüm, s.126, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
2 I'ya Tolstoi, *Moi vospominaniya*, Moskova, 1933, 32. s.
3 Nina Nikitina, *Yasnaya Polyana: puteshestvie s L'vom Tolstym*, Tula, 2002, 58.s. N. N. Gusev, *Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1828 po 1855 god* [Gusev 1], Moskova, 1954, 71. s.
4. Gusev 1, 60. s.
5. Gusev 1, 60-61. s.'lar.
6. Gusev 1, 48-51; 34, 350. s.'lar.
7. JE 34, 353.
8. '5 marta - den'svyatogo L'va Katanskogo'; www.kulina.ru/articles/29740/
9. A. N. Varlamov, 'Lev Tolstoi, Stolypin and ieromonakh Iliodor', *Yasnopolyanskii sbornik*, Tula, 2008, 419-426. s.'lar.
10. Nikitina, *Yasnaya Polyana: puteshestvie s L'vom Tolstym*, 345-346. s.'lar.
11. I'ya Tolstoi, *Moi Vospominaniya*, 32. s.
12. Gusev 1, 64. s.
13. S. M. Tolstoi, *Tolstoi i Tolstye. Ocherki iz istorii roda*, Moskova, 1990, 90. s.
14. Nikitina, *Yasnaya Polyana: puteshestvie s L'vom Tolstym*, 43-44. s.'lar.
15. JE 34, 355-357.

16. JE 34, 356.
17. Tolstoi, *Tolstoi i Tolstye*, 2.s
18. JE 34, 357.
19. Gusev 1, 79. s.
20. JE 34, 357.
21. JE 34, 358.
22. JE 34, 371.
23. JE 34, 360.
24. JE 34, 389-390.
25. JE 34, 359-361.
26. Nikitina, *Yasnaya Polyana: puteshestvie s L'vom Tolstym*, 45. s.
27. JE 34, 361-364.
28. JE 34, 364-366.
29. JE 34, 382.
30. JE 34, 370-371.
31. JE 34, 372-373.
32. JE 34, 374-378.
33. JE 34, 378.
34. JE 34, 357.
35. JE 34, 375-377.
36. Gusev 1, 82. s.
37. JE 34, 391.
38. JE 34, 393.
39. JE 8, 25; Gusev 1, 18. s.'da alıntılanmıştır
40. JE 61, 123.
41. *Perepiska L. N. Tolstogo s Gr. A. A. Tolstoi, 1857-1903*, St. Petersburg, 1911, 44, 217. s.
42. *Anna Karenina*, 1. kısım, 10. bölüm.
43. Eugene Schuyler, 'Count Leo Tolstoy Twenty Years Ago', *Scribner's Magazine*, Mayıs 1889, 537-552, Haziran 1889, 733-747, 540. s.'lar
44. Bkz. S. L. Tolstoi, *Fedor Tolstoi Amerikanets*, Moskova, 1926.
45. Bkz. Peter Henry Buck, *Explorers of the Pacific: European and American Discoveries in Polynesia*, Honolulu, 1953.
46. S. L. Tolstoi, *Fedor Tolstoi-Amerikanets*.
47. JE 34, 393.
48. JE 34, 385-387.

3. Yetimlik

1. I. N. A. Kalinina, *Perepiska L. N. Tolstogo c sestroi i brat'yami*, Moskova, 1990, 23.
2. JE 34, 347.
3. N. N. Gusev, *Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1828 po 1855 god* [Gusev 1], Moskova, 1954, 98. s.
4. JE 34, 401.
5. JE 34, 393.
6. S. M. Tolstoi, *Tolstoi i Tolstye. Ocherki iz istorii roda*, Moskova, 1990, 91. s.
7. Gusev 1, 102. s.
8. Gusev 1, 104. s.
9. Gusev 1, 106-108. s.'lar.
10. Gusev 1, 110.s.; JE 34, 402.
11. Gusev 1, 112-113. s.'lar.
12. Gusev 1, 115. s.
13. Gusev 1, 116-117. s.'lar.
14. JE 34, 396; Gusev 1, 120. s.
15. Gusev 1, 124. s.
16. Gusev 1, 125. s.
17. Gusev 1, 127. s.
18. Gusev 1, 128-129 s.'lar.
19. JE 34, 403.
20. N. A. Kalinina ve diğ., *Perepiska L. N. Tolstogo s sestroi i brat'yami*, Moskova, 1990, 20-21. s.'lar.
21. Gusev 1, 130. s.
22. I. Aleksandr'ın manifestosu. Bkz.: V. G. Sirotkin, *Napoleon i Rossiya*, Moskova, 2000.
23. Sirotkin, *Napoleon i Rossiya*, 229. s.
24. Gusev 1, 132. s.
25. Sirotkin, *Napoleon i Rossiya*, 251. s.
26. N. N. Gusev, *Letopis' zhizni i tvorchestva L. N. Tolstogo, 1828-1890*, Moskova, 1958 [*Letopis'* 1], 18. s.
27. JE 34, 356.
28. Gusev 1, 146-147. s.'lar.
29. Gusev 1, 135-136. s.'lar.
30. Gusev 1, 143-144. s.'lar.
31. Gusev 1, 145. s.

32. 25 Ekim 1891 tarihli mektup, *Letopis'* 1, 21.s.'da alıntılanmıştır.
33. Gusev 1, 77.
34 Kont Aleksey Konstantinoviç Tolstoy (1817-1875) Tolstoy'un büyük amcası Pyotr Andreyeviç'in soyundan geliyordu (1746-1820).
35. Örneğin bkz.: Neil Cornwell, ed., *The Reference Guide to Russian Literature*, Londra, 1998, 818. s.
36. Bkz. 'Il'ya Muromets v russkom epose', *Il'ya Muromets*, ed. A. M. Astakhova, Moskova, 1958, 393-419. s.'lar.
37. Şair ve araştırmacı Guido Mazzeni'den alıntı, P. Sergeenko, *O Tolstom*, Moskova, 1911, 135. s.'da.
38 Yeniden basılmış karikatürler için bkz.: *Gr. Lev Tolstoi: velikii pisatel' zemli russkoi v portretakh, grayurakh, zhivopisi, skul'pture, karikaturakh i t d.*, ed. P. N. Krasnov ve L. M. Vol'f, Moskova, 1903.
39. Bkz.: Alexander Fodor, *Tolstoy and the Russians*, Ann Arbor, 1984, 20. s.
40. Gusev 1, 154. s.

4. Gençlik

1. Pavel Biryukov, *Biografiya L'va Nikolaevicha Tolstogo*, Moskova, 1923, cilt 1, 124. s.
2. JE 34, 347.
3. N. N. Gusev, *Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1828 po 1855 god* [Gusev 1], Moskova, 1954, 157. s.
4. N. N. Gusev, *Letopis' zhizni i tvorchestva L. N. Tolstogo, 1828-1890*, Moskova, 1958 [*Letopis'* 1], 20. s.
5. N. A. Kalinina ve diğ., *Perepiska L. N. Tolstogo s sestroi i brat'yami*, Moskova, 1990, 30. s.
6. Gusev 1, 158. s.
7. JE 34, 380.
8. JE 34, 381.
9. JE 34, 380.
10. Leo Tolstoy, *A Confession and Other Religious Writings*, çev. Jane Kentish, Londra, 1987, 19. s.
11. JE 34, 382-383.
12. S. M. Tolstoi, *Tolstoi i Tolstye: Ocherki iz istorii roda*, Moskova, 1990, 178. s.
13. Gusev 1, 168-169. s.'lar.

14. Gusev 1, 169. s.
15. Gusev 1, 179. s.
16. JE 34, 387.
17. JE 34, 387-388.
18. JE 34, 379.
19. David Schimmelpenninck van der Oye, *Russian Orientalism: Asia in the Russian Mind from Peter the Great to the Emigration*, New Haven, 2010, 106. s.
20. Gusev 1, 160. s.
21. Gusev 1, 181. s.
22. JE 34, 397.
23. JE 59, 10.
24. Gusev 1, 162. s.
25. *Letopis'* 1, 28. s.
26. Gusev 1, 237. s.
27. Robert Wokler, *Rousseau: A Very Short Introduction*, Oxford, 2001, 1. s.
28. Gusev 1, 197. s.
29. *Letopis'* 1, 25 s., Gusev 1, 198. s.
30. *Letopis'* 1, 26, s. Gusev 1, 199. s.
31. Aleksei Zverev, Vladimir Tunimanov, *Lev Tolstoi*, Moskova, 2007, 41; Gusev 1, 159. s.
32. Gusev 1, 161. s.
33. Gusev 1, 193. s.
34. JE 59, 10.
35. *Letopis'* 1, 27; Gusev 1, 202. s.
36. Nicholas Berdyaev, *The Origin of Russian Communism*, çev. R. M. French, Londra, 1937, 1. s.
37. JE 46, 245-255.
38. JE 46, 262.
39. JE 46, 265.
40. JE 46, 263-272.
41. Marthe Blinoff, *Life and Thought in Old Russia*, University Park, 1961, 86. s.
42. JE 46, 3-4.
43. JE 46, 4-28.
44. JE 46, 12, 21.
45. JE 34, 383; JE 46, 19.
46. Gusev 1, 232-233. s.'lar.

5. Toprak Sahibi, Kumarbaz, Subay, Yazar

1. JE 46, 45.
2. JE 46, 31-33.
3. N. A. Kalinina ve diğ., *Perepiska L. N. Tolstogo s sestroi i brat'yami*, Moskova, 1990, 33. s.
4. N. N. Gusev, *Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1828 po 1855 god* [Gusev 1], Moskova, 1954, 236-237. s.'lar.
5. S. M. Tolstoi, *Tolstoi i Tolstye. Ocherki iz istorii roda*, Moskova, 1990, 166. s.
6. Tolstoi, *Tolstoi i Tolstye*, 188. s.
7. Tolstoi, *Tolstoi i Tolstye*, 177. s.
8. Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 44. s.
9. Astolphe, Marquis de Custine, *La Russie en 1839*, 4 c., Brüksel, 1843.
10. Marquis de Custine, *Letters from Russia*, çev. ve öns. Robin Buss, Londra, 1991, 63. s.
11. Gusev 1, 238. s.
12. Ivan Turgenev, 'Instead of an Introduction', *Turgenev's Literary Reminiscences and Autobiographical Fragments*, çev. David Magarshack, Edmund Wilson'ın bir makalesiyle, Londra, 1984, 92-93. s.'lar.
13. Gusev 1, 237. s.
14. Daha fazla bilgi için Donna Tussing Orwin, *Tolstoy's Art and Thought, 1847-1880*, Princeton, 1993.
15. Bkz.: Y. M. Lotman, 'Kartochnaya igra', *Besedy o russkoi kul'ture*, St. Petersburg, 1997, 136-163 s.'lar; Ian M. Helfant, *The High Stakes of Identity: Gambling in the Life and Literature of Nineteenth-Century Russia, Evanston, 2002.*
16. Bkz.: Ian M. Helfant, 'Pushkin's Ironic Performance as a Gambler', *Slavic Review*, 58 (1999), 378-92; 373. s.'lar.
17 JE 59, 25.
18. Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 39-41. s.'lar
19. Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 44. s.
20. Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 37, 47.s.'lar
21. Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 50-51. s.'lar
22. Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 51-52. s.'lar
23. Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 54. s.
24. Kalinina ve diğ,, *Perepiska*, 55-56. s.'lar

25. Geir Kjetsaa, *Dostoyevsky: A Writer's Life*, çev. Siri Hustvedt ve David McDuff, Londra, 1987, 91. s.
26. Gusev 1, 262. s.
27. JE 59, 98.
28. Bkz.: G. S. Demeter, ed., *Istoriya tsygan: novyi vzglyad*, Voronej, 2000.
29. Marquis de Custine, *Empire of the Czar: The Social, Political, and Religious State and Prospects of Russia, Made During a Journey Through That Empire*, 3 c. Londra, 1843, c 3, 97-98, 248-249. s.'lar.
30. 'Svyatochnaya noch", L. N. Tolstoi, *Polnoe sobranie sochinenii v 100 tomakh*, c 2. Moskova, 2000, 209-232. s.'lar.
31. JE 46, 36-37.
32. S. A. Tolstaya, Dnevniki v dvukh tomakh, ed. V. E. Vatsuro ve diğ., 2 c, Moskova, 1978, c. 1, 410. s.
33. Gusev 1, 268.s.
34. Gusev 1, 271. s.
35. JE 59, 42.
36. JE 59, 45.
37. JE 59, 65, 81.
38. JE 59, 92.
39. JE 59, 87-88.
40. JE 59, 39.
41. JE 59, 49. Bkz.: Barbara W. Maggs, 'The Franklin-Tolstoy Influence Controversy', *Proceedings of the American Philosophical Society*, 129 (1985), 268-277. s.'lar. Tolstoy'un "Franklin Günlüğü" kaybolmuştur.
42. Bkz.: Tom Cain, 'Tolstoy's use of David Copperfield', Tolstoi in Britain, ed. W. Gareth Jones, Oxford, 1995, 67-78. s.'lar.
43. Richard Gustafson, *Leo Tolstoy: Resident and Stranger: A Study in Fiction and Theology*, Princeton, 1986, 27. s.
44. B. Eikhenbaum, *Lev Tolstoi v semidesyatie gody*, Leningrad, 1974, 254. s.
45. JE 59, 91; Gusev 1, 283. s.
46. JE 46, 60.
47. Rusya'nın Kafkasları nasıl fethettiğinin geniş bir özeti için bkz. Charles King, *The Ghost of Freedom*, Oxford, 2008.
48. Bkz.: L. B. Zasedateleva, *Terskie kazaki (seredina XVI - nachalo XX v.). Istorikoetnograficheskie ocherki*, Moskova, 1974.
49. Bkz.: V. Astalov, S. Gapurov, 'Tersko-grebenski kazaki i chechentsy v XVI-XIX vekakh', *L. N. Tolstoi i Sheikh Kunta-Khadzhi Kishnev: problemy mira i gumanizma*, Tula, 2006, 17-38. s.'lar.

50. Gusev 1, 310-311. s.'lar.
51. N. N. Gusev, *Letopis' zhizni i tvorchestva L. N. Tolstogo, 1828-1890* [*Letopis'* 1], Moskova, 1958, 46. s.
52. 20-30 yıl sonra İngiliz turistlere yönelik hazırlanmış canlı bir turist rehberi için bkz.: Oliver Wardrop, *The Kingdom of Georgia: Travel in a Land of Women, Wine and Song,* Londra, 1888
53. Bkz. King, The Ghost of Freedom, 84-90. s.'lar.
54. Bkz.King, The Ghost of Freedom, 74-75. s.'lar.
55. Gusev 1, 328. s.
56. Gusev 1, 333-339. s.'lar
57. Gusev 1, 392. s.
58. Gusev 1, 394-396. s.'lar
59. Kalinina ve diğ., *Perepiska,* 124. s.
60. *Letopis'* 1, 65. s.
61. Kalinina ve diğ., *Perepiska,* 145. s.
62. Kalinina ve diğ., *Perepiska,* 148; Gusev 1, 501. s.
63. Gusev 1, 444-449. s.'lar.
64. Gusev 1, 480. s.
65. Gusev 1, 491. s.
66. *Letopis'* 1, 79. s.
67. Gusev 1, 505. s.
68. Gusev 1, 501. s.
69. Letopis' 1, 81. s.
70. JE 47, 29.
71. Letopis' 1, 83. s.
72. Gusev 1, 508. s.
73. Savaşın bir özeti için bkz. Trevor Royle, *Crimea: the Great Crimean War 1854-1856,* Londra, 1999.
74. JE 47, 31.
75. *Letopis'* 1, 85. s.
76. *Letopis'* 1, 84. s.
77. Gusev 1, 518. s.
78. Kalinina ve diğ., *Perepiska,* 183. s.
79. Kalinina ve diğ., *Perepiska,* 179. s.
80. JE 4, 284-285; Gusev 1, 529-531. s.'lar.
81. JE 47, 37-38.
82. Gustafson, *Leo Tolstoy: Resident and Stranger,* xi-xii.
83. Gusev 1, 537 s.

84. Lev Tolstoy Sivastopol Öyküleri (Tolstoy Aralıkta Sivastopol, çev. Malzum Bayhan 15.s. iş kül. yay)
85. Gusev 1 548. s.
86. JE 47, 46.
87. Tolstoy, Mayısta Sivastopol, çev. Mazlum Bayhan 86.s. iş kül yay.
88. Gusev 1, 590. s.
89. Gusev 1, 586. s.

6. Edebi Düellocu ve Töbekâr Soylu

1. N. N.Gusev, *Letopis' zhizni i tvorchestva L. N. Tolstogo, 1828-1890*, Moskova, 1958 [*Letopis'* 1], 69. s.
2. N. N.Gusev, *Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1828 po 1855 god* [Gusev 1], Moskova, 1954, 430. s.
3. N. A. Kalinina ve diğ., *Perepiska L. N. Tolstogo s sestroi i brat'yami*, Moskova, 1990, 186-187. s.'lar.
4. Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 187. s.
5. N.N.Gusev, *Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1855 po 1869 god* [Gusev 2], Moskova, 1957, 4. s.
6. R. Bartlett ve Anna Benn, *Literary Russia: A Guide*, Londra, 2007, 207. s.
7. Gusev 2, 10. s.
8. Gusev 2, 5. s.
9. Gusev 2, 15. s.
10. JE 34, 385.
11. Kalinina ve diğ. *Perepiska*, 171. s.
12. JE 47, 65.
13. Gusev 2, 17. s.
14. Gusev 2, 33. s.
15. Gusev 2, 30. s.
16. Gusev 2, 25. s.
17. Gusev 2, 36. s.
18. William Coxe, *Travels into Poland, Russian, Sweden and Denmark*, Londra, 1784, alıntılandığı eser: *St. Petersburg: A Traveller's Companion*, ed. Laurence Kelly, Londra, 1981, 70-71. s.'lar.
19. Aleksandr Radishchev, *A Journey from St. Petersburg to Moscow*, çev. Leo Wiener, ed. Roderick Page Thaler, Cambridge, Mass., 1958, 188. s.

20. Gusev 2, 18. s.
21. *Letopis'* 1, 113. s.
22. *Letopis'* 1, 117. s.
23. Gusev 2, 54. s.
24. Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 186, 199. s.'lar.
25. S. M. *Tolstoi, Tolstoi i Tolstye. Ocherki iz istorii roda*, Moskova, 1990, 188. s.
26. Gusev 2, 80-83. s.'lar.
27. JE 47, 90-91.
28. *Letopis'* 1, 124, 126, 130. s.'lar.
29. Gusev 2, 93. s.
30. JE 60, 149.
31. JE 60, 151.
32. Andrzej Walicki, *A History of Russian Thought from the Enlightenment to Marxism*, çev. Hilda Andrews-Rusiecka, Oxford, 1980, 200. s.
33. N. G. Chernyshevsky, 'Tolstoy's Military Tales', çev. Michael R. Katz, *Tolstoy's Short Fiction*, ed. ve çev. Michael Katz, New York, 1991, 368. s.'da alıntılanmıştır.
34. JE 47, 118.
35. Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 206. s.
36. Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 206. s.
37. Gusev 2, 196. s.
38. JE 60, 189.
39. 2004 sonbaharında manastır bakım giderlerini karşılayamadığı için bu köpek kulübelerini kapatmak zorunda kaldı.
40. JE 47, 136.
41. *Letopis'* 1, 158. s.
42. JE 47, 140.
43. Gusev 2, 213. s.
44. Gusev 2, 226. s.
45. *Letopis'* 1, 163. s.
46. JE 47, 149.
47. JE 60, 222.
48. Gusev 2, 237. s.
49. Gusev 2, 250. s.
50. *Letopis'* 1, 180. s.
51. Gusev 2, 286. s.
52. Gusev 2, 276. s.

53. Richard Stites, *Serfdom, Society and the Arts in Imperial Russia,* New Haven, 2005, 317. s.
54. Gusev 2, 265. s.
55. Gusev 2, 269. s.
56. JE 57, 112.
57. Gusev 2, 300. s.
58. Valeriya Abrosimova, 'Syn velikogo Tolstogo. Voina i Amerika', *Toronto Slavic Quarterly,* 24 (2008): www.utoronto.ca/tsq/24/ambrosimova24.shtml
59. Vladimir Zhdanov, *Lyubov' v zhizni Tolstogo* (ilk basım 1928), Moskova, 2005, 43. s.
60. Gusev 2, 320. s.
61. L. Sabaneev, Russkaya okhota (ilk basım 1892), Moskova, 2003, 482. s.
62. Gusev 2, 317. s.
63. Bkz. Hugh McLean, 'Buried as a Writer and as a Man', *In Quest of Tolstoy,* Brighton, Mass., 2008, 3-20. s.'lar.
64. Gusev 2, 331. s.
65. Jeffrey Brooks, *When Russia Learned to Read: Literacy and Popular Literature 1861-1917*, Princeton, 1985, 4. s.
66. Gusev 2, 351. s.
67. Gusev 2, 367. s.
68. Gusev 2, 374. s.
69. Gusev 2, 392. s.
70. Bana bu bilgiyi verdiği için Athenaeum'daki Arşivci Jennie de Protani'ye minnettarım.
71. *Letopis'* 1, 225. s.
72. Victor Lucas, *Tolstoy in Londra*, Londra, 1979.
73. Gusev 2, 403. s.
74. Gusev 2, 409. s.
75. *Letopis'* 1, 231. s.
76. *Letopis'* 1, 233. s.
77. Eugene Schuyler, *Selected Essays,* New York, 1901, 274-275. s.'lar.
78. Gusev 2, 431. s.
79. Gusev 2, 445. s.
80. Letopis' 1, 237. s.
81. Gusev 2, 445-447. s.'lar.
82. Gusev 2, 459, 484. s.'lar.

83. L. Tolstoi, 'Yasno-Polyanskaya shkola za Noyabr' i Dekabr' mesyatsy', *Yasnaya Polyana,* 1 (1862), Aylmer Maude'un *The Life of Tolstoy* (ilk basım 1930), Ware, 2008, 239-241. s.'larında alıntılanmıştır.
84. Gusev 2, 510. s.
85. Gusev 2, 481. s.
86. Eugene Schuyler, 'Preface' to Ivan Turgenev, *Fathers and Sons*, çev. Eugene Schuyler, New York, 1867, vii.
87. Gusev 2, 478. s.
88. JE 60, 438.
89. JE 60, 436.

7. Koca, Arı Yetiştiricisi ve Destan Şairi

1 JE 48, 48.
2 S. A. Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 8 (1978), 360.
3 Eugene Schuyler, *Selected Essays*, New York, 1901, 216. s.
4 JE 48, 40.
5 S. L. Tolstoy, *Ocherki bylogo*, 3. kez gözden geçirilmiş basım, Tula, 1965, 15. s.
6 N. N. Gusev, *Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1855 po 1869 god* [Gusev 2], Moskova, 1957, 641. s.
7 *The Autobiography of Countess Sophie Tolstoi*, önsöz ve notlar Vasilii Spiridonov, çev. S. S. Koteliansky ve Leonard Woolf, Richmond, 1922, 10. s.
8 T. A. Kuzminskaya, *Moya zhizn' doma i v Yasnoi Poliane*, ed. T. N. Volkova, Tula, 1973, 58. s.
9 S. A. Tolstaya, *Dnevniki v dvukh tomakh*, ed. V. E. Vatsuro ve diğerleri, 2 cilt, Moskova, 1978, c.1, 476. s.
10 Tolstaya, *Dnevniki*, c.1, 480. s.
11 JE 60, 441-442.
12 N. A. Kalinina ve diğ., *Perepiska L. N. Tolstogo s sestroi i brat'yami*, Moskova, 1990, 242. s.
13 Gusev 2, 578. s.
14 Tolstaya, *Dnevniki*, c.1, 491. s.
15 JE 48, 41.
16 Tolstaya, *Dnevniki*, c.1, 490. s.
17 Kuzminskaya, *Moya zhizn'*, 143. s.
18 Kuzminskaya, *Moya zhizn'*, 138. s.

19 Tolstaya, *Dnevniki*, c.1, 492. s.
20 Kuzminskaya, *Moya zhizn'*, 139. s.
21 JE 48, 46.
22 Tolstaya, *Dnevniki*, c.1, 40, 54. s.
23 Tolstaya, *Dnevniki*, c.1, 495. s.
24 Kuzminskaya, *Moya zhizn'*, 197. s.
25 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 44. s.
26 Kuzminskaya, *Moya zhizn'*, 196. s.
27 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 35. s.
28 N. Nikitina, *Povsednevnaya zhizn L'va Tolstogo v Yasnoi polyane*, Moskova, 2007, 94. s.
29 *Povarennaya kniga S. A. Tolstoi*, Tula, 1991.
30 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 35. s.
31 JE 60, 448.
32 JE 48, 46.
33 JE 48, 47.
34 Tolstaya, *Dnevniki*, c.1, 44. s.
35 *Autobiography of Countess Sophie Tolstoi*, 86.
36 Öykü lakabı Polikuşka olan, sözünden dönmüş bir alkolikten bahseder. Hanımefendisi kendisine bir görev vermiş, ona kendini kanıtlaması için bir şans daha tanımıştır. Kendi kusuru olmasa bile, bu görevi yerine getiremediği için ziyadesiyle küçük düşen adam sonunda intihar eder.
37 Georgy Lesskis, *Lev Tolstoi (1852-1869)*, Moskova, 2000, 310. s.
38 Lesskis, *Lev Tolstoi*, 344. s. (Gnedich'in 1829 çevirisi).
39 Gusev 2, 584. s.
40 JE 61, 23-24.
41 Gusev 2, 594. s.
42 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 36. s.
43 JE 60, 455.
44 N. N. Gusev, *Letopis' zhizni i tvorchestva L. N. Tolstogo, 1828-1890*, Moskova, 1958 [*Letopis'* 1], 287. s.
45 JE 60, 451.
46 S. Stakhovich, 'Kak pisalsya "Kholstomer"', *L. N. Tolstoi*, c.1, Moskova, 1938, 332-336.
47 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 36. s.
48 Gusev 2, 603. s.
49 Kuzminskaya, *Moya zhizn'*, 201. s.
50 JE 61, 15.

51 Nikitina, *Povsednevnaya zhizn L'va Tolstogo*, 92, 95. s.'lar.
52 *Letopis'* 1, 285. s.
53 Tolstaya, *Dnevniki*, c.1, 54. s.
54 I. I. Mints ve S. A. Tolstaya-Esenina, ed.,ler, *Yasnaya Polyana: stat'i, dokumenty*, Moskova, 1942, 105. s.
55 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 39. s.
56 Nikitina, *Povsednevnaya zhizn L'va Tolstogo*, 98-99. s.'lar.
57 S. A. Tolstaya, 'Moya zhizn", *Oktyabr'*, 9 (1998), 148. s.
58 "Swarm Life" (Kovan Yaşamı) adındaki basılmamış makalesini ve *Savaş ve Barış*'ın Biyolojisi'ni okumama izin verdiği, Rusça arı yetiştirme terminolojisinde bana yardım ettiği için Thomas Newlin'e minnettarım.
59 Kuzminskaya, *Moya zhizn'*, 162. s.
60 Kuzminskaya, *Moya zhizn'*, 217-218. s.'lar.
61 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 41. s.
62 JE 48, 59.
63 JE 48, 58.
64 Daha fazla ayrıntı için Kathryn B. Feuer'in *Tolstoy and the Genesis of 'War and Peace'* eserine bakın; ed.'ler. Robin Feuer Miller ve Donna Tussing Orwin, Ithaca, 1996.
65 JE 61, 23-24. s.'lar
66 JE 48, 63; Gusev 2, 641. s.
67 N. Gusev, 'Gde iskat' kanonicheskii tekst "Voiny i mira"', *Tolstoi i o Tolstom: Novye materialy* isimli eserde, ed. N. Gusev, c. 1, Moskova, 1926, 132-135. s.'lar
68 I. N. Sukikh, *Voina iz-za 'Voiny i mira': Roman L. N. Tolstogo 'Voina i mir' v russkoi kritike i literaturovedenii*, St. Petersburg, 2002, 34. s.
69 Vladimir Zhdanov, *Lyubov' v zhizni Tolstogo* (1928), Moskova, 2005, 106. s.
70 M. A. Tsyavlovsky, 'Kak pisalsya i pechatalsya roman "Voina i mir"', *Tolstoi i o Tolstom: Novye materialy* isimli eserde. ed. N. Gusev, c.3, Moskova, 1927, 142. s.
71 *Letopis'* 1, 295; Tolstaya, 'Moya zhizn", *Oktyabr'*, 157. s.
72 Tsyavlovsky, 'Kak pisalsya i pechatalsya roman "Voina i mir"', 131. s.
73 Gusev 2, 633. s.
74 *Letopis'* 1, 303. s.
75 Tsyavlovsky, 'Kak pisalsya i pechatalsya roman "Voina i mir"', 151. s.
76 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Oktyabr'*, 139. s.
77 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Oktyabr'*, 149. s.

78 Tsyavlovsky, 'Kak pisalsya i pechatalsya roman "Voina i mir"', 135-138. s.'lar
79 Tsyavlovsky, 'Kak pisalsya i pechatalsya roman "Voina i mir"', 149. s.
80 Alexander Fodor, *Tolstoy and the Russians: Reflections on a Relationship*, Ann Arbor, 1984, 105. s.
81 JE 61, 139; *Letopis'* 1 320. s.
82 L. N. Tolstoi, *Voina i mir*, Moskova, 2000.
83 E. Zaidenshnur, 'Poiski nachala romana "Voina i mir: Pyatnadtsat" nabroskov (1863-1864)', *Literaturnoe nasledstvo*, 69 (1961), c.1, 291-324 s.'lar. ve *Polnoe sobranie sochinenii*, ed. V. G. Chertkov, 90 cilt, Moskova, 1928-1958, c.,ler: 13-16.
84 Bkz. Elena Klepikova, 'Novaya staraya "Voina i mir"', *Russkii bazar*, 27 Mart 2003.
85 *War and Peace: Original Version*, çev. Andrew Bromfield, Londra, 2007.
86 A. V. Gulin, *Lev Tolstoi i puti russkoi istorii*, Moskova, 2004, 219. s.
87 Lesskis, *Lev Tolstoi*, 391. s.
88 Tsyavlovsky, 'Kak pisalsya i pechatalsya roman "Voina i mir"', 154. s.
89 JE 61, 174; Tsyavlovsky, 'Kak pisalsya i pechatalsya roman "Voina i mir"', 156. s.
90 Ya da eski Rus takvimine göre 26 Ağustos.
91 *Savaş ve Barış*, çev. Leyla Soykut C 2, 10.kitap 258. s.
92 1812'de aslında neler olduğuna dair güvenilir bir anlatı için bkz.: Dominic Lieven, *Russia Against Napoleon: The Battle for Europe, 1807 to 1814*, Londra, 2009.
93 JE 61, 180; Tsyavlovsky, 'Kak pisalsya i pechatalsya roman "Voina i mir"', 158. s.
94 Tsyavlovsky, 'Kak pisalsya i pechatalsya roman "Voina i mir"', 160. s.
95 Tsyavlovsky, 'Kak pisalsya i pechatalsya roman "Voina i mir"', 164. s.
96 *Letopis'* 1, 346. s.
97 Tolstoy'un önsözü *Russkii arkhiv* 1868 Mart sayısında yayımlandı ve *Polnoe sobranie sochinenii*'de yeniden basıldı; ed. Çertkov. 16. cilt.
98 *Autobiography of Countess Sophie Tolstoi*, 35. s.
99 Gusev 2, 665. s.
100 *Letopis'* 1, 320. s.
101 *Letopis'* 1, 315. s.
102 *Letopis'* 1, 320.
103 Schuyler'ın biyografisi için bkz. Peter Bridges, 'Eugene Schuyler, The Only Diplomatist', *Diplomacy and Statecraft*, 16 (2005), 13-22. s.'lar.

104 E. Schuyler, 'Count Leo Tolstoy Twenty Years Ago', *Scribner's Magazine*, Mayıs ve Haziran 1899, Schuyler'ın Selected Essays'inde yeniden basılmıştır.
105 Schuyler'ın *Kazaklar* çevirisi 1878 yılında Londra'da Sampson, Low tarafından basıldı.
106 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Oktyabr'*, 156. s.
107 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Oktyabr'*, 155. s.
108 *Letopis'* 1, 337. s.
109 Bkz. I. N. Sukhikh, ed., *Voina iz-za 'Voiny i mira': Roman L. N. Tolstogo 'Voina i mir' v russkoi kritike i literaturovedenii*, St. Petersburg, 2002.
110 *Letopis'* 1, 346. s.
111 A. F. Rogalev, "Une russe" - pervyi perevodchik romana L. N. Tolstogo "Voina i mir" na frantsuzskii yazyk', *Vestnik VGU*, 2003, 4-9. Paskeviç'in çevirisi daha sonra İngilizce, Macarca, Hollandaca, Lehçe ve Türkçe çeviriler için kullanıldı.
112 Sukhikh, *Voina iz-za 'Voiny i mira'*, 353-354. s.'lar.

8. Öğrenci, Öğretmen, Baba

1 JE 48, 129.
2 N. N. Gusev, *Letopis' zhizni i tvorchestva L. N. Tolstogo, 1828-1890*, Moskova, 1958 [*Letopis'* 1], 362. s.
3 JE 61, 225, 228, 231; *Letopis'* 1, 368. s.
4 *Letopis'* 1, 373. s.
5 JE 61, 237. Urusov Kırım Savaşı bitiminde satranççı kariyerine (1866 yılında dünya beşincisiydi) devam edebilmek için ordudan general rütbesiyle emekli oldu. Ana ilgi alanları hep beyinsel oldu, o yüzden Tolstoy ona tarif etmiş olsaydı bile, mutluluk duygusuyla özdeşim kuramamış olabilir. 1870'lerin sonunda satranç yarışmalarına katılmaktan vazgeçtiğinde, epey çok olan satranç kitaplarını Tolstoy'un oğlu İlya'ya verdi. Tolstoy'un kiliseyi reddetmesinin ardından, ondan gelen mektupların çoğunu yaktı. Lev, Mariya ve Pyotr Tolstoy'un vaftiz babasıydı.
6 *Letopis'* 1, 374, 382-383. s.'lar.
7 JE 61, 220.
8 *Letopis'* 1, 370. s.
9 A. A. Donskov, *L. N. Tolstoi i S. A. Tolstaya: Perepiska s N. N. Strakovym*, Ottawa, 2000, 2. s.

10 *Letopis'* 1, 369. s.
11 JE 61, 242.
12 JE 61, 240.
13 JE 61, 228.
14 JE 61, 252.
15 JE 61, 253.
16 T. A. Kuzminskaya, *Moya zhizn' doma i v Yasnoi Poliane*, ed. T. N. Volkova, Tula, 1973, 404. s.
17 Bu bilginin geldiği kaynak, Walter Kerr *The Shabunin Affair: An Episode in the Life of Leo Tolstoy*, Ithaca, 1982.
18 S. A. Tolstaya, *Dnevniki v dvukh tomakh*, ed. V. E. Vatsuro ve diğ., 2 cilt, Moskova, 1978, c.1, 80. s.
19 Kerr, *The Shabunin Affair*, 182; JE 37, 75.
20 Vladimir Zhdanov, *Lyubov' v zhizni Tolstogo* (1928), Moskova, 2005, 118; JE 61, 167.
21 JE 61, 221.
22 *Letopis'* 1, 363. s.
23 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 84; 1884 günlük başlığı, alıntılayan Zhdanov, *Lyubov' v zhizni Tolstogo*, 128. s.
24 'O brake i prizvanii zhenshchiny', JE 7, 134.
25 Sadece ilk üç cildin eksik çevirisi 1870'te basıldı.
26 Tolstaya, *Dnevniki*, c.1, 497.
27 N. A. Kalinina ve diğ., *Perepiska L. N. Tolstogo s sestroi i brat'yami*, Moskova, 1990, 358-359. 1877 Nisan'ında Sergey kardeşinin üzerine düşeni yapmadığından, *Anna Karenina*'nın bölümlerini içeren Russsian Messenger'ı göndermediğinden şikâyet ediyordu, bu yüzden de *Messenger of Europe* için 25 ruble ödediği için halinden memnun değildi.
28 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 497. s.
29 JE 21, 409-410.
30 JE 61, 233.
31 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 83. s.
32 N. N. Gusev, *Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1870 po 1881 god* [Gusev 3], Moskova, 1963, 54. s.
33 S. A. Tolstaya, 'Moya zhizn", *Prometei*, 12 (1980), 159. s.
34 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Prometei*, 153. Sonya Auber'in *La Muette de Portici*, Donizetti'nin *Lucia* ve Bellini'nin *La somnambula*'ndan bahsediyor ve Tolstoy'un gözde operası olarak da *Don Giovanni*'yi sayıyor.
35 Gusev 3, 54. s.

36 *Letopis'* 1, 365. s.
37 Zhdanov, *Lyubov' v zhizni Tolstogo*, 140. s.
38 JE 48, 167.
39 Eugene Schuyler, *Selected Essays*, New York, 1901, 274-275. s.'lar.
40 *The Autobiography of Countess Sophie Tolstoi*, önsöz ve notlar Vasilii Spiridonov, çev. S. S. Koteliansky ve Leonard Woolf, Richmond, 1922, 46. s.
41 JE 21, 410.
42 *Letopis'* 1, 377-378. s.'lar.
43 *Letopis'* 1, 379. s.
44 *Letopis'* 1, 380. s.
45 JE 61, 381.
46 S. A. Tolstaya, *Pis'ma k L. N. Tolstomu, 1862-1910*, Moskova, 1936, 96. s.
47 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 498. s.
48 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 499. s.
49 A. Grodetskaya, *Otvety predaniya: zhitiya svyatikh v dukhovnom poiske L'va Tolstogo*, St. Petersburg, 2000, 5. s.
50 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 499. s.
51 Grodetskaya, *Otvety predaniya*, 4. s.
52 Tolstaya, *Dnevniki*, c.1, 499.
53 Bkz. Grodetskaya, Otvety predaniya.
54 Editörlüğünü A.F. Yakubovich'in yaptığı *Drevnye russkie stikhotvoreniya*'da ilk defa basılan (St. Petersburg, 1804) Kirşa Danilov'un derlemesi Tolstoy'un *Alfabe* kitabında kullanıldı.
55 *Pesni, sobrannye P. N. Rybnikovym*, 4 cilt, St. Petersburg, 1861-1867.
56 JE 61, 269; Gusev 3 ve 46. s.
57 Pavel Golokhvastov, *Alesha Popovich, predstavlenie v 5 deistviykah, sochinennoe po starym russkim bylinam*, Moskova, 1869; *Zakony stikha russkogo i nashego literaturnogo*, St. Petersburg, 1883.
58 *Russkie narodnye skazki*, 8 c., St. Petersburg, 1855-1863.
59 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Prometei*, 164.s.
60 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 496. s.
61 *Letopis'* 1, 389; Gusev 3, 46. s.
62 *Letopis'* 1, 386; Gusev 3, 46 (48, 92-93, 130-162). s.'lar.
63 JE 7, 395.
64 *Aesop's Fables*, Çev. Laura Gibbs, Oxford, 2002. Fablın orijinal Yunancası şöyle: *Λέων καὶ βάτραχος'. Λέων ἀκούσας βατράχου κεκραγότος ἐπεστράφη πρὸς τὴν φωνήν, οἰόμενος μέγα τι ζῷον εἶναι. Προσμείνας δὲ μικρὸν χρόνον, ὡς ἐθεάσατο αὐτὸν ἀπὸ τῆς λίμνης ἐξελθόντα,*

προσελθὼν καταπάτησεν εἰπών· 'Εἶτα τηλικοῦτος ὢν τηλικαῦτα βοᾷς;' Πρὸς ἄνδρα γλωσσαλγίαν οὐδὲν πλέον τοῦ λαλεῖν δυνάμενον ὁ λόγος εὔκαιρος.

65 JE 21, 628.
66 JE 22, 77.
67 JE, 22, 89-90.
68 JE 61, 277-278.
69 28 Kasım 1871 tar. mek., alıntılandığı yer Gusev 3, 40.s.
70 JE 61, 269.
71 Strahov'a gönd. 1871 Aralık tar. mek.,ta:"Kendi kendine bir anıt dikmiş olduğundan" emin olduğunu yazar: JE 61, 349.
72 E. G. Babaev, 'Bol'shaya azbuka ili oshchushchenie shchast'ya', *Knizhnye sokrovishcha knigi. Iz fondov Gosudarstvennoi biblioteki im. V. I. Lenina*, Moskova, 1989, 94-109. s.'lar.
73 JE 61, 283.
74 T. L. Sukhotina-Tolstaya, *Vospominaniya*, Moskova, 1976, 100-102.s.'lar.
75 Gusev 3, 41. s.
76 Gusev 3, 42. s.
77 Bkz. Elliott Mossman, 'Tolstoi and Peasant Learning in the Era of the Great Reforms', *School and Society in Tsarist and Soviet Russia*, ed. Ben Eklof, Basingstoke, 1993, 36-69. s.'lar.
78 *Letopis'* 1, 390. s.
79 Gusev 3, 48. s.
80 JE, 22, 576.
81 Gusev 3, 57. s.'lar.
82 JE 22, 578.
83 JE 62, 42.
84 *Letopis'* 1, 413. s.
85 *Letopis'* 1, 425. s.
86 JE 17, 100.
87 Daniel Murphy, *Tolstoy and Education*, Blackrock, 1992, 69. s.
88 JE 21, 583.
89 Gusev 3, 205.s.
90 Gusev 3, 207. s.
91 Gusev 3, 208. s.
92 Gusev 3, 209. s.
93 JE 61, 333-334.
94 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Prometei*, 158. s.

95 S. L. Tolstoi, *Ocherki bylogo*, Moskova, 1949; T. L. Sukhotina-Tolstaya, *Vospominaniya*, Moskova, 1976; I. L. Tolstoi, *Moi vospominaniya*, Moskova, 1914.
96 S. A. Tolstaya, *Pis'ma k L. N. Tolstomu, 1862-1910*, Moskova, 1936, 70. s.
97 Tolstaya, *Pis'ma*, 69. s.
98 *Letopis'* 1, 384. s.
99 Zhdanov, *Lyubov' v zhizni Tolstogo*, 144-146; Tolstaya, 'Moya zhizn", *Prometei*, 165. s.
100 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Prometei*, 161. s.
101 Bu Dmitriy'e verilen uşaktı, Tolstoy'a geçti ve 1851'de onunla birlikte Kafkasya'ya gitti.
102 JE 83, 179.
103 Andreas Kappeler, *The Russian Empire: A Multiethnic History*, çev. Alfred Clayton, Londra, 2001, 39-41. s.'lar.
104 JE 83, 190-192.
105 Tolstoy'un Amerikalı ziyaretçisi Eugene Schuyler, 1868 baharında, yaşlı amcası Vladimir'i görmek için Kazan'da mola verdikten sonra Samara'dan Orenburg'a giderken Buzuluk'tan geçmişti. Daha sonra bu canlı izlenimlerini *Hours at Home: A Popular Monthly Journal of Instruction and Recreation*, c. 4 (1869), sayı 4, 319-330. s.'larında "On the Steppe" ismiyle bastırmıştı.
106 JE 83, 210.
107 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Prometei*, 165. s.
108 JE 62, 47.
109 JE 62, 37.
110 JE 62, 38-39.

9. Romancı

1. S. L. Tolstoi, 'Ob otrazhenii zhizni v "Anne Kareninoi": Iz vospominanii', *Literaturnoenasledstvo*, 37/38, c. 2 (Moskova, 1939), 567. s.
2 N. N. Gusev, *Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1870 po 1881 god* [Gusev 3], Moskova, 1963, 124. s.
3 Bkz. Nicholas V. Riasanovsky, *The Image of Peter the Great in Russian History and Thought*, Oxford, 1985, 200. s.
4 S. Solov'ev, *Petrovskie chteniya*, St. Petersburg, 1872.
5 Gusev 3, 17. s.

6 JE 61, 342-343, örneğin.
7 Musorgsky'den Stasov'a gönd. 1872 Haz. tar. mek., *M. P. Musorgskii: pis'ma*, Moskova, 1984, 100. s.
8 Gusev 3, 131. s.
9 JE 61, 349.
10 Gusev 3, 118. s.
11 E. Schuyler, *Peter the Great: Emperor of Russia*, 2 c., New York, 1884.
12 Bkz. Peter Bridges, 'Eugene Schuyler: The Only Diplomatist', *Diplomacy and Statecraft*, 16 (2005), 13-22. s.'lar.
13 N. N. Gusev, *Letopis' zhizni i tvorchestva L. N. Tolstogo, 1828-1890*, Moskova, 1958 [*Letopis* 1], 404. s.
14 Bkz. Barbara Alpern Engel, 'Women, the Family and Public Life', *The Cambridge History of Russia*, 2 cilt: *Imperial Russia, 1689-1917*, ed. Dominic Lieven, Cambridge, 2006, 306-325. s.'lar.
15 S. A. Tolstaya, *Dnevniki v dvukh tomakh*, ed. V. E. Vatsuro ve diğ. 2 c, Moskova, 1978, c1, 508.s.
16 Gusev 3, 134-135.s.'lar.
17 Alexandre Dumas, *L'Homme-femme*, Paris, 1872.
18 Roderick Phillips, *Putting Asunder: A History of Divorce in Western Society*, Cambridge, 1988, 422.s.
19 JE 62, 11.
20 Bkz. Priscilla Meyer, *How the Russians Read the French: Lermontov, Dostoevsky, Tolstoy*, Madison, 2008, 152-248.s.'lar.
21 JE 59, 64.
22 JE 34, 368.
23 JE 62, 16.
24 *Letopis'* 1, 403. s.
25 V. A. Zhdanov, 'K istorii sozdaniya "Anna Karenina": dva rannikh nabroska romana', *Literaturnoe nasledstvo*, 69 (1961), c1, 404. s.
26 Zhdanov, 'K istorii sozdaniya "Anna Karenina"', 423. s.
27 V. A. Zhdanov ve E. E. Zaidenshnur, 'Tekstologicheskie poyasneniya' alıntılandığı yer: L. N. Tolstoi, *Anna Karenina*, Literaturnye Pamyatniki, ed. Zhdanov ve Zaidenshnur, Moskova 1970, 687. s.da.
28 Gusev 3, 280. s.
29 Zhdanov ve Zaidenshnur, 'Tekstologicheskie poyasneniya', 810. s.
30 JE 62, 25.
31 JE 62, 15.
32 JE 62, 27.

33 *Letopis'* 1, 408. s.
34 JE 17, 704.
35 JE 61, 315-316.
36 JE 17, 702-708.
37 JE 62, 29.
38 Oleg neverov, *Great Private Collections of Imperial Russia*, Londra, 2004, 165-166.s.'lar. Irina nenarkomova, *Pavel Tret'yakov i ego galereya*, Moskova, 1998.
39 David Jackson, *The Wanderers and Critical Realism in Nineteenth-Century Russian Painting*, Manchester, 2006, 26. s.
40 Gusev 3, 150-151. s.'lar.
41 Bkz. Irina Paperno, *Suicide as a Cultural Institution in Dostoevsky's Russia*, Ithaca, 1997.
42 JE 62, 50.
43 Paperno, *Suicide as a Cultural Institution.*
44 *Letopis'* 1, 413. s.
45 JE 62, 56.
46 JE 62, 69.
47 JE 62, 55.
48 JE 62, 72.
49 JE 62, 56.
50 Vladimir Zhdanov, *Lyubov' v zhizni Tolstogo* (1928), Moskova, 2005, 161-162. s.'lar.
51 JE 62, 40.
52 Gusev 3, 154-155. s.'lar
53 Gusev 3, 296. s.
54 *Letopis'* 1, 418. s.
55 JE 62, 95.
56 JE 62, 78.
57 JE 62, 81.
58 JE 62, 89.
59 JE 62, 92.
60 JE 34, 367-368.
61 JE 62, 95.
62 JE 62, 103.
63 JE 62, 100.
64 JE 62, 107.

65 JE 62, 117. Ayrıca bkz. Boris Eikhenbaum, *Lev Tolstoi: semidesyatye gody*, Leningrad, 1974.
66 JE 62, 112.
67 *Letopis'* 1, 435. s.
68 JE 62, 130.
69 JE 62, 185.
70 Zhdanov, *Lyubov' v zhizni Tolstogo*, 164-165. s.'lar.
71 Dergide 1 ile 14. bölümler; en son halinde ise 1 ile 23. bölümler.
72 *Letopis'* 1, 434. s.
73 Tolstoy, *Anna Karenina*, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, s.105; İş Kültür Yayınları
74 Zhdanov ve Zaidenshnur, 'Tekstologicheskie poyasneniya', 840. s.
75 Kitabın son halinde, bölüm ikiye ayrılır, 2. Kısım 10. bölüm noktalardan oluşan iki satırla biter.
76 JE 62, 139.
77 JE 62, 149.
78 Zhdanov, *Lyubov' v zhizni Tolstogo*, 166-167. s.'lar.
79 S. A. Tolstaya, *Pis'ma k L. N. Tolstomu, 1862-1910*, Moskova, 1936, 135. s.
80 S. L. Tolstoi, *Ocherki bylogo*, Moskova, 1949, 43. s.
81 Kazanan kişinin 1 saat 39 dakika diye övündüğünü iddia eden Gusev'e göre on tur, ama bu pek olası değil. Bkz. Gusev 3, 212. s.
82 I. L. Tolstoi, *Moi vospominaniya*, Moskova, 1914, 86-88. s.'lar.
83 JE 62, 199.
84 Tolstaya, *Dnevniki*, c.1, 88-89. s.'lar.
85 *Letopis'* 1, 448. s.
86 JE 62, 216.
87 JE 62, 216.
88 JE 62, 226-228.
89 JE 62, 218.
90 JE 62, 248.
91 N. A. Kalinina ve dig., *Perepiska L. N. Tolstogo s sestroi i brat'yami*, Moskova, 1990, 349. s.
92 Zhdanov, *Lyubov' v zhizni Tolstogo*, 168-169.
93 JE 62, 256-257.
94 Beşinci Kısım, 20. Bölüm (dergide 19. bölüm).
95 JE 62, 248.
96 Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 352-353. s.'lar.

97 Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 272 s.

98 Yazarın torunu Sergey Mihailoviç'in, (S. M. Tolstoi, *Tolstoï et les Tolstoï: Essais de l'histoire de la famille*, Paris, 1980; *Tolstoi i Tolstye: Ocherki iz istorii roda*, Moskova, 1990) Tolstoy ailesi hakkında yazdığı kitabın 1980 tarihli genişletilmiş Rusça versiyonunda, Tolstoy'un kardeşleri arasında yalnızca Maşa'ya ayrı bir bölüm açılmamıştır, bununla birlikte o, Maşa'nın biyografisini Rusça olarak başka eserde yayımladı (S. M. Tolstoi, 'Edinstvennaya sestra', *Prometei*, 12 (1980), 269-287).

99 Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 272. s.

100 Tolstoi, 'Edinstvennaya sestra', 274-275. s.'lar.

101 G. L. Freeze, 'Bringing Order to the Russian Family: Marriage and Divorce in Imperial Russia, 1760-1860', *Journal of Modern History*, 62, 4 (1990), 709-746. s.'lar.

102 Michelle Lamarche Marrese, 'Gender and the Legal Order in Imperial Russia', *The Cambridge History of Russia*, c. 2: *Imperial Russia, 1689-1917*, ed. Dominic Lieven, Cambridge, 2006, 326-343. s.'lar.

103 William G. Wagner, *Marriage, Property and Law in Late Imperial Russia*, Oxford, 1994, 70. s.

104 Elena Belyakova, *Tserkovnyi sud i problemy tserkovnoi zhizni*, Moskova, 2004

105 Belyakova, *Tserkovnyi sud*, 215. s.

106 Barbara Alpern Engel, 'In the name of the Tsar: Competing Legalities and Marital Conflict in Late Imperial Russia', *Journal of Modern History*, 77, 1 (2005), 70-95. s.'lar.

107 V. Shklovskii, *Lev Tolstoi*, Moskova, 1967, 388; A. Bers, 'Otryvki vospominanii o L. N. Tolstom', *Tolstoi i o Tolstom: Novye materialy*, ed. V. G. Chertkov ve N. N. Gusev, c. 2, Moskova, 1926, 131. s.

108 S. L. Tolstoi, 'Ob otrazhenie zhizni v "Anne Kareninoi": iz vospominanii', *Literaturnoe nasledstvo*, 37/38, Moskova, 1939, c. 2, 568; N. M. Chernov, 'Novosil'skie druz'ya Turgeneva', www.turgenev.org.ru/e-book/chernov/novosil-drug.htm

109 Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 353. s.

110 T. A. Kuzminskaya, *Moya zhizn' doma i v Yasnoi Poliane*, ed. T. N. Volkova, Tula, 1973, 354. s.

111 Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 292. s.

112 JE 62, 332.

113 Tolstaya, *Pis'ma k L. N. Tolstomu, 1862-1910*, 11. s.

114 Zhdanov, *Lyubov' v zhizni Tolstogo*, 180-181. s.'lar.

115 JE 62, 302.
116 A. D. Obolensky, 'Dve vstrechi s L. N. Tolstym', *Tolstoi. Pamyatniki tvorchestva i zhizni*, c. 3, Moskova, 1923, 34. s.
117 Edwina Cruise (*'Anna Karenina'daki İngiliz Romanın İzinde*: Anna'nın okuduğu romanın yazarı kimdi?', *Anniversary Essays on Tolstoy*, ed. Donna Tussing Orwin, Cambridge, 2010, 159-182), ayrıca bir başka aday olarak Mrs Henry Wood'un yazdığı romanları ileri sürer.
118 Obolensky, 'Dve vstrechi', 27. s.
119 Gusev 3, 255. s.
120 JE 62, 326.
121 Anna Aksakova (Tyutcheva), *Pri dvore dvukh imperatorov*, Moskova, 2008, günlük madde başlığı 28 Ekim 1876.
122 JE 62, 288.
123 Bkz. David MacKenzie, *The Serbs and Russian Pan-Slavism, 1875-1878*, Ithaca, 1967.
124 Obolensky, 'Dve vstrechi', 29-37. s.'lar
125 *Russkii vestnik*, 5 (1877), 472. s.
126 JE 53, 331.
127 *Letopis'* 1, 475. s.
128 Joseph Frank, *Dostoevsky: The Mantle of the Prophet, 1871-1881*, Princeton, 2002, 332.

10. Hacı, Nihilist, Mujik

1 JE 62, 347.
2 JE 83, 445 (28 Ekim 1884 tar. mek.)
3 N. N. Gusev, *Letopis' zhizni i tvorchestva L. N. Tolstogo, 1828-1890*, Moskova, 1958 [*Letopis'* 1], 661. s.
4 JE 62, 311.
5 S. A. Tolstaya, *Dnevniki v dvukh tomakh*, ed. V. E. Vatsuro ve diğ., 2 c. Moskova, 1978, c. 1, 503. s.
6 *Letopis'* 1, 472. s.
7 JE 62, 419.
8 S. A. Tolstaya, 'Iz zapisok Grafini Sofii Andreevny Tolstoi pod zaglaviem "Moya Zhizn'", *Tolstovskii ezhegodnik*, St. Petersburg, 1913, 3. s.

9 Chris Chulos, 'Russian Piety and Culture from Peter the Great to 1917', *Cambridge History of Christianity*, c. 5: *Eastern Christianity*, ed. Michael Angold, Cambridge, 2006, 338. s.

10 Bkz. Robert L. Nichols, 'The Orthodox Elders (Staretsy) of Imperial Russia', *Modern Greek Studies Yearbook*, 1 (1985), 1-30. s.'lar.

11 Bkz. Sergii Chetverikov, *Optina Pustyn'*, Paris, 1926; Leonard J. Stanton, *The Optina Pustyn Monastery in the Russian Literary Imagination: Iconic Vision in Works by Dostoevsky, Gogol, Tolstoy, and others*, New York, 1995.

12 P. Matveev, 'L.N. Tolstoi i N. N. Strakhov v Optinoi Pustyni', *Istoricheskii vestnik*, 2 (1907), 151-157.s.'lar.

13 www.optina.ru/starets/amvrosiy_life_full/

14 JE 62, 335; N. N. Gusev, *Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1870 po 1881 god* [Gusev 3], Moskova, 1963, 442. s.

15 Matveev, 'L. N. Tolstoi i N. N. Strakhov v Optinoi Pustyni', 153-154. s.'lar.

16 Gusev 3, 441. s.

17 Gusev 3, 442. s.

18 JE 62, 334.

19 Gusev 3, 436. s.

20 JE 62, 353.

21 Matveev, 'L. N. Tolstoi i N. N. Strakhov v Optinoi Pustyni', 155. s.

22 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 505. s.

23 S. L. Tolstoi, *Ocherki bylogo*, Moskova, 1949, 59.

24 *Letopis'* 1, 481.

25 V. I. Alekseev, 'Vospominaniya', *L. N. Tolstoi: K 120-letiyu so dnya rozhdeniya (1828-1948)*, 2 c., ed. N. N. Gusev, Moskova 1948, c. 2, 232-330. s.'lar

26 JE 62, 422, 509.

27 S. L. Tolstoi, *Ocherki bylogo*, 57. s.

28 Mark Aldanov, 'A Russian Commune in Kansas', *Russian Review*, 1 (1944), 30-44. s.'lar.

29 N. Nikitina, *Povsednevnaya zhizn L'va Tolstogo v Yasnoi polyane*, Moskova, 2007, 286. s.

30 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 191, 239, 384. s.'lar.

31 M. Zabylin, *Russkii narod: obychai, predaniya, obryady i sueveriya*, Moskova, 2003, 74; O. G. Baranova ve diğ., *Russkii prazdnik. Prazdniki i obryady narodnogo zemledel'cheskogo kalendarya: illyustrirovannaya entsiklopediya*, St. Petersburg, 2002, 570-578; Andrei Sinyavsky, *Ivan the*

Fool: Russian Folk Belief, A Cultural History, çev. Joanne Turnbull ve Nikolai Formozov, Moskova, 2007, 245-247. s.'lar.

32 Alekseev, 'Vospominaniya', 250. s.

33 T. L. Sukhotina-Tolstaya, *Vospominaniya*, Moskova, 1976, 437. s.

34 Edward Spencer Beesly, *The Life and Death of William Frey*, Londra, 1888, 3. s.

35 Gusev 3, 504. s.

36 S. A. Tolstaya, *Pis'ma k L. N. Tolstomu, 1862-1910*, Moskova 1936, 146. s.

37 Alekseev, 'Vospominaniya', 250-263. Ayrıca bkz., 85, 80. s.'lar.

38 Tolstaya, *Pis'ma k L. N. Tolstomu*, 150. s.

39 Gusev 3, 476. s.

40 Gusev 3, 476-467. s.'lar.

41 *Letopis'* 1, 491. s.

42 Gusev 3, 476. s.

43 JE 83, 249.

44 S. M. Tolstoi, 'Edinstvennaya sestra', *Prometei*, 12 (1980), 273. s.

45 *Letopis'* 1, 493, 497. s.'lar.

46 *Letopis'* 1, 492, 495. s.'lar.

47 20. yüzyılın başında Eski İnananlar ve mezhepçilerin 20-35 milyon kadar olduğu tahmin ediliyor, 1917 yılında nüfusun üçte birine varan bir kesiminin tarikatçı olduğu sanılıyordu. Bkz. A. Etkind, *Khlyst: sekty, literatura i revolyutsiya*, Moskova, 1998, 34. s.

48 Robin Milner-Gulland, *The Russians*, Oxford, 1997, 123. s.

49 N. Berdyaev, 'Dukhovnoe khristianstvo i sektantstvo v Rossii', *Russkaya mysl'*, 11 (1916).

50 Hlıstlar aynı zamanda "kırbaçlayanlar" anlamına gelir ama kural olarak kırbaçlama uygulaması yapmadılar.

51 Malcolm V. Jones, 'A note on Mr. J. G. Blissmer and the Society for the Encouragement of Spiritual and Ethical Reading', *Slavonic and East European Review*, 130 (Ocak 1975), 93. s.

52 Bkz. E. Heier, *Religious Schism in the Russian Aristocracy 1860-1900: Radstockism and Pashkovism*, The Hague, 1970.

53 N. A. Kalinina ve diğ., *Perepiska L. N. Tolstogo s sestroi i brat'yami*, Moskova, 1990, 266-268, 284. s.'lar.

54 S. A. Behrs, *Recollections of Count Leo Tolstoy*, çev. Charles Edward Turner, Londra, 1893, 95. s.

55 Donald Mackenzie Wallace, *Russia*, Londra, 1877, 294. s.

56 Mackenzie Wallace, *Russia*, 331. s.

57 Gusev 3, 509. s.
58 Sukhotina-Tolstaya, *Vospominaniya*, 245. s.
59 Gusev 3, 512-514. s.'lar.
60 Gusev 3, 533, 536. s.'lar.
61 *Letopis'* 1, 488. s.
62 Jules Montels, 'L'État d'âme de Tolstoï en 1878-1880', *Les Temps Nouveaux*, 10 Aralık 1910, 5-6. s.'lar.
63 Gusev 3, 538. s.
64 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 100. s.
65 JE 62, 477.
66 Gusev 3, 564. s.
67 Gusev 3, 566. s.
68 JE 62, 487.
69 Gusev 3, 567. s.
70 Gusev 3, 570. s.
71 Bkz. Christine Worobec, 'The Unintended Consequences of a Surge in Orthodox Pilgrimages in Late Imperial Russia', *Russian History*, 36 (2009), 62-76. s.'lar.
72 Gusev 3, 584. s.
73 Gusev 3, 585. s.
74 2. Petrus, 2: 22: "[Yanlış Öğretmenler] hakkındaki atasözleri doğrudur: "Bir Köpek kendi kusmuğuna döner." Özdeyişler 26, 11 şöyledir: "Bir köpeğin kusmuğuna dönmesi gibi bir aptal da aptallığına döner."
75 Gusev 3, 603. s.
76 Gusev 3, 609. s.
77 Gusev 3, 610. s.
78 S. A. Tolstaya, "Moya zhizn", *Prometei*, 12 (1980), 168. s.
79 Gusev 3, 506. s.
80 Gusev 3, 644. s.
81 Gusev 3, 625. s.
82 JE 83, 270.
83 Count N. [Aynen yazıldığı gibi] Tolstoi, *Childhood and Youth*, çev. M. von Meysenbug, Londra, 1862.
84 Bkz. Will Ryan, 'W. R. S. Ralston and the Russian Folktale', Folklore, 120 (2009), 2, 123-132 s.'lar.
85 JE 62, 448.
86 W. R. S. Ralston, 'Count Leo Tolstoy's novels', The Nineteenth Century, 4 (1879), 651. s.

87 Konstantin Mochulsky, *Dostoevsky: His Life and Work*, çev. Michael A. Minihan, Princeton, 1967, 639. s.
88 Gusev 3, 639. s.
89 *Letopis'* 1, 531. s.
90 *Letopis'* 1, 526-527. s.'lar.
91 Gusev 3, 641. s.
92 Gusev 3, 653. s.
93 Gusev 3, 637. s.
94 95. Gusev 3, 640. s.
95 95. Gusev 3, 612 s.
96 Editörlüğünü Geoffrey Hosking'in yaptığı *Church, Nation and State in Russia and Ukraine*, Londra, 1991 kitabında 148-166. s.'larda bkz. Pål Kolstø, 'Leo Tolstoy, a Church Critic Influenced by Orthodox Thought',
97 Gusev 3, 619-625. s.'lar.
98 JE 23, 541.
99 Gusev 3, 613. s.
100 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 507-508. s.'lar.
101 Gusev 3, 667. s.
102 *Novum Testamentum Graece. Textum ad fidem codicum, versionum, et patrum recensuit et lectionis varietatem adjecit D. Jo. Jac. Griesbach*, Jena, 1818; Edouard Reuss, *La Bible. Traduction nouvelle avec introduction et commentaires*, 17 c. Paris, 1764-1881.
103 Ernest J. Simmons, Tolstoy, Londra, 1973, 107.
104 Bkz. David Matual, *Tolstoy's Translation of the Gospels: A Critical Study*, Lewiston, 1992.
105 I. I. Ivakin, 'Vospominaniya o Tolstom', *Literaturnoe nasledtsvo*, 69 (1961), c. 2, 40. s.
106 Ivakin, 'Vospominaniya o Tolstom', 40. s.
107 JE 24, 25.
108 Gusev 3, 670. s.
109 Vladimir Zhdanov, *Lyubov' v zhizni Tolstogo* (1928), Moskova, 2005, 214. s.
110 Gusev 3, 18.
111 Ray Monk, *Wittgenstein: The Duty of Genius*, Oxford, 1990, 116. s.
112 Gusev 3, 28. s.
113 *Letopis'* 1, 537. s.
114 *L. N. Tolstoi v vospominaniyakh sovremennikov*, 2 c., Moskova, 1978, c. 1, 293-315 s.'lar; S. Tolstaya. 'Iz zapisok Grafini Sofii Andreevny

Tolstoi pod zaglaviem 'Moya zhizn'. 'Chetyre poseshcheniya gr. L'va Nikolaevicha Tolstogo monastyrya "Optina Pustyn"', *Tolstovskii ezhegodnik*, Moskova, 1913, 4-6.s.'lar.

115 JE 83, 300, 304-305.

116 Gusev 3, 67. s.

117 Gusev 3, 73. s.

118 Zhdanov, *Lyubov' v zhizni Tolstogo*, 217. s.

11. Tarikatçı, Anarşist, Deli Derviş

1 JE 63, 194.

2 JE 63, 25-181.

3 Matta, 25:31, 35-36.

4 'Dopolnitel'nye voprosy k lichnym kartam statisticheskoi perepisi predlagaemye Antoshei Chekhonte', *Budil'nik*, 5 (1882), 65. s., A. P. Chekhov, *Polnoe sobranie sochinenii i pisem v tridtsati tomakh*, ed. N. F. Bel'chikov ve diğ., Moskova, 1974-83, Sochineniya, c. 1, 116. s.

5 N. N. Gusev, *Materialy k biografii L. N. Tolstogo s 1881 po 1886 god*, Moskova, 1970 [Gusev 4], 124. s.

6 Gusev 4, 149. s.

7 S. A. Tolstaya, *Pis'ma k L. N. Tolstomu*, 1862-1910, Moskova, 1936, 179.

8 Gusev 4, 125. s.

9 N. A. Kalinina ve diğ., *Perepiska L. N. Tolstogo s sestroi i brat'yami*, Moskova, 1990, 377.

10 Gusev 4, 126.s.

11 Leonid Kavelin, *Istoricheskoe opisanie Korennoi Rozhdestvo-Bogoroditskoi Pustyni*, Moskova, 1876

12 David Jackson, *The Wanderers and Critical Realism in Nineteenth-Century Russian Painting*, Manchester, 2006, 44. s.

13 *The Autobiography of Countess Sophie Tolstoi*, önsöz ve notlar Vasilii Spiridonov, çev. S. S. Koteliansky ve Leonard Woolf, Richmond, 1922, 50. s.

14 'Shlissel'burgskaya krepost", 12 (1880), 'Znachenie sektantstva v russkoi narodnoi zhizni', 1 (1881), 'Raskol i ego issledovateli', 2 (1881), 'Alchuchshie i zhazhdushchie pravdy', 10, 12 (1881), 1 (1882).

15 Gusev 4, 155. s.

16 Gusev 4, 171. s.

17 Gusev 4, 159-160. s.'lar.

18 N. Nikitina, *Sof'ya Tolstaya*, Moskova, 2010, 126. s.

19 Gusev 4, 150. s.
20 Gusev 4, 165. s.
21 JE 83, 378.
22 JE 83, 384.
23 JE 83, 382.
24 Gusev 4, 172. s.
25 Gusev 4, 173. s.
26 N N. Gusev, *Letopis' zhizni L. N. Tolstogo, 1828-1890*, Moskova, 1958 [*Letopis'* 1], 559-560. s.'lar.
27 Örneğin *Letopis'* 1, 566. s.ya bkz.
28 Gusev 4, 207-208. s.'lar.
29 Gusev 4, 209. s.
30 Gusev 4, 217. s.
31 Gusev 4, 156. s.
32 Gusev 4, 217. s. Prens Leonid Urusov'un Tolstoy'un diğer arkadaşı Prens Sergey Urusov ile karıştırılmaması gerekir.
33 Gusev 4, 218. s.
34 Gusev 4, 217. s.
35 JE 63, 124.
36 Georgy Orekhanov, *V. G. Chertkov v zhizni L. N. Tolstogo*, Moskova, 2009, 17. s.
37 Orekhanov, *V. G. Chertkov v zhizni Tolstogo*, 25-27. s.'lar.
38 Alexander Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia: The Partnership of Leo Tolstoy and Vladimir Chertkov*, Lanham, Md, 1989, 44. s.
39 Orekhanov, *V. G. Chertkov v zhizni Tolstogo*, 26. Orekhanov, Çertkov'un bu dönemde "Tolstoy'un görüşlerine yakınlık duyan" "papaz John Kenworthy" ile buluştuğunu iddia eder, fakat Kenworthy (bkz. 12. bl.) 1879'da daha 16 yaşında olduğundan bu pek olası gözükmez.
40 Gusev 4, 224. s.
41 Orekhanov, *V. G. Chertkov v zhizni Tolstogo*, 25-26. s.'lar.
42 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 47. s.
43 Orekhanov, *V. G. Chertkov v zhizni Tolstogo*, 31. s.
44 S. A. Tolstaya'ya gönd. 29 Ocak 1884 tar. mek. *Letopis'* 1, 8, 570. s.
45 Peter Brang, *Ein Unbekanntes Russland: Kulturgeshichte vegetarischer Lebensweisen von den Anfängen biz zur Gegenwart*, Köln, 2002, 151-152. s.'lar.
46 Gusev 4, 249. s.
47 Gusev 4, 254. s.

48 Gusev 4, 256. s.
49 L. N. Tolstoy, *V chem moya vera*, JE 23, 304-465. s.'larda
50 N. Berdyaev, 'Vetkhii i novyi Zavet v religioznom soznanii L. Tolstogo', *O religii L'va Tolstogo*, Moskova, 1912, *Russkie mysliteli o L've Tolstom*'da yeniden basılmıştır, ed. V. I. Tolstoi, Tula, 2002, 366. s.
51 JE 63, 242. Ayrıca bkz.: Henry Gifford, *Tolstoy*, Oxford, 1982, 46. s.
52 M. Arnold, 'Count Leo Tolstoi', *Fortnightly Review*, 48 (1887), 783-799. s., *Tolstoi and Britain*,'de yeniden basılmıştır, ed. W. Gareth Jones, Oxford, 1995, 105-124. s.'lar.
53 Gusev 4, 228. s.
54 JE 23, 368.
55 Gusev 4, 262-263. s.'lar.
56 Gusev 4, 270. s. Sonya bu mektubun ikinci ve en önemli bölümünü daha sonra özyaşamöyküsünde alıntılarken atlamıştı.
57 Gusev 4, 323. s.
58 Gusev 4, 325. s.
59 Gusev 4, 331 s.
60 Gusev 4, 333-334. s.'lar.
61 *Letopis*' 1, 583. s.
62 Vladimir Zhdanov, *Lyubov' v zhizni L. N. Tolstogo* (1928), Moskova, 2005, 243. s.
63 Gusev 4, 334. s.
64 Gusev 4, 337-338. s.'lar
65 S. A. Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 8 (1978), 62. s.
66 Tolstaya, *Pis'ma*, 158, 199. s.'lar.
67 Gusev 4, 351. s.
68 T. L. Sukhotina-Tolstaya, *Dnevnik*, ed. T. Volkova, Moskova, 1984, 10 s.
69 JE 83, 433, 437, 441, 446.
70 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 50. s.
71 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 52-53. s.'lar.
72 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 63. s.
73 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 57. s.
74 *Letopis*' 1, 601.
75 "İnsana Çok Toprak Gerekir mi" örneğin 1886 Nisan'ında *Rus Serveti*'nde basıldı.
76 Gusev 4, 419. s.
77 Tolstaya, *Pis'ma*, 297. s.
78 *Letopis*' 1, 619. s.

79 *Letopis'* 1, 646, 670, 723. s.'lar.
80 Tolstoy, *What Then Must We Do?*, çev. Aylmer Maude, Oxford, 1935.
81 Bkz., T. L. Motyleva, *Khudozhestvennye proizvedeniya L. N. Tolstogo v perevodakh na inostrannye yazyki: otdel'nye zarubezhnye izdaniya: bibliografiia*, Moskova, 1961.
82 *Letopis'* 1, 595. s.
83 Gusev 4, 385. s.
84 *Letopis'* 1, 597. s.
85 JE 63, 338.
86 JE 63, 334.
87 Bkz., Andrew Donskov, *L. N. Tolstoi i T. M. Bondarev: perepiska*, Münih, 1996.
88 JE 25, 386. 1958'de Bondarev'in sürgüne gönderildiği İyudino köyü Bondarevo ismini aldı, 2005'te onun bir heykeli dikildi. 2008'de Abakan bölgesel başkenti "Lev Tolstoy ve Sibiryalı köylü filozof ve gerçek aşığı Timofey Bondarev" adında bir konferansa ev sahipliği yaptı.
89 A. S. Skorokhodova, "'Russkii' religioznyi pozitivist V. Frei', *Sotsiologicheskie issledovaniya*, 9 (1997), 93-98. s.'lar.
90 S. A. Tolstaya, *Povarennaya kniga S. A. Tolstoi*, Tula, 1991, 45. s.
91 Tolstaya, *Povarennaya kniga*, 51. s.
92 *Letopis'* 1, 699. s.
93 *Letopis'* 1, 615. s.
94 Zhdanov, *Lyubov' v zhizn Tolstogo*, 258. s.
95 Zhdanov, *Lyubov' v zhizn Tolstogo*, 260. s.
96 Tolstaya, *Pis'ma*, 376. s.
97 JE 83, 576.
98 JE 85, 392-396; N. N. Gusev, *Letopis' zhizni i tvorchestva L'va Nikolaevicha Tolstogo, 1891-1910* [*Letopis'* 2], Moskova, 1960, 91. s.
99 L. D. Opul'skaya, *Materialy k biografii L. N. Tolstogo, 1886-1892*, Moskova, 1979 [Opul'skaya 1], 91. s.
100 S. A. Tolstaya, *Dnevniki v dvukh tomakh*, ed. V. E. Vatsuro ve diğ., 2 c. Moskova, 1978, c. 1, 115. s.
101 Opul'skaya 1, 110. s.; *Letopis'* 2, 713. s.
102 Opul'skaya 1, 27-28. s.'lar.
103 Opul'skaya 1, 62-63. s.'lar.
104 *Letopis'* 2, 659-661. s.'lar.
105 Opul'skaya 1, 117. s.

106 S. L. Tolstoi, 'Muzykal'nye proizvedeniya, lyubimye L. N. Tolstym (po vospominaniyam S. L. Tolstogo)', *Tolstovskii ezhegodnik*, St. Petersburg, 1913, 161-162. s.'lar.
107 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 121. s.; Opul'skaya 1, 120-121. s.'lar.
108 Opul'skaya 1, 131-132. s.'lar.
109 Opul'skaya 1, 123. s.
110 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 57-58. s.'lar.
111 Nikitina, *Sof'ya Tolstaya*, 176. s.
112 A. N. Wilson (*Tolstoy*, Londra, 1988, 375) Shakerların dinî ilkeleriyle, Stockham'ın ileri sürdüğü fikirleri karıştırmış gibidir çünkü Stockham ne müzmin bekarlığı savunmuştur, ne de erkeklerle kadınların platonik yaşaması gerektiğini.
113 JE 63, 202.
114 JE 86, 188.
115 JE 63, 312.
116 Bkz. William Nickell, The Twain Shall Be of One Mind Tolstoy in "Leag"with Eliza Buruz and Henry Parkhurst, *Tolstoy Studies Journal*, 6 (1993), 130. s.
117 'Stockham on the Ethics of Marriage', *American Naturalist*, 30, 355 (1896), 569-570. s.'lar.
118 Opul'skaya 1, 175. s.
119 Opul'skaya 1, 173. s.
120 Opul'skaya 1, 182. s.
121 R. Bartlett, ed. *Chekhov: A Life in Letters*, çev. R. Bartlett ve A. Phillips, Londra, 2004, 197-198. s.'lar.
122 Chekhov, *Polnoe sobranie sochinenii i pisem*, Pis'ma, c. 4, 270. s.
123 Bkz. Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 42. s.
124 Sonya'nın ona yaptığı ziyareti daha ayrıntılı öğrenmek için bkz. Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 168-179. s.'lar.
125 Opul'skaya 1, 229. s.
126 *Letopis'* 2, 51. s.
127 Opul'skaya 1, 231 s.
128 *Letopis'* 2, 42. s.
129 Opul'skaya 1, 229. s.
130 William Stead, *The Truth About Russia*, Londra, 1888, 453. s.
131 www.attackingthedevil.co.uk/bio.php
132 Ewa M. Thompson, *Understanding Russia; The Holy Fool in Russian Culture*, Lanham, Md, 1987, 136-139 s.'lar.

133 Bkz. E. D. Meleshko, *Khristianskaya etika L. N. Tolstogo*, Moskova, 2006, 226-229. s.'lar.
134 Opul'skaya 1, 172. s.
135 Opul'skaya 1, 204. s.
136 Thompson, *Understanding Russia*, 127. s.
137 JE 85, 270.
138 JE 25, 717.
139 Opul'skaya 1, 238. s.
140 Bkz. Ronald D. LeBlanc, 'Tolstoy's Way of no Flesh: Abstinence, Vegetarianism, and Christian Physiology', *Food in Russian History and Culture*, ed.'ler: Musya Glants ve Joyce Toomre, Bloomington, 1997, 87. s.
141 Tolstoy, 'The First Step', *Essays and Letters*, çev. Aylmer Maude, New York, 1909, 82-91. s.'lar.
142 Örneğin bkz.: Eric Schlosser, *Fast Food Nation* (New York, 2001) ve Jonathan Safran Foer, *Eating Animals* (New York, 2009).
143 Georgy Çehov'a gönd. 1890 Aralık tar. mek. Bartlett, *Chekhov: A Life in Letters*, 257. s.
144 Evgraf Egorov'a gönd. 11 Aralık 1890 tar. mek, Bartlett, *Chekhov: A Life in Letters*, 289. s.
145 *Letopis'* 2, 34. s.
146 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 80; Opul'skaya 1, 256. s.
147 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 192. s.
148 *Letopis'* 2, 52. s.
149 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 84-85. s.'lar.
150 *Autobiography of Countess Sophie Tolstoi*, 62. s.
151 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 86. s.
152 *Letopis'* 2, 61, 63. s.
153 Opul'skaya 1, 251. s.
154 R. Vittaker, 'Posleslovie', I. Borisova, ed., *Neizvestnyi Tolstoi v arkhivakh Rossii i SShA*, Moskova, 1994, 240. s.
155 *Letopis'* 2, 61. s.
156 Bkz. *Understanding Russia*, 25-50. s.'lar: Ewa M. Thompson, 'Holy Foolishness, Mental Illness and Mental normalcy in Russia'.
157 Jonas Stadling, 'With Tolstoy in the Russian Famine', *The Century*, 2 (Haziran 1893), 249. s.
158 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 98. s.
159 Opul'skaya 1, 252-254. s.'lar
160 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 98. s.

161 *Letopis'* 2, 70. s.
162 Opul'skaya 1, 257. s.
163 Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novy mir*, 99-100. s.'lar,
164 Jonas Stadling ve Will Reason, *In the Land of Tolstoi: Experiences of Famine and Misrule in Russia*, Londra, 1897.
165 Opul'skaya 1, 267. s.
166 Robert Edwards, 'Tolstoy and Alice B. Stockham: The Influence of "Tokology" on *The Kreutzer Sonata*', *Tolstoy Studies Journal*, 6 (1993), 90. s.
167 Opul'skaya 1, 164. s.
168 K. Kallaur, 'L. N. Tolstoi i Edin Ballu: dukhovnoe rodstvo', Borisova, ed., *Neizvestnyi Tolstoi v arkhivakh Rossii i SShA*, 276. s.'da.
169 Stadling ve Reason, *In the Land of Tolstoi*, 71
170 Opul'skaya 1, 212-213. s.'lar.
171 *Letopis'* 2, 83. s.
172 JE 68, 235-236. s.'lar.
173 L. D. Opul'skaya, *Lev Nikolaevich Tolstoi: materialy k biografii s 1892 po 1899 god* [Opul'skaya 2], 45. s.
174 Opul'skaya 2, 44-47. s.'lar.
175 *Letopis'* 2, 149. s.

12. İhtiyar Bilge, Mürtet, Çar

1 V. Bulgakov, *L. N. Tolstoi v poslednii god ego zhizni*, Moskova, 1989, 71-72. s.
2 Roza Lyuksemburg, 'Lev Tolstoi', *O Tolstom*, ed. V. Friche, Moskova, 1928, 125. s. İlk önce *Die Gleichheit*'ta 3 Aralık 1910'da basıldı.
3 T. V. Komarova, ed., *Druz'ya i gosti Yasnoi Polyane: materialy nauchnoi konferentsee posvyashchennoi 160-letiyu S. A. Tolstoi*, Tula, 2006, 104. s.
4 W. T. Stead, *The Truth About Russia*, Londra, 1888, 393. s.
5 Kitap 1889'da basıldı. Bkz. *Literaturnoe nasledstvo*, 75 (1965), c. 1, 123. s.
6 Eugène-Melchior de Vogüé, *Le Roman russe*, Paris, 1886.
7 'T. W. H.', 'The Russian School of Writers', *Harper's Bazaar*, 20, 38 (1887), 642. s.
8 R. Löwenfeld, *Leo N. Tolstoj. Sein Leben, seine Werke, seine Weltanschauung*, Berlin, 1892; Evgeny Solov'ev, *L. N. Tolstoi, ego zhizn' i literaturnaya deyatel'nost'. Biograficheskii ocherk*, St. Petersburg, 1894.
9 George Kennan, 'A Visit to Count Tolstoy', *The Century*, 34 (1887), 252-265, editörlüğünü Peter Sekir'in yaptığı *Americans in Conversation*

with Tolstoy: Selected Accounts Jefferson, NC, 2006 *1887-1923* yeniden basılmıştır. Bu değerli kitap sık sık adı yüzünden değerini kaybetmiştir. Tarihlerdeki bariz sorunlardan ayrı olarak (Tolstoy 1910'da öldü) kendileriyle konuşulan insanların çoğu açıkça Amerikalı değildir, bunların içinde kitap boyunca adı (Aymler) şeklinde yanlış yazılmış Aylmer Maude da vardır.

10 Darra Goldstein, 'Is Hay Only for Horses? Highlights of Russian Vegetarianism at the Turn of the Century', *Food in Russian History and Culture*, ed. Musya Glants ve Joyce Toomre, Bloomington, 1997, 103-123. s.'lar.

11 S. A. Tolstaya, *Dnevniki v dvukh tomakh*, ed. V. E. Vatsuro ve diğ., 2 c. Moskova 1978, c. 1, 122. s.

12 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 224. s.

13 E. E. Gorbunova-Posadova, *Drug Tolstogo Mariya Aleksandrovna Shmidt*, Moskova, 1929, 13. s.

14 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 245. s.

15 Gorbunova-Posadova, *Drug Tolstogo Mariya Aleksandrovna Shmidt*, 73. s.

16 L. D. Opul'skaya, *Lev Nikolaevich Tolstoi: materialy k biografii s 1892 po 1899 god* [Opul'skaya 2], 11. s.

17 Graham Camfield, 'From Tolstoyan to Terrorist: The Revolutionary Career of Prince D. A. Khilkov, 1900-1905', *Revolutionary Russia*, 12, 1 (1999), 2-3. s.'lar.

18 Aylmer Maude, *The Life of Tolstoy* (gözd. geç. bask., Oxford, 1930), Ware, 2008, 626. s.

19 N. N. Gusev, *Letopis' zhizni i tvorchestva L'va Nikolaevicha Tolstogo, 1891-1910* [*Letopis'* 2], Moskova, 1960, 683. s.

20 *Letopisi Gosudarstvennogo literaturnogo muzeya*, c. 12: *L. N. Tolstoi*, c. 1, Moskova, 1938, 114. s.

21 V. A. Mazur, 'Khozhdenie po mukam knyazya Dmitriya Aleksandrovicha Khilkova', *Izvestiya Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta*, 15 (2000); http://proceedings.usu.ru/?base=mag/0015(03_08-2000)&xsln=showArticle.xslt&id=a07&doc=../content.jsp

22 *Letopis'* 2, 111. s.

23 *Letopis'* 2, 155. s.

24 E. Popov, *Zhizn' i smert' Evdokima Nikiticha Drozhzhina, 1866-1894*, Berlin, 1895.

25 Opul'skaya 2, 66-67. s.'lar.

26 Lao Zi, *Tao Te Ching: A Book About the Way and the Power of the Way*, yeni İngilizce versiyonu, J. P. Seaton'ın yardımıyla Ursula K. Le Guin, Boston, 1998, 68. s.
27 Örneğin bkz.: N. Berdyaev, 'Vetkhii i novii zavet v religioznom soznanii L. Tolstogo', *O religii L'va Tolstogo*, Moskova, 1912, 172-195. s.'lar.
28 M. V. Muratov, *L. N. Tolstoi i V. G. Chertkov*, Moskova, 1934, 231. s.
29 Daha fazla ayrıntı için Andrew Donskov, ed., *Sergej Tolstoy and the Doukhobors: A Journey to Canada*, Ottawa 1998, 3-8. s.'lar.
30 Bkz. Andrew Donskov, ed., *Leo Tolstoy-Peter Verigin: Correspondence*, çev. John Woodsworth, Ottawa, 1995.
31 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 245. s.
32 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 227, 229. s.'lar.
33 Leah Bendavid-Val, *Song Without Words: The Photographs and Diaries of Countess Sophia Tolstoy*, Washington DC, 2007, 78. s.
34 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 1, 236. s.
35 Opul'skaya 2, 135. s.
36 Vladimir Zhdanov, *Lyubov' v zhizni L. N. Tolstogo* (1928), Moskova, 2005, 200. s.
37 Opul'skaya 2, 139. s.
38 Komarova, *Druz'ya i gosti*, 173. s.
39 *Letopis'* 2, 173. s.
40 *Letopis'* 2, 177. s.
41 T. Polyakova, 'Velosiped no. 97011', *Prometei*, 12 (1980), 415-418. s.'lar.
42 Opul'skaya 2, 189. s.
43 N. Nikitina, *Sof'ya Tolstaya*, Moskova, 2010, 201. s.
44 Bkz. Ul'rikh Lina, *Opasnyi yazyk*, Moskova, 1998.
45 L. L. Sabaneev, 'Moi vospominaniya o S. I. Taneeve', *Sergei Ivanovich Taneev: lichnost', tvorchestvo i dokumenty ego zhizni: k 10-ti letiyu so dnya ego smerti, 1915-1925*, Moskova, 1925, 101. s.
46 L. L. Sabaneev, *S. I. Taneev: Mysli o tvorchestve i vospominaniya o zhizni*, Paris, 1930, 121-122. s.
47 Bkz. Tolstoy Günlüğünden bir parça 1851 Kasım (JE 46, 237): "Bir kadına hiç âşık olmadım. On üç on dört yaşındayken aşka benzeyen bir duygu hissettim, ama bunun aşk olduğuna inanmak istemiyorum, çünkü nesnesi şişman bir hizmetçiydi (küçük hoş bir yüzü olsa da). 13-15 yıllarından itibaren erkek çocuk için en dağınık dönem (ergenlik); neye kapılacağını bilemezsin... Sık sık erkeklere âşık oldum... Oğlancılık

olasılığına dair kafamda en ufak bir fikir yokken erkeklere âşık oldum, ama bunu yaptığımda, cinsel birleşme olasılığı asla aklıma gelmedi..."

48 See Alexander Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia: the Partnership of Leo Tolstoy and Vladimir Chertkov*, Lanham, Md, 1989, 146-147. s.'lar.

49 Opul'skaya 2, 92. s.

50 JE 67, 62.

51 M. J. de K. Holman, 'The' Purleigh Colony: Tolstoyan Togetherness in the Late 1890 *Tolstoi and Britain*, ed. W. Gareth Jones, Oxford, 1995, 155. s.'da.

52 A. G. Rose, 'Some Influences on English Penal Reform, 1895-1921', *Tolstoi and Britain*, 262. s.'da.

53 Bkz., Peter Brock, çev. ve ed., *Life in an Austro-Hungarian Military Prison: the Slovak Tolstoyan Dr. Albert Škarvan's Story*, Syracuse, 2002.

54 www.kirjasto.sci.fi/arvidj.htm

55 JE 68, 23.

56 Muratov, *L. N. Tolstoi i V. G. Chertkov*, 232. s.

57 Opul'skaya 2, 155-156. s.'lar.

58 Georgy Orekhanov, *V. G. Chertkov v zhizni L. N. Tolstogo*, Moskova, 2009, 43. s.

59 Opul'skaya 2, 199-200. s.'lar.

60 Apostolov, *Tolstoi i russkoe samoderzhavie*, Moskova, 1928, 125-126. s.'lar.

61 Orekhanov, *V. G. Chertkov v zhizni L. N. Tolstogo*, 31. s.

62 Opul'skaya 2, 234; Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 88-89. s.'lar.

63 See Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 67-68. s.'lar.

64 T. L. Sukhotina-Tolstaya, *Dnevnik*, ed. T. Volkova, Moskova, 1984, 163. s.

65 Sukhotina-Tolstaya, *Dnevnik*, 132. s.

66 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 67. s.

67 Sukhotina-Tolstaya, *Dnevnik*, 300. s.

68 Muratov, *L. N. Tolstoi i V. G. Chertkov*, 248. s.

69 S. M. Tolstoi, *Deti Tolstogo*, Tula, 1993, 77. s.

70 Tolstoi, *Deti Tolstogo*, 175. s.

71 N. A. Kalinina ve diğ., *Perepiska L. N. Tolstogo s sestroi i brat'yami*, Moskova, 1990, 419, 431. s.'lar.

72 Opul'skaya 2, 252. s.

73 Opul'skaya 2, 158. s.

74 Bkz. Gary Adelman, *Anna Karenina: The Bitterness of Ecstasy*, Boston, 1990, 124-125. s.'lar.
75 A. B. Gol'denveizer, 'Tolstoi i muzyka: iz vospominanii', *Literaturnoe nasledstvo*, 37/38, (1939), c. 2, 591-594. s.'lar.
76 Gol'denveizer, 'Tolstoi i muzyka: iz vospominanii', 591-594. s.'lar.
77 S. L. Tolstoi, 'Muzykal'nye proizvedeniya, lyubimye L. N. Tolstym (po vospominaniyam S. L. Tolstogo)', *Tolstovskii ezhegodnik*, St. Petersburg, 1913, 161-162. s.'lar.
78 Alexandra Orlova, *Tchaikovsky: A Self Portrait*, çev. R. M. Davison, Oxford, 1990, 62. s.
79 Orlova, *Tchaikovsky: A Self Portrait*, 253. s.
80 S. A. Tolstaya, 'Moya zhizn", *Prometei*, 12 (1980), 191. s.
81 Bkz., R. Bartlett, *Wagner and Russia*, Cambridge, 1995, 48. s.
82 "The Theology of Redemptive Love" Richard F. Gustafson'un *Leo Tolstoy: Resident and Stranger* isimli kitabının alt başlığıdır. Konunun daha ayrıntılı tartışıldığı bu kitaba başvurulabilir. Wagner'in eserlerinde kurtarıcı sevginin önemine kısaca bir göz atmak için bkz. Robert Donington, 'The Search for Redemption in Wagner', *Musical Times*, c. 130, no. 1751 (Ocak 1989), 20-22. s.'lar.
83 Thomas Mann, 'The Sorrows and Grandeur of Richard Wagner', Nisan 1933, *Pro and Contra Wagner* isimli eserde, çev. Allan Blunden, önsöz Erich Heller, Londra, 1985, 94. s.
84 Maude, *The Life of Tolstoy*, 757; Muratov, *L. N. Tolstoi i V. G. Chertkov*, 257-266. s.'lar.
85 Bkz. Tolstoy, *What is Art?*, v, x.
86 *Letopis'* 2, 268, 270. s.'lar.
87 Opul'skaya 2, 248-250. s.'lar.
88 N. Puzin, *Dom-muzei L. N. Tolstogo v Yasnoi Polyane*, Tula, 2001, 67. s.
89 Opul'skaya 2, 318. s.
90 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 98. s.
91 *Letopis'* 2, 263. s.
92 L. Tolstoi, *Voskresen'e: roman v trekh chastyakh: polnaya neiskazhennaya tsensur'yu versiya*, 5. bas. Purleigh, 1900.
93 Orekhanov, *V. G. Chertkov v zhizni L. N. Tolstogo*, 48. s.
94 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 136. s.
95 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 91. s.
96 Holman, 'The Purleigh Colony', 173. s.

97 S. L. Tolstoi, *Ocherki Bylogo*, 3. gözden geçirilmiş basım, Tula, 1965, 197-218. s.'lar.
98 *Letopis'* 2, 306. s.
99 Opul'skaya 2, 326. s.
100 R. Bartlett, ed., *Anton Chekhov: A Life in Letters*, çev. R. Bartlett ve A. Phillips, Londra, 2004, 366. s.
101 Bartlett, *Anton Chekhov: A Life in Letters*, 434. s.
102 Bartlett, *Anton Chekhov: A Life in Letters*, 434. s.
103 Tolstoy, *Resurrection*, çev. Louise Maude, Oxford World's Classics, New York, 2000, 147. Ölümden Sonra Dirilme 1c 39.bölüm 232 s. çev Nihal Yalaza Taluy
104 Bkz. Gregory L. Freeze, *The Parish Clergy in Nineteenth-Century Russia: Crisis, Reform, Counter-Reform*, Princeton, 1983.
105 Anton Chekhov, *The Exclamation Mark*, çev. Rosamund Bartlett, Londra, 2008, 56.
106 I. S. Belliustin, *Description of the Clergy in Rural Russia: The Memoir of a Nineteenth-Century Parish Priest*; açıklayıcı bir makaleyle birlikte çev. Gregory L. Freeze, Ithaca, 1985.
107 Bkz. Chris J. Chulos, 'Russian Piety and Culture from Peter the Great to 1917', *Cambridge History of Christianity*, c. 5: *Eastern Christianity*, ed. Michael Angold, Cambridge, 2006, 348-370. s.'lar.
108 Bkz. Leonid Heretz, *Russia on the Eve of Modernity: Popular Religion and Traditional Culture Under the Last Tsars*, Cambridge, 2008, 39. s.
109 Bkz. Simon Dixon, 'Superstition in Imperial Russia', *Past and Present*, 3 (2008), 207-228. s.'lar.
110 Chulos, 'Russian Piety and Culture from Peter the Great to 1917', 360. s.
111 V. Fedorov, *Russkaya pravoslavnaya tserkov' i gosudarstvo: sinodal'nyi period, 1700-1917*, Moskova, 2003, 228. s.
112 S. Mel'gunov, *Tserkov' i gosudarstvo v Rossii: k voprosu o svobode sovesti*, Moskova, 1907, 136. s.
113 I. M. Gromoglasov, *Tretii vserossiiskii missionerskii s'ezd*, Sergiev Posad, 1898, 4. s.
114 Bkz. John Shelton Curtiss, *Church and State in Russia: The Last Years of the Empire, 1900-1917*, New York, 1940, 76. s. Hersonlu Başpiskopos Nikanor'ın vermiş olduğu 235 sayfalık vaazlara dair.
115 Hermann von Samson-Himmelstierna, *Russia under Alexander III*, çev. J. Morrison, ed. Felix Volkhovsky, Londra, 1893.

116 Pål Kolstø, 'The Demonized Double: The Image of Lev Tolstoi in Russian Orthodox Polemics', *Slavic Review*, 65, 2 (2006), 310. s.
117 Curtiss, *Church and State in Russia*, 41. s.
118 Curtiss, *Church and State in Russia*, 87. s.
119 J. G. Kohl, *Russia*, Londra, 1842, 256-257. s.'lar.
120 Bkz. Georgy Orekhanov, 'Poslednyaya ispoved' L'va Tolstogo', *Sovetskaya rossiya*; www.samara.orthodoxy.ru/Smi/Npg/053_10.html
121 JE 73, 44-45.
122 V. I. Sreznevskii, *Tolstoi: Pamyatniki tvorchestva i zhizni*, c. 3, Moskova, 1923, 124, 131. s.'lar.
123 Apostolov, *L. Tolstoi i russkoe samoderzhavie*, 147. s.
124 *Letopis'* 2, 376. s.
125 Sreznevskii, *Tolstoi: Pamyatniki tvorchestva i zhizni*, c. 3, 114. s.
126 Bkz. Heretz, *Russia on the Eve of Modernity*, 143. s.
127 Diakon Filipp Il'iashenko, 'L. N Tolstoi i svyatoi pravednyi Ioann Kronshtadtskii: nekotorye aspekty vospryatiya konflikta sovremmenikami', *Yasnopolyanskii sbornik*, ed. V. I. Tolstoy ve diğ. Tula, 2008, 343. s.
128 Nadieszda Kizenko, *A Prodigal Saint: Father John of Kronstadt and the Russian People*, University Park, 2000, 250. s.
129 Kizenko, *A Prodigal Saint*, 259. s.
130 Kizenko, *A Prodigal Saint*, 25, 35 s.'lar.
131 N. Kizenko, 'Ioann of Kronstadt and the Reception of Sanctity', *Russian Review*, 57 (Temmuz 1998), 338. s.
132 J. Eugene Clay, 'Orthodox Missionaries and "Orthodox Heretics" in Russia, 1886-1917', *Of Religion and Empire: Missions, Conversion, and Tolerance in Tsarist Russia*, ed. Robert P. Geraci ve Michael Khodarkovsky, Ithaca, 2001, 55.'da.
133 Kizenko, *A Prodigal Saint*, 258.s.
134 Bkz. Pål Kolstø, 'The Elder at Iasnaia Poliana: Lev Tolstoi and the Orthodox *Starets* Tradition', *Kritika*, 9, 3 (2008), 533-554. s.'lar.
135 *Zapiski peterburgskikh Religiozno-filosofskikh sobranii (1901-1903)*, ed. S. M. Polovinkin, Moskova, 2005, 45-70. s.'larda Religious-Philosophical Society, third meeting, 'Lev Tolstoi i russkaya tserkov"
136 *Letopis'* 2, 382. s.
137 Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 438. s.
138 JE 69, 84.
139 Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 442-443.s.'lar.
140 Orekhanov, *V. G. Chertkov v zhizni L. N. Tolstogo*, 53. s.

141 JE 73, 184-187.
142 Orekhanov, *V. G. Chertkov v zhizni L. N. Tolstogo*, 55. s.
143 *Letopis'* 2, 407-410. s.'lar.
144 www.nonresistance.org/tolstoy.html
145 http://pravlib.narod.ru/ioann_kronchtadt_otvet_lvu_tolstomu.html
146 *Religious and Secular Forces in Late Tsarist Russia*, ed. Charles E. Timberlake, Seattle, 1992, 206-230.s.'larda Robert L. Nichols, 'The Friends of God: Nicholas II and Alexandra at the Canonization of Serafim of Sarov, July 1903'.
147 JE 55, 111. s.
148 *Letopis'* 2, 477. s.
149 Tolstoy, 'Bethink Yourselves!', çev. V. Tchertkoff ve I. F. M. Londra, 1906, 27. s.
150 Tolstoi, 'Bethink Yourselves!', 8. s.
151 Muratov, *L. N. Tolstoi i V. G. Chertkov*, 326. s.
152 JE 74, 264.
153 Kalinina ve diğ., *Perepiska*, 501. s.
154 Bkz. R. Bartlett, 'Japonisme and Japanophobia: The Russo-Japanese War in Russian Cultural Consciousness', *Russian Review*, 1 (2008), 1-38. s.'lar.
155 *Letopis'* 2, 503. s.
156 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 111. s.
157 Muratov, *L. N. Tolstoi i V. G. Chertkov*, 336. s.
158 *Letopis'* 2, 496-497. s.'lar.
159 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 141. s.
160 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 119. s.
161 *The Autobiography of Countess Sophie Tolstoi*, önsöz ve notlar Vasilii Spiridonov, çev. S. S. Koteliansky ve Leonard Woolf, Richmond, 1922, 67. s.
162 Bkz. Leah Bendavid-Val, *Songs Without Words: The Photographs and Diaries of Countess Sophia Tolstoy*, Washington DC, 2007.
163 Bu ziyarete ilişkin tüm bilginin alındığı eser: Laurence Kominz, 'Pilgrimage to Tolstoy: Tokutomi Roka's Junrei Kiko', *Monumenta Japonica*, 41, 1 (1986), 51-101. s.'lar
164 *Letopis'* 2, 559. s.
165 Nikitina, *Sof'ya Tolstaya*, 224-226. s.'lar.
166 *Letopis'* 2, 596. s.

167 Orekhanov, *V. G. Chertkov v zhizni L. N. Tolstogo*, 53; Puzin, *Dom-muzei*, 76; Muratov, *L. N. Tolstoi i V. G. Chertkov*, 365. s.
168 T. N. Volkova, *Tolstoi i ego blizkie*, Moskova, 1986, 262. s.
169 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 165. s.
170 Bkz. Joy Thacker, *Whiteway Colony: The Social History of a Tolstoyan Community*, Stroud, 1993.
171 W. Gareth Jones, ed., *Tolstoi and Britain*, 14. s.
172 Orekhanov, *V. G. Chertkov v zhizni L. N. Tolstogo*, 64.
173 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 95-96. s.'lar.
174 *Letopis'* 2, 635. s.
175 N. V. Ovsyannikov, 'Epizod iz zhizni L. N. Tolstogo', *Russkoe obozrenie*, II (1896).
176 Walter Kerr, *The Shabunin Affair: An Episode in the Life of Leo Tolstoy*, Ithaca, 1982, 182. s.
177 Pede İoann 1990'da aziz sayıldı.
178 *Letopis'* 2, 644; Tolstaya, *Dnevniki*, c. 2, 109. s.
179 I. V. Petrovitskaya, 'Tolstovskii s'ezd russkikh zhurnalistov. 1908 god', *Iz istorii russkoi literatury i zhurnalistiki: Ezhgodnik*, ed. I. V. Petrovitskaya ve I. E. Prokhorov, Moskova, 2009, 243-245. s.'lar.
180 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 2, 110. s.
181 *Letopis'* 2, 700. s.
182 Opul'skaya 2, 261. s.
183 *Letopis'* 2, 701. s.
184 *Letopis'* 2, 705. s.
185 V. Bulgakov, *O Tolstom*, Tula, 1964, 283. s.
186 Tolstoy'un Yasnaya Polyana'dan ayrılışı, ölümü ve defini şu kaynaktan alınmıştır: V. I. Nevskii, ed., *Smert' Tolstogo: po novym materialam*, Moskova, 1929, B. Meilakh, *Ukhod i smert' L'va Tolstogo*, Moskova, 1960, Uil'yam Nikell, 'Smert' Tolstogo', *Novoe literaturnoe obozrenie*, 44 (2000), 43-61 s.'lar, Pål Kolstø, 'Mass for a Heretic? The Controversy over Lev Tolstoi's Burial', *Slavic Review*, 60, 1 (2001), 75-95 s.'lar ve *William Nickell*, 'Transfigurations of Tolstoy's Final Journey: The Church and the Media in 1910', *Tolstoy Studies Journal*, 17 (2006), 32-51. s.'lar.

Sonsöz

1 Mark Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut: posledovateli L. N. Tolstogo v Sovetskom Soyuze*, Londra, 1983.
2 S. A. Tolstaya, *Dnevniki v dvukh tomakh*, ed. V. E. Vatsuro ve. diğ., 2 c., Moskova, 1978, c. 2, 330. s.
3 Aleksei Zverev ve Vladimir Tunimanov, *Lev Tolstoi*, Moskova, 2007, 758. s.
4 N. Nikitina, *Sof'ya Tolstaya*, Moskova, 2010, 239. s.
5 Herman Bernstein, 'The Scandal Surrounding the Tolstoy Legacy', *New York Times*, 26 Şubat 1911.
6 Nikitina, *Sof'ya Tolstaya*, 245. s.
7 Nikitina, *Sof'ya Tolstaya*, 240. s.
8 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 2, 355. s.
9 Zverev ve Tunimanov, *Tolstoi*, 756. s.
10 Nikitina, *Sof'ya Tolstaya*, 241. s.
11 Nikitina, *Sof'ya Tolstaya*, 241. s.
12 V. F. Bulgakov, *O Tolstom*, Tula, 1964, 233. s.
13 Bulgakov, *O Tolstom*, 234-240. s.'lar.
14 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 2, 383. s. Ayrıca Bkz.: Pål Kolstø, 'A Mass for a Heretic? The Controversy over Lev Tolstoi's Burial', *Slavic Review*, 60, 1 (2001), 75-95. s.'lar.
15 Nikitina, *Sof'ya Tolstaya*, 245. s.
16 Nikitina, *Sof'ya Tolstaya*, 243. s.
17 Bulgakov, *O Tolstom*, 314. s.
18 Alexander Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia: The Partnership of Leo Tolstoy and Vladimir Chertkov*, Lanham, Md, 1989, 175. s.
19 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 157. s.
20 Lev Osterman, *Srazhenie za Tolstogo*, Moskova, 2002.
21 V. Tchertkoff [Chertkov], *Save Russia*, Londra, 1920.
22 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 162. s.
23 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 2, 593. s.
24 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 163. s.
25 *Memoirs of Peasant Tolstoyans in Soviet Russia*, çev., ed. ve öns. William Edgerton, Bloomington, 1993, 11. s.
26 Tchertkoff, *Save Russia*, 2. s.
27 A. Khechinov, *Krutye dorogi Aleksandry Tolstoi*, Moskova, 1995, 206.
28 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 2, 591. s.

29 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 167. s.
30 Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut*, 56. s.
31 N. Berdyaev, 'Dukhi russkoi revolyutsii', *Iz glubiny*, Paris, 1918; D. Merezhkovskii, 'L. Tolstoi i bol'shevizm', *Tsarstvo antikhrista*, Paris, 1923.
32 Y. Lur'e, *Posle L'va Tolstogo*, St. Petersburg, 1993, 70. s.
33 'Literary Progenitors of Bolshevist Russia', *Current Opinion*, 66, 1 (Ocak 1919), 49. s.
34 Robert Croskey, *The Legacy of Tolstoy: Alexandra Tolstoy and the Soviet Regime in the 1920s*, Seattle, 2008, 11. s.
35 Tolstaya, *Dnevniki*, c. 2, 594. s.
36 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 175. s.
37 L. A. Osterman, *Srazhenie za Tolstogo*, Moskova, 2002, 8. s.
38 V. Shentalinsky, *Donos na Sokrata*, *Novy mir*, II (1996); *Donos na Sokrata*, Moskova, 2001, 34-35. s.'larda yeniden basılmıştır.
39 www.tolstoymuseum.ru/history/
40 A. Tolstaya, *Probleski v t'me*, Washington DC, 1965, 30-31. s.'lar.
41 S. L. Tolstoi, *Ocherki bylogo*, gözd. geç. 3. baskı, Tula, 1965, 270. s.
42 Shentalinsky, *Donos na sokrata*, 38. s.
43 Croskey, *The Legacy of Tolstoy*, 26. s.
44 Lur'e, *Posle L'va Tolstogo*, 36, 479-480, 487-488, 667. s.'lar.
45 Tolstaya, *Probleski v t'me*; Lur'e, *Posle L'va Tolstogo*, 90. s.
46 Shentalinsky, *Donos na sokrata*, 51. s.
47 Yury Khechinov, *Krutye dorogi Aleksandry Tolstoi*, Moskova, 1995, 252. s.
48 Croskey, *The Legacy of Tolstoy*, 13. s.
49 Khechinov, *Krutye dorogi Aleksandry Tolstoi*, 253. s.
50 Tolstaya, *Probleski v t'me*, 121. s.
51 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 168. s.
52 Tchertkoff, *Save Russia*, 5. s.
53 Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut*, 64. s.
54 Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut*, 60-61. s.'lar.
55 Lur'e, *Posle L'va Tolstogo*, 72. s.
56 Osterman, *Srazhenie za Tolstogo*, 10. s.
57 Lur'e, *Posle L'va Tolstogo*, 95. s.
58 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 171. s.
59 Osterman, *Srazhenie za Tolstogo*, 10. s.
60 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 181. s.
61 Osterman, *Srazhenie za Tolstogo*, 12. s.

62 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 178. s.
63 L. Tolstoi, *Pravda o moem otse*, Prag, 1923.
64 Tolstaya, *Probleski v t'me*, 131. s.
65 Tolstaya, *Probleski v t'me*, 135-136. s.'lar. Croskey, *The Legacy of Tolstoy*, 37. s.
66 Shentalinsky, *Donos na Sokrata*, 54-55. s.'lar.
67 Lur'e, *Posle L'va Tolstogo*, 90. s.
68 Charles Sarolea, 'Was Tolstoy the Spiritual Father of Bolshevism?', *English Review*, Ocak 1925, 156. s.
69 Örneğin bkz.: V. A. Maklakov, *Tolstoi i Bol'shevizm*, Paris, 1921.
70 A. Lunacharskii, 'Tolstoi i Marks', *Sobranie sochinenii v vos'mi tomakh*, c. 1, Moskova, 1963, 290. s.
71 Tolstaya, *Probleski v t'me*, 207. s.
72 Tolstaya, *Probleski v t'me*, 206. s.
73 Tolstaya, *Probleski v t'me*, 160. s.
74 Tolstaya, *Probleski v t'me*, 164, 183. s.'lar.
75 Tolstaya, *Probleski v t'me*, 208. s.
76 Croskey, *The Legacy of Tolstoy*, 64. s.
77 Osterman, *Srazhenie za Tolstogo*, 14. s.
78 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia.*
79 *Epic Revisionism:Russian History and Literature as Stalinist Propaganda*, ed. Kevin M. F. Platt ve David Brandenberger, Madison, 2006, 17-18. s.'larda. William Nickell, 'Tolstoi in 1928: In the Mirror of the Revolution'.
80 A. V. Lunacharskii, 'Tolstoi i nasha sovremennost", - *Literaturnoe nasledstvo*, 69 (1961), c. 2, 407. s.
81 D. A. Bondarev, *Tolstoi i sovremennost'*, Moskova, 1928, 6-7. s.'lar.
82 Stefan Zweig, *The World of Yesterday: An Autobiography*, *Die Welt vom Gestern*'in İngilizce cevirisi (1943), Londra, 1987, 252. s.
83 Tolstaya, *Probleski v t'me*, 214. s.
84 Zweig, *The World of Yesterday* (1943 bas.), 253. s.
85 Tolstaya, *Probleski v t'me*, 217. s.
86 Alexander Fodor, *Tolstoy and the Russians: Reflections on a Relationship*, Ann Arbor, 1984, 71. s. Fodor başmakalenin üslubunun Stalin'inkiyle ne kadar benzeştiğini gözlemler.
87 Bkz. V. M. Friche, ed., *L. N. Tolstoi v svete marksistskoi kritiki*, Moskova, 1929. Ayrıca bkz. V. M. Friche, ed., *O Tolstom: literaturno-kriticheskii sbornik*, Moskova, 1928.

88 İçindekiler bölümü, Bondarev, *Tolstoi i sovremennost'*.
89 Tolstaya, *Probleski v t'me*, 235. s.
90 Osterman, *Srazhenie za Tolstogo*, 32-3. s.'lar.
91 Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 183. s.
92 Osterman, *Srazhenie za Tolstogo*, 32-33. s.'lar.
93 Innessa Medzhibovskaya, 'Every Man in His Tolstoy Humor: On Lev Osterman, Questions of Method and More', *Tolstoy Studies Journal*, 19, 2007, 111-112. s.'lar.
94 Bkz. Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia*, 188. s.
95 N. Rodionov, 'Istoriya i organizatsiya [yubileinogo sobraniya sochinenii L. N. Tolstogo]', *Literaturnoe nasledstvo*, 69, c. 2, 429. s.
96 Fodor, *Tolstoy and the Russians*, 11-12 s.'lar.
97 I. I. Mints ve S. A. Tolstaya-Esenina, *Yasnaya Polyana: Stat'i i dokumenty*, Moskova, 1942, 173.s.
98 Al'bert Opul'skii, *Vokrug imeni L'va Tolstogo*, San Francisco, 1981, 120. s.
99 V. A. Zhdanov, 'Yasnaya Polyana v pervye gody revolyutsii (1917-1919)', *Yasnopolyanskii sbornik*, Tula, 1962, 23. s.
100 I.V. Tolstoi, *Svet Yasnoi Polyany*, Moskova, 1986.
101 Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut*, 15. s.
102 Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut*, 18. s.
103 Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut*, 22. s.
104 *Vozvrashchenie pamyati: istoriko-publitsisticheskii al'manakh*, c. 3, Novosibirsk, 1997, 178-180. s.'larda Papkov, 'Zalozhniki sovesti (Tolstovtsy na Solovkakh)'.
105 Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut*, 105, 111, 123, 127. s.'lar.
106 Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut*, 129, 133-134, 222. s.'lar.
107 Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut*, 176-177. s.'lar.
108 Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut*, 278. s.
109 Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut*, 282, 283. s.'lar.
110 Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut*, 286-290. s.'lar.
111 Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut*, 291-292; A. Klibanov, *Iz mira religioznogo sektantstva: vstrechi, besedy, nablyuzdeniya*, Moskova, 1974.
112 Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut*, 304. s.
113 V. Lakshin, 'Vozvrashchenie Tolstogo-myslitelya', *Voprosy literatury*, 5 (1988), 104-117. s.'lar.
114 B. Mazurin, 'O kommune 'Zhizn' i trud'', *Novy mir*, 9 (1988), 180-226. s.'lar.

115 http://tolstoy-school.ru/

116 Ol'ga Bugrova, 'Vitaly Remizov: "Ya sluzhu Tolstomu vsyu zhizn'", *Golos Rossii*, 14 Aralık 2009; http://rus.ruvr.ru/2009/12/14/3021120.html

117 Elena Novoselova, 'Obrazovanie. Ne plyuite na mertvogo l'va', *Rossiiskaya gazeta*, 22 Kasım 2005; www.rg.ru/2005/11/22/shkola.html

118 S. A. Skiba, 'Sovremennoe Tolstovstvo (Tserkov' L'va Tolstogo)', *Vestnik Moskovskogo universiteta*, seriya 7: *Filosofiya*, 5 (1998), 65-73. s.'lar.

119 http://unity.org/aboutunity/visionMissionValues/index.html

120 www.imli.ru/tolstoy/sherbakova.php

121 Pavel Basinskii, 'Vernut' nel'zya pomilovat': Sto pyat let nazad L'va Tolstogo otluchili ot pravoslavnoi tservki', 3 Mart 2006. Ayrıca bkz. *Yasnopolyanskii sbornik*, Tula, 2008. konferans sonuç notlarına bkz..

122 A. Kostryukov, 'Pervyi den' raboty sektsii "Aktual'nye problemy istorii Russkoi Pravoslavnoi Tserkvi v XX veke"', http://pstgu.ru/scientific/conference/xix/winter/chronik/xxcentury_1

Tolstoy'un Eserleri

L. N. Tolstoi, *Polnoe sobranie sochinenii*, ed. V. G Chertkov, 90 c., Moskova, 1928-1958

L. N. Tolstoi, *Polnoe sobranie sochinenii v sta tomakh*, ed. L. D. Gromova-Opul'skaya ve diğerleri; *Khudozhestvennye proizvedeniya v vosemnadtsati tomakh*, Moskova, 2000

Yazışmalar

B. L. Modzalevsky, ed., *Perepiska L. N. Tolstogo s Gr. A. A. Tolstoi, 1857-1903*, St. Petersburg, 1911

A. A. Donskov, ed., *L. N. Tolstoi i T. M. Bondarev: perepiska*, Münih, 1996

A. A. Donskov, ed., *L. N. Tolstoi i S. A. Tolstaya: Perepiska s N. N. Strakhovym*, Ottawa, 2000

N. A. Kalinina ve diğ., ed.'ler, *Perepiska L. N. Tolstogo s sestroi i brat'yami*, Moskova, 1990

A. T. Tolstaya, S. A. Tolstaya ve P. S. Popov ed.'ler, *Pis'ma k L. N. Tolstomu, 1862-1910*, Moskova, 1936

Aile Hatıratı ve Günlükler

S. A. Behrs, *Recollections of Count Leo Tolstoy*, çev. Charles Edward Turner, Londra, 1893

A. Bers, 'Otryvki vospominanii o L. N. Tolstom', şu eserde *Tolstoi i o Tolstom: Novye materialy*, ed. V. G. Chertkov ve N. N. Gusev, c.2, Moskova, 1926, 124-132. s.'lar

T. A. Kuzminskaya, *Moya zhizn' doma i v Yasnoi Poliane*, ed. T. N. Volkova, Tula, 1973

T. L. Sukhotina-Tolstaya, *Vospominaniya*, Moskova, 1976

T. L. Sukhotina-Tolstaya, *Dnevnik*, ed. T. Volkova, Moskova, 1984

A. L. Tolstaya, *Otets*, 2 c., New York, 1953

A. L. Tolstaya, *Probleski vo t'me*, Washington DC, 1965

S. A. Tolstaya, 'Iz zapisok Grafini Sofii Andreevny Tolstoi pod zaglaviem "Moya Zhizn"', şu eserde *Tolstovskii ezhegodnik*, St. Petersburg, 1913

S. A. Tolstaya, *The Autobiography of Countess Sophie Tolstoi*, önsöz ve notlar Vasilii Spiridonov, çev. S.S. Koteliansky ve Leonard Woolf, Richmond, 1922

S. A. Tolstaya, *Dnevniki v dvukh tomakh*, ed. V. E. Vatsuro ve diğ., 2 c., Moskova, 1978

S. A. Tolstaya, 'Moya zhizn", *Novyi mir*, 8 (1978), 34-134 s.'lar

S. A. Tolstaya, 'Moya zhizn", *Prometei: istoriko-biograficheskii al'manakh serii "Zhizn' zamechatel'nykh lyudei"*, 12 (1980), 148-198 s.'lar

S. A. Tolstaya, *Povarennaya kniga S. A. Tolstoi*, Tula, 1991

S. A. Tolstaya, 'Moya zhizn", *Oktyabr'*, 9 (1998), 136-177 s.'lar

I. L. Tolstoi, *Moi vospominaniya* (1933), Moskova, 1969

L. L. Tolstoi, *V Yasnoi Polyane. Pravda ob otse i ego zhizni*, Prag, 1923

L. L. Tolstoi, *The Truth about My Father*, Londra, 1924

S. L. Tolstoi, *Ocherki Bylogo*, göz geç. 3. bas., Tula, 1965

S. L. Tolstoy, *Sergej Tolstoy and the Doukhobors: A Journey to Canada*, ed. Andrew Donskov, Ottawa, 1998 [Sergey'in 1898-1899 günlük ve basılmamış mektupları]

İkincil Kaynaklar

Anna Aksakova (Tyutcheva), *Pri dvore dvukh imperatorov*, Moskova, 2008

Mark Aldanov, 'A Russian Commune in Kansas', *Russian Review*, 1 (1944), 30-44

M. P. Alekseev ve diğ., ed.'ler, *Prometei*, 12: *Tolstovskii vypusk. Istoriko-biograficheskii al'manakh, posviashchennyi 150-letiiu so dnia rozhdeniia L.N. Tolstogo*, Moskova, 1980

N. N. Apostolov, *Tolstoi i russkoe samoderzhavie*, Moskova, 1928, 125-126

W. H. G. Armytage, *Heavens Below: Utopian Experiments in England, 1560-1960*, Londra, 1961

W. H. G. Armytage, 'J. C. Kenworthy and the Tolstoyan Communities in England', *Tolstoy and Britain* (1995), 135-152 s.'lar

A. M. Astakhova, ed., *Il'ya Muromets*, Moskova, 1958

L. N. Tolstoi i Sheikh Kunta-Khadzhi Kishnev: problemy mira i gumanizma, Tula, 2006, isimli eserde 17-38. s.'larda V. Astalov ve S. Gapurov, 'Tersko-grebenski kazaki i chechentsy v XVI-XIX vekakh'

E. G. Babaev, 'Bol'shaya azbuka ili oshchushchenie shchast'ya', *Knizhnye sokrovishcha knigi. Iz fondov Gosudarstvennoi biblioteki im. V. I. Lenina*, Moskova, 1989, 94-109 s.'lar

O. G. Baranova ve diğ., *Russkii prazdnik. Prazdniki i obryady narodnogo zemledel'cheskogo kalendarya: illyustrirovannaya entsiklopediya*, St. Petersburg, 2002

R. Bartlett, 'Japonisme and Japanophobia: The Russo-Japanese War in Russian Cultural Consciousness', *Russian Review*, 1 (2008), 1-38 s.'lar

Edward Spencer Beesly, *The Life and Death of William Frey*, Londra, 1888

I. S. Belliustin, *Description of the Clergy in Rural Russia: The Memoir of a Nineteenth-Century Parish Priest*; çev. yorumlayıcı bir makale yazan Gregory L. Freeze, Ithaca, 1985

Elena Belyakova, *Tserkovnyi sud i problemy tserkovnoi zhizni*, Moskova, 2004

Leah Bendavid-Val, *Song Without Words: The Photographs and Diaries of Countess Sophia Tolstoy*, Washington DC, 2007

O religii L'Va Tolstogo, Moskova, 1912, 172-195. s.'larda N. Berdyaev, 'Vetkhii i novii zavet v religioznom soznanii L. Tolstogo'.

N. Berdayev, *The Origin of Russian Communism*, çev. R. M. French, Londra, 1937

N. Berdyaev, *The Russian Idea*, Londra, 1947

N. Berdyaev, *Sobranie sochinenii*, cilt 3, Paris, 1989, 441-462. s.'lar da N. Berdyaev, 'Dukhovnoe khristianstvo i sektantstvo v Rossii', *Russkaya mysl'*, II (1916) yeniden alınmıştır.

Iz glubiny'de (Paris, 1918) N. Berdyaev, 'Dukhi russkoi revolyutsii'

Pavel Biryukov, *Lev Nikolaevich Tolstoi: Biografiya*, 4 cilt Moskova, 1906-1910, göz. geç. bas. 1911-1923

Y. Bitovt, ed., *Graf L. N. Tolstoi v karrikaturakh i anekdotakh*, Moskova, 1908
V. Bonch-Bruevich, ed., *Letopisi Gosudarstvennogo literaturnogo muzeya*, cilt 12: *L. N. Tolstoi*, Moskova, 1938
D. A. Bondarev, *Tolstoi i sovremennost'*, Moskova, 1928
Alexander Boot, *God and Man According to Tolstoy*, New York, 2009
I. Borisova, ed., *Neizvestnyi Tolstoi v arkhivakh Rossii i SShA*, Moskova, 1994
Peter Brang, *Ein Unbekanntes Russland: Kulturgeschichte vegetarischer Lebensweisen von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Köln, 2002
Nicholas Breyfogle, *Heretics and Colonizers: Forging Russia's Empire in the South Caucasus*, Ithaca, 2005
Jeffrey Brooks, *When Russia Learned to Read: Literacy and Popular Literature, 1861-1917*, Princeton, 1985
V. Bulgakov, *O Tolstom*, Tula, 1964
V. Bulgakov, *L. N. Tolstoi v poslednii god ego zhizni*, Moskova, 1989
N. I. Burnasheva, ed., *'Tolstoi - eto tselyi mir': stat'i i issledovaniya*, Moskova, 2004
Graham Camfield, 'From Tolstoyan to Terrorist: The Revolutionary Career of Prince D. A. Khilkov, 1900-1905', *Revolutionary Russia*, 12, 1 (1999), 1-43 s.'lar
Vladimir Chertkov, *Ukhod Tolstogo*, Moskova, 1922
Sergii Chetverikov, *Optina Pustyn'*, Paris, 1926
R. F. Christian, 'The Road to Yasnaya Polyana: Some Pilgrims from Britain and their Reminiscences', *Slavonic and East European Review*, 66, 4 (1988), 526-552 s.'lar.; yeniden basımı W. Gareth Jones, ed., *Tolstoy and Britain*, Oxford, 1995
Chris J. Chulos, 'Russian Piety and Culture from Peter the Great to 1917', şu eserde *Cambridge History of Christianity*, cilt 5: *Eastern Christianity*, ed. Michael Angold, Cambridge, 2006, 348-70 s.'lar
J. Eugene Clay, 'Orthodox Missionaries and "Orthodox Heretics" in Russia, 1886-1917', şu eserde: *Of Religion and Empire: Missions, Conversion, and Tolerance in Tsarist Russia*, ed. Robert P. Geraci ve Michael Khodarkovsky, Ithaca, 2001
Robert Croskey, *The Legacy of Tolstoy: Alexandra Tolstoy and the Soviet Regime in the 1920s*, Seattle, 2008
Edwina Cruise, 'Tracking the English novel in *Anna Karenina*: Who Wrote the English novel that Anna reads?', şu eserde: *Anniversay Essays on Tolstoy*, ed. Donna Tussing Orwin, Cambridge, 2010, 159-182 s.'lar

John Shelton Curtiss, *Church and State in Russia: The Last Years of the Empire, 1900-1917*, New York, 1940

Marquis de Custine, *Empire of the Czar: The Social, Political, and Religious State and Prospects of Russia, Made During a Journey Through That Empire*, 3c. Londra, 1843

G. S. Demeter, ed., *Istoriya tsygan: novyi vzglyad*, Voronej, 2000

Michael Denner, "Be Not Afraid of Greatness", Leo Tolstoy and Celebrity', *Journal of Popular Culture*, c. 42, 4 (2009), 614-45 s.'lar

Simon Dixon, 'Superstition in Imperial Russia', *Past and Present*, 3 (2008), 207-228 s.'lar

Alexandre Dumas, *L'Homme-femme*, Paris, 1872

William Edgerton, çev. ve ed., *Memoirs of Peasant Tolstoyans in Soviet Russia*, Bloomington, 1993

Robert Edwards, 'Tolstoy and Alice B. Stockham: The Influence of "Tokology" on *The Kreutzer Sonata*', *Tolstoy Studies Journal*, 6 (1993), 87-104 s.'lar

Boris Eikhenbaum, *Lev Tolstoi: semidesyatye gody*, Leningrad, 1960

Ben Eklof, *Russian Peasant Schools: Officialdom, Village Culture, and Popular Pedagogy, 1861-1914*, Berkeley, 1986

Barbara Alpern Engel, 'In the name of the Tsar: Competing Legalities and Marital Conflict in Late Imperial Russia', *Journal of Modern History*, 77, 1 (2005), 70-95 s.'lar

Barbara Alpern Engel, 'Women, the Family and Public Life', *The Cambridge History of Russia*, c. 2: *Imperial Russia, 1689-1917*, ed. Dominic Lieven, Cambridge, 2006, 306-325 s.'lar

V. Fedorov, *Russkaya pravoslavnaya tserkov' i gosudarstvo: sinodal'nyi period, 1700-1917*, Moskova, 2003

Kathryn B. Feuer, *Tolstoy and the Genesis of 'War and Peace'*, ed. Robin Feuer Miller ve Donna Tussing Orwin, Ithaca, 1996

Alexander Fodor, *Tolstoy and the Russians: Reflections on a Relationship*, Ann Arbor, 1984

Alexander Fodor, *A Quest for a Non-Violent Russia: The Partnership of Leo Tolstoy and Vladimir Chertkov*, Lanham, Md, 1989

G. L. Freeze, *The Parish Clergy in Nineteenth-Century Russia: Crisis, Reform, Counter-Reform*, Princeton, 1983

G. L. Freeze, 'Bringing Order to the Russian Family: Marriage and Divorce in Imperial Russia, 1760-1860', *Journal of Modern History*, 62, 4 (1990), 709-746 s.'lar

V. M. Friche, ed., *O Tolstom: literaturno-kriticheskii sbornik*, Moskova, 1928
V. M. Friche, ed., *L. N. Tolstoi v svete marksistskoi kritiki*, Moskova, 1929
Henry Gifford, *Tolstoy*, Oxford, 1982
E. E. Gorbunova-Posadova, *Drug Tolstogo Mariya Aleksandrovna Schmidt*, Moskova, 1929
A. Grodetskaya, *Otvety predaniya: zhitiya svyatikh v dukhovnom poiske L'va Tolstogo*, St. Petersburg, 2000
I. M. Gromoglasov, *Tretii vserossiiskii missionerskii s'ezd*, Sergiev Posad, 1898
A. V. Gulin, *Lev Tolstoi i puti russkoi istorii*, Moskova, 2004
N.N. Gusev, *Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1828 po 1855 god*, Moskova, 1954
N.N. Gusev, *Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1855 po 1869 god*, Moskova, 1957
N.N. Gusev, *Letopis' zhizni i tvorchestva L. N. Tolstogo, 1828-1890*, Moskova, 1958
N.N. Gusev, *Letopis' zhizni i tvorchestva L'va Nikolaevicha Tolstogo, 1891-1910*, Moskova, 1960
N.N. Gusev, *Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1870 po 1881 god*, Moskova, 1963
N.N. Gusev, *Lev Nikolaevich Tolstoi. Materialy k biografii s 1881 po 1885 god*, Moskova, 1970
N.N. Gusev, ed., *Tolstoi i o Tolstom: Novye materialy*, 4 cilt, Moskova, 1924-1928
N.N. Gusev, ed., *L. N. Tolstoi: K 120-letiyu so dnya rozhdeniya (1828-1948)*, 2 cilt, Moskova, 1948
N.N. Gusev ve diğ., ed'ler, *L. N. Tolstoi v vospominaniyakh sovremennikov*, 2 c. göz. geç. bas. Moskova, 1978
Richard Gustafson, *Leo Tolstoy: Resident and Stranger: A Study in Fiction and Theology*, Princeton, 1986
Isabel Hapgood, *Russian Rambles*, Londra, 1895
E. Heier, *Religious Schism in the Russian Aristocracy, 1860-1900: Radstockism and Pashkovism*, The Hague, 1970
Ian M. Helfant, *The High Stakes of Identity: Gambling in the Life and Literature of Nineteenth-Century Russia*, Evanston, 2002
Leonid Heretz, *Russia on the Eve of Modernity: Popular Religion and Traditional Culture Under the Last Tsars*, Cambridge, 2008

M. J. de K. Holman, 'The Purleigh Colony: Tolstoyan Togetherness in the Late 1890s', bulunduğu eser: *New Essays on Tolstoy*, ed. Malcolm Jones, Cambridge, 1978, 194-222 s.'lar

M. J. de K. Holman, 'Half a Life's Work: Aylmer Maude Brings Tolstoy to Britain', *Scottish Slavonic Review*, 1 (1985), 39-53 s.'lar

David Jackson, *The Wanderers and Critical Realism in Nineteenth-Century Russian Painting*, Manchester, 2006

W. Gareth Jones, ed., *Tolstoi and Britain*, Oxford, 1995

Malcolm V. Jones, 'A note on Mr. J. G. Blissmer and the Society for the Encouragement of Spiritual and Ethical Reading', *Slavonic and East European Review*, 130 (Ocak 1975), 92-96 s.'lar

K. Kallaur, 'L. N. Tolstoi i Edin Ballu: dukhovnoe rodstvo', *Neizvestnyi Tolstoi v arkhivakh Rossii i SShA*, ed. I. Borisova, Moskova, 1994

Andreas Kappeler, *The Russian Empire: A Multiethnic History*, çev. Alfred Clayton, Londra, 2001

Leonid Kavelin, *Istoricheskoe opisanie Korennoi Rozhdestvo-Bogoroditskoi Pustyni*, Moskova, 1876.

Walter Kerr, *The Shabunin Affair: An Episode in the Life of Leo Tolstoy*, Ithaca, 1982

Yury Khechinov, *Krutye dorogi Aleksandry Tolstoi*, Moskova, 1995

Charles King, *Ghost of Freedom: A History of the Caucasus*, Oxford, 2008

Nadieszda Kizenko, 'Ioann of Kronstadt and the Reception of Sanctity', *Russian Review*, 57 (Temmuz 1998), 325-344 s.'lar

Nadieszda Kizenko, *A Prodigal Saint: Father John of Kronstadt and the Russian People*, University Park, 2000

Geir Kjetsaa, *Dostoyevsky: A Writer's Life*, çev. Siri Hustvedt ve David McDuff, Londra, 1987

A. Klibanov, *Iz mira religioznogo sektantstva: vstrechi, besedy, nablyudeniya*, Moskova, 1974

J. G. Kohl, *Russia*, Londra, 1842

Pål Kolstø, 'Leo Tolstoy, a Church Critic Influenced by Orthodox Thought,' *Church, Nation and State in Russia and Ukraine*, Geoffrey Hosking, ed. Londra, 1991, 148-166 s.'lar

Pål Kolstø, 'A Mass for a Heretic? The Controversy over Lev Tolstoi's Burial', *Slavic Review*, 60, 1 (2001), 75-95 s.'lar

Pål Kolstø, 'The Demonized Double: The Image of Lev Tolstoi in Russian Orthodox Polemics', *Slavic Review*, 65, 2 (2006), 304-324 s.'lar.

Pål Kolstø, 'The Elder at Iasnaia Poliana: Lev Tolstoi and the Orthodox *Starets* Tradition', *Kritika*, 9, 3 (2008), 533-554 s.'lar

T. V. Komarova, ed., *Druz'ya i gosti Yasnoi Polyane: materialy nauchnoi konferentsee posvyashchennoi 160-letiyu S. A. Tolstoi*, Tula, 2006

Laurence Kominz, 'Pilgrimage to Tolstoy: Tokutomi Roka's Junrei Kiko', *Monumenta Japonica*, 41, 1 (1986), 51-101 s.'lar.

P. N. Krasnov ve L. M. Vol'f, ed.'ler, *Gr. Lev Tolstoi: velikii pisatel' zemli russkoi v portretakh, grayurakh, zhivopisi, skul'pture, karikaturakh i t d.*, Moskova, 1903

V. Lakshin, 'Vozvrashchenie Tolstogo-myslitelya', *Voprosy literatury*, 5 (1988), 104-117 s.'lar.

V. Lakshin, ed. *Interv'yu i besedy s L'vom Tolstym*, Moskova, 1986

Ronald D. LeBlanc, 'Tolstoy's Way of no Flesh: Abstinence, Vegetarianism, and Christian Physiology', bulunduğu eser: *Food in Russian History and Culture*, ed. Musya Glants ve Joyce Toomre, Bloomington, 1997

Georgii Lesskis, *Lev Tolstoi (1852-1869)*, Moskova, 2000

Dominic Lieven, *Russia Against Napoleon: The Battle for Europe, 1807 to 1814*, Londra, 2009

Literaturnoe nasledstvo, 35/36, 37/38, Moskova, 1939; 69, 2 c., Moskova, 1961; 75, 2 c. Moskova, 1965 [Tolstoy hakkındaki malzemelerin yayımlanmasına adanmış tüm ciltler]

Y. M. Lotman, *Besedy o russkoi kul'ture*, St. Petersburg, 1997

Victor Lucas, *Tolstoy in London*, Londra, 1979

A. V. Lunacharskii, 'Tolstoi i Marks', *Sobranie sochinenii v vos'mi tomakh*, c. 1, Moskova, 1963

Y. Lur'e, *Posle L'va Tolstogo*, St. Petersburg, 1993

David MacKenzie, *The Serbs and Russian Pan-Slavism, 1875-1878*, Ithaca, 1967

David Magarshack, ed. ve çev., *Turgenev's Literary Reminiscences and Autobiographical Fragments*, Londra, 1984

Barbara W. Maggs, 'The Franklin-Tolstoy Influence Controversy', *Proceedings of the American Philosophical Society*, 129 (1985), 268-277

V. A. Maklakov, *Tolstoi i Bol'shevizm*, Paris, 1921

Michelle Lamarche Marrese, 'Gender and the Legal Order in Imperial Russia', bulunduğu eser: *The Cambridge History of Russia*, cilt 2: *Imperial Russia, 1689-1917*, ed. Dominic Lieven, Cambridge, 2006, 326-343 s.'lar.

David Matual, *Tolstoy's Translation of the Gospels: A Critical Study*, Lewiston, 1992

P. Matveev, 'L. N. Tolstoi i N. N. Strahov v Optinoi Pustyni', *Istoricheskii vestnik*, 2 (1907), 151-157 s.'lar

Aylmer Maude, *The Life of Tolstoy* (1930), Ware, 2008

James Mavor, *My Windows on the Street of the World*, 2 c. Londra, 1923

B. Mazurin, 'O kommune "Zhizn' i trud"', *Novyi mir*, 9 (1988), 180-226 s.'lar

Hugh McLean, *In Quest of Tolstoy*, Brighton, Mass., 2008

Inessa Medzhibovskaya, 'Every Man in His Tolstoy Humor: On Lev Osterman, Questions of Method and More', *Tolstoy Studies Journal*, 19 (2007), 108-118 s.'lar

Inessa Medzhibovskaya, *Tolstoy and the Religious Culture of his Time: A Biography of a Long Conversation*, Lanham, MD, 2008

B. Meilakh, *Ukhod i smert' L'va Tolstogo*, Moskova, 1960

E. D. Meleshko, *Khristianskaya etika L. N. Tolstogo*, Moskova, 2006

S. Mel'gunov, *Tserkov' i gosudarstvo v Rossii: k voprosu o svobode sovesti*, Moskova, 1907

D. Merezhkovskii, *Tsarstvo antikhrista*, Paris, 1923

Priscilla Meyer, *How the Russians Read the French: Lermontov, Dostoevsky, Tolstoy*, Madison, 2008

I. I. Mints ve S. A. Tolstaya-Esenina, ed.'ler, *Yasnaya Polyana: Stat'i i dokumenty*, Moskova, 1942

Elliott Mossman, 'Tolstoi and Peasant Learning in the Era of the Great Reforms', bulunduğu eser: Ben Eklof, ed., *School and Society in Tsarist and Soviet Russia*, Basingstoke, 1993, 36-69 s.'lar

T. L. Motyleva, *Khudozhestvennye proizvedeniya L. N. Tolstogo v perevodakh na inostrannye yazyki: otdel'nye zarubezhnye izdaniya: bibliografiia*, Moskova, 1961

M. V. Muratov, *L. N. Tolstoi i V. G. Chertkov*, Moskova, 1934

Daniel Murphy, *Tolstoy and Education*, Blackrock, 1992

M. N. Nazimova, 'Iz semeinoi khroniki Tolstykh', *Istoricheskii vestnik*, 10 (1902), 104-132 s.'lar

Irina Nnarkomova, *Pavel Tret'yakov i ego galereya*, Moskova, 1998

V. I. Nvskii, ed., *Smert' Tolstogo po novym materialam*, Moskova, 1929

Robert L. Nichols, 'The Orthodox Elders (Startesy) of Imperial Russia', *Modern Greek Studies Yearbook*, 1 (1985), 1-30 s.'lar.

Robert L. Nichols, 'The Friends of God: Nicholas II and Alexandra at the Canonization of Serafim of Sarov, July 1903', bulunduğu eser *Religious and Secular Forces in Late Tsarist Russia*, ed. Charles E. Timberlake, Seattle, 1992, 206-230 s.'lar

Uil'yam Nikell, 'Smert' Tolstogo', *Novoe literaturnoe obozrenie*, 44 (2000) 43-61 s.'lar

William Nickell, 'The Twain Shall Be of One Mind: Tolstoy in "Leag" with Eliza Burnz and Henry Parkhurst', *Tolstoy Studies Journal*, 6 (1993), 123-151 s.'lar

William Nickell, 'Transfigurations of Tolstoy's Final Journey: The Church and the Media in 1910'; *Tolstoy Studies Journal*, 17 (2006), 32-51 s.'lar

William Nickell, 'Tolstoi in 1928: In the Mirror of the Revolution', bulunduğu eser: *Epic Revisionism: Russian History and Literature as Stalinist Propaganda*, ed. Kevin M. F. Platt ve David Brandenberger, Madison, 2006

Nina Nikitina, *Yasnaya Polyana: puteshestvie s L'vom Tolstym*, Tula, 2002

Nina Nikitina, *Povsednevnaya zhizn L'va Tolstogo v Yasnoi polyane*, Moskova, 2007

Nina Nikitina, *Sof'ya Tolstaya*, Moskova, 2010

N. A. Nikitina ve V. P. Nikitin, 'Yasnaya Polyana vremen detstva i yunosti Tolstogo', bulunduğu eser *Yasnopolyanskii sbornik*, Tula, 1982, 135-150

A. D. Obolenskii, 'Dve vstrechi s L. N. Tolstym', bulunduğu eser *Tolstoi. Pamyatniki tvorchestva i zhizni*, c. 3, Moskova, 1923

Max J. Okenfuss, ed. ve çev., *The Travel Diary of Peter Tolstoi: A Muscovite in Early Modern Europe*, DeKalb, 1987

L. D. Opul'skaya, *Lev Nikolaevich Tolstoi: materialy k biografii s 1886 po 1892*, Moskova, 1979

L. D. Opul'skaya, *Lev Nikolaevich Tolstoi: materialy k biografii s 1892 po 1899 god*, Moskova, 1998

Al'bert Opul'skii, *Vokrug imeni L'va Tolstogo*, San Francisco, 1981

Georgii Orekhanov, *Zhestokii sud Rossii: V. G. Chertkov v zhizni L. N. Tolstogo*, Moskova, 2009

Alexandra Orlova, *Tchaikovsky: A Self Portrait*, çev. R. M. Davison, Oxford, 1990

Lev Osterman, *Srazhenie za Tolstogo*, Moskova, 2002

Donna Tussing Orwin, *Tolstoy's Art and Thought, 1847-1880*, Princeton, 1993

Irina Paperno, *Suicide as a Cultural Institution in Dostoevsky's Russia*, Ithaca, 1997

Irina Paperno, 'Tolstoy's Diaries: The Inacessible Self', *Self and Story in Russian History*, ed. Laura Engelstein ve Stephanie Sandler, Ithaca, 2000, 242-265 s.'lar.

S. A. Papkov, 'Zalozhniki sovesti (Tolstovtsy na Solovkakh)', bulunduğu eser *Vozvrashchenie pamyati. Istoriko-arkhivnyi al'manakh*, cilt 3, ed. I. V. Pavlova, Novosibirsk, 1997

N. I. Pavlenko, *Ptentsy gnezda Petrova*, Moskova, 1984

I. V. Petrovitskaya, 'Tolstovskii s'ezd russkikh zhurnalistov. 1908 god', bulunduğu eser: *Iz istorii russkoi literatury i zhurnalistiki: Ezhgodnik*, ed. I. V. Petrovitskaya ve I. E. Prokhorov, Moskova, 2009, 243-245 s.'lar.

S. M. Polovinkin, ed., *Zapiski peterburgskikh Religiozno-filosofskikh sobranii (1901-1903)*, Moskova, 2005, 45-70 s.'lar

T. Polyakova, 'Velosiped No. 97011', *Prometei*, 12 (1980), 415-418 s.'lar.

Mark Popovsky, *Russkie muzhiki rasskazyvayut: posledovateli L. N. Tolstogo v Sovetskom Soyuze*, Londra, 1983

N. Puzin, *Dom-muzei L. N. Tolstogo v Yasnoi Polyane*, Tula, 2001

Nicholas V. Riasanovsky, *The Image of Peter the Great in Russian History and Thought*, Oxford, 1985

Roy Robson, 'Transforming Solovki: Pilgrim narratives, Modernization and Late Imperial Monastic Life', bulunduğu eser *Sacred Stories: Religion and Spirituality in Modern Russia*, ed. Mark Steinberg and Heather Coleman, Bloomington, 2008

Will Ryan, 'W. R. S. Ralston and the Russian Folktale', *Folklore*, 120 (2009), 2, 123-132. s.'lar.

L. Sabaneev, *Russkaya okhota* (1892), Moskova, 2003

L. L. Sabaneev, *Sergei Ivanovich Taneev: lichnost', tvorchestvo i dokumenty ego zhizni: k 10-ti letiyu so dnya ego smerti, 1915-1925*, Moskova, 1925

L. L. Sabaneev, *S. I. Taneev: Mysli o tvorchestve i vospominaniya o zhizni*, Paris, 1930

Hermann von Samson-Himmelstierna, *Russia under Alexander III*, çev. J. Morrison, ed. Felix Volkhovsky, Londra, 1893

L. I. Saraskina, 'Neverie i nedoverie kak etapy dukhovnogo poiska russkikh pisatelei XIX veka', bulunduğu eser *Yasnopolyanskii sbornik*, Tula, 2008, 343-365 s.'lar.

Eugene Schuyler, 'Count Leo Tolstoy Twenty Years Ago,' *Scribner's Magazine*, Mayıs 1889, 537-552. s.'lar, Haziran 1889, 733-747 s.'lar

P. Sergeenko, ed., *O Tolstom*, Moskova, 1911

Vitaly Shentalinskii, *Donos na sokrata*, Moskova, 2001

V. Shklovskii, *Lev Tolstoi*, Moskova, 1963

Ernest J. Simmons, *Tolstoy*, Londra, 1973

Andrei Sinyavsky, *Ivan the Fool: Russian Folk Belief: A Cultural History*, çev. Joanne Turnbull ve Nikolai Formozov, Moskova, 2007

V. G. Sirotkin, *Napoleon i Rossiya*, Moskova, 2000

A. S. Skorokhodova, "Russkii" religioznyi pozitivist V. Frei', *Sotsiologicheskie issledovaniya*, 9 (1997), 93-98 s.'lar

V. I. Sreznevskii ve I. L. Bem, *Tolstoi: Pamyatniki tvorchestva i zhizni*, 4 cilt, Moskova, 1917-1923

S. Stakhovich, 'Kak pisalsya "Kholstomer"', bulunduğu eser *L. N. Tolstoi*, cilt 1, Moskova, 1938, 332-336 s.'lar

Jonas Stadling ve Will Reason, *In the Land of Tolstoi: Experiences of Famine and Misrule in Russia*, Londra, 1897

Leonard J. Stanton, *The Optina Pustyn Monastery in the Russian Literary Imagination: Iconic Vision in Works by Dostoevsky, Gogol, Tolstoy, and Others*, New York, 1995

William Stead, *The Truth About Russia*, Londra, 1888

Richard Stites, *Serfdom, Society and the Arts in Imperial Russia: The Pleasure and the Power*, New Haven, 2005

I. N. Sukikh, *Voina iz-za 'Voiny i mira': Roman L. N. Tolstogo 'Voina i mir' v russkoi kritike i literaturovedenii*, St. Petersburg, 2002

Joy Thacker, *Whiteway Colony: The Social History of a Tolstoyan Community*, Stroud, 1993

Ewa M. Thompson, *Understanding Russia: The Holy Fool in Russian Culture*, Lanham Md, 1987

I. V. Tolstoi, *Svet Yasnoi Polyany*, Moskova, 1986

S. L. Tolstoi, 'Muzykal'nye proizvedeniya, lyubimye L. N. Tolstym (po vospominaniyam S. L. Tolstogo)', bulunduğu eser *Tolstovskii ezhegodnik*, St. Petersburg, 1913, 161-162 s.'lar

S. L. Tolstoi, *Fedor Tolstoi Amerikanets*, Moskova, 1926

S. M. Tolstoi, *Tolstoï et les Tolstoï: Essais de l'histoire de la famille*, Paris, 1980

S. M. Tolstoi, 'Edinstvennnaya sestra', *Prometei*, 12 (1980), 269-287 s.'lar

S. M. Tolstoi, *Tolstoi i Tolstye. Ocherki iz istorii roda*, Moskova, 1990

V. I. Tolstoi, ed., *Russkie mysliteli o L've Tolstom*, Tula, 2002

M. A. Tsyavlovsky, 'Kak pisalsya i pechatalsya roman "Voina i mir"', bulunduğu eser *Tolstoi i o Tolstom: Novye materialy*, ed. N. Gusev, c 3, Moskova, 1927, 120-174 s.'lar.

A. N. Varlamov, 'Lev Tolstoi, Stolypin and Ieromonakh Iliodor', bulunduğu eser *Yasnopolyanskii sbornik*, ed. V. I. Tolstoi ve diğ., Tula, 2008, 419-426

T. N. Volkova, ed., *Tolstoi i ego blizkie*, Moskova, 1986

William G. Wagner, *Marriage, Property and Law in Late Imperial Russia*, Oxford, 1994

Andrzej Walicki, *A History of Russian Thought from the Enlightenment to Marxism*, çev. Hilda Andrews-Rusiecka, Oxford, 1980

Donald Mackenzie Wallace, *Russia*, Londra, 1877

A. N. Wilson, *Tolstoy*, Londra, 1988

George Woodcock, 'James Mavor, Peter Kropotkin, Lev Tolstoy and the Doukhobors', *From Russia with Love: the Doukhobors*, special issue of *Canadian Ethnic Studies*, 27, 3 (1995), 95-101. s.'lar.

Christine Worobec, 'The Unintended Consequences of a Surge in Orthodox Pilgrimages in Late Imperial Russia', *Russian History*, 36 (2009), 62-76 s.'lar

M. Zabylin, *Russkii narod: obychai, predaniya, obryady i sueveriya*, Moskova, 2003

L. B. Zasedateleva, *Terskie kazaki (seredina XVI - nachalo XX v.). Istoriko-etnograficheskie ocherki*, Moskova, 1974

Vladimir Zhdanov, *Lyubov' v zhizni Tolstogo* (1928), Moskova, 2005

V. A. Zhdanov, 'K istorii sozdaniya "Anna Karenina": dva rannikh nabroska romana', bulunduğu yer: *Literaturnoe nasledstvo*, 69, cilt 1, Moskova, 1961

V. A. Zhdanov, 'Yasnaya Polyana v pervye gody revolyutsii (1917-1919)', *Yasnopolyanskii sbornik*, Tula, 1962

V. A. Zhdanov ve E. E. Zaidenshnur, ed.'ler, L. N. Tolstoi, *Anna Karenina*, Literaturnye Pamyatniki, Moskova, 1970

Aleksei Zverev ve Vladimir Tunimanov, *Lev Tolstoi*, Moskova, 2007

Stefan Zweig, *The World of Yesterday: An Autobiography* [*Die Welt vom Gestern*'in çevirisi, 1943], Londra, 1987

RESİMLERİN LİSTESİ

1. Yeni terfi almış Tolstoy, 1854.
2. Ağabeyi Nikolay ile Tolstoy.
3. Sergey, Nikolay, Dmitriy ve Lev Tolstoy, 1854 Şubat'ı.
4. Çağdaş dergisiyle ilişkili yazarlar, Petersburg, 1856. Soldan sağa Gonçarov, Turgenyev, Tolstoy, Grigoroviç, Drujihinin ve Ostrovski.
5. Tolstoy Brüksel'de, 1861.
6. Aleksandra Andreyevna Tolstaya (Aleksandrine), 1860'lar.
7. Sofya (Sonya) Tolstaya ve kardeşi Tatyana (Tanya) Bers, 1861.
8. Sonya, Yasnaya Polyana'da misafir odasında, 1902.
9. Sergey Volkonski tarafından yaptırılan, 1828'de Tolstoy'un doğduğu, 1854'te komşu bir toprak ağasına sattığı eski Yasnaya Polyana.
10. 1890'larda genişletme amaçlı ek yapılmadan önce Yasnaya Polyana'daki Tolstoy'un evi.
11. İvan Kramskoy'un çizdiği Tolstoy portresi, 1873.
12. Repin'in çizdiği atlarla pulluk süren Tolstoy, 1887.
13. Repin'in resmi; Tolstoy Yasnaya Polyana'daki çalışma odasında, 1891.
14. Repin'in yaptığı ilk Tolstoy portresi, 1887.
15. Sonya kaybettiği oğlu İvan'ın (Vaneçka) resminin altında, Yasnaya Polyana, 1897.
16. Starley Rover marka bisikletiyle, 1895.
17. Tolstoy ve Sonya, 1895 Ağustos.
18. Kırım Gaspra'da Tolstoy'un çocukları anneleriyle, 1902.
19. Tolstoy ve kız kardeşi Mariya (Maşa), 1908.
20. Yasnaya Polyana civarında atla gezerken, 1908.
21. Tolstoy Yasnaya Polyana köyündeki Halk Kütüphanesi'nin açılışında, 31 Ocak 1910.
22. Repin, çıplak ayaklı Tolstoy, 1901.

Metin İçindeki Resimlerin Altyazıları

1. Tolstoy'un anne tarafından dedesi Nikolay Sergeyeviç Volkonski.
2. II. Nikolay İlyiç Tolstoy'un 1837'de beş çocuğunu, annesini ve kız kardeşini götürmüş olduğu Plyuşiha Caddesi'ndeki ev.
3. Tolstoy'un Alfabe kitabının 1872 ilk baskısından bir sayfa.
4. *Anna Karenina*'nın dördüncü giriş taslağı, 1873.
5. Peder Ambrosy, Optina Pustın Manastırı İhtiyarı.
6. Konstantin Pobedonostsev.
7. Vladimir Çertkov, 1880'li yıllarda gençken.
8. Yasnaya Polyana'da en çok sevdiği koltukta gazete okuyan Tolstoy, Repin'in 1887'de yaptığı karakalem.
9. Tolstoy'u "çalışırken" gösteren bir karikatür.
10. Tolstoy 1898'de Moskova'daki evinin arka bahçesinde paten kayarken.
11. Dmitriy Hilkov ve Sergey Lvoviç 1899'da Kanada'ya giden Duhoborlara eşlik eden grubun arasında.
12. Tolstoy'u dev olarak, cüce çarın yanında gösteren bir karikatür.
13. Tolstoy ağabeyi Sergey'in dul karısı eski çingene şarkıcı Mariya Mihaylovna'yla, 1906 Yılı.
14. Tolstoy, Yasnaya Polyana'da Çertkov ile çalışma odasında, 1907.
15. Çertkov'un Christchurch'teki evindeki depoda Free Word Press çalışanları, 1906.

Resimlerin alındığı yerler

Rus Müzesi, St. Petersburg, The Bridgeman Sanat Kütüphanesi: 22; Tretyakov Galerisi, Moskova / The Bridgeman Sanat Kütüphanesi: 11, 12, 14; Leah Bendavid-Val, *Song Without Words: The Photographs & Diaries of Countess Sophia Tolstoy*, Washington, DC, 2007: 15; M. Loginova ve diğ., *L. N. Tolstoi: Dokumenty. Rukopisi. Fotografii*, Moskova, 1995: 1-7, 10, 16-18, 20, 21; S. M. Tolstoi, *Tolstoi i Tolstye: ocherki iz istorii roda*, Moskova, 1990: 9, 19 L. N. Tolstoi, *Polnoe sobranie sochinenii*, ed. V. G Chertkov, 90 cilt, Moskova, 1928-58, cilt 20: 4; cilt 22: 3; M. Loginova ve diğ., *L. N. Tolstoi: Dokumenty. Rukopisi. Fotografii*, Moskova, 1995: 2, 5, 6, 7, 11, 15; S. M. Tolstoi, *Tolstoi i Tolstye: ocherki iz istorii roda*, Moskova, 1990,: 1, 8, 13; Yury Bitovt, *Graf L. N. Tolstoi v karrikaturakh i anekdotakh*, Moskova, 1908: 9; P. N. Krasnov ve L. M. Vol'f, ed'ler., *Gr. Lev Tolstoi: velikii pisatel' zemli russkoi v portretakh, grayurakh, zhivopisi, skul'pture, karikaturakh i t d.*, Moskova, 1903: 12

TEŞEKKÜRLER

Bu kitabın yazılışı sırasında bana çeşitli şekillerde yardımcı olan pek çok kişi oldu. Catherine Clarke, Peter Carson, Penny Daniel, Trevor Horwood ve Valentina Zanca'ya teşekkür etmeliyim. Jenny Griffiths başta olmak üzere, Oxford'daki Taylor Bodleian Slav Kütüphanesi'ndeki herkese teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Gabriel Amherst, Paul ve Hilary Bartlett, Clem Cecil, Olga Dubova, Jane Eagan, Michael Earley, Roberta di Giorgi, Candida Ghidini, Monika Greenleaf, Peter Greenleaf, Alexander Hoare, Lara Lamb, Inessa Medahibovskaya, Nina Lobanov-Rostovsky, Judith Luna, Quentin Newark, Tom Newlin, Janet Phillips, Jennie de Protani, Damiano Rebecchini, Laura Rossi, Zoya Serebrennikova, Nick Stargardt, Vladimir Tarnopolsky, Lucy ve Tom Walker ve Nana Zhvitiashvili'ye teşekkür ederim. Bu kitabın birinci baskısı matbaaya gittikten sonra da araştırmam sürdü. Moskova'daki Tolstoy Müzesi Müdürü Vitali Remizov'a ve 2000 Ekim'inde orada geçirdiğim unutulmaz gün için Astapovo'daki Tolstoy Müzesi çalışanlarına şükranlarımı ifade etmek isterim. Leonid Maximenkov, Tina Jennings, Renato Marques, Gregory Toth, L. D. Kavira ve özellikle Daniel Driscoll'a özel teşekkürlerimi sunarım.

Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910) roman sanatının en büyük yazarlarından ve tarihin en etkili aydınlarından biridir. Bundan başka anarşist düşünür, devrimci eğitimci, ateşli yardımsever, savaş muhabiri, uzman çiftçi, arıcı, hatta hatta peygamber gibi sıfatlar da rahatlıkla kendisine yakıştırılabilir. Uzun süren yaşamı boyunca sadece yazmakla kalmamış, örneğin Rusya'daki korkunç kıtlığa karşı mücadele başlatmış; adaletsizliğe, militarizme, çarlık rejimine ve kiliseye meydan okumuş, otoriteye ve her tür baskıcı rejime karşı gelerek, Gandhi, Martin Luther King gibi, tarihin seyrini değiştirecek liderlere esin kaynağı olmuştur.

Rosamund Bartlett, bu çarpıcı Tolstoy biyografisinde, uçsuz bucaksız Rus topraklarına bile sığamayan bir devin ayak izlerini takip ediyor. Tolstoy'u, çarlık rejiminin sallantıda, dini kurumların çökmekte olduğu bir Rusya tablosunun içinde resmederek, romanlarını, düşüncelerini, inançlarını ve "pasif direniş" gibi görüşlerini bu bağlam içinde ele alıyor.

Buna ek olarak, kısa süre önce halka açılan Sovyetler Birliği Arşivleri'nden faydalanıp, bir öğreti olarak "Tolstoyculuk" hakkında yepyeni ve oldukça çarpıcı bilgiler ortaya çıkarıyor. Çağdaş ekoloji anlayışını, doğayla uyumlu yaşam arayışlarını derinden etkileyen "Tolstoyculuk" öğretisinin geçmişini, Bolşevik devriminde oynadığı rolü ve –takipçilerinin yaşadığı onca baskı ve kıyıma rağmen– bugünlere gelişini gözler önüne seriyor.

"Tolstoy'u okuduğum bütün biyografilerinden çok daha canlı resmediyor... Tolstoy'un hayatının her döneminde kendimizi devasa bir kişiliğin huzurunda hissediyoruz... Bartlett sabırla Rus toprağının, çayırlarının kokusunu burnumuza getirirken her sahneyi ince ince dokuyor."
A. N. Wilson, *Financial Times*

"18. yüzyılın sonundan 20. yüzyıla, Rusya'nın sosyal ve kültürel tarihinin akıcı ve zekice anlatılmış öyküsü... Bartlett'ın yalın ve ince üslubu kitabın bütününde kendini hissettiriyor."
Mary Dejevsky, *Independent*

"Yeni ayrıntılarla dolu, akıcı bir üslupla yazılmış muhteşem bir kitap. Rus yazarlarının en büyüğünü farklı bir bakış açısıyla ele alıyor."
Jay Parini, *Son İstasyon*'un yazarı

EVEREST
www.everestyayinlari.com
/everestyayinlari
/everestkitap
/everestyayinlari

THG
0263743
GFL

9 786051 851204